ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونکردنەوەی

﴿مِنْهَاج الطَّالِبِين﴾

للإمام النواوي

له تێگەیشتنی بڕیارەكانی شەریعەتی ئیسلام

له سەر ڕاڕەوی ئیمامی(الشافعی)رضي الله عنه

بەرگی یەكەم

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی پوختەكراو

دانەر بەخۆی پێیدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەكی تێدا زیاد كردون

محـــرم (1430)ی كـــۆچی

بەفرانبار (2708)ی كـــوردی

كانونیدووەم (2009)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (194) ساڵی (2001)ز، له كتێبخانەیگشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمین) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).

بابەت: شەریعەتی ئیسلام.

دانەر: عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی.

نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زێدەکراو.

بڵاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.

چاپخانە: دار المعرفة-بیروت.

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشیخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

1 -(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 -(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهیتمي).

3 -(نهایةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 -(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطیب الشربیني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1- پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

2- بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

(پێشەكی ڕوونكەرەوە)

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنا، مَنْ يَهْدِاللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُه، اَللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلى آلِهِ وَأَصْحابِهِ كَما صَلَّيْتَ عَلى إِبْراهِيمَ وَعَلى آلِ إِبْراهِيمَ فِالْعالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

ئەی موسڵمانی بەڕێز، خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا ئەفەرموێ: ﴿وَما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالاِنْس إِلاّ لِيَعْبُدُونِ﴾ من جنۆكەو ئادەمیزادم بۆ هیچ دروست نەكردون، تەنها بۆ ئەوە نەبێ: تا بمپەرستن. واتە: تەنها من بە دادوەرو پەروەردەگاری خۆیان بناسن.

لێرەدا مەبەست ئەوەیە: واجبە گشت كاروبارێكی خواپەرستیو ڕامیاریو...هتد، بەگوێرەی ئەو یاسا پیرۆزە بێ: كە لە لای خوایگەورەو كارلەجێ بۆ پێغەمبەری ڕێزدارمانﷺ هاتوەو ئەویش بە فەرمانی خوایگەورە بە ئێمەی ڕاگەیاندوە، كە ئەفەرموێ: ﴿ياأَيُّهَاالرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بە خەڵكی ڕابگەیێنە: ئەو قورئانەی لە لای خوای خۆتەوە بۆت ناردراوەتە خوارەوە.

ئینجا هەر وەكو پێغەمبەرﷺ فەرمانی ڕاگەیاندنی پێكراوە، ئێمەش-ئوممەتی ئەم پێغەمبەرەﷺ- فەرمانی وەرگرتنمان پێكراوە، هەروەك خوا ئەفەرموێ: ﴿وَمَا آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ هەر فەرمانێكی پێغەمبەرﷺ دایە ئێوە، ئێوەش وەریبگرن، هەرشتێكی لێیقەدەغە كردن، مەیكەن.

جیاوازی نیە ئەم فەرمانو قەدەغەیە: واتەو ووشەی لە لای خوایگەورەوە هاتبێ: وەكو قورئانیپیرۆز، یان تەنها واتەی لە لای خواوە هاتبێو پێغەمبەرﷺ ووشەكەی فەرمووبێ، وەكو حەدیس، هەروەك خوای گەورە ئەفەرموێ: ﴿وَما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ اِلاّ وَحْيٌ يُّوحَى﴾ پێغەمبەرﷺ بە هەواو هەوەس- لە كاروباری ئایین- هیچ نالێ، بەڵكو گشت فەرموودەیەكی ئایینی لە لایخواوە بە (وَحْي) بۆی هاتوە.

ئینجا كە بۆمان ئاشكرا بوو: سەرچاوەی ئایینیئیسلام قورئانو حەدیسە، ئەبێ بزانین: بەكەڵكترین بەرهەمی قورئانو حەدیس- لە دوای یەكخواناسین- تێگەیشتنە لە (شەریعەتیئیسلام)-كە پێی ئەگوترێ: (فِقْه)- هەروەكو پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿مَنْ يُرِدِاللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِالدِّينِ﴾ رواه البخاری ومسلم، هەر كەسێك خوای گەورە بیەوێ چاكەی بداتێ، لە (شەریعەتیئیسلام) تێی ئەگەیێنێ.

بەڵێ، هەر بە تێگەیشتنی (شەریعەتی ئیسلام) مرۆڤ ئەزانێ خوا و پێغەمبەرﷺ کام یاسایان داناوە بۆ خواپەرستی و مامەڵەکردن و میراتگرتن و ژن هێنان و تەڵاقدان و خێزانداری و سزای تاوانەکان و جەنگکردن و دادکردن و کێ شیاوی جێنشینی پێغەمبەرەﷺ بۆ چەسپاندنی ئەم یاسایە، چونکە ئەگەر ئەو کردارانە گشتی بەگوێرەی (شەریعەتی ئیسلام) نەبێ، خوای گەورە پێی ڕازی نابێ، هەروەك بەگەورەیی خۆی ئەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَالْإِسْلامِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِىالْآخِرَةِ مِنَ الْخاسِرِينَ﴾ **هەر کەسێك جگە لە ئیسلام یاسایەکیتری بوێ، لێی وەرناگیرێ و ئەو کەسە لە ڕۆژی قیامەتدا لە زەرەرمەندەکانە.**

ئینجا هەر بۆ ڕازیبوونی خوایگەورە، زانایانی ئیسلام– لە هەر چوار مەزهەبەکان– کتێبی جۆراوجۆر و بەنرخیان داناوە، بۆ شارەزاکردنی موسڵمانان لە (شەریعەتیئیسلام)، خوا پاداشتی چاکەیان بداتەوە، آمین.

ئینجا یەکێك لە پوختەترین و بەکەڵکترین کتێبەکانی (شەریعەتیئیسلام) لە مەزهەبی ئیمامی (شافعی)دا کتێبی (مِنْهاج الطّالِبِين)ە، کە زانای دونیا نەویستی بە ناوبانگ: ئیمامی (النواوی) دایناوە، خوا پاداشتی چاکەی بداتەوە و بە بەهەشتی شاد بکا، آمین.

جا بە نرخی (مِنْهاج الطّالِبِين) لە وەدایە: کە ئیمامی(النواوی) لە کتێبی (اَلْمُحَرَّر)ی دانراوی ئیمامی(الرافعي)ی کورت کردۆتەوە، ئەم ئیمامەش (الْمُحَرَّر)ی لە کتێبی (اَلْوَجِيز) کورت کردۆتەوە، (اَلْوَجِيز)ش لە کتێبی(اَلْوَسِيط)و ئەمەش لە کتێبی(اَلْبَسِيط) کورت کراوەتەوە– کە هەر سێکیان دانراوی ئیمامی(اَلْغَزالي)ن– (اَلْبَسِيط)ش لە کتێبی (النِّهايَة)ی دانراوی (إِمام الْحَرَمَيْن) کورت کراوەتەوە–کە شەرحی (مُخْتَصَرالْمُزَنِي)یە– ئەمەشیان لە کتێبی (اَلأُمّ)ی دانراوی ئیمامی(الشافعيرضي الله عنه) کورت کراوەتەوە، هەروەك لە (بُجَيْرِمِي)دا وەهای فەرمووە.

جا زنجیرەی زانستی ئیمامی(الشافعی)ش لە ڕێگەی (ابن عباس)رَضِيَ اللهُ عَنْهُما **دەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، هەروەك لە پێناسەکەیدا ڕوونی دەکەینەوە،** ان شاء الله تعالى.

جا لە بەر ئەوە، منیش بەندەی پێویست بە ڕەحمەتی خوای گەورە: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)–غفرالله لى ولوالديَّ– **بۆ ڕازیبوونی خوایگەورە، ویستم خزمەتێك پێشکەش بە گەلی کوردی موسڵمان بکەم، تاکو نەختێك لە (شەریعەتیئیسلام) شارەزا بن، ناوی خوام هێناو دەستم کرد بە ڕوونکردنەوەی ئەم (منهاج الطالبین)ە بە سودەی ئیمامی(النواوی)، بە زمانی کوردی و، ناوم لە ڕوونکردنەوەکەم نا:**

﴿ **ڕووناکی** (رَبِّ الْعالَمِين) **ڕوونکردنەوەی** (مِنْهاج الطَّالِبِين)﴾.

لە خوای گەورە ئەپاڕێمەوەو ئەڵێم: خوایە یارمەتیم بدە بۆ تەواوکردنیو بیکە بە دانراوێکی بە سودو ڕۆشنکەرەوە، آمین.

ئینجا بۆ ئەم ڕوونکردنەوەیە—إن شاء الله تعالى— سود لەم سەرچاوانە وەردەگرم:

1– (اَلْمَجْمُوع: شَرْحُ الْمُهَذَّب) دانراوی (الأمام النواوی)، مطبعة التضامن الاخوی، تادەگاتە سەرەتای (ربا)، لەویٚ بەو لاوە تەنها (اَلْمُهَذّب) سەرچاوەیە.

2– (تُحْفَةالْمُحْتاج: شَرْحُ الْمِنْهاج) دانراوی ئیمام (ابن حَجَرالْهَیْتَمی)، هەروەها هەردوو (حاشية)ی (ابن قاسم)و (الشروانی): کە لەگەڵیدا چاپ کراون.

3– (مُغْنِیالْمُحْتاج: شَرْحُ الْمِنْهاج) دانراوی ئیمام (محمدالخطیب الشربینی) .

4– (نِهایَةالْمُحْتاج: شَرْحُ الْمِنهاج) دانراوی ئیمام (محمدالرملي)، هەروەها هەردوو (حاشية)ی (عَلِي الشُبْرامَلْسِی)و (الرشیدی): کە لەگەڵیدا چاپ کراون.

ئینجا هەر کاتێك مەسەلەیەك لە هەر چواریان بهێنم، دەڵێم: (هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەوهایە).

بەڵام ئەگەر لە هەرچواریان نەیهێنم، بەڵکو لە زۆربەیان بیهێنم، دەڵێم: (هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەوهایە). ئەگەر نا: ناوی سەرچاوەکە دەڵێم.

هەروەها: جگە لە وانەش چەند سەرچاوەیەکیتریش هەنە: لە شوێنیخۆیاندا ناویان دەهێنم، ان شاء الله تعالى.

هەروەها هەر کاتێك لە دوای حەدیسی پێغەمبەرﷺ گوتم: (رواه الشیخان). مەبەستم ئیمامی(البخاري)و ئیمامی(مسلم)ن، وە ئەگەر گوتم: (رواه اصحاب السنن). مەبەستم ئیمام (ابوداود)و ئیمامی(النسائي)و ئیمامی(الترمذی)ن.

ئیتر ئەی موسڵمانی بەڕێز، هەر کاتێك لەم ڕوونکردنەوەیەدا گومانێکت لێپەیدا بوو، بگەڕێوە بۆ ئەو سەرچاوانەی ناوم هێناون، تاکو دڵنیابیو گومانت نەمێنیٚ، هەڵەکانیشم بۆ ڕاست بکەوەو چاوپۆشی لە کەموکوڕیەکانم بکە.

خوای گەورە لە منو لە تۆو لە دایكو باوکمانو لە خۆشەویستانمان خۆش بێو بە بەهەشت شادمان بکا، آمین، وحسبناالله ونعم الوکیل نعم المولی ونعم النصیر.

﴿ پێناسەی ئیمامی (الشّافِعِي) رضي الله عنه ﴾

ئیمامی(الشّافِعِي) ناوی (محمد) کوڕی (إدریس) کوڕی (العباس) کوڕی (عثمان) کوڕی (شافع) کوڕی (السائب) کوڕی (عبید) کوڕی (عبد یزید) کوڕی (هاشم) کوڕی (المطّلب) کوڕی (عبدمناف)ە، کەوابو: ئیمامی (الشافعي) لە هۆزی قورەیشییە: کە هۆزە بەڕێزەکەی پێغەمبەرەوﷺ لە باپیرەینۆیەمیدا نەژادی ئەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، چونکە (عبدمناف) باپیرەیسێیەمی پێغەمبەرەﷺ، بەڵام لەو هەموو باپیرانە،

ئیمامی (الشافعي) تەنها نیسبەت ئەدرێتە لای (شافع)–کە باپیری سێیەمیەتی– چونکە (شافع) خۆیو (السائب)ی باوکی هەردووکیان سەحابەی پێغەمبەرﷺ بون.
جا بە هۆی ئەم نەژادە پیرۆزە، ئیمامی(الشافعي) بووەتە جێگەی متمانەی زانایانی (سَلَف)و (خَلَف)، چونکە ئەو قورئانە پیرۆزەی بە زمانی(قورەیش) هاتۆتە خوارەوەو ئەو حەدیسانەی لە دەمی پیرۆزی پێغەمبەرێکی(قورەیشی)یەوەﷺ هاتونە دەرەوە، بێگومان زانایەکی (قورەیشی)ی وەکو ئیمامی(الشافعي)ش باشتر لێیان تێئەگاو جوانتر ئەتوانێ بۆ خەڵکی ڕوون بکاتەوە، کەوابو: ئیمامی(الشافعی) بەڵگەو سوارچاکی ڕێزمانی(عربی)یە.
ئیمامی(الشافعي) لە مانگی(رجب) ساڵی(150) سەدوپەنجای کۆچی، لە شاری (غَزَّةَ)ی خاکی (فَلَسْطِين) لە دایك بووە، ئینجا لە تەمەنی (2) دوو ساڵیدا بردیانەوە بۆ (مکة)ی پیرۆز، هەر لە (مکة)دا لە تەمەنی (7) حەفت ساڵیدا هەموو قورئانی پیرۆزی لە بەر کرد، ئینجا لە تەمەنی (10) دە ساڵیدا (مُوَطّأ)ی لە بەر کرد.
جا چونکە ئیمامی(الشافعي) یەتیمو هەژار بوو و پارەی نەبو کاغەز بکڕێ، دەرسی خۆی لە ئێسقان ئەنووسیەوە.
ئینجا لە تەمەنی (15) پانزە ساڵیدا (إِجازَة)=بڕوانامەی (فتوا)دانی درایێ لە لای مامۆستایخۆی: (مُفْتِی) شاری(مکة) ئیمام (مُسْلِم بن خالِد الزَّنْجِي) کە دەرسی (فِقْه)ی لە لا خوێندبو، ئینجا لە تەمەنی (15) پانزە ساڵیدا بۆ خوێندن چووە (مَدینة)ی پیرۆز، لەوێش لە لای ئیمام (مالك) خوێندیو (إجازة)=بڕوانامەی لەم بەڕێزەش وەرگرت.
ئینجا لە ساڵی(195) سەدو نەوەدو پێنج چووە (بغداد)و زانایانی وەك ئیمام (أحمد)و (أبوثور)و (الزعفراني)و (الکرابیسی) دەرسیان لە لا خوێندو (الْمَذْهَب الْقَدِيم)=مەزهەبی کۆنی لەوێ داناو کتێبی (الرِّسالة)ی لە (أُصُول الفِقْه) دانا، واتە: ئیمامی(الشافعي) یەکەم کەسە: کە گفتوگۆی لە (أصول الفِقْه) کردوە.
ئینجا گەڕاوە بۆ (مکة)ی پیرۆز، ئینجا هاتەوە (بغداد)و لە دوای دوو مانگ چووە (مصر) لەوێش زانایانی وەك ئیمامی(المُزَني)و (اَلْبُوَيْطِي)و (الرَّبيع)و (حَرْمَلَة)و چەندانیتر لە لایان خوێندو (الْمَذْهَب الْجَدِيد)=مەزهەبی نوێی لەوێ داناو ژیانیخۆی لە (مصر)دا بە خواپەرستیو بڵاوکردنەوەی زانست دەبردە سەر، بە جۆرێکی وەها: سێیەکێکی شەوێ هەر شەونوێژی ئەکردو سێیەکێکیتریش بە زانست خەریك بوو و سێیەکێکیش دەنوست، لە شەو و ڕۆژێکدا ختمێکی قورئانی ئەکرد، بەڵام لە مانگی ڕەمەزان لە شەو و ڕۆژێکدا دوو ختمی دەکردن.
ئینجا بزانە: زنجیرەیزانستی ئیمامی(الشافعي) لە ڕێگەی حەزرەتی(عبدالله بن عباس) رَضِیَ اللهُ عَنْهُما دەگاتەوە پێغەمبەرﷺ، چونکە ئیمامی(الشافعي) لە لای (مسلم بن خالدالزنجي)ی

خوێندوه، ئەویش لە لای (عِكْرَمة)و (مُجاهِد)، ئەوانیش لە لای حەزرەتی (ابن عباس) رَضِيَ الله عَنْهما: كە هەم (صحابة)و هەم كوڕە مامی پێغەمبەرە ﷺ.

ئیمامی (الشافعي) لە تەمەنی (54) پەنجاوچوار ساڵیدا لە شەوی هەینی كۆتایی مانگی (رجب) ساڵی(204) دووسەدوچواری كۆچی، لە (مصر)دا وەفاتی كرد، هەر لەوێش بە خاك سپێردراوە.

كەوابو: ئیمامی(الشافعي) یەكێكە لە زانا بەرزو بەڕێزەكانی (السلف الصالح)، چونكە لە سەدەی دووەمو سێیەمی كۆچیدا ژیاوەو حەدیسی سێ سەدەیەكە ئەیگرێتەوە، كە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي، ثُمَّ الّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ رواه البخاري ومسلم، باشترینی ئوممەتم ئەم سەدەیەی خۆمە، ئینجا سەدەی دوای ئەوان، ئینجا سەدەی دوای ئەوان.

كەواتە: ووشەی (خَيْرُ أُمَّتِي) بەرزترین شاهیدییە بۆ زانستو پیاو چاكیی زانایانی ئەو سێسەد ساڵە، خوای گەورە لە ئیمامی (الشافعي)و سەرجەم زانایانیتری ئایینی ئیسلامو لە ئێمەش ڕازی بێ، ئەوانو ئێمەش بە بەهەشت شاد بكا، آمین.

﴿ پێناسەی ئیمامی (النّواوِي) رحمه الله تعالى﴾

ئیمام (النَّواوِي) ناوی (يَحْيَى) كوڕی (شرف) كوڕی (مُرّی) كوڕی (حسن) كوڕی (حسین) كوڕی (محمد) كوڕی (جمعة) كوڕی (حزام)ە، لە مانگی(محرم) ساڵی(631) شەشسەدو سیو یەكی كۆچی، لە گوندی (نَوَى) لە ناوچەی جۆلانی سەر بە (دمشق) لە دایك بووە، هەر لە گوندی (نَوَى) لە تەمەنی منداڵیدا قورئانی پیرۆزی لەبەر كردوە.

ئینجا لە تەمەنی(19)نۆزدە ساڵیدا باوكیخۆی بردی بۆ (دمشق) لە خوێندنگەی (الرواحية) بۆ خوێندن دایمەزراند، ئەم بەڕێزە لە لای چەند مامۆستایەكی پایە بەرز هەموو ڕۆژێك دوانزە دەرسی دەخوێندن –كە یەكێك لە مامۆستایەكانی ناوی (الشیخ سالار)ی كوردی بوو، یەكێكیتریش ناوی(الشیخ عزالدین)ی هەولێری بوو– تا بە ماوەیەكی كەم ئەم كتێبانەی هەموو خوێندنو لەبەری كردن:

(صحيح البخاري، صحيح مسلم، سنن أبيداود، سنن الترمذي، سنن النسائي، سنن إبن ماجه، موطأ الامام مالك، مسند الامام الشافعي، مسند الامام احمد، سنن الدارمي، مسند أبييعلى، سنن الدارقطني، سنن البيهقي، شرح السنة للبغوي، تفسير معالم التنزيل، عمل اليوم والليلة لابن السّنّي، الأنساب للزبير بن بكار)و چەند كتێبیكیتریش، تا ئەوەندە زانستەی وەدەست هێنا: بووە سەر كردە لە زانینی مەزهەبی ئیمامی(الشافعي)و بووە مامۆستای خوێندنگەی (دارالحديث)، لە وێ بە دەرسو كتێب دانان خەریك بوو.

ئیمامی (النواوی) ئەم كتێبە بەنرخانەی داناون: (شرح صحيح مسلم، الأذكار، رياض

الصالحين، الأربعين، التبيان، منهاج الطالبين، روضة الطالبين، الايضاح في مناسك الحج، تهذيب الأسماء واللغات، المجموع بشرح المهذب)و چەند کتێبێکیتریش.

ئیمامی(النواوی) زانایەکی ئەوەندە بەڕێزە، بووەتە جێگەی متمانەی زانایانی هەر چوار مەزهەب، گشت زانایان باوەڕیان بە فەرموودەکانی هەیە، چونکە هەم لە (حدیث)و هەم لە (فِقْه) دەستێکی باڵای هەبوە، کەوابو: بە سەیری مەزانە، کە ئیمامی (السُّبْکِی) لە دوای وەفاتی ئیمامی(النواوی)، چووە (دمشق) لە ڕێگەدا گوێی لە پیاوێك بوو، ئەیگوت: (من خۆم ئەم پرسیارەم لە ئیمامی(النواوی) کردوە). جا ئیمام (السُّبکی) کە ئەمەی بیست، یەکسەر لە وولاغەکەی دابەزیو سوێندی لە پیاوەکە خواردو فەرمووی: من سواری وولاغ نابم لە کاتێکدا چاوێك ئیمامی(النواوی)ی دیتبێو بە پیادەیی بڕوا، ئینجا پیاوەکەی تا ناو شاری (دمشق) سواری وولاغەکەیخۆی کرد.

ئینجا کە ئیمام (السبکی) گەیشتە خوێندنگەی (دارالحدیث) بەم لاو بەولایدا ئەسوڕایەوەو ڕووی خۆی بە بەرماڵەکەی ئیمامی(النواوی) دائەهێنا–کە کاتیخۆی بۆدەرس گوتنەوە لە سەری دانیشتبو– جا ئەیگوت: تکام وایە ڕووی من بەو شوێنە بکەوێ: کە ئیمامی (النواوی) پێی خۆی لێداناوە.

ئیمامی (النواوی) لە تەمەنی(45)چلو پێنج ساڵو نیودا، لە مانگی(رجب) ساڵی(676) شەشسەدو حەفتاو شەشی کۆچی لە گوندی (نَوَی) وەفاتی کرد، ڕەحمەتی خوا بڕژێ بە سەر گۆڕیدا، خوای گەورە ئەویشو ئێمەش بە بەهەشت شاد بکا، آمین.

﴿ بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلام ﴾

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ أَمَرَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِيّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ بڕیاردان تەنها مافی خوایە، خوا فەرمانیداوە: جگە لەوی کەسیتر مەپەرستنو بە دادوەری مەزانن، ئەوە ئایینی ڕاستو تەواوە.

ئینجا بزانە: بڕیارەکانی خوایگەورە–کە شەریعەتی ئیسلام باسیان لێئەکا– حەفتن:

1–(واجِب)=(فَرْض)=(لازِم)، واتە: پێویست، ئەوەیە: بە کردنی پاداشتی بدرێتێ لە لای خوای گەورەو لە سەر نەکردنی سزا بدرێ لە لایخوای گەورە.

ئینجا بزانە: (واجِب) دوو جۆرە، یەکەمیان: (فَرْضُ الْعَيْن)، واتە: پێویستە گشت مرۆڤێکی داوالێکراو بۆ خۆی بیکاو پاداشو سزاش هەر بۆ خۆیەتی: وەکو نوێژو ڕۆژوو...هتد.

دووەمیان: (فَرضُ الْكِفايَة)، واتە: ئەگەر یەکێك، یان کۆمەڵێك لە داوالێکراوان واجبەکە بە تەواوی ئەنجام بدا، خێرەکە بۆ خۆیەتیو سزای نەکردنیشی لە سەر موسڵمانانیتر لائەچێ، ئەگەر نا: گشتیان تاوانبار ئەبن: وەکو شۆردنو کفنو نوێژو ناشتنی مردوو.

2-(سُنَّة)-(مَنْدُوب)-(مُسْتَحَبّ)، واتە: خێر، ئەوەیە: بە کردنی پاداشتی بدرێتێ لە لای خوایگەورەو لە سەر نەکردنی سزا نەدرێ: وەکو سیواك کردن.
3-(حَرام)-(مَحْظُور)، واتە: قەدەغەکراو، ئەوەیە: بە تاوانیکردنی سزا بدرێو بە وازلێهێنانی پاداشتی بدرێتێ لە لای خوای گەورە: وەکو دزیو زیناو...هتد.
4-(مَكْرُوه)، واتە: ناپەسند=ناڕێك، ئەوەیە: لە سەر کردنی سزا نەدرێ، بەڵكو گلەیی لێبکرێو ئەگەر بۆ گوێڕایەڵی شەرع وازی لێبێنێ پاداشتی بدرێتێ لە لای خوای گەورە: وەکو خواردن، یان خواردنەوە بە دەستی چەپە.
5-(حَلال)-(جائِز)-(مُباح)، واتە: دروست=ڕێگەدراو، ئەوەیە: کردنو نەکردنی یەکسان بێ، واتە: نە پاداشتی پێ بدرێتێو نە لە سەری سزا بدرێ، بەڵام ئەگەر بە نیازی خواپەرستی بیکا خێری ئەگاتێ: وەکو نوستنو خواردن.
6-(صَحِيح)-(مُجْزِئ)-(مُنْعَقِد)، واتە: دروست=دامەزراو، ئەوەیە: بەگوێرەی داواکاری شەرعی خوایگەورە ئەنجام بدرێ، واتە: بە تەواوی بکرێو مەرجەکانیشی لێبێنە جێ: وەکو نوێژکردن بە دەستنوێژەوە.
7-(باطِل)-(فاسِد)-(غَيْرُمُنْعَقِد)، واتە: ناتەواو=نادروست=دانەمەزراو، ئەوەیە: بەگوێرەی داواکاری شەرعیخوا ئەنجام نەدرێ، جیاوازی نیە: بە ناتەواوی بکرێ، یان تەواو بێو مەرجێکی شەرعی لێنێتە جێ: وەکو نوێژ بە بێ(رکوع)، یان بە بێدەستنوێژ.
جا ئەوەش بزانە: چەند زانایەك دەفەرموون: (باطِل)=ناتەواو، ئەوەیە: ناتەواوی لە (رُكْن)=بەشەکانیدا بێ، (فاسِد)=نادروست، ئەوەیە: ناتەواوی لە (شَرْط)=مەرجەکانیدا بێ.

﴿ پێناسەی چەند زاراوەیەکی شەریعەتی ئیسلام ﴾

1-(رُكْن)، واتە: بەش، ئەوەیە: بەشێك بێ لە خودیکردارەکەو کردنیشی (واجب) بێ، بە نەکردنیشی کردارەکە (باطل)=ناتەواو بێ: وەکو (فاتحة)و (ركوع)و (سجود) لە نوێژدا.
2-(شَرْط)، واتە: مەرج، ئەوەیە: بەشێك نەبێ لە خودیکردارەکە، بەڵام هەبوونی (واجب) بێ، چونکە مەرجە بۆ دروستبوونیکردارەکەو بە نەبوونیشی کردارەکە (فاسِد)= نادروست دەبێ: وەکو دەستنوێژو ڕوو لە قیبلەکردن لە نوێژدا.
3-(أداء)، واتە: کردنی (عبادة)=خواپەرستی لە کاتی دیارکراوی خۆیدا: وەکو بەڕۆژوو بوونی ڕەمەزان لە مانگیڕەمەزاندا، نوێژکردن لە کاتیخۆیدا.
4-(قَضاء)، واتە: قەزا کردنەوە=گێڕانەوە، ئەوەیە: (عبادة)=خواپەرستی لە کاتی دیارکراویخۆیدا نەکرابێو لە دوای بەسەرچوونی کاتیخۆیدا بکرێ: وەکو بەڕۆژوو بوونی ڕەمەزان لە مانگێکی تردا، کردنی نوێژینیوەڕۆ لە دوایهاتنی کاتیعەسر.

5-(إِعادَة)، واته: دووبارەكردنەوەی (عبادة)-خوا پەرستی، لە كاتی دیاركراوی خۆیدا، بۆ پاداشتی زیاتر، یان لە بەر ناتەواوی‌و نادروستی خواپەرستیەكە لە جاریيەكەمدا.

﴿ سەرچاوەكانی بڕیارەكانی شەریعەتی ئیسلام ﴾

لەو ئایەتە پیرۆزەی ڕابردوودا بۆمان دەركەوت: كە دادوەرو بڕیاردەر تەنها خوای گەورەیەو هاوبەشی نیە، هەروەك خۆی ئەفەرموێ: ﴿وَلا يُشْرِكُ فِحُكْمِهِ أَحَداً﴾ خوای گەورە هیچ كەسێك ناكاتە هاوبەش لە بڕیاری خۆیدا.

ئینجا بزانە: ئەو بڕیارانەی خوای گەورە-كە بوونەتە شەریعەتیئیسلام-: یان لە (قُرآن)، یان لە (حَدیث)، یان لە (إِجْماع)، یان لە (قِیاس) وەر ئەگیرێن‌و ئەزاندرێن.

﴿ بەڵگەی یەكەم: قورئانی پیرۆز ﴾

(قُرْآن)ی پیرۆز: فەرموودەی خوایگەورەیە، حەزرەتی(جُبْرائیل) ووشەو واتەی بە (وَحْي) لە لای خواوە بۆ پێغەمبەرﷺ هێناوە، تاكو ببێتە (مُعْجِزَة)ی بەردەوامی پێغەمبەروﷺ یاسایەكی بەردەوام بۆ دانیشتووانی سەر زەمین، خوێندنەوەشی ببێتە خواپەرستی.

ئینجا بزانە: ئەم قورئانە پیرۆزە، پێغەمبەرﷺ بە (صَحابَة)كانی ڕاگەیاندوەو لە وانیشەوە چین بە چین ڕاگەیاندراوە، تا بە بێگۆڕانكاری گەشتۆتە ئێمە، تا دونیاش وێران ئەبێ هەر وەك خۆی ئەمێنێتەوە، زانایانی(مُجْتَهِد)، واتە: ئەو زانا ئاییناتەی گەیشتۆنەتە پلەی (اِجْتِهاد)-بە تایبەتی لە چینی(سَلَف)- بڕیارەكانی خوایگەورەیان لە قورئان دەرهێناوەو لە كتێبە بەنرخەكانی شەریعەتیئیسلامدا تۆماریان كردوەو بۆ ئەم خەڵكەیان ڕوون كردۆتەوە، خوایگەورە پاداشتی چاكەیان بداتەوە.

﴿ بەڵگەی دووەم: حەدیسی پێغەمبەرﷺ﴾

﴾-(حَدِیث)ی پێغەمبەرﷺ: یان فەرموودەیپێغەمبەرەﷺ، یان كرداریپێغەمبەرەﷺ، یان ڕازیبوونی پێغەمبەرەﷺ: بە كرداری، یان بە گوفتاری كەسێكیتر.

ئینجا بزانە: هەروەك واجبە موسڵمان ڕەفتار بە قورئانیپیرۆز بكا، ئەوهاش واجبە ڕەفتار بە (حَدیث)ی پێغەمبەرﷺ بكا، چونكە (حَدیث)ش وەكو (قُرآن) بە (وَحْي) لە لای خوای گەورەوە هاتوە، بەڵام پێغەمبەرﷺ بە زمانە شیرنەكەی خۆی ووشەی بۆ داناوە، هەروەك خوایگەورە ئەفەرموێ: ﴿وَما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلاّ وَحْيٌ يُوحَى﴾ پێغەمبەرﷺ بە هەواو هەوەس هیچ ناڵێ، هەرفەرموودەیەك-دەربارەی ئایین- بڵێ، هەر لە لای خوای گەورەوە بە (وَحْي) بۆی هاتوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسانەی بڕیارەكانی شەریعەتیئیسلامیان لیێوەرئەگیرێ، پێویستە: یان (صَحیح) بن، یان (حَسَن) بن، جیاوازی نیە: حەدیسەكە (حَسَنٌ لِذاتِه) بێ، یان (حَسَنٌ لِغَیْرِه) بێ:

*(حَسَنٌ لِذاته) ئەو جۆرە حەدیسەیە: نە لە (سَنَد)و نـە لـە (مَـتْن)ی حەدیسـەکەدا هـیچ نیشانەی (ضُعْف)=بێهێزی نەبێ.

*(حَسَنٌ لِغَيْرِهِ) ئەو جۆرە حەدیسەیە: (سَنَد)ی (ضَعیف) بێ، بەڵام: یان لە زۆر ڕێگـەی ترەوە ئەم حەدیسـە هـاتبێ، یـان (مَـتْن)ی حەدیسـەکە، لەگـەڵ واتـەی حەدیسـێکیتری (صَحیح) تێك بکاتەوە، ئینجا بە بەشیەکەم ئەگوترێ: (حَسَنٌ بِكَثْرَةِ طُرُقِهِ)و بـە بەشـی دووەم ئەگوترێ: (حَسَنٌ بِشَوَاهِدِهِ).

هەروەها بزانە: ئەگەر مرۆڤ لە زانستی (حَدیث)دا لـەو پلەیـە نـەبو: حەدیسـی (صَـحِیح)و (حَسَـن)و (ضَـعِیف) لێـك جیـا بکاتـەوە، واجبـە: تەماشـا بکـا: ئەگـەر دیتـی ئیمـامێکی (حدیث)زان حەدیسێکی بە (صحیح)، یان بە (حسن) دانابو، بۆی دروسـتە: بـە مەزهـەبی ئەم ئیمامە ڕەفتار بکا، بـەو مەرجـەی بزانـێ مەزهەبەکـەی ڕاسـتە، هـەروەك (ابـن حجـر الهیتمي) وەهای فەرمووە لە (فتح المبین)دا ل([illegible])و لە (تحفة)دا ب([illegible]) ل([illegible])

*دەربارەی (حدیث)ی (ضعیف)=بێهێز، ئیمامی (النواوی) لە پێشەکیەکانی (المجموع)و (الاذکـار)و (الاربعـین)دا دەفـەرموێ: (زانایـانی (حـدیث)و (شـەرع) هـاودەنگنو دەفەرموون: دروستەو سوننەتە: ڕەفتار بە (حدیث)ی(ضعیف) بکرێ بۆ کاروباری چاکەو بۆ هاندانو ترساندن، بەو مەرجەی (مَوْضُوع) نەبێ).

*(المـدابغي) لـە ئیمـامی(الشـافعيرضي الله عنه) دەگێڕێتـەوە: (ئەگـەر خـەڵك -واتـە: زانایانیئایین- بە حەدیسێکی (ضَعِیف) ڕازی بونو قبوڵیان کرد، ئەوە دەبێتە بەڵگەیەکی شەرعیو بۆ بڕیارەکانی شەریعەتو شتیتر ڕەفتاری پێدەکرێ).

هەروەها لە ئیمام (أحمدرضي الله عنه) دەگێڕێتەوە: (ڕەفتار بە حەدیسی(ضَعِیف) دەکرێ بەو مەرجەی حەدیسێکیتر لەم بابەتەدا نەبێو دژیشی نەبێ-واتە: نە لە (قُرآن)و نـە لـە (حـدیث)-لـە ڕیوایـەتێکیتردا دەفـەرموێ: حەدیسـی(ضـعیف) لـە لایئێمـە خۆشەویستترە لە ڕای زاناو لە (قیاس)، بەو مەرجەی حەدیسێکیتر لەم بابەتەدا نەبێ). (حاشیةالمدابغی) ل([illegible]).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئیمامی(الشافعیرضي الله عنه) فەرموویەتی: (إِذا صَحَّ الْحَدِيثُ فَهُوَ مَذْهَبِي) رواه الامام النواوی فیالمجموع، هەر کاتێك حەدیسێکی (صحیح) هەبو، ئـەوە مەزهـەبی منـە. واتە: بە حەدیسەکە ڕەفتار بکەن.

جا ئیمامی (النواوی) ئەفـەرموێ: ئـەم فەرموودەیـەی ئیمـامی(الشـافعی) مانـای وا نیـە: هەرکەسێك حەدیسێکی (صَحِیح)ی بینـی بڵـێ: ئەمـە مەزهـەبی (شـافعي)یـەو بـە واتـەی ئاشـکرای حەدیسـەکە ڕەفتـار بکـا، بـەڵکو ئەمـە بـۆ ئـەو زانایەیـە: پلـەی (اِجْتِهـاد)ی

له مەزهەبی(شافعی)دا هەبێو بەو مەرجەش: قەناعەتی بەهێز بێ: كە ئیمامی(شافعي) ئەو حەدیسەی پێنەگەیشتوە، یان بە (صَحِیح)ی نەزانیوە، ئەم زانستەش دەست ناكەوێ تا تەماشـای گشـت كتێبـەكانیتری زانایـانی مەزهـەبی(شـافعي) ئـەكا، ئەمـەش مـەرجێكی سەختەو كەم كەس وەدەستی دێنێ. بڕوانە: (المجموع بشرح المذهب) ب(﴿) ل(﴿﴾).

﴿ بەڵگەی سێیەم: (إجْماع)ی زانایانی ئیسلام ﴾

(إجْماع): ڕێككەوتنی گشت زانا (مُجْتَهِد)ەكانی ئیسـلامە، لـە سـەر بڕیـارێكی شـەریعەتی ئیسلام–كە لە قوڕئان، یان لە حەدیس دەریان هێناوە– دەربارەی ڕوداوێـك لـە كاتێكدا لە كاتەكانی دوای وەفاتی پێغەمبەرﷺ.

جا ئەگەر هـاتو (إجْمـاع) لـە سـەر بڕیـارێكی شـەریعەتی ئیسـلام بەسـترا، واجبـە گشـت موسڵمانێك ڕەفتاری پێبكـاو هـیچ زانایـەكی (مُجْتَهِـد)ش بـۆی دروسـت نیـە دەسـتكاری (اجماع) بكاو (فتوا) بە پێچەوانەی (اجماع) دەربكـا، كەواتـە: شـوێنكەوتنی ئـەم جـۆرە زانایـە گومرابـوونو سەرلێشـێوانە، چـونكە خـوای گـەورە هەڕەشـە ئـەكاو ئەفـەرموێ: ﴿وَمَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ماتَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبيلِ الْمُؤْمِنين نُوَلِّهِ ماتَوَلّي وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسائَتْ مَصِيراً﴾ هەر كەسێك دژایەتی ڕێبازی پێغەمبەرﷺ بكا پاش ئـەوەی ڕێگـای ڕاستی بـۆ ڕوون بـۆوەو جگـە لـە ڕێگـەی ئیمانـداران شـوێن ڕێگەیـەكیتر بكـەوێ، ئێمـە دەیدەینە دەست ڕێبازەكەی خۆیو دەیبەینە دۆزەخ كە خراپترین شوێنە.

ئیمامی(الشافعي) بەم ئایەتە بەڵگەی هێناوەتەوە لە سـەر (اجمـاع). بڕوانـە (تفسـیرالآیة (﴿﴿﴾) سورة النساء) لە تەفسیری (القرطبی)و (الفخرالرازی)و (الآلوسی).

جـا لـە بـەر ئـەوەی خوایگـەورە لـەو ئایەتـەدا، سـزای دژایەتیپێغەمبـەروﷺ دژایـەتی (اجماع)ی بە یەك جۆر داناوە، پێغەمبەرﷺ ئەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِالْجَماعَةِ وَإِيّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ فَإِنَّ الشَّيْطانَ مَعَ الْواحِدِ وَهُوَ مِنَ الإِثْنَيْنِ أَبْعَدُ، مَنْ أَرادَ بَحْبُوحَةَالْجَنَّةِ فَلْيَلْزَمِ الْجَمَاعَةَ﴾ رواه الترمذی بسند صحیح، واتە: پێویستە ئێوە هەر لەگەڵ كۆمەڵدا بن، ئاگاداری خۆتان بن لە پەرتەوازەو تاكڕەوی، چونكە شەیتان لەگەڵ یەك كەسدایەو لە دووكەسان دوورترە، هەر كەسێك ناوەندی بەهەشتی ئەوێ، پێویستە هەر لەگەڵ كۆمەڵدا بێ.

ئینجا بزانە: (اجماع)ی ئەم چوار مەزهەبەی(أَهْلِ السُّنَّة) بەڵگەیـەكی شەریعەتیئیسـلامە، كەوابو: دروست نیە لەم چوار مەزهەبە لابدەین، چونكە ئەم چوار مەزهەبە لە سەدەكانی (السَّـلَفِ الصّـالِح)دا دامـەزراونو بـە (اجمـاع)ی زانایـانی(السَّـلَف) متمانـەیان پـێكراوە، پێغەمبەریشﷺ شـاهیدیی بـۆ داونو ئەفـەرموێ: ﴿خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ

الَّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ رواه البخاري ومسلم، واتـه: چـاكترینی ئوممـەتم سـەدەی خۆمـه، ئینجـا سەدەی دوای ئەوان، ئینجا سەدەی دوای ئەوان.

ئیمام (ابن الصلاح) دەفەرموێ: (بـه (إجمـاع)ی زانایانیئیسـلام دروسـت نیـه مـرۆڤ (تَقْلیـد)ی هـیچ کەسـێك بکـا-جگـه لـەم چـوار ئیمامـەی سـەر مەزهـەب-: نـه بـۆ دادکردنو نه بۆ (فتوا)دان).

هەروەها ئیمـامی(السُّبْکی) ئەفـەرموێ: (دژایـەتی ئـەم چـوار مەزهەبـه وەك دژایـەتی (إجماع) وایه). بڕوانه (بغیةالمسترشدین) ل([illegible])و (تحفةالمحتاج)ب([illegible]) ل([illegible]-[illegible]).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (مَتَى خالَفَ خَبَرُالْآحادِ نَصَّ الْقُرْآنِ أَوْ إِجْماعاً وَجَبَ تَرْكُ ظاهِرِه) هـەرکاتێك حەدیسـی(آحـاد) دژایـەتی لەگـەڵ دەققـی قورئان، یان لەگەڵ (إجماع) هەبو، واجبه واز له واتـەی ئاشـکرای حەدیسـەکه بهێنـدرێ. (واته: واجبه: واتەی حەدیسی(صحیح) لەگەڵ (قرآن)و (اجماع)دا بگونجێندرێ). بڕوانـه: (المجموع شرح المذهب)ب([illegible]) ل([illegible]) .

﴿بەڵگەی چوارەم: (قیاس) ﴾

(قِیاس) ئەوەیه: ڕوداوێك-که بڕیاری شەرعی له سەر نەبێ- ببردرێته سەر ڕوداوێك کـه بڕیاری شەرعیی له سەر هەبێ، تـاکو ئـەویش هـەمان بڕیـار وەربگـرێ، چـونکه هـەردوو ڕووداوەکان یەکسانن له هۆکاری بڕیارەکەدا.

بـۆ نموونـه: خوایگـەورە خـواردنی مـاڵی (یَتـیم)ی بـه حـەرام دانـاوەو دەفـەرموێ: ﴿وَلا تَأْكُلُوا أَمْوالَهُمْ﴾ ماڵی یەتیمان مەخۆن. کەوابو: سووتاندنی ماڵی (یَتیم))ش (قیاس) ئەکرێته سەر خواردنو هەمان بڕیاری حەرامیی بۆ دائەندرێ، چونکه خواردنو سووتاندن هەردووکیان یەکسانن بۆ زیان لێدانو له ناوبردنی ماڵی (یَتیم).

(قِیاس) بەڵگەی چوارەمی شەریعەتی ئیسلامه، چونکه پێغەمبەرﷺ له چەند ڕووداوێکـدا (قیاس)ی کردوه، بۆ نموونه: ﴿جاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّﷺ فَقال: إِنَّ أُمِّي ماتَتْ وَعَلَيْها صَوْمُ شَهْرٍ أَفَأَقْضِيهِ عَنْها؟ فَقالَﷺ: لَوْ كانَ عَلىأُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قاضِيهِ عَنْها؟ قال نَعَمْ، قالﷺ: فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضَى﴾ رواه البخاري و مسلم، پیاوێك بـه پێغەمبـەریﷺ گـوت: دایکـم مـردووەو ڕۆژووی مانگێکی لەسەرن، ئایا بۆی قەزا بکەمەوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر قەرزێك لەسەر دایکت هەبایه بۆت دەدایەوە؟ گوتی: بەڵێ. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: کەوابو: قەرزی خوای گەورە ئەبی باشتر بدرێتەوە.

واتــه: پێغەمبــەرﷺ، خواپەرســتنێکی نەکراوی-که ڕۆژووە- (قیـاس) کـردە سـەر

قـەرزی ئـادەمیزاد: کـە واجبـە بدرێتـەوە، هـەروەها لـە (حـج)ی نـەکراو و لـە چـەند ڕووداوێکیتردا پێغەمبەرﷺ (قیاس) ی کردوە.

﴿ چۆنیەتی (فَتْوا)و (تَقْلِید)کردن ﴾

ئەی موسوڵمانیڕێزدار، دوای ئەوەی سەرچاوەکانیشەریعەتیئیسلامت بۆ ڕوون کرانەوە، پێویستە بزانی چۆنیەتی دەرهێنانی بڕیارەکانی شەریعەتیئیسلام لە قورئـانو حـەدیس، هەروەها زانـینی (إجمـاع)و (قیـاس) تـەنها لـە دەسـەڵاتی زانایـانی (مُجْتَهِـد)دایـەو هـیچ لـە دەسـەڵاتی ئێمـەدا نیـە–إن شـاء الله– لـە (کتـاب القضـاء)دا مەرجـەکانی (مُجْتَهِـد) ڕوون ئەکەینەوە.

کەوابو: واجبی سەر شانی ئێمە (تَقْلید)ە، واتە: شوێنکەوتنی زانایەکانی (مُجْتَهِد)و باوەڕ پێکراو، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ﴾ پرسیار لە زانایانی ئایینی بکەن ئەگەر بەخۆتان نازانن.

ئینجا ئەو زانـا ئایینیانـەی متمانـەیان پـێدەکرێو جێگـەی بـاوەڕن بـۆ (فتـوا)و زانسـت لێوەرگرتن: زانا شوێنکەوتووەکانی هەر چوار مەزهەبی (أهل السُّنَّة)ن، چونکە ئەو چوار مەزهەبە لەو سێسەد ساڵەدا دامەزراون: کە پێغەمبەرﷺ بـە حەدیسـەکەی﴿خَيْرُأُمَّتِی﴾ی ڕابردوو شاهیدیی بۆ داونو ئەو زانا باوەڕ پێکراوانەش بڕیارەکانی شەریعەتی ئیسلامیان لەو چوار سەرچاوانەیڕابردوو وەرگرتووەو لە کتێبە بەنرخەکانی خۆیانـدا نووسـیتیانەوە، ئینجا شوێنکەوتووانی ئەوانیش ڕوونیان کردونەوە.

کەوابو: هەر کەسێك شارەزای ئەو کتێبە بە نرخانە نەبێ دروسـت نیـە: نـە (فتـوا) بـدا و نە (فتوا)شی لێوەربگیرێ؟ چونکە نەزانەو خەڵکیش گومڕا دەکا، هەروەك پێغەمبـەرﷺ فەرموویـەتی: ﴿إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ إِنْتِزاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَماءِ حَتَّى إِذا لَمْ يَبْقَ عالِمٌ إِتَّخَذَ النَّاسُ رُؤُوساً جُهّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِعِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا﴾ رواه البخاري ومسلم، خوایگەورە ئەم زانستەی ئایین وەها وەرناگرێتەوەو لەناوی نابا: کە لـە سـینەی بەنـدەکانی دەربهێنـێ، بـەڵکو بـە هـۆی مرانـدنی زانایانیئـایینی زانسـتەکە وەردەگرێتەوە، تا وای لێدێ زانای ئایینی نامێنێو خەڵك چەند سەرکردەو ئەمیری نەزان بۆ خۆیان دەگرنو پرسیاری ئایینیان لێدەکرێ، ئـەوانیش بـە بێزانسـت فتـوا دەدەنو وەڵام دەدەنەوەو خۆیان گومڕا دەبنو خەڵکەکەش گومڕا دەکەن.

ئینجا بزانە: (فتوا)دان خەبەردانە لە جیاتی خـواو پێغەمبـەرﷺ لـەو بڕیـارە شـەرعیەدا، کەوابو: ئەم خەبەرە لـە مرۆڤـی نـەزانو درۆزن وەرنـاگیرێ، هـەروەك ئیمـام (محمـد بـن سـیرین) دەفـەرموێ: (إِنَّ هَـٰذَاالْعِلْمَ دِيـنٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ) رواه مسلم فـی

مقدمة صحيحه، ئەم زانستەیئیسلام، ئایینیئیسلامە، کەوابو: تەماشا بکەن ئایینی خۆتان لە کێ وەردەگرن؟.

کەوابو: ئەو کەسەی ئەو بارەی پێهەڵناگیرێ، دروست نیە بێتە مەیدانی (فتوا)و ئەو ئەرکە گرانە بخاتە ئەستۆیو خۆی تووشی باری تاوان بکا، چونکە ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (فتوا)دان شەرەفێکی گەورەیەو ڕێزی زۆرە، چونکە (فتوا)دەر میراتگری پێغەمبەرانەو -صلوات الله وسلامه عليهم- بە جێبەجێکردنی (فَرْضُ الْكِفايَة) هەڵدەستێ، بەڵام لەوانەیە تووشی هەڵە ببێ، بۆیێ فەرموویانە: (فتوا)دەر لەجیاتی خوایگەورە ئیمزا دەکا.

*(ابن المنكدر) دەفەرموێ: (زانایئایینی لە نێوان خوایگەورەو لە نێوان بەندەکانی خوایگەورەدایە، کەوابو: ئەبێ چاك بیر بکاتەوەو تەماشا بکا: چۆن دەچێتە نێوان خواو بەندەکانیخوا). واتە: دەبێ لە (فتوا)دان بترسێ.

*(عبدالرحمن ابن ابيليلى) دەفەرموێ: (گەیشتمە سەدوبیست (صَحابة)ی پێغەمبەرﷺ، یەکێکیان پرسیارێکی لێدەکرا، ئەویش دەینارده لای (صَحابة)یەکیتر، ئەمەش دەینارده لای ئەویتر، تا دەگەڕاوە لای یەکەمەکەیان).

واتە: لە (فتوا)دان دەترسان.

*(ابن مسعود)و (ابن عباس)رضي الله عنهم–کە دوو (صحابة)ی پێغەمبەرنﷺ– دەفەرموون: (ئەو کەسەی هەر پرسیارێکی لێبکرێ (فتوا) بدا، ئەوە شێتە).

*ئیمام (مالك) دەفەرموێ: (من (فتوا)م نەدەدا، تا حەفتا زانایئایینی شاهیدییان بۆ دام: کە من بە کەڵکی (فتوا)دان دێم).

ئینجا ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ:((تَساهُل)، واتە: نەرمیو ئاسانی لە (فتوا)داندا حەڕامە، هەر کەسێکیش بە نەرمو ئاسانیی(فتوا) ناسراو بێ، ئەوە حەڕامە داوای (فتوا)ی لێبکرێ، بەشێکی(تَساهُل) ئەوەیە: بە بێلێکۆڵینەوە، بە پەلە (فتوا) بدا، هەروەها مەبەستە نادروستەکانی وایلێبکەن: کە بە شوێن فڕوفێڵە حەڕامەکاندا، یان ناپەسندەکاندا بگەڕێو دەست بە فەرموودە بێهێزو ناتەواوەکانەوە بگرێ، تاکو ڕێگە بۆ کەسێك ئاسان بکا: کە بیەوێ سودی پێبگەیێنێو لە دژی کەسێك توند بکا: کە بیەوێ زیانی لێبدا). بڕوانە (المجموع بشرح المهذب)ب(﴿) ل(﴿﴾) و (﴿﴾).

*ئیمام (ابن الصلاح) دەفەرموێ: (بە (إجماع)ی زانایانیئایین: (تَقْلِيد)، واتە: شوێنکەوتنی هیچ کەسێك دروست نیە: نە بۆ (فتوا)دانو نە بۆ دادکردن، جگە لە شوێنکەوتنی ئەم چوار پێشەوایەی سەر مەزهەب).

*ئیمامی(السُّبْكي) دەفەرموێ: (لادان لەو چوار مەزهەبە، وەکو لادانە: لە (إجماع)ی

زانایانی ئیسلام).

*ئیمام (ابن حجرالهيتمي) دەفەرموێ: (تَقْلِيد) واتە: شوێنکەوتنی هەر یەکێك لەو چوار پێشەوایەی سەر مەزهەب دروستە، هەروەها دروستە: (تَقْلِيد)کردنی زانایانیتریش: کە مەزهەبیان پارێزراو بێو تۆمار کرابێ، جا ئەو (تَقْلِيد)کردنەش تەنها بۆ کاری تایبەت بەخۆی دروستە، نەك بۆ (فتوا)دانو دادکردن، چونکە لە (فتوا)دانو دادکردندا جگە لەو چوار پێشەوایانە (تَقْلِيد)کردنی کەسیتر دروست نیە بە (اجماع)ی زانایانی ئیسلام.

(مەبەستی ئەوەیە: زانای(لامذهبي)=بێمەزهەبو هەم ئەو زانایەی مەزهەبی تۆمار نەکراوە، متمانە بە زانستیان ناکرێو بە هیچ جۆرێك (تَقْلِيد)کردنیان دروست نیە،وَاللهُ أَعْلَم).

*ئیمامی(السبكي) دەفەرموێ: ئەگەر (فتوا)دەر بەرژەوەندی ئایینی مەبەست بوو، دروستە: بە مەزهەبێکیتر، یان بە فەرموودەی زانایەك (فتوا) بدا، بەلام واجبە ناوی مەزهەبەکە، یان زانایەکە بۆ ئەو کەسەی بڵێ کە پرسیاری لێکردوە. (بەم جۆرە (فتوا)یە دەگوترێ: (إِرْشادِي) واتە: ڕێنموونیکردن) .

*دیسان ئیمامی(السبكي) دەفەرموێ: دروستە: ڕەفتار بە فەرموودە بێهێزەکانی مەزهەب بکا: بۆ کاری تایبەت بەخۆی، (واتە نەك بۆ (فتوا)و دادکردن)، چونکە هەر بە خۆی دەفەرموێ: دادکردن بە فەرموودەی بێهێز، دادکردنە بە پێچەوانەی قورئان، هەروەهاش ئیمامی(القرافي)و ئیمام (ابن الصلاح) دەفەرموون: (اجماع) لە سەر ئەوە بەستراوە: کە دادکردن بە فەرموودە بێهێزەکانی مەزهەب دروست نیە.

*ئیمام (ابن حجرالهيتمي) دەفەرموێ: بۆ دروستبوونی (تَقْلِيد) بە مەرج داندراوە: نابێ بڕیاری قازی هەڵبوە شێنێتەوە، ئینجا دەفەرموێ: هەروەها بە مەرج داندراوە: نابێ بە شوێن فەرموودە ئاسانەکاندا بگەڕێ، بەو جۆرەی: لە هەر مەزهەبێك ئاسانترەکە وەربگرێ، چونکە بەم ئاسانگەڕیە پەتی داواکردنیخوای لە ئەستۆ هەڵدەوەشێتەوە، کەوابو: مرۆڤ بەم ئاسانگەڕیە (فاسِق) دەبێ.

ئینجا دەفەرموێ: هەروەها بە مەرج داندراوە: نابێ (تَلْفِيقْ) بکا، واتە: نابێ دوو فەرموودە لێك بداو شتێکی سێیەم لە نێوانیاندا دەربچێ: کە یەکێك لەو دوو ئیمامە، ئەو سێیەمەیان لە لا دروست نەبێ: وەکو لە سەر مەزهەبی ئیمامی (الشافعي) بەشێکی سەری خۆی (مسح) بکاو لە سەر مەزهەبی ئیمام(مالك) دەست لە سەگ بدا، ئینجا بەم جۆرە نوێژێك بکا، ئەمە دروست نیە؟ چونکە لە لای(شافعي) لەشی گڵاوە، لە لای (مالكي)ش دەستنوێژی ناتەواوە. بۆ ئەم باسە بڕوانە (تحفةالمحتاج)و (حاشيةالشرواني) ب([illegible]) ل([illegible] و [illegible] و [illegible] و [illegible] و [illegible]).

ئینجا بزانە: تاکو لە فەرموودە بەهێزەکانی مەزهەبی(الشافعی) شارەزا ببی، (ابن حجر

دەفەرموێ: فەرموودەی بەهێز ئەوەیە: کە ئیمامی (الرافعی)و ئیمامی (النواوی) لـە سـەری ڕێك کەوتبن–ئەم دوو بە ڕێزە لە مەزهەبی(شافعی)دا بە (اَلشَّيْخان) ناو ئەبرێن– ئینجا ئەگەر فەرموودەی ئەم دووانە لێك جیاواز بوو، ئەوە فەرموودەکەی ئیمامی (النواوی) بەهێزترە.
بەڵام ئەگەر زانایانی مەزهەب لایەنگری ئیمامی (الرافعی) بون، ئەو کاتە فـەرموودەی وی بەهێز ترە. بڕوانە (تحفةالمحتاج) ب([illegible]) ل([illegible]) .
(الشیخ سعیدالمکی) دەفەرموێ: (فتوا)دان یەکەمجار بە (تحفة)ی(ابن حجر)و بە (نهایة)ی (الرملی) دەبێ، ئەگەر ئەم دووانە لێك جیاواز بون، ئەوە دروستە: بە هەر کامەیان (فتوا) بدرێ، ئینجا بە کتێبەکانی (الشیخ زکریاالأنصاری)، ئینجا کتێبەکانی (الخطیـب)، ئینجـا حاشیەکانی (الزیادی)و (ابن قاسم)و (الشُّبراملسی)و (الحلبی)و (الشَّوْبری)و ئەوانیتریش، ئەمە بۆ (فتوا)، بەڵام بۆ کرداری تایبەت بە خۆی، ڕەفتار بەم کتێبانەو بە وانیتریش هەر دروستە. بڕوانە (إعانةالطالبین) ب([illegible]) ل([illegible])و (جواهرالفتاوی) ب([illegible]) ل([illegible]) .
ئینجا منیش بەندەی تاوانبارو بێدەسەڵات: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)، لە خوایگـەورە دەپاڕێمەوە: یارمەتیم بدا بـۆ ڕوونکردنـەوەی ئـەم کتێبـە: (منهـاج الطـالبین)ی دانـراوی ئیمامی(النواوی)، لە سـەر مەزهـەبی ئیمـامی(الشـافعی)، تـاکو خوێنـدەواری کـوردی موسڵمان دڵنیا ببێو بزانێ چۆن ئیمامی(الشـافعی) بڕیارەکـانی شەریعەتیئیسـلامی لـەو چوار بەڵگەیە وەرگرتوە، کە لە بنچینەدا گشـتیان سەرچـاوەیان ئەگەڕێتـەوە لای خـوای گەورە.
وَعَلـــاللهِ تَوَكَّلْـــتُ وَهُـــوَ حَسْـبِى وَنِعْـــمَ الْوَكِيـــلُ نِعْـــمَ الْمَـــوْلَى وَنِعْـــمَ النَّصِـــير، وَصَـلَّىاللهُ وَسَـلَّمَ عَلَـى سَـيِّدِنا مُحَمَّـدٍ وَآلِـهِ وَصَـحْبِهِ أَجْمَعِـينَ، وَالْحَمْـدُ لِلَّـهِ رَبِّ الْعـالَمِينَ، وَلاحَوْلَ وَلاقُوَّةَ إِلاّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

هەولێر–کوردستان.
([illegible])ی (شعبان)ی ([illegible]) کۆچی.

بسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْبَرِّ الْجَوادِ الَّذِى جَلَّتْ نِعَمُهُ عَنِ الْإِحْصاَءِ بِ

اَلْهادِى إلى سَبِيلِ الرَّشَاد اَلْمُوَفِّقِ لِلتَّفَقُّهِ فِالدِّينِ مَنْ لَطَ

أَبْلَغَ حَمْدٍ وَأَكْمَلَهُ وَأَزْكاهُ وَأَشْمَلَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لآإِلهَ إِلاّاللهُ الْواحِدُ الْغَفَّارُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرسولُهُ الْمُصْطَفَالْمُخْتارُ صَلَّىاللهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَزَادَهُ فَضْلاً وَشَرَفاً لَدَيْهِ.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ اْلأَشْتِغاَلَ بِالْعِلْمِ مِنْ أَفْضَلِ الطَّاعَاتِ وَأوْلَى مَا أُنْفِقَتْ فِيهِ نَفَائِسُ اْلأَوْقاتِ،

﴿ پێشەكی (مِنْهاج)ی ئیمامی (النَّواوِي) رحمه الله تعالى ﴾

(بِسْمِ الله الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) بە ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان دەست بە دانانی ئەم كتێبە ئەكەم (اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْبَرِّ الْجَوادِ) سوپاس بۆ خوای چاكەكارو زۆر بەخش (الَّذِى جَلَّتْ نِعَمُهُ عَنِ اْلإِحْصاءِ بِاْلأَعْداد) ئەو خودایەی چاكەی زۆر لەوە گەورەترن: كە سەرژمێر بكرێن بە ژماردن (اَلْمانُّ بِاللُّطْفِ وَاْلإِرْشادِ) چاكەكارە: بە دورستكردنی هێزی خواپەرستیو بە گەیاندنە ڕێگەی ڕاست (اَلْهادِى إِلى سَبِيلِ الرَّشَادِ) شارەزاكەرە بۆ ڕێگەی بەختەوەری (اَلْمُوَفِّقِ لِلتَّفَقُّهِ فِىالدِّينِ) توانابەخشە بۆ تێگەیشتنی ئایین (مَنْ لَطَفَ بِهِ وَاخْتارَهُ مِنَ الْعِبادِ) توانین ئەداتە ئەو كەسانەی بیەوێ چاكەیان بداتیو هەڵیبژاردون لە بەندەكانیخۆی (أَحْمَدُهُ أَبْلَغَ حَمْدٍ وَأَكْمَلَهُ وَأَزْكاهُ وَأَشْمَلَهُ) سوپاسی خوا ئەكەم: بە بەهێزترینو تەواوترینو زێدەترینو گشتترین سوپاس.

(وَأَشْهَدُ أَنْ لاّإِلهَ إِلاّاللهُ الْواحِدُالْغَفَّارُ) شایەدی دەدەم كە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو خودایەی ناوی (الله)یەو تاكو تەنیایەو داپۆشەری گوناهەكانە.

(وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسولُهُ الْمُصْطَفَىالْمُخْتارُ صَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ وَزَادَهُ فَضْلاً وَشَرَفاً لَدَيْهِ) هەروەها شایەدی دەدەم كە (محمد)ﷺ بەندەو پێغەمبەرێكی پوختەو بژاردەی خوایگەورەیە.

(أَمَّا بَعْدُ) ئینجا–لە دوای سوپاس بۆ خواو سەلەوات لە سەر پێغەمبەرﷺ– بزانە: (فَإِنَّ اْلأَشْتِغاَلَ بِالْعِلْمِ) خەریكبوون بە زانستیئایین (مِنْ أَفْضَلِ الطَّاعَاتِ) لە گەورەترینی خواپەرستنەكانە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَضْلُ الْعالِمِ عَلَى الْعابِدِ كَفَضْلِي

عَلَى أَدْناكُمْ﴾ رواه الترمذي، ئەندازەی گەورەیی زانا لە سەر خواپەرست وەکو گەورەیی منە لە سەر بچوکترین (صحابة).

(وَأَوْلَى مَا أُنْفِقَتْ فِيهِ نَفَائِسُ ٱلأَوْقَاتِ) لە شیاوترینو لە پێشترین ئەو کارانەیە: کە کاتە بەنرخەکانیان پێ تەواو ئەکرێ.

وَقَدْ أَكْثَرَ أَصْحابُنَا-رَحِمَهُمُ اللهُ تَعالى- مِنَ التَّصْنِيفِ مِنَ الْمَبْسُوطاتِ وَالْمُخْتَصَراتِ، وَأَتْقَنُ مُخْتَصَرٍ (اَلْمُحَرَّرُ) لِلإِمَامِ أَبِالْقَاسِمِ الرَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ اللهُ تَعالَى- ذِيالتَّحْقِيقاتِ، وَهُوَ كَثِيرُ الْفَوَائِدِ عُمْدَةٌ فِي تَحْقِيقِ الْمَذْهَبِ مُعْتَمَدٌ لِلْمُفْتِي وَغَيْرِهِ مِنْ أُولِىالرَّغَبَاتِ، وَقَدِ الْتَزَمَ مُصَنِّفُهُ-رَحِمَهُ اللهُ- أَنْ يَنُصَّ عَلَى مَاصَحَّحَهُ مُعْظَمُ ٱلأَصْحابِ وَوَفَّى بِمَاالْتَزَمَهُ وَهُوَ مِنْ أَهَمِّ أَوْ أَهَمُّ الْمَطْلُوبَاتِ، لكِنْ فِيحَجْمِهِ كِبَرٌ يَعْجِزُ عَنْ حِفْظِهِ أَكْثَرُ أَهْلِ الْعَصْرِ إلاَّ بَعْضَ أَهْلِ الْعِنايَاتِ، فَرَأَيْتُ اِخْتِصَارَهُ فِي نَحْوِ نِصْفِ حَجْمِهِ

(وَقَدْ أَكْثَرَ أَصْحابُنَا-رَحِمَهُمُ اللهُ تَعالى- مِنَ التَّصْنِيفِ) بە ڕاستی زانایەکانی مەزهەبی(شافعي)مان -خوا ڕەحمیان پێ بکا- زۆر کتێبیان دانابو (مِنَ الْمَبْسُوطاتِ وَالْمُخْتَصَراتِ) لە جۆری کتێبە درێژەکانو کورتەکان (وَأَتْقَنُ مُخْتَصَرٍ) وە باشترینو لە جێترینی کتێبە کورتەکان (اَلْمُحَرَّرُ) بوو (لِلإِمَامِ أَبِيالْقَاسِمِ الرَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ اللهُ تَعالَى-) کە دانراوی ئیمامی(الرافعي)یە:

ئەم بەڕێزە ناوی (عبدالكريم بن محمد)ە، خەڵکی شاری (قەزوێنە)و لە نەژادی حەزرەتی(رافِع بن خَديج)ی (صحابة)ی پێغەمبەرە ﷺ، لە تەمەنی(﴿﴾)شەستوشەش ساڵیدا، ساڵی(﴿﴾)شەشسەدو بیستو سێی کۆچی لە شاری(قَزْوين) وەفاتی کردوە (ذِيالتَّحْقِيقاتِ) ئیمامی(الرافعي) خاوەنی ڕوونکردنەوەکانی زانست بووە بە بەڵگەوە.

(وَهُوَ کتێبی(الْمُحَرَّر)، (كَثِيرُالْفَوَائِدِ) سودەکانی زۆرنو (عُمْدَةٌ فِي تَحْقِيقِ الْمَذْهَبِ) پاڵپشتە لە ڕوونکردنەوەی مەزهەبی ئیمامی(شافعي)دا (مُعْتَمَدٌ لِلْمُفْتِي وَغَيْرِهِ مِنْ أُولِي الرَّغَبَاتِ) پاڵپشتە بۆ فتوادەرو خەڵکیتریش: کە بە شوێن وەدەستهێنانی چاکەدا ئەگەڕێن (وَقَدِ الْتَزَمَ مُصَنِّفُهُ-رَحِمَهُ اللهُ-) دانەری (المحرر) بە ئەرکی سەر شانی خۆی داناوە (أَنْ يَنُصَّ عَلَى مَاصَحَّحَهُ مُعْظَمُ ٱلأَصْحابِ) دەقی ئەو فەرموودەیە بڵێ کە زۆرترینی زانایان بە ڕاستیان داناوە (وَوَفَّى بِمَاالْتَزَمَهُ) ئەو ئەرکەشی گەیاندە جێ (وَهُوَ) ئەو ئەرکە (مِنْ أَهَمِّ أَوْ أَهَمُّ الْمَطْلُوبَاتِ) گرنگترینی داواکاریەکانی شەرعزانانە: بۆ فتوادانو دادکردنو دەرس گوتنەوە، چونکە دادکردنو فتوادان بەفەرموودە بێهێزەکانیمەزهەب دروست نیە، هەروەك لە پێشەکیدا ڕوونمان کردەوە.

(لكِنْ فِي حَجْمِهِ كِبَرٌ) جا هەرچەندە (اَلْمُحَرَّر) ئەوەندە کتێبێکی باش بوو، بەڵام قەبارەی زۆر گەورە بوو (يَعْجِزُ عَنْ حِفْظِهِ أَكْثَرُ أَهْلِ الْعَصْرِ) زۆربەی خوێندەوارانی چەرخی ئێمە

ناتوانن لەبەری بکەن (إلاَّ بَعْضَ أهْلِ العِنايَاتِ) تەنها چەند کەسێك نەبێ: کە زۆر بایەخی پێئەدەن، واتە: کەم کەس دەیتوانی (اَلْمُحَرَّر) لەبەر بکا.

(فَرَأيْتُ) جا لە بەر ئەوەی (اَلْمُحَرَّر) بەم شێوەیە بوو، وام پێ باش بوو (اِخْتِصَارَهُ فِی نَحْوِ نِصْفِ حَجْمِهِ) کورتی بکەمەوە لە وێنەی نیوە قەبارەیدا

لِيَسْهُلَ حِفْظُهُ مَعَ مَاأضُمُّهُ إلَيْهِ إنْ شاَءَ اللّهُ تَعَالَى مِنَ النَّفَائِسِ الْمُسْتَجَادَاتِ: مِنْهَا التَّنْبِيهُ عَلَى قُيُودٍ فِي بَعْضِ الْمَسَائِلِ هِيَ مِنَ اْلأَصْلِ مَحْذُوفاتٌ، وَمِنْهَا مَوَاضِعُ يَسِيرَةٌ ذَكَرَها فِالمُحرَّرِ عَلَى خِلاَفِ الْمُخْتَارِ فِالْمَذْهَبِ كما سَتَرَاهَا إنْ شاَءَ اللّهُ تَعَالَى وَاضِحاتٍ، وَمنْها إبْدَالُ مَا كانَ مِنْ أَلفَاظِهِ غَرِيباً أَوْ مُوهِماً خِلاَفَ الصَّوَابِ بِأَوْضَحَ وَأَخْصَرَ مِنْهُ بِعِبارَاتٍ جَلِيّاتٍ، وَمِنْهاَ بَيَانُ الْقَوْلَيْنِ وَالْوَجْهَيْنِ وَالطَّرِيقَيْنِ وَالنَّصِّ وَمَرَاتِبِ الْخِلاَفِ فِي جَمِيعِ الحَالاتِ،

(لِيَسْهُلَ حِفْظُهُ) تاکو لەبەرکردنی ئاسان بێ (مَعَ مَاأضُمُّهُ إلَيْهِ إنْ شاَءَ اللّهُ تَعَالَى مِنَ النَّفَائِسِ الْمُسْتَجَادَاتِ) لەگەڵ ئەو مەسەلە بەنرخ و جوانانەی من لەگەڵ کورتکردنەوەکەدا دەینووسم:

(مِنْها) بەشێك لەو مەسەلە بەنرخانە (اَلتَّنْبِيهُ عَلَى قُيُودٍ فِي بَعْضِ الْمَسَائِلِ) ئاگادارکردنە: لە سەر چەند ناتۆرێکی جیاکەرەوە لە چەند مەسەلەیەکدا (هِيَ) ئەو چەند ناتۆرە (مِنَ اْلأَصْلِ) لە (اَلْمُحَرَّر)دا (مَحْذُوفاتٌ) نەگوتراون.

(وَمِنْهَا مَوَاضِعُ يَسِيرَةٌ) بەشێکیتر لەو مەسەلە بەنرخانە ئەوەیە: چەند شوێنێکی کەم هەنە: نزیکی پەنجا مەسەلەیە (ذَكَرَها فِی الْمُحرَّرِ عَلَى خِلاَفِ الْمُخْتَارِ فِيالْمَذْهَبِ) ئیمامی(الرَّافعي) لە (اَلْمُحَرَّر)دا بە پێچەوانەی فەرموودە بەهێزەکەی مەزهەبی(شافعي) باسی کردون، منیش بەگوێرەی فەرموودە بەهێزەکە دەیانڵێم (كما سَتَرَاهَا إنْ شاَءَ اللّهُ تَعَالَى وَاضِحاتٍ) هەروەکو لەمەودوا دەیانبینی بە ئاشکرایی، ان شاء الله تعالى.

(وَمِنْها إبْدَالُ مَا كانَ مِنْ أَلفَاظِهِ غَرِيباً) بە شێکیتر لەو مەسەلە بە نرخانە: گۆڕینی ئەو ووشە نامۆیانەیە: کە لە (اَلْمُحَرَّر)دا هەنە (أَوْ مُوهِماً خِلاَفَ الصَّوَابِ) یان ووشەکان هەڵە ئەخەنە بیری خوێنەر (بِأَوْضَحَ وَأَخْصَرَ مِنْهُ بِعِبارَاتٍ جَلِيّاتٍ) دەیانگۆڕمەوە بە چەند ووشەیەکی ئاشکراترو کورتتر بە نووسێنێکی ڕۆشن.

(وَمِنْهاَ بَيَانُ الْقَوْلَيْنِ) بە شێکیتر ڕوونکردنەوەی فەرموودەکانی ئیمامی(شافعی)یە: ئایا کامەیان بەهێزە؟ (وَالْوَجْهَيْنِ) هەروەها ڕوونکردنەوەی فەرموودەکانی زانایانی مەزهەبی (شافعی)یە: ئایا کامەیان ڕاستە؟ (وَالطَّرِيقَيْنِ) ڕوونکردنەوەی ڕێگایەکانی گێڕانەوەی

مەزهەبی (شافعی)یە: ئایا کامەیان مەزهەبی ڕاستەقینەیە؟
(وَالنَّصِّ) هەروەها ڕوونکردنەوەی دەققی فەرموودەی ئیمامی (شافعی)یە (وَمَرَاتِبِ الْخِلاَفِ فِي جَمِيعِ الْحَالات) هەروەها ڕوونکردنەوەی پلەی جیاوازییە لە نێوان ئەو فەرموودانـەدا: ئایا کامەیان بەهێزە، یان بەهێزترە، یان لاوازە:

فَحَيْثُ أَقُولُ: فِي الأَظْهَرِ أَوْ اَلمَشْهُور فَمِنَ الْقَوْلَيْنِ أَوِ الأَقْوالِ، فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ، وَإِلاَّ فَالْمَشْهُورُ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلأَصَحُّ أَوْ اَلصَّحِيحُ فَمِنَ الْوَجْهَيْنِ أَوِ الْأَوْجُهِ، فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وإِلاّ فَالصَّحِيحُ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلْمَذْهَبُ فَمِنَ الطَّرِيقَيْن أَوِ الطُّرُقِ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلنَّصُّ فَهُوَ نَصُّ الشَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ الله تعالى-

---

(فَحَيْثُ أقُولُ) کەوابو: لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا من بڵێم: (فِي الأَظْهَرِ أَوْ اَلْمَشْهُور) واتە: ئەگەر یەکێکم لەم دوو ووشەیە گوت، ئـەوە (فَمِنَ الْقَوْلَيْنِ أَوِ الأَقْوال) مەبەستم فەرموودە بەهێزەکەی گشت فەرموودەکانی ئیمامی(شافعي)یە﷜.
(فَإِنْ قَوِيَ الْخِلافُ) جا ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی ئیمامی(شافعي)﷜ بەڵگەی بـەهێز بوو (قُلْتُ) دەڵێم: (اَلأَظْهَرُ)= ئاشکراتر، واتە: ئەم ووشەیە بەکار دێنم، چونکە فـەرموودە بەهێزترەکە بەڵگەی ئاشکراترە، فەرموودەکەی بەرامبەریشی(ظاهر)=ئاشکرایە (وَإِلاّ) بەڵام ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی ئیمامی(شافعي)﷜ بەڵگەی بـەهێز نـەبو (فَالْمَشْهُورُ) بـۆ بەهێزەکـە ئـەم ووشـەیە بـەکار دێـنم، واتـە: ناسـراو، چـونکە بێهێزەکـەی بەرامبـەری نەناسراوەو ڕەفتاری پێناکرێ.
(وَحَيْثُ أقُولُ) وە لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا بڵێم: (اَلأَصَحُّ أَوْ اَلصَّحِيحُ) واتە: یەکێك لەم دوو ووشەیە بەکار بێنم، ئەوە (فَمِنَ الْوَجْهَيْنِ أَوِ الأَوْجُه) مەبەستم فەرموودە بەهێزەکـەی گشت فەرموودەکانی زانایانی مەزهەبی(شافعي)یە.
(فَإِنْ قَوِيَ الْخِلاَفُ) جا ئەگەر فەرموودە بێهێزەکەی زانایانیمەزهەب بەڵگەی بـەهێز بـوو (قُلْتُ) دەڵـێم: (اَلأَصَحُّ)=ڕاسـتتر، واتـە: ئـەم ووشـەیە بـەکار دێـنم، چـونکە فـەرموودە بەهێزترەکـە بەڵگـەی ڕاسـتترەو فەرموودەکـەی بەرامبەریشـی (صـحيح)=ڕاسـتە (وَإلاّ) بەڵام ئەگەر فەرموودە بێهێزەکـەی زانایـان بەڵگـەی بـەهێز نـەبو (فَالصَّحِيحُ) بـۆ بەهێزەکە ئەم ووشەیە بەکار دێنم، واتە: ڕاست، چونکە بێهێزەکەی بەرامبەری ڕاست نیەو ڕەفتاری پێناکرێ.
(وَحَيْثُ أقُولُ) لە هەر شوێنێکی ئەم کتێبەدا بڵێم: (اَلْمَذْهَبُ)، واتـە: ئـەم ووشـەیە بـەکار بێنم، ئەوە (فَمِنَ الطَّرِيقَيْن أَوِ الطُّرُق) مەبەستم گێڕانەوە بەهێزەکەی ئەو زانایانەیـە: کـە مەزهەبی (الشَّافِعي) دەگێڕنـەوە، واتـە: لـە مەزهـەبی (شـافعی)دا تـەنها فـەرموودەکانی

بەهێزو گێڕانەوەكانی بەهێز بۆ دادكردنو (فتوا)دان بەكاردێن، هەروەك لە پێشەكیەكەدا ڕوونمان كردۆتەوە.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێكی ئەم كتێبەدا بڵێم: (اَلنَّصُّ)، واتە: ئەم ووشەیە بەكار بێنم (فَهُوَ) ئەوە مەبەستم (نَصُّ الشَّافِعِيِّ-رَحِمَهُ اللهُ تعالى-) دەققی فەرموودەی ئیمامی وَيَكُونُ هُنَاكَ وَجْهٌ ضَعِيفٌ أَوْ قَوْلٌ مُخَرَّجٌ، وَحَيْثُ أَقُولُ: اَلْجَدِيدُ فَالْقَدِيمُ خِلاَفُهُ، أَوِ الْقَدِيمُ أَوْ فِي قَوْلٍ قَدِيمٍ فَالْجَدِيدُ خِلاَفه، وَحيثُ أَقولُ: وَقِيلَ كذا فَهُو وَجْهٌ ضَعِيفٌ وَالصَّحِيحُ أَوِ الْأَصَحُّ خِلاَفُهُ،

(شافعي)یە ﷺ (وَيَكُونُ هُنَاكَ وَجْهٌ ضَعِيفٌ) وا دەبێ: لە بەرامبەر فەرموودەی ئیمامی(شافعي)ش فەرموودەیەكی بێهێزی زانایەك هەیە، بەڵام ڕەفتاری پێناكرێ (أَوْ قَوْلٌ مُخَرَّجٌ) یان فەرموودەیەكیوەرگیراو-لە فەرموودەی(شافعي)- هەیە بەڵام بێهێزەو ڕەفتاری پێناكرێ.

(وَحَيْثُ أَقُولُ) وە لە هەر شوێنێكی ئەم كتێبەدا بڵێم: (اَلْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعي)ﷺ ئەوهایە (فَالْقَدِيمُ خِلاَفُهُ) ئەوە فەرموودەی كۆنی ئیمامی(شافعي) بە پێچەوانەی نوێیەكەیە (أَوِ الْقَدِيمُ أَوْ فِي قَوْلٍ قَدِيمٍ) یان ئەگەر بڵێم: فەرموودەیكۆن، یان لە فەرموودەیەكی كۆنی ئیمامی(شافعي)دا ئەو هایە (فَالْجَدِيدُ خِلاَفُه) ئەوە فەرموودەكەی نوێ بە پێچەوانەیەتی، بەڵام ڕەفتاریش هەر بە فەرموودەكەی نوێی ئیمامی(شافعي) دەكرێ، تەنها لە چەند شوێنێكدا نەبێ: كە لە (منهاج)دا زۆربەیان باس ئەكرێن،ان شاء الله تعالى.

(**پێناسە**): فەرموودەیكۆن=(اَلْقَدِيم) ئەو فەرموودەیە: كە ئیمامی(شافعي) لە (عێراق)دا پێش چوونە (مصر) فەرموویەتی، ئیمام (احمد بن حنبل)و (الزعفراني)و (الكرابيسي)و (أبوثور) گێڕاویەتیانەوە، بەڵام ئیمامی(شافعي) لە فەرموودەی كۆن=(اَلْقَدِيم) پەشیمان بووەتەوە. فەرموودەی نوێ=(اَلْجَدِيد) ئەو فەرموودەیە: كە ئیمامی(شافعي) لە دوای چوونی بۆ (مصر) فەرموویەتی، ئیمامی(البويطي)و (المزني)و (الربيع المرادي)و (حرملة)و چەند زانایەكیتر گێڕاویەتیانەوە.

ئیمامی (النواوي) لە (المجموع)دا دەفەرموێ: لە هەر مەسەلەیەكدا دوو فەرموودەی كۆنو نوێی ئیمامی(شافعي) هەبن، ئەوە نوێیەكە ڕاستەو ڕەفتاری پێدەكرێ، چونكە لە فەرموودەكەی كۆن پەشیمان بووەتەوە، ئینجا دەفەرموێ: بەڵام ئەگەر فەرموودەیەكی كۆنی ئیمامی(شافعي) حەدیسێكی(صحيح) -بێ ڕووبەڕووبوونەوە- پشتی بگرێ، ئەوە مەزهەبی(شافعي)یە ئەگەر مەرجە ڕابردووەكانی فەرموودەكەی (إذا صَحَّ الْحديثُ فَهُوَ مَذْهَبِي)ی لێبێنە جێ.

(وَحَيثُ أقُولُ) وە لە هەر شوێنێكی ئەم كتێبەدا بڵێم: (وَقِيلَ كَذا) ئەوها گوتراوە، واتە ووشەی (قيل)م بەكار هێنا (فَهُو وَجْهٌ ضَعِيفٌ) ئەوە نیشانەیە: كە فەرموودەیەكی بێهێزە (وَالصَّحِيحُ أوِ الأصَحُّ خِلاَفُهُ) فەرموودەی بەهێزی، یان بەهێزتری زانایانی مەزهەب بە پێچەوانەیەتی.

وَحَيْثُ أَقُولُ: وَفِي قَوْلٍ كَذا، فَالرّاجِحُ خِلافُهُ. وَمِنْها مَسائلُ نَفيسَةٌ أَضُمُّها إلَيْهِ يَنْبَغِي أنْ لاّ يُخْلَى الْكِتابُ مِنْها، وَأقُولُ فِي أَوَّلِها: قُلْتُ، وَفِي آخرِها: وَاللهُ أَعْلَمُ، وَمَا وَجَدْتَهُ مِنْ زِيادَةِ لَفْظَةٍ وَنَحْوِها عَلى ما فِالْمُحَرَّرِ فَاعْتَمِدْها فَلابُدَّ مِنْها، وَكَذلِكَ ما وَجَدْتَهُ مِنَ الأَذْكارِ مُخالِفاً لِما فِالْمُحَرَّرِ وَغيْرِهِ مِنْ كُتُبِ الْفِقْهِ فاعْتَمِدْهُ فَإنِّي حَقَّقْتُهُ مِنْ كُتُبِ الْحَدِيثِ الْمُعْتَمَدَةِ، وَقَدْ أُقَدِّمُ بَعْضَ مَسَائِلِ الْفَصْلِ لِمُنَاسَبَةٍ أَوْ اِخْتِصَارٍ وَرُبَّمَا قَدَّمْتُ فَصْلاً لِلْمُنَاسَبَةِ، وَأَرْجُو إنْ تَمَّ هَذاالمُخْتَصَرُ أَنْ يَكُونَ فِي مَعْنَى الشَّرْحِ لِلْمُحَرَّرِ، فَإِنِّي لاَ أَحْذِفُ مِنْهُ شَيْئاً

(وَحَيْثُ أقُولُ) وە لە هەر شوێنێكدا بڵێم: (وَفِي قَوْلٍ كَذا) لە فەرموودەیەكدا ئەوهایە (فَالرّاجِحُ خِلافُهُ) ئەوە فەرموودەكەی بەهێزی ئیمامی(شافعي) بە پێچەوانەیەتی.

(وَمِنْها) هەندێكیتر لەو مەسەلانەی من زیادم كردون: (مَسائِلُ نَفِيسَةٌ) چەند مەسەلەیەكی بەنرخن (أضُمُّها إلَيْهِ) دەیانهێنمە ناو (مِنْهاج)، چونكە لە (الْمحَرّر)دا نەگوتراون و (يَنْبَغِي أنْ لاّ يُخْلَىالْكِتابُ مِنْها) پێویستە ئەم كتێبە لێیان چۆل نەكرێ (وَأقُولُ فِي أوَّلِها: قُلْتُ) لە سەرەتای ئەو مەسەلانەدا، دەڵێم: من گوتومە، واتە: ڕستەی(قُلْتُ) بەكار دێنم–ئێمەش لە واتەكەیدا دەڵێین: ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ– (وَفِي آخِرِها: واللهُ أعْلَم) وە لە كۆتاییشدا ڕستەی (وَاللهُ أعْلَم) بە كاردێنم، واتە: خوا زاناترە.

(وَمَا وَجَدْتَهُ) هەرچی لە (مِنْهاج)دا دیتت (مِنْ زِيادَةِ لَفْظَةٍ وَنَحْوِها) دەربارەی ووشەیەكی، یان پیتێكی زیادكراو (عَلَى ما فِيالْمُحَرَّرِ) لە سەر كتێبی (المحرر)، (فَاعْتَمِدْها فَلابُدَّ مِنْها) پشتی پێ ببەستە چونكە ئەم زێدەیە پێویستە (وَكَذلكَ ما وَجَدْتَهُ مِنَ الأذْكارِ) هەروەها هەر زیكرێكت بینی (مُخالِفاً لِما فِيالْمُحَرَّرِ وَغَيْرِهِ مِنْ كُتُبِ الْفِقْهِ) جیاواز بوو لە گەڵ ئەو زیكرانەی لە (المحرر)و كتێبە شەرعیەكانیتردا گوتراون (فاعْتَمِدْهُ) پشتی پێ ببەستە (فَإنِّي حَقَّقْتُهُ مِنْ كُتُبِ الْحَدِيثِ الْمُعْتَمَدَةِ) چونكە من لە كتێبە باوەڕپێكراوەكانی حەدیس وەرم گرتوە.

(وَقَدْ أُقَدِّمُ بَعْضَ مَسَائِلِ الْفَصْلِ لِمُنَاسَبَةٍ أوْ اِخْتِصارٍ) جاری وا هەیە: هەندێك مەسەلەی بەشێك بە پێش دێخم: یان لە بەر وێكچون، یان بۆ كورتی (وَرُبَّمَا قَدَّمْتُ فَصْلاً لِلْمُنَاسَبَةِ) هەندێ جار بەشێك بە تەواوی بە پێش دێخم لە بەر وێكچون.

(وَأَرْجُو إِنْ تَمَّ هَذاالْمُخْتَصَرُ) تكام وايه: ئەگەر ئەم كتێبه كورتكراوەيه تەواو ببێ (أَنْ يَكُونَ فِي مَعْنَىالشَّرْحِ لِلْمُحَرَّرِ) ببێته شێوەی ڕوونكردنەوه بۆ (المحرر)–ئێمەش دەڵێین: (اَلْحَمْدُ لِلَّهِ) كتێبەكە تەواو بوو و ناویشی لێناوه: (اَلْمنهاج)، خودا یارمەتی ئێمەش بدا بۆ ڕوونكردنەوەی، آمين– (فَإِنِّي لاَ أَحْذِفُ مِنْهُ شَيْئاً) چونكه من هیچ له (المحرر) لانابەم مِنَ ٱلْأَحْكامِ أَصْلاً وَلاَ مِنَ الْخِلاَفِ وَلَوْ كَانَ وَاهِياً مَعَ مَا أَشَرْتُ إِلَيْهِ مِنَ النَّفَائِسِ، وَقَدْ شَرَعْتُ فِي جَمْعِ جُزْءٍ لَطِيفٍ عَلَى صُورَةِ الشَّرْحِ لِدَقائِقِ هذَا الْمُخْتَصَرِ ومَقْصُودِي بِهِ التَّنْبِيهُ عَلَىالْحِكْمَةِ فِالْعُدُولِ عَنْ عِبارَةِالْمُحَرِّرِ وَفِإِلْحاق قَيْدٍ أَوْ حَرْفٍ أَوْ شَرْطٍ لِلْمَسْئَلَةِ وَنَحْوِ ذلِكَ وَأَكْثَرُ ذلِكَ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ الَّتِي لاَبُدَّ مِنْهَا، وَعَلىاللهِ الْكَرِيمِ اِعْتِمادِي وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي وَاسْتِنَادِي وَأَسْأَلُهُ النَّفْعَ بِهِ لِي وَلِسَائِرِالْمُسْلِمِينَ وَرِضْوَانَهُ عَنِّي وَعَنْ أَحِبَّائِي وَجَمِيعِ الْمُؤمِنينَ.

(مِنَ ٱلْأَحْكامِ أَصْلاً) نه له بڕیارەكانو (وَلاَ مِنَ الْخِلاَفِ وَلَوْ كَانَ وَاهِياً) نه له فەرموودە جیاوازەكان هەر چەند جیاوازیەكەش زۆر بێهێز بێ (مَعَ مَا أَشَرْتُ إِلَيْهِ مِنَ النَّفَائِسِ) گشتی دەڵێم له گەڵ ئەو مەسەلە بەنرخانەی باسمان كردن.

(وَقَدْ شَرَعْتُ فِي جَمْعِ جُزْءٍ لَطِيفٍ) هەر لەگەڵ دەست پێكردنی(المنهاج)دا دەستم بە كۆكردنەوەی پەڕتووكێكی بچكۆلەش كرد (عَلَى صُورَةِ الشَّرْحِ) له سەر شێوەی ڕوونكردنەوه (لِدَقائِقِ هذَاالْمُخْتَصَرِ) بۆ ووردەكاری ئەم كورتكراوەیه: كه (منهاج)ی پێ دەگوترێ، كتێبه بچكۆلەكەش پێی دەگوترێ: (دَقائِقُ الْمِنْهاجِ).

(ومَقْصُودِي بِهِ) وه مەبەستم بەم پەڕتووكەی(دقائق)، (التَّنْبِيهُ عَلَى الْحِكْمَةِ فِيالْعُدُولِ عَنْ عِبارَةِالْمُحَرِّرِ) ئاگاداركردنەوەیه: له هۆی لادانم له نووسینی (المحرر) بۆ نووسینێكیتر (وَفِي إِلْحاق قَيْدٍ أَوْ حَرْفٍ أَوْ شَرْطٍ لِلْمَسْئَلَةِ) هەروەها: ئاگاداركردنەوەیه: له هۆیەكانی زیادكردنی ناتۆرێكی جیاكەرەوه، یان پیتێك، یان مەرجێك بۆ مەسەلەكه (وَنَحْوِ ذلِكَ) چەند شتێكیتری لەم بابەتەش (وَأَكْثَرُ ذلِكَ مِنَ الضَّرُورِيَّاتِ الَّتِي لاَبُدَّ مِنْهَا) زۆربەی ئەوانەی باسمان كردن لەو ناچاریانەن: كه پێویسته بكۆترێن.

(وَعَلَىاللهِ الْكَرِيمِ اِعْتِمادِي) پشت بەستنم تەنها بە خوای زێدە بەخشە (وَإِلَيْهِ تَفْوِيضِي) كاری خۆم تەنها به خوا دەسپێرم (وَاسْتِنَادِي) پشتی خۆم تەنها به خوا بەهێز دەكەم (وَأَسْأَلُهُ النَّفْعَ بِهِ لِي) داوای سودی ئەم كتێبه له خوا دەكەم: بۆ خۆمو (وَلِسَائِرِالْمُسْلِمِينَ) بۆ سەرجەم موسڵمانان (وَرِضْوَانَهُ عَنِّي وَعَنْ أَحِبَّائِي وَجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ)

داوای ڕازیبوون لە خوا دەکەم: لە خۆمو لە خۆشەویستانمو لە گشت ئیمانداران. بێگومان ئێمەیەهەژاریش ئیماندارینو دوعایەکە ئێمەش دەگرێتەوە، آمین.

لێرەدا پێشەکیەکەی (مِنْهاج)ی ئیمامی (النواوي) تەواو بوو، ئینجا دەست بە ناوەڕۆکی (منهاج) دەکاو دەفەرمویٚ:

(كِتابُ الطَّهارَةِ)

قال اللهُ تعالى: وَأَنْزَلْنا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً. يُشْتَرَطُ لِرَفْعِ الْحَدَثِ وَالنَّجَسِ مَاءٌ مُطْلَقٌ وَهُوَ ما يَقَعُ عَلَيْهِ اِسْمُ مَاءٍ بِلاَ قَيْدٍ،

﴿كِتابُ الطَّهارَةِ: ئەم پەڕتووکە باسی پاککردنەوە دەکا﴾

واتە: لابردنی پیسیو بێدەستنوێژی گەورەو بچوك.

(قَالَ اللهُ تَعَالَى) خوایگەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمویٚ: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّماءِ ماءً طَهُوراً﴾ ئێمە لە ئاسمانەوە ئاوێکی پاککەرەوەمان دابەزاندۆتە خوارەوە.

(يُشْتَرَطُ) لە شەریعەتیئیسلامدا بە مەرج دادەندریٚ (لِرَفْعِ الْحَدَثِ) بۆ لابردنی بێدەستنوێژیی گەورەو بچوك (وَالنَّجَسِ) هەروەها بۆ لابردنی پیسی (ماءٌ مُطْلَقٌ) دەبی ئاوێکی ڕووت بە کار بهێندریٚ ﴿عن أبىهريرةﷺ: بالَ أَعْرابِيٌّ فِالْمَسْجِدِ فَتَناوَلَهُ النّاسُ، فَقالَ لَهُمُ النَّبِيُّﷺ: دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك میزی لە ناو مزگەوتدا کردو خەڵکیش لێیان قیراند، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: وازی لیٚبێننو دۆلچەیەکی ئاو برژێننە سەر میزەکەی.

(وَهُوَ) ئاوی ڕووت (ما يَقَعُ عَلَيْهِ اِسْمُ ماءٍ بِلا قَيْدٍ) ئەو ئاوەیە: ناوی ئاوی بۆ بگوتریٚ بە بیٚناتۆرەی پێویست، واتە: ئەگەر (قَيْد)=ناتۆرەکە پێویست نەبو لە گەڵ ئاوەکەدا بگوتریٚ، ئەوە هەر بە ئاوی ڕووت ناو ئەبریٚ، وەکو یەکێك لەم حەفت ئاوانە، یان دڵۆپەی هەڵمی یەکێك لەم حەفتانە: کە سێیان ئاوی ئاسمانن: وەکو ئاوی بارانو بەفرو تەزرە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو و دوعای پێغەمبەرﷺ: ﴿اَللّٰهُمَّ اغْسِلْ خَطاياىَ بِالْماءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ﴾ رواه الشيخان، خوایە تاوانەکانم بشورێنە بە ئاو و بەفرو تەزرە.

چوارەکەیتریش ئاوی زەمینن: وەکو ئاوی ڕوبارو سەرچاوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْراً بِبابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرّاتٍ، هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ شَيْءٌ؟﴾ الحديث رواه الشيخان، پێم بڵێن ئەگەر ڕوبارێك لە بەر دەرگەی یەکێکتان بیٚو هەموو ڕۆژێك پێنج جار خۆی لیٚبشۆریٚ، ئایا هیچ چڵکی پێوە دەمێنیٚ؟.

هەروەها ئاویدەریا، پێغەمبەرﷺ دەرهەقی دەریا دەفەرمویٚ: ﴿هُوَالطَّهُورُ ماؤُهُ اَلْحِلُّ

مَيْتَتُهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، ئاوی دەریا پاککەرەوەیەو مردووەکەشی حەلاڵە.

هەروەها ئاوی بیر، پێغەمبەرﷺ دەرهەقی بیری (بُضاعَة) دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الْماءَ طَهُورٌ لايُنَجِّسُهُ شَيْءٌ﴾ صححه الامام احمد، ئاوی ئەم بیرە پاککەرەوەیەو هیچ شتێك پیسی ناكا. واتە: چونكە لە (قُلَّتَيْن) زۆرترە.

فَالْمُتَغيِّرُ بِمُسْتَغْنًىعَنْهُ كَزَعْفَرَانٍ تَغيُّراً يَمْنَعُ إِطْلاَقَ اِسْمِ الْماءِ غَيْرُ طَهُورٍ، وَلاَيَضُرُّ تَغيُّرٌ لاَ يَمْنَعُ الاِسْمَ،

بەڵام ئەگەر ناتۆرەكە پێویست بوو: وەكو ماستاو، ئەوە بە ئاوی رووت ناو نابرێو پاككەرەوە نیە، هەروەك دەفەرموێ: (فَالْمُتَغَيِّرُ) كەوابو: هەر ئاوێك–زۆر بێ، یان كەم بێ– رەنگ، یان تام، یان بۆنی بگۆڕێ (بِمُسْتَغْنًىعَنْهُ) بە شتێكی پاك، كە تێكەڵی ئاو ببێو ئاویش پێویستی پێی نەبێ (كَزَعْفرانٍ) وەكو زەعفەرانو نەفتو دیتۆڵو خۆی چیاییو ماستو چایەو بەری درەختو هەر جۆرە دەرمانێكو...هتد (تَغَيُّراً) بە ئەندازەیەكی وەها زۆر بگۆڕێ: كە (يَمْنَعُ إِطْلاَقَ اِسْمِ الْماءِ) قەدەغە بكا پێی بگوترێ: ئاو (غيرُ طَهُورٍ) ئەم ئاوە گۆڕاوە–هەرچەند پاكە– بەڵام پاككەرەوە نیەو پێی ناگوترێ: ئاوی رووت، كەواتە: بۆ دەستنوێژو لابردنی پیسی بەكار نایێ.

ئینجا بزانە: جگە لە ئاوی‌رووت، هیچ شلەیەكی‌تر–وەكو سركەو ئاوی میوەو ئاوی درەختو گوڵاو و نەفتو بەنزینو دیتۆڵو...هتد: ئەم جۆرە شلانە–نە دەستنوێژیان پێ دەشۆرێو نە پیسییان پێ پاك دەبێتەوە، چونكە خوای‌گەورە دەربارەی‌دەستنوێژ دەفەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ ئەگەر ئاوتان دەست نەكەوت تەیەمموم بكەن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ لە بارەی میزی پیاوەكەی‌ڕابردوو فەرمووی: ﴿هَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، دۆلچەیەكی ئاو بڕێژننە سەر میزەكەی.

هەروەها دەربارەی خوێنی‌حەیز فەرمووی: ﴿تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْماءِ ثُمَّ تَنْضَحُهُ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ﴾ رواه الشيخان، خوێن لە جلەكەی دەرنێ، ئینجا لە گەڵ ئاودا هەڵیدەگوشێ، ئینجا بە ئاو دەیشۆرێ، ئینجا نوێژی پێوە دەكا.

واتە: لە ئایەتەكەدا فەرمان بە تەیەمموم كراوەو لە حەدیسەكانیشدا فەرمان بە شۆرینی بە ئاو كراوە، كەوابو: هەر كەسێك لە شۆریندا، یان لە دەستنوێژدا، شلەیەكی جگە لە ئاو بە كار بێنێ، ئەوە فەرمانی خواو پێغەمبەریﷺ جێبەجێ نەكردوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَلا يَضُرُّ) زەرەر لە ئاوی پاككەرەوە نادا (تَغَيُّرٌ) گۆڕانێكی‌كەم، بە شتێكی‌پاك: كە

(لا يَمْنَعُ الإِسْمَ) ناوی ئاو قەدەغە نەكا: وەكو كەمێك ماست، یان شتێكیتری پاك بكەوێتە ناو ئاو و كەمێك بیگۆڕێ ﴿عن أُم هانيءٍرضي الله عنها: أَنَّهُﷺ اِغْتَسَلَ هُوَ وَمَيْمُونَةُ مِنْ قَصْعَةٍ فِيها أَثَرُ الْعَجِينِ﴾ إسناده على شرط الصحيح رواه ابن ماجه والنسائي، پێغەمبەرﷺ (ميمونة)رضي الله عنها لە ئاوی تەشتێك-كە ئاسەواری هەویری پێوە بوو- خۆیان شۆرد.

وَلاَ مُتَغَيِّرٌ بِمُكْثٍ وَطِينٍ وَطُحْلُبٍ وَمَا فِي مَقَرِّهِ وَمَمَرِّهِ، وَكَذا مُتَغَيِّرٌ بِمُجَاوِرٍ كَعُودٍ وَدُهْنٍ أَوْ بِتُرَابٍ طُرِحَ فِيهِ فِي الْأَظْهَرِ،

(وَلا مُتَغَيِّرٌ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاوێك، كە (بِمُكْثٍ) گۆڕانەكەی بە هۆی زۆر وەستانەوە بێ، هەرچەند ڕەنگو تامو بۆنیشی زۆر گۆڕابێ (وَطِينٍ) هەروەها زیانی نیە كە بە هۆی قوڕ گۆڕابێ (وَطُحْلُبٍ) هەروەها زیانی نیە كە بە هۆی قەوزە سەوزەكەی ئاو گۆڕابێ، یان بە هۆی گەڵای درەخت گۆڕابێ، بەو مەرجەی بە خۆی بكەوێتە ناو ئاوەكە، هەر چەند درەختەكەش لە ئاوەكە دوور بێو گەڵایەكەشی لە ناو ئاوەكەدا ڕزیبێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا گوتراوە.

(وَما فِي مَقَرِّهِ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاو بە شتێكی پاك: كە لە شوێنی وەستانی ئاوەكەدا بێ: وەكو ئەو ئاوەی بگۆڕێ بە هۆی كوندەیەك كە بە جەفت خۆش كرابێ، یان بە هۆی مەشكەیەك كە ماستی لێ بەتاڵ كرابێ، یان بەهۆی بەرمیلێك، یان تەنكەرێك كە نەفتو بەنزینو ڕونی لێ بەتاڵ كرابێ.

(وَمَمَرِّهِ) هەروەها زەرەری نیە گۆڕانی ئاو بە هۆی شتێكی پاك: كە لە جۆگەی ئاوەكەدا بێ: وەكو كانگەی گۆگردو نەفتو خوێچیایيو ئەو جۆرە شتانەی دەكەونە ڕێگەی ئاو، چونكە پاراستنی ئاو لەو جۆرە گۆڕانانەیڕابردوو، زەحمەتە.

(وكذا مُتَغَيِّرٌ) هەروەها زەرەری پێناكەوێ: ئاوێك كە گۆڕابێ (بِمُجاوِرٍ) بە هۆی شتێكی پاك، كە تێكەڵی ئاو نەبێ-هەروەك لە (المهذب)دا وەهای فەرمووە- (كَعُودٍ وَدُهْنٍ) وەكو دارو ڕون، هەرچەند بۆنیشیان هەبێو گۆڕانەكەش زۆر بێ، یان وەكو دانەوێڵەو ئەو جۆرە شتانەی هیچ بەشێكیان لێ جیا نابێتەوەو تێكەڵی ئاو نابێ.

بەڵام ئەگەر دانەوێڵەكە بە هۆی كوڵاندن تێكەڵی ئاو بوو و گۆڕاندی، یان هەر بە خۆی بەشێكی لێ جیا بۆوەو تێكەڵی ئاو بوو و گۆڕاندی: وەكو مێوژو قەیسیو ئەو جۆرە شتانە، ئەوە ئەگەر گۆڕانەكە زۆر بوو، زەرەری هەیە، ئەگەر نا: زەرەری نیە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا وەهایان ڕوون كردۆتەوە.

(أَوْ بِتُرابٍ طُرِحَ فِيهِ) یان گۆڕانەكەی بە هۆی گڵێكیپاك بێ، هەر چەند گڵەكەش بە دەست فڕێ بدرێتە ناو ئاوەكەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودە بەهێزترەكەی ئیمامی

(شافعي)دا زەرەری نیە، چونکە گڵیش وەکو ئاو پاککەرەوەیە، هەروەها خوێی ئاوی -وەکو گڵ- زەرەری نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر هاتو: شلەیەکی پاکی هاوچەشنیئاو، تێکەڵی ئاو بوو: وەکو ئاوی درەختو ئاویگوڵ کە بۆنی نەمابێ، ئاوەکە پیس نابێ، بەلاّم سوننەتە شلەکە وەك

وَيُكْرَهُ الْمُشَمَّسُ. وَالْمُسْتَعْمَلُ فِي فَرْضِ الطَّهَارَةِ-قِيلَ: وَنَفْلِهَا- غَيْرُ طَهُورٍ فِي الْجَدِيدِ،

دژێکی ناوەنجی ئەندازەی بۆدابندرێ، واتە: دەڵێین: ئەگەر بە ئەندازەی ئەم شلەیە، ئاوی هەنار، یان ئاوی ترێ، یان گیای بۆژانە تێکەڵی ئەم ئاوە بکرێ، ئایا ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی دەگۆڕێ، یان نا؟ ئەگەر داماننا: زۆر دەیگۆڕی، ئەوە ئاوەکە لە کار دەکەوێ، ئەگەر نەیدەگۆڕی، یان گۆڕانەکەی کەم بوو، ئەوە زەرەری نیە.

ئینجا بزانە: ئاوی (مُسْتَعْمَل)، واتە: بەکارهاتوو، هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ، بەلاّم بەو مەرجەی بکەوێتە ناو ئاوێکی کەمتر لە (قُلَّتَيْن)و هەردووکیان بە یەکەوە نەگەنە (قُلّتين)، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و (شرواني)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(ويُكْرَهُ) ناپەسندە بەکارهێنانی ئاوی (الْمُشَمَّسُ) واتە: ئەو ئاوەی بە گەرمایی تیشکی ڕۆژ لە قاپێکی ئاسن، یان مس، یان سفردا گەرم بوبێ، لە وولاّتێکی وەهادا: کە پلەی گەرمیی زۆر بەهێز بێ، ئینجا بزانە: بەکارهێنانی ئەم ئاوە، تەنها بۆ لاشەی مرۆڤ، لە کاتی گەرمیدا ناپەسندە، چونکە مەترسی بەڵەکبوونی لێدەکرێ-هەروەك ئیمامی(عمرﷺ) فەرموویەتی- کەواتە: ئەگەر لە ناو گۆزە، یان حەوز، یان کوندە، یان نایلۆندا گەرم بوو، یان بە ئاگرو هیتەریکارەبا لە ناو ئاسنو سفردا گەرم کرا، یان پلەی گەرمی شوێنەکە بەهێز نەبو، بەکارهێنانی ئەوانە هیچیان ناپەسند نیە.

﴿ئاوی (مُسْتَعْمَل): بەکارهاتوو﴾

(وَالْمُسْتَعْمَلُ) ئاوی بەکارهاتوو-کە لە (قُلَّتَيْن) کەمتر بێ- و (فِي فَرْضِ الطَّهارَةِ) لە پاککردنەوەیەکی واجبدا بەکار هاتبێ: وەك جاری یەکەمی دەستنوێژی واجب، یان غوسلی واجب (قِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا گوتراوە: (وَنَفْلِها) ئەو ئاوەی لە سوننەتی دەستنوێژو غوسلیش بەکار هاتوە، هەر یەکێك لەم دوو جۆرە ئاوە پاکە، بەلاّم (غَيْرُ طَهُورٍ) هیچێك لەم دووانە پاککەرەوە نیە (فِيالْجَدِيد) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعي)دا، واتە: هەر چەند پاکە، بەلاّم بۆ دەستنوێژو غوسلێکیتر بە کار نایێو پیسیشی پێ لاناچێ، ئیمامی (النواوي) لە (المجموع)دا بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە:

﴿پێغەمبەرﷺ (صحابة)کانﷺ لە سەفەرە زۆرەکانیاندا پێویستیان بە ئاو دەبو، ئاوی

(مُستعْمَل)= بەکارهاتوویان کۆ نەدەکردەوەو جارێکیتر بـە کاریـان نـەدەهێنا﴾. واتـە: تەیەممومیان دەکرد، هەروەك لە (المَحلِّي)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: لە فەرموودەی بەهێزیی‌نوێدا: تەنها ئەو ئاوەی لە پاککردنەوەیەکی واجبدا بەکار هاتبێ بە (مُسْتَعْمل) دادەنـدرێ، کەواتـە: ئـاوی بـەکارهاتوو لـە پاککردنەوەیـەکی

فَإِنْ جُمِعَ فَبَلَغَ قُلَّتَيْنِ فَطَهُورٌ فِي الأَصَحِّ،

سـوننەتدا: وەکـو ئـاوی دسـتنوێژی‌نوێکراوەو غوسلی‌سـوننەت‌و ئـاوی جـاری دووەم‌و سێیەمی غوسل‌و دەستنوێژ، (مُسْتَعْمَل) نیە، بەڵکو پاکـەو پاککەرەوەشـە، هـەروەك لـە (المَحلِّي)و (مغني)دا فەرموویانە.
(فَإِنْ جُمِعَ) جا ئەگەر ئاوی (مُسْتعمل)=بەکارهاتوو کۆ کراوە لە ناو بەرمیلێك، یان لە نـاو حەوزێکدا (فَبَلَغَ قُلَّتَيْنِ) جا ئەوەندە زۆر بوو، تا گەیشتە قوللەتێن (فَطَهُورٌ) ئاوەکە دەبێتە پاککەرەوە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، واتە: بـۆ دەسـتنوێژو غوسـل‌و لابردنـی پیسی بەکار دێ، هەر چەند لە مەودواش بە هۆی هەڵێنجان کەم ببێتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾: هەر کاتێك ئاو لە ئەندامە شۆراوەکە جیا بۆوە دەبێتە (مُسْتَعْمَل)، کەوابو: ئەگەر بە ئاوێکی کەمتر لە (قُلَّتَين) غوسلی کرد، یان دەستنوێژی گرت، واجبە: ئاگادار بێ: پرۆشکەکانی ئاوشۆرەکە نەکەونە ناو ئاوەکە، چونکە ئەگەر پرۆشکەکان زۆر بن، ئاوەکە لە کار دێخن، بەڵام پیسی ناکەن، هەروەك لە ئاگاداریەکەی‌ڕابردوودا باسمان کرد.
هەروەها لە دوای نیەتی غوسل‌و لە دوای کۆتایی چاوشـۆردن لـە دەسـتنوێژدا واجبـە بـە نیەتی ئاودەرهێنان دەستی‌خۆی بخاتە ناو ئاوە کەمەکەو ئـاو دەربێنـێ‌و بـەکاری بێنـێ، نەوەکو ببێتە (مُستَعمل)و بۆ ئەندامەکانی‌تری لە کار بکەوێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە ﴿عن أبي‌هريرة: قال رَسُولُ اللهِ: لايَغْتَسِلْ أَحَدُكُمْ فِالْماءِ الدّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ، فَقال: كَيْفَ يَفْعَلُ يا أباهُرَيْرَةَ؟ قال: يَتَناوَلُهُ تَناوُلاً﴾ رواه‌مسلم، پێغەمبـەر فـەرمووی: کەستان لە ناو ئاوی وەستاودا غوسلی (جنابة) نـەکا–(واتـە: چـونکە ئەگـەر ئاوەکـە لـە (قُلَّتَيْن) کەمتر بێ لە کار دەکەوێ)– بە (أبي‌هريرة)یان گوت: ئەی چـۆن خـۆی بشـۆرێ؟ فەرمووی: بە دەست ئاوەکە دەربێنێ.
ئینجا بزانە: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: لاشەی جەنابەتدار بـە یـەك ئەنـدام دادەنـدرێ، کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: ئەگەر هـاتو لـە نـاو ئـاوێکی کـەمتر لـە (قُلَّتَينْ)دا دەستنوێژی گرت، یان غوسلی کرد، ئەگەر لـە دوای خـۆ نقومکردن نیـەتی هێنـا، ئـەوە دەستنوێژو غوسلی‌دروستن‌و ئاوەکەش دەبێتە (مُسْتَعْمَل).
هەروەها: ئەگەر تـا ئـەژنۆی چـووە نـاو ئاوەکە، ئینجا نیەتی هێنا، ئینجا بە تەواوی

خۆی نقوم كرد، دیسان دەستنوێژو غوسلی دروستن‌و ئاوەكەش دەبێتە (مُسْتَعمل)، بەڵام ئەگەر بە تەواوی خۆی نقوم نەكرد بەڵكو هاتە دەرەوە، ئەوە تەنها ئەو بەشەی كەوتۆتە ناو ئاوەكە غوسلی دەردەچێ، واتە: چونكە بە هۆی هاتنەدەرەوە ئاوەكە لە بەشە نوقومكراوەكە جیا بۆتەوەو بووەتە (مُسْتَعْمَل)، كەوابو: نە بۆ ئەندامەكانی‌تری‌و نە بۆ

وَلاَ تَنْجُسُ قُلَّتَاالْماءِ بِمُلاقاةِ نَجِسٍ، فَإِنْ غَيَّرَهُ فَنَجِسٌ،

كەسێكی‌تر بەكار نایێ، بەڵام ئەگەر ئاوەكە (قُلَّتَیْن)ی تەواو بوو، ئەوە نابێتە (مستعمل)، هەروەك لە (شرح مسلم)و لە (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا ئیمامی (الرافعي) لە (فتح العزيز)دا دەربارەی ئەم مەسەلەیە دەفەرموێ: یەكسانە ئاوەكە بە سەر لاشەكەدا بێ، یان لاشەكە بە سەر ئاوەكەدا بێ. واتە: ئەگەر جەنابەتدار یەك جار ئاوی بە سەری‌خۆی داكردو بە لاشەی‌دا چووە خوارەوە تا بەری پێ‌ی، ئەوە غوسلی دەردەچێ‌و ئاوەكەش دەبێتە (مُسْتَعمل).

كەوابو: پێویست ناكا یەكە یەكە ئاو بە ئەندامەكانی‌دا بكا، چونكە گشت لاشەی جەنابەتدار بە یەك ئەندام دادەندرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەبەستی ئاو خواردنەوە، یان تاقی‌كردنەوە، دەستی خۆی بخاتە ناو ئاوەكە: ئایا گەرمە، یان ساردە؟ ئەوە نابێتە (مُسْتَعْمل)، هەر چەندە بێ‌دەستنوێژو جەنابەتداریش بێ، هەروەك لە (تحفة)دا ئاماژەی بۆ كردوە.

دیسان بزانە: ئیمامی (شافعي) كە دەفەرموێ: ئاوی (مستعمل) پیس نیە، بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە: (كە پێغەمبەروﷺ (صحابە)كانﷺ دەستنوێژیان دەگرت‌و ئاوەكەش دەچكاوە سەر جلكەكانیان‌و نەیاندەشۆرد). هەروەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە.

ئینجا ئاگاداربە: ئاوی بەكارهاتوو لە لابردنی‌پیسی‌دا، لە (باب النجاسة)دا ڕوون ئەكەینەوە،ان شاء الله تعالى.

﴿ ئاوی پیس ﴾

(وَلا تَنْجُسُ قُلَّتا الْماءِ) قوللەتێنی‌ئاو پیس نابێ (بِمُلاقاةِ نَجِسٍ) بە تێكەوتنی شتێكی پیس، بەو مەرجەی نەیگۆڕێ، جیاوازی نیە: پیسەكە ووشك بێ، یان شل بێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا كانَ الْماءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ﴾ وفی‌روایة: ﴿لَمْ يَنْجُسْ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، هەر كاتێك ئاو بووە قوللەتێن پیس نابێ.

لە (نهاية)دا دەفەرموێ: ئەگەر قشپلێك –واتە: یان پیسێكی‌تر– فڕێ‌درا ناو دەریا –واتە: ئاوێكی قوللەتێن– جا بە هۆی ئەمە دڵۆپە ئاوێك كەوتە سەر شتێك، ئەوە پیسی ناكا.

(فَإِنْ غَيَّرَهُ) بەڵام ئەگەر پیسە تێكەوتووەكە ئاوە قوللەتێنەكەی گۆڕی (فَنَجِسٌ)

ئەوە ئاوەکە پیسە بە (اجماع)ی زانایانی ئایین، هەروەك سەرچاوەکانمان بەڵگەیان پێ هێناوەتەوە.
ئینجا جیاوازی نیە گۆڕانەکە: زۆر بێ، یان کەم بێ، ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی گۆڕا بێ، پیسەکە تێکەڵی ئاو ببێ، یان تێکەڵی نەبێ.
فَإِنْ زَالَ تَغَيُّرُهُ بِنَفْسِهِ أَوْ بِمَاءٍ طَهَرَ، أَوْ بِمِسْكٍ وَزَعْفَرَانٍ فَلاَ، وَكَذا تُرَابٌ وَجِصٌّ فِي الأَظْهَرِ، وَدُونَهُماَ يَنْجُسُ بِالْمُلاَقاةِ،

جا ئەگەر هاتو: بەشێکی قوڵلەتێنەکە گۆڕاو بەشەکەیتری نەگۆڕا، ئەوە تەماشای ئەکرێ: ئەگەر بەشە نەگۆڕاوەکەش بە تەنها دەگەیشتە قوڵلەتێن، ئەوە پیس نابێ، ئەگەر نا: پیس دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوونیان کردۆتەوە.
(فَإِنْ زَالَ تَغَيُّرُهُ) جا ئەگەر قوڵلەتێنە پیسبووەکە، گۆڕانەکەی نەما (بِنَفْسِهِ) هەر لەخۆیەوە بێ ئەوەی هیچی تێبکرێ: وەك زۆر مانەوە، یان پێکەوتنی ڕۆژ، یان با (أَوْ بِماءٍ) یان بە هۆی تێکردنی ئاوێکیتر هەرچەند ئەویش پیس بێ، یان بە هۆی دەرهێنانی بەشێکی ئاوەکە گۆڕانی نەما، بەو مەرجەی ئەو بەشەی ماوەتەوە قوڵلەتێنی تەواو بێ، ئەوە لەو حاڵەتانەدا (طَهَرَ) ئاوە پیسەکە پاك دەبێتەوەو شتیتریش پاك دەکاتەوە، هەروەك لە (بجيرمی)دا فەرموویەتی، چونکە قوڵلەتێنەو هۆی پیسبوونەکەش لاچووە.
(أَوْ بِمِسْكٍ وَزَعْفران) یان بە هۆی میسكو زەعفەرانو گوڵاو و ئەم جۆرە شتانە گۆڕانەکەی نەما (فَلا) ئاوەکە پاك نابێتەوە، چونکە نازانین: گۆڕانەکە لاچووە، یان بەو شتانە داپۆشراوە.
(وكَذا تُرابٌ وَجِصٌّ) هەروەها ئەگەر بە هۆی گڵ، یان گەچ گۆڕانەکەی نەما، هەر پاك نابێتەوە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەگەر ئاوەکە ڕۆن بوەوەو لێڵاییەکەماو گۆڕانەکەی پێشوویشی نەما، ئەوە گڵەکەو ئاوەکەش پاك دەبنەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرمویانە.
هەر لەم دووانەشدا دەفەرموون: ئەگەر شلەیەکی پیسی هاوچەشنیئاو تێکەڵی ئاوی قوڵلەتێن بوو: وەکو ئاوی پیسو میزی بێبۆن، ئەوە سوننەتە:—هەروەك لە (شرواني)دا دەفەرموێ— وەك دژێکیبەهێزتر ئەندازەی بۆ دابندرێ، واتە: ئەگەر بە ئەندازەی ئەم شلەپیسە، مەرەکەب، یان سرکە، یان میسك، بکەوێتە ناو ئەو ئاوە، ئایا دەیگۆڕێ، یان نا؟ ئەگەر داماننا: دەیگۆڕێ، ئەوە پیس دەبێ، ئەگەر نا: نا.
ئینجا بزانە: ئەگەر ئاوەکە لە قوڵلەتێن کەمتر بوو، ئەوە یەکسەر پیس دەبێو ئەو ئەندازە دانانەی ناوێ، هەروەك ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (وَدُونَهُما) ئاوی کەمتر لە

قوللەتێن (يَنْجُسُ بِالْمُلاقاةِ) پیس دەبێ بە هۆی تێکەوتنی شتی پیس، جیاوازی نیە: بگۆڕێ، یان نا، پیسەکەی تێکەڵ ببێ، یان نا، هەستی پێ بکرێ، یان نا، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿إذا كانَ الْماءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَنْجُسْ﴾ هەر کاتێك ئاو بووە قوللەتێن پیس نابێ. واتە:

ئەگەر قوللەتێن نەبو پیس دەبێ.

فَإنْ بَلَغَهُماَ بِماَءٍ وَلاَ تَغَيُّرَ بِهِ فَطَهُورٌ، فَلَوْ كُوثِرَ بِإيرَادِ طَهُورٍ فَلَمْ يَبْلُغْهُماَ لَمْ يَطْهُرْ، وَقِيلَ طاَهِرٌ لاَ طَهُورٌ،

(فَإنْ بَلَغَهُما) جا ئەگەر ئاوە کەمە پیسبووەکە گەیشتە قوللەتێن (بِماءٍ) بە هۆی تێکردنی ئاوێکیتر، هەرچەند پیسیش بێ، یان (مُسْتَعْمَل)ش بێ (وَلا تَغَيُّرَ بِهِ) هیچ گۆڕانێکی پێوە نەما (فَطَهُورٌ) ئاوەکە دەبێتە پاککەرەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، واتە: چونکە بووەتە قوللەتێنو گۆڕانەکەشی نەماوە، کەواتە: ئەگەر لەمەودوا بەش بەشیش بکرێ زیانی نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ كُوثِرَ) ئەگەرئاوە کەمە پیسبووەکە زۆر کرا (بِإيرادِ طَهُورٍ) بە هۆی تێکردنی ئاوێکی پاککەرەوەی لە خۆی زیاتر (فَلَمْ يَبْلُغْهُما) بەڵام نەگەیشتە قوللەتێن (لَمْ يَطْهُرْ) هەر پاك نابێتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، چونکە نەبوەتە قوللەتێن (وَقِيلَ طاهِرٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەم ئاوە پاکە (لا طَهُورٌ) پاککەرەوە نیە، بەڵام فەرموودەی بەهێزتر ئەوەیە: ئەم ئاوە هەر پیسەو پاك نەبوەتەوە، کەوابو: ئەگەر ئاوێکی کەمتر لە قوللەتێن پیس بوو، ئینجا لە خۆیەوە گۆڕانەکەی لاچوو، پاك نابێتەوە، هەروەك لە (نهاية)و (بجيرمی)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر سەگ دەمی بنێتە ناو ئاوێکی قوللەتێنو لە قوللەتێنیش کەمی نەکاتەوە، ئەوە نە ئاوەکەو نە شوێنی ئاوەکە هیچیان پیس نابن، بەو مەرجەی دەمی سەگەکە بە تەڕی بە شوێنە چۆلەکان نەکەوێ، بەڵام ئەگەر لە قوللەتێن کەمتر بوو، ئەوە ئاوەکەو شوێنەکە هەردووکیان گڵاو دەبن، ئینجا ئەگەر ئاوەکە زۆر کرا تا گەیشتە قوللەتێن، ئەوە تەنها ئاوەکە پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، بەڵام لە (مغنی)دا دەفەرموێ: (امام الحرمين) ئەو فەرموودەی بە ڕاست داناوە: کە شوێنەکەش پاك دەبێتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر سەگێك سەری خۆی بخاتە ناو قاپێك کە ئاوێکی‌کەم، یان شلەی تێدا بێ، ئینجا سەری دەرهێناو نەزاندرا: دەمی لێداوە، یان نا؟ ئەوە هەر پاکەو پیس نابێ، هەرچەند دەمیشی تەڕ بێ-لە فەرموودەی ڕاستتردا- چونکە دەگونجێ:

تەڕیەکە لیکاوی خۆی بێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی) لە (باب النجاسة)دا فەرموویانە.
هەروەها بزانە: ئەگەر ئاوی بیرێك لە قوللەتێن کەمتر بوو، ئینجا پیس بوو، ئەوە بە هەڵێنجان پاك نابێتەوە، چونکە قووڵایی بیرەکەو تەنیشتەکانیشی پیس بوینە، بەڵکو پێویستە بە ئاو تێکردن، یان بە ڕاگرتن زۆر بکرێ تا دەگاتە قوللەتێن، تاکو پاك ببێتەوە، ئینجا ئەگەر زۆر کراو پیسەکەی تێدا ورد و بلاو بوو: وەك تووکی مشكو پشیلەو...هتد،
وَيُسْتَثْنَى مَيْتَةٌ لاَدَمَ لَهَا سائِلٌ فَلاَ تُنَجِّسُ مائِعاً عَلَى الْمَشْهُورِ،

ئەوە پێویستە گشت ئاوەکە دەربدرێ، تا قەناعەتمان بێ: مووەکان نەماون، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.
هەر لەم دووانەدا دەفەرموون: ئەگەر ئاوەکە تەنها قوللەتێن بوو و زیاتر نەبو، پیسیەکی ووشکی تێدا بوو بەڵام نەیگۆڕی، ئینجا بە دۆلچەیەك ئاویان لێدەرهێنا، ئەوە تەنها ئاوی ناو دۆلچەکە پاکە، ئەوەندەی ماوەتەوە یەکسەر پیس دەبێ، چونکە لە قوللەتێن کەمتر بووەو پیسە پەیتەکەشی تێدا ماوەتەوە، کەوابو: لای دەرەوەی دۆلچەکەش پیس دەبێ، بەڵام ئەگەر پیسەکە لە گەڵ ئاوەکە هێندرا دەرەوە: ئەوە بە پێچەوانەوە، تەنها ژوورەوەی دۆلچەکەو ئاوی ناو دۆلچەکە پیسەو ئاوەکەی ماوەتەوە پاکە.
﴿ ئاگاداریەکی‌تر ﴾: ئەوەی‌ڕابردوو دەربارەی ئاو بوو، چونکە گشت شلەیەك–جگە لە ئاو– بە تێکەوتنی پیسی یەکسەر پیس دەبێ، هەرچەند شلەکەش لە قوللەتێن زیاتر بێ‌و پیسەکەش کەم بێ، هەروەك لە (المجموع)و سەرچاوەکانی‌تردا فەرموویانە.
بەڵام (وَيُسْتَثْنَى) جیا دەکرێتەوە لەو پیسانەی ئاویکەم‌و شلە پیس دەکەن (مَيْتَةٌ) مرداربوویێکی وەها (لادَمَ لَها سائِلٌ) کە خوێنی لە بەر نەڕوا ئەگەر بە زیندوەتی برینـدار بکرێ: وەکو مێش‌و پێشولەو قالۆچەو سیسرکەو هەنگو زەنگەسۆرەو زەرگەتەو دووپشك‌و مارمیلۆکەو قێچو ئەسپێو...هتد (فَلا تُنَجِّسُ مائِعاً) ئەو جۆرە شتانە هیچ شلەیەك پیس ناکەن، هەروەها ئاوی کەمیش پیس ناکەن (عَلَى الْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی بەهێزی مەزهەب، جیاوازی نیە: بە زیندووەتی بکەوێتە ناو شلەو ئاوەکەو تێیدا بمرێ، یان بە مردووەتی، بەو مەرجەی بە دەست فڕێنەدرێتە ناو شتەکە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا وَقَعَ الذُّبابُ فِي شَرابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ كُلَّهُ، ثُمَّ لِيَطْرَحْهُ فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَناحَيْهِ شِفاءً وَفِي‌الآخَرِ داءً﴾ رواه البخاری، هەر کاتێك مێش کەوتە ناو خواردنەوەی یەکێکتان، با هەمووی نقوم بکاتە ناو خواردنەوەکە، ئینجا فڕێی بداتە دەرەوە، چونکە لە باڵێکیدا شیفا هەیەو لە باڵەکەی‌تریدا دەرد هەیە.

واتە: وا دەبێ مێشەکە بە هۆی نقومکردنی لە ناو شلەکەدا دەمرێ، بەڵام چونکە فەرمانی پێغەمبەرە ﷺ بۆیێ شلەکە پیس ناکا، ئەوانەیتریش (قیاس) کراونەتە سەر مێش، بەڵام جگە لە مێش نقومکردنی ئەوانیتر سوننەت نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو کرمەی لە ناو میوەو شلەو خواردندا دروست دەبێ: وەکو کرمی هەنجیرو سێو و پەنیرو سرکەو...هتد، ئەوە ئەگەر تێیدا بمرێ پیسی ناکا، ئەگەر لەگەڵی

وَكَذَا فِي قَوْلٍ نَجِسٌ لاَيُدْرِكُهُ طَرْفٌ، قُلْتُ: ذَ وَالْجَارِي كَرَاكِدٍ، وَفِي الْقَدِيمِ لاَيَنْجُسُ بِلاَ تَغَيُّرٍ،

بخورێ دروستە، ئەگەر لەگەڵ میوەشدا بگوشرێ زیانی نیە، شلەیترو ئاویش پیس ناکا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَكذا فِي قَوْلٍ) هەروەها جیا دەکرێتەوە لە فەرموودەیەکدا (نَجِسٌ) پیسیەکی ئەوەندە کەم: کە لە بەر کەمی (لا يُدْرِكُهُ طَرْفٌ) چاو نەیبینێ: وەکو پرۆشکێکی میز، یان شەراب، یان ئەو پیسیەی بە قاچی مێشەوەیە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (ذا الْقَوْلُ) ئەم فەرموودەیەی کە دەڵێ: ئەو پیسیەی چاو نەیبینێ شت پیس ناکا (أَظْهَرُ) بە هێزترە لە فەرموودەکەیتر کە دەڵێ: پیس دەکا (وَاللهُ أَعْلَم) کەوابو: نە ئاو و نە شلەو نە لاشەو نە بەرگ پیس ناکا، هەروەك لە (المجموع)و (المحلی)دا فەرموویانە.

﴿ ئاوی ڕەوان ﴾

(وَالْجارِي) ئاوی ڕەوان، واتە: ئەو ئاوەی دەڕواو لە هیچ شوێنێکدا نەپنگاوە (كَراكِدٍ) وەکو ئاوی وەستاوە لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا، کەواتە: ئەگەر هەر شەپۆلێکی ئاوەکە قوللەتێنی تەواو بوو، ئەوە ئەگەر بە هۆی پیسەکە نەگۆڕێ پیس نابێ، بەڵام ئەگەر شەپۆلەکە لە قوللەتێن کەمتر بوو و پیسەکەش لە گەڵ شەپۆلەکەدا دەڕۆیشت، ئەوە ئەو شەپۆلەو شوێنی شەپۆلەکە پیس دەبێ، شوێنەکەش بە شەپۆلی دواوە پاك دەبێتەوەو شەپۆلەکانیڕابردوو: کە پیسەکەیان نەگەیشتوەتێو شەپۆلەکانیداهاتوو: کە نەگەیشتونە پیسەکە، گشتیان پاککەرەوەنە، هەروەك لە (المهذب)و سەرچاوەکانیتردا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِيالْقَدِيم) لە فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافعي)دا (لا يَنْجُسُ) ئاوی ڕەوان پیس نابێ (بِلا تَغَيُّرٍ) بە بێگۆڕان، واتە: ئەگەر پیسی بکەوێتێو نەگۆڕێ، پیس نابێ، هەرچەند لە قوللەتێنیش کەمتر بێ، (امام الحرمين)و (الامام الغزالی)و چەندانیتر ئەم فەرموودە کۆنەیان هەڵبژاردووەو لە (المجموع)دا ئەم هەڵبژاردنەی بە بەهێز داناوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر پیسیەکی ووشك دەکەوتە سەر ڕێگەی ئاوێکی کەم‌و لە گەڵ ئاوەکەشدا نەدەڕۆیشت، ئەوە شوێنی پیسیەکەو هەر شەپۆلێکی بە سەریدا دەڕوا پیس دەبێ، هەر چەند نەشگۆڕێ، مەگەر لەو لاوە لە حەوزێکدا کۆ ببێتەوە تا دەبێتە قوللەتێن، هەروەك لە (نهاية)و (فتح العزيز)دا، فەرموویانە، واتە: لە وێدا دەبێتە پاککەرەوە، بەو مەرجەی گۆڕانی نەبێ.

وَالْقُلَّتَانِ خَمْسُمِأَةِ رِطْلٍ بَغْدَادِيٍّ تَقْرِيباً فِي الأَصَحِّ، وَالتَّغَيُّرُ الْمُؤَثِّرُ بِطَاهِرٍ أَوْ نَجِسٍ طَعْمٌ أَوْ لَوْنٌ أَوْ رِيحٌ، وَلَوِ اشْتَبَهَ مَاءٌ طَاهِرٌ بِنَجِسٍ

کەوابو: ئەو شوێنانەی ئاوی جۆگەکانیان کەمەو پیسایی ئادەمیزادو جیقنەی باڵندەو ڕیخی ئاژەڵ‌و لاشەی مرداربوو دەکەوێتە ناو جۆگەکان‌و ڕەنگو تام‌و بۆنی ئاوەکەش ناگۆڕێ، پێویستە ڕەفتار بە فەرموودەی کۆنی ئیمامی (شافعي) بکەن: بۆ دەستنوێژو غوسل‌و خواردنەوەو لابردنی پیسی، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

بەڵکو لە (تحفة)دا دەفەرموێ: زۆر لە زانایانی مەزهەبی(شافعي) مەزهەبی ئیمام(مالك)یان هەڵبژاردوە: کە لە لای ئەوی هیچ جۆرە ئاوێك پیس نابێ، تا نە گۆڕێ، جا کەم بێ، یان زۆر بێ، ڕەوان بێ، یان وەستاو بێ.

ئینجا بزانە، ئاوی پنگاو هەر بە ئاوی وەستاو دادەندرێ لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ ئەندازەی قوللەتێن ﴾

(وَالْقُلَّتانِ) ئەندازەی قوللەتێن بە کێشانە (خَمْسُمأةِ رِطْلٍ بَغْدادِيٍّ تَقْرِيباً) نزیکەی پێنج سەد ڕیتڵیبەغدایییە: کە بە پێوانەیڕەیی دەکاتە (192) سەدونەوەدو دوو (لیتر)، واتە: نزیکەی بەرمیلێکینەفتی دوانزە تەنەکەیی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها بە پێوانەیزەمینی لە حەوزی چوار گۆشەدا: قوولاّیی گەزێك‌و چوارێگە گەزێکە، هەروەهاش بەرینیو هەروەهاش درێژایی، بەلاّم لە حەوزی بازنەییدا: دوو گەزو نیو قوولاّییو یەك گەز بەرینی لە هەموو لایەکەوە، ئینجا بزانە: لێرەدا مەبەست گەزی دەستی ئادەمیزادە: کە درێژایی (50) پەنجا سنتیمترە.

(وَالتَّغَيُّرُ الْمُؤَثِّرُ) ئەو گۆڕانەی کار لە ئاو دەکا (بِطاهِرٍ) جا گۆڕانەکە بە شتێکی پاك بێ‌و ئاوەکە لەکار بێخێ (أَوْ نَجِسٍ) یان گۆڕانەکە بە شتێکی پیس بێ‌و ئاوەکە پیس بکا (طَعْمٌ) ئەوەیە: یان تامی ئاوەکە بگۆڕێ (أَوْ لَوْنٌ) یان ڕەنگی بگۆڕێ (أَوْ رِيحٌ) یان بۆنی بگۆڕێ، واتە: ئەگەر یەکێك لەم سێ سیفەتەی ئاو بگۆڕێ: ئەگەر بە شتێکی پیس بێ، ئاوەکەش پیس دەبێ، ئەگەر بە شتێکی پاك بێ‌و گۆڕانەکەش زۆر بێ، ئاوەکە لە کار دەکەوێ،

هەروەك ڕوونمان كردەوە.

﴿ دوو دڵی لە پاكو پیسیدا ﴾

(ولَوْ اِشْتَبَهَ ماءٌ طاهِرٌ) ئەگەر كەسێك لێی شێواو كەوتە دوو دڵی دەربارەی گڵێ، یان ئاوێكی پاك، یان پاككەرەوە (بِنَجِسٍ) لە گەڵ گڵێ، یان ئاوێكیتری پیسبوو، یان بەكارهاتوو، واتە: نەیزانی لەم دوو ئاوە كامەیان پیسەو كامەیان پاكە، یان كامەیان

اِجْتَهَدَ وَتطَهَّرَ بِماَ ظَنَّ طَهارَتَهُ، وَقِيلَ إِنْ قَدَرَ عَلَى طَاهِرٍ بِيَقِينٍ فَلاَ، وَالْأعْمَى كَبَصِيرٍ فِالْأَظْهَرِ، أَوْ مَاءٌ وَبَوْلٌ لَمْ يَجْتَهِدْ عَلَى الصَّحِيحِ بَلْ يُخْلَطَانِ ثُمَّ يَتَيَمَّمُ،

بە كار هاتوە، كامەیان بەكار نەهاتوە (اِجْتَهَدَ) واجبە (اِجْتِهاد) بكا ئەگەر بۆ نوێژ ئاوێكیتری دەست نەكەوێ، واتە: هەوڵ بدا تا دڵی بۆ ئاوێك لەم دوو ئاوە دەچێ (وتَطَهَّرَ بما) ئینجا ئەو ئاوە بەكار دێنێ بۆ دەستنوێژو غوسلو لابردنی پیسی: كە (ظنَّ طَهارَتَهُ) دڵی بۆ چووە پاككەرەوەیە: وەك بە هۆی ڕەنگ، یان بۆن، یان تامكردنی یەكێكیان–نەك هەردووكیان– دڵی بە لای ئاوێكدا بڕوا، یان ئاسەواری سەگێك لە نزیك یەكێكیان ببینێ، یان ئاو لە دەرەوەی یەكێكیان ڕژابێ...هتد.

بەڵام تامكردنی هەردووكیان دروست نیە، چونكە گومان نیە یەكێكیان پیسە، هەروەها ئەگەر بە بێ(اجْتِهاد) یەكێكیانی بەكار هێنا، ئەوە نوێژەكەی دروست نیەو شتەكەشی پاك نابێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: سەر لێشوان: دەربارەی جل و بەرگی پاك و پیس، یان جل و بەرگیخۆی لە گەڵ هی كەسێكیتر، یان خواردەمەنیی پاك و پیس، هەمان بڕیاری (اِجتهاد)ی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إنْ قَدَرَ عَلى طاهِرٍ بِيَقِينٍ) ئەگەر توانای هەبو ئاوێكیبێگومانی پاك، یان پاككەرەوە وەدەست بێنێ (فَلا) دروست نیە (اجتهاد) بكا (وَالأعْمَى كَبَصِيرٍ) مرۆڤی كوێر لەم (اجتهاد)كردنەدا، وەكو چاوساغ وایە (فِيالأظهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونكە كوێریش بە هۆی گوێلێبوونو دەست لێدانو بۆنكردنو تامكردنییەكێكیان دەتوانێ بگاتە مەبەست.

(أَوْ ماءٌ وَبَوْلٌ) یان لێی شێوا دەربارەی ئاو و میزێكی بێبۆن (لَمْ يَجْتَهِدْ) دروست نیە (إجْتِهاد) بكا لەم دووانەدا بۆ غوسلو دەستنوێژو شۆردن (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونكە میز هەر لە بنچینەیدا پاك نیەو پاكیش نابێتەوە

(بَـلْ يُخْلَطـانِ) بـﻪڵكو هـﻪردووكيان تێكـﻪڵ دﻪكـرێن، يـان دﻪڕژێنـدرێن (ثُـمَّ يَتَـيَمَّمُ) ئينجـا تﻪيـﻪمموم ئـﻪكاو نوێـژ ئـﻪكاو دووبارﻪكردنﻪوﻪىنوێژﻪكﻪشـى نـاوێ–هـﻪروﻪك له (نهاية)دا فﻪرموويﻪتى– چونكه لﻪو حاڵﻪتـﻪدا ئاوێكىپـاك نيـﻪ، كـﻪوابو، ئﻪگـﻪر پـێش تێكﻪڵكردنيان، يان پـێش ڕژانـدنيان تﻪيـﻪممومى كـرد، ئـﻪوﻪ دروسـت نيـﻪ، چـونكه لـﻪو حاڵﻪتﻪدا بێگومان ئاوێكىپاك هﻪيه، هﻪروﻪك له (تحفة)دا فﻪرموويﻪتى.

أَوْ وَمَـاءُ وَرْدٍ تَوَضَّـأَ بِكُـلٍّ مَـرَّةً وَقِيـلَ لَـهُ الاِجْتِهَـادُ، وَإذَا اِسْـتَعْمَلَ مَـا ظَنَّـهُ أَراقَ الآخَـرَ، فَـإِنْ تَرَكَـهُ وَتَغَيَّـرَ ظَنُّـهُ لَـمْ يَعْمَـلْ بِالثَّـانِي عَلَـالنَّصِّ بَـلْ يَتَـيَمَّمُ بِـلاَ إِعـادَةٍ فِـالأَصَـحِّ، وَلَوْ أَخْبَرَهُ بِتَنَجُّسِهِ مَقْبُولُ الرِّوايَةِ وَبَيَّنَ السَّبَبَ أَوْ كانَ فَقِيهاً مُوَافِقاً اِعْتَمَدَهُ.

(أَوْ وَماءُ وَرْدٍ) يان لێى شێوا دﻪربارﻪى ئاو و ئاوى گوڵ: كه بۆنى نﻪمابێ‌و پاك بێ (تَوَضَّأَ بِكُلٍّ مَرَّةً) به هﻪر يﻪكێكيان جارێك دﻪستنوێژ دﻪگرێ تاكو بێگومان دﻪستنوێژى بگـيرێ، كﻪوابو: (اجتهـاد) لـﻪم دووﻪشـدا دروسـت نيـﻪ، چـونكه ئـاوى گـوڵ هـﻪر لـه بنچـينﻪىدا پاككﻪرﻪوﻪ نيه (وَقِيلَ لَهُ الأَجْتِهادُ) له فﻪرمودﻪيﻪكى بێ‌هێزدا دروسته: (اجتهاد) بكا بﻪڵام ئﻪم فﻪرموودﻪيه ڕﻪد كراوﻪتﻪوﻪ.

(وَإِذا اسْتَعْمَلَ ماظَنَّهُ) هﻪر كاتێك ئﻪو ئاوﻪى بﻪكار هێنـا: كـه دڵـى بـۆ چـووﻪ پاكـه (أَراقَ الْآخَرَ) سوننﻪته ئاوﻪكﻪىتريش بڕژێنێ، نﻪوﻪك بيرى بگۆڕێ‌و تووشى دوو دڵـى ببێتـﻪوﻪ، بﻪڵام ئﻪگﻪر پێويستى به ئاوﻪ پيسﻪكه هﻪبو: بۆ ئاودانى ئاژﻪڵ، يان بـۆ خـۆى لـه كـاتى مﻪترسى مردندا، ئﻪوﻪ با ئاوﻪكه هﻪڵبگرێ، هﻪروﻪك له (نهاية)و (الشرواني)دا فﻪرموويانه.

(فَإِنْ تركَـهُ) جـا ئﻪگـﻪر ئاوﻪكـﻪى هێشـتﻪوﻪو نﻪيڕژانـد (وَتَغَيَّـرَ ظَنُّـهُ) دڵـى گـۆڕاوﻪ: كـه ئﻪو ئاوﻪى ماوﻪتﻪوﻪ پاكه (لَمْ يعْمَلْ بِالثَّانِي) ڕﻪفتار به دڵ بۆچونﻪكﻪىدووﻪم ناكا (عَلـى النَّصِّ) له سﻪر دﻪققى فﻪرموودﻪى ئيمامى (شافعى) (بَلْ يَتَيَمَّمُ بِلا إِعادَةٍ) بﻪڵكو تﻪيمموم ئـﻪكاو دووبارﻪكردنـﻪوﻪى نوێـژى نـاوێ، چـونكه ئاوێكىبێگومـان نيـﻪ (فِـى الأصَـحِّ) له فﻪرموودﻪى ڕاستتردا.

(وَلَوْ أَخْبَرَهُ) ئﻪگﻪر له دواى بﻪكارهێنان، يان له پێش بﻪكارهێنانى ئاوﻪكه، يﻪكێك پێـى ڕاگﻪيانـد: كـه (بِتَنَجُّسِـهِ) ئـﻪم ئـاوﻪ پـيس بـوﻪ، يـان بـﻪكار هـاتوﻪ (مَقْبُـولُ الرِّوايَـةِ) ڕاگﻪيێنﻪرﻪكﻪش باوﻪڕپێكراو بوو (وَبَيَّنَ السَّبَبَ) هۆى پيسبوون، يان بﻪكارهاتنيشى ئاشكرا كرد (أَوْ كانَ فَقِيهاً) يان ڕاگﻪيێنﻪرﻪكه شﻪرعزان بوو (مُوافِقاً) هاومﻪزهﻪبى وى بوو (إِعْتَمَدَهُ) واجبه باوﻪڕى پێبكاو ئاوﻪكه به كار نﻪهێنێ.

جا ئﻪگﻪر ئاوﻪ پيسﻪكﻪى به كار هێنابو، ئينجا هﻪواڵى پيسى پێ ڕاگﻪياندرا، يـان هـﻪر

لەخۆیەوە زانی ئاوە پیسەکەی بە کار هێناوە، ئەوە لە هـەردوو مەسـەلەدا ئـەو ئەنـدامو شوێنانەی ئاوە پیسەکەیان پێ کـەوتوە، واجبـە بیانشـۆرێو دەسـتنوێژەکە بگرێتـەوەو نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ **پاشكۆ** ﴾ یەکەم: ئەگـەر هـاتو ئـاوێکی کـەم، یـان شـلەیەکیتری لـە دوو مەنجەڵـەوە بە جامێك دەرهێناو کردیە ناو مەنجەڵێکیتر، جا کە تەماشـای کـرد: مشـکێکی مـردووی

....

تێدا بوو و نەیزانی لە کام مەنجەڵدا بووە، واجبە (اجْتِهاد) بکا، جا ئەگەر قەناعەتی وابوو: لە مەنجەڵی یەکەمدا بووەو هەر بە یەك جامیش دەری هێنابو، ئەوە هەردووکیان بڕیـاری پیسییان بۆ دەدرێ، بـەڵام ئەگـەر قەناعـەتی وابـو: لـە مەنجـەڵی دووەمـدا بـووە، ئـەوە مەنجەڵیدووەم بە پیس دادەندرێ، هەر وەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانـە، کـەوابو: مەنجەڵیسێیەم —لە هەردوو مەسەلەکەدا— بڕیاری پیسی بۆ دەدرێ.

دووەم: ئەگەر بێگومان دەیزانی لە سەربانێکدا پیسیەکی ووشکی ووەها هەیـە: بـە ئـاوی باران لاناچێ، ئەوە سولاوکەو چۆڕاوکەی ئەو بەشە بانە بە پـیس دادەنـدرێ، جـا ئەگـەر سولاوکەکەو چۆڕاوکەکان بەم پیسیە نەگۆڕابون، ئـەوە دروسـتە: بـە فـەرموودەی کـۆنی ئیمامی (شافعي) ڕەفتار بکرێ کە دەفەرموێ: ئاوی ڕەوان —ئەگەر نەگۆڕێ— پیس نابێ، کەوابو: دەتوانێ بۆ دەستنوێژو لابردنی پیسی، ئاوی ئەم بانە بەکار بێنـێ، هـەر وەك لـە باسی ئاوی ڕەواندا ڕوونمان کردەوە.

بەڵام ئەگەر گومان لە پیسی سولاوکەکەدا هەبو، ئەوە لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر بە تەواوی نەیدەزانی پیسە، یان پاکە، ئەم ئاوە هەر بە پـاك دادەنـدرێ، چـونکە ئەگـەر پیسیش لەوێ هەبێ، بە ئاوەکە دەشۆرێتەوە، هەروەها دڵۆپەو چۆڕاوکەی سـەربان —کـە گومان لە پیسیو پاکیدا هەیە— هەمان بڕیاری پاکیی بۆ دەدرێ، هەروەك لـە (الجمـل لە (شروط الصلاة)دا، فەرموویەتی.

هەروەها ئەو ئاوشۆرەی لە سەر خـانوویماڵەکانـەوە دەرژێندرێتـە خـوارەوە —یـان ئـەو ئاوەی لە سولاوکەی سەرشۆرگەی ماڵەکان دێتە خوارەوە— ئەویش هەر بڕیاری پاکیی بۆ دەدرێو لێکۆڵینەوە لەم ئاوشۆرە سەر لێشێوانە، هەر وەك (ابن العماد) فەرموویەتی.

سێیەم: ئارەقەو چڵمو فرمێسـكو لیکـاو و تەڕایـەتی دەمـی گشـت گیانلەبـەرێك پاکـە، جـا گۆشـتی بخـورێ، یـان نـا —جگـە لـە سـەگو بـەراز— هـەروەك لـە (فـتح العزیـز)و (المجمـوع)دا فەرمویانـە، هەرچـەند کاوێـژیش بکـا، هـەر وەك لـە (تحفـە)دا فەرموویـەتی ﴿عن عمرو بن خارجةﷺ: خَطَبَنا رَسُولُ اللهِﷺ بِمِنِىَ وَهُوَ عَلى راحِلَتِهِ وَلُعابُها يَسِيلُ عَلى

كَتِفِي﴾ رواه احمد والترمذي وصححه، پێغەمبەرﷺ لە سەر پشتی ووشترەکەی لە (مِنى) وتاری بۆ داین، لیکاوی ووشترەکەی بە سەر شانمدا دەچکاوە خوارەوە.

کەوابو: بەرماوەی گشت گیانلەبەرێك–جگە لە سەگو بەراز– پاکەو ئەگەر بەرماوەکە ئاوێکی کەمیش بێ، لە کار ناکەوێ ﴿عن كَبْشة: دَخَلَ أبُوقَتادَة فَسَكَبْتُ لَهُ وَضُوءً، فَجاَئَتْ هِرَّةٌ، فَأَصْغَى لَهَا ٱلإِنـاءَ حَتَّى شَرِبَتْ، فَرَآنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ:

وَيَحِلُّ اِسْتِعْمَالُ كُلِّ إِناَءٍ طاَهِرٍ إِلاَّ ذَهَباً وَفِضَّةً فَيَحْرُمُ،

أَتَعْجَبِينَ يا بِنْتَ أَخِي؟ إِنَّ رَسُولَ اللهِﷺ قال: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجِسٍ إِنَّهَا مِنَ الطَّوّافِينَ عَلَيْكُمْ وَالطَوّافاتِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، (ابوقتادة) هاتە لامان، منیش ئاوی‌دەستنوێژم بۆ دانا، کتکێك=پشیلەیەك هات لە ئاوەکەی خواردەوە، ئەویش قاپەکەی بۆ خوار کردەوە تا تێری خواردەوە، کە دیتی تەماشای ئەکەم، گوتی: برازام ئەوە پێت سەیرە وادەکەم؟ پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: پشیلە پیس نیە، چونکە ئەویش لە گەڕیدەکانی سەر ئێوەیە لە ماڵەوەدا.

چوارەم: چاوپۆشی دەکرێ لەو قشپلانەی لە کاتی دۆشیندا دەکەونە ناو شیر، بەو مەرجەی پاراستنی زەحمەت بێ–هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی– بەڵام لە تێکەوتنی میزو ریخیشل چاوپۆشی ناکرێ، چونکە تێکەڵی شیرەکە دەبن‌و ناهێندرێنە دەرەوە، هەروەها چاوپۆشی دەکرێ لەو پۆلك‌و تۆزەی ئاگردان کە لە کاتی شیر کولاندندا دەکەوێتە ناو شیرەکە.

هەروەها چاوپۆشی دەکرێ لە دەمی شێت‌و منداڵ‌و لیکاوی دەمی منداڵ دەربارەی مەمکی دایکی‌خۆی‌و کەسانی‌تریش، بە تایبەتی ئەوانەی لەگەڵ منداڵەکە تێکەڵن، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسى)دا فەرموویانە.

بەڵکو لە (المجموع)دا دەفەرموێ: تفی دەمی منداڵ بە پاك دادەندرێ، هەرچەند بە زۆریش پیسایی بخاتە ناو دەمی خۆی، هەروەها بەرماوەی منداڵ هەرچەند شلیش بێ، هەر بە پاك دادەندرێ‌و دروستە: خواردنیان لە گەڵدا بخورێ، چونکە لە (بخاری ومسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ لەگەڵ منداڵێکدا شتێکی‌کوڵاوی خواردوە﴾.

هەروەها ئەندامەکان‌و جلی منداڵیش هەر بە پاك دادەندرێ، کەوابو: نوێژیشی پێ بەتاڵ نابێ، هەروەك (الشبراملسى) فەرموویەتی ﴿عن أبىقتادةﷺ: كانَ رَسولُ اللهِﷺ يُصَلِّي وَهُوَ حامِلٌ أُمامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَرضالله عنهما﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ نوێژی دەکردو (أُمامَة)ی کیژی (زَيْنَب)ی کیژی‌خۆی لە باوەشدا هەڵگرتبو، کە کیژۆڵەیەکی بچکۆڵە بوو. ئیتر لە (باب النجاسة)داو لە مەرجەکانی نوێژدا زیاتر باسی چاوپۆشی لەپیسی، ڕوون ئەکەینەوە، ان شاء

الله تعالى.

﴿ باسی قاپو كەلوپەلی چێشتو ئاو ﴾

(ويَحِلُّ) دروستە: (إسْتِعْمالُ كُلِّ إناءٍ طاهِرٍ) بەكارهێنانی گشت قاپێكی پاك: بۆ چێشتو خواردنەوەو دەستنوێژو...هتد، جا قاپەكە دار بێ، بەرد بێ، پیستە بێ، ئاسن بێ، شوشە بێ (إلاّ ذَهَباً وفِضَّةً) تەنها بەكارهێنانی قاپی زێڕو زیو نەبێ (فَيَحْرُمُ) وَكَذَا اِتِّخَاذُهُ فِي الأَصَحِّ، وَيَحِلُّ الْمُمَوَّهُ فِي الأَصَحِّ، وَالنَّفِيسُ كَيَاقُوتٍ فِي الأَظْهَرِ، وَمَا ضُبِّبَ بِذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ ضَبَّةً كَبِيرَةً لِزِينَةٍ حَرُمَ، أَوْ صَغِيرَةً بِقَدْرِالْحاجَةِ فَلا، أَوْ صَغِيرَةً لِزِينَةٍ أَوْ كَبِيرَةً لِحَاجَةٍ جَازَ فِي الأَصَحِّ، وَضَبَّةُ مَوْضِعِ الإِسْتِعْمَالِ كَغَيْرِهِ فِي الأَصَحِّ،

بەكارهێنانی قاپی زێڕو زیو حەرامە بۆ پیاو و بۆ ئافرەت: وەك تەشتو مەنجەڵ و كەوچكو...هتد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلا تَأْكُلُوا فِي صِحافِهِما فَإِنَّها لَهُمْ فِالدُّنْيَا وَلَكُمْ فِالآخِرَةِ﴾ رواه الشيخان، لە جامەی زێڕو زیودا مەخۆنەوەو لە قاپی زێڕو زیودا مەخۆن، چونكە قاپی زێڕو زیو لە دونیادا بۆ كافرانەو لە قیامەتیشدا بۆ ئێوەی موسڵمانە.

(وكَذا إتِّخاذُهُ) هەروەها هەڵگرتنیشیان بۆ پیاو و بۆ ئافرەت هەر حەرامە، هەر چەند بەكاریشیان نەهێنن (فيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا، كەوابو: ئەو پیاڵەو چادانو كەوچكو قاپەی لە زێڕ، یان لە زیو دروست دەكرێنو بۆ جوانی لە ناو جامخانەو تاقو دیوار دادەندرێن، گشتی حەرامە: بۆ پیاو و بۆ ئافرەت.

(وَيَحِلُّ الْمُمَوَّهُ فيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا دروستە: بەكارهێنانی ئەو قاپەی ئاوزێڕ كراوە، یان ئاوزیو كراوە، بەو مەرجەی كەم بێ، واتە: بە هۆی ئاگر هیچ زێڕ، یان زیوی لێوەدەست نەیێ، هەروەها ئاوزێڕكردنی ئەنگوستیلەو كەلوپەلی جەنگیش بەو مەرجە دروستە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَالنَّفِيسُ) هەروەها بەكارهێنانی قاپی زۆر بە نرخیش دروستە: (كَيَاقُوتٍ) وەكو قاپی دروستكراو لە یاقوتو مەرجانو...هتد (فيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَماضُبِّبَ) هەر قاپێك پینە كرابێ (بِذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ) بە پینەی زێڕ، یان زیو (ضَبَّةً كَبِيرَةً) پینەكەش گەورە بوو: وەك دوگمە، یان پولەكەیەكی گەورەی زێڕ، یان زیو (لِزِينَةٍ) بۆ جوانی پینەكە لێدرابو، نەك بۆ چاككردنەوەی كونو دەرەزی قاپەكە (حَرُمَ) هەڵگرتنو بەكارهێنانی ئەم قاپە پینەكراوە حەرامە (أَوْ صَغِيرَةً) یان پینەكە بچوك بوو (بِقَدْرِالْحاجَةِ) بە ئەندازەی پێویست بوو، واتە: بۆ چاككردنەوە بوو و بە ئەندازەی شوێنە كونبووەكە بوو (فلا) حەرام نیە (أَوْ صَغِيرَةً لِزِينَةٍ) یان پینەكە بچوك بوو و بۆ جوانی لێدرابو: وەكو

دوگمەو پوولەکەی بچوکی زێڕو زیو (أَوْ كَبِيرَةً لِحاجَةٍ) یان پینەیەکی گەورە بوو بۆ چاککردنەوەی قاپەکە، ئەوە (جازَ فِيالأَصَحِّ) دروستە لە فەرموودەیڕاستتردا.
(وَضَبَّةُ مَوْضِعِ الإِسْتِعْمالِ) پینەی شوێنی بەکارهێنانی قاپەکە: وەکو لولەو شوێنی ئاو پێخواردنەوە (كَغَيْرِهِ) وەك شوێنەکانیتری قاپەکە وایە: لە حەرامیو حەڵاڵیدا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەو گوێرەی باسمان کرد.
قُلْتُ: اَلْمَذْهَبُ تَحْرِيمُ ضَبَّةِ الذَّهَبِ مُطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَمُ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی بەهێزی مەزهەبی(شافعي): (تَحْرِيُم ضَبّةِ الذَّهَبِ مُطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَم) پینەی زێڕ بە هەموو جۆرێکیەوە حەرامە، جیاوازی بچوك و گەورەش نیە ﴿عَنْ عَليٍّ ﷺ أَنَّ النبيَّ ﷺ أَخَذَ حَرِيراً وَذَهَباً فقال: إِنَّ هَذَيْنِ حَرامٌ عَلى ذُكُورِ أُمَّتِي﴾ وفيرواية: ﴿حِلٌّ لإِناثِها﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحيح، پێغەمبەرﷺ ئاوریشمو زێڕی بە دەستەوە گرتو فەرمووی: ئەم دووانە لە سەر نێرینەی ئوممەتم حەرامنو بۆ ئافرەتەکانی ئوممەتم حەڵاڵن.
بەڵام پینەی زیو بۆ چاککردنەوە دروستە ﴿عن أنسٍ ﷺ: أَنَّ قَدْحَ النَّبِيِّ ﷺ اِنْصَدَعَ فَسَلْسَلَهُ بِفِضَّةٍ﴾ رواه البخاري، پەرداغەکەی پێغەمبەرﷺ دەرەزی کەوتێ، جا بە زیو چاکی کردەوە. ئینجا بزانە: باسی زێڕو زیو لە (کتاب الزکاة)دا زیاتر ڕوون ئەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.
﴿پاشکۆ﴾: حەرام نیە بەڵام ناپەسندە: بە کارهێنانی قاپو کەلوپەلی خواردنو خواردنەوەی کافرانو دەبەرکردنی جل و بەرگیان، هەر چەند ڕەفتاری ئایینەکەشیان بەکارهێنانی پیسی بێ، جیاوازی جولەکەو گاورو کافرەکانیتر نیە ﴿عن أبىثعلبة ﷺ: أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ إِنّا نُجاوِرُ أَهْلَ الْكِتابِ وَهُم يَطْبُخُونَ فِقُدُورِهِمُ الْخِنْزِيرَ ويَشْرَبُونَ فِآنِيَتِهِمُ الْخَمْرَ؟ فَقال: إِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَها فَكُلُوا فِيها وَاشْرَبُوا، وَإِنْ لَمْ تَجِدوا غَيْرَها فَارْحَضُوها بِالْماءِ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ رواه الشيخان، (ابوثعلبة) پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد: ئێمە دراوسێی کافرەکانی خاوەن (کتاب)ین، ئەوانیش گۆشتی بەراز لە مەنجەڵەکانیاندا دەکوڵێننو لە جامەکانیاندا شەراب دەخۆنەوە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەگەر جگە لە قاپەکانی ئەو کافرانە قاپیترتان دەست کەوت، ئەوە لەو قاپەدا بخۆنو بخۆنەوە، ئەگەر جگە لە قاپەکانی ئەوان هیچیترتان دەست نەکەوت، ئەوە قاپەکانیان بە ئاو بشۆنو تێیاندا بخۆنو بخۆنەوە.
هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا كان جُنَحُ اللَّيْلِ أَوْ أَمْسَيْتُمْ فَكُفُّوا صِبْيانَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَنْتَشِرُ حينَئِذٍ فَإِذا ذَهَبَ ساعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ، وأَغْلِقوا الأَبْوابَ واذْكُرُوا اسْمَ اللهِ

فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لايَفْتَحُ باباًمُغْلَقاً، وَأَوْكِئُوا قِرَبَكُمْ واذْكُرُوااسْمَ اللهِ، وخَمِّروا آنِيَتَكُمْ وَاذْكُرُوااسْمَ اللهِ وَلَوْ أَنْ تَعْرُضُوا عَلَيْها شَيْئاً، وأَطْفِئُوُا مَصابِيحَكُمْ﴾ رواه مسلم، هەر كاتێك بووە ئێوارەو تاريك داهات ڕێگە مەدەن منداڵەكانتان لە ماڵەو بچنە دەرەوە.

لە ڕيوايەتێكىتردا دەفەرموێ: ڕێگە مەدەنە ئاژەڵەكانيشتان، چونكە شەيتان لەو كاتەدا دەست بە گەڕان دەكا، ئينجا كە سەعاتێك لە شەو ڕۆيشت ڕێگەيان بدەن، دەرگەكانتان كليل بدەنو بڵێن: (بسم الله). چونكە شەيتان دەرگەى كليلدراو ناكاتەوە، دەمى

(بابُ أَسْبابِ الْحَدَثِ)

هِيَ أَرْبَعَةٌ، أَحَدُها: خُرُوجُ شَيْءٍ مِنْ قُبُلِهِ أَوْ دُبُرِهِ إِلاّ الْمَنِيَّ،

كوندەكانتان ببەستنو بڵێن: (بسم الله). قاپەكانتان داپۆشنو بڵێن: (بسم الله). ئەگەر هەر نەبێ دارێك لە سەر قاپەكانتان دابنێن، چرايەكانتان بكوژێننەوە.

لە حەديسێكىتردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هذِهِ النّارَ إِنَّما هِيَ عَدَوٌّ لَكُمْ فَإِذا نُمْتُمْ فَأَطْفِئُوها عَنْكُمْ﴾ رواه مسلم، ئەو ئاگرە دوژمنى ئێوەيە، جا هەر كاتێك خەوتن، لە ماڵەكانتاندا بيكوژێننەوە.

﴿ بابُ أَسْبابِ الْحَدَثِ: **باسى هۆيەكانى بێ دەستنوێژى** ﴾

واتە: بێدەستنوێژيى بچوك (هِيَ) هۆيەكانى بێدەستنوێژى (أَرْبَعَةٌ) چوارن: (أَحَدُهَا) يەكێك لەو چوارە: (خُرُوجُ شَيْءٍ) هاتنەدەرەوەى شتێكە (مِنْ قُبُلِهِ) لە پێشەوەى مرۆڤ، واتە: لە ئەندامى ميزكردن (أَوْ دُبُرِهِ) يان لە پشتەوە، واتە: لە كونى پيسايى كردن، خواى گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ الآية، واتە: يان يەكێك لە ئێوە لە پيساييكردن هاتەوە، يان دەستتان لە ئافرەتان دا، جا ئاوتان دەست نەكەوت، تەيەمموم بكەن.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لا وُضُوءَ إِلاّ مِنْ صَوْتٍ أَوْ رِيحٍ﴾ رواه الترمذى وصححه، دەستنوێژ واجب نابێ تەنها لە تڕو فس نەبێ.

ئينجا بزانە: لەو شتەى كە لە كونى پێشەوە، يان لە كونى پشتەوە دێتە دەرەوە، جياوازى پياو و ئافرەت نيە، هەروەها جياوازى نيە: شتەكە كەم بێ، يان زۆر بێ، ميزو پيسايى بێ، يان كێم، يان خوێن، يان كرم، يان بەرد، يان با، يان هەر شتێكىتر بێ، هەروەها بزانە: دەگونجێ پياوى قۆڕ لە ئەندامى ميزكردندا باى لێبێتە دەرەوە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموويەتى، كەوابو: دەگونجێ ئافرەتيش لە منداڵدانەوە باى لێبێتە دەرەوە.

هەروەها (مَذْي)و (وَدْي)ش دەستنوێژ دەشكێنن، هەر وەك لە (باب الغسل)دا، بە بەڵگەوە باسيان دەكەين، ان شاء الله تعالى.

(إلاّ الْمَنِيَّ) تەنها هاتنە دەرەوەی (مَنِی)ی خۆی دەسنوێژ ناشکێنێ، چونکە شتێکی گەورەتر واجب دەکا: کە غوسل کردنە؟ وەك بە هۆی تەماشاکردنی ئافرەت، یان پیاو، یان بیرکردنەوە، (مَنِی)ی بێتە دەرەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەگەر هاتو دەرمان، یان شتێکیتری خستە ناو کونی پێشەوە، یان پشتەوە، ئەوە ئەگەر لێیبێتە دەرەوە دەستنوێژی دەشکێ، ئەگەر نا: نا، هەر وەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

وَلَوْ اِنْسَدَّ مَخْرَجُهُ وَانْفَتَحَ تَحْتَ مَعِدَتِهِ فَخَرَجَ الْمُعْتَادُ نَقَضَ، وَكَذا نَادِرٌ كَدُودٍ فِي الأَظْهَرِ، أَوْ فَوْقَهَا وَهُوَ مَنْسَدٌّ أَوْ تَحْتَهَا وَهُوَ مُنْفَتِحٌ فَلاَ فِالأَظْهَرِ. اَلثَّانِي: زَوَالُ الْعَقْلِ

(وَلَوْ انْسَدَّ مَخْرَجُهُ) ئەگەر کەسێك کونی پێشەوە، یان پشتەوەی گیرا (وَانْفَتَح تَحْتَ مَعِدَتِه) لە لای خوارەوەی ناوکی کونێکیتر بۆوە (فَخَرَجَ الْمُعْتَادُ) ئینجا میز، یان پیسایی، یان هەر دووکیان لەو کونەوە هاتنە دەرەوە (نَقَضَ) دەستنوێژی دەشکێنێ، چونکە مرۆڤ پێویستە: ئەو دوو شتانەی لێبێنە دەرەوە.

(وَكَذا نادِرٌ) هەروەها ئەو شتەی کەم جارەش دێتە دەرەوە (كَدُودٍ) وەکو کرمو کێمو خوێنو با (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا: ئەوانەش دەستنوێژ دەشکێنن، چونکە ئەم کونە لە جیاتی یەکێك، یان هەردوو کونەکەیترە، بەڵام تەنها بۆ دەستنوێژ شکان نەبێ، واتە: بە دەست لێدانی دەستنوێژ ناشکێو تارەتکردنیشی بە بەرد دروست نیە، هەروەك (المجموع)و (نهایة)دا فەرموویانە.

(أوْفَوْقَها) یان کونەکە لە سەرەوەی ناوك، یان هەر لە ناوکدا بۆوە (وَهُوَ مُنْسَدٌّ) لە کاتێکدا کونی خوارەوە گیرابو، ئەوە دەستنوێژی ناشکێ، چونکە بە ڕشانەوە دەچێ (أوْتَحْتَها) یان کونەکە لە خوارەوەی ناوکدا بۆوە (وَهُوَ مُنْفَتِحٌ) کونیخوارەوەش کرابۆوە (فَلا فِيالأَظْهَرِ) دەستنوێژی ناشکێ، لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە هیچ پێویست بەو کونە نیە.

﴿ئاگاداری﴾: ئەم ڕوونکردنەوەیە دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە کونێکی، یان هەردوو کونی خوارەوەی بە هۆیەك بگیرێ، بەڵام ئەگەر لە زگماکدا–واتە: هەر کە لە دایك بوو– کونێك، یان هەردوو کونی خوارەوەی نەبو، بەڵکو لە شوێنێکیتر کونێکی هەبو، یان پزیشك کونێکی بۆ کردەوە، ئەم کونە لە هەر شوێنێکدا بێو هەر شتێکی لێبێتە دەرەوە، دەستنوێژی پێدەشکێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

هەروەها بزانە: بە هۆی ڕشانەوەو لووت داڕسانو خوێن هاتنە دەرەوە: لە هەر کونێکیتر، یان لە دەمار، یان لە برین: بە هیچیان دەستنوێژ ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)دا

ڕوون كراوەتەوە.

(اَلثَّانِي) دووەم لەو شتانەی دەستنوێژ دەشكێنن: (زَوالُ الْعَقْلِ) لاچوونی هۆشە: بە هۆی نوستن، یان سەرخۆشی، یان نەخۆشی، یان بوورانەوە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْعَيْنان وِكاءُ السَّهِ فَمَنْ نامَ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه ابـوداود و ابـن ماجـه، وحسـنه النـووي فـی المجموع، واتە: چاو زاربێنی كونیپشتەوەیە، كەوابو: هەر كەسێك نوست دەبی دەستنوێژ بگرێتەوە. كەواتە: جیاوازی خەوتنی كەم و زۆر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

إِلاّ نَوْمَ مُمَكِّنٍ مَقْعَدَهُ. اَلثَّالِثُ: اِلْتِقَاءُ بَشَرَتَيِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ

(إِلاّ نَوْمَ مُمَكِّنٍ مَقْعَدَهُ) تەنها نوستنی ئەو كەسەی كونی پشتەوەی لە شوێنی دانیشتنی گیر كردبێ دەستنوێژ ناشكێنێ: وەك قاچیخۆی، یان شتێكیتری بە دانیشتوویی لە بن خۆی دانابێ و بۆشایش لە نێواندا نەبێ، جا زیانی نیە ئەگەر پاڵیش بداتە شتێك، چونكە دڵنیـا دەبـێ كـە هیچـی لێنایێتـە دەرەوە ﴿عن أنسﷺ: كَانَ أَصْحابُ رَسُولِ اللهﷺ عَلىعَهْدِهِ يَنْتَظِرُونَ الْعِشاءَ حَتَّى تَخْفِقَ رُؤُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّون وَلا يَتَوَضَّأُونَ﴾ رواه ابـوداود وصـححه الدارقطني، لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ (صَحابَة)كان چاوەڕوانی نوێژی عیشایان دەكرد، تـا بـە هـۆی نوسـتن سـەریان بـە لادا دەچـو، ئینجـا نوێـژیان دەكـردو دەسـتنوێژیان نەدەگرتەوە، واتە: چونكە بە دانیشتوویی خەوتبون.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بەو شێوەیە بە دانیشتوویی خەوتبو، تەماشا دەكـا: ئەگـەر پـێش هەشیار بوونەوە لە سەر شـتەكە لاچـوبو، ئـەوە دەسـتنوێژی دەشـكێ، ئەگـەر لـە گـەڵ هەشیاربوونەوەدا لاچو، یان لە دوایـدا، یـان نـەیزانی كامـەیان لـە پێشـدا بـووە، ئـەوە دەستنوێژی ناشكێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، بەڵام ئەگەر لە سەر پشت، یان لە سەر تەنیشت بخەوێ، دەستنوێژی دەشكێ، هەرچەند كونەكەشی گیر بكا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانـە: بـە هـۆی بـۆرژان دەسـتنوێژی ناشـكێ، چـونكە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذا صَلَّى وَهُوَ ناعِسٌ لا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ﴾ رواه الشـيخان، هـەر كاتێـك یـەكێكتان بۆرژاو نوێژی دەكرد، با لە دوای نوێژەكە بخەوێ، تا خەو وازی لێدێنێ، چـونكە كاتێـك بـە بۆرژانـەوە نوێـژ بكـا، نازانـێ لەوانەیـە بیـەوێ دوعـای لێخۆشـبوون بـۆ خـۆی بكـا، لـە جیاتی ئـەوە لـە دژیخـۆی دوعـا دەكـا. واتـە: ئەگـەر بـە بـۆرژان دەسـتنوێژ بشـكێ، فەرمانی دەستنوێژگرتنەوەی دەكرد.

هەروەها بزانە: یەكێك لە نیشانەكانیبۆرژان ئەوەیە: گوێی لە دەنگی دەوروبەری خـۆی

ببێ هەر چەندەش لێی تێنەگا، نیشانەی خەوتنیش خەون دیتنە.
(اَلثَّالِثُ) سێیەم لەو شتانەی دەسنوێژ دەشکێنن: (اِلْتِقاءُ بَشَرَتَيِ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ) بە یەککەیشتنی پیستی پیاو و ئافرەتی نامەحرەمە، بە بێپەردە، هەر چەند بە ویستی خۆیشیان نەبێو لە بیریشان نەبێ کە دەستنوێژیان هەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ الآية، یان ئەگەر دەسستتان لە ئافرەتان دا، جا ئاوتان دەست نەکەوت، تەیەمموم بکەن. ﴿عن ابن عُمَرَ رَضِىالله عَنْهما: قُبْلَةُ الرَّجُلِ اِمْرَأَتَهُ إلاَّ مَحْرَماً فِالأَظْهَرِ، وَالْمَلْمُوسُ كَلامِسٍ فِي الأَظْهَرِ،

أَوْ جَسُّها بِيَدِهِ مِنَ الْمُلامَسَةِ، فَمَنْ قَبَّلَ اِمْرَأَتَهُ أَوْ جَسَّها بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ﴾ رواه الامامان: مالك والشافعی، وقال النواوي فی المجموع: هذا إسناد فی نهاية من الصحة، واتە: پیاو ئافرەتی خۆی ماچ بکا، یان دەستیخۆی لێبدا، هەردووکیان لەو پێککەوتنەیە: کە لە ئایەتەکەدا هاتوە، جا هەر کەسێك ژنیخۆی ماچ بکا، یان دەستی لێبدا دەستنوێژی دەکەوێتە سەر.
﴿ ئاگاداری ﴾: لە حەدیسێکدا—لە چەند ڕێگەوە— هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ ژنێکی خۆی ماچ کرد، ئینجا نوێژی کردو دەستنوێژیشی نەگرتەوە﴾. ئیمامی(البخاری)و زانایانیتری حەدیس ئەم حەدیسەیان بە بێهێز داناوە، هەروەك ئیمامی (الترمذی) فەرموویەتی.
هەروەها لە حەدیسێکیتردا حەزرەتی(عائشة)رَضِىالله عَنها دەفەرموێ: ﴿لە پێش پێغەمبەرﷺ خەوتبوم، کاتێ سوجدەی دەبرد پێیەکانی دەگرتم﴾. هەروەها دەفەموێ: ﴿پێغەمبەرﷺ نوێژی دەکردو دەستم بە پێی کەوت﴾. ئەم دوو حەدیسانە (صحيح)ن، بەڵام دەگونجێ: پێیەکانیان ڕووت نەبوبن، بۆیێ نەکراونە بەڵگەی دەستنوێژ نەشکان، ئیمامی (النواوی)ش لە (المجموع)دا ئەم سێ حەدیسانەی ڕوون کردونەوە.
(إلاَّ مَحْرَماً) تەنها ئافرەتیمەحرەم، یان پیاویمەحرەم دەستنوێژی لێناشکێ، چونکە گومانی دەمارهەڵسانی لێناکرێ (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
جا مەبەست بە مەحرەم: ئەو پیاو و ئافرەتەیە: مارەییان لە یەکتری نەیێ بە یەکجاری، واتە: تەماشاکردنی یەکتریشیان حەلاڵ بێ، جا بە هۆی نەژاد، یان بە هۆی شیرخواردن، یان زاواو خەزورایەتی: وەکو دایكو خوشكو کیژو داپیرەو برازاو خوشکەزاو نەوەو خەسوو و کیژە ژنی گواستراوەو ژنیباوكو ژنیکوڕو...هتد: ئەوانەی لە کتاب (النكاح)دا باسیان ئەکەین، ان شاء الله تعالی.
بەڵام ئەگەر ئێستا مارەیی لە پیاوەکە دەهات: وەکو ژنیخۆی، یان لە مەودوا: وەکو خوشکیژنو پلکیژن، یانوەکو خاڵۆژنو مامۆژنو براژنو گشت ئافرەتیتری بێگانەش،

ئەوانە مەحرەم نین، کەواتە: گشتیان دەستنوێژیان لێدەشکێ‌و تەماشاکردنی گشتیان –جگە لە ژنی‌خۆی– حەرامە. ئیتر جیاوازی نیە لەم پێکەوتنەدا: ئەندامەکە دەست بێ، یان ئەندامێکی‌تر بێ، هەردووکیان زیندوو بن، یان یەکێکیان مردوو بێ، بەڵام دەستنوێژی مردووەکە ناشکێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَالْمَلْمُوسُ) دەست لێدراو–واتە: ئەوەی دەستی لێدراو– جا پیاو بێ، یان ئافرەت (كَلامِسٍ) وەکو دەست لێدەرەکەیە، واتە دەستنوێژی هەردووکیان دەشکێ (فِيالأَظْهَرِ وَلاَ تَنْقُضُ صَغِيرَةٌ وَشَعَرٌ وَسِنٌّ وَظُفْرٌ فِالأَصَحِّ. اَلرَّابِعُ: مَسُّ قُبُلِ الآدَمِيِّ بِبَطْنِ الْكَفِّ،

لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی نیە: دەماریان هەڵبستێ، یان نا، هەرچەند یەکێکیان پیرەمێرد، یان پیرەژن بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
هەروەها لە وێدا دەفەرموێ: ئەگەر لە پاڵەپەستەی پیاو و ئافرەتدا، بە بێ‌پەردە دەستی بە پێستەی یەکێك کەوت، بەڵام نەیزانی پێستەی پیاو بوو، یان هی ئافرەت بوو، یان نەیزانی پێستەی مەحرەم بوو، یان هی نامەحرەم بوو، یان لایەنێك نێرەموك بوو، واتە: نەژن نەپیاو بوو، ئەوە لەو مەسەلانەدا دەستنوێژی هیچ لایەك ناشکێ، هەروەها ئەگەر پەردەش لە نێواندا هەبێ دەستنوێژ ناشکێ، هەرچەند پەردەکەش تەنك بێ.
(ولا تَـنْقُضُ صَـغِيرَةٌ) کیژۆڵەی‌بچووك‌و کوڕی‌بچووك دەشتنوێژ ناشکێنن‌و دەستنوێژی خۆیشیان ناشکێ، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی، مەبەست بە بچووك ئەوەیە: نەگەیشتبێتە سنورێکی وەها: حەزی لێبکرێ‌و دەماری لێ‌هەڵبستێ.
(وَشَعَرٌ) هەروەها دەست لێدانی موو دەستنوێژی پێ‌ناشکێ، جا ئەگەر دەستی بە شتێك کەوت‌و نەیزانی موو بوو، یان پێستە بوو، ئەوە دەستنوێژی ناشکێ (وسِنٌّ) ددان دەستنوێژی پێ‌ناشکێ (وَظُفْرٌ) نینۆك‌و ئێسقان دەستنوێژیان پێ‌ناشکێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا.
هەروەها ئەگەر ئەندامێکی ئافرەت، یان پیاو–جگە لە ئەندامی‌میزکردن– لە لاشە جیا کراوە، دەستنوێژ ناشکێنێ، بەڵام ئەگەر پیاو، یان ئافرەت دوو لەت کرا: ئەوە پارچەکەی گەورەتر دەستنوێژ دەشکێنێ‌و پارچەکەی بچوکتریش: ئەگەر ناوی نێر، یان مێی بۆ دەگوترا، ئەویش دەستنوێژ دەشکێنێ، ئەگەرنا: نا، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.
(اَلرَّابِعُ) چوارەم لەو شتانەی دەستنوێژ دەشکێنن: (مَسُّ قُبُلِ الآدَمِيِّ) دەست لێدانی ئەندامی میزکردنی ئادەمیزادە، جا نێر بێ، یان مێ، جیاوازی مەحرەم‌و نامەحرەم نیە

(بِبَطْنِ الْكَفِّ) دەست لێدانەکەش بە بەری‌دەست بێو بە بێ‌پەردە بێ، جا ئەندامەکەش: هی خۆی بێ، یان نا، هەر بە لاشەوە بێ، یان لێی جیا کرابێتەوە، بە ویستی‌خۆی بێ، یان نا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَفْضَى أَحَدُكُمْ بِيَدِهِ إِلي فَرْجِهِ وَلَيْسَ بَيْنَهُما سِتْرٌ وَلا حائِلٌ فَلْيَتَوَضَّأْ﴾ رواه الامامان: الشافعي واحمد وصححه الحاكم، هەر کاتێك یەکێکتان بەرەدەستی خۆی گەیاندە ئەندامی میزکردنی، پەردەش لە نێوان دەستو ئەندامەکەدا نەبو، با دەستنوێژی بگرێتەوە.

وَكَذا فِي الْجَدِيدِ حَلْقَةُ دُبُرِهِ، لا فَرْجُ بَهِيمَةٍ، وَيَنْقُضُ فَرْجُ الْمَيِّتِ وَالصَّغِيرِ وَمَحَلُّ الْجَبِّ وَالذَّكَرُالْأَشَلُّ، وَبِالْيَدِ الشَّلاَّءِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَنْقُضُ رَأْسُ الْأَصابعِ وَمَا بَيْنَها. وَيَحْرُمُ بِالْحَدَثِ: اَلصَّلاةُ،

(وَكَذا فِي الْجَدِيدِ حَلْقَةُ دُبُرِهِ) هەروەها بازنەی کونی‌پشتەوەش دەستنوێژ دەشکێنێ، لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعي)دا بە (قیاس) لە سەر ئەندامی پێشەوە، کەوابو: جیاوازی هی خۆی‌و کەسێکی‌تر نیە.

(لافَرْجُ بَهِيمَةٍ) بەڵام ئەندامی میزکردنی ئاژەڵو کونی پشتەوەی ئاژەڵو باڵندە دەستنوێژ ناشکێنێ، چونکە جێی دەمارهەڵسان نیەو تەماشاکردنیشی حەرام نیە.

(وَيَنْقُضُ فَرْجُ الْمَيِّتِ) ئەندامی‌میزکردنی ئادەمیزادی‌مردوو، دەستنوێژ دەشکێنێ (وَالصَّغِيرِ) هەروەهاش هی منداڵی‌بچووك دەستنوێژ دەشکێنێ، هەرچەند تەمەنیشی یەك ڕۆژ بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وَمَحَلُّ الْجَبِّ) ئەو شوێنەش کە ئەندامەکەی لێ جیا کراوەتەوە، ئەویش دەستنوێژ دەشکێنێ (وَالذَّكَرُالأشَلُّ) هەم ئەندامی‌نێرینە کە شەلەپەتە بووە دەستنوێژ دەشکێنێ (وَبِالْيَدِالشَّلاّءِ) هەروەها بە بەرە دەستی شەلەپەتەش، واتە: لەکارکەوتوو، کە بەئەندامەکە بکەوێ دەستنوێژ دەشکێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام جگە لە بەرەدەست، بە هیچ ئەندامێکی‌تر دەستنوێژ ناشکێ.

(وَلا يَنْقُضُ رُؤُوسُ الأصابِعِ) پێکەوتنی سەرە پەنجەکان دەستنوێژ ناشکێنێ (وَما بَيْنَهُما) هەروەها نێوان پەنجەکانیش دەستنوێژ ناشکێنێ، واتە: هەرکاتێك هەردوو بەرە دەستەکانی تۆزێك بە هێزەوە خستنە سەر یەکتری، ئەوەی پەنهان ببێ بە بەرەدەست دادەندرێ.

ئینجا بزانە: گونو بەری ئافرەتو بەری پیاو و نەرمە ڕانی پێشەوەو پشتەوەو دەوروبەری کونی پشتەوە، هیچیان دەستنوێژ ناشکێنن، هەروەها ئەوەی دەستی لە ئەندامەکە دراوە، دەستنوێژی ناشکێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: بەو مەرجەی لایەنێك ئافرەتی نامەحرەم نەبێ، هەروەك ڕوون کراوە.

﴿ ئەو شتانەی بە بێدەستنوێژی حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِالْحَدَثِ) حەرامە بە بێدەستنوێژیەوە: سێ شت، ئەگەر ناچار نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، یەكەم: (اَلصَّلاةُ) نوێژكردن: جا سوننەت بێ، یان واجب بێ، هەروەها نوێژی (جَنازَة)و سوجدەی (شُكْر)و (تلاوَة)و وتاری (جُمُعَة)ش وەكو نوێژكردن حەرامن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَقْبَلُ اللّهُ صلاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ﴾ رواه مسلم، خوای گەورە هیچ نوێژێك قبول ناكا بە بێدەستنوێژی.

وَالطَّوَافُ وَحَمْلُ الْمُصْحَفِ وَمَسُّ وَرَقِهِ –وَكَذا جِلْدُهُ عَلَىالصَّحِيحِ– وَخَرِيطَةٌ وَصُنْدوقٌ فِيهِما مُصْحَفٌ وَمَا كُتِبَ لِدَرْسِ قُرْآنٍ كَلَوْحٍ فِىالأَصَحِّ،

دووەم: (وَالطَّوافُ) هەروەها تەواف كردنی (كَعْبَة)ی ماڵیخوا، بە بێدەستنوێژی حەرامە، جا سوننەت بێ، یانواجب ﴿عن ابن عباس رضى الله عنهما: اَلطَّوافُ حَولَ الْبَيْتِ مِثلُ الصَّلاةِ...﴾ صحح الحاكم رفعه، وصحح النواوى وقفه على ابن عباس، واتە: تەواف كردنی ماڵیخوا وەكو نوێژە: بە بێدەستنوێژی دروست نیە.

سێیەم: (وَحَمْلُ الْمُصْحَفِ) هەڵگرتنی قورئانو (وَمَسُّ وَرَقِهِ) دەست لێدانی پەڕی قورئان هەردووكی حەرامن، لە مەزهەبی ئێمەو لە فەرموودەی هەرسێك ئیمامەكەیتری سەر مەزهەبدا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی (وكَذا جِلْدُهُ) هەروەها دەست لێدانی بەرگی قورئانیش حەرامە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە فەرموودەی ڕاستدا، هەرچەند لە قورئانیش جیا كرابێتەوە، هەروەك لە (مغنی)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿لايَمَسُّهُ إلاّالْمُطَهَّرُونَ﴾ دەست لە قورئان نادەن تەنها بە دەستنوێژەكان نەبێ. واتە: جگە لەوان نابێ كەسیتر دەستی لێبدا، ئاشكرایە: هەڵگرتن گرنگترە لە دەست لێدان.

جا ئەگەر هاتو نەگونجا دەستنوێژ بگرێ، یان تەیەمموم بكاو مەترسیش هەبو قورئانەكە لە ناو بچێ، یان پیس ببێ، یان سوكایەتی پێبكرێ، ئەوە واجبە ڕزگاری بكا، هەر چەند بە بێدەستنوێژیش هەڵیبگرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَخَرِيطَةٌ) دەست لێدانی كیسەیەكو (وَصُنْدُوقٌ) دەست لێدانی سوندوقێك (فِيهِما مُصْحَفٌ) كە قورئانیان لە ناودا بێ حەرامە، هەروەها دەست لێدانی ئەو كورسیەی قورئانی لە سەر داندراوە ئەویش حەرامە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَما كُتِبَ لِدَرْسِ قُرْآنٍ) هەروەها حەرامە دەست لەو شتەش بدرێ: كە بۆ دەرس خوێندن قورئانی لێنووسراوەتەوە (كَلَوْحٍ) وەكو تەختەی قوتابیان، یان دەفتەر (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام ئەگەر بۆ دەرس خوێندن نەنووسرابو: وەكو نووسینی سەر دیرهەمو دینارو نامەو ئەنگوستیلەو دیوارو جلو بەرگو شتی وەها، ئەوە دەست لێدانو هەڵگرتنی حەرام نیە.

هەروەها دروستە: بە بێدەستنوێژ، یان بە جەنابەتەوە قورئان بنووسێتەوە، بەو مەرجەی لە کاتی نووسینەوەدا دەست لە نووسراوەکە نەداو هەڵیشی نەگرێ، ئەگەر نـا: حەرامـە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەبەستی (تَبَرُّك) ئایەتی قورئانی لێنووسرابێتەوە: وەکو نوشـتە، ئەوەش دەست لێدانو هەڵگرتنی حەرام نیە، بەڵام هەڵگرتنی هەموو قورئان بە مەبەستی (تَبَرُّك) بە هەر جۆرێك بێ حەرامە، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالْأَصَحُّ حِلُّ حَمْلِهِ فِي أَمْتِعَةٍ وَتَفْسِيرٍ وَدَنَانِيرَ، لاَ قَلْبِ وَرَقِهِ بِعُودٍ، وَأَنَّ الصَّبِيَّ الْمُحْدِثَ لاَ يُمْنَعُ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ حِلُّ قَلْبِ وَرَقِهِ بِعُودٍ وَبِهِ قَطَعَ الْعِرَاقِيُّونَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ تَيَقَّنَ طُهْراً أَوْ حَدَثَاً وَشَكَّ فِضِدِّهِ عَمِلَ بِيَقِينِهِ،

(وَالأصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر (حِلُّ حَمْلِهِ فِـی أمْتِعَـةٍ) حەڵاڵـە بـە بێدەسـتنوێژی قورئـان هەڵبگیرێ کە قورئانەکە لە ناو کەلوپەلێکدا بێ: وەکو جلو بەرگو ئەو جۆرە شتانە، بەو مەرجەی مەبەستی تەنها هەڵگرتنی قورئان نـەبێ–هـەروەك لـە (نهایـة)دا فەرموویـەتی– ئەوەش وا دەگەیەنێ: ئەگەر موبایل و کۆمپیوتـەر و سـیدی هـەموو قورئانیشـیان تـێدا تۆمار کرابێ، دروستە بە بێدەستنوێژی هەڵبگیرێن، والله أعلم.

(وَتَفْسِيرٍ) هەروەها دەست لێدانو هەڵگرتنی ئەو قورئانەی لە گەڵ تەفسیردا نووسراوەتەوە بە بێدەستنوێژی حەڵاڵە، بەو مەرجەی تەفسیرەکە زۆرتر بێ (وَدَنَانِيرَ) هەروەها دەسـت لێدانو هەڵگرتنی ئەو دینارو دیرهەمانەی قورئانی لە سـەر نووسـراوە دروسـت–هـەروەك باسمان کرد– چونکە مەبەست هەڵگرتنی قورئان نیە (لاقَلْبُ وَرَقِةِ بِعُودٍ) بەڵام وەرگێڕانی پەڕی قورئان بە داروچکە دروست نیە.

(وَأنّ الصَّبِيَّ الْمُحْدِثَ) بە فەرموودەی ڕاستتر: منداڵی بێدەسـتنوێژ (لايُمْنَـعُ) واجـب نیـە قەدەغـە بکـرێ لـە دەسـت لێـدانو هـەڵگرتنی قورئـانو تەختـەی دەرس خوێنـدن: بـۆ پێویستەکانی دەرسو دەورکردنەوەو هێنانی بۆ مامۆستای خۆی.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (حِلُّ قَلْبِ وَرَقِهِ بِعُودٍ) حەڵاڵە وەرگێڕانی پەڕی قورئان بە داروچکەو پێنووسو ئەو جۆرە شتانە، هەرچەند دەستنوێژیشی نەبێ (وَبِهِ قَطَـعَ الْعِراقِيُّـون وَاللهُ أعْلَـم) بـەم فەرموودەیـە زانایـانی عێـراق بڕیارەکەیان براندۆتەوە، چونکە نە هەڵیگرتووە نە دەستی لێداوە، زانایانی ئیسلامیش یەك دەنگن: کـە قورئانخوێنـدن بـە بێدەسـتنوێژی دروسـتە، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویەتی.

﴿ گومان و بێگومانی لە دەستنوێژدا ﴾

(وَمَنْ تيَقَّنَ طُهْراً) هەر کەسێك بێگومان بوو: کە دەستنوێژی هەیە (أَوْحَدَثاً) یان بێگومان بوو: کە بێدەستنوێژە (وَشَكَّ فِی ضِدِّهِ) بەڵام لە دژی یەکێك لەو دووانە کەوتە گومان: ئایا دەستنوێژی ماوە، یان نا، ئایا دەستنوێژی گرتۆتەوە، یان نا (عَمِلَ بِیَقِینِهِ) دەبی بە بێگومانیەکەیخۆی ڕەفتار بکاو گوێ نەداتە گومانەکە، کەواتە: لە مەسەلەییەکەمدا دەستنوێژی ماوەو لە مەسەلەیدووەمدا هەر بێدەستنوێژە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِی بَطْنِهِ شَیْئاً فَأَشْكَلَ عَلَیْهِ: أَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لا؟

فَلَوْ تَیَقَّنَهُما وَجَهِلَ السَّابِقَ فَضِدُّ مَاقَبْلَهُمَا فِالأَصَحِّ.

منهاج- بەرگییەکەم-4

فَلا يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَو يَجِدَ رِيحَ

هەوایەك لە ناو زگی یەکێکتان پەیدا بوو، ئینجا کەوتە گومان: ئایا هیچی لێهاتۆتە دەرەوە، یان نا؟ ئەوە با لە مزگەوت نەچێتە دەرەوە بۆ دەستنوێژگرتن، تا گوێی لە دەنگێك دەبێ، یان بۆنێکی بۆ دێ، واتە: تڕ، یان فس.

جا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە زانایانیئایین بنچینەیەکی (أُصُولُ الْفِقْه)یان داناوەو دەفەرموون: (اَلْیَقِینُ لایَزُولُ بِالشَّكِّ) بێگومانی بە گومان لاناچێ. واتە: وەك دوو مەسەلەکەیڕابردوو.

(فَلَوْ تَیَقَّنَهُما) جا ئەگەر بێگومان دەیزانی لە مەوپێش دەستنوێژی هەبوەو بێدەستنوێژیشی هەبوە (وَجَهِلَ السّابِقَ) بەڵام نەیزانی کامەیان لەم دووانە لە پێشدا بووە، ئەوە (فَضِدُّ ماقَبْلَهُما فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: بە دژی پێش هەردووکیان ڕەفتار دەکا، واتە: ئەگەر بێگومان دەیزانی لە دوای ڕۆژهەڵات دەستنوێژی هەبوەو دەستنوێژیشی شکاوە، بەڵام نەیزانی کامەیان لە پێشدا بووە، واجبە بیر بکاتەوە: ئەگەر لە پێش کاتی ئەم دووانەدا بێدەستنوێژ بوبێ، ئەوە ئێستا دەستنوێژی هەیە، ئەگەر لە پێش ئەم دووانەدا دەستنوێژی هەبوبێو لەوانەش نەبێ دەستنوێژی نوێ بکاتەوە، ئەوە ئێستا بێدەستنوێژە، بەڵام لە (المجموع)دا دەفەرموێ: لە گشت حاڵەتێکدا واجبە دەستنوێژ بگرێتەوە، ئەمە فەرموودەی بەهێزترو هەڵبژاردراوە،وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی قوڕئانی پیرۆز ﴾

بزانە: خێری قوڕئانخوێندن گەورەترە: لە (تَسْبیحات)و (لاإِلهَ إِلاَّاللهُ)و گشت زیکرێکیتر، تەنها لەو زیکرانە نەبێ: کە بەڵگەی کاتو شوێنی دیارکراویان لە سەرە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿یَجِیءُ الْقُرْآنُ یَوْمَ الْقِیامَةِ فَیَقُولُ: یارَبِّ حَلِّهِ فَیُلْبَسُ تاجَ الْكَرامَةِ، ثُمَّ یَقُولُ: یارَبِّ زِدْهُ فَیُلْبَسُ حُلَّةَ الْكَرامَةِ، ثُمَ یَقُولُ: یارَبِّ اِرْضَ عَنْهُ فَیَرْضَى عَنْهُ، فَیُقالُ لَهُ:

اِقْرَأْ وَارْقَ وَتُزادُ بِكُلِّ آيَةٍ حَسَنَةً﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، لـه ڕۆژی قیامەتـدا قورئـانی پیرۆز دێتو بۆ قورئانخوێنەکەی دەپاڕێتەوەو دەڵێ: خوایە ئەم قورئانخوێنە جوان بکـە. ئینجا تاجی ڕێزداریی لە سەر دەندرێ، ئینجا دەڵێ: خوایە زیاتری بـدێ. ئینجـا خشـڵی ڕێزداریی دەبەر دەکرێ، ئینجا دەڵێ: خوایە لێی ڕازی ببە. خوای گەورەش لێـی ڕازی دەبێو جا پێیـدەگوترێ: قورئـان بخوێنـەوە–واتـە: وەك لـە دونیـادا دەتخوێنـدو– لـە نهۆمەکانی بەهەشت سەرکەوەو بە خوێندنی هەر ئایەتێکیش چاکەیەکت بۆ زیاد دەکرێ.

....

لە حەدیسێکیتردا دەفەرموێ: ﴿مامِنْ رَجُلٍ يُعَلِّمُ وَلَدَهُ الْقُرْآنَ إلاّ تُوِّجَ يَوْمَ الْقِيامَةِ بِتاجٍ فِي الْجَنَّةِ﴾ اخرجه الطبراني، هەر کەسێك منداڵیخوی فێرە قورئان خوێندن بکا، ڕۆژی قیامەت لە بەهەشتدا تاجێکی لە سەر دەندرێ.

ئینجا بزانە: لە (المجموع)و (الاتقان)دا دەفەرموون: گەورەترین کات بۆ قورئانخوێندن: ناو نوێژە، ئینجا شەو، ئینجا نیوەی دووەمی شەوێ، لـە ڕۆژێشـدا لـە دوای نوێـژی بـەیانی، هەروەها دەفەرموون: قورئانخوێندن بە چاولێکردن بە چاولێکردنیقورئان خێـری زیـاترە لـە خوێنـدنی بێچاولێکردن، چونکە تەماشاکردنی قورئان (عبادَة)ێکیـترە، مەگـەر کەسـێك بـە لەبـەر خوێندن چاکتر لێی ورد بێتەوە، ئەو کاتە بە لەبەر خوێندن خێری زیاترە.

هەروەها دەفەرموون: قورئانخوێندن بە دەمی پیس ناپەسندە، هەروەها سوننەتە دەمی خۆی بە سیواك پاك بکاتەوەو ڕوو لە قیبلە بە هێمنـیو ڕێـزو ترسـەوە لـە شـوێنێکیپاك دابنیشێ، بەڵام قورئانخوێندن لە گەرماو و لە ڕێگەدا ناپەسند نیە.

ئینجا بە دەنگ بڵێ: (اَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجيمِ)، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ﴾ هەر کاتێك ویستت قورئان بخـوێنی، خۆت بە خوا بپارێزە لە شەیتانیتێهەڵدراو.

ئینجا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ) لە سەرەتای گشت سورەتێك–جگە لە (بَراءة)– هەم لە ناو هەر سورەتێکدا: کە لێیەوە دەست بە خوێندن بکا، هەروەك لە (الاتقان)دا فەرموویەتی.

ئینجا کە خوێندنەکەی کۆتایی هـات، سـوننەتە بڵـێ: (صَدَقَ اللهُ الْعَظِيم وَبَلَّغَ رَسُولُ اللهِﷺ وَأَنَا عَلـى ذلِـكَ مِـنَ الشّـاهِدِينَ). هـەروەك ئیمـامی(القرطبـی) لـە پێشـەکی تەفسیرەکەیدا ئاماژەی بۆ کردوە، واتە: چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ صَدَقَ اللهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً﴾ ئەی پێغەمبەرﷺ بڵێ: خوا ڕاست دەکا، کـەوابو: ئێـوە شـوێن ئایینی إبراهیم پێغەمبەرﷺ بکەون کە ئایینی ئیسلامە.

هـەروەها لـە (المجمـوع)و (الاتقـان)دا دەفـەرموون: سـوننەتە بـە دەنگێکـی خـۆشو بـە (تجویـد) قورئـان بخـوێنێ، چـونکە پەلـەکردن ناپەسـندە، خوایگـەورە

دەفـــەرموێ:
﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾ بە ڕوونو لەسەرخۆ قورئان بخوێنـەوە، واتـە: گشـت پیتێك مـافی خۆی بدرێتیو ئاشكرا بكرێ. هەم سوننەتە لە كاتی خوێندنی ئایەتیسوجدەدا سوجدە ببا، بەو شێوەی لە سوجدەی(تلاوة)دا ڕوونی ئەكەینەوە ان شاء الله تعالى.
هــەروەها ســوننەتە هــەر ئایــەتێكی لــە باســیڕەحمەت خوێنــد لــە خــوا بپاڕێتــەوە ڕەحمی پێبكا، هـەر ئایەتێكی لە باسیعــەزاب خــوێند لــە خــوا بپاڕێتـەوە لــە عــەزاب بیپــارێزێ، هـــەر ئایــەتێكی تەســبیحی خوێنــد بڵــێ: (سُــبْحانَ اللهِ). لـــە ئایـــەتی
....
(أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقادِرٍ عَلى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى)و لـە ئایـەتی (أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحاكِمِينَ) بڵــێ: (بَلَــى وَأَنَــا عَلَــى ذَلِــكَ مِــنَ الشَّــاهِدِينَ). لــە ئایــەتی (فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) بڵــێ: (آمَنَّا بِاللهِ). هەروەك لە (الإتقان)دا بەڵگەی بۆ هێناون.
هەروەها پێویستە: خۆی لە پێكەنینو خۆ مەشغولكردن بپارێزێ، سوننەتە دەنگ هەڵێنێ، مەگەر لە (ریاء) بترسێ، یان نوێژكـەران ئـازار بـدا، لـەو كاتانـەدا بـە بێـدەنگ هـەڵێنان ســوننەتە ﴿عـن أبسـعيد: إعْتَكَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِالْمَسجِدِ فَسَمِعَهُمْ يَجْهَرُونَ بِالْقِراءَةِ فَكَشَفَ السِّتْرَ وَقال: أَلا إِنَّ كُلَّكُمْ مُناجٍ لِرَبِّهِ فَلا يُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَلا يرفَعْ بَعْضُكُمْ عَلى بَعْضٍ فِي الْقِراءَةِ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ لە مزگەوتدا (اعتكاف)ی كرد، گوێی لێبو (صحابة)كان بە دەنگ هەڵێنان قورئانیان دەخوێنـد، ئـەویش پـەردەی لاداو فەرمووی: ئاگادارین هەر هەمووتان (مُناجاة)ی خوای خۆی دەكا، كەوابو: یـەكتری ئـازار مەدەنو دەنگ بە سەر یەكتریدا بەرز مەكەنەوە.
هەروەها ئەگەر پژمی، بڵێ: (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ). ئەگەر كەسێكیتریش پژمی پێی بڵێ: (يَرحَمُكَ اللهُ). ئەگەر گوێی لە دەنگی بانگ و ئیقامەت بوو با واز لـە قورئانخوێنـدن بێنـێو وەڵام بداتەوە، هەروەها ئەگەر سەلامی لێكرا دەبێ وەڵامی سەلامیش بداتەوە.
ئینجا بزانە: كە یەكەمجار قورئانی ختم كرد، سوننەتە زیافەتێك بكا بە نیەتی قورئان ختم كردن، كە پێیێ دەگوترێ: (اَلْحَذاق). هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ عُمَرَ: أَنَّهُ لَمَّا حَفِظَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ نَحَرَ جَزُوراً شُكْراً لِلَّهِ تَعالى﴾ رواه القرطبـي فـي مقدمـة تفسـيره، واتە: كە ئیمامی(عمر) سورەتی(البقرة)ی لەبەر كرد: ووشترێكی سەر بڕی تاكو ببێتـە شوكریخوای گەورە. كەوابو: ئەگەر منداڵیش قورئانی ختم كرد، سوننەتە ئەم زیافەتەی بۆ بكرێ.
هەروەها لە (الاذكار)دا دەفەرموێ: هەر جارێك قورئانی ختم كرد، سوننەتە زۆر زۆر دوعا بكا، بە بەڵگەی حەدیسـەكەی (أُبَـيٌّ)یداهـاتوو، هـەم: ﴿عن الحكم بن عُتيبة عن مجاهد

وَعبدة قالا: اَلدُّعاءُ مُسْتَجابٌ عِندَ خَتْمِ الْقُرْآنِ﴾ وفـى روايـة: ﴿إنَّ الرَّحْمَةَ تَنْزِلُ عِنْدَ خَتْمِ الْقُرْآنِ﴾ رواه ابن ابىداود بسندصحيح، له كاتى قورئان ختم كردندا دوعا قبولهو له كاتى قورئان ختم كردندا رهحمهت دێته خوارهوه. هـهروهها سوننهته لـه ڕۆژى خـتم كردنـدا بهڕۆوو ببىٚو خزمو دۆسـتهكانى خـۆى كـۆ بكاتـهوه، هـهروهك لـه (الاذكـار)و (الاتقـان)دا فهرموويانه.

جا سوننهته ئهوانيش بىٚدهنگ بنو گوێ له قورئان ڕابگرن، خـواى گـهوره دهفـهرموێ: ﴿وَإذا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ ههر كاتێك قورئان خوێندرا گوێى لىٚڕابگرنو بىٚدهنگ بن، بهڵكى خودا ڕهحمتان پىٚ بكا.

....

جا دهربارهى ئهو قورئانخوێنهى له سهرو بۆرو ژێرى قورئاندا ههڵه دهكا، لـه (الاتقـان)دا فهرموويهتى: ئهوه قورئانخوێندن نيهو خێرى ناگاتىٚ. بهڵام ئيمامى(القرطبى) له پێشهكى تهفسيرهكهىدا حهديسێكى هێناوه: لىٚى وهردهگيرىٚ: كه خێرى بۆ دهنووسرىٚ،وَاللهُ أعْلَم.

ئينجا بزانه: پێغهمبهرﷺ دهفهرموێ: ﴿إقْرَؤُواالْقُرآنَ ماائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُم فَإذا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ﴾ رواه الشيخان، ئێوه قورئان بخوێنن، تا دڵتان يهك ڕايـه لـه سـهرىو دڵتـان به خوێندنى خۆش دهبىٚ، ئينجا ههر كاتێك جياوازى بيرو ڕاتـان بـوو، يـان لـه خوێنـدنى ماندوو بون، يهكسهر ههڵسن ململانه مهكهنو مهيخوێنن. واته: نهوهك تووشى ههڵه ببن.

ههروهها له(الاذكار)و له(الاتقان)دا دهفهرموون: ههر كاتێك ختمێكى تهواو كرد، سوننهته يهكسهر دهست به ختمێكىتر بكا ﴿عن أُبَيِّ بن كَعبﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ إذا قَرأَ (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النّاسِ)، إفْتَتَحَ مِنْ (أَلْحَمْدُ) ثُمَّ قَرأَ مِنَ الْبَقَرَةِ إلي (وَأُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)، ثُمَّ دَعا بِدُعاءِ الْخَتْمةِ ثُمَّ قامَ﴾ اخرجه الدارمى، قال السيوطى: بسند حسن، پێغهمبهرﷺ كه ختمى تهواو دهكردو (قُل اَعوذُ بِرَبِّ النّاسِ)ى دهخوێند، دهستى به سورهتى فاتيحه= (اَلْحَمْدُ) دهكرد، ئينجا پێنج ئايهتى له سهرهتاى سورهتى(الْبَقَرَة) دهخوێندن، واته: تا (الْمُفْلِحُونَ)، ئينجا دوعاى (ختم)ى دهكرد، ئينجا ههڵدهستا.

هـهروهها: وا باشـتره بـهگوێرهى ڕيـزى سـورهتهكانىقورئان، واتـه: لـه لاى (فاتحـة)و (البَقَـرة)وه بخوێنێتـهوه، بـهڵام بـۆ دهرس پـىٚگۆتنى منـدالاّن ئهگـهر لـه لاى (قُـلْ أعُوذُ)هكانيشهوه بهرهو سهرهوه بىٚ، زيانى نيه، ههروهك له (المجموع) دا فهرموويهتى.

ههروهها: وا باشه: لايهنىكهم ساڵىٚ دوو جار قورئان ختم بكا ﴿عن أبىحنيفَةَﷺ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّتَيْنِ فَقَدْ أَدَّى حَقَّهُ لِأنَّ النَّبِيَّﷺ عَرَضَ عَلىجِبْرِيلَ فِالسَّنَةِالَّتي قُبِضَ فِيها مَرَّتَيْنِ﴾ نقله فىالاتقان، والحديث رواه البخارى فى فضائل القرآن عن ابىهريرة، واته: ئيمام

(ابوحنيفة) دەفەرموێ: هەر کەسێك ساڵێ دوو جار قورئان ختم بکا، ئەوە مافی قورئانی داوە، چونکە پێغەمبەرﷺ لەو ساڵەی تێیدا وەفاتی کرد، دوو جار قورئانی لە لای حەزرەتی(جبرائیل) دەور کردەوە.

ئینجا ئەگەر توانای هەبێ، وا جوانە: لە هەر سێ ڕۆژێکدا ختمێك بکا، هەروەك لە (الاتقان)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَمْ يَفْقَهْ مَنْ قَرَأَالْقُرْآنَ فِي أَقَلَّ مِنْ ثَلاثٍ﴾ رواه الترمذي وصححه، لە واجبی سەر شانی خۆی تێنەگەیشتوە، ئەو کەسەی لە کەمتر لە سێ شەواندا قورئان ختم بکا. هەروەها سوننەتە لە سەرەتای ڕۆژێدا، یان لە سەرەتای شەوێدا ختم تەواو بکا، هەروەك لە (الاذکار)و (الاتقان)دا فەرموویانە.

....

لە (المجموع)دا دەفەرموێ: (اِجْماع)ی ئۆممەت لە سەر ئەوەیە: واجبە ڕێز لە قورئان بگیرێ، هەر کەسێك سوکایەتی بە قورئان، یان بە بەشێکی قورئان بکا، یان فڕێی بداتە ناو پیسایی، یان باوەڕی بە بەشێکی قورئان نەبێ ئەوە کافرە.

هەروەها دەفەرموێ: حەڕامە بە دەستی پیس دەست لە قورئان بدرێ، حەڕامە قورئان لە سەر شتێکی پیس دابندرێ، یان بە شتێکی پیس بنووسرێتەوە، حەڕامە پاڵی وێبدرێ، هەروەها دەفەرموێ: کڕین و فرۆشتنی قورئان لە مەزهەبی ئێمەدا دروستە.

جا ئەگەر خواردەمەنیەك قورئانی لە سەر نووسرابێ، دروستە: بخورێ و ئەگەر نووسراوەکەش بە ئاو بشۆرێتەوە دروستە: ئاوشۆرەکە بخورێتەوە، واتە: بەڵام خواردنی ئەو کاغەزەی قورئانی لێنووسراوە دروست نیە، لە (تحفة)و(نهاية)دا دەفەرموون: ئەگەر قورئان پیس بوو، بە پیسێکی وەها: چاوپۆشیی لێنەدەکرا، واجبە بشۆرێ، هەرچەند قورئانەکەش تێك بچێ و ملکی یەتیمیش بێ، واتە: ئەگەر پیسەکە بە نووسراوەکەی قورئان کەوتبێ.

لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: ناپەسندە قورئان لە سەر دیوارو بان بنووسرێ، لە سەرچاوەکانماندا دەفەرموون: ناپەسندە قورئان لە سەر (قَبْر)=گۆڕ بنووسرێ، بەڵام ئیمامی (الاذرعي) دەفەرموێ: حەڕامە، هەروەك لە باسیمردوودا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.

هەروەها لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: لەبیر چوونەوەی قورئان گوناهێکی گەورەیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرَ ذَنْباً أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أُوتِيهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا﴾ حَسن بشواهده رواه ابوداود والترمذي، گوناهەکانی ئۆممەتم هێندرا بەر چاوم، لەو گوناهە گەورەترم نەبینی کە مرۆڤ سورەتێك، یان ئایەتێکی قورئان فێر بوبێ، ئینجا لەبیر خۆی بباتەوە.

هەر لە (الاتقان)دا دەفەرموێ: سوننەتە قورئان ماچ بکرێ چونکە (عِکْرَمة) ماچی دەکرد،

هەروەها سوننەتە بۆنخۆش بکرێ، جا ئەگەر پێویستی بە پەڕی قورئان نەما–لە بەر هەر هۆیەك– ئەوە دروست نیە بخرێتە ناو کونە دیوار، دروستیش نیە پارچە پارچە بکرێ، بەڵکو دەبێ بە ئاو بیشواتەوە، یان بە ئاگر بیسوتێنێ، بە بەڵگەی ﴿ئیمامی(عثمان) چەند پارچە قورئانێکی سوتاند﴾ هەروەها حەرامە قاچ بەرەولای قورئان درێژ بکرێ.

هەروەها سوننەتە بۆ ڕێزلێنان لە بەر قورئان هەڵبستێ، هەروەك لە (التبیان)دا فەرمویەتی، هەم ﴿وَصَحَّ أَنَّهُﷺ قامَ لِلتَّوْراةِ﴾ نَقَلَهُ ابن حجر فیالتحفة، واتە: لە حەدیسی (صحیح)دا هاتوە: پێغەمبەرﷺ لە بەر (تَـوْراة) هەڵساوە. جا لە (تحفة)دا دەفەرموێ: لەوانەیە: دەیزانی ئەو (توْراة)ە دەستکاری نەکراوە.

(فَصْلٌ) يُقَدِّمُ دَاخِلُ الْخَلاَءِ يَسَارَهُ وَالْخَارِجُ يَمِينَهُ،

هەم لە (تحفة)و (الشروانی)دا دەفەرموون: حەرامە قاچی بنێتە سەر شتێك کە قورئان، یان ناوی خوایگەورەی لێنووسرابێ، هەم حەرامە پارە لە ناو شتێك دابندرێ، کە قورئانی لێنووسراوە، هەروەها ئەگەر پارچە کاغەزێك: قورئان، یان ناوی خوایگەورەی لێنووسرابێ‌و لە سەر زەمین فڕێدرابێ، واتە: یان لە سەر شتێکی پیس داندرابێ، حەرامە وازی لێبێنێ، بەڵکو واجبە هەڵیبگرێتەوە، هەر وەها حەرامە شتێك لە سەر قورئان دابنێ. جا ئەو ڕێزلێنانەی بۆ قورئان داندراوە–جگە لە دەست لێدان‌و هەڵگرتن– گشتی بۆ کتێبەکانی ئایینیش ڕەفتاری پێدەکرێ، هەر وەك لە (الجمل)دا ڕوونی کردۆتەوە.

هەروەها سوننەتە لە بەر زانایئایینی هەڵسێ، هەروەك لە(تحفة)دا فەرموویەتی‌و سوننەتە ڕێز لە قورئانخوێن بندرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلالِ اللهِ–تعالی–إِكْرامَ ذِالشَّيْبَةِالْمُسْلِمِ، وَحامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الغالِيفِيهِ وَالْجافِيعَنْهُ، وإِكْرَامَ ذِالسُّلْطانِ الْمُقْسِطِ﴾ رواه ابوداود بسندصحیح، بە ڕاستی بەشێك لە ڕێزلێنان‌و بە گەورە ناسینیخوای گەورە ئەوەیە: ڕێز لە پیش سپیی موسڵمان بندرێ، ڕێز لەو قورئانخوێنە بندرێ: کە لە قورئاندا زێدەڕۆیی ناکاو لێیشی دوور ناکەوێ، ڕێز لە کاربەدەستیدادپەروەر بندرێ.

جگە لەو ڕەووشتانەش چەندیتر ماوە: لە (المجموع)و (الاذکار)ی ئیمامی(النواوی)و (الاتقان)ی ئیمامی(السیوطی)دا–کە سەرچاوەی سەرەکی ئەم پاشکۆیە بون– بە درێژی باسیان کراوە، هەندێکیتریش لە باسی فاتیحەو سوڕەتی دوای فاتیحەدا باسی دەکەین، ان شاء الله تعالی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چوونە ئاودەسخانە ﴾

(يُقَدِّمُ داخِلُ الْخَلاءِ) ئەو کەسەی دەچێتە ئاودەسخانە، واتە: شوێنی میزکردن‌و پیسایی کردن، سوننەتە بە پێش بێخی (يَسارَهُ) قاچی چەپەی، واتە: قاچی چەپە لە پێشدا بنێتە ژوورەوە (وَالْخارِجُ يَمِينَهُ) ئەو کەسەی لە ئاودەسخانەش دێتە دەرەوە، سوننەتە

قاچی ڕاستەی لە پێشدا بێنێتە دەرەوە.
جا لە (المجموع)دا دەفەرموێ: زانایان فەرموویانە: سوننەتە ڕاستە بە پێش بێخرێ لە گشت کارێکی بۆ ڕێزلێنان بکرێ: وەکو دەستنوێژو غوسلو دەبەرکردنیبەرگو پێلاو و گۆرەویو دەرپێو چوونە مزگەوتو سیواکو کل لە چاوکردنو نینۆك کردنو سمێڵ کردنو بن هەنگڵ پاککردنەوەو سەر تاشینو سەلامدانەوەینوێژو هاتنەدەرەوە لە ئاودەسخانەو خواردنو خواردنەوەو تۆقەکردنو دەست لێدانی(الْحَجَرُالاسْوَد)و وەرگرتنو بەخشینو...
هتد: ئەم جۆرە شتانە ﴿عن عائشة رضی الله عنها: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُعْجِبُهُ التَّيَمُّنُ فِي طُهُورِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَتَنَعُّلِهِ وَفِي شَأْنِهِ كُلِّهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ پێی خۆش وَلاَ يَحْمِلُ ذِكْرَ اللهِ تَعَالى، وَيَعْتَمِدُ جَالِساً يَسَارَهُ، وَلاَ يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَلاَ يَسْتَدْبِرُهَا

بوو لە ڕاستەوە دەست پێبکا: لە دەستنوێژو سەر شانەکردنو پێلاو دەبەرکردنو گشت کارەکانی. واتە: ئەوانەی بۆ ڕێزلێنانو جوانی دەیکردن.
هەروەها دەفەرموێ: سوننەتە چەپە پێش بێخرێ لە دژی ئەوانەدا: وەکو لووت پاککردنو تارەتکردنو چوونە ئاودەسخانەو هاتنە دەرەوە لە مزگەوتو بەرگو پێلاو داکەنادنو هەر کارێکی چڵکنی تێدابێ ﴿عن عائشة رضی الله عنها: كَانَتْ يَدُ رَسولِ اللهِﷺ اَلْيُمْنَى لِطُهُورِهِ وَطَعامِهِ، وَكانَتِ الْيُسْرَى لِخَلائِهِ وَما كانَ مِنْ أَذىً﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، دەستی ڕاستەی پێغەمبەرﷺ بۆ دەستنوێژو خواردن بوو، چەپەشی بۆ ئاودەسخانەو کاری چڵکنی بوو.
(وَلا يَحْمِلُ ذِكْرَ اللهِ تعالى) نابێ، واتە: ناپەسندە لە شوێنی میزو پیسایی کردندا شتێکی وەها هەڵبگرێ: کە فەرموودەی خوای گەورەی لێنووسرابێ ﴿عن أنسﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ إِذا دَخَلَ الْخَلاء وَضَعَ خاتَمَهُ﴾ رواه الترمذی وحسّنه، پێغەمبەرﷺ کاتێ دەچووە ئاودەسخانە ئەنگوستیلەکەی دادەنا. واتە: چونکە لێی نووسرابوو (مُحَمّدٌ رَسُولُ الله)ﷺ.
هەروەها هەڵگرتنی ناوی خواو پێغەمبەرانو (ملائكة)ش ناپەسندە، بەڵام ئەگەر ئەو فەرموودەیە بە مەبەستی ڕێزلێنان نەنووسرابوو: وەکو ناوی سەر ناسنامە، یان بە مەبەستی (تَبَرُّك) نووسرابوو: وەکو نووشتە، ئەوە هەڵگرتنی ناپەسند نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.
بەڵام لە (المجموع)دا دەفەرموێ: هەڵگرتنی نوشتە بەو مەرجە ناپەسند نیە: ئەگەر لە ناو شەمێ، یان لە ناو شتێکیتر دابندرێ.
ئینجا بزانە: هەڵگرتنی قورئان، یان ئایەتێکی قورئان، لە ڕوویێکیترەوە حەرامە، کە بێدەستنوێژییە، هەروەك (الشبراملسی)و (الشروانی) ڕوونیان کردۆتەوەو بە درێژیش باسمان کرد.

(وَيَعْتَمِدُ جالِساً يَسارَهُ) له كاتى دانیشتن بۆ پیسایىكردن، سوننەتە گرانایى خۆى بخاتە سەر لاى چەپەىو قاچى ڕاستەشى لە سەر پەنجەكانى دابچەقێنێ، تاكو بە ئاسانى پیسەكەى لىٚ دەربێ.

(وَلا يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ) نابێ ڕوو لە قیبلە پیسایىو میز بكا (ولا يَسْتَدْبِرُها) نابێ پشت لە قیبلە پیسایى بكا، بەلاّم ئەگەر ئاودەسخانەكە ڕوو لە قیبلە، یان پشت لە قیبلە داندرابو، حەڕام نیە ﴿عن ابن عمر رضى الله عنهما: اِرْتَقَيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ رضى الله عنها فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْضِي حاجَتَهُ مُسْتَدْبِرَالْقِبْلَةِ﴾ رواه الشيخان، لە سەر ژوورەكەى (حفصة)وە پێغەمبەرم ﷺ بینى پشت لە قیبلە لە ئاودەسخانە دانیشتبو.

وَيَحْرُمَانِ بِالصَّحْرَاءِ، وَيَبْعُدُ، وَيَسْتَتِرُ، وَلاَيَبُولُ فِي مَاءٍ رَاكِدٍ وَجُحْرٍ وَمَهَبِّ رِيحٍ وَمُتَحَدَّثٍ

(وَيَحْرُمانِ بِالصَّحْراءِ) ڕوو لە قیبلەكردنو پشت تێكردنى لە كاتىپیسایىكردندا لە بیاباندا حەڕامن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَتى أَحَدُكُمُ الْغائِطَ فَلا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلايُوَلِّها ظَهْرَهُ، شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك یەكێكتان ڕۆیشتە پیسایىكردن، نابێ ڕوو لە قیبلە بكاو نابێ پشتى تىٚبكا لە كاتى میزو پیسایىكردندا، بەڵكو بەرەو ڕۆژهەلاّت، یان ڕۆژئاوا دانیشن.

جا ئەگەر هاتو دامێنى جلەكەى خۆى شۆڕ كردەوەو كردیە پەردە لە نێوان خۆىو قیبلە، یان شتێكىبەرزى بە قەد چل (سنتیمتر)ى خستە پێشە خۆىو نێوانیان لە سىٚ گەز زیاتر نەبو، ئەوە دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتى، هەروەها ڕوو لە ڕۆژو مانگ كردن–نەك پشت تێكردنیان– لە كاتى میزو پیسایىكردندا ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَبْعُدُ) سوننەتە لە بیاباندا لە خەڵكى دوور كەوێتەوە بە ئەندازەیەكى وەها: گوێیان لە دەنگى دەرچوونى پیسایى نەبىٚو بۆنیشیان بۆ نەیێ ﴿عن المغيرة رضى الله عنه: كانَ النَّبِيُّ ﷺ إذا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ أَبْعَدَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەر ﷺ كە دەچووە پیسایىكردن، دوور دەكەوتەوە.

(وَيَسْتَتِرُ) سوننەتە خۆى داپۆشىٚ بە شێوەیەكى وەها: عەورەتى نەبینرێ، وەك لە پەناى گرد، یان وولاّغ، یان دیوار، یان دامێنىخۆى بە دەوروبەرى خۆیدا شۆڕ بكاتەوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَتىالْغائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ...﴾ رواه احمد بسند حسن، هەر كەسێك چووە پیسایىكردن، دەبى خۆى داپۆشىٚ. جا ئەگەر كەسێك تەماشاى دەكرد، ئەو كاتە واجبە خۆى داپۆشىٚ، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلاَيَبُولُ فِي ماءٍ راكِدٍ) نابىٚ، واتە: ناپەسندە میز، یان پیسایى لە ناو ئاوى

وەستاودا بكا ﴿عن جابرؓ: نَهَى رسُولُ اللهِﷺ أَنْ يُبالَ فِالْماءِ الرّاكِدِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە: میز لە ناو ئاوی‌وەستاودا بكرێ.

(وَجُحْرٍ) ناپەسندە میز، یان پیسایی لە ناو كونو قلّیشایی زەمین بكا؟ نەوەك ئـاژەلّێكی بێ‌هێزی تێدا بمرێ، یان ئاژەلّێك بێتە دەرەوەو ئازاری بدا ﴿عن عبدالله بن سَرْجِسؓ: نَهى رسولُ اللهِﷺ أَنْ يُبالَ فِالْجُحْرِ﴾ رواه احمد باسناد صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە میز لە ناو كونی زەمین بكرێ.

(ومَهَبِّ رِيحٍ) ناپەسندە بەرەو ئەو لایەی بای لێدێ میز، یان پیسایی بكا، نەوەك پرِوشكی پێ‌بكەوێتەوە (وَمُتَحَدَّثٍ) نابێ لەو شوێنەدا میز، یان پیسایی بكا: كە خەلّك لێی كۆ

وَطَرِيقٍ وَتَحْتَ مُثْمِرَةٍ، وَلاَ يَتَكَلَّمُ، وَلاَ يَسْتَنْجى بِماءٍ فِي مَجْلِسِهِ

دەبێتەوە، جا سێبەری هاوینان بێ، یان بەر رِۆژی زستانان، یان شوێنێكی‌تر (وَطَرِيقٍ) نابێ لە رِێگەدا میز، یان پیسایی بكا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اِتَّقُواالْمَلاعِنَ الثَّلاثَةَ: اَلْبَرازَ فِالْمَوارِدِ وَقارِعَةِ الطَّرِيقِ وَالظِّلِّ﴾ رواه ابوداود باسناد جيد، خۆتان بپارێزن لەو سێ شوێنانەی دەبنە هۆی لەعنەت لێكردنتان: پیسایی‌كردن لە رِێگەی هاتوچۆی ئاو و لە سەر رِێگەو لە سێبەر. لە (المجموع)دا دەفەرموێ: پێویستە پیسایی‌كردن لەو سێ شوێنانەدا بە حەرام دابندرێ.

(وَتَحْتَ مُثْمِرَةٍ) ناپەسندە میز، یان پیسایی لە بن داری بەردەر بكا، نەوەك بەرەكەی پیس ببێ، یان خەلّك دلّی بۆ نەچێ، جیاوازی نیە: دارەكە هی خۆی بێ، یان نا، بەلاّم ئەگەر دارەكە هی كەسێكی‌تر بوو و گومانی لەوەدا هەبو: ئایا رِازی‌یە بچێتە ناو ملّكەكەی، یان نا؟ ئەوە حەرامە، هەروەك لە (الشرواني)دا رِوونی كردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە بێ‌عوزر ناپەسندە میز بە پێوە بكا، نەوەك پرِوشكی‌میزەكەی پێ بكەوێ ﴿عن عائشة رضي الله عنها: مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ يَبُولُ قائِماً فَلا تُصَدِّقُوهُ، ما كانَ يَبُولُ إلاّ قاعِداً﴾ رواه احمد والترمذي باسناد جيد، هەر كەسێك پێی گوتن: پێغەمبەرﷺ میزی بە پێوە دەكرد، باوەرِی پێ مەكەن، پێغەمبەرﷺ میزی نەدەكرد تەنها بە دانیشتنەوە نەبێ.

بەلاّم ئەگەر ئەژنۆ، یان پشتی دەهێشا، یان نەدەگونجا دابنیشێ، ئەوە لەو كاتانەدا ناپەسند نیە ﴿عن حذيفةؓ:أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَتَى سُباطَةَ قَوْمٍ فَبالَ قائِماً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هاتە سەر گوفەكی ماڵێكو میزی بە پێوە كرد. ئیمامی(الخطابي)و ئیمامی(البيهقي) دەفەرموون: وا تێدەگەین: پێغەمبەرﷺ لەو كاتەدا پشتی دەهێشا. هەروەك لە (المجموع)دا گێرِاویەتیەوە.

(وَلا يَتَكَلَّمُ) نابێ، واتە: ناپەسندە قسە بکا لە کاتی میز، یان پیسایی‌کردندا، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: ﴿لایَخْرُجِ الرَّجُلانِ یَضْرِبانِ الْغائِطَ کاشِفَیْنِ عَنْ عَوْرَتِهِما یَتَحَدَّثانِ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ یَمْقُتُ عَلی ذلِكَ﴾ رواه احمد وغیره باسناد حسن، نابێ دوو مرۆڤ بچنە پیسایی‌کردن‌و عەورەتی خۆیان بە دەر بێخن‌و گفتوگۆ بکەن، چونکە خوای گەورە زۆر لەم ڕەفتارە تووڕە دەبێ. کەواتە: لە کاتی میز، یان پیسایی کردندا وەڵامی سەلامیش ناداتەوەو هیچ زیکرێکیش ناکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلا یَسْتَنْجِي بِماءٍ فِي مَجْلِسِهِ) نابێ، واتە: ناپەسندە تارەت بە ئاو بکا لەو شوێنەی بۆ پیسایی‌کردن لێی دانیشتوە، نەوەك پرووشکە پیسەکانی پێ‌بکەونەوە، کەواتە: دەبێ

وَیَسْتَبْرِئُ مِنَ الْبَوْلِ، وَیَقُولُ عِنْدَ دُخُولِهِ: بِسْمِ اللهِ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبائِثِ. وَعِنْدَ خُرُوجِهِ: غُفْرانَكَ اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنِّی الأَذَی وَعَافانِي. وَیَجِبُ الإِسْتِنْجَاءُ بِماءٍ أَوْ حَجَرٍ،

نەختێك بەولاتر بڕوا، وە ئەگەر لە ئاودەستخانەدا بوو، یان تارەتی بە بەرد دەکرد، ئەوە هەر لە شوێنی‌خۆی بمێنێتەوە.

(وَیَسْتَبْرِئُ مِنَ الْبَوْلِ) سوننەتە بە تەواوی میز لە ئەندامەکەی دەربێنێ: بە هۆی کۆکەو دەست پێداهێنانی ئەندامەکەو دەوروبەری، بێئازاردانی‌و بێگوشینی‌توند، نەوەك دڵۆپە میزێك لە دوایی‌دا بێتە دەرەوە.

ئینجا بزانە: ناپەسندە لۆکە، یان شتێکی‌تر بنێتە ناو کونی ئەندامەکەی‌و ناپەسندە زۆر لە سەر پیسایی‌کردن بمێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَیَقُولُ عِنْدَ دُخُولِهِ) هەر کاتێك ویستی بڕواتە شوێنی پیسایی‌کردن، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ﴾ رواه احمد وحسنه، ئینجا ئەم دوعایەش بکا: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّي أَعوُذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبائِثِ﴾ رواه الشیخان، واتە: خوایە خۆم دەپارێزم بە تۆ: لە شەیتانە نێرەکان‌و مێیەکان.

(وَعِنْدَ خُرُوجِهِ) هەر کاتێك لە شوێنی پیسایی‌کردن لاچوو، سوننەتە بڵێ: ﴿غُفْرانَكَ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، واتە: خوایە تکای لێخۆشبوون لە تۆ دەکەم، ئینجا سوپاسی خوا بکاو بڵێ: ﴿اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنِّىالأَذَی وَعافانِی﴾ قال الامام النواوي: حدیث ضعیف رواه النسائی، واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی ئەم پیسیەی لێ‌ڕۆیاندم‌و بێبەلای کردم. جا بزانە: بۆیێ لە پێشدا داوای لێخۆشبوون لە خوا دەکا، چونکە بە تەواوی سوپاسی ئەو نیعمەتەی پێ ناکرێ: کە خوا ئەم خواردنە خۆشەی داوەتی‌و ئەم پیسیە ناخۆشەشی لە کۆڵ کردۆتەوە.

﴿ باسی تارەتکردن ﴾

(وَيَجِبُ الإِسْتِنْجاءُ) تارەتکردن واجبە، واتە: پاككردنەوەی زاركی هەردوو كونەكەی میـزو پیسایی (بِماءٍ) تارەتەكە بە ئاو بكا ﴿عن أنس: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدْخُلُ الْخَلاءَ فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلامٌ نَحْوِی إداوَةً مِنْ ماءٍ وَعَنَزَةً فَيَسْتَنْجِي بِالْماءِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ دەچووە ئاودەسخانە، جا منو منداڵێكی وەك خۆم جامە ئاوێكو دارعەسایەكی بچوكمان هەڵدەگرت، ئینجا تارەتی بە ئاوەكە دەكرد.

(أَوْ حَجَرٍ) یان تارەتەكە بە بەرد بكا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَلْيَسْتَنْجِ بِثَلاثَةِ أَحْجارٍ﴾ رواه الشـافعي وغـيره باسـناد صـحيح، دەبـێ بـە سـێ بـەرد تـارەت بكـا. وَجَمْعُهُماَ أَفْضَلُ، وَفِى مَعْنَى الْحَجَرِ كُلُّ جَامِدٍ طَاهِرٍ قالِعٍ غَيْرِ مُحْتَرَمٍ،

(وَجَمْعُهُما أفْـضَلُ) كۆكردنەوەی ئاو و بەرد خێری گەورەترە، واتە: لە پێشدا بە سێ بەرد تارەت بكا، ئینجا بە ئاو، تاكو بەرد پیسایی لاباو ئاویش ئاسەواری پیسیەكە لاببا.

﴿ ئاگاداری ﴾: تارەتكردن لەو كاتەدا واجبە، كە بیەوێ خواپەرستیەكی وەهـا بكـا، كە بە پیسیەوە دروست نەبێ: وەكو نوێژو تەوافـو سوجدەی(تلاوة)و (شُكر).

بەڵام ئەم ئاگاداریـەش گرنگە: ئەگەر پیاوێك، یان ئافرەتێك میزی كردو تارەتی بـە ئـاو نەكردو (مَنی)ی لێهاتە دەرەوە، ئەو (مَنی)یە پیس دەبێ، هەر چەند تارەتیشی بە بەرد كردبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچـاوەكان لـە (بـاب النجاسـة)دا فەرموویانـە، واتـە: هـەر شوێنێكیش ئەو (مَنی)یەی پێبكەوێ پیس دەبێو واجبـە بشـۆرێ، كـەوابو: ئەگـەر ژنو مێرد، یان هەر یەكێكیان میزی كردو تارەتی بە ئاو نـەكرد، حەرامـە جیمـاع بكـەن، هـەر چـەند تارەتیشـیان بـە بـەرد كردبـێ، چـونكە (مَنـی)یەكـە بـە پیسـبوویی دەچـێتە نـاو منداڵدانەكە، هەروەك لە (النهاية)و (الشبراملسی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَفِى مَعْنَىالْحَجَرِ) وەكو بەرد وایە: بۆ تـارەتكردن (كُـلُّ جامِـدٍ) هـەر شـتێك ووشـك بێـو (طاهِرٍ) پاك بێو (قالِعٍ) هەڵكەن بێ، واتە: پیسەكە لاببا‌و (غَيْرِ مُحْتَرَمٍ) ڕێزدار نەبێ، واتە: ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانە نەبو: تارەتەكە دروست نیەو شوێنەكە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتـەوە ﴿عن أبىهريرة: اِتَّبَعْتُ النَّبِيَّﷺ فقال: اِبْغِ لِى أَحْجاراً أَسْتَنْفِضْ بِها وَلا تَأْتِنِى بِعَظْمٍ وَلا رَوْثٍ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ فەرموویـە (ابـوهريرة): سێ بەردم بۆ بێنە بۆ تارەتكردن، بەڵام نە ئێسقانو نە ڕیخم بۆ مەهێنە.

جا لێرەدا دوو بەڵگەمان مەبەستن، یەكەم: ئەگەر–جگە لە بەرد– بە شتیتریش دروست نەبوایە، دەیفەرموو: جگە لە بەرد هیچیتر بۆ مەهێنە. دووەم: بۆیێ بە ئێسقان دروست نیە، چونكە ڕێزدارە؟ كە خواردەمەنیی جنۆكەیە، ڕیخیش پاك نیەو پیسە.

کەوابو: گشت خواردەمەنیەکی ئادەمیزادو گشت ئەندامێکیئادەمیزاد: هیخۆی بێ، یان هیکەسێکیتر، هەم گشت نووسراوێکیزانستیئایینی، یان ناوێکیخواو پێغەمبەرانوعلیهم الصلاه والسلام (ملائکة) ڕێزدارنو وەکو ئێسقان تارەتیان پێدروست نیە.
هەروەها گشت قشپلو جیقنەو تەرسو بەردو ئاوی پیسبوو و مرداراو...هتد، هەمان بڕیاری ڕیخی بۆ دەدرێو تارەتی پێدروست نیە، هەروەهاش-جگە لە ئاو- بە هیچ شلەیەکیتر تارەت دروست نیە، چونکە پاککەرەوە نیە، هەروەها بە شوشەو بە قامیشیلوسو بە گڵی ورد دروست نیە، چونکە هەڵکەن نین، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو چوار مەرجە بە درێژی ڕوون کراونەوە.

وَجِلْدٍ دُبِغَ دُونَ غَيْرِهِ فِالأَظْهَرِ، وَشَرْطُ الْحَجَرِ: أَنْ لاّ يَجِفَّ النَّجِسُ وَلاَ يَنْتَقِلَ وَلاَ يَطْرَأَ أَجْنَبِيٌّ، وَلَوْ نَدَرَ أَوِ انْتَشَرَ فَوْقَ الْعَادَةِ وَلَمْ يُجاوِزْ صَفْحَتَهُ وَحَشَفَتَهُ جَازَالْحَجَرُ فِالأَظْهَرِ،

(وَجِلْدٍ دُبِغَ) هەروەها تارەتکردن بە گشت پیستەیەکی دەباغ کرابێ دروستە (دُونَ غَيْرِهِ فِي الأَظْهَرِ) بەڵام بە پیستەی دەباغ نەکراو دروست نیە، چونکە ئەگەر پاك بێ، خواردنێکی ڕێزدارە، ئەگەر مردار بێ، پیسە.
(وَشَرْطُ الْحَجَرِ) مەرجی دروستبوونی تارەت: بە بەردو ووشکەکانیتر (ألاّ يَجِفَّ النَّجِسُ) ئەوەیە: میزو پیسیەکە-بە کونەکانەوە- وشك نەبێتەوە، واتە: ئەگەر بە کونەکانەوە ووشك بونەوە، واجبە تارەتەکە بە ئاو بکرێ، بەڵام ئەگەر لە دوای وشکبوونەوە تارەتی نەکردو دووبارە میز، یان پیسایی کردو بە ئەندازەی پێشوش کونەکانی تەڕ بونەوە، دروستە: تارەت بە بەرد بکا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلاَيَنْتَقِلَ) مەرجێکیتر ئەوەیە: نابێ میزو پیسیەکە لە شوێنی هاتنە دەرەوەیان بگواسترێنەوە شوێنێکیتر، واتە: ئەگەر میز، یان پیسیەکە لە شوێنی خۆیان جیا بونەوە بۆ شوێنێکیتر، واجبە بە ئاو بشۆرێ، وەکو پیسبووەکانیتر.
هەروەها مەرجێکیتر ئەوەیە: نابێ لە شوێنی پیساییکردن هەڵسێتەوە پێوە، چونکە ئەگەر هەڵسێ، لێوەکانی قینگی دەگەنەوە یەکترو پیسیەکە لەم لا بۆ ئەو لا دەگواسترێتەوە، ئەو کاتە واجبە تارەت بە ئاو بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَلاَيَطْرَأَ أَجْنَبِيٌّ) مەرجێکیتر ئەوەیە: شتێکی بێگانە نەپەڕێتە سەر کونەکان: وەکو دڵۆپە ئاوی پیس، یان پاك، یان میز، واتە: ئەگەر ئەو شتانە پەڕینە سەر کونەکان واجبە تارەت بە ئاو بکا، هەروەها ئەگەر بە بەردێکی تەڕبوو، یان بە هەر شتێکی دیکەی تەڕبوو، یان بە هەر شتێکی دیکەیتەڕ تارەتی کرد، ئەوە دروست نیەو واجبە بە ئاو تارەتەکە بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَوْ نَدَرَ) ئەگەر ئەو پیسیەی لەو دوو کونەوە دێتە دەرەوە، لەو جۆرە شتانە بوو:

که کەم جار دێنە دەرەوە: وەکو خوێن و کێم و (مَذْيِ)و (وَدْيُ)، ئەوە تارەتکردن لەو شتانەش واجبە، جا ئەگەر بە ئاو تارەتی کرد، ئەوە باشترە، ئەگەر نا: ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا دروستە: بە بەرد تارەت لەو جۆرە شتانەش بکا، هەروەك لە (المجموع)شدا ڕوون کراوەتەوە.

(أَوْ انْتَشَرَ فَوْقَ الْعادَة) یان ئەگەر هاتو میزو پیسیەکە لە عادەتی خەڵکی زیاتر بڵاو بوو (وَلَمْ يُجاوِزْ صَفْحَتَهُ) بەڵام پیسیەکە لە ڕووی ژوورەوەی لێوەکانی قینگی تێپەڕ نەبو (وَحَشَفَتَهُ) میزەکەش لە گۆیەکەی ئەندامی میزکردن تێپەڕ نەبو (جازَ الْحَجَرُ فِيالأَظْهَرِ) لەو دوو حاڵەتەشدا تارەتکردن بە بەرد دروستە، لە فەرموودەیبەهێزتردا.

وَيَجِبُ ثَلاثُ مَسَحاتٍ وَلَوْ بِأَطْرافِ حَجَرٍ، فَإِنْ لَمْ يُنْقِ وَجَبَ الْإِنْقاءُ، وَسُنَّ الْإِيتارُوَكُلُّ حَجَرٍ لِكُلِّ مَحَلِّهِ، وَقيلَ يُوَزَّعْنَ لِجانِبَيْهِ وَالْوَسَطِ، وَيُسَنُّ الْإِسْتِنْجاءُ بِيَسارِهِ، وَلاَ اِسْتِنْجاءَ لِدُودٍ وَبَعَرٍ بِلاَ لَوْثٍ فِي الْأَظْهَرِ.

(وَيَجِبُ) واجبە لە تارەتکردن بە بەرد (ثَلاثُ مَسَحاتٍ) سێ جار بەرد بە سەر کونی میزو سێ جار بە سەر کونی پیسایی‌دا بهێندرێ (وَلَوْ بِأَطْرافِ حَجَرٍ) هەرچەند سێ جارەکەش بە سێ لای بەردێك بێ ﴿عن سلمانَ: نَهانا رسولُ اللهِ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِأَقَلَّ مِنْ ثَلاثَةِ أَحْجارٍ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لێی قەدەغەکردین: بە کەمتر لە سێ بەرد تارەت بکەین.

(فَإِنْ لَمْ يُنْقِ) جا ئەگەر شوێنەکە بە سێ بەرد پاك نەبۆوە (وَجَبَ الْإِنْقاءُ) واجبە پاك بکرێتەوە بە بەردی زیاتر.

(وَسُنَّ الْإِيتارُ) سوننەتە ژمارەی بەردە زیادەکانیش بکاتە تاك، واتە: یان پێنج، یان حەفت، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ اِسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك تارەتی کرد، بابیکاتە تاك.

(وَكُلُّ حَجَرٍ) سوننەتە هەر بەردێك (لِكُلِّ مَحَلِّهِ) بۆ هەموو شوێنی پیسیەکە تەرخان بکا، واتە: هەر بەردێك لە لای ڕاستەوە بە سەر کونەکەدا بسوڕێنێ تا ئەیهێنێتەوە شوێنەکەی خۆی (وَقيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُوَزَّعْنَ) بەردەکان دابەش دەکرێن: (لِجانِبَيْهِ) دووانیان بۆ هەردوو تەنیشتی ڕاستەو چەپەی کونەکە (وَالْوَسَطِ) سێیەمیان بۆ ناوەندی کونەکە.

(وَيُسَنَّ الإِسْتِنْجاءُ بِيَسارِهِ) تارەتکردن بە دەستی چەپە سوننەتە، کەواتە: بە دەستی ڕاستە ناپەسندە ﴿عن سلمانَ: نَهانا رسولُ اللهِ ﷺ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ لێی قەدەغە کردین: بە دەستی ڕاستە تارەت بکەین.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿إذا بالَ أَحَدُكُمْ فَلا يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان میزی کرد، نابیٚ ئەندامیمیزکردنی بە دەستیڕاستە بگریٚ. کەواتە: ئەوەش ناپەسندە.

(وَلا اِسْتِنْجاءَ) تارەتکردنواجب نیە (لِدُودٍ) بە هۆی هاتنەدەرەوەی کرمو بەردو ئەو شتانەی تەڕایەتییان لە گەڵدا نیە (وَبَعَرٍ) هەروەها بە هۆی هاتنە دەرەوەی قشپلیش واجب نیە (بِلا لَوْثٍ) کە تەڕایەتی لە گەڵدا نەبیٚ (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها ناپەسندە بە هۆی تڕ و فس تارەت بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(بابُ الْوُضُوءِ)

﴿ بابُ الْوُضُوءِ: **باسی دەستنوێژگرتن** ﴾

دەستنوێژگرتن: بەکارهێنانی ئاوە—بە نیەتەوە— لەم چوار ئەندامانەی خوایگەورە باسی کردونو دەفەرمویٚ: ﴿ياأَيُّهاالَّذِينَ آمَنُوا إذا قُمْتُمْ إلىالصَّلاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرافِقِ وامْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَىالْكَعْبَيْنِ﴾ بۆ ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، هەر کاتێك ویستتان هەڵسن بۆ نوێژکردن، ڕوخسارتان بشۆنو دەستەکانتان لە گەڵ ئەنیشکەکان بشۆنو سەرتان مەسح بکەنو پێیەکانتان لە گەڵ هەردوو گوزینگەکان بشۆن.

ئینجا بزانە: دەستنوێژگرتن بە بیٚدەستنوێژیو لە گەڵ ویستنینوێژکردندا واجب دەبیٚ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر دەستنوێژی هەبو، هەرچەندی نوێژی پیٚبکا هەر دروستە تا بیٚدەستنوێژ دەبیٚ ﴿عن أنسؓ: كانَ النَّبِيُّﷺ يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلاةٍ، قُلْتُ: كَيفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قالَ: يُجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مالَمْ يُحْدِثْ﴾ رواه البخاری واصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ بۆ هەر نوێژێکی واجب دەستنوێژی دەگرت، بەڵام ئێمەی (صحابة) بۆ گشت نوێژەکان دەستنوژێکمان دروست بوو تا بیٚدەستنوێژ دەبوین. ﴿وعَن بُرَيْدَةؓ: صَلَّى النَّبِيُّﷺ الصَّلَواتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوُضوُءٍ واحِدٍ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ لە (فَتْح)ی (مكة)دا هەر پێنج نوێژەکانی بە یەك دەستنوێژ کردن.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: چەند مەرجێکی دەستنوێژو غوسل ئەمانەن: یەکەم: دەبی دەستنوێژگرو غوسلکەر موسڵمان بنو جیاوازی نێوان چاکەو خراپەش بکەن، کەوابو: دەستنوێژو غوسلی کافرو شێتو منداڵینەفام دروست نیە، واتە: ئەگەر کافر موسڵمان بوو و شێت چاك بۆوەو منداڵیش فاماندی، واجبە: غوسلو دەستنوێژ دووبارە بکەنەوە، بەڵام غوسلو دەستنوێژی منداڵیفامیدە دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم مەسەلە ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: واجبە ئاوی ڕووت بەکار بێنیٚ، هەروەك باسمان کرد.

سێیەم: شتێکی وەها لە سەر ئەنداموو مووەکان نەبێ: کە ئاوەکە بگۆڕێو لە کاری بێخی.

چوارەم: شتێکی وەها لە سەر ئەنداموو مووەکان نەبێ: کە ڕێگەی ئاو بگرێو نەگاتە پیستەو مووەکان: وەك ماڵحەمو ڕونی پەیتو چڵکی ژێر نینۆكو سبوغو بۆیاغو ئەو جۆرە شتانە، بەڵام ڕەنگی مەرەکەبو خەنەو چەورایەتی زیانی نیە.

پێنجەم: دەبی ئاوەکە بە سەر ئەندامەکاندا بڕوا نەك تەنها بە ئاو تەڕیان بکا.

شەشەم: ئەگەر پیسیەکی وەها لە سەر ئەندامەکە هەبو: لە گەڵ شەپۆلی یەکەمدا نەدەڕۆیشت، واجبە لە پێشدا بیشۆرێ ئینجا دەستنوێژی بگرێ، یان غوسل بکا، جگە لەو مەرجانەش چەندیتر ماوە، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەوە.

فَرْضُهُ سِتَّة، أَحَدُهَا: نِيَّةُ رَفْعِ حَدَثٍ أَوْ اِسْتِبَاحَةِ مُفْتَقِرٍ إِلى طُهْرٍ أَوْ أَداءِ فَرْضِ الْوُضُوءِ، وَمَنْ دَامَ حَدَثُهُ–كَمُسْتَحَاضَةٍ– كَفَاهُ نِيَّةُ اْلإسْتِبَاحَةِ دُونَ الرَّفْعِ عَلَى الصَّحِيحِ فِيهِمَا، وَمَنْ نَوَى تَبَرُّداً مَعَ نِيَّةٍ مُعْتَبَرَةٍ

(فَرضُهُ) پێویستیەکانی دەستنوێژ، واتە: ڕوکنەکانی (سِتَّةٌ) شەشن، چواریان لە ئایەتەکەیڕابردوداو دووانیش لە حەدیسدا باسیان کراوە:

(أحَدها: نيَّةُ رَفْعِ حَدَثٍ) یەکێکیان: نیەتهێنانی لابردنی بێدەستنوێژیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّماالأَعْمالُ بِالنِّيّاتِ وَإِنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ ما نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتهێنانەوە نەبێ دانامەزرێ، گشت مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەیەی هەیە: کە نیەتی بۆ هێناوە.

کەواتە: پێویستە لە نیەتەکەیدا خواپەرستیەکە دیاری بکرێ، وەك بڵێ: (نَوَيْتُ رُفْعَ الْحَدَثِ) نیەتم وەیە ئەم بێدەستنوێژیەم لادەبەم (أوْ اِسْتِباحَةِ مُفْتَقِرٍ إلى طُهْرٍ) یان نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك بێنێ: کە پێویستی بە دەستنوێژ هەیە، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ دەکەم، یان (طواف)، یان دەست لێدانی قورئان (أَوْ أداءِ فَرْضِ الْوُضُوءِ) یان نیەتی بە جێهێنانی فەرزی دەستنوێژ بێنێ، یان بڵێ: (نَوَيْتُ الْوُضُوءَ) نیەتی دەستنوێژم هێنا، واتە: لە نیەتی دەستنوێژدا مەرج نیە: ناوی فەرز بێنێ چونکە دەستنوێژ تەنها دەبێتە خواپەرستن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَمَنْ دامَ حَدَثُه) هەر کەسێك بێدەستنوێژیەکەی بەردەوام بوو (کَمُسْتَحاضَةٍ) وەکو ئەو ئافرەتەی خوێنچڕکەی هەبێ، یان ئەو مرۆڤەی چۆڕمیزکەی هەبێ (کَفاهُ نيّةُ الأسْتِباحَةِ) نیەتی حەڵاڵکردنەکەیڕابردووی–بە تەنها– بۆ دروستەو بەسیەتی، هەروەهاش نیەتی فەرزی دەستنوێژیشی بۆ دروستە (دُونَ الرَّفْعِ) بەڵام نیەتی لابردنی بێدەستنوێژی–بە تەنها– بۆی دروست نیە، چونکە بێدەستنوێژیەکەی لا ناچێ (عَلىالصَّحيح) لە سەر فەرمودەی

ڕاست (فِيهِما) له‌ هه‌ردوو مه‌سه‌له‌كه‌دا: كه‌ نیه‌ته‌كه‌ دروست بوو و دروست نه‌بو.
ئینجا بزانه‌: بۆ گشت كردارێكی خواپه‌رستی–واجب بێ، یان سوننه‌ت بێ– واجبه‌: نیه‌تهێنان له‌ ناو دڵدا بێ‌و زمان هیچ په‌یوه‌ندی به‌ دروستبوونیه‌وه‌ نیه‌، واته‌: به‌ دڵ بیه‌وێ ئه‌م خواپه‌رستنه‌ بكا، به‌ڵام سوننه‌ته‌ به‌ زمانیش نیه‌ته‌كه‌ بڵێ، هه‌روه‌ك له‌ (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه‌، واته‌: تاكو زمانیش یارمه‌تی دڵ بدا، هه‌روه‌ك له‌ نیه‌تی نوێژدا به‌ڵگه‌شی بۆ دێنین ان شاء الله تعالى.
(وَمَنْ نَوى تَبَرُّداً) هه‌ر كه‌سێك به‌ ده‌ستنوێژه‌كه‌ی مه‌به‌ستی فێنكبوونه‌وه‌، یان پاكبوونه‌وه‌ بوو و (مَعَ نِيَّةٍ مُعْتَبَرَةٍ) له‌ گه‌ڵ ئه‌م مه‌به‌سته‌شدا نیه‌تی ده‌ستنوێژیشی، یان لابردنی جَازَ عَلَى الصَّحِيحِ، أَوْ مَا يُنْدَبُ لَهُ وُضُوءٌ كَقِرَاءَةٍ فَلاَ فِي الأَصَحِّ، وَيَجِبُ قَرْنُهَا بِأَوَّلِ الْوَجْهِ، وَقِيلَ يَكْفِي بِسُنَّةٍ قَبْلَهُ، وَلَهُ تَفْرِيقُهَا عَلَى أَعْضَائِهِ فِي الأَصَحِّ.

بێده‌ستنوێژیشی هێنا (جازَ) ده‌ستنوێژه‌ كه‌ی دروسته‌ (عَلَىالصَّحِيحِ) له‌ سه‌ر فه‌رمووده‌ی ڕاست، چونكه‌ ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستیشی نه‌بێ، فێنكبوونه‌وه‌، یان پاكبوونه‌وه‌كه‌ هه‌ر ده‌بێ، كه‌وابو: ئه‌و مه‌به‌سته‌ نابێته‌ هاوبه‌ش دانان، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا ڕوون كراوه‌ته‌وه‌.
(أَوْ ما يُندَبُ لَهُ وُضُوءٌ) یان نیه‌تی ده‌ستنوێژی بۆ ئه‌و كرداره‌ هێنا: كه‌ به‌ ده‌ستنوێژه‌وه‌ سوننه‌ته‌و به‌ بێده‌ستنوێژیش دروسته‌ (كَقِراءَةٍ) وه‌كو خوێندنی قورئان: به‌ بێ ده‌ست لێدانی قورئان‌و خوێندنی حه‌دیس‌و چونه‌ مزگه‌وت‌و بانگدان‌و ده‌رس گوتنه‌وه‌ (فَلا) ئه‌و ده‌ستنوێژه‌ دروست نیه‌، واته‌: بێده‌سنوێژیه‌كه‌ی لا ناچێ (فِيالأَصَحِّ) له‌ فه‌رمووده‌ی ڕاستتردا، چونكه‌ ئه‌و كرده‌وانه‌ به‌ بێده‌ستنوێژیش دورستن، كه‌واته‌: ئه‌و مه‌به‌سته‌ لابردنی بێده‌ستنوێژی ناگرێته‌وه‌.
(ويَجِبُ قَرْنُها) واجبه‌: نیه‌تی ده‌ستنوێژ به‌رامبه‌ر بێ (بِأَوّلِ الْوَجْهِ) له‌ گه‌ڵ سه‌ره‌تای شۆردنی ڕوخسار، واته‌: كاتی نیه‌تهێنانی ده‌ستنوێژ، واجبه‌: له‌ سه‌ره‌تای شۆردنی ڕوخساردا بێ، جا ئه‌گه‌ر تا كۆتایی ده‌ستنوێژ به‌رده‌وام بێ، ئه‌وه‌ سوننه‌ته‌و خێری زیاتره‌، كه‌وابو: ئه‌گه‌ر له‌ سه‌ره‌تای شۆردنی ڕوخساردا نیه‌تی هێنا، به‌ڵام تا كۆتایی ده‌ستنوێژ به‌رده‌وام نیه‌ته‌كه‌ی له‌ بیردا نه‌بو، ده‌ستنوێژه‌كه‌ی دروسته‌.
ئینجا بزانه‌: ئه‌گه‌ر له‌ سه‌ره‌تای شۆردنیڕوخساردا نیه‌تی نه‌هێنا‌و به‌شێكی ڕووی شۆراند، ئینجا نیه‌تی هێنا، واجبه‌: ئه‌و به‌شه‌ی له‌ پێش نیه‌ته‌كه‌دا شۆراوه‌، دووباره‌ بیشۆرێته‌وه‌، ئینجا ده‌ست به‌ شۆردنیده‌سته‌كانی بكا، به‌ڵام له‌م مه‌سه‌له‌دا پێویست نیه‌ نیه‌ته‌كه‌ی دووباره‌ بكاته‌وه‌، ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ له‌ (المجموع)دا ڕوون كراونه‌وه‌.

هەروەها بزانە: ئەگەر لە کاتی باسك شۆردندا نیەتی هێنا، ئەمەش هەر دروست نیەو واجبە دووبارە –بە نیەتەوە– ڕوخساری بشۆرێتەوە، ئینجا باسکەکانی، هەروەك لە (شرح المحلی)و (شرح المنهج)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَكْفِي بِسُنَّةٍ قَبْلَهُ) دروستە: نیەتەکە لە گەڵ سوننەتێکی پێش ڕوخساردا بهێنێ، وەك دەست شۆردنو ئاو لە دەم وەرکردن، بەڵام لە بەر بێهێزی ڕەفتار بەم فەرموودەیە ناکرێ (وَلَهُ) بۆ دەستنوێژگرەکە دروستە (تَفْرِيقُهَا عَلَىأَعْضَائِهِ) نیەتەکە دابەش بکاتە سەر ئەندامەکانی، واتە: لە گەڵ شۆردنی هەر ئەندامێك بڵێ: نیەتمە بێدەستنوێژی لەم ئەندامە لاببەم (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

منهاج– بەرگییەکەم–5

اَلثَّانِي: غَسْلُ وَجْهِهِ، وَهُوَ مَا بَيْنَ مَنَابِتِ رَأْسِهِ غَالِبًا وَمُ فَمِنْهُ مَوْضِعُ الْغَمَمِ وَكَذَاالتَّحْذِيفُ فِيالأَصَحِّ، لاَ النَّزْعَتَانِ وَهُمَا بَيَاضَانِ يَكْتَنِفَانِ النَّاصِيَةَ، قُلْتُ: صَحَّحَ الْجُمْهُورُ أَنَّ مَوْضِعَ التَّحْذِيفِ مِنَ الرَّأْسِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَجِبُ غَسْلُ كلِّ هُدْبٍ وَحَاجِبٍ وَعِذَارٍ

(اَلثَّانِي) دووەم لە ڕوکنەکانی دەستنوێژ: (غَسْلُ وَجْهِهِ) شۆردنی دەرەوەی ڕوخساری خۆیەتی، بە بەڵگەی ئایەتەکە (وَهُوَ) ئەندازەی ڕوخسار بە درێژی (ما بَيْنَ مَنَابِتِ رَأْسِهِ غالِباً) نێوان پێشە سەرە: کە بە زۆری مووی لێدەڕوێو (وَمُنْتَهى لَحْيَيْهِ) لای بنەوەی کۆتایی هەردوو شەویلیەتی، کە پێی دەگوترێ: چەناکە، واتە: ئەو دوو ئێسقانەی ددانەکانی خوارەوەیان لە سەر دەڕوێ (وَما بَيْنَ أُذُنَيْهِ) بە پانیش لە نێوان هەردوو گوێیەتی، واتە: مێخەگوێیەکانی بە ڕوو داناندرێن.

(فَمِنْه) بەشێکە لە ڕوخسار (مَوْضِعُ الْغَمَمِ) ئەو شوێنەی مووی پێشە سەری بە سەردا شۆڕ دەبێتەوە، کە پێی دەڵێن: تەختی تەوێڵە، کەواتە: واجبە بشۆرێ (وكذا التَّحْذِيفُ) هەروەهاش شوێنی جوانکردن، واتە: هەردوو شوێنی ئەو مووە وردیلانەی لە نێوان زولفو قۆچەکانی سەردانە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لا النَّزْعَتانِ) بەڵام قۆچەکانیسەر بەشێك نینە لە ڕوخسار (وهُما) هەردوو قۆچەکان (بَياضانِ) دوو شوێنی بێمووە (يَكْتَنِفانِ النّاصِيَةَ) دەورە لە پێشە سەر دەدەن، واتە: واجب نیە بشۆرێن.

(قُلْتُ) ئیمامی (النـواوی) دەفەرموێ (صَحَّحَ الْجُمْهُورُ) کۆمەڵە زۆرەکەی زانایان ئەو فەرموودەیان بە ڕاست داناوە: کە (أنَّ مَوْضِعَ التَّحْذِيفِ مِنَ الرّأْسِ) شوێنی جوانکردن بەشێکە لە سەر، چونکە مووەکان پەیوەندییان بە سەرەوە هەیە، بەڵام خەڵك بۆ جوانی لایاندەبەن تاکو ڕوخساریان بەرین ببێ، کەواتە: شۆردنی واجب نیە (وَاللهُ أعْلَمُ).

ئینجا بزانە: شۆردنی سۆرایی هەردوو لێوەکان واجبە، هەروەها شۆردنی هەر دوو قونکە چاویش واجبەو ئەگەر جیقنەی چاویشیان لە سەر بوو واجبە لابدرێ ئینجا بشۆرێن، هەروەها ئەگەر ناو دەمو ناو لووتو ناو چاو پیس بون واجبە بشۆرێن، بەلاَم ئەگەر پیس نەبون ئەوە شۆردنی ناو دەم و لووت سوننەتەو شۆردنی ناو چاویش سوننەت نیە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(ویجبُ غَسْلُ کُلِّ هُدْبٍ) واجبە شۆردنی گشت برژانگە چاوەکان (وَحاجِبٍ) واجبە: شۆردنی برۆ و (وَعِذارٍ) واجبە: شۆردنی گێسوو، واتە: ئەو دوو بەستە موو‌ەی لە بەرامبەر مێخی گوێیەکانو بەرەو خوارەوەترن تا دەگاتە ڕوومەتەکان، چونکە بەشێکن لە ڕوخسار، بەلاَم هەردوو زولفەکان، واتە: ئەو دوو بەستە مووەی لە مێخیگوێیەکان بەرەو سەرەوەترنو وَشَارِبٍ وَخَدٍّ وَعَنْفَقَةٍ شَعراً وَبَشَراً، وَقِيلَ لاَ يَجِبُ بَاطِنُ عَنْفَقَةٍ كَثِيفَةٍ، وَاللِّحْيَةُ إِنْ خَفَّتْ كَهُدْبٍ وَإِلاّ فَلْيَغْسِلْ ظَاهِرَهَا، وَفِي قَوْلٍ لاَ يَجِبُ غَسْلُ خَارِجٍ عَنِ الْوَجْهِ. اَلثَّالِثُ: غَسْلُ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْهِ،

چینێکی کوردەواری پێیان دەلێن: بسك، بەشکێن لە سەر، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە، کەواتە: شۆردنی زولفەکان واجب نیە، بەلکو سوننەتە؟ چونکە چەند زانایەك بە واجبی داناوە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَشاربٍ) واجبە: شۆردنی سمێلَو (وَخَدٍّ) کولمەو (وَعَنفَقَةٍ) مووی سەر لێوی خوارەوە (شَعراً وبَشَراً) گشتیان بە موو و پێستەوە واجبە بشۆرێن، واتە: لە برژانگەوە تا ئێرە، هەر چەند مووی ئەو شوێنانەش زۆر درێژو پڕیش بن، هەر واجبە بشۆرێن (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لايَجِبُ باطِنُ عَنْفَقَةٍ كَثِيفَةٍ) واجب نیە شۆردنی موو‌ەکانی سەر لێوی خوارەوە ئەگەر پڕ بن.

(واللِّحيَةُ) ڕیشی پیاو، واتە: مووی سەر چەناکەو ڕوومەت (إِنْ خَفَّتْ) ئەگەرتەنك بوو (کَهُدْبٍ) وەکو برژانگ واجبە دەرەوەو ناوەوەی بشۆرێ (وَإِلّا) بەلاَم ئەگەر پڕ بوو: پێستەی ڕووی لە پەنادا نەدەدیترا لە دانیشتنی گفتوگۆدا (فَلْيَغْسِل ظاهِرَها) واجبە لای دەرەوەی بشۆرێ، بەلاَم واجب نیە پێستەو لایناوەوەی بشۆرێ ﴿عن ابن عباس رضي الله عنهما: أَنَّهُ أَخذَ غُرْفَةً مِنْ ماءٍ فَغَسَلَ بِها وَجْهَهُ...ثُمَّ قال: هكَذا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ﴾ رواه البخاری، (ابن عباس) بە گۆلمە ئاوێك ڕوویخۆی شۆراند، ئینجا فەرمووی: پێغەمبەرم ﷺ بینی ئەوها دەستنوێژی گرت. واتە: ڕیشە پیرۆزەکەی پێغەمبەر ﷺ زۆر پڕ بوو، بە گۆلمەئاوێك لایناوەوەی تەڕ نەدەبو.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربارەی پیاو بوو، بەلاَم ڕیشیئافرەت واجبە دەرەوەو ناوەوەی بشۆرێ، هەر چەند زۆریش پڕ بێ، چونکە بۆ ئافرەت سوننەتە ڕیشیخۆی

بتاشێ، یان هەڵیکەنێ، واتە: لە بەر ئەوەی ڕیش بۆ ئافرەت بە هەتکو ناشیرنی دادەندرێ، هـــــــــــــــــــــــــــــــــــــەروەك

لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَفِی قَوْلٍ) لەفەرموودەیەکی بێهێزدا (لایَجِبُ غَسْلُ خارِجٍ عنِ الْوَجْهِ) واجب نیە: شۆردنی مووی ڕیشو شوێنەکانیتری ڕوخسار: کە لە سنوری ڕوخسار دەرچونە لـە درێـژی، یـان لە بەرینی، بەڵام لە فەرموودەیڕاستدا واجب بوو و لـە پێشـدا ڕوونمـان کـردەوە، ئینجا سوننەتە لە لای سەرەوەدا دەست بـە شـۆردنی ڕوخسـار بکـاو لـە هـەردوو دەستیشـیدا بە یەکەوە ئاو پڕ بکاو بە ڕوخساری دابکا.

(اَلثَّالِثُ) سـێیەم لە ڕوکنەکانیدەسـتنوێژ: (غَـسْلُ یَدَیْـهِ) شـۆردنی هـەردوو دەسـتیەتی (مـعَ مِرْفَقَیْـهِ) لەگـەڵ هـەردوو ئەنیشـکەکانی، بـە بەڵگـەی ئایەتەکـە، کـەوابو: واجبـە

فَإِنْ قُطِعَ بَعْضُهُ وَجَبَ غَسْلُ مَا بَقِيَ، أَوْ مِنْ مِرفَقَيْهِ فَرَأْسُ عَظْمِ الْعَضُدِ عَلَىالْمَشْهُورِ، أَوْ فَوْقَهُ نُدِبَ بَاقِي عَضُدِهِ. اَلرَّابِعُ: مُسَمَّى مَسْحٍ لِبَشَرَةِ رَأْسِهِ أَوْ شَعَرٍ فِي حَدِّهِ، وَالْأَصَحُّ جَوَازُ غَسْلِهِ وَوَضْعُ الْيَدِ بِلاَ مَدٍّ.

بن نینۆکەکانی بشۆرێو چاوپۆشی لە چڵکی بن نینۆك ناکرێو واجبە لابدرێ ئەگەر ڕێگەی ئاو بگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (المجموع)دا فەرموویانە، کەواتە: چاوپۆشی لە سبوغی سەر نینۆکەکانیش ناکرێو واجبە بۆ دەستنوێژو غوسل لابدرێ.

(فَإِن قُطِعَ بَعْضُـهُ) جا ئەگەر بەشـێکی دەسـتی لێکـراوە (وَجَـبَ غَسْـلُ مـابَقِيَ) واجبـە ئەوەندەی ماوە بشۆرێ (أَوْ مِنْ مِرْفَقَيْهِ) یان ئەگەر لە هەردوو ئەنیشکەوە لێکراوە (فَرَأْسُ عَظْمِ الْعَضُدِ عَلَى الْمَشْهُورِ) واجبە سەری ئێسقانەکەیقۆڵی بشۆرێ، لە سـەر فـەرموودەی ناسراوی مەزهەب (أَوْ فَوْقَهُ) یان ئەگەر لە سەرەوەی ئەنیشکدا لێکراوە (نُدِبَ باقِيعَضُدِهِ) سوننەتە ئەوەندە قۆڵەی ماوە بشۆرێ تاکو ئەندامەکەی بێدەستنوێژ نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر یەکێك هەردوو دەستی نەبو و نەیتوانی دەستنوێژ بگـرێ، واجبـە: بـە یارمەتیکەسێکیتر دەستنوێژ بگرێ بە خۆڕایی، یان بە کرێی هاووێنە، جائەگەر کەسـی دەسـت نەکـەوت بـەڵام تەیـەمومی پـێدەکرا، واجبـە: تەیـەموم بکـاو نوێژەکـەش بـە دەستنوێژ دووبارە بکاتەوە، جا ئەگەر تەیەمومیشی پێنەکرا، واجبە: بە بێدەستنوێژی نوێژ بکا، ئینجا کە دەستنوێژی گرت، واجبـە: نوێژەکـە دووبـارە بکاتـەوە، هـەروەك لـە (المجموع)دا ئەم مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەسینە، یان بەلوعـە دەسـتنوێژی گـرت، واجبـە ئاگـاداری پشـتە دەستەکانی بێ تاکو تەواو بشۆرێن.

(اَلرَّابِعُ) چوارەم لە ڕوکنەکانیدەستنوێژ: (مُسَمَّىمَسْحٍ) ناوی مەسح=تەڕکردنێکە بە ئاوێکی بەکارنەهاتوو (لِبَشرَةِ رَأْسِهِ) بۆ بەشێکی پیستەی سەری، هەر چەند کەمیش بێ (أَوْ شَعَرٍ) یان تەڕکردنی مووی سەرە (فِی حَدِّهِ) لە سنوری سەردا، واتە: ئەگەر مووەکە ئەوەندە درێژ بوو لە سنوری سەر دەردەچو، ئەوە مەسحکردنی ئەم جۆرە مووە دروست نیە: نە لە دەرەوەی سەرو نە لە سنوری سەردا، بەڵکو واجبە، لایبنەوەی مووەکە–کە لە سنور دەرنەچوە– مەسح بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ جَوازُ غَسْلِهِ) فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: دروستە سەری بشۆریو بە بەر مەسحکردن دەکەوێ (وَوَضْعُ الْيَدِ بِلاَمَدٍّ) دروستیشە دەستیتەڕ لە سەر سەری دابنێ بە بێڕاگرتن، چونکە مەبەست تەڕکردنی سەرە، جا بە هۆی دەست بێ، یان شتێکیتر، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

اَلْخَامِسُ: غَسْلُ رِجْلَيْهِ مَعَ كَعْبَيْهِ.

(اَلْخامِسُ) پێنجەم لە ڕوکنەکانیدەستنوێژ: (غَسْلُ رِجْلَيْهِ) شۆردنی هەردوو پێیەکانیەتی (مَعَ كَعْبَيْهِ) لەگەڵ هەردوو گوزینگەکەی، بە بەڵگەی ئایەتەکە، جا ئەگەر لە گوزینگەوە پێی لێبڕاوە، واجبە سەر ئێسقانەکە بیشۆرێ، ئەگەر لە سەرەوەی گوزینگ لێبڕاوە، ئەوە واجب نیە، بەڵکو سوننەتە بیشۆرێ، هەروەك سەرچاوەکان ڕوونیان کردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە شۆردنی ڕوخسارو دەستو پێدا، واجبە لە ئەندازەیواجب نەختێك زیاتر بشۆرێ، تاکو دڵنیا ببێ: کە ئەندازەیواجب بە تەواوی شۆراوە، چونکە (قاعدة)یەکی شەرعییە: (ما لايَتِمُّ الْواجِبُ إِلاّ بِهِ فَهُوَ واجِبٌ) هەر کارێك واجب تەنها بەویەوە تەواو ببێ، ئەو کارەش واجبە.

هەروەها بزانە: ئەگەر درکێك–واتە: یان پارچە دارێك، یان پارچە ئاسنێك– بچەقێتە ناو ئەندامێکی مرۆڤ، ئەوە تەماشا دەکەین: ئەگەر بەو ئەندازەیە بوو: لە دوای هێنانەدەر شوێنەکەی بە بۆشی دەماوەو یەکتری نەدەگرتەوە، ئەوە دەرهێنانی واجبەو تا بمێنێ دەستنوێژی ناگیرێ–واتە: غوسلی ئەو شوێنەش دەرناچێ– بەڵام ئەگەر بەو ئەندازەیە نەبو، بەڵکو لە دوای هێنانەدەر شوێنەکەی یەکتری دەگرتەوە، ئەوە هێنانەدەری واجب نیەو دەستنوێژەکەش دروستە، جا ئەگەر ئەو شتە لە ناو ئەندامەکەدا داپۆشرا بوو و هیچی بە دەرەوە نەبو، ئەوە هێنانەدەری واجب نیەو دەستنوێژەکەشی دروستە، هەروەك لە (بجيرمی)و (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

دیسان بزانە: لە دەستنوێژو لە غوسلدا، ناو پسانەوەو ناو قلێشاییو ناو کونو ناوەوەو هەردوو لایکونی دوودەر –وەك کونی خەزێمی لووت– گشتیان واجبە بشۆرێن، هەروەك

له (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە، هەروەها ئەو دەرمانەی لە ناویاندایە، یان لە سەر ئەندامەكانیترە: وەكو خەنەو ماڵەم‌و ڕونی پەیت‌و سبوغ‌و ئەو جۆرە شتانە گشتی واجبە لابدرێ: بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل، بەڵام ڕەنگی خەنەو مەرەكەب‌و چەورایی ماڵەم‌و ڕون‌و نەفت‌و ئەو جۆرە شتانە زیانی نیە، هەرچەند تەڕایەتی ئاوەكەش لە سەر ئەندامەكە نەمێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە، جا ئەگەر هاتو: نەگونجا ئەو جۆرە شتانە لابدرێن چونكە بۆ برینەكە، یان بۆ ئەندامەكە زیانی هەبو، ئەوە واجبە تەیەمموم بكا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی‌و لە باسی (تیمم)دا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالی.

هەروەها ئەگەر شوێنێكی بریندار بوو و قەتماغی گرتەوە، یان لەت بوو و یەكتری گرتەوە، یان پیستەی لێهەڵبو، ئینجا لەگەڵ گۆشتدا یەكتری گرتەوە، ئەوە تەنها لای

اَلسَّادِسُ: تَرْتِيبُهُ هكَذَا. وَلَوْ اِغْتَسَلَ مُحْدِثٌ فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إنْ أَمْكَنَ تَقْدِيرُ تَرْتِيبٍ: بِأَنْ غَطَسَ وَمَكَثَ

سەرەوەی واجبە بشۆرێ‌و حەرامە لێك بكرێتەوە، بەڵام ئەگەر یەكتری نەگرتبو، یان لێك بۆوە، یان پیستەكەی لێهەڵبۆوە، ئەوە بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل واجبە سەرەوەو بنەوەی بشۆرێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(اَلسَّادِسُ) شەشەم لە ڕوكنەكانی‌دەستنوێژ: (تَرْتِيبُهُ) ڕیزكردنی شۆردنی ئەندامەكانی دەستنوێژە (هكَذَا) وەك ئەو ڕیزەی لە ئایەتەكەدا هاتوە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە:

﴿عن عثمانﷺ أَنَّهُ دَعا بِوَضُوءٍ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلاثَ مَرّاتٍ، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثَ مَرّاتٍ ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنى إلَى الْمِرْفَقِ ثَلاثَ مَرّاتٍ ثُمَّ الْيُسْرى مِثْلَ ذلِكَ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجلَهُ الْيُمْنى إلَىالْكَعْبَيْنِ ثَلاثَ مَرّاتٍ ثُمَّ الْيُسْرى مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ قالَ: رَأَيتُ رَسُولَ اللهِﷺ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هذا﴾ رواه الشيخان، ئیمامی(عثمان) دەستنوێژی گرت‌و لە كۆتایی دەستنوێژەكەیدا فەرمووی: پێغەمبەرمﷺ دیت بەم شێوەیەی من دەستنوێژی گرت: لە سەرەتادا هەردوو لەپە دەستەكانی سێ جار شۆردن، ئینجا ئاوی لە دەمی وەركردو ئاوی لە لووتی وەركردو ئاوەكەی فڕیدا دەرەوە، ئینجا ڕوخساری سێ جار شۆرد، ئینجا دەستی ڕاستەی لەگەڵ ئەنیشكدا سێ جار شۆرد، ئینجا دەستی چەپەشی وەكو ڕاستە لەگەڵ ئەنیشكدا سێ جار شۆرد، ئینجا سەری مەسح كرد، ئینجا پێی ڕاستەی لەگەڵ گۆزینگەكاندا سێ جار شۆرد، ئینجا پێی چەپەشی وەكو ڕاستە لەگەڵ گۆزینگەكاندا سێ جار شۆرد.

كەوابو: ئەگەر بە پێچەوانەی ئەم ڕیزە دەستنوێژی گرت: وەك پێی پێشی دەستەكان

بشۆرێ، یان یەكێك لەم دووانە پێش ڕوخساری بشۆرێ، یان ئەندامێك بە تەواوی نەشۆرێ‌و دەست بە ئەندامی دوایی بكا، ئەوە دەستنوێژەكەی دروست نیە، هەروەك لە (نهایـة)و (الرشیدی)دا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە جاری یەكەمدا ئەندامەكەی تەواو نەشۆردو پارچەیەكی هێشتەوە، ئینجا لە جاری دووەم، یان سێیەمدا شۆرا، ئەوە بێدەستنوێژی ئەم ئەندامە لادەچێ، واتـە: دروستە دەست بـە ئەندامی دوایـی بكـا، هـەروەك لـە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ اغْتَسَلَ مُحْدِثٌ) ئەگەر مرۆڤی بێدەستنوێژ –لە جیاتیدەستنوێژگرتن– غوسلی كرد، واتە: هەموو لاشەیخۆی شوشت‌و نیەتێكیدەستنوێژیشی هێنـا، ئـەوە (فَالأصَحُّ أنَّـهُ إنْ أمْكَـنَ تَقْـدِيرُ تَرْتِيـبٍ) فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەوهایـە: ئەگـەر دەكونجـا ئەنـدازە بـۆ ڕیزیئەندامەكان دابندرێ (بِأنْ غَطَسَ) بەو جۆرەی: خـۆی نقوم كـردە نـاو ئـاو (وَمَكَثَ) صَـــحَّ، وَإلاَّ فَـــلاَ، قُلْـــتُ: اَلأَصَـــحُّ اَلصِّـــحَّةُ بِـــلاَ مُكْـــثٍ وَاللهُ أَعْلَـــمُ.

وَسُنَنُهُ: اَلسِّوَاكُ عَرْضاً بِكُلِّ خَشِنٍ لاَ أُصْبُعِهِ فِالأَصَحِّ،

بە ئەندازەی ڕیزدانانەكەش لە ناو ئاودا مایەوە (صَحَّ) دەستنوێژكەی دروستە (وَإلاَّ) ئەگەر نـەماوەو یەكسـەر هاتـە دەرەوە (فَـلا) دروسـت نیـە، بـەڵام (قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفەرموێ (اَلأصَحّ) فەرموودەیڕاستتر ئەوەیە: (اَلصِّحَّةُ) دەسـتنوێژەكەی دروسـتە (بِـلا مُكْثٍ وَاللهُ أعْلَم) بە بێمانەوە لە ناو ئاوەكەدا، چونكە غوسل كردن جەنابـەت لادەبـا–كـە بێدەستنوێژیەكی گەورەیە– كەوابو: چاكتر ئەم بێدەستنوێژیە بچوكە لادەبا.

ئینجا بزانە: ئەو دروستبوونە بە هۆی خۆ نقومكردنە ناو ئاو بوو، بەڵام ئەگەر بـە جامـە، یان بە مەسینە ئاو بەخۆیدا بكا، ئەو ڕیزكردنەیڕابردوو واجبە، ئەگەر نـا: دەسـتنوێژی دروست نیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە، هەروەها بزانە: ئەگـەر بێدەسـتنوێژ بوو و جەنابەتیشی لە سەر بوو: ئـەوە بەغوسـلكردنی جەنابـەت–بـە هـەر جۆرێك بـێ– هەردووكی لە سەر لادەچن، هەروەك لە كۆتایی (غسل)دا ڕوونی ئەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

﴿ باسی سیواك و سوننەتەكانی دەستنوێژ ﴾

(وَسُـنَنُهُ) یـەكێك لـە سوننەتەكانیدەسـتنوێژ: (اَلسِّـوَاكُ) سـیواك كردنـە، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَوْلا أَنْ أَشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ﴾ رواه مالك وابن خزيمة وصححه، ئەگەر لە بـەر مانـدووكردنی ئۆممـەتم نەبوایـە، فـەرمانم ئـەدانێ: لەگـەڵ گشت دەستنوێژگرتنێكدا سیواك بكەن.

(عَرْضاً) سوننەتە: سیواك كردن لە پانایی‌ددانەكان‌و درێژاییدەمـەوە بـێ، واتـە: لـە لای ڕاستەی دەمیەوە دەست پـێ بكـاو بـە سـەر ئـەم دیـوەو ئـەو دیـوی ددانەكانیـدا بێنـێ

تادەگاتە ناوەندی دەمی، ئینجا لە چەپەوە بەم شێوەیە–هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)و (حاشیةالعوض)دا ڕوون کراوەتەوە– بەڵام سیواك کردنی زوبان سوننەتە: لە درێژاییدا بێ، واتـە: لـە سـەر بـانی دەمو گەروویـەوە بـۆ سـەری زوبـانی، هـەروەك لـە (الشـروانی)و (الشبراملسی) وەردەگیرێ.

(بِكُلِّ خَشِنٍ) سیواك کردن بە گشت شتێکی زبر دروستە: کە پاك بێو چڵكو ڕەنگی سـەر ددانەکان لاببا، هەر چەند پەڕۆکیش بێ، چونکە مەبەستی سیواك کردن–کە پاککردنەوەیە– دێتەجێ، پێـغـەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلسِّواكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضاةٌ لِلرَّبِّ﴾ رواه النسـائی باسناد صحيح، سیواك کردن پاککەرەوەی دەمەو هۆی ڕازیکردنی خودایە.

(لا أصْبُعِهِ) بەڵام سیواك بە پەنجـەیخۆی نـابێ، واتـە سـوننەتی سـیواك کردنـی دەسـت ناکەوێ، هەر چەند پەنجەکەشی زبر بێ (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چـونکە ئەو

وَيُسَنُّ لِلصَّلاَةِ وَتَغَيُّرِ الْفَمِ، وَلاَ يُكْرَهُ إلاَّ لِلصَّائِمِ بَعْدَ الزَّوَالِ.

حەدیسەی دەفەرموێ: ﴿پەنجە بە بەر سیواك دەکەوێ﴾. ئیمامی (البيهقی) بە بێهێزی داناوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: سیواك کردن بە دەستی ڕاستە سوننەتە، هەروەها سوننەتە سیواك لە داری (الأراك) بێو پێش سیواك کردن بە ئاو نەرمی بکاو لە دوای سیواك کردن بیشۆرێ، بـەڵام ناپەسندە سیواك لە بستێك درێژتر بێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(ويُسَنّ) سیواك کردن سـوننەتە (لِلصَّلاة) لـەو کاتـەی دەیـەوێ نوێـژ بکـا، جـا نوێژەکـە سـوننەت بـێ، یـان واجـب، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَوْلا أَنْ أَشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّواكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاةٍ﴾ رواه الشـيخان، ئەگـەر لـە بـەر ماندووکردنی ئوممـەتم نەبوایـە، فەرمانم ئەدانێ: لە کاتی گشت نوێژکردنێکدا سیواك بکەن.

کەوابو: ئەگەر زۆر سوننەتی دەکردن، لە بۆ گشت دوو ڕەکعەتێك سیواك کردن سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَغَيُّرِالْفَمِ) هەروەها سیواك کردن سوننەتە: لەو کاتەی تام، یان بۆن، یـان ڕەنگـی دەم دەگـۆڕێ: بـە هـۆی خـەوتن، یـان بێـدەنگبوون، یـان خـواردنی شـتێکی بـۆن نـاخۆش ﴿عـن حذيفـةﷺ: كـانَ النَّبِـيُّﷺ إذا قـامَ لِيَتَهَجَّـدَ يَشُـوصُ فـاهُ بِالسِّـواكِ﴾ رواه الشــيخان، پێغەمبەرﷺ کە لە خەو هەڵدەستا بۆ شەونوێژ، سیواکی بە دەمیخۆیدا ئەهێنا. هەروەها حەدیسەکەی ﴿اَلسِّواكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ﴾ی ڕابردوو بەڵگەیە بۆ ئێرەش.

(وَلا يُكرَهُ) لە هیچ کاتێکدا سیواك کردن ناپەسند نیە، واتە: لە گشـت کاتێکـدا سـوننەتە (إلاّ لِلصَّائِمِ بَعْدَ الزَّوال) تەنها بۆ مرۆڤی بەڕۆژوو نەبێ لە دوای هاتنی کاتی نوێژینیوەڕۆ، چــونکە پێغەمبــەرﷺ دەفــەرموێ: ﴿لَخُلُوفُ فَـمِ الصّـائِمِ أَطْيَـبُ عِنْـدَاللهِ مِـنْ رِيـحِ

رواه الشيخان، بۆنی دەمی مرۆڤیبەڕۆژوو لە لای خوایگەورە لە بۆنی میسك خۆشترە.
واتە: چونكە بە هۆی سیواك كردن ئەم بۆنە دەڕوا، بەلاَم لە پێش نیوەڕۆ و لە دوای بەربانگ ناپەسند نیە، جا لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەی هەڵبژاردوە: كە هیچ كاتێك بۆ مرۆڤی بەڕۆژووش سیواك كردن ناپەسند نیە.
هەروەها سیواك كردن سوننەتە: بۆ چوونە ناو مزگەوتو چوونە ماڵەوەو بۆ خوێندنی قورئانو حەدیسو دەرسی ئاینیو بۆ زیكری خواو بۆ سوجدەی شوكرو تیلاوەو بۆ نوێژی (جنازة)و بۆ تەوافی ماڵیخواو بۆ خەوتنو بۆ نەخۆش لە كاتی ئامادەبوونی گیان دەرچوونی.
ئینجا بزانە: پاككردنەوەی نێوان ددانەكان لە پاشماوەیخواردن، سوننەتێكی گرنگە، بەلاَم پاككردنەوەیان بە ئاسن ناپەسندە، جا ئەو خواردنەی بە دارۆچكە دەیهێنێتە

وَالتَّسْمِيَةُ أَوَّلَهُ فَإِنْ تَرَكَ فَفِي أَثْنَائِهِ. وَغَسْلُ كَفَّيْهِ فَإِنْ لَمْ يَتَيَقَّنْ طُهْرَهُما كُرِهَ غَمْسُهُما فِالإِنَاءِ قَبْلَ غَسْلِهِمَا. وَالْمَضْمَضَةُ وَالإِسْتِنْشَاقُ، وَالْأَظْهَرُ أَنَّ فَصْلَهُمَا أَفْضَلُ، ثُمَّ الْأَصَحُّ:

دەرەوە ناپەسندە بیخوا، بەلاَم ئەگەر بە زوبان هێنایە دەرەوە زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.
(وَالتَّسمِيَةُ أَوَّلَهُ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: (بِسْمِ الله)كردنە، لە سەرەتای دەستنوێژدا، واتە: بڵێ (بِسْمِ الله الرَّحْمنِ الرَّحِيم)، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿تَوَضَّئُوا بِاسْمِ اللهِ﴾ رواه البيهقی باسناد جيد، دەستنوێژ بگرن بە ناوی خوای گەورە.
(فَإِنْ تَرَكَ) جا ئەگەر لە سەرەتای دەستنوێژدا بە ویستی خۆی (بِسْمِ الله) نەكرد، یان لەبیری چوو (فَفِی أَثْنائِهِ) با لە ناو دەستنوێژگرتندا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ)، واتە: بە (قیاس) لە سەر خواردن، كە پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: ﴿إِذا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَذْكُرِاسمَ اللهِ، وَإِنْ نَسِيَ أَنْ يَذْكُرَ اسْمَ اللهِ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ﴾ رواه الترمذی بسند صحيح، هەر كاتێك یەكێكتان ویستی شتێك بخوا، دەبی (بسم الله) بكا، ئەگەر لە سەرەتادا لە بیری چوو، با بڵێ: (بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ) بە ناویخوا لە سەرەتاو لە كۆتاییدا.
(وَغَسْلُ كَفَّيْهِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: شۆردنی هەردوو لەپە دەستیەتی، تا جومگەی دەستی، لەگەڵ (بسم الله)كردندا، هەرچەند دەستیشی پاك بێ، یان بە مەسینە، یان بەلوعە دەستنوێژ بگرێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردووی ئیمامی(عثمان).
(فَإِنْ لَمْ يَتَيَقَّنْ طُهْرَهُما) جا ئەگەر بێگومان نەبو: كە لەپەدەستەكانی پاكە (كُرِهَ غَمْسُهُما فِی الأَناءِ) ناپەسندە لەپەدەستەكانی بنێتە ناو قاپێكی وەها: كە ئاوێكی لە قوللەتێن

کەمتر، یان شلەیەکی تێدابێ (قبْـلَ غَسْـلِهما) پـێش شـۆردنیان سـێ جـار، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلا يَغْمِسْ يَدَهُ فِالإناءِ حَتّى يَغْسِلَها فَإنَّهُ لايَدْرِي أَيْنَ باتَتْ يَدُهُ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان لە خەو هەڵسا، دەسـتی نەخاتـە نـاو قاپ، تا دەیشۆرێ، چونکە نازانێ لە کاتیخەوتندا دەستی لە کام شوێن داندراوە.

ئینجا بزانە: لە دوای شۆردنی لەپەدەست، کاتی سیواك کردن دێ، جا ئەگەر لەم کاتـەدا نەیکرد، با لە ناو دەستنوێژگرتندا بیکا، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَالْمَضْمَضَةُ) سـوننەتێکیتری دەسـتنوێژ: ئـاو لـەدەم وەرکردنـە، لـە دوای لەپەدەسـت شۆردنو سیواك کردن (وَالْأَسْتِنْشاقُ) سوننەتێکیتریش: ئاو لە لووت وەرکردنە، لـە دوای ئاو لەدەم وەرکردن، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردووی ئیمامی(عثمان).

(وَالأَظْهَـرُ أَنَّ فَصْـلَهُما أَفْضَـلُ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر: لێـك جیاکردنـەوەی ئـاو تێـوەرکردنی دەمو لـووت خێـری زیـاترە (ثُـمَّ الاصَـحُّ) ئینجـا فـەرموودەی ڕاسـتتر: يَتَمَضْـمَضُ بِغُرْفَـةٍ ثَلاَثـاً ثُـمَّ يَسْتَنْشِـقُ بِـأُخْرَى ثَلاَثـاً، وَيُبَـالِغُ فِيهِمَـا غَيْرُالصَّـائِمِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ تَفْضِيلُ الْجَمْعِ بِثَلاَثِ غُرَفٍ: يَتَمَضْمَضُ مِنْ كلٍّ ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَتَثْلِيثُ الْغَسْلِ وَالْمَسْحِ وَيَأْخُذُ الشَّاكُّ بِالْيَقِينِ.

(يَتَمَضْمَضُ بِغُرْفَةٍ ثَلاثاً) بە گۆلمە ئاوێك سێ جار ئاو لـە دەمـی وەردەکـا (ثـمَّ يَسْتَنْشِـقُ بِأُخْرَى ثَلاثاً) ئینجا بە گۆلمەیەکیتریش سێ جار ئاو لە لووتی وەردەکا.

(وَيُبالِغُ فِيهِما غَيْرُالصّائِمِ)–جگە لە مرۆڤی بەڕۆژوو– لە ئەندازە بەدەر ئاو لەدەمو لووتی وەر بکا تا ئاوەکە دەگاتە سەر گەروو و گشت تەنیشتەکانی دەمی، تا دەگاتە لای ژۆری لووتی ئاو هەڵمژێ، پێغەمبـەرﷺ بـە پیـاوێکی فـەرموو: ﴿بالِغْ فِالأَسْتِنْشاقِ إلاّ أَنْ تَكُونَ صائِماً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، لە ئەندازە بەدەر ئاو لە لووتت وەربکە، تەنها ئەگەر بەڕۆژوو بووی وا مەکە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر بـە لایمنـەوە ئەوەیـە: (تَفْضِيلُ الْجَمْعِ) کۆکردنەوەی دەمو لووت خێری زیاترە (بِثَلاث غُرَفٍ) بە سێ گولمە ئاو، بەم شێوەیە: (يَتَمَضْمَضُ مِن كُلٍّ) بە بەشێکی هەر گۆلمەیەك ئاو لـە دەمـی وەربکـا (ثُـمَّ يَسْتَنْشِقُ) ئینجا بە بەشەکەیتریش ئاو لە لووتی وەربکا، ئینجا گۆلمەی دووەمیش، ئینجا گۆلمەی سێیەمیش بەو جۆرە (وَاللهُ أَعْلَم)، ئینجا بزانە: بە هەر شێوەیەك لەو دوو شێوەیە ڕەفتـار بکـا، خێرەکـەی هـەر دەسـت دەکـەوێ، بـەڵام ئـەم شـێوەیە خێرتـرە، چـونکە حەدیسەکانی ڕاستن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنامِهِ فَلْيَسْتَنْثِر ثَلاثاً فَإنَّ

الشَّيْطانَ يَبِيتُ عَلىٰخَيْشُومِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك يەكێكتان لە خەو هەڵسا، با سێ جار ئاو لە لووتی وەربكا، چونكە شەیتان لە سەر لای ژووری لووتی لە كاتی خەوتندا دەمێنێتەوە.

(وَتَثْلِيثُ الْغَسْلِ وَالْمَسْحِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: سێجار سێجار شۆردنی ئەندامەكانی دەستنوێژەو سێ جار مەسحكردنیسەرە، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردووی ئیمامی (عثمان)و حەدیسەكەیداهاتوو (وَيأْخُذُ الشّاكُّ بِالْيَقِينِ) مرۆڤیگوماندار لایدڵنیایی لێدەگرێ، واتە: ئەگەر كەوتە گومان: ئایا دوو جار ئەندامەكەی شۆردوە، یان سێ جار؟ ئەوە لایكەم لێدەگرێ: كە دووەو لێی دڵنیایە، واتە: جارێكیتریش ئەندامەكە دەشۆرێ.

ئینجا بزانە: زیاتر لە سێ جار بە نیەتیدەستنوێژ، هەروەها: كەمتر لە سێ جار بە بێعوزر، هەردوو لا دروستن، بەڵام هەردووكیش ناپەسندن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عَنْ عمرو بن شعيب عن أبيه عن جَدِّهِ﵁ تَوَضَّأَ النَّبِيُّ ﷺ ثَلاثاً ثَلاثاً ثُمَّ قالَ: وَمَسْحُ كُلِّ رَأْسِهِ ثُمَّ أُذُنَيْهِ، فَإِنْ عَسُرَ رَفْعُ الْعِمامَةِ كَمَّلَ بِالْمَسْحِ عَلَيْها. وَتَخْلِيلُ اللِّحْيَةِ الْكَثَّةِ

هكَذا الْوُضُوءُ فَمَنْ زادَ عَلى هذا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ أَساءَ وَظَلَمَ﴾ رواه أبوداود وغيره باسنادصحيح، پێغەمبەرﷺ سێ جار سێ جار دەستنوێژی گرت، ئینجا فەرمووی: دەستنوێژ ئەوهایە، جا هەر كەسێك زیاتر، یان كەمتر بكا، ئەوە خراپەو ستەمی كردوە.

كەواتە: بە یەك جاریش دەستنوێژ دەگیرێ، بەو مەرجەی بە تەواوی ئەندامەكە بشۆرێ ﴿عن ابن عباس رضاللہ عنهما: تَوَضَّأَالنَّبِيُّﷺ مَرَّةً مَرَّةً﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ یەك جار، یەك جار دەستنوێژی گرت. هەروەها: دوو جاریش لە (بخاری)و (مسلم)دا هاتوە.

(وَمَسْحُ كُلِّ رَأْسِهِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: مەسحكردنی هەموو سەریەتی ﴿عَنْ عبدالله بن زيد﵁ فِي صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّﷺ: مَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ سەریخۆی مەسح كردو هەردوو دەستەكانی بە سەر سەریدا هێنا تا پشتەوە، ئینجا هێنانیەوە سەر پێشە سەر.

(ثُمَّ أُذُنَيْهِ) ئینجا لە دوای مەسحی سەر، سوننەتە هەردوو گوێیەكانی مەسح بكا: دەرەوەو ناوەوەیان بە ئاوێكی بەكار نەهاتوو، واتە: هەردوو پەنجەكانی شادە بخاتە دیوی ناوەوەی گوێیەكانو هەردوو پەنجە گەورەكەش بخاتە سەر پشتی گوێیەكان، ئینجا بیانگەڕێنێتە ئەم لاو ئەو لا ﴿عن عبدالله بن عمرورضاللہ عنهما: فِي صِفَةِ وُضُوءِ النَّبِيِّﷺ: وَأَدْخَلَ إِصْبُعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ فِي أُذُنَيْهِ وَمَسَحَ بِإِبْهامَيْهِ ظاهِرَ أُذُنَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسندحسن، لە دەستنوێژدا پێغەمبەرﷺ هەردوو پەنجەی شادەی خستنە ناو گوێیەكانیو بە هەردوو پەنجە

گەورەكانیشی درەوەی گوێیەكانی مەسح كرد.
(فَإِنْ عَسُرَ رَفْعُ الْعِمامَةِ) جا ئەگەر زەحمەت بوو مێزەرەكەی لاببا، یان هەر شتێكیتر: كە سەری پێداپۆشراوە (كَمَّل بِالْمَسْحِ عَلَيْها) با مەسحی تەواویسەری–لە دوای واجبەكە– لە سەر ئەو داپۆشەرە تەواو بكا، واتە: واجبە بەشێكی سەری بە ڕووتی مەسح بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە ﴿عن المغيرةﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِناصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمامَةِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی گرتو مەسحی پێشەسەری كردو لە سەر مێزەرەكەش مەسحی كرد.
ئینجا بزانە: مەسحكردنی ئەستۆ سوننەت نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.
(وَتَخْلِيلُ اللِّحْيَةِ الْكَثَّةِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: پەنجە تێوەردانی ڕیشێكی پڕە، ئینجا وەهاش سوننەتە: بە ئاوێكی تایبەت بێ ﴿عن أنسﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ إِذا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفّاً مِنْ ماءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَقالَ: هكذا أَمَرَنِي رَبِّي﴾ رواه ابوداود باسناد

وَأَصَابِعِهِ. وَتَقْدِيمُ الْيُمْنَى. وَإِطَالَةُ غُرَّتِهِ وَتَحْجِيلِهِ.

صحیح، كە پێغەمبەرﷺ دەستنوێژی دەگرت، كۆلمە ئاوێكی دەبردە ژێر مەلاشووی و ڕیشی پێ تێكوەردەداو فەرمووی: ئەوها خوایخۆم فەرمانی پێكردوم.
(وَأَصابِعِهِ) سوننەتێكیتری دەستنوێژ: پەنجە تێوەردانی نێوان پەنجەكانی دەستو پێیەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا تَوَضَّأْتَ فَخَلِّلْ بَيْنَ أَصابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ﴾ رواه الترمذی بسند حسن، هەر كاتێك دەستنوێژت گرت، پەنجە لە نێوان پەنجەكانی دەستو پێیەكانت وەردە. جا ئەگەر هاتو: پەنجەكان پاڵیان دابوە یەكتری، ئەو كاتە ئاو بردنە ناویان واجبە، بەڵام ئەگەر یەكتریان گرتبو، حەرامە لێكیان بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
﴿ئاگاداری﴾: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر ئەنگوستیلەی لە پەنجەدا بوو و ئاوی نەدەچووە ژێرەوە، واجبە ئاوی بگەیێنیتێ بە جولاندنی، یان بە داكەندنی، بەڵام ئەگەر ئاوی دەگەیشتە ژێرەوە، ئەو كاتە جولاندنی سوننەتە ﴿عن علی وابن عمرﷺ: أَنَّهُما إِذا تَوَضَّآ حَرَّكا الْخاتَمَ﴾ رواه البيهقي، ئەم دوو (صحابة)یە كە دەستنوێژیان دەگرت، ئەنگوستیلەیان دەجولاند.
هەروەها دەست بە سەرداهێنانی ئەندامەكانی دەستنوێژ سوننەتە ﴿عن عبدالله بن زيدﷺ: أَنَّهُﷺ جَعَلَ يَدْلُكُ ذِراعَيْهِ﴾ صححە ابن خزيمە، پێغەمبەرﷺ–لە دەستنوێژدا– دەستی بە سەر هەردوو باسكەكەیخۆیدا ئەهێنا. واتە: تا باش تەڕ ببێ.
كەوابو: دەبی پاشنەیپێ زیاتر بایەخی پێبدرێ بە تایبەتی لە زستاندا، پێغەمبەرﷺ

دەفەرموێ: ﴿وَيْلٌ لِلأَعْقابِ مِنَ النَّارِ﴾ رواه الشيخان، سەرشۆڕی لە ئاگری دۆزەخ بۆ ئەوانەی کەمتەرخەمی ئەکەن لە شۆردنی پاشنەیپێدا. هەروەها سوننەتە ڕوو لە قیبلەو بێقسەکردن دەستنوێژ بگرێ.

(وَتَقْدِيمُ الْيُمْنَى) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: پێشخستنی شۆردنی ئەندامی ڕاستەیە، لە سەر چەپە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا تَوَضَّأْتُمْ فَابْدَءُوا بِمَيامِينِكُمْ﴾ صححه ابن خزيمة، هەر کاتێك دەستنوێژتان گرت، دەست بە ڕاستەکانتان بکەن.

(وَإِطالَةُ غُرَّتِهِ) سوننەتێکیتریدەستنوێژ: زیاتر شۆردنە لە ئەندازەی واجبی ڕوخساری تا پێشەسەریو گوێیەکانیو گەردەنی (وَتَحْجِيلِهِ) هەروەها زیاتر شۆردنە: لە ئەندازەی واجبی دەستو پێیەکانی تا بەشێکی قۆڵیو بەشێکی لولە قاچی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيامَةِ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ آثارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ﴾ رواه الشيخان، ئۆممەتی من لە ڕۆژی قیامەت بانگ دەکرێن وَالْمُوَالاةُ وَأَوْجَبَهاالْقَدِيمُ. وَتَرْكُ الإِسْتِعَانَةِ وَالنَّفْضِ وَكَذاالتَّنْشِيفُ فِالأَصَحِّ. وَيَقُولُ بَعْدَهُ: أَشْهَدُ أَن لآإِلَهَ إِلآَاللهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اَللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ، سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَن لآإِلهَ إِلاّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

بە ڕوخساری سپیو بە دەستو پێی سپییەوە، جا هەر کەسێك لە ئێوە دەتوانێ لە ئەندازەی واجب زیاتر بشۆرێ لە دەستنوێژدا، با وا بکا.

(وَالْمُوالاةُ) سوننەتێکیتری دەستنوێژ: شۆردنی ئەندامەکانی دەستنوێژە بە دوای یەکتردا، بە جۆرێکی وەها: یەکەمیان ووشك نەبێتەوە کە دەست بە ئەندامەکەیتر دەکا (وَأَوْجَبَها الْقَدِيمُ) فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافعی) شۆردنی بە دوایەکتردای بە واجب داناوە.

(وَتَرْكُ الإِسْتِعانَةِ) سوننەتە بۆدەستنوێژگرتن داوای یارمەتیدان بۆ ئاو پێداکردن لە کەس نەکا، مەگەر نەخۆش بێ، یان عوزرێکیتری هەبێ (وَالنَّفْضِ) سوننەتە ئاو لە دەستەکانی دانەوەشێنێ لە دوای دەستنوێژ، بەڵام لە (المجموع)دا دەفەرموێ: حەڵاڵە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو (وَكَذا التَّنْشِيفُ) هەروەها سوننەتە ئەندامەکانی ووشك نەکاتەوە بە پەڕۆو ئەو جۆرە شتانە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا ﴿عن ميمونةرضى الله عنها: وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّﷺ ماءً لِلْغُسْلِ...فَأَتَيْتُه بِخِرْقَةٍ فَلَمْ يُرِدْها فَجَعَلَ يَنْفُضُ الْماءَ بِيَدِهِ﴾ رواه الشيخان، ئاوی غوسل کردنم بۆ پێغەمبەرﷺ داناو لە دوای غوسل پەڕۆیەکم بۆ هێنا خۆی پێ ووشك بکاتەوە، ئەویش پەڕۆیەکەی نەویستو بە دەستیخۆی ئاوی دادەوەشاند.

ئینجا بزانە: ئەگەر پێویستی بە ووشککردنەوە هەبو ناپەسند نیە، بەڵکو لە

(شرح مسلم)دا ئەو ڕایەی هەڵبژاردوە: كە كردنو نەكردنی یەكسانە.

(وَيَقُولُ بَعْدَهُ) سوننەتە كە دەستنوێژی تەواو كرد، قسە نەكاو ڕوو لە قیبلە دەست بەرز بكاتەوەو بڵێ: ﴿أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلهَ اِلاَّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُه﴾ رواه مسلم والترمذی وزاد: ﴿اَللّهُمَّ اجْعَلْنِی مِنَ التَّوّابِين وَاجْعَلْنِی مِنَ الْمُتطَهِّرِينَ﴾. ئینجا سوننەتە بڵێ: ﴿سُبْحانَكَ اللّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَن لاَإِلهَ إِلاّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ اِلَيْكَ﴾ رواه النسائی مرفوعاً وموقوفا، قال ابن حجرالعسقلانی فیالتلخیص: واما الموقوف فلا شك فی صحته.

ئینجا بزانە: لە دوای دەستنوێژگرتن ئەم دوعایەش سوننەتە: ﴿اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِی ذَنبْی وَوَسِّعْ لِی فِی دارِی وَبارِكْ لِی فِی رِزْقِی﴾ رواه النسائي باسناد صحیح فی عمل الیوم واللیلة، ئینجا سەلەواتیش لە دوای ئەو زیكرانەیڕابردوو سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَحَذَفْتُ دُعاءَ ٱلْأَعضَاءِ إِذْ لاَ أَصْلَ لَهُ.

(وَحَذَفْتُ دُعاء الاعْضاءِ) ئەو دوعایانەی لە گەڵ شۆردنی ئەندامەكانی دەستنوێژدا دەگوترێن، من نەمنووسین (إِذْ لا أَصْلَ لَهُ) چونكە لە كتێبەكانی حەدیسدا هیچ بنچینەیەكی وەهایان نیە پشتی پێ ببەسترێ.

هەروەها لە دوای دەستنوێژگرتن سوننەتە: دوو ڕەكعەت بكا بە نیەتی (سُنَّةُالْوُضُوء)= سوننەتیدەستنوێژ، جا لە گشت كاتێكدا ئەو سوننەتە دروستەو هەم بە نوێژێكیتریش ئەو سوننەتە پێك دێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی ﴿عَنْ عثمانﷺ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَقُولُ: لاَيَتَوَضَّأُ رَجُلٌ مُسْلِمٌ فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ فَيُصَلِّی صَلاَةً إلاّ غَفَرَاللهُ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلاةِ الَّتی تَلِيها﴾ رواه الشیخان، هەر مرۆڤێكی موسڵمان دەستنوێژێكی پوختەو تەواو بگرێ، ئینجا نوێژێك بكا، خوایگەورە دەیبورێ: لە تاوانە بچوكەكانی نێوان دەستنوێژەكەو نوێژێكیتر: كە لە دوای ئەو نوێژە دادێ.

﴿ پاشكۆ: لە باسی چەند ڕەووشتێكی پێغەمبەران عليهم الصلاة والسلام ﴾

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشّارِبِ، وَإِعْفاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّواكُ، وَاسْتِنْشاقُ الْماءِ، وَقَصُّ ٱلأَظْفارِ، وَغَسْلُ الْبَراجِمِ، وَنَتْفُ ألإِبْطِ، وَحَلْقُ الْعانَةِ، وَانْتِقاصُ الْماءِ، قال مُصعَب: وَنَسِيتُ الْعاشِرَةَ: إلاّ أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةَ﴾ رواه مسلم، دە ڕەووشتی پاك لە ڕێبازیپێغەمبەرانن عليهم الصلاة والسلام: سمێڵ كورتكردن، ڕیش هێشتنەوە، سیواك كردن، ئاو لە لووت وەركردن، نینۆك قرتاندن، شۆردنی لۆچی پەنجەكان، دەرهێنانی مووی بن هەنگڵ، بەر تاشین، تارەتكردن بە ئاو، (مصعب)

دەفەرموێ: دەیەمم لەبیر چۆتەوە، مەگەر ئاو لە دەم وەرکردن بێ. لە (شرح مسلم)دا دەفەرموێ: دەشگونجێ سوننەتکردن بێ.

ئینجا بزانە: سیواكو ئاو لە دەمو لووت وەرکردنو تارەتکردن، گشتیان لە مەوپێش ڕوون کرانەوە—والحمد لله تعالى—، سوننەتکردن لە (کتاب الصِّیال)دا، ئەوانەیتریش لێرەدا ڕوون دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

*نینۆك قرتاندن: لەم سوننەتەدا پیاو و ئافرەت یەکسانن، ئیمامی(الشافعي) فەرموویەتی: نینۆك قرتاندنو ئەو موو لابردنە، لە ڕۆژی هەینیدا سوننەتن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

هەروەها لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویەتی: سوننەتە لە پەنجەی شادەی دەستی ڕاستەیەوە دەست پێبکاو بەرەو لای قلیجە (واتە پەنجەی هەرە بچکۆڵە)، ئینجا بێتەوە سەر پەنجە گەورەکە، ئینجا دەست بە قلیجەی دەستی چەپە بکا تا کۆتایی،

....

ئینجا قلیجەی پێی ڕاستەی تا کۆتایی، ئینجا پەنجە گەورەکەی قاچی چەپە تا کۆتایی، ئینجا پێویستە یەکسەر شوێنی نینۆکە قرتاوەکان بشۆرێ، چونکە ئەگەر خۆی پێبخورێنێ مەترسی بەڵەکبوونی لێدەکرێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

*دەرهێنانی مووی بن هەنگڵ: لەم سوننەتەشدا پیاو و ئافرەت یەکسانن‌و سوننەتە لە ڕاستەوە دەست پێبکرێو مووەکان دەربهێنن، بەڵام ئەگەر بیتاشن، یان بە دەرمان لایببەن، سوننەتەکە هەر دەست دەکەوێ، هەروەك لە (شرح مسلم) و (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

*بەر تاشین: لەم سوننەتەدا پیاو و ئافرەت یەکسانن، بەڵام ئەگەر مێرد داوا لە ژنەکەی بکا مووی بەری لاببا، ئەو کاتە لە سەر ژنەکە واجب دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، ئینجا سوننەتە پیاو مووی بەریخۆی بتاشێو ئافرەتیش دەریبهێنێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە، جا ئەگەر بە هەر ڕێگایەکیتر پیاو و ئافرەت مووەکانیبەریان لاببەن هەر دروستە، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی، بەڵام حەرامیشە مرۆڤ بە کەسێکیتر بەری خۆی پاك بکاتەوە، مەگەر ژنیخۆی بێ، ئەو کاتە حەرام نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

*شۆردنی لۆچی پەنجەکان: پاككردنەوەی لۆچی پەنجەو کەلێنەکانی دەورەی نینۆك لە چڵكو چەوری، سوننەتێکی سەربەخۆیە بۆ پیاو و ئافرەت، تایبەت نیە بە دەستنوێژگرتن، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویانە.

*سمێڵ کورتکردن: سوننەتێکی زۆر گرنگە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ لَمْ

يأْخُذْ مِنْ شارِبِهِ فَلَيْسَ مِنّا﴾ رواه الترمذى وقال حسن صحيح، هەر كەسێك سمێڵی‌خۆی كورت نەكا، لە ئێمە نیە، واتە: لە سەر ڕەووشتی ئێمە نیە.

ئینجا بزانە: لە (المجموع)دا دەفەرموێ: سوننەتە ئەوەندە سمێڵەكانی كورت بكا: تا ڕۆخی لێوی دەردەكەوێ. ئیمام (مالك) دەفەرموێ: سمێڵ تاشین بیدعەیەكە لە ناوخەڵكی‌دا پەیدا بووە.

ئینجا بزانە: (أنس)ﷺ دەفەرموێ: ﴿وُقِّتِ لَنا فِى قَصِّ الشّارِبِ وَتَقْلِيمِ ٱلْأَظْفارِ وَنَتْفِ ٱلْإِبْطِ وَحَلْقِ ٱلعانَةِ: أَلاّ نَتْرُكَ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ رواه مسلم، لە پێغەمبەرەوەﷺ كاتمان بۆ داندراوە: بۆ سمێڵ كورتكردن‌و نینۆك قرتاندن‌و بن هەنگڵ پاككردنەوەو بەر تاشین، لە چل شەو تێنەپەرێ. كەواتە: لە چل ڕۆژ كەمتریش هەر كاتێك ئەوانە درێژ بون دەبی لایانببەین، ئینجا سوننەتە: نینۆك و مووەكان لە ژێرخاكدا بشاردرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

....

---

*ڕیش هێشتنەوە سوننەتەو ڕەووشتی پێغەمبەرانە عليهم الصلاة والسلام، دەرهێنان‌و تاشینی ناپەسندە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە، بەلاّم دەققی فەرموودەی ئیمامی(شافعی) ئەوەیە: (تاشینی ڕیش حەرامە). هەروەك لە (الشروانی)و (إعانة)دا گێراویەتیانەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿خالِفُوا الْمُشْرِكِينَ: وَفِّرُواالِلّحى وَأَحْفُواالشَّوارِبَ﴾ رواه الشيخان، خۆتان لە كافران جیا بكەنەوە: ڕیشتان بهێڵنەوەو سمێڵەكانتان كورت بكەن.

جا بزانە: ناپەسندە لە كاتی سەر تاشیندا مووی بسكەكانی بهێڵێتەوە تاكو ڕیشی زیاد ببێ، ناپەسندە مووی گێسووەكانی لەگەڵ سەرتاشیندا بتاشێ، ناپەسندە تەنیشتەكانی مووی لێوی‌خوارەوە هەڵبكەنێ، جگە لەمانەش-واتە: وەك مووەكانی سەر كوڵمەكان-بەلاّم ئیمام (احمد) دەفەرموێ: لابردنی مووەكانی لای‌گەرووی ناپەسند نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

ئینجا بزانە: سەر تاشین حەلاڵە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەلاّم ئەگەر چڵكن بوو و پێ‌ی خزمەت نەدەكرا، ئەو كاتە سوننەتە بیتاشێ، هەروەك لە (تحفة)و(مغنی)دا فەرموویانە، بە تایبەتیش ئەگەر چڵكنیەكە بە هۆی ماتەمینی بێ ﴿عن عبدالله بن جعفر رَضِي الله عنهما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَمْهَلَ آلَ جَعْفَرَ ثَلاثاً، ثُمَّ أَتاهُمْ فَقالَ: لاتَبْكُوا عَلىأَخِى بَعْدَالْيَوْمِ، ثُمَّ قالَ: اُدْعُوا لِى بَنِى أَخِى، فَجِىءَ بِنا، فَقالَ: اُدْعُوا لِىالْحَلاّقَ، فَأَمَرَهُ فَحَلَّقَ رُؤُوسَنا﴾ رواه أبوداود باسناد صحيح، لە دوای شەهیدبوونی حەزرەتی(جعفر)، پێغەمبەرﷺ چووە

لای منداڵەکانیو فەرمووی: لەم ڕۆ بەو لاوە هیچیتر لە سەر برام-(جعفر)- مەگریێن، ئینجا فەرمووی: کوڕەکانی برامم بۆ بانگ بکەن، جا ئێمەیان هێنا، ئینجا فەرمووی: سەرتاشم بۆ بانگ بکەن، ئینجا فەرمانی پێکرد سەری ئێمەی تاشی. واتە: چونکە منداڵەکان بە هۆی ماتەمینیباوکیان تۆزاویو داماو بوون.

بەڵام (الْقَـزَع) واتە: تاشینیبەشێکیسەرو هێشتنەوەیبەشێك ناپەسندە، چونکە پێغەمبەرﷺ منداڵێکی بینی بەشێکیسەری تاشراوەو بەشێکیش نا، جا فەرمووی: ﴿اِحْلِقُوهُ كُلَّهُ أَوِ اتْرُكُوهُ كُلَّهُ﴾ رواه ابوداود بسند صحيح، یان هەموو سەری بتاشن، یان هیچی مەتاشن.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: سەرتاشین بۆ ئافرەت-بە بێعوزر- حەڕامە، هەروەك لە (ارشاد الساري)دا فەرموویەتی، بەڵام لە فەرموودە ڕاستەکەی سەرچاوەکانماندا بە ناپەسند داندراوە، تەنها بۆ پێویستیەکی وەك دەرمانکردن نەبێ.

....

ئینجا بزانە: دروستە ئافرەت مووی سەریخۆی کورت بکاتەوە، تاکو ئەرکی سوك ببێ ﴿عن أبسلمةﷺ قال: كانَ أَزْواجُ النَّبيِّﷺ يَأْخُذْنَ مِنْ رُؤُوسِهِنَّ حَتَّى تَكُونُ كَالْوَفْرَةِ﴾ رواه مسلم، ژنەکانی پێغەمبەرﷺ مووی سەریخۆیان دەبڕی تا دەگەیشتە ئاستی گوێیەکانیان، یان لە شانیانی دەدا. لە (شرح مسلم)دا دەفەرموێ: لەمەدا بەڵگە هەیە کە دروستە: مووی سەری ئافرەت سوك بکرێ.

دووەم: حەڕامە درێژکردنی مووی سەری ئافرەت، بە هۆی پێوەلکاندنی مووی ئافرەتێکیتر ﴿عن عائشة رضي الله عنها: أَنَّ جارِيَةً مِنَ الْأَنْصارِ تَزَوَّجَتْ وَأَنَّها مَرِضَتْ فَتَمَعَّطَ شَعَرُها، فَأَرادُوا أَنْ يَصِلُوها، فَسَأَلُواالنَّبِيَّﷺ؟ فَقالَ: لَعَنَ اللهُ الْواصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ﴾ رواه الشيخان، کیژێکی (انصار)یەکان شووی کردو نەخۆش کەوت، جا بە هۆی نەخۆشیەکە مووی سەری هەڵوەریو ویستیان مووی ئافرەتێکیتری بە سەریەوە بنێنو لە پێغەمبەریانﷺ پرسی؟ ئەویش فەرمووی: لەعنەتی خوا لەو ئافرەتە بێ: کە مووی ئافرەتێك بە سەری ئافرەتێکیترەوە دەنێو لەعنەتیش لەو ئافرەتە بێ: کە داوا دەکا مووی ئافرەتێکیتری بە سەریەوە بندرێ.

سێیەم: باریککردنی برۆ حەڕامە ﴿عن عبداللهﷺ لَعَنَ اللهُ الْواشِماتِ والْمُسْتَوْشِماتِ وَالنّامِصاتِ وَالْمُتَنَمِّصاتِ والْمُتَفَلِّجاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّراتِ لِخَلْقِ اللهِ، وقال: مَالِيَ لا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولُ اللهِﷺ﴾ رواه الشيخان، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە خاڵ لە ئەندامیخەڵکی دروست دەکەن، لەعنەتیش لەو ئافرەتانە بێ: کە داوای ئەو

کاره دەکەن، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە مووی برۆ و دەورەی ڕوخسار دەردێنن، لەعنەت لەو ئافرەتانەش بێ: کە داوای ئەو کاره دەکەن، لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێ: کە بۆ جوانی نێوان ددانەکانیان دەڕنن‌و دروستکراوی خوا دەگۆڕن، ئینجا فەرمووی: چۆن لەعنەت لەوکەسانە نەکەم: کە پێغەمبەرﷺ لەعنەتی لێکردون.

جا ئەگەر هاتو: ددان ڕنین بۆ جوانی نەبو، بەڵکو بۆ چارەسەری ددانەکان بوو، ئەو کاتە دروستە، هەروەها ئەگەر ئافرەت ڕیش، یان سمێڵی هەبو، سوننەتە بیانتاشێ، هەروەك لە (شرح مسلم)و سەرچاوەکانمادا فەرموویانە.

هەروەها دروستە: ژن –بۆ مێردیخۆی– بە ئیزنی مێردەکەی برۆی خۆی‌و ڕوخساری جوان بکا، هەر وەك لە (نهایـة)و (مغنـی) لـە مەرجـەکانی نوێـژدا ڕوونیـان کردۆتـەوە.

جا بزانە: دروستکردنی خاڵ، لە (مەرجەکانی نوێـژ)دا ڕوون دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ كانَ لَهُ شَعَرٌ فَلْيُكْرِمْهُ﴾ رواه ابـوداود باسـناد

حسن، هەر کەسێك مووی هەبو، دەبی ڕێز لە مووەکانی

سوننەتە مووەکانی شانە بکاو چەوریان بکا ﴿عن عبدالله بن [illegible]

عَنِ التَّرَجُّلِ إلاّغِبّاً﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: موو شانە بکرێ تەنها جار جارە نەبێ.

هەروەها بۆ پیاو و ئافرەت سوننەتە مووی سپی ڕەنگ بکەن: بە سۆر، یان بە زەرد، بەو مەرجەی لەو جۆره سبوغە نەبێ: ڕێگەی ئاو بگرێ، ئەگینا: دەستنوێژو غوسل دروست نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا بەمەرج داندراوەو لە مەرجەکانی دەستنوێژو غوسلدا ڕوونمان کردوەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ أَحْسَنَ ما غُيِّرَ بِهِ هذاالشَّيْبُ اَلْحِنّاءُ وَاْلكَتَمُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، جوانترین ڕەنگ: کە ئەو مووە سپیەی پێ بگۆڕدرێ: خەنەو کەتەمە. واتە: کە تێکەڵ کران ڕەنگی قاوەیی دەدەن.

بەڵام ڕەنگکردنی موو بە ڕەنگی ڕەش بۆ پیاو و بۆ ئافرەت حەرامە، تەنها بۆ (جهاد)کردن نەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)و سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن جابرﷺ: أُتِيَ بِأبِقُحافَةَ والِد أَبىبكررضی‌الله‌عنهما يَوْمَ الْفَتْحِ وَرَأْسُهُ وَلِحْيَتُهُ كَالثَّغامَةِ بَياضاً فَقال النَّبِيُّﷺ: غَيِّرُوا هَذا وَاجْتَنِبُواالسَّوادَ﴾ رواه مسلم، لە (فَتْح)ی (مَكّة)دا باوکی ئیمامی (ابوبکر)یان هێنا سەرو ڕیشی وەکو کلۆکیسپی بوو، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەم مووە سپیانە بە ڕەنگێك بگۆڕن‌و خۆتان لە ڕەنگی ڕەش بپارێزن.

بەڵام دروستە: ژن بە ئیزنی مێردەکەی مووی‌خۆی بە ڕەنگی ڕەش ڕنگ بکا، هەروەك

ئیمامی (الرملی) له (شرح الزبد)دا فەرموویەتی.

هەروەها دەستو پێ ڕەنگكردن بە خەنە، بۆ پیاوان حەڕامە تەنها بۆ دەرمانكردن نەبێ، بەڵام بۆ ئافرەتان سوننەتە، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە ﴿عن عائشةرضي الله عنها: أَوْ مَأَتْ اِمْرَأَةٌ مِن وَراءِ سِتْرٍ بِيَدِها كِتابٌ إلىالنَّبيِّﷺ فَقَبَضَ يَدَهُ فَقال: ما أَدْرِي أَيَدُ رَجُلٍ أَمْ يَدُ اِمْرَأَةٍ؟ قالَتْ: بَلْ يَدُ اِمْرَأَةٍ، قال: لَوْ كُنْتِ اِمْرَأَةً لغَيَّرْتِ أَظْفارَكِ بِالْحِنّاءِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، ئافرەتێك نووسراوێكی لە دەست بوو، لە پشت پەردەوە دەستی درێـژ كـرد بیداتـە پێغەمبـەرﷺ، پێغەمبـەریش دەسـتی خـۆی نوقانـدو وەری‌نـەگرتو فەرمووی: نازانم ئایا دەستی پیاوە، یان هی ئافرەتە؟ ئافرەتەكەش گوتی: بەڵكو دەستی ئافرەتە. پێغەمبەریشﷺ فەرمووی: ئەگەر ئافرەت بی، دەبوایە ڕەنگی نینۆكـەكانت بـە خەنە بگۆڕی.

بەڵام جگە لە خەنە سبوغكردنی نینۆك دروست نیە؟ چونكە ڕێگەی ئاو دەگرێو غوسلو دەستنوێژی دروست نابێ.

(بابُ مَسْحِ الْخُفِّ)

يَجُوزُ فِالْوُضُوءِ لِلْمُقِيمِ يَوْماً وَلَيْلَةً وَلِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةً بِلَيالِيهَا مِنَ الْحَدَثِ بَعْدَ لُبْسٍ، فَإنْ مَسَحَ حَضَراً ثُمَّ سَافَرَ أَوْ عَكَسَ لَمْ يَسْتَوْفِ مُدَّةَ سَفَرٍ،

﴿ بابُ مَسْحِ الْخُفِّ: **باسی مەسحكردنی خوف** ﴾

پێناسەی خوف: جووتە گۆرەویەكە لە چەرم، یان لە شتێكی‌تر دروست دەكرێو ئاوی تێناچێ. (يَجُوزُ) دروستە: مەسحكردنی خوف لە جیاتی پێ شۆردن (فِيالْوُضُوءِ) لە دەستنوێژدا، واتە: لە غوسل كردندا دروست نیە (لِلْمُقِيمِ) بۆ نیشتەجێ، واتە: ئەو كەسەی لە ماڵەوەیە، یان لە سەفەرێكی وەهایە: كە (قَصْر)=كورتكردنەوەی‌نوێژی بۆ دروست نیە (يَوْماً وَلَيْلَةً) ڕۆژێكو شەوێكی بۆ دروستە: مەسحی خوف بكا.

(وَلِلْمُسافِرِ) بۆ ئەو ڕێبوارەش: كە (قَصْر)ی بۆ دروستە (ثَلاثَةً بِلَيالِيها) سێ ڕۆژو سێ شەوی بە دوای‌یەكدا بۆی دروستە: مەسحی خوف بكا، واتە: بەو مەرجەی لە سەفەرەكەی‌دا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژان نەهێنێ–هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی– دووریەكەشی لە (ﷺ) هەشتا كیلۆمەتر كەمتر نەبێو سەفەری تاوانكاریش نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عن عَلِيٍّ–وَقَدْ سُئِلَ عَنِ الْمَسْحِ عَلَىالْخُفَّيْنِ–فَقال: جَعَلَ رَسُولُ اللهِﷺ ثَلاثَةَ أَيّامٍ وَلَيالِيَهُنَّ لِلْمُسافِرِ وَيَوْماً وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ﴾ رواه مسلم، ئیمامی(علی) دەربارەی مەسحی‌خوف، فەرمووی: پێغەمبەرﷺ سێ ڕۆژو سێ شەوی بۆ ڕێبوار داناوەو بۆ نیشتەجی‌ش ڕۆژێكو شەوێكی داناوە.

(مِنَ الْحَدَث) ماوەی مەسحکردن–لە ماڵەوەو لە سەفەر– لە بێدەستنوێژیەوە دەست پێ دەکا (بَعْدَ لُبْسٍ) ئەو بێدەستنوێژیەی لە دوای دەبەرکردنیخوفەکان ڕوو دەدا، واتە: ئەگەر لە کاتژمێریچوار دەستنوێژی گرتو خوفەکانی دەبەر کردن، ئینجا لە کاتژمێرییازدە بێدەستنوێژ بوو، ئەوە ماوەکەی لە کاتژمێر یازدەوە دەست پێدەکا، واتە: ئەگەر مەسحیش نەکا ماوەکەی هەر لێدەڕوا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ مَسَحَ حَضَراً) جا ئەگەر لە دوای بێدەستنوێژی مەسحیخوفەکانی لە ماڵەوە کرد (ثُمَّ سافَرَ) ئینجا بۆ سەفەر ڕۆیشت (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە: لە سەفەردا مەسحی خوفی کرد، ئینجا گەیشتەوە ماڵیخۆی، یان هەر لە سەفەردا نیەتی مانەوەی چوار ڕۆژی هێنا –هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی– ئەوە (لَمْ يَسْتَوْفِ مُدَّةَ سَفَرٍ) لەو دوو مەسەلەدا نابێ ماوەی سەفەر تەواو بکا، بەڵکو تەنها شەو و ڕۆژێکی بۆ دروستە.

هەروەها ئەگەر سەفەرەکەش سەفەری تاوانکاری بوو: وەك بۆ دزی، یان ڕێگریو ئەو جۆرە شتانە بە سەفەر بچێ، یان سەفەرەکەی لە (٨٢) کیلۆمەتر کەمتر بێ، ئەوەش تـــەنها

وَشَرْطُهُ أَنْ يُلْبَسَ بَعْدَ كَمَالِ طُهْرٍ سَاتِراً مَحَلَّ فَرْضِهِ طَاهِراً يُمْكِنُ تِبَاعُ الْمَشْيِ فِيهِ لِتَرَدُّدِ مُسَافِرٍ لِحَاجَاتِهِ، قِيلَ وَحَلالاً، وَلاَ يُجْزِئُ مَنْسُوجٌ لا يَمْنَعُ مَاءً فِي الأَصَحِّ،

شەو و ڕۆژێکی بۆ دروستەو ماوەی سەفەری بۆ دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. ئینجا بزانە: لە دەستنوێژدا پێ شۆردن خێری زیاترە لە مەسحیخوف، چونکە پێغەمبەرﷺ لە زۆربەی کاتەکانیدا پێی شۆردوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: جار جارە مەسحیخوفی کردوە.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی مەسح لە سەر خوف، ئەمانەن: یەکەم: (أَنْ يُلْبَسَ بَعْدَ كَمَالِ طُهْرٍ) جووتە خوفەکە دەبەر بکرێن لە دوای تەواوبوونی دەستنوێژو غوسل، واتە: ئەگەر پێیەکی شۆردو خوفەکەی دەبەر کرد، ئینجا پێیەکەیتریشی شۆرد، ئەوە مەسحکردنیان دروست نیە، بەڵکو واجبە هەردوو پێیەکان بشۆرێن ئینجا خوفەکان دەبەر بکرێن، هەروەها ئەگەر لە غوسل کردنیشدا ئەندامێکی نەشۆرابێ، هەر دروست نیە خوفەکان بۆ مەسحکردن دەبەر بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿...إذا تَطَهَّرَ فَلَبِسَ خُفَّيْهِ أَنْ يَمْسَحَ عَلَيْهِما﴾ صححه ابن خزيمة والخطابي، هەر کاتێك دەستنوێژی گرت، ئینجا جووتە خوفەکەی دەبەر کردن، دروستە: مەسحیان بکا.

دووەم: (ساتِراً مَحَلَّ فَرْضِهِ) جووتە خوفەکە داپۆشەری شوێنی واجبیدەستنوێژ بن، واتە:

پێیەكان بە گۆزینگەوە داپۆشن. سێیەم: (طاهِراً) خوفەكان پاك بن، واتە پیس نەبوبن‌و لە شتێكی پیسیش دروست نەكرابن: وەك پێستەی مرداری دەباغنەكراو.

چوارەم: (يُمْكِنُ تِبَاعُ الْمَشْيِ فيهِ) بگونجێ: بە بێ‌پێڵاوی بە دوای‌یەكدا لـە سـەریان بـڕوا (لِتَرَدُّدِ مُسافِرٍ) بۆ هاتوچۆی ڕێبوار (لِحاجاتِهِ) بۆ پێویستیەكانی خۆی لە كاتی دابـەزین‌و باركردندا (قِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا، بە مەرج داندراوە: (وَحَلالاً) خوفەكان حەڵاڵ بن، واتە: دزراو و داگیركراو و زێڕو زیو و ئارموش نەبن.

ئینجا بزانە: مەرجێكی‌تریش ئەوەیە: هەردوو پێیەكان خوفیان دەبەر بكرێ، واتە: دروست نیە پێیەكی بشورێ‌و پێیەكەی‌تریش لە سەر خوف مەسح بكا، بەڵام ئەگەر تـەنها یـەك پێی هەبو، ئەو كاتە مەسحی بۆ دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَلَا يُجْزِئُ مَنْسُوجٌ) مەسحكردن لە سەر خوفێكی چنراو دروست نیە (لا يَمْنَعُ ماءً) كە لەو جۆرە بێ: ڕێگەی ئاو نەگرێ، واتە: كە ئاوی بە سەردا بكرێ، ئاوەكـەی تێبچێتە سـەر پێیەكانی (فِيالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەوابو: ئەگـەر ئـاوی تێنەدەچـو: وەك موشەممای خێمەو چادر، ئەوە مەسحكردنی دروستە، هـەروەك لـە (تحفة) وەردەگیرێ، هــەروەهاش ئەگــەر لــە شــوێنی درومانــدا ئــاوی تێدەچــو زیــانی نیــە، هــەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَلاَ جُرْمُوقَـــانِ فِـــالأَظْهَرِ، وَيَجُـــوزُ مَشْـــقُوقُ قَـــدَمٍ شُـــدَّ فِالأَصَـــحِّ، وَيُسَـــنُّ مَسْـحُ أَعْـلاهُ وَأَسْـفَلِهِ خُطُوطـاً، وَيَكْفِـي مُسَـمَّى مَسْـحٍ يُحَـاذِي الْفَـرْضَ إلاَّ أَسْفَلَ الرِّجْلِ وَعَقِبَهَا فَلاَ عَلَى الْمَذْهَبِ،

بەڵام ئەگەر ئەوەنـدە تـەنك بـوو: تەڕایـەتی مەسـحكردن دەگەیشـتە پێـی، ئـەوە هـەر دروست نیە، هەروەك لە (شرح المَحلِّي)دا فەرمویەتی.

ئینجا بزانە: لێرەدا بۆمان دەركەوت مەرجی دروستبوونی مەسح لە سەر گۆرەوی–لە گەڵ مەرجەكانی‌ڕابردووش– ئەوەیە: ئەوەندە ئەستوور بـێ: ئەگـەر ئـاوی بـە سـەردا بكـرێ، ئاوەكە نەچێتە خوارەوە بۆ سەر پێیەكانی، هەروەك لە (المجموع)شدا ڕوونی كردۆتـەوە ﴿عن المغيرة‌﵁: أَنَّ رَسُولَ اللهِ‌ﷺ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلىالْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ﴾ رواه اصحاب السـنن وصـــححه الترمـــذي ﴿وقـال سـفيان الثـوري وابـن المبـارك والشـافعي وأحمـد وإسـحاق: يُمْسَحُ عَلى الْجَوْرَبَيْنِ إذا كانا ثَخِينَيْنِ﴾ رواه الترمـذی، پێغەمبـەر‌ﷺ دەسـتنوێژی گـرت‌و لە سەر گۆرەویەكەو نەعلەكانی مەسحی كرد لـە جیـاتی پـێ شـۆردن، واتـە: نەعلـەكانی دانەكەناندن، چونكە پشتەپێیەكانی بە دەرەوە بوو. ئەو پێنج ئیمامانەش دەفـەرموون: بـەو مەرجـە مەسـح لـە سـەر جووتـە گـۆرەوی دروسـتە: ئەگـەر ئەسـتوور بـن. واتـە: گۆرەویەكانی پێغەمبەر‌ﷺ ئەستور بون‌و ئاویان تێنەدەچو، چونكە یان لە تووكی وشتر،

یان مووی بزن، یان خوری‌ی مەڕ دروست دەكران، والله أعلم.
(وَلا جُرْمُوقـانِ) مەسـحكردن لـە سـەر ئـەو خوفـەی لـە سـەر خـوفێكی‌تره دروسـت نیـە (فِي الأظْهَرِ) لە فـەرموودەی بـەهێزتردا، كەواتـە: دەبـی خـوفی لای‌بنـەوە مەسـح بكـرێ (وَيَجُوزُ مَشْقُوقُ قَدَمٍ) دروستە: مەسحكردن لـە سـەر خوفی‌قلێشـاو، بـەو مەرجـەی (شُـدَّ) قلێشەكە لێك درابێتەوە بە هۆی قەیتان، یان داوێكی‌تر، بە جۆرێكی‌وەها: پێ‌ی لە نـاودا دەرنەكـەوێ لـە كـاتی ڕۆیشـتندا (فِي‌الأصَـحِّ) لەفـەرموودەی ڕاسـتردا، كەواتـە: خـوفی دورایەوەش بەو مەرجە دروستە.
(وَيُسَنُّ مَسْحُ أَعْلاهُ وَأَسْفَلِهِ) سوننەتە: لای پشتەپێ‌و لای بەرەپێ‌ی خوفەكان مەسح بكرێ (خُطُوطاً) بە چەند خەتێكی پەنجەكانی، واتە: بەرەدەستی چەپەی لە ژێر پاشنەی دابنێ‌و هی ڕاستەش لە سەر پشتی پەنجەكانی، ئینجا پـەنجـەی دەستەكانیشـی لێـك بكاتـەوەو دەستە ڕاستەكەی بەرەو لولە قاچی بهێنێ‌و چەپەكەشی بەرەو پەنجەكانی.
(وَيَكْفِي مُسَمَّى‌مَسْحٍ) بۆ دروستبوونی مەسح، ئەوەنـدە مەسـحكردنە بەسـە: كـە (يُحـاذِي الْفَرْضَ) لە لای دەرەوە بێ‌و بەرامبەر ئەو بەشـە پێیـە بـێ، كـە واجبـە لـە دەسـتنوێژدا بشۆرێ (إلاّ أسْفَلَ الرِّجْلِ وَعَقِبَها) تەنها بنەوەی پێ‌و پاشنەی‌پێ نەبێ (فَلا عَلَى الْمَـذْهَبِ) ئەو دوو بەشە بە تەنها بەس نیە، لە سەر فەرموودەی ڕاستی‌مەزهەب.
قُـلْتُ: حَرْفُـهُ كَأَسْـفَلِهِ وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَلاَ مَـسْحَ لِشَـاكٍّ فِـي بَقَـاءِ الْمُـدَّةِ، فَـإِنْ أَجْنَـبَ وَجَبَ تَجْدِيدُ لُبْسٍ، وَمَنْ نَزَعَ وَهُوَ بِطُهْرِ الْمَسْحِ غَسَلَ قَدَمَيْهِ وَفِي قَوْلٍ يَتَوَضَّأُ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (حَرْفُهُ كَأَسْفَلِهِ وَاللهُ أَعْلَم) تەنیشتی پێ وەكو بنەوەی پێیـە، ئـەویش بـە تـەنها بـەس نیـە، بـەڵكو واجبەكـە تـەنها بـە پشـتە پـێ پێـك دێ‌و بەشەكانی‌تر سوننەتن‌و جێگەی واجب پڕ ناكەنەوە ﴿عَنْ عَليٍّ: لَوْ كانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلاهُ، وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَمْسَحُ عَلى ظاهِرِ خُفَّيْهِ﴾ اخرجه ابوداود باسناد حسن، ئەگەر ئایین بە بیرو بۆچوون بووایە، دەبوا لە مەسحكردندا لای بنەوەی خوف لەپێشتر بایە لە لای سەرەوەی– واتە: چـونكە زۆرتـر چـڵكن دەبـێ– بەراستی من پێغەمبەرمﷺ بینی پشتە پێ‌ی هەردوو خوفەكانی مەسح دەكرد.
ئینجا بزانە: شۆردنی خوف –لەجیاتی مەسحكردن– دروستە، بەڵام ناپەسندە، هـەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلا مَسْحَ) مەسحكردن دروست نیە (لِشاكٍّ فِي بَقاءِ الْمُدَّةِ) بۆ ئەو كەسـەی گومانـدارە لـە ماوەی خوفەكاندا: ئایا ماوەی ماوە، یان نا؟ كەواتە: دەبـی لـە دەسـتنوێژدا پێیـەكانی بشۆری، ئینجا خوفەكان دەبەر بكاتەوە (فَإِنْ أَجْنَبَ) ئەگـەر مـرۆڤ جەنابـەتی بـە سـەردا هات، یان ئافرەت حەیز، یان زەیسانی تووش بوو (وَجَبَ تَجْدِيدُ لُبْسٍ) واجبە: بـۆ غوسـل

کردن خوفەکانی دابکەنێ، ئینجا لە دوای غوسل دەبەریان بکاتەوە، ئەگەر بیەوێ مەسح بکا ﴿عن صفوان بن عسال‬ﷺ: كانَ النَّبيُّﷺ يَأْمُرُنا إِذا كُنّا سَفْراً أَلاّ نَنْزِعَ خِفافَنا ثَلاثَةَ أَيّامٍ وَلَيالِيَهُنَّ إِلاّ مِنْ جَنابَةٍ﴾ حدیث صحیح رواه الترمذی وغیره، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێدەکردین: لەو کاتەی لە سەفەر بین، سێ شەو و سێ ڕۆژان خۆفەکانمان دانەکەنێنن تەنها بە هۆی جەنابەت نەبێ. واتە: مەسحکردنی خوف لە غوسل کردندا دروست نیە، بۆیێ فەرمانی بە داکەناندن کردووە.

(وَمَنْ نَزَعَ) هەرکەسێك هەردوو خوفەکانی، یان هەر خوفێکی داکەناند، یان بە بێویستی خۆی داکەنێندرا، یان کون بوو و پێی تێدا دەرکەوت، یان قەیتانی بۆوە، یان ماوەی تەواو بوو، یان لە پێی دابەزیو بەشێکی پێی دەرکەوت، بە هەر یەکێك لەوانە مەسحەکەی بەتاڵ دەبێتەوە (وَهُوَ) جا لەو کاتەی مەسحی بەتاڵ بۆوە (بِطُهْرِ الْمَسْحِ) دەستنوێژەکەی دەستنوێژی مەسحکردن بوو (غَسَلَ قَدَمَيْه) واجبە: هەردوو پێیەکانی بشۆرێتەوە، ئینجا خوف دەبەر بکاتەوە (وَفِي قَوْلٍ يَتَوَضَّأُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: دەبی دەستنوێژ بگرێتەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر دەستنوێژەکەی دەستنوێژیمەسح نەبو، بەڵکو دەستنوێژی پێ شۆردن بوو، واتە: لە دوای پێ شۆردن دەستنوێژەکەی نەشکابو، بەڵام خوفەکەی داکەناند، ئەوە پێویست ناکا پێیەکانی بشۆرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(بابُ الْغُسْلِ)

مُوجِبُهُ: مَوْتٌ، وَحَيْضٌ، وَنِفَاسٌ وَكَذا وِلادَةٌ بِلاَ بَلَلٍ فِالأَصَحِّ، وَجَنَابَةٌ بِدُخُولِ حَشَفَةٍ أَوْ قَدْرِهاَ فَرْجاً،

﴿ بابُ الْغُسْلِ: باسی غوسل کردن ﴾

غوسل کردن: شۆردنی هەموو لەشە لە گەڵ نیەتهێنان (مُوجِبُهُ) ئەو شتانەی غوسل واجب دەکەن پێنجن، یەکەم: (مَوْتٌ) مردنی مرۆڤیموسڵمانە–جگە لە شەهید– هەروەك لە باسی مردوودا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالی.

دووەم: (وَحَيْضٌ) پاکبوونەوەی ئافرەتە لە خوێنیحەیز. سێیەم: (وَنِفاسٌ) پاکبوونەوەی ئافرەتە لە خوێنی پاش منداڵبوون، کە پێی دەگوترێ: زەیسانی، هەروەك لە باسی حەیز و نیفاسدا بە بەڵگەوە ڕوونیان دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

(وَكَذا) هەروەها چوارەمیش کە غوسل واجب دەکا: (وِلادَةٌ) منداڵ لێبوونە (بِلا بَلَلٍ) بە بێتەڕایەتی، واتە: هەرچەند خوێنیشی لە گەڵ نێتە دەرەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە منداڵ لە (مَني)=تۆو دروست دەکرێو بە هاتنەدەرەوەی غوسل واجب دەبێ.

ئینجا بزانە: لەم منداڵ لێبوونەدا جیاوازی نیە: لە کاتی تەواوبوونیدا منداڵەکەی لێببێ، یان لە بەری هەڵکەنێو پێش تەواوبوونی لێیبێتە دەرەوە: جا زیندوو بێ، یان مردوو بێ، وێنەکراو بێ، یان لە کاتی پارچە خوێنیو پارچە گۆشتیدا بێتە دەرەوە، هەروەها جیاوازی نیە: لە کونی دامێنیەوە منداڵەکەی لێببێ، یان زگی هەڵبدڕێو لێیبێتە دەرەوە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: (وَجَنابَةٌ) جەنابەت بوونە، واتە: لەش پیسبوونی پیاو، یان ئافرەت، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا﴾ ئەگەر بە جەنابەت بون خۆتان بشۆن. ئینجا بزانە: جەنابەت= لەش پیسبوونی پیاو و ئافرەت بە یەکێك لەم دوو هۆیانەیە:

یەکەم: جیماع کردن (بِدُخُولِ حَشَفَةٍ) بە بردنە ژوورەوەی گۆی ئەندامی میزکردنی نێرینە (أَوْ قَدْرِها) یان ئەندازەی گۆیەکە–ئەگەر گۆیەکەی نەمابێ، یان نەیبێ– (فَرْجاً) بۆ ناو کونی پێشەوەی مێینە، یان کونی پشتەوەی نێرینە، یان مێینە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهاالْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَها فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ وَإِنْ لَمْ يُنْزِلْ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك پیاو لە نێوان هەر چوار لێوی ئافرەت دانیشتو سەری هێنەکەی بردە ژوورەوە، غوسل لە سەر هەردووکیان واجب دەبێ، هەر چەند (مَني)ش نێتە دەرەوە.

وَبِخُرُوجِ مَنِيٍّ مِنْ طَرِيقِهِ الْمُعْتادِ وَغَيْرِهِ،

ئینجا بزانە: لەم غوسل واجببوونەدا، جیاوازی نیە ئەندامی نێرینەکە هی ئادەمیزاد بێ: جا منداڵ بێ، یان شێت بێ، یان هی ئاژەڵ بێ، دەماری هەڵساو بێ، یان پووچو شەلەپەتە بێ، هی مردوو بێ، یان هی زیندوو بێ، ئەندامەکە بە ڕووتی تێبندرێ، یان شتێکی تێوەربگیرێ، بە ویستی خۆی بێ، یان نا.

هەروەها کونی تێندراویش جیاوازی نیە: حەڵاڵ بێ، یان حەڕام بێ، کونی پێشەوە بێ، یان کونی پشتەوە بێ، هیئاژەڵ بێ، یان هی ئادەمیزاد بێ، گەورە بێ، یان منداڵ بێ، یان شێت بێ، مردوو بێ، یان زیندوو بێ، بە ویستی خۆی بێ، یان زۆرلێکراو، یان خەوتوو بێ، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا غوسل کردنی ئاژەڵەکەو مردووەکە واجب نابێ، منداڵەکەش بە جەنابەت دەبێ، واتە: سەرپەرشتکارەکەی فەرمانی غوسلکردنی پێدەکا، شێتەکەش هەر کاتێك هۆشی بوو، غوسل دەکا، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ئەم دوو حاڵەتەی ڕوون کردونەوە.

ئینجا بزانە: جگە لە تێنانی ئەندامی میزکردنی نێرینە، بە تێنانی هیچ شتێکیتر–دەناو کونی پیاو، یان ئافرەت– غوسل واجب نابێ، واتە: وەکو پەنجەو ئامێری دەرمانکردنو ئەو جۆرە شتانە، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

دووەم: (وَبِخُرُوجِ مَنِيٍّ) بە هاتنە دەرەوەی (مَنی)ی خۆی –واتە: عاشقاوی پیاو، یان ئافرەت– غوسل واجب دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّماالْماءُ مِنَ الْماءِ﴾ رواه مسلم وغيره، غوسل کردن بە هۆی هاتنە دەرەوەی ئاو=(مَنی) واجب دەبێ. ئینجا جیاوازی نیە–(مَنی) کە هاتە دەرەوە– (مِنْ طَرِيقِهِ الْمُعْتادِ) لە ڕێگەی عادەتیخۆی بێتە دەرەوە، واتە: بکاتە دەرەوەی ئەندامەکەی پیاو و دەرەوەی ئەندامەکەی کچ، یان ناو ئەندامەکەی بێوەژن: کە لە کاتی دانیشتنی لە سەر پێ بەدەر دەکەوێ، جیاوازی نیە، بە هۆی نەخۆشی بێتە دەرەوە، یان نا (وَغَيْرِه) یان لە کونێکیتری جگە لە ئەندامەکە بێتە دەرەوە: وەك کونێك لە ژێر پشتی پیاو، یان سینگی ئافرەت، بەو مەرجەش کونی ئەندامەکە گیراو بێو بە هۆی نەخۆشیش نەیەتە دەرەوە، ئەگینا: غوسل واجب ناکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەم غوسل واجببوونەدا جیاوازی نیە هاتنە دەرەوەی (مَنی): بە ویستی خۆی بێ، یان نا، لە خەودا بێ، یان هەشیار بێ، بە دەستی خۆی بێ، یان بە دەستی کەسێکیتر بێ، بە دەستبازی بێ، یان بە تەماشاکردنو بیرکردنەوە بێ، ئەندامەکەی هەڵساو بێ، یان پووچ بێ، زۆر بێ، یان کەم بێ، هەر چەند نیو دڵۆپەش بێ، شێت بێ، یان عاقڵ بێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

وَيُعْرَفُ بِتَدَفُّقِهِ أَوْ لَذَّةٍ بِخُرُوجِهِ أَوْ رِيحِ عَجِينٍ رَطْباً أَوْ بَياضِ بَيْضٍ جَافّاً، فَإِنْ فُقِدَتِ الصِّفَاتُ فَلاَ غُسْلَ، وَالْمَرْأَةُ كَرَجُلٍ.

(وَيُعْرَفُ) بە یەکێك لەم نیشانانە (مَنِي)ی پیاو و ئافرەت دەناسرێ:
یەکەم: (بِتَدَفُّقِه) بە نەتر بێتە دەرەوە، واتە: جار لە دوای جار، هەرچەند ڕەحەتیش نەبێ.
دووەم: (أَوْ لَذَّةٍ بِخُرُوجِه) یان بە هاتنە دەرەوەی ڕەحەت ببێ، واتە: دڵخۆش ببێ ئینجا خاو ببێتەوە.
سێیەم: (أَوْ رِيحِ عَجِينٍ) یان بۆنی هەویری لێبێ (رَطْباً) لە کاتی تەڕیدا (أَوْ بَياضِ بَيْضٍ) یان بۆنی سپیلکی هێلکەی لێبێ (جافّاً) لە کاتی وشکیدا، واتە: ئەگەر یەکێك لەو نیشانانە هەبو غوسل واجب دەبێ، هەر چەند (مَني)ش بە ڕەنگی خوێن بێتە دەرەوە، هەروەك لە (تحفة)و (ونهاية)دا فەرموویانە.
(فَإِنْ فُقِدَتِ الصِّفَاتُ) جا ئەگەر ئەو نیشانانە هیچیان نەبون (فَلاَ غُسْلَ) غوسل واجب نابێ (وَالْمَرْأَةُ كَرَجُلٍ) ئافرەتیش وەکو پیاوە: بە یەکێك لەو دوو هۆیانەی ڕابردوو جەنابەتی دەبێو ئاوەکەشی بەو نیشانانە دەناسرێ ﴿عن أُمّ سَلَمة رَضِاللهُ عَنها: أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ قالَتْ:

يارَسُولَ اللهِ هَلْ عَلَىالْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلٍ إذااحْتَلَمَتْ؟ فَقالَ النَّبِيُّﷺ نَعَمْ إذا رَأَتِ الْماءَ﴾ رواه الشيخان، (أُمّ سُلَيْم) گوتی: ئەی پێغەمبەریخوا ئەگەر ئافرەت لە خەوندا (إحتلام)ی بوو، واتە: جیماع کردنی لە خەوندا دی، ئایا غوسلی لە سەر واجبە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ، هەر کاتێك دیتی ئاوی هاتۆتە دەرەوە، واجبە غوسل بکا. کەواتە: ئەم حەدیسە بەڵگەشە: ئەگەر پیاو، یان ئافرەت جیماع کردنی لە خەوندا دیت، بەڵام ئاوی نەهاتە دەرەوە، غوسلی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: (امام الحرمين)و(الامام الغزالي) دەفەرموون: (مَني)ی ئافرەت تەنها بە ڕحەتبوونو خاوبوونەوە دەناسرێ، ئیمامی(الروياني)ش دەفەرموێ: بۆنی وەکو بۆنی (مني)ی پیاوە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە،

ئینجا بزانە: لە شەرعدا حەیزو نیفاسو جەنابەت، بە (بێدەستنوێژیگەورە)ش ناو دەبرێن.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر لە دوای غوسل کردن، بەشێکیتری (مَني)ی لێهاتە دەرەوە، واجبە غوسلەکەی دووبارە بکاتەوە، جیاوازی نیە: لە دوای میزکردن (مني)ی بێتە دەرەوە، یان لە پێشدا بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿إنَّماالْماءُ مِنَ الْماءِ﴾یرابردوو، کەوابو: وا باشە لە پێش غوسل کردندا میز بکا، تاکو (مني)ی ناو بۆریەکەی بێتە دەرەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

وَيَحْرُمُ بِهَا: مَا حَرُمَ بِالْحَدَثِ،

دووەم: ئەگەر پیاوێك جیماعی لە گەڵ ژنێکدا کردو هەردووکیان ڕحەت بون، ئینجا لە دوای غوسل کردن (مَنِي)ی پیاوەکە لە پێشەوەی ژنەکە هاتە دەرەوە، واجبە ژنەکە غوسلی خۆی دووبارە بکاتەوە، چونکە ئەو گومانە بەهێز دەبێ: کە ئاوەکەی خۆی تێکەڵی ئاوی پیاوەکە بووەو تازە دێتە دەرەوە، وەك ئاو هاتنی بە خەون–کە لە حەدیسەکەی (امّ سُلَيْم)دا باسمان کرد– بەڵام ئەگەر ئافرەتەکە ڕحەت نەبوبو، ئەوە نایەوێ غوسلەکەی دووبارە بکاتەوە، چونکە (مَني)یخۆی نیە، بەڵام دەستنوێژی دەشکێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: لە کاتی دەستبازی، یان دەمارهەڵسان، یان بیرکردنەوە، چەند دڵۆپە ئاوێکی لیچو پەیتی سپی، یان زەرد، دێتە دەرەوە، پێی ڕحەت نابێو خاویش نابێتەوە، پێی دەگوترێ: (مَذْي)، زیاتر ئافرەتان ئەم ئاوەیان دێ؟ ئەم ئاوە غوسل واجب ناکا، بەڵام وەکو میز پیسەو دەستنوێژ دەشکێنێو بە هەر شوێنێکیش بکەوێ، واجبە ئەو شوێنەش بشۆرێ ﴿عَنْ عَلِيٍّ﷛ كُنْتُ رَجُلاً مَذّاءً فَأَمَرْتُ الْمِقْدادَ فَسَأَلَ النَّبِيَّﷺ؟ فَقالَ: يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ﴾ رواه الشيخان، ئیمامی(علي) دەفەرموێ: من زۆر (مَذْي)م دەهات، بە

(مقداد)م گوتو پرسیاری بۆم لە پێغەمبەرﷺ كرد؟ ئەویش فەرمووی: با ئەندامەكەی میزكردنی بشۆرێو دەستنوێژیش بگرێتەوە.

هەروەها ئاوێكی لێڵو سپی وەك (مَني) لە كاتی میزكردن، یان هەڵگرتنی شتێكی گران دێتە دەرەوە، پێی دەگوترێ: (وَدْي) ئەویش وەكو (مَذْي) پیسەو غوسل واجب ناكا، بە بەڵگەی (اِجماع)، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

چوارەم: ئەگەر دیتی نوێن، یان جلەكەی (مَني)ی پێوەیەو نەشدەگونجا ئەو (مني)یە هی كەسێكی‌تر بێ، واجبە غوسل بكاو هەر نوێژێكیشی لە دوای ئەو (مني)هاتنە كردبێ، واجبە قەزای بكاتەوە، هەروەها ئەگەر كەوتە گومان: ئایا ئەوەی لێی‌هاتۆتە دەرەوە، (مَني)یە، یان (مَذي)یە، یان (وَدي)یە؟ ئەوە لێرەدا سەرپشكە: ئەگەر ویستی بە (مَني)ی دابنێو غوسل بكا، یان بە (مَذي)، یان بە (وَدي) دابنێو ئەو شوێنەی پێی‌كەوتوە بیشۆرێو دەستنوێژ بگرێ، هەروەك لە سەر چاوەكاندا ئەم دوومەسەلەیە ڕوون كراونەوە.

﴿ ئەو شتانەی بە هۆی جەنابەت حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِها) حەرامە بە هۆی جەنابەت، پێنج شت: (ما حَرُمَ بِالْحَدَث) ئەو سێ شتانەی بە هۆی بێدەستنوێژیی بچوك حەرام بوونو بە بەڵگەوە ڕوونمان كردنەوە، وەك: یەكەم: نوێژ. دووەم: تەواف. سێیەم: هەڵگرتنو دەست لێدانی قورئان.
چونكە جەنابەتیش بێدەستنوێژییەكی گەورەیەو بەهێزتریشە.

وَالْمُكْثُ بِالْمَسْجِدِ لاَ عُبُورُهُ، وَالْقُرآنُ وَتَحِلُّ أَذْكارُهُ لا بِقَصْدِ قُرْآنٍ.

چوارەم: (وَالْمُكْثُ فِيالْمَسْجِدِ) مانەوە لە مزگەوتدا حەرامە لە سەر جەنابەتدار، جیاوازی نیە: بە پێوە بێ، یان دابنیشێ، یان هاتوچۆ بكا (لاعُبُورُهُ) بەڵام تێپەڕبوون بە مزگەوتدا حەرام نیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ جُنُباً إلاّ عابِرِی سَبِيلٍ﴾ بە جەنابەتەوە مەچونە مزگەوت، تەنها بە تێپەڕبوونی ڕێگە نەبێ. هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنّي لا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحائِضٍ وَلاَ جُنُبٍ﴾ رواه ابوداود وصححه ابن خزيمة، چوونە مزگەوت حەڵاڵ ناكەم: نە بۆ حەیزدارو نە بۆ جەنابەتدار.

ئینجا بزانە: مانەوە لە هەیوانو سەربانی مزگەوت وەكو مزگەوت حەرامە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، جا ئەگەر لە مزگەوتدا جەنابەتی بوو، واجبە: یەكسەر بڕواتە دەرەوە، ئەگەر نەگونجا بڕواتە دەرەوە: بە هۆی‌ترسێكی گیانی، یان ماڵی‌خۆی، یان دەرگە داخرابو، ئەو كاتە دروستە: بمێنێتەوە، بەڵام واجبە تەیەمموم بكا، نەك بە خۆڵێ مزگەوت – بەڵكو بەو تۆزەی هاتۆتە مزگەوت– هەروەك لە سەر چاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

پێنجەم: (وَالْقُرآنُ) حەرامە لە سەر جەنابەتدار قورئانخوێندن، هەرچەند كەمیش بێ: وەك وشەیەكی ئایەتێك ﴿عَنْ عَلِيٍّ: كان رسولُ اللهِﷺ يُقْرِئُناالْقُرْآنَ مالَمْ يَكُنْ جُنُباً﴾

رواه أصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ لە هەموو کاتێکدا قورئانی فێر دەکردین، تەنها لە کاتی جەنابەتدا نەبێ. ئینجا بزانە: خوێندنی قورئان تەنها بە زوبان حەرامە، بەو جۆرەی گوێی لە دەنگیخۆی ببێ، بەڵام بە دڵو بیرلێکردنەوەو بە تەماشـاکردن حـەرام نیە، هەروەك لەسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَحِلُّ أذْكارُهُ) حەڵاڵە بۆ جەنابەتدار: دوعاو زیکرەکانی قورئان بڵێ، بە نیەتی دوعاو زیکر (لا بِقَصْدِ قُرْآنٍ) نەك بە مەبەستی قورئانخوێندن: وەك لە کاتی خواردنو خواردنەوەدا بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم). یان لە کاتی سواربوونی وولاغ، یان ئۆتۆمبیل، یان فرۆکەدا بڵێ: (سُبْحانَ الَّذى سَخَّرَ لَنا هذا وَماكُنّا لَهُ مُقْرِنِينَ). یان لە کاتی بەلا بڵـێ: (إنّـا للّـه وَإنّـا إلَيْـه راجِعُونَ). یان دوعایەکانیتری قورئان ﴿عن عائشةرضي الله عنها: كانَ رسُولُ اللهِﷺ يَذْكُرُاللهَ عَلى كُلِّ أَحْيانِهِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە هەموو کاتێکیدا زیکری خوای دەکرد. واتە: تەنها قورئانخوێندن نەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، تاکو ئەم حەدیسە دژایەتی نەکا لە گەڵ حەدیسەکەیڕابردوو.

ئینجا بزانە: ئامۆژگاریو چیرۆکەکانی قورئان–ئەگەر بە مەبەستی قورئانخوێندن نـەبێ– دروستە: بگوترێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئافرەتی زەیسانیو حەیزدارو منداڵلێبوو، لە حەرامیی ئەو پێـنج شتانەدا لە گەڵ جەنابەتدار یەکسانن‌و بەڵگەکانی جەنابـەت بەڵگـەی ئەوانەشـە؟ چـونکە

....

ئەوانەش بێدەستنوێژیی گەورەنەو لە جەنابەتیش بەهێزترن، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە. بەڵام لەمەزهەبی (حنفی)دا ئیمامی(الطّحاوی)و ئیمامی(الكَرْخی) ڕێگەیان داوە: ئافرەتی حەیزدار دەرسی قورئـان–وشـە لـە دوای وشـە– بـە قوتـابی بڵـێ، واتـە: وشـەیەك بڵـێ، ئینجـا بوەسـتێ، یـان قوتـابی بـە دوایـدا بڵێتـەوە، ئینجـا دەسـت بە وشەیەکیتر بکا، هەروەك لە (مجمع الانهر)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: بۆ جەنابەتدارو حەیزدار وەها سوننەتە: نینۆكو موو و خوێنو هیچ بەشێکیتری لاشەیان لانەبەن، تا غوسل ئەکەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

سێیەم: ئەگەر کافرێك موسڵمان بـوو و لـە کـاتی کافریـدا جەنابـەت، یـان حـەیز، یـان زەیسانی، یان منداڵبوونی بە سەردا هاتبو، ئەوە واجبە غوسل بکا، جا ئەگـەر لـە کـاتی کافریدا غوسلیشی کردبێ، هەر واجبە دووبارەی بکاتەوە، چـونکە غوسـلەکەی دروسـت نـەبوە، هــەروەك لــە زۆربــەی سەرچــاوەکاندا ڕوون کراوەتــەوەو، لــە مەرجــەکانی دەستنوێژیشدا باسمان کرد.

چوارەم: هەر کاتێکی مرۆڤی جەنابەتدار ویستی پێش غوسل کردن بخـەوێ، یـان شـتێك

بخـوا، یـان بخواتـەوە، سـوننەتە ئەندامەکـەیمیزکردنی بشـۆرێو دەسـتنوێژیش بگـرێ ﴿عَنْ عائشـة رَضِـالله عنها: کـانَ رَسُـولُ اللهِﷺ إذا کـانَ جُنُباً فـأَرادَ أَنْ یأْکُـلَ أَوْ یَنـامَ تَوَضَّأَ وُضُـوئَهُ لِلصَّلاةِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ هەر کاتێك بە جەنابەت دەبو و ویستبای شتێك بخـوا، یان بخەوێ، دەستنوێژێکی وەکو دەستنوێژی نوێژکردنی دەگرت.

ئینجا بزانە: ئەم شۆردنو ئەم دەستنوێژە بۆ ئافرەتی زەیسانیو حـەیزداریـش بۆ خـەو و خـواردنی پێش غوسل کردن سوننەتە، بـەو مـەرجـەی کۆتایی خوێنیان هاتبێ، بەڵام ئەگەر خوێنەکەیان بەردەوام بوو، ئەو کاتـە سـوننەت نیـە، هـەروەك لـە (شـرح مسـلم)و (المجموع)دا روون کراوەتەوە.

پێنجەم: هەر کاتێك پیاوی جەنابەتدار ویستی جیماع بکا: لە گەڵ ژنی یەکەمجاریدا، یان لەگەڵ ژنێکیدیکەیدا، سوننەتە ئەندامەکەی بشۆرێو دەستنوێژیش بگرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا أَتى أَحَدُکُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرادَ أَنْ یَعُودَ فَلْیَتَوَضَّأْ بَیْنَهُما وُضُوءً﴾ رواه مسـلم، زاد البیهقی: ﴿فَإِنَّهُ أَنْشَطُ لِلْعَوْدِ﴾. هەر کاتێك یەکێکتان جیماعی کردو ویستی جیماعێکیتریش بکا، با دەستنوێژێك لە نێوانیاندا بگرێ، چونکە بەم دەستنوێژە گورجو گۆڵتر دەبێ.

ئینجـا بزانـە: لـە ئاگـاداریی چـوارەمو پێنجەمـدا بنچـینەی سـوننەتەکە بـە شـۆردنی ئەندامیمیزکردن پێك دێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: چونکە لـە حەدیسـی (بخاری)و (مسلم)دا فەرمانی پێکراوە.

وَأَقَلُّهُ نِیَّةُ رَفْعِ جَنَابَةٍ أَو اسْتِبَاحَةِ مُفْتَقِرٍ إِلَیْهِ أَوْ أَدَاءِ فَـرْضِ الْغُسْلِ، مَقْرُونَةً بِأَوَّلِ فَـرْضٍ، وَتَعْمِیمُ شَعَرِهِ

هەروەها ئەو حەدیسانەش بەڵگەنە: کە غوسل کردن یەکسەر واجب نیە، بەڵکو کە کـاتی نوێژ هات لە سەری واجب دەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا روونی کردۆتەوە.

﴿ چۆنیەتی غوسل کردن ﴾

(وَأَقَلُّهُ) لای کەمی غوسلیواجب –بە جەنابەتو حەیزو زەیسانیو منداڵلێبوون– دوو شتن: یەکەم: (نِیَّةُ رَفْعِ جَنابَةٍ) نیەتهێنانی لابردنی جەنابەتە بەدڵ، وەك بڵێ: (نَوَیْتُ رَفْعَ الْجَنابَةِ) نیەتم وەیە ئەم جەنابەتەم لادەبەم. جا ئەمەیان بۆ ئەو پیاوە، یان ئـەو ئافرەتەیـە: کـە جەنابەتی لە سەر بێ، بەڵام ئەگەر غوسلی حەیز، یان زەیسانی بوو، واجبە بڵـێ: نیـەتم وەیـە بێدەسـتنوێژیی حـەیز، یـان زەیسـانی لادەبـەم. پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِنَّماالْأَعْمالُ بِالنِّیّاتِ﴾ رواه الشیخان، هەر کردەوەیەکی خوا پەرستی بـێ، بـە نیەتـەوە نەبێ دانامەزرێ.

(أَوْ اِسْتِباحَةِ مُفْتَقِرٍ إِلَیْهِ) یان نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك بێنێ: کە پێویستی بە غوسل کردن هەبێ، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ بکەم (أَوْ أَداءِ فَرْضِ الْغُسْلِ) یان بڵێ:

نیەتم وەیە فەڕزی غوسل جێبەجێ دەکەم. یان نیەتم وەیە غوسلی واجب بەجێدێنم. یان نیەتم وەیە ئەم لەش پیسیەم لادەبەم، یان نیەتم وەیە ئەم بێنوێژیەم لادەبەم.

ئینجا بزانە: لە نیەتی حەلاڵکردن بەم لایەوە: بۆ جەنابەتی پیاو و ئافرەتو بۆ حەیزو زەیسانیو منداڵلێبوون، هەر یەکێکیان بگوترێ دروستە، هەروەها ئەگەر پیاو هەردوو جۆرە جەنابەتی لە سەر بون، یان ئافرەت جەنابەتو حەیز، یان جەنابەتو زەیسانی لە سەر بون، ئەوە بۆ گشتیان تەنها یەك غوسلو یەك نیەت لەو نیەتانەیڕابردوو دروستەو بەسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(مَقْرُونَةً بِأَوَّلِ فَرْضٍ) واجبە نیەتەکە لە گەڵ سەرەتای شۆردنی لەشدا بەرامبەر بێ، واتە: هەر بەشێکی لە پێش نیەتهێناندا شۆرابێ دروست نیەو واجبە دووبارە بیشۆرێتەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر لە غوسل کردن لە جاری یەکەمدا پەڵەیەکی لاشەی نەشۆرا، بەڵام لە جاری دووەم، یان سێیەمدا شۆرا، ئەوە غوسلەکەی دروستە، هەروەها ئەگەر لە دوای غوسل کردنیش ئەو پەڵەیە بە نیەتی غوسل–بە تەنهاش– بشۆرێتەوە، دیسان غوسلەکەی دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا لە باسی دەستنوێژ ڕوونی کردۆتەوە، واتە: چونکە لە غوسل کردندا ڕیز دانەندراوە.

دووەم: (وَتَعْمِيمُ شَعَرِهِ) ئاو پێداکردنی دەرەوەو ناوەوەی گشت مووەکانیەتی، هەرچەند زۆریش پڕ بن ﴿عن عليٍّ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعَرَةٍ مِنْ جَنابَةٍ لَمْ يَغْسِلْها فُعِلَ وَبَشَرِهِ، وَلاَ تَجِبُ مَضْمَضَةٌ وَاسْتِنْشَاقٌ. وَأَكْمَلُهُ

بِهِ كَذا وَكَذا مِنَ النّارِ﴾ صححه القرطبي والحافظ ابن حجرالعسقلاني فيالتلخيص، لكن قيل: الصواب وقفه على عليّ، هەر کەسێك شوێنی یەك دانە موو، لە جەنابەتدا نەشۆرێ، وەهاو وەهای لێدەکرێ لە ئاگری دۆزەخ.

کەوابو: ئەگەر پەلکە–واتە: کەزیەکانی ئافرەت– ئەوەندە توند بون: ئاو نەدەچووە ناوەوەیان، واجبە: بۆ غوسل کردن هەڵبوەشێندرێنەوە، بەڵام ئەگەر شل بونو ئاویان دەگەیشتێ هەڵوەشاندنەوەیان واجب نیە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أُمِّ سَلَمَةَ رضي الله عنها قُلْتُ: يارَسُولَ اللهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْحَيْضَةِ وَالْجَنابَةِ؟ قال: لا، إنّما يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِيَ عَلَى رَأْسِكِ ثَلاثَ حَثَياتٍ ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْماءَ فَتَطْهُرِينَ﴾ رواه مسلم، (أُم سَلَمَة) فەرمووی: ئەی پێغەمبەریخواﷺ من کەزیی سەری خۆم دەونم، ئایا بۆ غوسلی حەیزو جەنابەت هەڵیانبوەشێنم؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: نا، ئەوەندە بەسە: سێ مستە ئاو بە سەرت دا بکە، ئینجا ئاو بە سەر هەموو لەشت دا بکە لە بێ نوێژی پاك دەبیەوە. واتە: چونکە کەزیەکانی (ام سلمة) شل بونو ئاو دەچووە ناوەوەیان، هەروەك لە (المجموع)و (شرح مسلم)دا فەرموویەتی.

(وبَشَرِهِ) هەروەها ئاو پێداکردنی هەموو پیستەی لەشیەتی، هەرچەند مووی زۆر پڕپیشی پێوە بێ، یان کونی دوودەری تێدا بێ: وەك خەزێمی لووتو کونی گوارەی گوێ، ئەوانە گشتی واجبە بشۆرێن.

هەروەها واجبە ئاوەکە بگاتە ژێر نینۆکو ژێر چەرمی گۆی ئەندامی میزکردن –ئەگەر سوننەت نەکراو بێ–، هەروەها ناو کونە گوێ: کە لە دەرەوەڕا دیارەو بن ئەنگوستیلەی بەو جۆرەی باسمان کرد لە دەستنوێژدا، هەروەها ناو پسانەوەو قلّیشایی پێستەو بن هەنگڵو ناو کەلێنی قینگو ئەندامی میزکردنی ئافرەت: کە لە کاتی دانیشتنی لە سەر پێ بەدەردەکەوێو ناو لۆچەکانیتری لەش، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا ڕوونیان کردۆتەوە، واتە: بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو.

(وَلاتَجِبُ مَضْمَضَةٌ وَاسْتِنْشاقٌ) واجب نیە لە غوسل کردندا ئاو لەدەمو لووتی وەر بکا، بەڵکو سوننەتە، پێغەمبەرﷺ دەربارەی غوسلی جەنابەت فەرمووی: ﴿أَمّا أنا فَيَكْفِينِي أَنْ أَصُبَّ عَلى رَأْسِي ثلاثاً ثُمَّ أُفِيضَ بَعْدَ ذَلِكَ عَلى سائِرِ جَسَدِي﴾ رواه الامام احمد باسناده الصحيح، من لە غوسلی جەنابەتدا سێ جار ئاو بەسەرم دا دەکەم، ئینجا بە هەموو لاشەم دا دەکەمو ئەوەندەم بەسە. کەواتە: ئەوەیڕابردوو، لای کەمی غوسل بوو.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی غوسل بە سوننەتەوە، ئەوەیە بڵێ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ)و نیەت بێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

إِزالَةُ الْقَذَرِ ثُمَّ الْوُضُوءُ –وَفِي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ غَسْلَ قَدَمَيْهِ– ثُمَّ تَعَهُّدُ مَعاطِفِهِ ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِهِ وَيُخَلِّلُهُ ثُمَّ شِقِّهِ الْأَيمَنِ ثُمَّ الْأَيْسَرِ، وَيَدْلُكُ وَيُثَلِّثُ، وَتُتْبِعُ لِحَيْضٍ أَثَرَهِ مِسْكاً وَإِلاَّ فَنَحْوَهُ،

ئینجا (إزالَةُ الْقَذَرِ) لادانی چڵکی سەر لاشەیەتی: جا پاك بێ، یان پیس، جا ئەگەر ئاوەکەی دەگۆڕی، یان بە یەکەمجار لانەدەچوو، ئەو کاتە واجبە لە پێشدا لای ببا، ئینجا غوسل بکا، هەروەك لە (تحفة)و (المجموع)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(ثُمَّ الْوُضُوءُ) ئینجا دەستنوێژگرتن بە تەواوی وەکو دەستنوێژینوێژ (وَفِي قَوْلٍ يُؤَخِّرُ غَسْلَ قَدَمَيْهِ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: شۆردنی پێیەکانی لە دەستنوێژیغوسلدا دوا دێخی تا غوسلی تەواو دەبێ، ئەو کاتە دەیانشۆرێ.

(ثُمَّ تَعَهُّدُ مَعاطِفِهِ) ئینجا ئاو پێداکردنی لۆچو کەلێنی لەشی: وەکو ناوكو قونکەچاو و کونە گوێو لۆچی زگو عەورەتیو ئەو شوێنانەی بە زەحمەت ئاویان دەگاتێ (ثُمَّ يُفِيضُ الْماءَ عَلى رَأْسِهِ) ئینجا ئاو بە سەر سەری دا دەکا (وَيُخَلِّلُهُ) پەنجەکانی لە ناو مووی سەری وەردەدا (ثُمَّ شِقِّهِ الْأَيْمَنِ) ئینجا لای ڕاستەی دەشۆرێ (ثُمَّ الأَيْسَرِ) ئینجا لای چەپەی دەشۆرێو (وَيَدْلُكُ) دەستیتەڕ بە سەر لاشەیدا دەهێنێ تاکو باش تەڕ ببێ (وَيُثَلِّثُ)

سێ جار سێ جار ئاو بە خۆی دادەکا:
﴿عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها: كانَ رَسُولُ اللهِﷺ إذا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنابَةِ يَبْدَأُ فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ، ثُمَّ يُفْرِغُ بِيَمِينِهِ عَلى شِمالِهِ فَيَغْسِلُ فَرْجَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوئَهُ لِلصَّلاةِ، ثُمَّ يَأْخُذُالْماءَ فَيُدْخِلُ أَصابِعَهُ فِأُصُولِ الشَّعَرِ حَتّى إذا رَأَى قَدْاِسْتَبْرَأَ حَفَنَ عَلَى رَأْسِهِ ثَلاثَ حَفَناتٍ، ثُمَّ أَفاضَ عَلى سائِرِ جَسَدِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ غوسلی جەنابەتی کردبا، یەکەمجار لەپە دەستەکانی دەشۆرد، ئینجا بە دەستی ڕاستەی ئاوی بە دەستی چەپەیدا دەکردو تارەتی دەکرد، ئینجا دەستنوێژی تەواوی دەگرت وەکو دەستنوێژینوێژ، ئینجا ئاوی هەڵدەگرتو پەنجەکانی دەخستە ناو مووەکانی تا دەیزانی لە گەڵ پیستەدا ئاوی گەیشتۆتێ، ئینجا سێ مستە ئاوی بە سەری خۆیدا دەکرد، ئینجا ئاوی بە هەموو لاشەی خۆیدا دەکرد، ئینجا پێیەکانی دەشۆردن.
(وَتُتْبِعُ لِحَيْضٍ) سوننەتە: لە دوای غوسلی پاکبوونەوە لە حەیز، یان لە زەیسانی، ئافرەت دابنێتە (أَثَرِهِ) ناو کونی ئەندامی حەیز، هەر چەند بێمێردیش بێ (مِسْكاً) پارچە لۆکەیەك، یان پارچە پەڕۆیەك: کە میسکی لە ناو داندرابێ (وَإلّا) ئەگەر میسك نەکونجا (فَنَحْوَهُ) شتێکیتری بۆنخۆش بەو جۆرە دابنێتە ناو کونەکە، تاکو بۆنی خوێنەکە نەمێنێ، جا ئەگەر بۆنخۆشیش نەکا، با بە ئاو پوختە پاکی بکاتەوە، بەڵام ئەگەر
وَلا يُسَنُّ تَجْدِيدُهُ بِخِلاَفِ الْوُضُوءِ، وَيُسَنُّ أَن لاّ يَنْقُصَ مَاءُ الْوُضُوءِ عَنْ مُدٍّ وَالْغُسْلِ عَنْ صَاعٍ، وَلاَ حَدَّ لَهُ، وَمَنْ بِهِ نَجَسٌ يَغْسِلُهُ ثُمَّ يَغْتَسِلُ، وَلاَ تَكْفِي لَهُمَا غَسْلَةٌ، وَكَذا فِالْوُضُوءِ، قُلْتُ:

ئافرەتەکە کچ بوو، پێویستە ئاگاداری پەردەیکچینیخۆی بێ؟ نەوەك لە کاتی بە جێهێنانی ئەم سوننەتەدا ببچڕێ ﴿عَن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنها: أَنَّ اِمْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّﷺ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْحَيْضِ؟ فَقال: ...تَصُبُّ عَلَيْها الْماءَ، ثُمَّ تَأخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَطَهَّرُ بِها، فَقالَتْ عائِشَةُ: تَتَّبِعِينَ أَثَرَالدَّمِ﴾ رواه الشيخان، ئافرەتێك دەربارەی غوسلیحەیز پرسیاری لە پێغەمبەرﷺ کرد؟ ئەویش فەرمووی: ئاو بە سەرخۆیدا دەکا، ئینجا لە دوای غوسل پارچە پەمۆیەکی بە میسککراو دادەنێتە ناو کونیحەیز. ئینجا بزانە: ئەو ئافرەتەی لە ژێر ئیحرامی حەج، یان عومرەدایە، ئەم بۆنخۆشکردنەی لێحەرامە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە فیدیەی دەکەوێتە سەر.
(وَلا يُسَنُّ تَجْدِيدُهُ) سوننەت نیە نوێکردنەوەی غوسل (بِخِلافِ الْوُضُوءِ) بەڵام نوێکردنەوەی دەستنوێژ سوننەتە، واتە: دەستنوێژەکەی نەشکێو دەستنوێژێکیتر بگرێتەوە، بەڵام بەو مەرجەی نوێژێکی واجب، یان سوننەتی بە دەستنوێژەکەیتر کردبێ،

ئەگەر نا: نوێکردنەوەی ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە، ئینجا لەم نوێکردنەوەیەدا نیەتێك لە نیەتەكانیدەستنوێژ دێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ أَلاّ يَنْقُصَ ماءُ الْوُضُوءِ عَنْ مُدٍّ) سوننەتە: ئاوی دەستنوێژگرتن لە مستێك كەمتر نەبێ (وَالْغُسْلِ عَنْ صاعٍ) سوننەتە ئاوی غوسلیش لە ساعێك كەمتر نەبێ، واتە: چوار مست (وَلا حَدَّ لَهُ) هیچ سنورێكو ئەندازەیەكی دیاركراو دانەندراوە: بۆ ئاوی غوسلو دەستنوێژ، بەڵكو تەنها ئەوە بە مەرج داندراوە: ئاو بە سەر گشت لاشەو ئەندامەكاندا بە تەواوی بڕوا، زانایانیش یەكڕانە: كە ناپەسندە: زۆر ئاو سەرف بكا، بە نیەتی غوسل، یان دەستنوێژ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعاءِ﴾ رواه ابوداود بسند صالح، لە مەودوا لەم ئۆممەتەی مندا كەسانێك دەبن: زیادەڕۆیی دەكەن لە غوسلو دەستنوێژو لە دوعاكردندا.

(وَمَنْ بِهِ نَجَسٌ) هەر كەسێك پیسیەكی بە شوێنێكی لاشەیەوە بوو (يَغْسِلُهُ) دەبی لە پێشدا بیشۆری (ثُمَّ يَغْتَسِلُ) ئینجا غوسل بكا (وَلا تَكْفِي لَهُما غَسْلَةٌ) تەنها یەك جار شۆردن بۆ هەردووكیان بەس نیە (وَكذا فِيالْوُضُوءِ) هەروەها لە دەستنوێژیشدا بەو شێوەیەیە، هەروەك لە شەشەم مەرجەكانی دەستنوێژدا باسمان كرد (قُلْتُ) ئیمامی(النـواوی)

اَلأَصَحُّ تَكْفِيهِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ اِغْتَسَلَ لِجَنَابَةٍ وَجُمُعَةٍ حَصَلاَ، أَوْ لِأَحَدِهِما حَصَلَ فَقَط، قُلْتُ: وَلَوْ أَحْدَثَ ثُمَّ أَجْنَبَ أَوْ عَكْسُهُ كَفَى الْغُسْلُ عَلَى الْمَذْهَبِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ تَكْفِيهِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا تەنها یەك جار شۆردن بۆ هەردووكیان بەسە (وَاللهُ أَعْلَم) بەو مەرجەی پیسیەكە لە گەڵ شەپۆلیەكەمدا لا بچێو ئاوەكەش نەگۆڕێو بشگاتە پیستەی ئەو شوێنەی پیسیەكەی لە سەر بووە، ئەگەر نا: غوسلی دروست نیەو شوێنەكەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر شتێكی پاكی بە سەر شوێنێكی لاشەیەوە بوو و ڕێگەی ئاوی دەگرت بگاتە پیستە: وەكو سبوغو خەنەو ماڵەمو ڕونیپەیتو هەویرو سبوغی سەر نینۆكو چڵكی بن نینۆكو ئەو جۆرە شتانە، ئەوە واجبە لایببا ئینجا غوسل بكا، ئەگەر نا: غوسلی دروست نیە، بەڵام ڕەنگی خەنەو مەرەكەبو چەورایی نەفتو ڕون زیانی نیە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەم مەسەلانە ڕوون كراونەوەو، لە ڕوكنی پێنجەمی دەستنوێژیشدا بە درێژتر باسمان كردن.

(وَمَنْ اغْتَسَلَ لِجَنابَةٍ وَجُمُعَةٍ) هەر كەسێك بە نیەتیجەنابەتو بە نیەتیجومعە، یەك غوسل بكا (حَصَلَا) هەردووكی بۆ دەبن، واتە: جەنابەتی لادەچێو خێری غوسلی جومعەشی بۆ

دەنووسرێ، بەڵام باشتر ئەوەیە: بە جیا جیا بیانکا (أَوْ لأَحَدِهِما) یان تەنها نیەتی یەکێکیانی هێنا (حَصَلَ فَقَطْ) ئەوە ئەو غوسلەی نیەتی بۆ هێناوە، تەنها ئەوی بۆ دەبێ‌و ئەوەیتر نابێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَلَوْ أَحْدَثَ ثُمَّ أَجْنَبَ) ئەگەر کەسێك بێدەستنوێژ بوو، ئینجا بە جەنابەت بوو (أَوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانەوە: بە جەنابەت بوو، ئینجا بێدەستنوێژ بوو (كَفَى الْغُسْلُ عَلَى‌الْمَذْهَب) ئەوە بۆ لاچوونی جەنابەت‌و بێدەستنوێژی تەنها غوسل بەسە، هەر چەند نیەتی‌دەستنوێژیش نەهێنێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە هەردووکیان دوو پاکژی بچوك‌و گەورەنەو بچوکەکە لە ناو گەورەکەدا دێتە جێ، هەروەك لە گشت سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە غوسل کردندا ڕیز بۆ شۆردنی لەش دانەندراوە، چونکە لاشەی جەنابەتدار بە یەك ئەندام دادەندرێ، بەڵام سوننەتە لە لایسەریەوە دەست بە غوسل کردن بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، کەواتە: بە هەر جۆرێك غوسل بکا، غوسل‌و دەستنوێژ دروست دەبن، بەڵام ئەوەی گرنگە: ئەگەر بە مەسینە، یان بە بەلوعە غوسلی دەکرد-بۆ پاراستنی دەستنوێژ- پێویستە لە پێش غوسل کردندا تارەت بکاو نیەتی لابردنی‌جەنابەتیش لە گەڵ تارەتکردندا بێنێ، تاکو لە پاش دەست پێکردنی غوسل

پێویست بە شۆردنی پیسایی شوێنی تارەت نەکا، چونکە ئە
دەستنوێژی دەشکێ-ئەگەر لە پێش غوسلدا دەستنوێژی گر
ئەو ئەندامەی دەشکێ کە لە غوسلدا شۆراوە، هەروەك لە (ت
لە هەردوو حاڵەتدا پێویستە بۆ نوێژکردن دەستنوێژ بگریتەوە، بەڵام لە هیچ حاڵەتێکدا دەستنوێژ شکان زیان لە غوسلەکەی نادا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە، جا ئەگەر دەستنوێژی نەشکا، ئەوە پێویست ناکا دەستنوێژێکیتر بگرێتەوە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: كَانَ رسولُ اللهِﷺ لايَتَوَضَّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنابَةِ﴾ رواه الترمذی وقال: حسن صحيح، پێغەمبەرﷺ لە دوای غوسلی جەنابەت دەستنوێژی نەدەگرت.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی گەرماوی گشتی ﴾

خۆشۆردن لە (حمام)دا-واتە: گەرماوی گشتی- بۆ پیاوان دروستە، بەو مەرجەی عەورەتی خۆیان داپۆشن‌و تەماشای عەورەتی خەڵکیش نەکەن، چونکە خۆشۆردن بە ڕووتی لە بەر چاوی‌خەڵك دروست نیەو دروستیش نیە هیچ کەس دەست لە عەورەتی بدا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اِحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاّ مِنْ

زَوْجَتِكَ أَوْ مامَلَكَتْ يَمِينُكَ...﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، عەورەتی خۆت بپارێزە: تاکو کەس نەیبینێو دەستی لێنەدا جگە لەژنی خۆتو (جارية)کەی خۆت.

بەڵام خۆ شۆردن لە گەرماوی گشتیدا بۆ ئافرەتان ناپەسندە، تەنها لـە بـەر نەخۆشـیو زەیسانی نەبێ، ئەو کاتە ناپەسند نیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ما مِنْ اِمْرأَةٍ تَخْلَع ثِيابَها فِغَيْرِ بَيْتِها إِلاّ هَتَكَتْ مابَيْنَها وَبَيْنَ اللهِ تَعالي﴾ رواه الترمـذی وقـال حـديث حسـن، هـەر ئافرەتێك جلی خۆی دابکەنێ–جگە لە ماڵی خۆیدا نەبێ– ئەوە پەردەی شەرمی لە نێوان خۆیو خوای خۆیدا دەپچڕێنێ.

ئینجا بزانە: دروست نیە ئافرەتانی موسڵمانو ئافرەتانی کافر بە یەکەوە بچنە گـەرماو، جیاوازی نیە کافرەکە: جولەکە بێ، یان گاور، یان بتپەرسـت، چـونکە ئیمـامی(عمـرؓ) قەدەغەی کردوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی) لە باسی (نَـظَـر)دا فەرموویانە، بە بەڵگەی ئایەتی ﴿وَلايُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاّ لِبُعُولَتِهِنَّ﴾ تا ﴿أَوْ نِسائِهِنَّ﴾ واتـە: بـە ئافرەتـانی موسـڵمان بڵێ: جوانی خۆیان بۆ هیچ کەسێك دیار نەخەن، تەنها بـۆ مێـردی خۆیـان نـەبێو ...بـۆ ئافرەتانیموسڵمان نەبێ.

هەروەها بزانە: لێرەدا مەبەست بە عەورەتی پیـاو: نێـوان نـاوكو ئەژنۆیـەتی، عـەورەتی ئافرەت: هەموو لاشەیەتی، هەروەك لە باسی (نَظَر)دا ڕوونی دەکەینەوەان شاء الله تعالی.

(بابُ النَّجاسَةِ)

هِيَ كُلُّ مُسْكِرٍ مَائِعٍ، وَكَلْبٍ وَخِنْزِيرٍ

ئینجا بزانە: غوسل کردن بە ڕووتی لە شوێنی تەنهادا–کە هیچ کەس نەیبینێ– دروستە، هەروەها غوسل کردنی مێرد لە بەر چاوی ژنیخۆیو غوسلیژن لە بەر چاوی مێردی خۆی دروستە، بە بەڵگەی حەدیسەکەییەکەم، هەروەها دروسـتە: ژنو مێـرد یـەکتری بشـۆنو دروستیشە لە یەك شوێندا بە یەکەوە غوسل بکەن ﴿عَنْ عائشة رَضِىَاللهُ عَنْها: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّﷺ مِـنْ إِنـاءٍ واحِـدٍ﴾ رواه الشـيخان، حـەزرەتی (عائشـة) دەفـەرموێ: مـنو پێغەمبەرﷺ لە یەك قاپەوە غوسلمان دەکرد.

﴿ بابُ النَّجاسَةِ: باسی پیسیو لابردنی پیسی ﴾

(هِيَ) پیسی لە شەرعدا: چڵکنێکە نوێژی پێوە دروست نەبێ ئەگەر شەرع چـاو پۆشـی لێنەکا، کەواتە: ئەگەر شەرع چاو پۆشیی لە جۆرە پیسیەك کرد، ئەو کاتە نوێژی پێوە دروستە، هەروەك لە باسی ئاوەکاندا چەند جۆرێکمان ڕوون کردنەوە، لێرەو لە مەرجەکانی نوێژیشدا چەند جۆرێکیتر ڕوون دەکەینەوە ان شاء الله تعالی.

ئینجا بزانە: هەر شتێك پیس بێ، خواردنیشی حەڕامە، تەنها لـە ترسـی مـردن دروسـتە:

مردار بخوریٚ، هەروەك لە باسی خواردەمەنیەكاندا بە بەڵگەوە ڕوونی دەكەینـەوە ان شاءالله تعالی، هەروەها بۆ پێویستیش دروستە: دەرمانی پیس بخـوریٚ، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویەتی.

(كُلُّ مُسْكِرٍ مائِعٍ) هەر شتێكی مرۆڤ سەر خۆش بكاو شلیش بیٚ، پیسە: وەكو شەڕاب، واتە: مـەیو بـیرەو ویسـكیو...هتـد، خـوای گـەورە دەفـەرمویٚ: ﴿ياأَيُّهاالَّذِينَ آمَنُوا إِنَّما الْخَمْرُ وَالْمَيْسِـرُ وَالْأَنْصـابُ وَالْأَزْلامُ رِجْـسٌ مِـنْ عَمَـلِ الشَّـيْطانِ فَـاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُـمْ تُفْلِحُـونَ﴾ هۆ ئەو كەسانەی ئیمانتـان هێنـاوە، شـەڕابو قومـارو ڕێزلێنـانی بـەردو فاڵگرتنـەوەی بـە تیرەكان، گشتی پیسەو لە كردەوەیشەیتانە، كەواتە: خۆتان لە هـەموویان بپـارێزن تـاكو بەختەوەر ببن.

كەواتە: دروسـت نیـە شـەڕاب بـۆ دەرمـانكردنیش بـەكار بـیٚ، هـەروەك لـە باسـی سـزای شەڕابخۆردا بە بەڵگەوە ڕوونی دەكەینەوەان شاء الله تعالی.

(وكَلْبٌ) هەروەها سەگیش پیسە، چونكە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە گلاٚوكردنەوەی كردوە، هەروەك لە باسی لابردنیپیسیدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەكەینەوە ان شاء الله تعالی، ئینجا بزانە: تولەو تاژیش هەر بە سەگ دادەندرێنو گلاٚون.

(وَخِنْزِيرٍ) هەروەها بەرازیش پیسە، چونكە لە سەگ خراپترە، خوای گەورەش لە قورئاندا خواردنی بەرازی حەڕام كردوە.

وَفَرْعِهِمَا، وَمَيْتَةِ غَيْرِ الآدَمِيِّ وَالسَّمَكِ وَالْجَرَادِ،

(وَفَرْعِهِما) هەروەها وەچەی سەگو بەرازیش گلاٚون هـەر چـەند تـەنها بـاوك، یـان دایكـی سەگ، یان بەراز بیٚو لایەنەكەیتریش لە ئاژەڵێكی پاك بیٚ.

ئینجا بزانە:—جگە لە سەگ و بەرازو وەچەی یـەكێك لـەو دووانـە— گشـت باڵنـدەو گشـت ئاژەڵێك لە كاتی زیندووەتیدا پاكن، هەر چەند گۆشتیشی نەخوریٚ، واتە: بە مردووەتیش مردار بیٚ ﴿عن أبقتادةﷺ: قال النَّبِيُّﷺ فِالْهِرَّةِ: إِنَّها لَيْسَتْ بِنَجِسٍ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ دەفـەرمویٚ: پشـیلە پـیس نیـە. واتـە: هەرچـەند دڕندەشـەو گۆشتیشی ناخوریٚ.

هەروەها بزانە: ئەگەر كارێك، یان بەرخێك بە شیری سەگو بەراز گـەورە كرابـیٚ، ئـەویش گۆشـتەكەی پاكـە، هـەروەك لـە(المجمـوع)دا فەرموویـەتی، بـەلاٚم گلاٚوكردنـەوەی دەمـی شیرخۆرەكە واجبە، هەروەك لە ئاگاداریەكەی گلاٚوكرنـەوەدا ڕوونـی دەكەینـەوە، إن شاء الله تعالی.

(وَمَيْتَةِ) هەروەها مرداربووش پیسە، هەر چەند مێشو كرمیش بـیٚ (غَيْـرِ الآدَمِـيِّ وَالسَّمَكِ وَالْجَرادِ) جگە لە ئامیزادو ماسیو كلۆ، واتە: مردووی ئـەم سـێیانە پاكـە، چـونكە خـوای

گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنا بَنِيآدَمَ﴾ بەڕاستی ئێمە ڕێزمان لەئادەمیزاد ناوە. واتە: لە بەر ڕێزداری بە مردوویش پیس نابێ، جا کە لە دوای مردنیش دەشۆرێ، هەر بۆ زێدە ڕێزدارییە نەك لە بەر پیسبوون، جیاوازی موسڵمانو کافریش نیە، کەواتە: کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّماالْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ﴾ کافرەکان پیسن. مەبەست پیسی بیرو باوەڕە، نەك پیسی لاشە، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها دەربارەی مردووی کلۆو ماسی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أُحِلَّتْ لَنا مَيْتَتانِ وَدَمانِ: اَلسَّمَكُ وَالْجَرادُ، وَالْكَبِدُ وَالطِّحالُ﴾ رواه الامام أحمد مرفوعاً ورجح البيهقي الموقوف وصححه، دوو مردوو و دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵ کراون: ماسیو کلۆ، جەرگو سپڵە، واتە: پاتەڕەشە. هەروەها دەربارەی مرداریش خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ﴾ حەڕام کراوە لە سەر ئێوە: مردارو خوێن. واتە: چونکە پیسن.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر بە بەڵگەی ئەو ئایەتە: ئێسقانو پیستەو پەڕو کوڵكو خورىو موو و گشت بەشێکیتری مرداریش پیسە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام لە مەزهەبی ئیمام (ابوحنیفة)و ئیمام(مالك)و ئیمام(احمد)دا: کوڵكو خورىو مووی ئاژەڵی مردار پیس نیە، هەروەك لە (المجموع)و کتێبەکانیخۆیاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر مرۆڤێکی گەداو هەژار پێویستی هەبو، بۆی دروستە: بە مەزهەبی ئەو سێ ئیمامانە ڕەفتار بکا: خوریو مووی ئاژەڵی مرداربوو لێبکاتەوەو بیشۆرێو بە کاری بێنێ، وَاللّٰهُ أَعْلَم.

وَدَمٍ وَقَيْحٍ وَقَيْءٍ وَرَوْثٍ وَبَوْلٍ وَمَذْيٍ وَوَدْيٍ، وَكَذاَ مَنِيُّ غَيْرِالآدَمِيِّ

ئینجا بزانە: مەبەست بە مردار: مردووی ئاژەڵێك، یان باڵدارێکە بە بێسەربڕینیشەرعی گیانی دەرچوبێ: وەك مردووی کەرو پڵینگو داڵەشو...هتد ئەو شتانەی گۆشتیان ناخورێ، بە سەربڕاویش هەر مردارن، چونکە سەربڕینیان ناشەرعییە، یان وەك مردووی مەڕو بزنو مریشك کە بە بێسەربڕین، یان بە سەربڕینێکی دژ بە شەرع گیانیان دەرچوبێ: کە لە باسی سەربڕیندا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالی.

(وَدَمٍ) هەروەها خوێنیش پیسە، بە بەڵگەی ئایەتەکەیڕابردوو، واتە: جگە لە جەرگو سپڵە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (وَقَيْحٍ) هەروەها کێمو خیزاویش پیسن، چونکە ئەوانیش خوێننو گەنیونو گۆڕاون.

ئینجا بزانە: چڵمو لیکاو و ئارەقەو فرمێسکی گشت گیانلەبەرێك پاکە، تەنها هی سەگو بەرازو وەچەی یەکێك لەو دووانە نەبێ، هەروەك لە پاشکۆی ئاوەکاندا ڕوونمان کردۆتەوە.

(وَقَيْءٍ) هەروەها ڕشانەوەش پیسە، چونکە ئەویش پیسایی نێو گەدەیە بە لای دەمیدا

هاتۆته دەرەوە، کەواتە: جیاوازی ئاو و خوادەمەنی نیە، ئینجا بزانە: ئەو ئاوەی لە دەمی مرۆڤیخەوتوو دێتە دەرەوە، ئەگەر لە گەدەوە بێتە دەرەوە، واتە: زەردو بۆگـەنیو بـێ، ئەوە پیسە، ئەگەر نا: پاکە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَرَوْثٍ) هەروەها پیسـایی ئـادەمیزادو تەرسـی وولاٌغو ریـخو قشـپلیئاژەڵیترو جیقنـەی باڵندە گشتی پیسە، جیاوازی نیە: گۆشتی بخورێ، یان نا، هەر چەند خوێنیشی لـە بـەر نەڕوا: وەکو مێشو کلۆ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن ابن مسعودﷺ: أَتَيْتُ النَّبِـيَّﷺ بِحَجَـرَيْنِ وَرَوْثَـةٍ–أَيْ لِيَسْـتَنْجِيَ بِـهِ– فَأَخَـذَهُما وَأَلْقَىالرَّوْثَـةَ وَقـالَ: إِنَّهـا رِكْـسٌ﴾ رواه البخاری، واتە: دوو بەردو پارچە ڕیخێکم بۆ پێغەمبەرﷺ هێنا تاکو تارەتی پێبکـا، ئەویش بەردەکانی وەرگرتو ڕیخەکەشی فڕێداو فەرمووی: ئەمە پیسە.

(وبَوْلٍ) هەروەها میزیش پیسە، جا میزی ئادەمیزاد بێ، یان ئاژەڵ بێ، گۆشتی بخـورێ، یان نـا ﴿عن أنسﷺ: بالَ أَعْرابِيٌ فِالْمَسْجِدِ...فَقالَ النَّبِيُّﷺ: هَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشیخان، پیاوێك میـزی لـە نـاو مزگەوتـدا کـرد، جـا پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی.

ئینجا بزانە: چاوپۆشی دەکرێ لەو میزو ڕیخەی لە کاتی گێرەدا، ئاژەڵەکانیگێرە دەیکەنە سەر کاو دانی گێرەکراو، هەروەك لە سەر چاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَذْيٍ) هەروەها مەزیش پیسە (وَوَدْيٍ) هەروەها وەدیش پیسە، هەروەك لە باسی غوسلدا ڕوونمان کردنەوە (وكَذا مَنِيُّ غَيْرِ الْآدَمِيِّ) هەروەها (مَنی)ش–کە پێی دەگوترێ: عـشـقاو، فِي الْأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلاَصَحُّ طَهَارَةُ مَنِيِّ غَيْرِالْكَلْبِ وَالْخِنْزِيرِ وَفَرْعِ أَحَدِهِمَا وَاللَّهُ أَعْلَمُ. وَلَبَنُ مَا لاَ يُؤْكَلُ غَيْرَ الآدَمِيِّ، وَالْجُزْءُ الْمُنْفَصِلُ مِنَ الْحَيِّ كَمَيْتَتِهِ

واتە: تۆوی دروستبوونی گیانلەبەر–جگە لە ئادەمیزاد پیسە، بـەلاٌم (مَنـی)ی ئـادەمیزاد پاکە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتدا ﴿عن عائشةرضي الله عنها: كُنْتُ أَفْرُكُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسولِ اللّهِﷺ فَرْكاً فَيُصَلِّي فِيهِ﴾ رواه مسلم، حەزرەتی(عائشة) دەفەرموێ: من بە نینـۆکی خۆم (مَنی)م لە جلەکانی پێغەمبەرﷺ دەرنیو نوێژی پێوە دەکرد.

بـەلاٌم لەگـەڵ ئەوەشـدا، لـە سـەر چـاوەکاندا دەفـەرموون: سـوننەتە (مَنـی) بشـۆرێ ﴿عَن عائِشـة رضي الله عنها: أَنَّها كانَتْ تَغْسِـلُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَـوْبِ رَسُـولِ اللّهِﷺ﴾ رواه الشـیخان، حەزرەتی (عائشة) رضي الله عنها (مَنی)ی لە جلەکانی پێغەمبەرﷺ دەشۆرد.

(قُـلْتُ) ئیمامی(نواوی) دەفـەرموێ (اَلْأَصَحُّ طَهارَةُ مَنِـيِّ غَـيْرِالْكَـلْـبِ وَالْخِنْزِيـرِ وَفَـرْعِ أَحَدِهِما) بـە فەرموودەیڕاسـتتر (مَنـی)ی گشـت گیانلەبـەرێك–جگـە لـە سـەگو بـەرازو وەچـەی یـەکێکیان– پاکـە، چـونکە ئـەویش وەکـو (مَنـی)ی ئـادەمیزاد تـۆوی

(وَاللهُ أعْلَم).

ئینجا بزانە: هێلكەی ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ، پاكەو دروستە: بخورێ، بەو مەرجەی زیانی نەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، هەروەها هێلكەی گیانلەبەری مرداربوو كە توێكڵەكەی ڕەق بوبێ ئەویش دروستە بخورێ، بەڵام ئەگەر ڕەق نەبوبێ پیسەو حەڕامە، هەروەها ئەگەر هێلكە لە ناوەوەدا بووە خوێن، ئەویش پاكەو دروستە: بخورێ بەو مەرجەی تێك نەچوبێو بگونجێ فەرخەی لێدروست ببێ، ئەگەر نا: پیسەو حەڕامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

كەوابو: ئەو هێلكەی بە بێ‌پێدافسینی نێرینە دروست دەبێ، ئەگەر بووە خوێن، پیسەو حەڕامە، چونكە فەرخەی لێدروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسی)دا فەرموویانە.

(وَلَبَنُ مالا يُؤْكَلُ) هەروەها شیری ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ ئەویش پیسە، هەروەك گۆشتەكەشی پیسە (غَيْرِالآدَمِيِّ) جگە لە شیری ئادەمیزاد، واتە: شیری وی بە زیندوویی‌و بە مردوویی پاكە، چونكە ڕێزدارە، هەروەها شیری ئەو ئاژەڵەش كە گۆشتی بخورێ بە زیندوویی‌و بە سەربڕاوی پاكە، بەو مەرجەی مردار نەبێ، ئەگەر نا: پیسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالْجُزْءُ الْمُنْفَصِلُ) هەر پارچەیەكی جیا ببێتەوە (مِنَ الْحَيِّ) لە گیانلەبەری‌زیندوو (كَمَيْتَتِهِ) وەكو مردووەكەی وایە، واتە: ئەگەر مردووەكەی پاك بێ پارچەكەش پاكە، ئەگەر مردووەكەی مردار بێ پارچەكەشی مردارە، كەوابو: دەستو پێ‌و گشت إلاّ شَعَرَ الْمأْكولِ فَطَاهِرٌ، وَلَيْسَتِ الْعَلَقَةُ وَالْمُضْغَةُ وَرُطُوبَةُ الْفَرْجِ بِنَجَسٍ فِالأَصَحِّ،

ئەندامەكانی‌تری ئادەمیزادی زیندوو لە دوای لێكردنەوەشی پاكن، گشت پارچەیەكی ماسی‌ی زیندوو لە دوای لێكردنەوەش پاكەو دروستە بشخورێ.

بەڵام پارچەی هەر ئاژەڵێكی زیندوو لە دوای لێكردنەوەی پیسەو حەڕامە، هەر چەند گۆشتیشی بخورێ، هەروەك لە سەر چاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە ﴿عَن أَبواقِدٍاللیثیﷺ: قَدِمَ النَّبِیُّﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَجُبُّونَ أَسْنِمَةَ الإِبِلِ وَيَقْطَعُونَ أَلَيَاتِ الْغَنَم، فَقالﷺ: ما قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهُوَ مَيْتَةٌ﴾ رواه الترمذی بسند حسن، پێغەمبەرﷺ هاتە (مدينة)، خەڵكی (مدينة) قەپۆزی ووشترو دونگی مەڕەكانیان لێدەكردەوە، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هەر پارچەیەك لە كاتی‌زیندوویی‌دا لە ئاژەڵ بكرێتەوە، پارچەكە مردارە. واتە: چونكە لە پێش سەربڕیندا لێی‌كراوەتەوە.

(إلاّ شَعَرَ الْمأكُولِ) تەنها موو و کوڵكو خوریو پەڕی ئەو گیانلەبەرە نەبێ: کە گۆشتی بخورێ (قَطاهِرٌ) گشتی پاکە بە بەڵگەی (اجماع)، جیاوازی نیە: بە زیندوویی، یان بە سەربڕاوی لێیبکرێتەوە، بەڵام موو و خوریو کوڵكو پەڕی ئەو گیانلەبەرەی گۆشتی ناخورێ، بە زیندوویی‌و بە مردوویی پیسە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتیو باسمان کرد.

ئینجا بزانە: مووی وولاغی سواری–کە گۆشتی ناخورێ– هەر چەند پیسە، بەڵام دەربارەی سوار وولاغەکە لێبوردن هەیە، هەروەك لە (تحفة) لە باسیئاوەکاندا فەرموویەتی، هەروەها چاوپۆشی لە ئارەقەشی دەکرێ، هەر چەند لە شوێنی پیسیشدا دەگەوزێ، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەوە هێناوەتەوە: ﴿کە پێغەمبەروﷺ (صحابة)کان بە سواری کەرو هێستر دەچوونە سەفەرو جلەکانیشیان نەدەگۆڕیو نوێژیان پێوە دەکرد﴾.

(وَلَيْسَتِ الْعَلَقَةُ) ئەو پارچە خوێنە مەییەی لە ناو منداڵدانەدا لە (مَنی)یەوە بووەتە خوێن، پیس نیە (وَالْمُضْغَةُ) ئەو پاچە گۆشتەش کە لە ناو منداڵدانەدا لە خوێنەکەوە بووەتە گۆشت، پیس نیە؟ چونکە بنچینەی هەردووکیان دەچێتەوە سەر (مَنِی)و (مَنِی)ش پاکە (وَرُطُوبَةُ الْفَرْجِ بِنَجَسٍ) تەڕایەتی ئەندامی (جِماع)ی مێینەش پیس نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا لەو سێیانەدا، کەواتە: منداڵو هێلکە–کە هاتنە دەرەوە– واجب نیە بشۆرێنو ئەندامی (جماع)کردنی پیاویش بە تەڕایەتی ئەندامەکەی ژن پیس نابێ، واتە: کە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە شۆردنی کردوە، فەرمانی سوننەتە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: مەبەست بەو تەڕایەتییە: ئاوێکی سپییە پێدەچێ: یان ئارەقە بێ، یان مەزی بێ، لە ناوەوەی ئەندامەکەی ئافرەت پەیدا دەبێ، بەڵام ئەو ئاوەی لە لای ژێری

وَلاَ يَطْهُرُ نَجِسُ الْعَيْنِ إِلاّ خَمْرٌ تَخَلَّلَتْ وَكَذا إِنْ نُقِلَتْ مِنْ شَمْسٍ إِلي ظِلّ وَعَكْسِهِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ خُلِّلَتْ بِطَرْحِ شَيْءٍ فَلاَ،

ئەندامەکەی دێتە دەرەوە پیسە، هەروەها ئەو ئاوەی لە پێش منداڵ لێبوون، یان لە گەڵ منداڵبووندا دێتە دەرەوە ئەویش پیسە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ جۆرەکانی پیسی ﴾

پیسی دوو جۆرە، یەکەم: (نَجِسُ الْعَيْن) پیسیبنچینەیی، واتە: خودی شتەکە لە بنچینەیدا پیس بێ: وەکو ئەو پیسیانەی ژماردنمان. دووەم: (مُتَنَجِّس) پیسبوو، واتە: خودیشتەکە لە بنچینەیدا پاك بێو بە هۆی وێکەوتنی پیسێك پیس بوبێ.

ئینجا هەر یەکێکیش لەو دووانە سێ پلەیە:

یەکەم: (اَلنجاسَةُالمُغَلَّظة) پیسیئەستوور: وەکو سەگو بەراز، کە لە کوردەواریدا پێی

دەكۆترێ: گلاوبوو.

دووەم: (اَلنَّجاسَــــةُالمُخَفَفَةُ) پیسیسـ ـــــووك: وەكـــــو میــــزی كوڕیشـــــیرخۆر.

سێیەم: (اَلنَّجاسَةُالمُتَوَسِّطَة) پیسیناوەنجی: وەكو پیسیەكانیتری جگە لەو دووانە.

ئینجا بزانە: لە پاككردنەوەی پیسیدا نیەتهێنان مـەرج نیـە، مـەرجیش نیـە بـە كـرداری (مُكلّف)ێك لابربردرێ، بەڵكو ئەگەر منداڵ، یان شێت، یان باران، یان ئاوەڕۆیەك پیسیەكەی شۆراند، یان با فرێیدا ناو ئاوێكیزۆر–جگە لە وانەش– ئەگەر پیسیەكەی شۆراند، ئەوە پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنى)دا فەرموویانە.

﴿ پاككردنەوەی (نَجِسُ الْعَيْن) پیسی بنچینەیی ﴾

(وَلا يَطْهُرُ) پاك نابێتەوە (نَجِسُ الْعَيْنِ) پیسیبنچینەیی بە هیچ جۆرێك: نە بە شۆردنو نە بە سوتاندنو نە بە هیچ گۆڕانكاریەكیتر (إلاّ) تەنها دوو پیسی ناوەنجی نەبێ:

یەكـەم: (خَمْرٌ) مەی، واتە: شەڕاب (تَخَلَّلَتْ) كە بە خۆی ببێتە سركە (وَكَذا) هەروەها (إنْ نُقِلَتْ مِنْ شَمْسٍ إلى ظِلٍّ) ئەگەر شەڕابەكە گواستراوە لە بەر هەتاو بۆ سێبەر (وَعَكْسِه) یان لە بەر سێبەر بۆ هەتاو، ئەوجا بووە سركە هەر پاك دەبێتەوە (فِي الأصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا، چونكە هـۆی پیسـیو حـەرامیی شـەڕاب سەرخۆشـكردنە، هۆیەكەشـی نـەما، كەوابو: پـاك دەبێتـەوە (فَـإنْ خُلِّلَتْ) بـەلام ئەگـەر شـەڕاب بـووە سـركە (بِطَـرْحِ شَـيْءٍ) بە تێهاویشتنی شتێك: وەكو خوێ، یان پیاز، یان هەرشتێكیتر، هەرچەند شـتەكەش بـە خۆی بكەوێتە ناو شەڕابەكە (فَلا) پاك نابێتـەوە ﴿عن أنَس‌ﷺ سُئِلَ النَّبِيُّ‌ﷺ: عَنِ الْخَمرِ تُتَّخَذُ خَلاًّ؟ فقالَ: لا﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ پرسیاری لێكرا: ئایا دروستە: شەڕاب بە دەستكاری بكرێتە سركە؟ فەرمووی: نا. واتە: پاك نابێتەوەو حەڵاڵیش نابێ.

وَجِلْــدٌ نَجُـسَ بِــالْمَوْتِ فَيَطْهُــرُ بِدَبْغِـهِ ظَــاهِرُهُ وَكَــذا بَاطِنُــهُ عَلَىالْمَشْــهُورِ، وَالدَّبْغُ نَزْعُ فُضُولِهِ بِحِرِّيفٍ

﴿ دەباغكردنیپیستەیمردار ﴾

دووەم: لەو پیسە بنچینەییانەی پاك دەبنەوە (وَجِلْدٌ) پیستەیەكە (نَجُسَ بِالْمَوْتِ) بە هۆی مردن پیس بوبێ، واتە: گلاو نەبێ بەڵكو مردار بێ، جیاوازی نیە: گیانلەبەرەكـە گۆشـتی بخورێ، یان نا: وەكو پیستەی كەرو هێسترو گورگو پڵینگو...هتد (فَيَطْهُرُ) پیستەیمردار پاك دەبێتەوە (بِدَبْغِهِ) بە هۆی دەبـاغكردنی (ظـاهِرُهُ) هـەر دوو ڕووی دەرەوەی پشـتو زگی–كە دەباغی گەیشتوتێ– پاك دەبێتەوە (وَكَذا باطِنُهُ) هەروەها ناوەو ئەو ڕووەش كە دەباغیـان پێنەكـەوتوە، پـاك دەبنــەوە (عَلَىالْمَشْـهُورِ) لـە سـەر فـەرموودەی بـەهێزی ناسراویمەزهەب، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا دُبِغَ الإهابُ فَقَدْ طَهَرَ﴾ رواه مسلم، هەر

کاتێك پیستەیمردار دەباغ کرا پاك دەبێتەوە.

ئینجا بزانە: جگە لە پیستەیمردار، هیچ ئەندامێکیتریمردار پاك نابێتەوە، کەوابو: ئـەو مووانەی بە سەر پیستەکەوەنە، ئەویش پیسن‌و بە دەباغ پاك نابنەوە، بـەڵام چاوپۆشـی دەکرێ: لەو مووە کەمانەی لە دوای دەباغکردن بە سەر پیستەوە دەمێننەوە، هـەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

دیسان بزانە: پیستەی سەگ‌و بەراز‌و وەچەی یەکێك لەو دووانە بە دەباغیش پاك نابێتەوە، چونکە بە زیندوییش گڵاون، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجـا بزانـە: بـە (اجمـاع)ی زانایانیئیسـلام: حەرامـە ئـادەمیزاد بگروێنـدرێ‌و حەرامـە پیسـتەکەی بـە کـار بـێ، چـونکە لـە قورئانـدا ڕێـزی لێنـدراوە، هـەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

(وَالدَّبْغُ) مەبەست بە دەباغکردن: (نَزْعُ فُضُولِه) لابردنـی زێدەگۆشـت‌و خـوێن‌و تەڕایـەتی پیستەیە، بە جۆرێکی وەها: خۆش ببێ‌و ئەگەر نقومی ناو ئاو بکرێ، ڕەق‌و بۆگەن نـەبێ (بَحرِّيفٍ) ئەو لابردنە مەرجە بە شتێکی تفت‌و تـاڵ بـێ: وەکـو گلـوان‌و مـازوو و تـوێکڵی هەنارو...هتد، هەر چەند پیسیش بێ: وەکو جیقنەی باڵندە، هەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە ﴿عن ميمونةرضي الله عنها: مَرَّ رَسوُلُ اللهِﷺ بِشاةٍ يَجُرُّونَها فَقال: لَوْ أَخَذْتُمْ إِهابَها؟ فَقالُوا: إِنَّها مَيْتَةٌ، فَقالَ يُطَهِّرُهاالْماءُ وَالْقَرَظُ﴾ حديث حسن رواه ابوداود والنسائى، مـەڕێکی مرداربوویان ڕادەکێشا فڕێی بدەن، پێغەمبەریشﷺ بە لایـدا ڕابـردو فـەرمووی: دەبـوا پیستەکەی بۆ خۆتان لێبگرنەوە؟ گوتیان: مەڕەکە مرداربووە، فەرمووی: بە ئاو و گەڵای (سَلَم) پاك دەبێتەوە. واتە: چونکە تفت‌و تاڵە.

لاَ شَـمْسٍ وَتُـرَابٍ، وَلاَ يَجِـبُ الْمَـاءُ فِـى أَثْنَائِـهِ فِـى الأَصَـحِّ، وَالْمَـدْبُوغُ كَثَـوْبٍ نَجُـس، وَمَا نَجُسَ بِمُلاقاةِ شَيْءٍ مِنْ كَلْبٍ

(لاشَمْسٌ وَتُرابٌ) بەڵام بە تیشکی ڕۆژ‌و بە گڵ‌و بە خوێ‌و بە هەر شتێکیتری زێدەگۆشت‌و خوێن لانەبا، دەباغکردن نابێ، چونکە خۆش نابێ‌و بە کەوتنە ئاو بۆگەن دەبێ.

(وَلا يَجِبُ الْماءُ فِيأَثْنائِهِ) واجب نیـە لـە کـاتی دەباغکردنـدا ئـاو بـەکار بهێنـدرێ، واتـە: دەرمانەکانی دەباغ بە ئاو تێکەڵ بکرێن (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بە بەڵگەی حەدیسەکەییەکەم، کەواتە: کە لە حەدیسەکەی دووەمدا باسی ئـاوی کـردوە، مەبەسـت پاککردنەوەی تەواوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: دەباغکردن تەنها (نَجاسَةُ الْعَيْن)=پیسیبنچینەیی پاك دەکاتەوە‌و پیسبوونەکەیدەباغ هەر دەمێنێ، جا هەر کاتێك بە ئاو شۆرا، بە تەواوی پاك دەبێتەوە، هەروەك دەفەرموێ:

(وَالْمَدْبُوغُ) پیستەی دەباغکراو (كَثَوْبِ نَجُسَ) وەکو جلێکە پیس بوبێ، هەرچەند بە شتێکی پاکیش دەباغ کرابێ، کەوابو: بۆ نوێژ لە سەرکردنو نوێژ پێوەکردنو بۆ بەکارهێنان لە شتیتەڕدا، واجبە بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا وەردەگیرێ، واتە: ئەگەر نوێژی پێوە نەکا، یان لە شتیووشکدا بەکاری بێنێ، واجب نیە بشۆرێ.

ئینجا بزانە: جگە لە شەراب‌و پیستە، هیچ پیسێکیتریبنچینەیی بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، کەواتە: ئەگەر سەگ، یان ڕیخ، یان مردار بە ئاگر سوتێندراو بووە خۆڵەمێش، یان میز کولێندرا، یان کرا سەهۆڵ، یان بە هەر دەستکاریەکیتر گۆڕدرا، یان بە خۆی گۆڕا، ئەوە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع) وەردەگیرێ.

﴿ پاككردنەوەی (مُتَنَجِّس) پیسبوو ﴾

واتە: پیسبووی ئەستووروو سوك‌و ناوەنجی. ئینجا بزانە: لە پیسبوونی شتیپاکدا مەرجە: یان دەبێ پیسەکە تەڕ بێ، یان شتە پاکەکە تەڕ بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، واتە: ئەگەر هەردوو لا ووشك بون، ئەو کاتە پیسەکە کار ناکاتە سەر شتە پاکەکەو پیسی ناکا، هەروەها بزانە: پەلەکردن لە لابردنی پیسیدا سوننەتە، بەلام ئەگەر بە خۆپیسکردنەکە تاوانبار بوبێ؟ چونکە بە بێ‌عوزر خۆی پیس کردبو، ئەو کاتە پەلەکردن واجبە، هەروەها بۆ نوێژکردنیش پەلەکردن لە لابردنیپیسیدا واجبە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿-﴾ پاككردنەوەی پیسبووی ئەستوور=گلاوبوو ﴾

(وَما نَجُسَ) هەر شتێکی پاك کە پیس بوبێ (بِمُلاقاةِ شَيْءٍ مِنْ كَلْبٍ) بە وێکەوتنی شتێکی سەگ: وەکو مرۆڤێك، یان ئاژەڵێکی بە ددان گرتبێ، یان دەم و میز و گوو و لیکاو و ئارەقەو

غُسِلَ سَبْعاً إِحْدَاهُنَّ بِتُرَابٍ، وَالْأَظْهَرُ تَعَيُّنُ التُّرَابِ وَأَنَّ الْخِنْزِيرَ كَكَلْبٍ، وَلاَ يَكْفِى تُرَابٌ نَجِسٌ

خوێن‌و موو و هەر ئەندامێکیتری سەگ بە تەڕی بە شتێکیتەڕ، یان ووشك بکەوێ، یان بە ووشکی بە شتێکیتەڕ بکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئەوە (غُسِلَ سَبْعاً) واجبە حەفت جار بشۆرێ (إِحداهُنَّ بِتُرابٍ) یەکێك لەو حەفت جارە واجبە بە گڵێکیپاك بێ: کە تێکەڵی ئاوێکی پاك کرابێ بە جۆرێکیوەها: ئاوەکە لێڵ بکاو بە هۆی ئاوەکە بگاتە گشت شوێنە پیسبووەکان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿طَهُورُ إناءِ أَحَدِكُمْ إذا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرّاتٍ أُولاهُنَّ بِالتُّرابِ﴾ رواه مسلم، پاکبوونەوەی قاپی هەر یەکێکتان کاتێك سەگ دەمی تێوەنا، ئەوەیە: حەفت جار بیشۆرێ، جاریەکەمیان بە گڵ. واتە: گڵەکە تێکەڵی ئاو ببێ، چونکە بە پێوەرکردنی گڵی ووشك بە

بێئاو پاك نابێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا دەردەكەوێ، بۆیێ بەم پاككردنەوەیە دەگوترێ: (گلاَوكردنەوە).
ئینجا بزانە: واجبە خودی پیسیەكە لابردرێ، ئینجا حەفت جار بشۆرێ، كەواتە: ئەگەر بە شەش جار خودیپیسیەكە لاچو، ئەوە هەر بە یەك جار دەژمێردرێو شەشیتریش واجبن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئەم گلاَوكردنەوەیە دەربارەی شتی ووشك بوو، چونكە شتی شل بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، بەلاَم ئەگەر شتی تەڕیپەیت: وەكو قوڕو ڕونو هەویرو...ئەو جۆرە شتانە سەگ پیسی كردن، ئەوە تەنها شوێنە پیسبووەكەو دەوروبەری فڕێدەدرێو ئەوەیتریش پاكە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتیو لە باسی شلی پیسبوودا بەڵگەی بۆ دێنینەوە،ان شاء الله تعالى.
(وَالأَظْهَرُ تَعَيُّنُ التُّرابِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: تەنها گلێ دیاری كراوە بۆ پاككردنەوەی شتی گلاَوبوو، واتە:–جگە لە گلێ–كەچو سابوونو هیچ دەرمانێك گلاَویسەگ لانابا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَأَنَّ الْخِنْزِيرَ كَكَلْبٍ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: بەرازیش وەكو سەگ وایە، واتە: شت گلاَو دەكاو واجبە حەفت جار بشۆرێ: بەو جۆرەی گوتمان، چونكە بەراز لە سەگ خراپترەو لە قورئانیش خواردنی حەرام كراوە، هەروەها وەچەی یەكێكیش لە سەگ، یان لە بەراز وەكو سەگ وایە، هەروەها ئەگەر شتێكی گلاَوبوو لە پێش حەفت جار شۆریندا بە شتێكیتەڕ كەوت، یان بە تەڕی وە شتێكیتر كەوت، ئەویش گلاَو دەبێو واجبە حەفت جار بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلا يَكْفي ترابٌ نَجِسٌ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: گلێ پیس بۆ پاككردنەوەی گلاَوبوو نابێ، بەلَكو واجبە گلەكە پاك بێ، ئیتر جیاوازی گلێ ڕەشو سوور و زەرد نیە.
وَلاَ مَمْزُوجٌ بِمَائِعٍ فِىالأَصَحِّ، وَمَا تَنجَّسَ بِبَوْلِ صَبِيٍّ لَمْ يَطْعَمْ غَيْرَ لَبَنٍ نُضِحَ،

(وَلا مَمْزُوجٌ بِمائِعٍ) هەروەها گلێ تێكەڵكراو بە شتێكیشلیش دروست نیەو نابێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
﴿ئاگاداری﴾: ﴿– ئەگەر خۆڵ، یان قوڕ بە هۆی سەگو بەراز پیس بوو، پێویست بە گلێ ناكا، بەلَكو تەنها بە ئاو حەفت جار واجبە بشورێ.
﴾– لە گلاَوكردنەوەدا سوننەتە: گلەكە لە جارییەكەمدا بەكار بهێندرێ، واتە: لە جاری حەفتەمو جارەكانیتریشدا دروستە، چونكە گشتیان حەدیسیان دەربارە هاتوە.
﴿– ئەگەر لە كاتی گلاَوكردنەوەدا پرۆشكە ئاوەكان بە شوێنێك كەوتن، ئەوە تێبینی دەكرێ: ئەگەر پرۆشكەكان لێلاَویجارییەكەم بون، ئەوە شەش جاریتر شوێنەكە دەشۆرێ، ئەگەر هی جاریدووەم بون پێنج جاریتر دەشۆرێ...هتد بەو جۆرە، جا ئەگەر

پڕوشکەکان لێڵاو نەبون، واجبە جارێك لەو جارانەی ماون لێڵاوی تێدا بەکار بێ.

❁– ئەگەر گۆشتی سەگو بەرازی خوارد، یان میزەکەیانی خواردەوە، یان شتێکی گڵاوبووی خوارد، یان خواردیەوە، ئەوە تەنها گڵاوکردنەوەی دەمو ئەو شوێنانەی پیسەکەیان پێکەوتوە واجبە، واتە: هەردوو کونەکەی خوارەوە گڵاوکردنەوەیان ناوێ، بەڵکو تەنها تارەتکردنیان واجبە، بەڵام ئەگەر ڕشاوەو گۆشتەکە بە ساغی هاتە دەرەوە، دووبارە گڵاوکردنەوەیدەمی واجبە.

❁– ئەگەر دوو سەگ، یان سەگێكو بەرازێك شتێکیان پیس کرد، ئەوە بۆ هەموویان تەنها حەفت جارەکە واجبە.

❁– ئەگەر لە ناو ڕوبارێکی لێڵدا حەفت جار شتە پیسبووەکەی جولاند، ئەوە بە حەفت جار دەژمێردرێو پاك دەبێتەوە.

❁– لە ئاگادارییەکەی ئاوێپیسدا چەند نمونەیەکی گرنگمان باس کردن بۆ ئێرەش گرنگن، ئینجا بزانە: ئەو ئاگادارییانەمان لە گشت، یان لە زۆربەی سەرچاوەکان هێناون.

❁– ﴿ پاککردنەوەی پیسبووی سوك ﴾

(وَما تَنَجَّسَ) هەرشتێك پیس بوبێ (بِبَوْلِ صَبِيٍّ) بە میزیکوڕێکی وەها: کە (لَمْ يَطْعَمْ غَيْرَ لَبَنٍ) جگە لە شیر هیچیتری نەخواردبێو نەخواردبێتەوە بۆ پێژیان، تەمەنیشی لە دوو ساڵ زیاتر نەبێ (نُضِحَ) ئەو شتە پیسبووە بە میزی ئەم کوڕە، ئاوی بە سەردا دەپرژێندرێ، واتە: تەواوی شوێنەکە بە ئاو تەڕ دەکرێو پێویست ناکا ئاوەکەی لێجیاببێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْجارِيَةِ وَيُرَشُّ مِنْ بَوْلِ الْغُلامِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، میزی کیژۆڵەیشیرخۆر دەشۆرێو میزی کوڕیشیرخۆر ئاوی بە سەردا دەپرژێندرێ.

وَمَا تَنَجَّسَ بِغَيْرِهِمَا إِنْ لَمْ تَكُنْ عَيْنٌ كَفَى جَرْيُ الْمَاءِ، وَإِنْ كانَتْ وَجَبَ إِزالَةُ الطَّعْمِ،

ئینجا بزانە: لە شیرخواردندا جیاوازی شیری ئادەمیزادو گیاو ئاژەڵ نیە، جا ئەگەر کوڕەکە تەمەنی لە دوو ساڵ زیاتر بوو، یان کەمتر بوو بەڵام لە گەڵ شیرخواردندا شتیتریشی دەخوارد، یان دەخواردەوە تاکو پێی بژیێ، ئەو کاتە واجبە میزەکەی وەکو میزی گەوران بشۆرێ، بەڵام ئەگەر–جگە لە شیر– شتیتری بۆ دەرمانبوون، یان کرێوونەوە لە گریان دەخوارد، ئەوە زیانی نیە، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

❁– ﴿ پاککردنەوەی پیسبووی ناوەنجی ﴾

(وَمَا تَنَجَّسَ بَغَيْرِهِما) هەر شتێك پیس بوبێ بە پیسیەکیناوەنجیی جگە لە ئەستوورو سووك (إِنْ لَمْ تَكُنْ عَيْنٌ) ئەگەر پیسیەکە لاشەی نەبو، واتە: هەست بە ڕەنگو تامو بۆنی

نەدەكرا، وەكو میزێك، یان ئاوێكیپیس كە ووشك بوبنەوە (كَفَی جَرْيُ الْماءِ) ئەوەندە بەسە: یەك جار ئاوەكە بە سەر شوێنە پیسبووەكەدا بڕواو لیۆی جیاببێتەوە، بەلاَم سێ جار خێرترە.

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێكی وەكو زەمین بە شلێكی وەكو میز پیس بوو و هەلَیمژی ئەوەندە بەسە: ئاوێكی وەهای بە سەردا بكرێ: كە پیسیەكە وەبنەخۆی بگرێو لە ناوی ببا، ئیتر مەرج نیە ئاوەكە بە شوێنەكەدا ڕوبچێتە خواروە، مەرجیش نیە شوێنە پیسبووەكە ووشك ببێتەوە، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

بەلاَم ئەگەر خودی میزەكە مابۆوەو هەلَنەمژرابو، ئەو كاتە پاك نابێتەوە، چونكە بە هۆی تێكەلَبوون كێشی ئاوشۆرەكە زیاد دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە ﴿عن أبىهريرة: بالَ أَعْرابِيٌّ فِالْمَسْجِدِ...فَقال النَّبِيُّﷺ: هَرِيقُوا عَلى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك میزی لە ناو مزگەوتدا كرد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دۆلچەیەكی ئاو بڕژێننە سەر میزەكەی. ئینجا بزانە: ئەگەر پیسەكە گلاَو بو: وەكو میزی سەگ، ئەوە واجبە: حەفت جار ئاوی بە سەردا بكرێ، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

هەروەها ئەگەر گۆشت بە ئاوێكیپیس، یان بە میز كولێندرا، ئەوە دەرەوەو ناوەوەی بە شۆردن پاك دەبێتەوەو پێویست بە كولاَندنەوەو هەلَگوشین ناكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَإِنْ كانَتْ) بەلاَم ئەگەر پیسیەكە لاشەی هەبو: وەكو جیقنەو ڕیخ و خوێن، واتە: پیسیەكە ڕەنگ، یان تام، یان بۆنی هەبو (وَجَبَ) واجبە لاشەی پیسیەكە لابدرێ، ئینجا (إِزالَةُ الطَّعْمِ) تامی پیسیەكەش واجبە لابدرێ، هەرچەند زەحمەتیش بێ، چونكە مانەوەی وَلاَ يَضُرُّ بَقَاءُ لَوْنٍ أَوْ رِيحٍ عَسُرَ زَوَالُهُ، وَفِالرِّيحِ قَوْلٌ، قُلْتُ: فَإِنْ بَقِيَا مَعاً ضَرَّا عَلَى الصَّحِيحِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُشْتَرَطُ وُرُودُ الْمَاءِ

تام نیشانەی مانەوەی خودی پیسیەكەیە ﴿عن أسماء رضي الله عنها: قَالَ النَّبِيُّﷺ فِى دَمِ الْحَيْضِ: تَحُتُّهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْماءِ ثَمَ تَنْضَحُه ثُمَّ تُصَلِّى فِيهِ﴾ رواه الشيخان، خوێن لە جلەكەی دەڕنێو ئینجا بە ئاو هەلَیدەگوشێو ئینجا دەیشۆرێ، ئینجا نوێژی پێوە دەكا.

(وَلا يَضُرُّ بَقاءُ لَوْنٍ) زیانی نیە ڕەنگی پیسیەكە بە تەنها بمێنێتەوە (أَوْ رِيحٍ) زیانی نیە بۆنی پیسیەكە بە تەنها بمێنێتەوە (عَسُرَ زَوالُهُ) كە لاچوونی زەحمەت بێ، واتە: بە هەلَگوشینو بە سابوون لانەچێ، یان سابوونی دەست نەكەوێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە (وَفِىالرِّيحِ قَوْلٌ) دەربارەی بۆن فەرموودەیەك هەیە: كە مانەوەی بە

تەنهاش زەرەری هەیە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەموی (فَإِنْ بَقِيا مَعاً) ئەگەر ڕەنگو بۆنی پیسیەکە بە یەکەوە مانەوە (ضَرّا) زەرەری هەیەو شتەکە پاك نابێتەوە (عَلى الصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست (وَاللهُ أَعْلَم).

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێك بە ڕەنگێکیپیس ڕەنگی گرت، ئەوە تا لاشەی پیسیەکە لادەچێ واجبە بشۆرێو تا ڕەنگەکەش بە هۆی ئاو لێی جیا ببێتەوە هەر واجبە بشۆرێ، ئیتر تەنها مانەوەی ڕەنگ زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە، بەڵام ئەگەر پیسیەکە تێکەڵی خۆڵ بوو و نەگونجا جیا بکرێتەوەو لاببردرێ: وەکو ووردە زبڵو کێمو خوێنی گۆڕستان، ئەوە بە هیچ جۆرێك ئەو خۆڵە پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) لە فەرموودەیڕاستتردا مەرجە بۆ پاکبوونەوەی شتە پیسبووەکە: (وُرُودُ الْماءِ) ئاوەکە بێتە سەر شوێنە پیسبووەکە ئەگەر ئاوەکە کەم بێ، چونکە ئەگەر شتە پیسبووەکە دابندرێتە ناو ئاوە کەمەکە، پیسی دەکاو شتەکەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتیو لە ئاوی پیسیشدا ڕوونمان کردەوە.

جا ئەم (قاعدة)یە: کە (جیاوازی هاتنەسەرو کەوتنە ناو دەکا)، لەم فەرموودەی پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە: ﴿إِذااسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلا يَغْمِسْ يَدَهُ فِالإِناءِ حَتّى يَغْسِلَها ثَلاثًا فَإِنَّهُ لايَدْرِى أَيْنَ باتَتْ يَدُهُ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم، هەر کاتێك یەکێکتان لە خەو هەڵسا، نابێ دەستی بخاتە ناو قاپیئاو تا سێ جار دەیشۆرێ، چونکە نازانێ لە کاتی خەوتندا دەستی لە کام شوێندا داندراوە. واتە: ئەگەر دەستی پیس بێو بیخاتە ناو ئاوێکی کەم، ئاوەکە پیس دەبێ، بەڵام ئەگەر ئاوە کەمەکە بە سەر دەستە پیسەکەدا بکرێ، پاکی دەکاتەوە، چونکە لە کاتی بە سەرداکردندا ئاو هێزی هەیە.

لاَ الْعَصْرُ فِي الأَصَحِّ، وَالْأَظْهَرُ طَهَارَةُ غُسَالَةٍ تَنْفَصِلُ بِلاَ تَغَيُّرٍ وَقَدْ طَهَرَ الْمَحَلُّ، وَلَوْ تَنَجَّسَ مَائِعٌ تَعَذَّرَ تَطْهِيرُهُ،

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسە بەڵگەشە: کە سوننەتە شتیپیسبوو سێ جار بشۆرێ، حەدیسی پیاوەکەش-کە میزی لە مزگەوت کرد- بەڵگەیە: کە شتیپیسبوو، بە یەك جار شۆرین پاك دەبێتەوە، کەوابو: ئەگەر قاپێك، یان دەمی پیس بوو، جارێك ئاویان تێوەر بکا پاك دەبێتەوە، بەو مەرجەی گشت تەنیشتەکانیان ئاویان بگاتێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(لاالْعَصْرُ) بەڵام گوشینی شتە شۆراوەکە لە دوای شۆرین واجب نیە، بەڵکو سوننەتە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە ئەو تەڕیەتیەی بە شتە شۆراوەکەوە دەمێنێتەوە،

بەشێكی ئاوشۆرەكەیە، ئاوشۆریش پاكە، هەروەك دەفەرموێ:
(وَالأَظْهَرُ طَهارَةُ غُسالَةٍ) لە فەرموودەیبەهێزتردا: ئەو ئاوشۆرەی جارییەكەم–كە پیسی پێشۆراوە– پاكە، بەڵام پاككەرەوە نیە، بەو مەرجەی (تَنْفَصِلُ) كە لە شتە شۆراوەكە جیا دەبێتەوە (بِلاتَغَيُّرٍ) هیچ گۆڕانێكی ڕەنگو تامو بۆنی نەبێو كێشیئاوەكەش زیاد نەبێ (وَقَدْ طَهَرَالْمَحَلُّ) شوێنە پیسبووەكەش پاك ببێتەوە، جا ئەگەر ئاوەكە بە گۆڕاوی لە شتە شۆراوەكە جیا بۆوە، یان شوێنەكە پاك نەبۆوە، ئەو كاتە ئاوشۆرەكەش پیسە.
هەروەها ئەگەر قاپێك پیسێكی شلی تێدا بوو، جا پێش ئەوەی بیڕژێنێ ئاوی بە سەردا كرد، ئەو قاپەش پاك نابێتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە.
واتە: ئاوەكەش پیسە، چونكە كێشی زیاد بووە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِناءِ أَحَدِكُمْ فَلْيُرِقْهُ ثُمَّ لْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مِرارٍ﴾ رواه مسلم، هەر كاتێك سەگ دەمی نا ناو قاپی یەكێكتان، دەبی ئەو شتەی تێیدایە بیڕژێنێ، ئینجا دەبی حەفت جار بیشۆرێ.
ئینجا بزانە: بۆیێ ئاوشۆرەكەی جارییەكەم پاككەرەوە نیە، چونكە لە لابردنیپیسیدا بەكار هاتوە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.
بەڵام ئاوشۆرەكەی جاری دووەمو سێیەم–كە پیسی پێشۆراوە– هەردووكیان پاكو پاككەرەوەنە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَلَوْ تَنَجَّسَ مائِعٌ) ئەگەر شتێكی شل پیس بوو (تَعَذَّرَ تَطْهِيرُهُ) بە هیچ جۆرێك پاك نابێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا وَقَعَتِ الْفَأْرَةُ فِالسَّمْنِ فَإِنْ كانَ جامِداً فَأَلْقُوها وَماحَوْلَها، وَإِنْ كانَ مائِعاً فَلا تَقْرَبُوهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصحيح، هەر كاتێك مشك كەوتە ناو ڕون، ئەگەر ڕونەكە پەیت بوو، مشكە مردووەكە فڕێدەنە دەرەوەو دەوروبەری شوێنی مشكەكەش فڕێ بدەن، بەڵام ئەگەر ڕونەكە شل بوو، لێی نزیك مەبنەوە، واتە: چونكە پاك نابێتەوە.

وَقِيلَ يَطْهُرُ الدُّهْنُ بِغَسْلِهِ

(بابُ التَّيَمُّم)

يَتَيَمَّمُ الْمُحْدِثُ وَالْجُنُبُ لِأَسْبابٍ، أَحَدُها: فَقْدُ الْماءِ،

ئینجا بزانە: لە بڕیاری ئەم حەدیسەدا جیاوازی ڕونو شتە پەیتەكانیتر نیە، هەروەها جیاوازی پیسی ئەستوورو پیسەكانیتر نیە، هەروەك لە باسی گلاوكردنەوەشدا ڕوونمان كردوە، هەروەها بزانە: مەبەست بە پەیت ئەوەیە: ئەگەر بەشێكی لێوەربگیرێ، لە كاتێكی زوودا شوێنەكەی بەویتر پڕ نەبێتەوە، واتە: ئەگەر زوو وێك دەكەوتەوە، ئەوە شلە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَقيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَطْهُرُ الدُّهْنُ بِغَسْلِهِ) بە شۆردن ڕون پاك دەبێتەوە، بەڵام بە حەدیسەکەیڕابردوو ئەم فەرموودەیە ڕەد کراوەتەوە، کەوابو: ئێمەش ڕوونی ناکەینەوە.

﴿ بابُ التَّيَمُّمِ: **باسی تەیەمموم** ﴾

پێناسە: تەیەمموم ئەوەیە: لەجیاتی بەکارهێنانی ئاو–لە دەستنوێژو غوسلدا– تۆزی گڵێکی پاك بە ڕوخسارو دەستەکانیدا بدا بە چەند مەرجێکی تایبەت. واتە: جیاوازی نیە تەیەممومەکە: بۆ بێدەستنوێژیی بچووك بێ، یان بۆ جەنابەتو حەیزو زەیسانیو مندالبوون بێ، لە گشتیاندا تەنها ڕوخسارو هەردوو دەستەکان لە گەڵ ئەنیشەکان بە تۆزی گڵێکیپاك مەسح دەکرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئاو دەست نەکەوتو کاتی نوێژیش درەنگ بوو و ترسی نەمانی هەبو، لەو کاتدا تەیەمموم واجبە، بەڵام ئەگەر کاتی نوێژ زوو بوو، یان مەبەستی سوننەت کردن بوو، یان ئاوەکە بە پارەیەکی زیاتر لە هاونرخی خۆی دەست دەکەوت، لەو کاتانەشدا تەیەمموم دروستە بەڵام واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(يَتَيَمَّمُ الْمُحْدِثُ) دروستە: مرۆڤی بێدەستنوێژ تەیەمموم بکا (وَالْجُنُبُ) دروستە: مرۆڤی جەنابەتدارو ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار تەیەمموم بکەن، ئەگەر نەیانتوانی ئاو بەکار بێنن (لأسْبابٍ) لە بەر چەند هۆیەك لەو هۆیانەیداهاتوو:

(أَحَدُها) یەکێك لەو هۆیانە (فَقْدُالْماءِ) نەبوونی ئاوی پاککەرەوەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِّنَ الْغائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا مآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً﴾ ئەگەر ئێوە نەخۆش بون، یان لە سەفەردا بون، بە هۆی پیسایکردن، یان بە دەست لێدانی ئافرەتان بێدەستنوێژ بونو ئاوتان دەست نەکەوت، بە گڵێکی پاك تەیەمموم بکەن.

فَإِنْ تَيَقَّنَ الْمُسافِرُ فَقْدَهُ تَيَمَّمَ بِلاَ طَلَبٍ، وَإِنْ تَوَهَّمَهُ طَلَبَهُ مِنْ رَحْلِهِ وَرُفْقَتِهِ وَنَظَرَ حَوَالَيْهِ إِنْ كانَ بِمُسْتَوٍ، فَإِنْ احْتَاجَ إِلى تَرَدُّدٍ تَرَدَّدَ قَدْرَ نَظَرِهِ،

ئینجا بزانە: لە نەبوونی ئاودا جیاوازی نیە: کە بە هەستکراوی بێگومان ئاوەکە نەبێ، یان ئاو هەبێ بەڵام شەرع ڕێگای بەکارهێنانی نەدا، هەروەك لە هۆیەکەی ژمارە دووەمدا ڕوونی ئەکەینەوە، إن شاءالله تعالَى، یان ئاو هەبێو شەرعیش ڕێگە بدا، بەڵام لە کاتینوێژدا توانای وەدەستهێنانی نەبێ: وەکو دوژمن، یان دڕندەیەك ڕێگەیئاوی گرتبێ، یان لە ناو دەریادا سواری کەشتی بوبێو توانای ئاو هەڵێنجانی نەبێ، یان ئاوی بیر بە تۆبەت بوو و تا تۆبەتی دەگەیشتێ کاتینوێژ نەدەما، لەو مەسەلانەدا ئاوەکە بە نەبوو دادەندرێ، کەواتە: تەیەمموم

دەکاو قەزاکردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردونەوە.
(فَإِنْ تيَقَّنَ الْمُسافِرُ) جا ئەگەر ڕێبوار بێگومان دەیزانی (فَقْدَه) ئاو لەو شوێنەدا نیە (تيَمَّمَ) یەکسەر لە کاتینوێژدا تەیەمموم دەکا (بِلاطَلَبِ) بێ ئەوەی بە دوایئاودا بگەڕێ، چونکە گەڕانەکەی بێسودە، کەواتە: قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، ئینجا بزانە: نیشتەجێ، واتـە: ئەو کەسەی لە ئاوەدانییە، ئەگەر ئەویش بێگومان دەیزانی ئاو نیە، یەکسەر تەیـەمموم دەکا، بەڵام نوێژەکە قەزا دەکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
هەروەها ئەگەر دادپەروەرێك پێی گوت: لەم شوێنەدا ئاو نیە. دیسان یەکسەر تەیەمموم دەکـا، هـەروەك لـە (نهايـة)دا فەرموویـەتی ﴿عن أبـذرٍّ: أَنَّهُ كان تُصِيبُهُ الْجَنابَةُ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ اَلصَّعِيدُ الطَّيِّبُ وَضُوءُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْماءَ عَشْرَ سِنِينَ فَإِذا وَجَدَ الْماءَ فَلْيُمِسَّهُ بَشَرَتَهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، دەربارەی جەنابەتدار پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: گڵی پاك دەستنوێژگری موسڵمانە، هەر چەند تا دە ساڵیش ئاوی دەست نەکەوێ، جا هەر کاتێك ئاوی دەست کەوت، با خۆی پێ پاك بکاتەوە لە بێدەستنوێژیی گـەورەو بچـوك.
واتە: چونکە تەیەمموم بێدەستنوێژی لاتابا.
(وإِنْ تَوَهَّمَه) ئەگەر دڵنیا نەبو، بەڵام دڵی بۆ ئەوە چوو: کە ئاو هەیـە (طَلَبَـهُ) واجبـە لـە کاتی نوێژدا بە دوای ئاودا بگەڕێ (مِنْ رَحْلِه) لە بارگەو بارخانەی خۆیو (وَرُفْقَتِه) لە لای هاوڕێکانی خۆیو (وَنَظَرَ حَوالَيْه) تەماشای هەر چوار لایخۆی دەکا (إِنْ كانَ بِمُسْتَوٍ) ئەگەر لە شوێنێکیڕاستان بێ، جا زیاتر بایەخ بە شوێنی سەوزاییو باڵندە دەدا.
(فانْ احْتاجَ إِلى تَرَدُّدٍ) جا ئەگەر پێویستی بـە هاتوچـۆ هـەبو، چـونکە شـوێنەکە ڕاسـتان نەبو، بەڵکو دۆڵایی، یان تەپۆلکە بوو، ئەوە (تَرَدَّدَ قَدْرَ نَظَرِه) بـە ئەنـدازەی دیتنیخـۆی بــە دوای ئــاودا دەگــەڕێو دەچــێتە ســەر بەرزایــەکان، بــەو ئەندازەیــە دەگــۆترێ: (سنوری فریاکەوتن)، کە دەکاتە (﴿﴾) متر.

منهاج- بەرگییەکەم-8

فَـإِنْ لَـمْ يَجِـدْ تَـيَمَّمَ، فَلَـوْ مَكَـثَ مَوْضِـعَهُ فَالْأَصَـحُّ
فَلَوْ عَلِمَ مَاءً يَصِلُهُ الْمُسَافِرُ لِحاجَتِهِ وَجَبَ قَصْدُهُ إِنْ لَمْ يَخَ

کەواتە: هەر ئەوندە لە بارگەکەی دوور ئەکەوێتەوە: ئەگەر هاوار بکاتـە هاوڕێکـانی-لـەو کاتەی گفتوگۆ دەکەنو بە شتیترەوە خەریکن- یەکسەر فریای بکەونو بەو مەرجەش لە گیانو ماڵو ناموسیش دڵنیا بێو کاتی نوێژەکەش نەڕواو لە هاوڕێکانیشـی دوا نەکـەوێ، هەروەك لە سەر چاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.
(فَإِنْ لّمْ يَجِدْ) جا ئەگەر لەو سنورەدا گەڕاو ئاوی دەست نەکەوت (تَيَمَّمَ) تەیەمموم دەکاو قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، چونکە ئاو نیە.

(فلَوْ مَكَث مَوْضِعَه) جا ئەگەر هەر لە شوێنەكەی خۆی مایەوە (فَالأَصَحُّ وُجوبُ الطَّلَبِ) بە فەرموودەیڕاستتر: واجبە بە دوای ئاودا بگەڕێ (لِما يَطْرَأُ) بۆ ئەو پێویستیيەی دووبارە ڕوو دەدا: وەك هەر لە شوێنەكەیخۆیدا تووشی جەنابەت ببێ، یان كاتی نوێژێكیتر هاتبێ، ئەوە دووبارە واجبە بە دوای ئاودا بگەڕێ، بەڵام گەڕانەكەی لە جاریيەكەم سوكتر بێ، هەروەها بۆ نوێژی سێيەمو چوارەمیش-ئەگەر لە شوێنیخۆی مایەوە- هەمان ڕەفتار دەكا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر دوو نوێژی لە یەك كاتدا (جَمْع)=كۆ كردنەوە، ئەوە واجبە لە دوای سەلامدانەوەی نوێژی یەكەم، دووبارە بە دوای ئاودا بگەڕێ، واتە: تەنها لە شوێنیخۆی تەماشای هەر چوار لای خۆی بكا، ئینجا ئەگەر ئاو نەبو، تەیەمموم بكاو دەست بە نوێژی دووەم بكا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

هەروەها ئەگەر ویستی چەند نوێژێك لە یەك شوێندا بە دوای یەكدا قەزا بكاتەوە، دیسان واجبە: بەو شێوەیە بە دوای ئاودا بگەڕێو ئینجا تەیەمموم بكاو نوێژێكیتر قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموويەتی.

(فَلَوْ عَلِمَ ماءً) جا ئەگەر بێگومان زانی لە شوێنێكدا ئاو هەیە، یان دادپەروەرێك پێی گوت: لەو شوێنەدا ئاو هەیە. شوێنەكەش لە سنووری فریاكەوتن دوورتر بوو، بەڵام (يَصِلِهُ الْمُسافِرُ) ڕێبوار دەگەیشتە ئەو شوێنە (لِحاجَتِه) بۆ پێویستیەكانیخۆی: وەكو دار هێنانو ئاژەڵ لەوەڕاندن-بەم ئەندازەیەش دەگوترێ: (سنوری نزیك)، كە دەگاتە نزیكەی (2500) متر- كەوابو: (وَجَبَ قَصْدُه) واجبە بڕواتە ئەو شوێنەو ئاو وەدەست بێنێ بۆ دەستنوێژو غوسل، بەم مەرجانە:

(إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَرَ نَفْسٍ أَوْ مالٍ) ئەگەر نەترسێ زیان بە گیانو ماڵو ناموسی خۆیو كەسێكیتر بكەوێو نەترسێ كاتی نوێژەكەش بڕواو نەترسێ لە هاوڕێكانی دوا بكەوێ، فَإِنْ كانَ فَوْقَ ذلِكَ تَيَمَّمَ، وَلَوْ تَيَقَّنَهُ آخِرَالْوَقْتِ فَانْتِظَارُهُ أَفْضَلُ، أَوْ ظَنَّهُ فَتَعْجِيلُ التَّيَمُّمِ أَفْضَلُ فِالأَظْهَرِ، وَلَوْ وَجَدَ مَاءً لاَ يَكْفِيهِ فَالأَظْهَرُ وُجُوبُ اِسْتِعْمالِهِ وَيَكُونُ قَبْلَ التَّيَمُّمِ،

واتە: ئەگەر یەكێكی لەو مەترسیانەی هەبو، بۆی دروستە تەیەمموم بكاو واجب نیە بڕواتە سەر ئاوەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ كانَ فَوْقَ ذلِك) جا ئەگەر ئاوەكە لە ئەندازەی (سنوری نزیك) دوورتر بوو-كە پێی دەگوترێ: (سنوری دوور)- ئەوە واجب نیە: بڕواتە سەر ئاوەكە، بەڵكو (تَيَمّمَ) تەیەمموم دەكا، چونكە ڕۆیشتن بۆ سەرئاوەكە ماندووبوونێكی تەواوی دەوێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو سێ سنورە گشتی دەربارەی ڕێبوار بوو، چونکە ئەگەر نیشتەجێ دەیزانی لە شوێنێکی ئاوەدانیدا ئاو هەیە، دروست نیە تەیەمموم بکا، بەڵکو واجبە بڕواتە سەر ئاوەکە، هەرچەند لەم سەری‌شار بڕواتە ئەو سەری‌شار و کاتی نوێژەکەش بڕوا، چونکە ئەگەر نیشتەجێ لە بەر نەبوونی‌ئاو تەیەممومیش بکا، هەر واجبە نوێژەکە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (الشرواني)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

(وَلَوْ تَيَقَّنهُ آخِرَ الْوَقْتِ) ئەگەر بێگومان دەیزانی: لە کۆتایی کاتی نوێژدا ئاوی دەست دەکەوێ (فإِنْتِظارُهُ أَفْضَلُ) ئەوە چاوەڕوانی ئاوەکە بکا خێری زیاترە، چونکە نوێژی بە دەستنوێژ خێری زیاترە لە نوێژی بە تەیەمموم (أَوْ ظَنَّه) یان گومانی هەبو کە لە کۆتایی کاتی‌نوێژدا ئاو دەبێ، یان نابێ (فَتَعْجِيلُ التَّيَمُّمِ أَفْضَلُ) ئەو کاتە بە پەلەکردنی تەیەمموم خێری زیاترە (فِي‌الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بە هێزتردا.

(وَلَوْ وَجَدَ ماءً) ئەگەر بێ‌دەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار، هەندێك ئاوی دەست کەوت، بەڵام (لايَكْفِيه) ئاوەکەش کەم بوو بەشی دەستنوێژ، یان غوسل کردنی نەدەکرد، ئەوە (فَالأَظْهَرُ وُجُوبُ اِسْتِعْماله) بە فەرموودەی بەهێزتر واجبە ئاوەکە بەکار بێنێ تا دەبڕێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتُوا مِنْهُ مااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك فەرمانم بە شتێك پێ‌کردن، هەر چەندی تواناتان هەیە فەرمانەکەم بەجێ بهێنن. (ويَكُونُ قَبْلَ التَّيَمُّمِ) واجبە: بە کارهێنانی ئاوەکە لە پێش تەیەمموم کردندا بێ، واتە: کە ئاوەکە نەما ئینجا تەیەمموم بکا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا﴾ ئەگەر ئاوتان دەست نەکەوت تەیەمموم بکەن.

ئینجا بزانە: بۆ دەستنوێژگرتن واجبە: بەگوێرەی ڕیزی‌دەستنوێژ ئاوەکە بەکار بێنێ تا ئاوەکە دەبڕێ، ئینجا تەیەمموم دەکا، بەڵام بۆ غوسل کردن سوننەتە: یەکەمجار ئاوەکە لە ئەندامەکانی‌دەستنوێژ بەکار بێنێ، ئینجا سەر، ئینجا تەنیشتی ڕاستە، ئینجا کە ئاوەکە بڕا، تەیەمموم دەکا، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

وَيَجِبُ شِرَاؤُهُ بِثَمَنِ مِثْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَحْتَاجَ إِلَيْهِ لِدَيْنٍ مُسْتَغْرِقٍ أَوْ مُؤْنَةِ سَفَرِهِ أَوْ نَفَقَةِ حَيْوَانٍ مُحْتَرَمٍ،

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بێ‌دەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار ئاویان دەست نەکەوت، بەڵام بەفر، یان تەزرەیان دەست کەوت‌و نەیانتوانی بیانتاوێننەوە، ئەوانەش هەر بە نەبوو دادەندرێن، واتە: تەیەمموم دەکەن‌و قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر دەیانتوانی بیانتاوێننەوە، ئەو کاتە واجبە: بەکاریان بێنن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

واته: واجبه به تاواندنەوەیان خەریك بێ، بەو مەرجەی نەترسێ کاتی نوێژەکه بڕوا، جا ئەمه دەریاەی ڕێبوار بوو، بەڵام نیشتەجێ له سەری واجبه به تاواندنەوەیان خەریك بێ، هەر چەند کاتی نوێژەکەش بڕوا، چونکه نیشتەجێ له بەر بێئاویش تەیەمموم بکا هەر واجبه نوێژەکه قەزا بکاتەوە، هەروەك باسمان کرد.

ئینجا بزانه: ئەگەر پیسیەکی به لاشەیەوە بوو، ئەو کاته واجبه ئاوەکه له پێشدا له لابردنی پیسیدا بەکار بێنێ، ئینجا تەیەمموم بکا، واته: ئەگەر تەیەممومی کرد ئینجا پیسیەکەی لابرد، یان هەر لاینەبرد، ئەوە تەیەمموی دروست نیه، چونکه مەرجێکی دروستبوونی تەیەمموم ئەوەیه: هیچ پیسیەکی لێنەبورداوی به لاشەیەوە نەبێ، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێش نیه-هەروەك له زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانه- بەڵام له فەرموودەی (تحفة) دەفامێندرێتەوە: ئەگەر ئەوندە ئاوەش نەبو پیسیەکەی پێ لاببا، ئەو کاته تەیەممومی دروسته. له (نهایة)دا دەفەرموێ: ئاشکرایه پیسبوونی ئەو بەرگەی ناتوانێ دایبکەنێ، وەکو پیسبوونی لاشەی وایه.

ئینجا بزانه: ئەگەر میز، یان پیسایی کرد، مەرجه له پێش تەیەمموم کردندا: یان به ئاو، یان به بەرد تارەت بکا، جا ئەگەر تارەتی نەکردو تەیەممومی کرد، تەیەمموومەکەی دروست نیه، هەروەك له سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَجِبُ شِراؤُهُ) واجبه: بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل له کاتیءنوێژدا ئاو بکڕێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجان بکڕێ (بِثَمَنِ مِثْلِه) به پارەی هاونرخی خۆی: لەو کاتو لەو شوێندا (إلاّ أنْ يَحْتاجَ إلَيْهِ) مەگەر پێویستی بەو پارەیه هەبێ (لِدَيْنٍ مُسْتَغْرِقٍ) بۆ قەرزێکی وەها: گشت ماڵی دابگرێ (أوْ مُؤْنَةِ سفَرِهِ) یان پێویستی به پارەکه هەبێ بۆ ئەرکی سەفەر: وەکو هاتنو چوونو خواردنو خەوتنو سواری.

(أوْنَفَقَةِ حَيَوانٍ مُحْتَرَمٍ) یان پێویستی پێ هەبێ بۆ بەخێوکردنی گیانلەبەرێکیڕێزدار: وەکو دایکیو باوکیو منداڵەکانیو ژنەکانیو خزمەتکارەکانیو ئاژەڵەکانی، جگه

وَلَــوْ وُهِـــبَ لَـــهُ مَـــاءٌ أَوْ أُعِيـــرَ دَلْـــواً وَجَـــبَ الْقَبُـــولُ فِالأَصَـــحِّ، وَلَوْ وُهِبَ ثَمَنُهُ فَلاَ، وَلَوْ نَسِيَهُ فِي رَحْلِهِ أَوْ أَضَلَّهُ فِيهِ فَلَمْ يَجِدْهُ بَعْدَ الطَّلَبِ فَتَيَمَّمَ قَضَى فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ أَضَلَّ رَحْلَهُ فِي رِحَالٍ فَلاَ يَقْضِي.

له سەگی زیانبەخشو خزمی کافربوو و نوێژنەکەر به مەرجی خۆیو، زیناکەری موحسەن، چونکه ئەوانه ڕێزدار نین.

جا ئەگەر یەکێکی لەو پێویستیانەیڕابردوو هەبو، یان به زیاتر له پارەی هاونرخ ئاوەکەیان پێدەفرۆشت، واجب نیه بیکڕێ، بەڵام ئەگەر پارەکەی لەو پێویستانه

زیاد بوو، ئەو کاتە واجبە بە پارەی هاونرخ ئاوەکە بکڕێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجان بکڕێ، مەبەستیش بە پارە-لێرەدا- تەنها دراو و پول نیە، بەڵکو هەر جۆرە ماڵێکی هەبێ، واجبە: ئاوی پێ‌بکڕێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(ولَوْ وُهِبَ لَهُ ماءٌ) ئەگەر بۆ دەستنوێژ، یان بۆ غوسل ئاوی پێ‌بەخشرا، یان ئاوی بە قەرز درایێ (أوْ أُعِيرَ دَلْواً) یان دۆلچە، یان کەرستەیەکی‌تری ئاو هەڵێنجانی بە خواستن وێدرا (وَجَبَ الْقَبُولُ) واجبە بەخشینەکە، یان قەرزەکە، یان خواستنەکە قبوڵ بکا (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بەوەندە منەتێکی گەورەی لە سەر ناکرێ (وَلَوْ وُهِبَ ثَمَنُهُ) بەڵام ئەگەر پارەی پێ‌بەخشرا تاکو ئاوی پێ‌بکڕێ، یان پارەی ئاوکڕینی بە قەرز درایێ، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجانی بە قەرز درایێ (فَلا) واجب نیە بەخشینی پارە، یان قەرزەکان قبوڵ بکا، چونکە منەتی گەورەیە.

(ولَوْ نَسِيَه فِي رَحْلِه) ئەگەر ئاوەکەی، یان کەرستەی ئاو هەڵێنجانی لە ناو باری خۆی‌دا لەبیر چوو (أوْ أضَلَّه فيهِ) یان لە ناو بارەکەی‌دا ونی کرد (فلَم يَجِدْه بَعْدَالطَّلَبِ) پاش ئەوەی زۆر بە دوای‌دا گەڕا نەیدۆزیەوە (فَتَيَمَّم) جا تەیەمومی کردو نوێژی پێوە کرد (قَضَى) واجبە نوێژەکە بە دەستنوێژ قەزا بکاتەوە (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە ڕاستی‌دا ئاوی هەیە، بەڵام کەم‌وکوڕی لە خۆیەتی (وَلَوْ أضَلَّ رَحْلَه فِي رِحالٍ) بەڵام ئەگەر ئاوەکە لە ناو بارەکەی‌دا بوو، بارەکەشی لە ناو باری هاوڕێکانی‌دا ون کرد (فلا يَقْضِي) قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، چونکە کەم و کوڕی لە خودی‌خۆی نیە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر یەکێك ئاوی لە لا هەبو و پێویستیشی پێ‌نەبو، بەڵام یەکێکی‌تر -بۆ دەستنوێژ، یان بۆ غوسل- پێویستی پێ‌هەبو و داوای ئاوەکەی لێ‌کرد، خاوەن ئاوەکەش نە بە فرۆشتن‌و نە بە بەخشین‌و نە بە قەرز ئاوەکەی نەدایێ، ئەوە دروست نیە بە هێزو توانا ئاوەکەی لێ‌بستێنێ، بەڵکو تەیەموم دەکاو قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەها لە سەر خاوەن ئاوەکەش واجب نیە بۆ دەستنوێژو بۆ غوسل ئاو بداتە

اَلثَّانِي: أَنْ يُحْتَاجَ إِلَيْهِ لِعَطَشِ مُحْتَرَمٍ وَلَوْ مَآلاً.

یەکێکی‌تر، بەڵام بۆ خواردنەوە لە بەر زۆر تێنووەتی دروستە: بە هێزو تواناش ئاوەکەی لێ‌بستێنێ-واتە: بە پارە، یان بە قەرز- ئەگەر خاوەنەکەی پێویستی پێ‌نەبێ، چونکە لە دەستنوێژو غوسلدا خوای‌گەورە گڵی بە جێگری‌ئاو داناوە، بەڵام لە پاراستنی گیاندا هیچ شتێك جێگری گیان نیە.

ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك دروست نیە ئاوی دزراو، یان زەوتکراو، یان بە ئەمانەت داندراو، بەکار بێ: نە بۆ دەستنوێژو نە بۆ غوسل، بەڵکو تەیەموم دەکاو قەزاکردنەوەشی

له سەر نیه، جا ئەگەر بەو جۆرە ئاوانە دەستنوێژی گرت، یان غوسلی کرد، گوناهبار دەبێ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەستنوێژو غوسلو نوێژەکەی دروستە، ئەم ئاگادارییە لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ تەیەمموم بە هۆی تێنووەتی ﴾

(اَلثَّانِی) دووەم لە هۆیەکانی تەیەمموم: نەبوونی ئاوە بەگوێرەی شەرع، واتە: ئاوەکە هەبێ، بەڵام شەرع ڕێگەی بەکارهێنانی نەدا: وەکو ئاوەکە پیس بێ، یانوەکو (أَنْ يُحْتاجَ إِلَيْه) پێویست بە ئاوەکە ببێ (لِعَطَشِ مُحْتَرَمٍ) بۆ تێنووەتی گیانلەبەرێکی ڕێزدار–بە بەڵگەی (اجماع)– (وَلَوْ مَآلاً) هەر چەند پێویستیەکەش ئێستا نەبێ بەڵکو لە مەودوا بێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْياها فَكَأَنَّما أَحْياالنّاسَ جَمِيعاً﴾ هەر کەسێك ئادەمیزادێك لە مردن ڕزگار بکا، خێری وەك هەموو خەڵکی ڕزگار کردبێ ئەوهایە.

کەوابو: ئەگەر دەیزانی یەکێك لە هاوڕێکانی لە بەر تێنووەتی پێویستی بە ئاو هەیە –ئێستا، یان لە مەودوا– واجبە تەیەمموم بکاو لە کاتی پێویستیدا ئاوەکەی بداتێ: یان بە پارە، یان بە خۆڕایی، واتە: دروست نیە ئاوەکە: نە بۆ دەستنوێژو نە بۆ غوسلو نە بۆ لابردنی پیسی بەکار بێنێ، بەڵکو بە پیسیەوە نوێژ دەکاو قەزای دەکاتەوە؟ چونکە بە پیسیەوە نوێژی کردوە، هەروەك لە (الشراونی)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لە پێویستی تینووەتیدا جیاوازی نیە گیانلەبەرەکە: بە خۆی بێ، یان کەسێکیتر بێ، خزم بێ، یان بێگانە بێ، یان ئاژەڵ بێ، گۆشتی بخورێ، یان نا، واتە: حەڕامە ئاوەکە لە دەستنوێژو غوسل بەکار بێنێ، بەڵکو واجبە ئاوەکە بۆ خواردنەوە دابنێو تەیەمموم بکا، قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە.

بەڵام ئەگەر گیانلەبەرەکە ڕێزدار نەبو: وەکو سەگی زیانبەخشو بەرازو جەنگاوەریکافرو موسڵمانیکافربوو و نوێژنەکەرو...هتد ئەوانەی کوشتنیان دروستە، ئەوە دروست نیە ئاوەکەیان بداتێ، بەڵکو واجبە: لە دەستنوێژو غوسلدا بەکاری بێنێ، واتە: ئەگەر

اَلثَّالِثُ: مَرَضٌ يَخَافُ مَعَهُ مِنْ اِسْتِعْمالِهِ عَلَى مَنْفَعَةِ عُضْوٍ، وَكَذا بُطْءُ الْبُرْءِ أَوِ الشَّيْنُ الْفَاحِشُ فِى عُضْوٍ ظَاهِرٍ فِى الأَظْهَر، وَشِدَّةُ الْبَرْدِ كَمَرَضٍ،

ئاوەکەی دانێو تەیەمموومی کرد، گوناهبار دەبێو واجبە: نوێژەکەش قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەگەر ئاوەکە خێراتیخواردنەوە بوو، دروست نیە بۆ دەستنوێژو غوسل بەکاری بێنێ، بەڵکو تەیەمموم دەکاو قەزاکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ئەو مەسەلانەیان ڕوون کردونەوە.

هەروەها ئەگەر ڕێبوارە تێنووەکە سەفەرەکەی تاوانباری بوو، ئەوە تا تۆبە

نەكا دروست نیە تەیەمموم بكا، هەروەك لە سەر چاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ تەیەممومی بە هۆی نەخۆشیو سەرماو برینداری ﴾

(اَلثَّالِثُ) سێیەم لە هۆیەكانیتەیەمموم: (مَرَضٌ) نەخۆشـی، یـان برینێكـی وەهایـە: كـە (يَخافُ مَعَه مِنْ اِسْتِعْمالِه) ترسی هەبێ ئەگەر لە گەڵ ئەو نەخۆشیە، یان ئەو برینەدا، ئاو بەكار بێنێ (عَلَى مَنْفِعَةِ عُضْوٍ) ئەندامێك، یان سودی ئەندامێكی نەمێنێ: وەكو كوێر ببێ، یان ئەندامێكی لێببێتەوە، یان شەلەپەتە ببێ، یان كەڕ ببێ، یان نەخۆشیەكیتری تووش ببێ، واتە: بۆی دروستە: تەیەمموم بكا، بە بەڵگەی ئایەتی (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى)یڕابردوو.

(وكذا بُطْءُ الْبُرْءِ) هەروەها درەنگ چاكبوونەوەی نەخۆشیو برینو زێدەبوونی نەخۆشیو زیدەبوونی ئازار، كشـتی وەكـو نەخۆشـی وایـە (أوِ الشَّيْنُ الْفاحِشُ) یـان پەڵەیـەكی زۆر ناشیرن پەیدا ببێ (فِيعُضْوظاهِرٍ) لە ئەندامێكیدەرەوە: وەكو دەستو ڕوخسار، ئەویش وەكو نەخۆشی وایە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: لە هەردوو مەسەلەكەدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە تەیەممومی نەخۆشیو بریندارىدا جیـاوازی ڕێبـوارو نیشـتەجێ نیـەو جیاوازی بێدەستنوێژی بچوكو گـەورەش نیـە، هیچیـان قەزاكردنـەویان لـە سـەر نیـە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَشِدَّةُ الْبَرْدِ) سەرمای بەهێز (كَمَرَضٍ) وەكو نەخۆشی وایەو دەبێتـە هـۆی دروسـتبوونی تەیەمموم: بۆ ڕێبوارو بۆ نیشتەجێ، بەو مەرجەی هیچی دەست نەكـەوێ ئـاوی پێگـەرم بكا، یـان خـۆی پـێ گـەرم بكاتـەوە ﴿عن عَمْرِو بن العاصﷺ: أَنَّهُ اِحْتَلَمَ فِي لَيْلَةٍ بارِدَةٍ، فَأَشْفَقَ أَنْ يَغْتَسِلَ فَتَيَمَّمَ ثُمَّ صَلَّى بِأَصحابِهِ، فَذَكَرُوا ذلِكَ لِلنَّبِيِّﷺ فَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِ﴾ رواه ابوداود موصولا والبخاری تعليقاً، حـەزرەتی (عـەمر)ی كوڕی(عـاس) لـە شـەوێكی ساردىدا لەشی بە جەنابەت بوو، لە ترسی سەرما نەیوێرا غوسل بكا، بـەڵكو تەیـەممومی كردو نوێژی بەیانیی بە جەماعەت بۆ هاوڕێكانی كرد، جا ئەمەیان بۆ پێغەمبەرﷺ بـاس كرد، ئەویش ڕەخنەی لێنەگرت.

وَإِذا امْتَنَعَ اِسْتِعْمالُهُ فِي عُضْوٍ: إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ ساتِرٌ وَجَبَ التَّيَمُّمُ وَكَذا غَسْلُ الصَّحِيحِ عَلَى الْمَذْهَبِ،

ئینجا بزانە: ئەگەر شتێكی دەست كەوت ئاوی پێگەرم بكا، واجبـە: ئاوەكـە گـەرم بكـا، هەر چەند كاتی نوێژەكەش نـەمێنێ، هـەروەها واجبـە: هـەوڵ بـدا كەرسـتەی ئـاو گـەرم كردنیش پەیدا بكا، هەرچەند كاتی نوێژەكەش نەمێنێ، واتە: لە هەردوو مەسەلەكەدا بۆی دروست نیە بە تەیـەمموم نوێژەكـە لـە كـاتی خۆیـدا بكـا، چـونكە ئـاو هەیـە، هـەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

هەروەها ئەگەر بەکرێی هاونرخ ئاوەکەی بۆ گەرم دەکرا، یان بە پارەی هاونرخ ئاوی گەرمی پێفرۆشرا، واجبە جێبەجێی بکاو دروست نیە تەیەمموم بکا نە لە سەفەرو نە لەماڵەوە، هەروەها ئەگەر دەوێرا بەشێکی ئەندامەکانی بشۆرێ، واجبە بیانشۆرێو لە جیاتی ئەوەش کە ناوێرێ تەیەمموم دەکا، هەروەها ئەگەر دەیتوانی یەکە یەکە گشت ئەندامەکانی بشۆرێ دیسانواجبە وابکا.

جا بزانە: بە هەرجۆرێك لە ترسی سەرما تەیەمموم بکا، هەر واجبە قەزا بکاتەوە، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیە، هەروەك لە(المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاوێك لە شوێنێك خەوتو جەنابەتی تووش بوو، شوێنەکەش ئافرەتی لێبوو و ئەگەر غوسلی کردبا، دەترسا بوختانێکی پێبکرێ، ئەویش لە سەری واجبە ئەوندەی دەوێرێ لە ئەندامەکانی بشۆرێ، ئینجا دروستە: تەیەمموم بکاو نوێژەکەش بکا، ئینجا کە غوسلی کرد، واجبە نوێژەکە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (الشروانی) لە باسی جەنابەتدا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإذا اِمْتَنَعَ اسْتِعْمالُهُ) هەر کاتێك قەدەغە بوو نەوێرا ئاو بەکار بێنێ (فِيعُضْوٍ) لە ئەندامێك، واتە: لە شوێنێکی لەشیدا: بە هۆی برینداری، یان شکست، یان نەخۆشی (إِنْ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ ساتِرٌ) ئەگەر داپۆشەر لە سەر شوێنەکە نەبو (وَجَبَ التَّيَمُّمُ) واجبە: تەیەمومێکی تەواو بکا، لە جیاتی شۆردنی شوێنەکە (وَكَذا غَسْلُ الصَّحِيحِ) هەروەها واجبە شوێنی ساغیش بشۆرێ ئەگەر بتوانێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

ئینجا بزانە: واجبە شوێنی دەوروبەری برینەکەش بشۆرێ، جا ئەگەر دەترسا برینەکە تەڕ ببێ، ئەوە بە هۆی شتێکی وەکو پەڕۆ دلۆپە دلۆپە ئاوی بە سەردا دەکا، ئیتر واجب نیە برینەکە بە ئاو مەسح بکا، بەڵام ئەگەر برینەکە لە ئەندامی تەیەمومدا بوو، واجبە بە تۆزی گڵ مەسح بکرێ، جا لە تەیەمومی ئەو بریندارو شکستەدا جیاوازی بێدەستنوێژی بچوكو جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار نیەو هیچیان قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە.

وَلاَ تَرْتِيبَ بَيْنَهُما لِلْجُنُبِ، فَإِنْ كانَ مُحْدِثاً فَالأَصَحُّ اِشْتِراطُ التَّيَمُّمِ وَقْتَ غَسْلِ الْعَلِيلِ، فَإِنْ جُرِحَ عُضْوَاهُ فَتَيَمُّمَانِ، فَإِنْ كانَ كَجَبِيرَةٍ

بەڵام ئەگەر نەیتوانی گشت شوێنە ساغەکانی بشۆرێ، واجبە: داوای یارمەتیدان لە یەکێکیتر بکا، هەرچەند بە کرێی هاونرخیش بێ، جا ئەگەر نەبو، واجبە بە گوێرەی توانای بیشۆرێو لە جیاتی شوێنە نەشۆراوەکەو بریندارەکە تەنها یەك تەیەمموم دەکا، بەڵام واجبە قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلا تَرتِيبَ بَيْنَهُما) ڕیز واجب نیە لە نێوان تەیەمومو شۆردنی بەشە ساغەکەدا (لِلْجُنُبِ

بۆ جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار، بەڵام سوننەتە لە پێشدا تەیەمموم بکا، ئینجا ساغەکە بشۆرێو بە پێچەوانەش دروستە، هەرچەند برینەکەش لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا بێ، چونکە گشت لەشی جەنابەتدارو حەیزدار بە یەك ئەندام دادەندرێ.

جا ئەگەر برینەکە، یان شکستەکە لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا نەبو، واجبە: لە جیاتی جەنابەتو حەیز بۆ هەموو نوێژێك تەیەمموم بکاو ئەگەر بێدەستنوێژیش بوو دەستنوێژ بگرێ، هەر وەکو لە (شرح المنهج)و (بجیرمی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ كان مُحْدِثاً) بەڵام ئەگەر بێدەستنوێژی بچوك بوو و برینەکەش لە ئەندامەکانی دەستنوێژدا بوو، ئەوە ڕیز واجبە، کەوابو: (فَالأصَحّ) بە فەرموودەی ڕاستر (إشْتِراطُ التَّيَمُم) مەرجە تەیەمموم بکا (وَقْتَ غَسْلِ الْعَلِيلِ) لەو کاتەی نۆبەتی شۆردنی ئەندامە بریندارەکە دێ، تاکو ڕیزەکەیدەستنوێژ بێتە جێ، چونکە لە دەستنوێژدا دروست نیە دەستنوێژ، یان تەیەممومی ئەندامێکی تەواو نەبوبێو دەست بە ئەندامەکەی دوای وی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ جُرِحَ عُضْواهُ) جا ئەگەر دوو ئەندامی دەستنوێژی بریندار بون: وەکو ڕوخسارو دەستی بریندار بوبن (فَتَيَمُّمانِ) دوو تەیەمموم واجبن، تاکو ڕیزەکە بێتە جێ، واتە: تەیەممومێکیتەواو لە جیاتی برینەکەی ڕوخساری دەکاو شوێنە ساغەکەی ڕوخساریش دەشۆرێ، ئینجا تەیەممومێکیتریش لە جیاتی برینەکەی دەستی دەکاو شوێنە ساغەکەی دەستەکانیشی دەشۆرێ، ئینجا مەسحی سەری دەکا.

هەروەهاش ئەگەر برینەکە لە سێ ئەندامی دەستنوێژدا بوو-جگە لە سەر- ئەو کاتە سێ تەیەمموم بەو شێوەیە واجبەو سەریشی بە ئاو مەسح دەکا، جا ئەگەر لە چوار ئەندامەکەی دەستنوێژ هیچ شوێنی ساغی نەمابێ-وەکو سوتابێ- ئەو کاتە یەك تەیەمموم بەسە، چونکە واجب نیە ئاو بە کار بێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإن كانَ) بەڵام ئەگەر داپۆشەرێکی وەها لە سەر شوێنەکە هەبو ڕێگەی ئاوی دەگرت (كَجَبِيرَةٍ) وەکو پێچەری شکستو پێچەری برینو مەزلەمەو مەڵحەمو...هتد ئەو جۆرە لاَ يُمْكِنُ نَزْعُهَا غَسَلَ الصَّحيحَ وَتَيَمَّمَ كَما سَبَقَ، وَيَجبُ مَعَ ذلِكَ مَسْحُ كُلِّ جَبيرَتِهِ بِماءٍ، وَقِيلَ بَعْضُها، فَإذا تَيَمَّمَ لِفَرْضٍ ثانٍ وَلَمْ يُحْدِثْ لَمْ يُعِدِ الْجُنُبُ غَسْلاً، وَيُعِيدُ الْمُحْدِثُ ما بَعْدَ عَلِيلِهِ وَقِيل يَسْتَأْنِفانِ

دەرمانانەی ڕێگەی ئاو دەگرن (لا يُمْكِنُ نَزْعُها) ناشگونجا پێچەرەکەو دەرمانەکە لابدرێو ئاو بگاتە شوێنەکە، ئەو کاتە (غَسَلَ الصَّحيحَ) شوێنی ساغ دەشۆرێو (وَيَتَيَمَّمُ) تەیەممومیش دەکا (كَماسَبَقَ) بەو شێوەی تازە ڕابرا لە باسی تەیەممومی برینو شۆردنی شوێنە ساغەکەو ڕیزی بێدەستنوێژو دوو تەیەممومو سێ تەیەمموم.

بەلاّم (وَ يَجِبُ معَ ذلكَ) لە گەلّ ئەوەی ڕابردووشدا واجبە (مَسْحُ كُلِّ جبَيرَتـِهِ بِمـاءٍ) گشـت پێچەرەكە، یان دەرمانەكە لە تۆبەتیئەندامەكەیدا بە ئاو مەسح بكـا ﴿عن ابن عمررضى‌الله عنهما: أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَكَفُّهُ مَعْصُوبَةٌ فَمَسَحَ عَلَيْها وَعَلىالْعِصابَةِ وَغَسَلَ ماسِوى ذلِكَ﴾ رواه البيهقى باسناد صحيح، حەزرەتی(عبدالله‌ﷺ) دەستنوێژی گرتو لەپەدەستی پێچرا بوو، مەسحی لە سەر لەپەدەستو پێچەرەكە كردو ئەوەیتریشی شۆرد. (وَقيلَ بَعْضُها) لە فەرموودەی بیٚهێزدا بەشێكی پێچەرەكە مەسح بكرێ بەسە.

ئینجا بزانە: ئەگەر دەگونجا پێچەرەكە، یان دەرمانەكە لا بدرێو زیانیشی نـەبو، واجبـە لابدرێو شوێنەكە بشۆرێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: مەرجە پێچەرەكە تەنها بە ئەندازەی پێویستیگیربوونو وەستانی خوێنو ڕاوەستانی دەرمانو شكست، شوێنە ساغەكە داپۆشێ، واتە: ئەگەر لەو ئەندازە پێویستە زیاتر لە شوێنی ساغ داپۆشێ، واجبە نوێژەكە قـەزا بكاتـەوە—هـەروەك لـە (القليـوبى)و (الشبراملسى)دا ڕوون كراوەتەوە— هەروەها ئەگەر پێچـەرەكە لـە كـاتی بێدەسـتنوێژیدا پێچرا بوو، یان لە ئەندامەكانی تەیەمموم پێچرا بوو، واجبە: قەزا بكاتـەوە، هـەروەك لـە كۆتایی تەیەمومدا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(فَـإذا تَـيَمَّمَ) جـا ئەگـەر ئـەو برینـدارەیڕابردوو، نوێـژێكی واجبـی كـردو ویسـتی تەیەممومێكیتر بكا (لِفَـرْضٍ ثـانٍ) بـۆ نوێـژە فـەرزێكیتر (وَلَـمْ يُحْـدِثْ) تەیەممومەكـەی پێشووی—كە نوێژی پێوەكردبو— هەر مابو، بەتالّ نەبوبو (لَمْ يُعِدالْجُنُبُ غَسْلاً) برینـداری جەنابەتـدار، یـان حـەیزدار غوسـلەكە—واتـە: شـۆردنی هـیچ شـوێنێكی لـەش— دووبـارە ناكەنەوە، بەلّكو تەنها تەیەمموم دووبارە دەكەنەوە، چونكە جەنابەت بە تەنها بۆ هەموو نوێژێك تەیەمموم واجب دەكا، هەروەك لە (تحفة)دا لە باسی بێدەستنوێژیدا فەرموویەتی (وَيُعيدُ الْمُحْدِثُ ما بَعْدَ عَليلِه) لـە فەرموودەیەكـدا: بێدەسـتنوێژ شـۆردنی دوای برینەكـە دووبـارە دەكاتـەوە (وَقيـلَ يَسْـتَأْنِفانِ) لـە فەرموودەیـەكیتردا: هـەردووكیان غوسـلو دەستنوێژ دووبارە دەكەنەوە، بەلاّم ئەم دوو فەرموودەیە بێهێزن.

وَقيلَ اَلْمُحْدِثُ كَجُنُبٍ، قُلْتُ: هذَاالثَّالِثُ أَصَحُّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَقيلَ) لە فەرموودەی سێیەمدا (اَلْمُحْدِثُ كَجُنُبٍ) بێدەستنوێژیش وەكو جەنابەتدار وایـە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (هذا الثّالِثُ أَصَحُّ والله اعلم) ئەم فـەرموودە سـێیەمە ڕاسترە، كەواتە: بێدەستنوێژیش وەكو جەنابەتدار—بـۆ نوێـژێكیتر— تـەنها تەیـەمموم دووبـارە دەكاتـەوە، بـەو مەرجـەی دووبـارە بێدەسـتنوێژ نـەبوبێ، بـەلاّم ئەگـەر تەیەممومەكەی پێشووی نەمابو، یان دووبارە بێدەسـتنوێژ بـوو، یـان دووبـارە تووشـی جەنابەت، یان حەیز، یان زەیسانی بـوو، ئـەو كاتـە بـۆ نوێـژێكیتر، واجبـە: تەیـەمموو

دەستنوێژو غوسڵو مەسحی پێچەرو شۆردنی شوێنە ساغەکە، گشتی دووبارە بکرێنەوە، بەو شێوەی لە تەیەمومی بریندارەدا باسمان کرد، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: تەیەموم دەستنوێژی ناچاریەو هیچ بێدەستنوێژیەکی گەورەو بچووك لانابا–هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە– واتە: تەیەموم نوێژو تەواف و قورئان و ئەو شتانەی بە جەنابەت و حەیز حەرامن لە بەر ناچاری حەلاڵیان دەکا، کەواتە: هەر کاتێك بێدەستنوێژو جەنابەتدارو زەیسانیو حەیزدار لە دوای تەیەموم کردن ئاویان دەست کەوت، واجبە ئەو بۆ نوێژکردن دەستنوێژ بگرێ، ئەمانەش واجبە غوسل بکەن، هەروەها نەخۆشیش هەر کاتێك چاك بووە، واجبە بۆ نوێژ دەستنوێژ بگرێو لە بەر جەنابەت و حەیزیش واجبە غوسل بکا، لە (المجموع)دا بەڵگەی بە چەند حەدیسێك هێناوەتەوە: وەك حەدیسەکەی (أبیذر)و (عمرو بن العاص)رَضِىاللهُ عَنْهُما–کە ڕابران– بەم حەدیسەش:

﴿عن عمران بن الحصين ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رأَى رَجُلاً مُعْتَزِلاً لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ، فَقالَ: يا فُلانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ؟ فَقالَ: أَصابَتْنِي جَنابَةٌ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ، فَلَمَّا حَضَرَالْماءُ أَعْطالرَّجُلَ إِناءً فَقالَ: اِغْتَسِل بِهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی دیت: خۆی جیا کردبۆوەو لە گەڵ سەحابەکاندا نوێژی نەکرد، جا فەرمووی: فلان ئەوە بۆ نوێژت نەکرد؟ گوتی: جەنابەتم تووش بووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: گڵ بەکار بێنە بۆت دروستە. ئینجا کە ئاو پەیدا بوو پێغەمبەر ﷺ قاپە ئاوێکی دا پیاوەکەو فەرمووی: غوسلی پێبکە. واتە: چونکە بە تەیەممەکە جەنابەتی لانەچوبو و ئاویش پەیدا بوو، ناچاری نەما.

ئینجا بزانە: هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسانە، هەر کاتێك برین، یان شکست چاك بۆوەو لە دوای تەیەمومیش دووبارە تووشی بێدەستنوێژی، یان جەنابەت و حەیز نەبو، ئەوە تەنها شوێنی برینەکە، یان شکستەکە واجبە بە نیەتی دەستنوێژ، یان غوسل بشۆرێ، بەڵام لە دەستنوێژدا ئەندامەکانی دوای ئەندامە بریندارەکەش واجبە بشۆرێنەوە؟ تاکو ڕیزی دەستنوێژ بێتەجێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَصْلٌ) يَتَيَمَّمُ بِكُلِّ تُرَابٍ طَاهِرٍ حَتَّى مَا يُدَاوَى بِهِ وَبِرَمْلٍ فِيهِ غُبَارٌ، لاَ بِمَعْدَنٍ وَسُحَاقَةِ خَزَفٍ وَمُخْتَلِطٍ بِدَقِيقٍ وَنَحْوِهِ، وَقِيلَ: إِنْ قَلَّ الْخَلِيطُ جَازَ، وَلاَ بِمُسْتَعْمَلٍ عَلَىالصَّحِيحِ وَهُوَ مَا بَقِيَ بِعُضْوِهِ وَكَذا مَا تَناثَرَ فِي الأَصَحِّ،

بەڵام ئەگەر لە دوای تەیەموم چاك بۆوەو دووبارەش تووشی بێدەستنوێژی، یان جەنابەت، یان حەیز بوو، ئەو کاتە واجبە بێدەستنوێژەکە دەستنوێژێکی تەواو بگرێو جەنابەتدارو حەیزداریش غوسلێکی تەواو بکەن، هەروەك لە پێش حەدیسەکەدا باسمان کرد، ئینجا بزانە: ئەگەر پێچەرەکەی لاداو دیتی برینەکە ماوەیەکە چاك بۆتەوە،

ئەو کاتە واجبە نوێژەکانی ئەو ماوەیەی دوای چاکبوونەوە گشتیان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوکنەکانی تەیەمموم و چۆنیەتی تەیەمموم کردن ﴾

(يَتَيَمَّمُ) دروستە تەیەمموم بکا (بِكُلِّ تُرابٍ طاهِرٍ) بە گشت گڵێکی پاك کە تۆزی هەبێ، جا ڕەش بێ، یان زەرد بێ، یان سۆر بێ (حَتَّى مايُداوَى بِهِ) تا تەیەمموم بەو جۆرە گڵەش دروستە: کە بۆ دەرمان بەکار دێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً﴾ تەیەمموم بکەن بە گڵێکی تۆزداری پاك. واتە: بە تۆزی گڵی پیس تەیەمموم دروست نیە (وَبِرَمْلٍ فِيه غُبارٌ) تەیەمموم بە لیمێکی وەهاش دروستە: کە تۆزی تێدا بێ، بەو مەرجەی ئەوەندە ورد نەبێ: بە ئەندامەکانەوە گیر ببێ.

(لا بِمَعْدِنٍ) بەڵام تەیەمموم بە کانگە دروست نیە، وەکو گۆگردو نۆرەو کلو ئەو جۆرە شتانە (وَسُحاقَةِ خَزَفٍ) تەیەمموم بە تۆزی گۆزەی وردکراو و بە تۆزی بەردی وردکراو دروست نیە؟ چونکە ئەو شتانە گڵ نین، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿جُعِلَتْ لَنَاالأَرْضُ كُلُّها مَسْجِداً وَتُرْبَتُها طَهُوراً﴾...الحديث رواه مسلم، زەمین گشتی بۆ ئێمەی موسڵمان کراوەتە شوێنی نوێژ، گڵەکەشی کراوەتە دەستنوێژکر.

هەروەها بەو گڵەش دروست نیە: کە بە ئاگر سوتێندرابێ (وَمُخْتَلِطٍ بِدَقيقٍ) هەروەها دروست نیە تەیەمموم بەو گڵە بکا کە تێکەڵی ئارد بووە (وَنَحْوِه) یان تێکەڵی شتێکی وەکو ئارد بووە: وەکو گەچو چیمەنتۆ، جا کەم بێ، یان زۆر بێ (وَقيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ قَلَّ الْخَلِيطُ جازَ) ئەگەر شتە تێکەڵبووەکە کەم بێ دروستە.

(وَلا بِمُسْتَعْمَلٍ عَلَىالصَّحِيحِ) هەروەها دروست نیە بە گڵی بەکارهاتوو تەیەمموم بکرێ، لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَهُوَ مابَقِيَ بِعُضْوِه) گڵی بەکارهاتوو ئەو گڵەیە: کە بە ئەندامەکەیەوە دەمێنێتەوە لە دوای تەیەمموم کردن (وَكَذا ما تَناثَرَ فِيالأَصَحِّ) هەروەها ئەوەی لە ئەندامەکەی جیا دەبێتەوە هەر بە بەکارهاتوو دادەندرێ، لە فەرموودەی

وَيُشْتَرَطُ قَصْدُهُ، فَلَوْ سَفَتْهُ رِيحٌ عَلَيْهِ فَرَدَّدَهُ وَنَوَى لَمْ يُجْزِئْ، وَلَوْ يُمِّمَ بِإِذْنِهِ جازَ، وقِيلَ: يُشْترطُ عُذْرٌ. وَأَرْكانُهُ: نَقْلُ التُّرابِ، فَلَوْ نَقَلَ مِنْ وَجْهٍ إلى يَدٍ أَوْ عَكَسَ

ڕاستتردا، کەوابو: ئەگەر کۆمەڵێك چەندەها جار تەیەمموم بە گڵێکیکەم بکەن، دروستەو ناشبێتە بەکارهاتوو، هەر چەند مستە گڵێکیش بێ لە ناو کیسەیەکدا لە گەڵ خۆیاندا بیگێڕن، بەڵام بەو مەرجەی هیچ تۆزێك لە ئەندامەکانەوە نەکەوێتە ناو گڵەکە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ بۆ دروستبوونی تەیەمموم (قَصْدُه) بە مەبەستی

گواسـتنەوە تۆزەکـە لـە گڵەکـەوە بگوازێتـەوە بـۆ ئەندامـەکان، چـونکە ئەمـە واتـەی (فَتَيَمَّمُوا)وە لە ئایەتەکەدا (فَلَوْسَفَتْهُ رِيحٌ عَلَيْهِ) ئەگەر با تۆزەکەی بە سەر ئەندامەکەیدا کرد (فَرَدَّدَهُ) ئینجا ئەویش دەستی خۆی بە سەردا هێناو (وَنَـوَى) نیـەتی تەیەمومیشـی هێنا (لَمْ يُجْزِئْ) تەیەمومەکەی دروست نیە، هەرچەند بە ویستی خۆیشی لە بەرامبەر بـا ڕابوەستێ تا تۆزی وێبکەوێ؟ چونکە گواستنەوەی تێدا نیە.

(وَلَوْ يُمِّمَ بِإِذْنِهِ) بەڵام ئەگـەر بـە ئیزنـدانی وی تەیـەمومی بـۆ کـرا (جـاز) تەیەمومەکـە دروستە، هەروەك دەستنوێژیش دروسـتە، چـونکە ئیزندانەکـەی وەکـو کرداریخۆیـەتی، کەوابو: ئەگەر بە بێئیزنی وی تەیەمومی بۆ کرا، ئەوە دروست نیە هەر چـەند نیـەتیش بێنـێ، وەکو مەسەلەی بایەکە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ عُذْرٌ) بە مـەرج دادەندرێ عوزرێك هەبێ: وەکو نەخۆشیو بێدەستیو ئەو جۆرە شتانە.

ئینجا بزانە: مەرج نیە: تۆزەکە لە گڵ بگوازرێتەوە، بەڵکو هەر شـتێك تـۆزی گڵێکـی پـاکی پێوەبێ، دروستە دەستی لێبداو تەیەمومی پێبکا: وەکـو دیـوارو بـالیفـو جـلو ڕایـەخو گەنمو جۆی تۆزاویو ئاژەڵی تۆزاویو...ئەو جۆرە شتانە، هەروەك لە (المجمـوع)دا ڕوونـی کردۆتەوە، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عن أبالجُهَيْمِ ﷺ سَلَّمَ رَجُلٌ عَلَىالنَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتّى أَقْبَلَ عَلىالْجِدارِ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلامَ﴾ رواه الشيخان، پیاوێك سەلامی لە پێغەمبەر ﷺ کرد، ئەویش وەڵامی سەلامەکەی نەداوە تا ڕووی کردە دیوارێکو ڕوخسـارو هەردوو دەستەکانی بە تۆزی دیوارەکە مەسح کردن، ئینجا وەڵامی سەلامی داوە.

﴿ ڕوکنەکانی تەیەموم ﴾

(وَأَرْكانُهُ) ڕوکنەکانی تەیەموم پێنجن، یەکەم: (نَقْلُ التُّرابِ) گواسـتنەوەی تـۆزی گڵـە: لـە شـوێنیخۆی بـۆ ئەندامەکانیتەیـەموم (فَلَـوْ نَقَـلَ مِـنْ وَجْـهٍ) ئەگـەر تۆزەکـەی لە ڕوخسارەوە گواستەوە (إِلَى يَدٍ) بۆ دەسـتێك، واتە: لە دوای تۆزیتەیەموم تۆزێکیتر هاتە سەر ڕوخساریو دەستی لێداو گواستیەوەو دەستەکەی پێ مەسح کرد (أَوْ عَكَسَ) یـــان

كَفَى فِالأَصَحِّ. وَنِيَّةُ اِسْتِبَاحَةِالصَّلاةِ لاَ رَفْعِ حَدَثٍ، وَلَوْ نَـوَى فَـرْضَ التَّـيَمُّمِ لَـمْ يَكْـفِ فِالأَصَحِّ، وَيَجبُ قَرْنُهَا بِالنَّقْلِ وَكَذا اسْتِدَامَتُهَا إِلى مَسْحِ شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ عَلَىالصَّحيحِ، فَإِنْ نَوَى فَرْضَاً وَنَفْلاً أُبيحا، أَوْ فَرْضاً فَلَهُ النَّفْلُ عَلىالْمَذهَبِ، أَوْ نَفْلاً أَوِ الصَّلاَةَ تَنَفَّلَ

بە پێچەوانەی کرد، واتە: تۆزی سەر دەستی گواستەوەو ڕوخساری پێ مەسح کرد (كَفَى فِـي الأَصَـحِّ) تەیەمومەکـەی دروسـتە لـە فەرموودەیڕاسـتتردا، چـونکە گواسـتنەوەی ڕاستەقینە هاتۆتە جێ، کە باسمان کرد.

دووەم: (وَنِيَّةُ اِسْتِباحَةِ الصَّلاةِ) نیەتهێنانە، واتە: نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ، یان تەواف، یان دەست لێدانی قورئـان، یـان چـوونە مزگەوت...هتـد، وەك بـە دڵ بڵـێ: (نَوَيْـتُ اِسْـتِباحَةَ الصَّـلاةِ) نیـەتم وەیـە نوێـژ لـە خـۆم حـەڵاڵ دەكەم...هتـد، بـە بەڵگـەی حەدیسـەكەی ﴿إِنَّمَا الْأَعْمالُ بِالنِّياتِ﴾ی ڕابردوو لە دەستنوێژدا.

جا بزانە: لەم نیەتـەدا جیـاوازی بێدەسـتنوێژو جەنابەتـدارو حـەیزدار نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا وەردەگیرێ (لا رَفْعِ حَدَثٍ) بەڵام نیەتی لابردنی بێدەستنوێژیی بچوك، یان گەورە دروست نیە، چونكە تەیەمموم بێدەستنوێژی لانابا.

(وَلَوْ نَوى فَرْضَ التَّيَمُّمِ) ئەگەر نیەتی هێنا: فەڕزی تەیـەمموم بـەجێ بهێنـێ، یـان نیـەتی هێنا: تەیەمموم بكا (لَمْ يَكْفِ فِي الأَصَحِّ) ئـەم نیەتانـەش دروسـت نینـە لـە فـەرموودەی ڕاستتردا، چـونكە تەیـەمموم دەسـتنوێژی ناچـارییە، هـەروەك لـە كۆتـایی تەیـەممومی بریندارردا بە بەڵگەوە باسمان كرد.

(وَيَجِبُ قَرْنُها بِالنَّقْلِ) واجبە: نیەتەكە بەرامبەر بێ، بە سەرەتای گواستنەوەی تۆز (وَكَذا اِسْتِدامَتُها) هەروەهاش واجبە نیەتەكە بەردەوام بێ (إِلى مَسْحِ شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ) تا بەشێكی ڕوخساریش مەسح دەكا (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(فَإِنْ نَوى فَرْضاً وَنَفْلاً) ئەگەر لە تەیەممومدا نیـەتی حـەڵاڵكردنی واجبێـكو سـوننەتێكی هێنا، واتە: بە دڵ گوتی: نیەتم وەیە نوێژی واجبو سوننەت حەڵاڵ دەكەم، ئەمە دروستەو (أُبِيحا) هەردووكی بۆ حەڵاڵ دەبن (أَوْفَرْضاً) یان تەنها نیەتی حەڵاڵكردنی واجبێكی هێنا، واتە: بە دڵ گوتی: نیەتم وەیە نوێژێكی واجب لە خۆم حەڵاڵ دەكەم، ئـــەوەش دروســـتەو واجبەكـــەی پـــێ حـــەڵاڵ دەبـــێ، كـــەوابو: (فَلَـــهُ النَّفْـــلُ عـــلَـىالْمَذْهَبِ) بـــۆی دروســـتە: سوننەتەكانیش بەم تەیەممومە بكا، هەروەها نوێژی جەنازەشی بۆ دروستە.

(أَوْنَفْلاً) یان نیەتی حەڵاڵكردنی سوننەتێكی هێنا، ئەوە تەنها سوننەتو نـوێژی جەنـازەی بۆ دروست دەبێ (أَوِ الصَّلاةَ) یان تەنها نیەتی حـەڵاڵكردنی نوێـژی هێنـاو باسـی واجبـی نـەكرد، واتـە: گـوتی: نیـەتم وەیـە نوێـژ لـەخۆم حـەڵاڵ دەكـەم (تَنَفَّـلَ) بـەم نیەتـەش لاَ الْفَرْضَ عَلَى الْمَذْهَبِ. وَمَسْحُ وَجْهِهِ ثُمَّ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْهِ،

تەنها سوننەتو نوێژی جەنازەی بۆ دروستن (لا الْفَرْضَ) بەڵام نوێژی واجبی بۆ دروست نیە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب لە هـەردوو مەسـەلەكەدا، كەواتـە: بـۆ نوێژیواجب واجبە بڵێ: (نَوَيْتُ اِسْتِباحَةَ فَرْضِ الصَّلاةِ) نیەتم وەیە فەڕزی نوێـژ لـە خـۆم حەڵاڵ دەكەم.

﴿ ئاگاداری ﴾: تەوافی واجب وەك نوێژیواجب وایە، تەوافیسوننەتیش وەك نوێژیسوننەت

وایە، کەوابو: نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژیواجب، یان تەوافیواجب، ئەو واجبانەو گشت سوننەتێكو گشت ئەو شتانەش حەڵاڵ دەکا: کە بە بێدەستنوێژیو جەنابەتو حەیز حەرامن، هەروەها نیەتی حەڵاڵکردنینوێژیسوننەت، یان تەوافی سوننەت، گشت سوننەتێكو گشت ئەو شتانەیتریش حەڵاڵ دەکا: کە بە بێدەستنوێژیو جەنابەتو حەیز حەرامن، بەڵام نوێژی واجبو تەوافی واجب حەڵاڵ ناکا، هەروەها نیەتی حەڵاڵکردنی شتێك لەو شتانەی جگە لە نوێژو تەوافن، گشت شتێکیتری پێ حەڵاڵ دەبێ، تەنها نوێژو تەوافی واجبو سوننەت نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا بە درێژی ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: (وَمَسْحُ وَجْهِهِ) مەسحکردنی ڕوخساریەتی بە تۆزی گڵەکە، بە گوێرەی سنورەکەی دەستنوێژ. **چوارەم:** (ثُمَّ يَدَيْهِ مَعَ مِرْفَقَيْهِ) مەسحکردنی هەردوو دەستەکانیەتی لە گەڵ ئەنیشکەکانی بە تۆزی گڵەکە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَمْ تَجِدوُا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾ ئەگەر ئاو نەبو تەیەمموم بکەن بە گڵێکی پاك، بە تۆزی گڵەکە ڕوخسارو دەستتان مەسح بکەن. **پێنجەم:** ڕیزکردنە، واتە: مەسحکردنی ڕوخسار لە پێش دەستەکاندا، هەروەك لە ئایەتەکەدا هاتوە.

ئێنجا بزانە: لە ئایەتی تەیەمومدا باسی ئەنیشکەکان نەکراوە، بەڵام لە ئایەتی دەستنوێژدا باسیان کراوە، تەیەمومیش بۆ ناچاری جێگری دەستنوێژە، کەوابو: لە تەیەمومیشدا لە گەڵ دەستەکاندا ئەنیشکیش مەبەستن، بە بەڵگەی فەرموودەکەی (ابن عمر)ی داهاتوو و هەم ئەم حەدیسەش: ﴿عن أبالجهيمﷺ: أَقْبَلَ النَّبِيُّﷺ عَلَىالْجدارِ فَمَسَحَ بِهِ وَجْهَهُ وَذِراعَيْهِ﴾ رواه الشافعي وقال: إن هذا أشبه بالقرآن، وقال البيهقي: جيّد بشواهده، پێغەمبەرﷺ ڕووی کردە دیوارەکەو ڕوخسارو باسکەکانی بە تۆزی دیوارەکە مەسح کردن.

جا بزانە: ئەمەیان فەرموودەی نوێیبەهێزی ئیمامی(شافعی)یە، زانایانی مەزهەبیش لە سەر ئەم فەرموودەنە، چونکە لەگەڵ قورئاندا باشتر تێك دەکاتەوە، بەڵام ئیمامی (النواوی) فەرموودەکەیکۆنی ئیمامی(شافعي)شی بە بەهێز داناوە، کە دەفەرموێ: لەپە دەستەکان تەنها تا جومگەکان واجبە مەسح بکرێن، چونکە حەدیسەکەی(عمّار)–کە

وَلاَ يَجِبُ إِيْصالُهُ مَنْبَتَ الشَّعَرِالْخَفيفِ، وَلاَ تَرْتِيبَ فِي نَقْلِهِ فَالأَصَحِّ، فَلَوْ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ وَمَسَحَ بِيَمِينِهِ وَجْهَهُ وَبِيَسارِهِ يَمِينَهُ جَازَ. وَتُنْدَبُ التَّسْمِيَةُ وَمَسْحُ وَجْهِهِ وَيَدَيْهِ بِضَرْبَتَيْنِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ وُجُوبُ ضَرْبَتَيْنِ وَإِنْ أَمْكَن بِضَرْبَةٍ بِخِرْقَةٍ وَنَحْوِهَا وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُقَدِّمُ يَمِينَهُ وَأَعْلَى وَجْهِهِ، وَيُخَفِّفُ الْغُبَارَ،

لە (بخاری)و (مسلم)دایە– بەڵگەیەتیو بەهێزترە، هەروەك لە (المجموع)دا هەردوو فەرموودەکەی ڕوون کرۆتەوە.

(وَلاَيَجِبُ) واجب نيەو سوننەتيش نيە (إيصالُهُ مَنْبَتَ الشَّعَرِ الْخَفِيفِ) تۆزەكە بگەيێندرێتە بنەوەی مووە سوكەكانی ڕوخسارو دەست، كەوابو: بنەوەی مووە پڕەكانيش واجب نيە (وَلا تَرتِيبَ فِی نَقْلِهِ) ڕيز واجب نيە لە گواستنەوەی تۆزەكەدا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵكو تەنها لە مەسحكردندا واجبە.

بۆ وێنە: (فَلَوْ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ) ئەگەر هەردوو دەستەكانی لە شوێنی تۆزەكەدانو (وَمَسَحَ بِيَمِينِهِ وَجْهَهُ) بە دەستی ڕاستەی ڕوخساری مەسح كرد (وَبِيسَارِهِ يَمِينَهُ) بە دەستی چەپەش دەستی ڕاستەی مەسح كرد (جازَ) دروستە، بەومەرجەی جارێكیتریش دەستی ڕاستەی لێبداتەوەو تاكو دەستی چەپەشی مەسح بكا.

(وَتُنْدَبُ التَّسْمِيَةُ) لە سەرەتای تەيەموم كردندا (بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحِيمِ) سوننەتە، هەرچەند جەنابەتدارو حەيزداريش بێ (وَمَسْحُ وَجْهِهِ وَيَدَيْهِ بِضَرْبَتَيْنِ) هەروەها دەبێ ڕوخسارو دەستەكانی بە دوو گواستنەوە مەسح بكا.

(قُلْتُ) ئيمامی (النواوی) دەفەرموێ (الأَصَحّ الْمَنْصُوصُ) دەقێقی فەرموودەی ڕاستتر ئەمەيە: (وُجُوبُ ضَرْبَتَيْنِ) واجبە دوو جار دەست لە شوێنیتۆزەكە بدا تاكو ببێتە دوو گواستنەوە (وَإِنْ أَمْكَنَ بِضَرْبَةٍ) هەرچەند بشگونجێ بە يەك گواستنەوە ڕوخسارو دەستەكانی مەسح بكا (بِخِرْقَةٍ وَنَحْوِها وَاللهُ أَعْلَم) بە هۆی پارچە پەڕۆكێكی تۆزاوی، يان شتێكیتر ﴿عن ابن عمررَضِىاللهُ عَنهُما: أَنَّهُ قال: اَلتَّيَمُّمُ ضَرْبَتانِ: ضَرْبَةٌ لِلْوَجْهِ وَضَرْبَةٌ لِلْيَدَيْنِ إِلَی الْمِرْفَقَيْنِ﴾ رواه الدارقطنی وصححه البيهقی، (ابن عمر) دەفەرموێ: تەيەموم دوو گواستنەوەيە: گواستنەوەيەك بۆ ڕوخسارەو گواستنەوەيەكيش بۆ دەستەكانە لە گەڵ ئەنيشكەكاندا. جا ئەگەر بە دوو گواستنەوە مەسحەكە تەواو نەكرا، واجبە: زياتر بكا، تا تەواو دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموويەتی.

(وَيُقَدِّمُ يَمِينَهُ) سوننەتە دەستی ڕاستەی لە پێش دەستی چەپەیدا مەسح بكا (وَأَعْلَی وَجْهِهِ) سوننەتە سەرەوەی ڕوخساری لە پێش لایخوارەوەی مەسح بكا (وَيُخَفِّفُ الْغُبارَ) سوننەتە ئەو تۆزەی مەسحی پێدەكا سوكی بكا، واتە: يان لەپەدەستەكانی بتەكێنێ،

وَمُوَالاَةُ التَّيَمُّمِ كالْوُضُوءِ، قُلْتُ: وَكَذا الْغُسْلُ، وَيُنْدَبُ تَفْرِيقُ أَصَابِعِهِ أَوَّلاً، وَيَجِبُ نَزْعُ خاتَمِهِ فِالثَّانِيَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ تَيَمَّمَ لِفَقْدِ مَاءٍ فَوَجَدهُ إِنْ لَمْ يَكُنْ فِی صلاةٍ بَطَلَ إِنْ لَمْ يَقْتَرِنْ بِمَانِعٍ كَعَطَشٍ، أَوْ فِی صَلاَةٍ لاَ تَسْقطُ بِهِ بَطَلَتْ عَلَی الْمَشْهُورِ،

يان فووەكيان لێبكا (وَمُوالاةُ التَّيَمُّمِ) سوننەتە بە دوایيەكدا ئەندامەكانی تەيەموم مەسح بكا (كَالْوُضُوءِ) هەروەك لە دەستنوێژيشدا سوننەت بوو (قُلْتُ) ئيمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَكَذا الْغُسْلُ) هەروەها تيەمومیغوسليش سوننەتە بە دوایيەكدا بكرێ،

هەروەها: لە دوای تەیەمموم دوعایەکەی دوایدەستنوێژیش سوننەتە.
(وَيُنْدَبُ تَفْرِيقُ أَصابِعِهِ أَوَّلًا) سوننەتە: لە سەرەتای دەست لێدانەکەوە گشت پەنجەکانی لێك بکاتەوە (وَيَجِبُ نَزْعُ خاتَمِهِ فِيالثَّانِيَـةِ) واجبە ئەنگوستیلەکەی دابکەنێ لە لێدانی دووەمدا (وَاللهُ أَعْلَم) کەواتە: لە تەیەمموومدا جولاندنی بەس نیە، چونکە خۆڵ وەکو ئاو ناچێتە بنەوەی ئەنگوستیلەکە.

﴿ ئەو شتانەی تەیەمموم بەتاڵ دەکەن ﴾

بزانە: سێ شت تەیەمموم بەتاڵ دەکەن، یەکەم: کافربوون—نعوذ بالله—. دووەم: یەکێك لە هۆیەکانی بێدەستنوێژیی بچوك و گەورە: کە لە بێدەستنوێژیو غوسلدا باسمان کردن.
سێیەم: دەستکەوتنی ئاو، هەروەك دەفەرموێ:
(وَمَنْ تَيَمَّمَ) هەر کەسێك بۆ بێدەستنوێژیی بچوك، یان گەورە تەیەمموومی کردبێ (لِفَقْدِ ماءٍ) لە بەر نەبوونی ئاو (فَوَجَدَهُ) ئینجا لە دوای تەیەمموم ئاوی دەست کەوت، یان بە هۆی شتێك کەوتە دڵی: ئاو هەیە: وەك کاروانێك ببینێ، یان تانکەرێکی ئاو، یان سەوزایی، ئەوە (إِنْ لَم يَكُنْ فِي صَلَاةٍ) ئەگەر ئەو کەسە لە ناو نوێژکردندا نەبێ، واتە: نوێژی دانەبەستبێ (بَطَلَ) تەیەممومەکەی بەتاڵ دەبێ (إِن لَمْ يَقْتَرِنْ بِمانِعٍ) بەو مەرجەی لە کاتی دەستکەوتنی ئاوەکە قەدەغەیەك بۆ بەکارهێنانی ئاو ڕووندا (كَعَطَشٍ) وەکو تێنووەتیخۆی، یان گیانلەبەرێکی ڕێزدار، یان وەکو دوژمنێك، یان دڕندەیەك ڕێگەی ئاوی گرتبێ، ئەو کاتە تەیەممومەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە لەو کاتانەدا ئاوەکە بە نەبوو دادەندرێ.
(أَوْ فِي صَلَاةٍ) یان نوێژی دابەستبو و لە کاتی نوێژکردندا ئاو پەیدا بوو، بەڵام (لا تَسْقُطُ بِهِ) بەو تەیەممومە قەزاکردنەوەی لە سەر لانەدەچو، چونکە لە سەفەریتاوانباریدا بوو، یان لە شوێنێکی وەهادا تەیەممومی کردبو: کەم وادەبوو ئاوی نەبێ (بَطَلَتْ عَلَى الْمَشْهُورِ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، لە سەر فەرموودەی بەهێزی ناسراویمەزهەب، چونکە تەیەممومەکەش بەتاڵ بووە.

وَإِنْ أَسْقَطَهَا فَلاَ، وَقِيلَ يَبْطُلُ النَّفْلُ، وَ وَأَنَّ الْمُتَنَفِّلَ لاَ يُجَاوِزُ رَكْعَتَيْنِ إِلاّ مَنْ نَوَى عَدَدَاً فَيُتِمُّهُ، **منهاج– بەرگییەکەم–9**

(وَإِنْ أَسْقَطَها) بەڵام ئەگەر ئەو تەیەممومە قەزایەکەی لە سەر لادەبرد، چونکە سەفەری تاوانباری نەبو و شوێنەکەش بە زۆری وادەبوو ئاوی نەبێ (فَلَا) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ و با تەواوی بکا (وَقِيل يَبْطُلُ النَّفْلُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: سوننەت بەتاڵ دەبێ.
بەڵام (وَالأَصَحّ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ قَطْعَهَا لِيَتَوَضَّأَ) بڕینی نوێژی واجب، یان

سوننەت، تاكو بە دەستنوێژ بیكا (أَفْضَلُ) خێرى زیاترە لەوەى بە تەیەمموم تەواوى بكا (وَأَنَّ الْمُتَنَفِّلَ) ئەو كەسەى خەریكى نوێژى سوننەتەو لە كاتى نوێژكردندا ئاوى دەست كەوت (لايُجاوِزُ رَكْعَتَيْن) نابێ لە دوو ڕەكعەت زیاتر بكا، بەڵكو لە دواى دوو ڕەكعەت تەحیات دەخوێنێو سەلام دەداتەوە (إِلاّ مَنْ نَوى عَدَداً) تەنها ئەو كەسە نەبێ: كە نیەتى ژمارەى ڕەكعەتى هێناوە (فَيُتِمُّهُ) ئەو بۆى دروستەو ژمارەكە تەواو دەكا بەگوێرەى نیەتەكەى، جا ژمارەكە لە دوو ڕەكعەت كەمتر بێ، یان زیاتر.

﴿ ئاگادارى ﴾: تەیەممومى بێدەستنوێژیگەورە –تەنها دەربارەى نوێژو تەوافو دەست لێدانى قورئان– بە هۆیەكانى بێدەستنوێژى بچوك بەتاڵ دەبێ، نەك دەربارەى ئەو شتانەیتر: كە بە جەنابەتو حەیز حەڕامن، واتە: ئەگەر بێدەستنوێژیش ببێ، ئەوانەى هەر بۆ حەلاڵن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە، كەوابو: ئەگەر جەنابەتدار بۆ مانەوەى ناو مزگەوت، یان بۆ خوێندنى قورئان تەیەممومى كرد، یان حەیزدار بۆ حەلاڵبوونى جیماع تەیەممومى كرد، ئینجا بێدەستنوێژ بون، ئەو سێ شتانەیان هەر بۆ حەلاڵن، بەلام هەر كاتێك ئاویان دەست كەوت، واجبە یەكسەر وازیان لێبێنن، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا فەرموویانە

ئینجا بزانە: ئەگەر لە بەر نەخۆشى تەیەممومى كردبێ، هەر كاتێك چاك بۆوە تەیەممومى بەتاڵ دەبێ، واتە: بە وەدەستكەوتنى ئاو بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتى.

﴿ باسى تەیەممومى مردوو ﴾

ئەگەر لە بەر نەبوونیئاو مردووێك تەیەمموم كراو نوێژى جەنازەى لە سەر كرا، ئینجا لە پێش ناشتنیمردووەكە ئاو دەست كەوت، ئەوە واجبە مردووەكە بشۆرێو دووبارە نوێژەكەشى لە سەر بكرێتەوە، بەلام ئەگەر مردووەكە نێژرابو، ئەو كاتە دروست نیە بهێندرێتە دەرەوە، هەرچەند لە ئاوەدانیشدا تەیەمموم كرابێو نەشكۆڕابێ.

هەروەها ئەگەر لە بەر نەبوونیئاو بە تەیەمموم نوێژیجەنازە لە سەر مردووێك كرا، ئینجا ئاو دەست كەوت، ئەوە واجبە بە دەستنوێژەوە دووبارە نوێژەكەى لە سەر بكرێتەوە، جا ئەگەر نێژرابو، واجبە لە سەر گۆڕەكەى نوێژەكەى لە سەر بكرێتەوە.

وَلاَ يُصَلِّى بِتَيَمُّمٍ غَيْرَ فَرْضٍ وَيَتَنَفَّلُ مَاشَاءَ، وَالنَّذْرُ كَفَرْضٍ فِالأَظْهَرِ،

جا بزانە: ئەوەى ڕابردوو دەربارەى ئەو مردووەو ئەو نوێژكەرە بوو: كە لە ئاوەدانیدا بن –واتە: لەو شوێنەى كەم وا دەبو ئاو نەبێ– بەلام ئەگەر مردووەكە، یان نوێژكەرەكە لە سەفەردا بون –واتە: لەو شوێنەى بە زۆرى وا دەبو ئاو نەبێ–و لە بەر نەبوونیئاو مردووەكە تەیەمموم كرا، یان نوێژكەرەكە بە تەیەمموم نوێژیجەنازەى لە سەر كرد، ئەوە دووبارەكردنەوەى هیچیان واجب نیە، هەروەك لە زۆربەى

سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە بەر برینو سوتان، یان ڕزینی مردووەکە تەیەمموم کرا، ئەو کاتە شۆردنی واجب نیە، هەر چەند ئاویش هەبێ، هەروەك لە شۆردنیمردوودا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالی.
ئینجا بزانە: ئەگەر لە کۆمەڵێك یەکێکیان مرد و ئاویخۆی پێبوو، واجبە بە ئاوەکەی خۆی بشۆرێ، بەڵام ئەگەر هاوڕێکانی تێنوو بون، یان دەترسان تێنوو ببن، ئەو کاتە دروستە: ئاویمردووەکە بخۆنەوەو واجبە تۆڵەی ئاوەکەشی بدەنە میراتگرەکانی: بە گوێرەی نرخی ئەو کاتەو ئەو شوێنە، هەروەها واجبە مردووەکەش تەیەمموم بکەن، هەروەها ئەگەر تەنها بەشی یەکێکیان ئاو هەبو، ئاوەکەش ملکی هیچیان نەبو–واتە: بۆ تێنووەتیش پێویستیان نەبو– ئەوە مردووەکە لە گشتیان لەپێشترە بە ئاوەکە بشۆرێ؟ چونکە دوا قۆناغی دونیایەتی، هەرچەند هاوڕێ زیندووەکانیشی جەنابەتدارو حەیزدار بن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئەو شتانەی بە یەك تەیەمموم حەڵاڵن ﴾

(ولا يُصلّي بِتَيَمُّمٍ غيْرَ فَرْضٍ) دروست نیە جگە لە فەرزێك هیچ فەرزێکیتر بە یەك تەیەمموم بکا، جیاوازی نیە فەرزەکان: دوو نوێژی واجب، یان زیاتر بێ، یان دوو تەوافی واجب، یان تەوافێکی واجبو نوێژێکی واجب بێ، یان ووتاریجومعەو نوێژیجومعە بێ، هەروەها جیاوازی تەیەمموی بێئاویو نەخۆشی نیە، جیاوازی تەیەمموی بێدەستنوێژیی بچوكو گەورەش نیە ﴿عن ابن عمررَضِاللہ عَنْهما: يَتَيمَّمُ لِكُلِّ صَلاةٍ وَإنْ لَمْ يُحْدِثْ﴾ رواه البيهقي باسناد صحيح، بۆ گشت نوێژێك واجبە تەیەمموم بکا، هەرچەند بێدەستنوێژیش نەبوبێ.
(وَيَتَنَفَّلُ ما شاءَ) دروستە: بە یەك تەیەمموم هەرچەند حەز بکا سوننەتەکان بکا: لە گەڵ نوێژی واجبدا، یان بە جیا، هەروەها تا حەز دەکا دروستە: بە یەك تەیەمموم قورئان بخوێنێ (وَالنَّذْرُ) نوێژو تەوافی نەزرکراو (كفَرْضٍ) وەکو واجب وایە، واتە: دروست نیە لە نەزرکراوێك زیاتر بە یەك تەیەمموم بکا (فِي الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
وَالْأَصَحُّ صِحَّةُ جَنَائِزَ مَعَ فَرْضٍ، وَأَنَّ مَنْ نَسِيَ إحْدَىالْخَمْسِ كَفَاهُ تَيَمُّمٌ لَهُنَّ، وَإِنْ نَسِيَ مُخْتَلِفَتيْنِ صَلَّى كلَّ صَلاةٍ بِتَيَمُّمٍ، وَإِنْ شاءَ تَيَمَّمَ مَرَّتَيْنِ وَصَلَّى بِالأَوَّلِ أَرْبَعاً وَلاَءً وبِالثَّانِي أَرْبَعاً لَيْسَ مِنْهَا الَّتي بَدَأَ بِهَا، أَوْ مُتَّفِقَتَيْنِ صَلَّى الْخَمْسَ مَرَّتَيْنِ بِتَيَمُّمَيْنِ، وَلاَ يَتَيَمَّمُ لِفَرْضٍ قَبْلَ وَقْتِ فِعْلِهِ،

(وَالأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (صِحَّةُ جَنائِزَ مَعَ فَرْضٍ) دروستە: زۆر نوێژیجەنازە لەگەڵ واجبێکیشدا بە یەك تەیەمموم بکرێنو بە جیاش دروستە: بکرێن، چونکە نوێژی جەنازە

(فَرْضُ اْلكِفايَة)یە، وەكو سوننەت دروستە: ئەو نەیكاو یەكێكیتر بیكا.

(وَأنَّ مَنْ نَسِيَ إِحْدىاْلخَمْسِ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر یەكێك نوێژێكی لە پێنج نوێژە واجبەكان لەبیر كردبو و نەیكردو نەیدەزانی كامەیانە، واجبە هەر پێنج نوێژەكان بكاتەوە تاكو دڵنیا ببێ، بەڵام (كَفاهُ تَيَمُّمٌ لَهُنَّ) بۆ هەر پێنجیان تەیەمومێك بەسە، چونكە لە ڕاستیدا تەنها یەك نوێژی واجبی لە سەرە (وَإنْ نَسِيَ مُخْتَلِفَتَيْنِ) ئەگەر دوو نوێژی لێك جیاوازی لەبیر كردبون، بەڵام نەیدەزانی كامەو كامەیە، دیسان واجبە هەر پێنج نوێژەكان بكاتەوە بە یەكێك لەم دوو شێوەیە:

یەكەم: ئەگەر حەز بكا (صَلَّى كُلَّ صَلاةٍ بِتَيَمُّمٍ) هەر نوێژێك بە تەیەمومێك دەكا، تا هەر پێنج نوێژەكان تەواو دەبن. دووەم: (وَإنْ شاءَ) ئەگەر حەز بكا (تَيَمَّمَ مَرَّتَيْنِ) دوو جار تەیەموم دەكا (وَصَلَّى بِالأوَّلِ أرْبعاً وِلاءً) بە تەیەمومییەكەم چوار نوێژ بە دوایەكدا دەكا: نیوەڕۆ، عەسر، مەغریب، عیشا، (وَبِالثَّانِي أرْبَعاً) بە تەیەمومی دوومیش چوار نوێژ دەكا (لَيْسَ مِنْهاالتّي بَدَأ بِها) ئەو نوێژەی لە تەیەمومی یەكەمدا دەستی پێكردبو، لەم چوارانە نەبێ، واتە: ئەم جارە عەسرو مەغریبو عیشاو بەیانی بێ (أوْ مُتَّفِقَتَيْنِ) یان دوو نوێژی وەكو یەكتری لە دوو ڕۆژدا لەبیر كردبون، بەڵام نەیدەزانی كامەیانن (صَلّىاْلخَمْسَ مَرَّتَيْنِ) واجبە هەر پێنج نوێژەكان دوو جار بكا (بِتَيَمُّمَيْنِ) بە دوو تەیەموم، تاكو دڵنیا ببێ: كە هیچی لە سەر نەماوە.

(وَلا يَتَيَمَّمُ لِفَرْضٍ) دروست نیە بۆ هیچ واجبێك تەیەموم بكا (قَبْلَ وَقْتِ فِعْلِه) پێش كاتی كردنی واجبەكە، چونكە تەیەموم دەستنوێژی ناچارییە، كەواتە: تا ناچار نەبێ دروست نیە بیكا، مەبەستیش بە كاتیكردن: كاتی دروستبوونی واجبەكەیە، كەوابو: لە (جمع التقديم)دا پاش سەلامدانەوەی نوێژییەكەم دەبی تەیەموم بۆ نوێژیدووەم بكا. هەروەها بۆ نوێژیجەنازە دەبی لە دوای شۆردنیمردووەكە تەیەموم بكا، هەروەها بۆ یەكێك لە پێنج نوێژە واجبەكان دەبی كاتینوێژەكە بێ، ئینجا تەیەمومی بۆ بكا، جا ئەگەر لەو دەمەدا نوێژەكەی نەكرد، بەڵكو دوای خست، یان لە دوای كاتەكەیدا بەو تەیەمومە

وَكَذا النَّفْلُ الْمُؤَقَّتُ فِالأَصَحِّ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ مَاءً وَلاَ تُراباً لَزِمَهُ فِالْجَدِيدِ أَنْ يُصَلِّيَ الْفَرْضَ وَيُعِيدَ، وَيَقْضِي الْمُقِيمُ الْمُتَيَمِّمُ لِفَقْدِ الْمَاءِ، لاَ الْمُسَافِرُ إِلاَّ الْعَاصِيَ بِسَفَرِهِ

بە قەزا كردی هەر دروستە، بەو مەرجەی هەر لە شوێنیخۆی بێ‌و دڵیشی بۆ ئاو هەبوون نەچوبێ لەو ماوەیەدا، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وكَذا النَّفْلُ الْمُؤَقَّتُ) هەروەها سوننەتی كات بۆ داندراویش وەكو واجب وایە، دروست نیە لە پێش كاتیخۆیدا تەیەمومی بۆ بكرێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە:

چێشتەنوێژ لە کاتیخۆیدا تەیەمومی بۆ دەکرێ، نوێژی باران لە کاتی کۆبوونەوەی خەڵك بۆ نوێژکردن، نوێژیجەژنەکان لە پاش ڕۆژ هەڵاتن...هتد: ئەو سوننەتانەی لە شوێنی خۆیاندا باسیان دەکەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ قەزاکردنەوەی چەند نوێژێك: کە بە تەیەموم کراون ﴾

(وَمَنْ) هەر کەسێك–بێدەستنوێژ، یان جەنابەتدار، یان حەیزدار بوو– (لَمْ يَجِدْ ماءً وَلا تُراباً) نە ئاوی دەست کەوتو نە گڵی دەست کەوت، چونکە شوێنەکە هەمووی قوڕ، یان گڵی تەڕ بوو، یان پیس بوو، یان بەفر داپۆشی بوو و نەیدەتوانی بیتاوێنێتەوە، یان گڵەکە ووشك بکاتەوەو بە هەڵکەندنێکی کەمیش نەدەگەیشتە گڵی ووشكو پاك، ئەوە بەم جۆرە کەسە دەگوترێ: (فاقِدُالطَّهُورَيْنِ)، واتە: نەبوویی هەردوو دەستنوێژگرەکان: کە گڵو ئاوە. کەوابو: (لَزِمَهُ فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعي)دا لە سەری واجبە (أَنْ يُصَلِّيَ الْفَرْضَ) کە کاتی نوێژ هات، نوێژە واجبەکە بکا لە بەر ڕێزداری کاتی نوێژ (وَيُعِيدَ) ئینجا هەر کاتێك ئاو، یان گڵی دەست کەوت، واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَقْبَلُ اللهُ صلاةً بِغَيْرِطُهُورٍ﴾رواه مسلم، خوایگەورە هیچ نوێژێك بە بێدەستنوێژی بچوك، یان گەورە قبوڵ ناکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو نوێژکەرەی (فاقِدُالطَّهُورَيْن) جەنابەتدار، یان حەیزدار بوو، ئەوە –جگە لە سوڕەتی(فاتحه)– دروست نیە هیچیتری قورئان لە نوێژدا بخوێنێ، هەروەها نوێژی سوننەتو دەست لێدانی قورئانو مانەوەی مزگەوتو جیماعکردنیحەیزدار گشتی حەرامەو بە هۆی نەبوونی گڵو ئاو حەڵاڵ نابێ، هەروەها نوێژی سوننەت بۆ بێدەستنوێژی بچوکیش دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَقْضِي الْمُقِيمُ) واجبە ئەو کەسەی نیشتەجێیە: نوێژەکە قەزا بکاتەوە (الْمُتَيَمِّمُ لِفَقْدِ الْماءِ) کە لە بەر نەبوونیئاو تەیەمومی کردوە، چونکە کەم ڕوودەدا لە ئاوەدانیدا ئاو نەبێ (لاالْمُسافِرُ) بەڵام ڕێبوارێك: کە لە بەر نەبوونیئاو تەیەمومی کردبێ، واجب نیە قەزا بکاتەوە (إِلاّ الْعاصِيَ بِسَفَرِهِ) تەنها ڕێبواری تاوانبار بە هۆی سەفەرەکەی، واجبە قەزا فِي الأَصَحِّ، وَمَنْ تَيَمَّمَ لِبَرْدٍ قَضَى فِي الأَظْهَرِ، أَوْ لِمَرَضٍ يَمْنَعُ الْمَاءَ مُطْلَقاً أَوْ فِي عُضْوٍ وَلاَ سَاتِرَ فَلاَ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِجُرْحِهِ دَمٌ كَثِيرٌ، وَإِنْ كَانَ سَاتِرٌ لَمْ يَقْضِ فِي الأَظْهَرِ إِنْ وُضِعَ عَلَى طُهْرٍ،

بکاتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، وەك ڕێگرو ئافرەتیناشیزەو ڕێبوارێك: کە بۆ دزی، یان بۆ مرۆڤکوشتنی بە ناهەق بچێ، جیاوازی نیە ئەم تاوانبارە: لە بەر نەبوونی ئاو تەیەمومی کردبێ، یان لە بەر نەخۆشی، یان برینداری، هەر واجبە قەزا بکاتەوە.

ئینجا بزانە: لە باسیتەیەمومدا مەبەست بە ڕێبوارو نیشتەجێ، واتەیڕاستەقینە نیە، بەڵكو لە هەر شوێنێكدا بە زۆری ڕوو بدا: ئاو نەبێو لە بەر نەبوونیئاو تەیەموم بكا، قەزاكردنەوەی لە سەر نیە هەرچەند نیشتەجێش بێ، هەروەها لە هەر شوێنێك كەم ڕوو بدا: ئاو نەبێو لە بەر نەبوونیئاو تەیەمموم بكا، واجبە: قەزا بكاتەوە هەرچەند ڕێبواریش بێ، هەروەك لە سەر چاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
هەروەها بزانە: لە باسیتەیەمومدا جیاوازی سەفەری درێژو كورتیش نیە، واتە: ئەو سەفەرەی لە دوو قۆناغ كورترە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَمَنْ تيمَّمَ لِبَرْدٍ) هەر كەسێك لە ترسی سەرما تەیەمومی كردبێ (قَضَى فِيالأظْهَرِ) واجبە: نوێژەكان قەزا بكاتەوە، لە فەرموودەی بەهێزتردا، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیە، بەڵام بە فەرموودەیەكی بێهێزی ئیمامی(الشافعی): ڕێبوار قەزاكردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە (شرح المَحلِّی)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(أَوْ لِمَرَضٍ) یان كەسێك لە بەر نەخۆشی تەیەمومی كردبو (يَمْنَعُ الْماءَ) نەخۆشیەكەش بەكارهێنانی ئاوی قەدەغە دەكرد (مُطْلَقاً) لە گشت ئەندامەكانی دەستنوێژ، یان غوسلدا (أَوْ فِي عُضْوٍ) یان تەنها لە یەك ئەندامدا بەكارهێنانی ئاوی قەدەغە دەكرد (وَلا ساتِرَ) داپۆشەریش لە سەر ئەو ئەندامە نەبو (فَلا قَضاءَ) قەزاكردنەوەی لە سەر نیە لە هەردوو مەسەلەكەدا، جیاوازی ڕێبوارو نیشتەجێ نیە (إلاّ أنْ يَكونَ بِجُرْحِهِ دَمٌ كَثِيرٌ) مەگەر نەخۆشەكە خوێنێكی زۆری بە برینەكەیەوە بێو چاو پۆشی لێنەكرێ، ئەو كاتە واجبە قەزا بكاتەوە، هەروەها ئەگەر لە سەفەری تاوانباریشدا بێ، هەر واجبە قەزا بكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَإِنْ كانَ ساتِرٌ) هەروەها ئەگەر ئەندامەكە داپۆشەری لە سەر بوو (لَمْ يَقْضِ فِي الأظْهَرِ) ئەوەش قەزاكردنەوەی لە سەر نیە لە فەرموودەیبەهێزتردا (إنْ وُضِعَ عَلَى طُهْرٍ) بەو مەرجەی لە سەر دەستنوێژێكیتەواو داپۆشەرەكەی دانابێ، واتە: بێدەستنوێژیی بچووك، یان گەورەی نەبوبێ، هەروەها مەرجە: داپۆشەرەكەش لە سەر ئەندامیتەیەمموم نەبێ.
فَإِنْ وُضِعَ عَلَى حَدَثٍ وَجَبَ نَزْعُهُ، فَإِنْ تَعَذَّرَ قَضَى عَلَى الْمَشْهُورِ.

(بابُ الْحَيْضِ)

(فَإِنْ وُضِعَ عَلَى حَدَثٍ) جا ئەگەر داپۆشەرەكەی لە سەر بێدەستنوێژیی بچووك، یان گەورە دانابو (وَجَبَ نَزْعُهُ) واجبە دایبكەنێو لە سەر دەستنوێژێكیتەواو دایبنێتەوە، چونكە ئەم داپۆشەرە وەكو خوف وایە.
(فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر نەیتوانی داپۆشەرەكە لابدا، چونكە تووشی زیان دەبو، ئەو كاتە

تەیەمموم دەكاو نوێژ دەكاو هەم لە دوای چاكبوونەوەش (قَضى عَلىالْمَشْهُورِ) واجبە نوێژەكە–بە دەستنوێژ– قەزا بكاتەوە، لە سەر فەرموودەی بەهێزیناسراویمەزهەب، چونكە لەو كاتەدا وەكو خوف نیە، جیاوازی نیە داپۆشەرەكە: لە ئەندامی تەیەمموم بێ، یان لە شوێنێكیتر.
هەروەها: ئەگەر داپۆشەرەكە لە سەر ئەندامیتەیەمموم بوو، دیسان واجبە قەزا بكاتەوە، هەر چەند لە سەر دەستنوێژیش دابنابێ، چونكە جێگرو جێگراوەكە–كە گڵو ئاوە– هەردووكی ناتەواون، بەڵام بە فەرموودەیەكی بێهێز– ئەگەر نەگونجا داپۆشەرەكە لابیا– قەزاكردنەوە واجب نیە هەر چەند داپۆشەرەكەشی لە سەر بێدەستنوێژی دانابێ، یان لە ئەندامی تەیەممومدا بێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.
﴿ **پاشكۆ** ﴾: ئەگەر یەكێك نەیدەزانی قیبلە لە كام لایە، یان لە بەر نەخۆشی نەیدەتوانی بسوڕێتە لای قیبلەو یارمەتیدەریشیان دەست نەكەوت، یان پەلبەست كرابو، یان نوقمی ناو ئاو ببو، یان ڕێگەی نەدرا بە پێوە نوێژ بكا، یان سوجدەو ڕوكووع ببا، یان لە شوێنێكی پیس بەند كرابو، یان پیسیەكی وەهای بە لەشیەوە بوو: نەدەگونجا بیشۆرێ، ئەوانە گشتیان هەر چۆنێكی بگونجێ، واجبە: لە بەر ڕێزلێنانی كاتی نوێژ، نوێژەكە بكەنو واجبە قەزاشی بكەنەوە.
بەڵام ئەگەر یەكێك ڕووت بوو، یان جلێكی پیسی لەبەردا بوو، یان لە شوێنێكی پیس بوو: ئەگەر بە بەرگەوە نوێژی كردبا دەبوایە لە سەر پیسیەكە نوێژ بكا، ئەگەر جلەكەی ڕاخستبا بە ڕووتی دەماوە، لە هەر سێك مەسەلەدا واجبە: بە ڕووتی نوێژ بكاو قەزاكردنەوەشی لە سەر نیە، جیاوازی سەفەرو ئاوەدانیش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەم پاشكۆیە ڕوون كراوەتەوە.

﴿ بابُ الْحَيْضِ: **باسی حەیزو نیفاس** ﴾

حَيْض–بێنوێژی: خوێنێكە لە كاتی تایبەتیدا – بە بێنەخۆشی– لە منداڵدانەوە بە ئەندامی جیماعكردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە.

أَقَلُّ سِنِّهِ تِسْعُ سِنِينَ، وَأَقَلُّهُ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَأَكْثَرُهُ خَمْسَةَعَشَرَ بِلَيالِيهَا،

نِفاس–زەیسانی: خوێنێكە بە ئەندامی جیماعكردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە لە دوای چۆڵبوونیمنداڵدانە: بە دانانی ئەو بارەی تێیدایە، جیاوازی نیە بارەكە: منداڵێكی وێنەكراو بێ، یان هەر پارچەخوێن، یان پارچەگۆشت بێ.

إِسْتِحاضَة–خوێنچڕكە: خوێنێكە–جگە لە حەیزو نیفاس– بە هۆی نەخۆشیەوە بە ئەندامی جیماعكردنیئافرەتدا دێتە دەرەوە.

(أَقَلُّ سِنِّهِ) کەمترین تەمەن: کە بگونجێ ئافرەت خوێنیحەیزی تێدا ببینێ (تِسْعُ سِنِينَ) تەواوبوونی نۆ ساڵی مانگییە، کە پێکهاتنی هەر ساڵێك لە دوانزە مانگیئیسلامییە: کە دەکاتە (354) ڕۆژ، کەوابو: هەر ئافرەتێك لە تەمەنی نۆ ساڵیئیسلامیدا خوێنی دیت، ئەوە بە خوێنیحەیز دادەندرێو ئافرەتەکە عەزەب دەبێ، هەر لە هەمان تەمەنیشدا دەگونجێ (مَنی)ی بێ.

هەروەها کوڕیش لە هەمان تەمەندا دەگونجێ (مَنی)ی بێو بلۆغی ببێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، ئیتر لە تەمەنی نۆ ساڵی بەو لاوەتر هیچ سنورێك دانەندراوە، کەواتە: لە دوای تەمەنی نۆ ساڵی تا مردن لە هەر ساڵێکدا خوێنی هات، ئەوە خوێنی حەیزە، لە تەمەنی کەمتر لە نۆ ساڵیش ئەگەر خوێنی هات، ئەوە خوێنیحەیز نیە، بەڵکو خوێنچڕکەی نەخۆشییە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: کوڕیش لە بلۆغبووندا بە هەمان شێوەیە، جا ئەگەر ئافرەت تا تەمەنی پانزە ساڵی نە خوێنو نە (مَنی)ی نەدیتو کوڕیش تا تەمەنی پانزە ساڵی (مَنی)ی نەدیت، ئەوە هەردووکیان بە تەواوکردنی تەمەنی پانزە ساڵیئیسلامی بڕیاری بلۆغبوونیان بۆ دەدرێ، واتە: لە قۆناغی منداڵیەوە دەچنە ناو قۆناغی گەورەییو لە شەریعەتیئیسلامدا وەك مرۆڤی گەورە ڕەفتاریان لەگەڵدا دەکرێ، هەروەك لە باسی قەدەغەکردنیمنداڵدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترین ماوەیهاتنی خوێنیحەیز (يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ) ئەندازەی ڕۆژێك و شەوێکە بە بێپچڕان، واتە: بیستو چوار سەعاتی بەردەوام، جا بزانە: لەم ئەندازەیەدا مەرج نیە: خوێنەکە بەردەوام بێتە دەرەوەی ئەندامەکە، بەڵکو بە جۆرێکی وەها بەردەوام بێ: ئەگەر لەو ماوەیەدا هەر کاتێك لۆکە دابنێتە ناو کونەکە بە خوێن ببێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَأَكْثَرُهُ) زۆرترین ماوەی هاتنی خوێنیحەیز (خَمْسَةَعَشَرَ) پانزە ڕۆژە (بِلَيالِيها) بە پانزە شەوەکانیشیانەوە، بە ئەغلەبیش: یان شەش، یان حەفت ڕۆژە بە شەوەکانیانەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَأَقَلُّ طُهْرٍ بَيْنَ الْحَيْضَتَيْنِ خَمْسَةَعَشَرَ، وَلاَ حَدَّ لِأَكْثَرِه، وَيَحْرُمُ بِهِ مَا حَرُمَ بِالْجَنَابَةِ،

ئینجا بزانە: لە هەردوو ماوەی زۆرترو ئەغلەبیدا مەرج نیە: هەموو ڕۆژێك، یان هەموو شەوێك بە بێپچڕان بەردەوام خوێنی بێ، بەڵکو وا دەبێ: لە دوو ڕۆژدا جارێك خوێنی دێ، هەروەك لە کۆتایی باسەکەدا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَأَقَلُّ طُهْرٍ) کەمترین ماوەی پاکبوونەوە لە خوێنیحەیز (بَيْنَ الْحَيْضَتَيْنِ) لە نێوان حەیزیڕابردوو و حەیزیداهاتوودا (خَمْسَةَعَشَرَ يَوْماً) پانزە ڕۆژە بە شەوەکانیەوە (وَلا حَدَّ

لأكْثَرِهِ) هیچ سنورێك نیه بۆ زۆرترین ماوەی پاكبوونەوە لە خوێنیحەیز، بە بەڵگەی (اجماع)، چونكە ئافرەتی وەها هەیە: لە هەموو تەمەنیدا تەنها یەك حەیز دەبینێ، هەروەهاش هەیە: هەر حەیز نابینێ، بە ئەغڵەبیش وەهایە: لە مانگێكدا حەیزێك و پاكبوونەوەیەك دەبینێ.

ئینجا بزانە: بەڵگەی ئەو ئەندازانەیڕابردوو: بەدواداگەڕانی ئیمامی(شافعی)یە تا بە تەواوی بۆی ڕوون بۆتەوە لەو ئەندازانەیڕابردوو، كەمترو زۆرتر نیە، كەواتە: ئەگەر ئافرەتێك، یان زیاتر بە پێچەوانەی ئەو ئەندازانەیڕابردوو حەیزو پاكبوونەوەیان دەدیت، واتە: لە ڕۆژێك و شەوێك كەمتر، یان بە پچڕاوی خوێنی دەهات، یان لە پانزە شەو و ڕۆژ زیاتر خوێنی دەهات، یان لە پانزە كەمتر پاك دەبۆوە، ئەوە ڕەفتاری پێناكرێ و بە حەیز ناو نابرێ، بەڵكو خوێنی(اسْتِحاضَة)یە، چونكە لێكۆڵینەوەی(سَلَف) تەواوترە و جێگەی متمانەیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئەو شتانەی بە هۆی حەیز و نیفاس حەرامن ﴾

(وَيَحْرُمُ بِهِ) حەرامە بە هۆیحەیز-هەروەها بە هۆی نیفاسیش- نۆ شت (ما حَرُمَ بِالْجَنابَةِ) ئەو شتانەی بە جەنابەت حەرام بوون، وەكو:

یەكەم: نوێژ، جا واجب بێ، یان سوننەت، هەروەها: سوجدەی (تِلاوَة)و (شُكْر)یش حەرامن ﴿عن عائشةرَضِيَاللهُ عَنها: قال النَّبِيُّﷺ لِفاطِمَةَ بنتِ أبىحُبَيْش: إذا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ وَإِذا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي﴾ رواه الشيخان، هەر كاتێك خوێنیحەیز هات، واز لە نوێژ بێنە و هەر كاتێكیش خوێنەكە كۆتایی هات، خوێنەكە بشۆرە و نوێژ بكە. واتە: لە دوای غوسل كردن.

دووەم: تەواف كردن، جا واجب بێ، یان سوننەت ﴿عن عائشة رَضِيَاللهُ عَنها: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنا حائِضٌ، فَقال النَّبِيُّﷺ: اِفْعَلِي كَما يَفْعَلُ الْحاجُّ غَيْرَ أَلاَّ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتّى تَطْهُرِي﴾ رواه الشيخان، بۆ حەج كردن هاتمە (مكة)و لەو كاتدا لە حەیزدا بووم، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: گشت كردوەكانیحەج -وەكو حاجیان- بكە، بەڵام تەوافی ماڵی خوا مەكە.

وَعُبُورُ الْمَسْجِدِ إِنْ خَافَتْ تَلْوِيثَهُ، وَالصَّوْمُ وَيَجِبُ قَضَاؤُهُ بِخِلاَفِ الصَّلاَةِ،

سێیەم: دەست لێدان و هەڵگرتنی قورئان، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿لايَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ﴾ نابێ دەست لە قورئان بدەن، تەنها پاكەكان نەبن.

چوارەم: خوێندنی قورئان ﴿عن عَلِيّ: لَمْ يَكُنْ يَحْجُبُ النَّبِيَّﷺ عَنِ الْقُرآنِ شَيْءٌ سِوَى الْجَنابَةِ﴾ صححه ابن السكن وحسنه الترمذی، هیچ شتێك ڕێگەی پێغەمبەریﷺ نەدەگرت بۆ قورئانخوێندن، جگە لە جەنابەت نەبێ. واتە: حەیزو نیفاسیش وەكو

جەنابەت بێدەستنوێژیەکی گەورەنە، جا ئەگەر بڵێین: ئەگەر حەیزدار قورئان نەخوێنێ لەبیری دەچێتەوە، لە وەڵامدا دەگوترێ: ماوەی حەیز کەمە، چونکە بە ئەغلەبی شەش، یان حەفت ڕۆژە، هەروەك لە حەدیسی(صحیح)دا هاتوە، هەروەها دەشتوانێ بە دڵ قورئان بخوێنێ-تاکو لەبیری نەچێتەوە- نەك بە زوبان، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: ئیمامی(الطحاوی)و ئیمامی(الکرخی) ڕێگەیان داوەتە مامۆستای زەیسانیو حەیزدار: ووشە لە دوای ووشە دەرسی قورئان بڵێتەوە، بەو شێوەی لە باسی (جنابة)دا ڕوونمان کردۆتەوە.

هەروەها جگە لەو چوارانە، پێنج شتیتریش بە حەیزو نیفاس حەرامن: یەکەم: (وَعُبُورُ الْمَسْجِدِ) ڕابردن بە مزگەوتدا (إنْ خافَتْ تَلْوِيثَهُ) ئەگەر بترسێ: بە پشکە خوێنەکان پیسی بکا، کەواتە: مانەوە لە ناو مزگەوتدا، بە هەموو جۆرێك حەرامە ﴿عن عائشة رضي الله عنها: قال النَّبِيُّﷺ: ناوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ. فَقُلْتُ: إِنِّي حائِضٌ. قال: إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە مزگەوتەوە بە حەزرەتی (عائشة)ی فەرموو: بەرماڵەکەم بدە دەست. حەزرەتی(عائشه) فەرمووی: من حەیزدارم. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: پیسیحەیز لە دەستتدا نیە. واتە: حەزرەتی(عائشە) دەیزانی حەرامە حەیزدار بچێتە ناو مزگەوت، جا پێغەمبەرﷺ تێیگەیاند: کە تەنها دەست درێژکردنیحەیزدار بۆ ناو مزگەوت حەرام نیە.

دووەم: (وَالصَّوْمُ) بەڕۆژووبوون حەرامە، جیاوازی واجبو سوننەت نیە (ويَجِبُ قَضاؤُهُ) واجبە: زەیسانیو حەیزدار ڕۆژووی واجب قەزا بکەنەوە (بِخلافِ الصَّلاةِ) بە پێچەوانەی نوێژ، واتە: دروست نیەو حەرامە: زەیسانیو حەیزدار نوێژ قەزا بکەنەوە ﴿عن عائشة رَضِي الله عَنها: كانَ يُصِيبُنا ذلِكَ فَنُؤْمَرُ بقَضاءِ الصَّوْمِ وَلا نُؤْمَرُ بِقَضاءِ الصَّلاةِ﴾ رواه الشیخان، ئێمە حەیزمان تووش دەبو، جا لە لای پێغەمبەرﷺ فەرمانمان پێدەکرا: ڕۆژوو قەزا بکەینەوەو فەرمانمان پێنەدەکرا: نوێژ قەزا بکەینەوە.

وَمَا بَيْنَ سُرَّتِها وَرُكْبَتِهَا، وَقِيلَ لاَ يَحْرُمُ غَيْرُ الْوَطْءِ،

سێیەم: جیماع کردن، خوای گەورە دەفەرمویێ: ﴿وَلا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ بۆ جیماع کردن نزیکی ئافرەتانیحەیزدار مەکەون تا پاك دەبنەوە، جا کە-لە دوای پاکبوونەوە- غوسلیان کرد، برۆنە لایان بەو شێوەیەی خوا فەرمانی پێکردون، واتە: لە کونی پێشەوە جیماعیان لەگەڵ بکەن.

ئینجا بزانە: جیماع کردن، لە گەڵ ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار گوناهێکی گەورەیەو هەر

کەسێکیش بە حەڵاڵی دابنێ کافر دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

چوارەم: (وَما بَيْنَ سُرَّتِها وَرُكْبَتِها) هەروەها لەزەت وەرگرتن لە نێوان ناوك و ئەژنۆی ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار بە ڕووتی حەرامە، بەڵام لە سەر پەردەوە دروستە ﴿عَنْ عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْمُرُني فَأَتَّزِرُ فَيُباشِرُني وَأَنَا حائِضٌ﴾ رواه الشيخان، (عائشة) دەفەرموێ: لەو کاتەی من حەیزدار بووم، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێدەکردم: پەشتەماڵێکم لە نێوان ناوك و ئەژنۆم دەبەست، جا لەزەتیخۆی وەردەگرت.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لا يَحْرُمُ غَيْرُ الْوَطْءِ) جگە لە جیماع کردن هیچیتر حەرام نیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿اِصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إلاّ النِّكاحَ﴾ رواه مسلم، گشت لەزەتێك لە حەیزدار وەربگرن تەنها جیماع کردن نەبێ. بەڵام فەرموودە بەهێزەکە دەفەرموێ: مەبەستی ئەم حەدیسە: ماچ کردنو دەست لەملانو لەزەتی سەر پەردەی نێوان ناوك و ئەژنۆیە.

هەروەها بۆ ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار دروستە: لەزەت لە مێردی خۆیان وەربگرن -هەرچەند ڕووتیش بێ- بە هەموو لەشی خۆیان، تەنها نێوان ئەژنۆو ناوکی خۆیان نەبێ بە ڕووتی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: خۆ ڕەحەتکردنی ژنو مێرد -واتە: ئاو هێنان- بە دەستییەکتری، یان بە هەر ئەندامێکیتری یەکتری دروستە، تەنها لە کاتی حەیزو زەیسانیدا نێوان ئەژنۆو ناوك بە ڕووتی قەدەغەیە-هەروەك باسمان کرد- بەڵام خۆ ڕەحەتکردن بە دەستیخۆی، یان بە هەر ئەندامێکیتری خۆی، یان بە هەر ئەندامێکی کەسێکیتر دروست نیەو حەرامە، بە بەڵگەی ئەم ئایەتو حەدیسە: خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافِظُونَ إلاّ عَلى أَزْواجِهِمْ أَوْ مامَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَراءَ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الْعادُونَ﴾ ئەو کەسانەی پارێزەری ئەندامی جیماع کردنی خۆیانن تەنها لە ژنەکانیخۆیانو جاریەکانی خۆیان، یان مێردیخۆیان نەبێ، چونکە ئەوانە لۆمەکراو نین، کەوابو: هەر کەسێك لەو حەڵاڵە بەو لاوە لەزەتێکیتری بوێ، ئەوانە دوژمنێکی ستەمکارن لە سنوری خوا.

فَإِذَا انْقَطَعَ لَمْ يَحِلَّ قَبْلَ الْغُسْلِ غَيْرُ الصَّوْمِ وَالطَّلاَقِ، وَالاِسْتِحَاضَةُ حَدَثٌ دَائِمٌ كَسَلَسِ

پێغەمبەریش ﷺ لە حەدیسەکەی ژن هێناندا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجاءٌ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك توانای ژن هێنانی نەبێ، با بەڕۆژوو بێ، چونکە ڕۆژوو شەهوەتی دەبڕێ. واتە: ئەگەر خۆ ڕەحەتکردن بە دەستیخۆی دروست بوایە، پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی دەدا گەنجەکانو فەرمانی ڕۆژووی پێنەدەکردن.

ئینجا بزانە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى اِمْرَأَةً فِي دُبُرِها﴾ رواه اصحاب السنن

بسند صالح، بەر لەعنەت كراوە ئەو كەسەی لە كونی پشتەوەدا جیماع لەگەڵ ژن دەكـا.
دووبارە بزانە: لە فەرموودەی كۆنی ئیمامی(شافعی)دا: هەركەسێك لە سەرەتای حـەیزدا جیماع لەگەڵ ژنیحەیزدار بكا، واجبە یەك میسقالی زێڕ (كَفّارَة) بـدا، واتـە: بیكاتـە خێـر، ئەگەر لە كۆتاییو بێهێزیخوێندا جیماع بكا، واجبە نیو میسقالی زێڕ (كفّارة) بدا، بەڵام لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعی)دا: (كفّـارة)ی ڕابـردوو سـوننەتەو واجـب نیـە، بـەڵكو تەمبێ دەكرێو واجبە تۆبە بكا، حەدیسەكەی فەرموودەی كۆنیش بێهێزە، هـەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.
پێنجەم: تەڵاقدان، هەروەك لە باسی تەڵاقی (بِـدْعی)دا ڕوونـی دەكەینـەوە، ان شاء الله تعالى.
(فَإِذا انْقَطَعَ) جا هەر كاتێك خوێنیحەیز، یان زەیسانی كۆتایی هات (لَمْ يَحِلَّ قَبْلَ الْغُسْلِ) بۆی حەڵاڵ نابێ پێش غوسل كردن، یان تەیەمموم كردن (غَيْرُ الصَّوْمِ) تەنها ڕۆژوو نەبێو (وَالطّلاقِ) تەنها تەڵاقدان نەبێ، واتە: ئەگەر بە شەوێ لە حەیز، یان لە نیفاس پاك بۆوە، بۆی دروستە: نیەتی ڕۆژووی سوننەت بێنێو ئەگەر ڕەمەزان بوو، واجبە نیـەتی ڕۆژووی واجب بێنێو ڕۆژووەكەشی دروسـتە، هـەر چـەند تـا دوای بانگیبـەیانیش غوسـل نـەكا، هەروەها تەڵاقدانیشی دروستە، هەرچەند غوسلیشی نەكردبێ.
ئینجا بزانە: نیشانەی پاكبوونەوەیئافرەت ئەوەیە: خوێنەكەو زەردایی‌و لێڵایی نەمێنیێ، واتە: هەركاتێك ئەوانە نەمان پاك دەبێتەوە، جا ئاوە سپیەكە بێتە دەرەوە، یـان نـەیێ، كەواتە: واجبە: یەكسەر بۆ یەكەم نوێژی دوای پاكبوونەوە غوسل بكاو نوێـژ بكـاو ڕۆژوو بگـرێ، هـەروەك لـە (شـرح مسـلم)و (المجمـوع)دا ڕوونـی كردۆتـەوە، كـەوابو: بـە تـەنها پاكبوونەوە نوێـژو ڕۆژووی لـە سـەر واجـب دەبـێو هـەر نوێـژێكی لـە دوای پاكبوونـەوە نەیكردبێ، واجبە: قەزای بكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا ئاماژەیان بۆ كردوە.

﴿ باسی (إِسْتِحاضَة): خوێنچركەی نەخۆشی ﴾

(وَالإِسْتِحاضَةُ) خوێنچركەی نەخۆشی: كە لە دوای پانزە ڕۆژیحەیز بەو لاوە بەردەوام بێ (حَدَثٌ دائِمٌ) بێدەستنوێژیەكی بچوكی بەردەوامە (كَسَلَسٍ) وەكو چۆڕمیزەكەو تڕ و فسو فَلا تَمْنَعُ الصَّوْمَ وَالصَّلاةَ، فَتَغْسِلُ الْمُسْتَحاضَةُ فَرْجَها وَتَعْصِبُهُ وَتَتَوَضَأُ وَقْتَ الصَّلاةِ وَتُبادِرُ بِها، فَلَوْ أَخَّرَتْ لِمَصْلَحَةِ الصَّلاةِ

پیسایی بەردەوام ﴿عن حمنةرضي الله عنها: كُنْتُ أُسْتَحاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَقالَ النَّبِيُّﷺ: إِنَّما هِيَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطانِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، واتە: من خوێنچـركەیەكی زۆرو بـەهێزم تـووش دەبـو، جـا پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: ئـەم خوێنچـركەیە لێدانێكـە لە شەیتانەوەیە. واتە: حەیز نیە، بەڵكو شەیتان دەمـارێكی منداڵدانـەی بڕینـدار كـردوەو

خوێنی لێدەردەچێ.

کەوابو: (فَلا تَمْنَعُ الصَّوْمَ وَالصَّلاةَ) ئەم خوێنچڕکەیە نوێـژو ڕۆژوو قەدەغـەناکا، هـەروەك چۆڕمیزکە قەدەغەیان ناکا، بەڵام واجبە زۆر بایەخ بە پاکژیو دەستنوێژ بدا:

کەوابو: (فَتَغْسِلُ الْمُسْتَحاضَةُ فَرْجَها) واجبە: لە پێش دەستنوێژگرتن، یان تەیەمموم کردندا ئافرەتەکە تارەت بـە ئـاو بکـا، چـونکە پێغەمبـەرﷺ لـە حەدیسـەکەی خوێنچڕکەدا بـە ئافرەتەکەی فـەرموو: ﴿فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي﴾ رواه الشـيخان، خوێنەکـە لـە خـۆت بشۆرەو نوێژ بکە. (وَتَعْصِبُهُ) ئینجا لە دوای تـارەتکردن واجبـە: ئەندامەکـەی ببەسـتێ، پێغەمبەرﷺ دەربارەی خوێنچڕکە بە ئافرەتێکی فەرموو: ﴿أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ. قَالَتْ إِنَّهُ أَكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. فَقالَ: تُلْجِمِي﴾ رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، لۆکە دابنـێ نـاو کـونی ئەندامەکە. ئافرەتەکەش گوتی: خوێنەکە لەوە زۆرترە: بە لۆکە ڕاناوەستێ. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: لغاو بکە. واتە: ئەندامەکە ببەستەوە بەم جۆرە:

پشتێندێك، یان دۆخینێك لە ناو قەدی دەبەستێ، ئینجا پارچە پەڕۆکێکیش دادەنێتە سەر ئەندامەکـەو لایـەکی لـە لای پێشـەوەی پشـتێنەکە دەبەسـتێو لایەکـەیتریش لـە لای پشتەوەی دەبەستێ، تاکو لە مـاوەی نوێژکردنـدا خـوێن نێتـە دەرەوە، جـا ئەگـەر بـەو بەستنە خوێنەکە نەوەستا، واجبە پارچە لۆکەیەك لە ناو کونی ئەندامەکە دابنـێ، ئەگـەر زۆر ئازاری نەداو بەڕۆژووش نەبێ، بەڵام ئەگەر بەڕۆژوو بوو دروست نیە، چـونکە ڕۆژووی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَتَوَضَّأُ) ئینجا لـە دوای بەسـتن، واجبـە یەکسـەر بێمـاوەدان دەسـتنوێژ بگـرێ (وَقْتَ الصَّلاةِ) لە کاتی نوێژدا، واتە: لە پێش هاتنی کاتینوێژ دەستنوێژی دروست نیە (وَتُبادِرُ بِها) واجبە: یەکسەر بێماوەدان لە دوای دەستنوێژگرتن نوێژ بکا، جا ئەگەر ئەو بەستنەی بە توندی کردبو و هیچ کەمتەرخەمیی نەکردبو، لەگەڵ ئەوەشدا خوێنی لێهاتە دەر، ئەوە دەستنوێژەکەی ناشکێو نوێژەکەشی دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ أَخَّرَتْ) ئەگەر نوێژەکەی دواخست (لِمَصْلَحَةِ الصَّلاةِ) لـە بـەر بەرژەوەنـدی نوێژەکـە

كَسَتْرٍ وَانْتِظَارِ جَمَاعَةٍ لَمْ يَضُرَّ، وَإِلاَّ فَيَضُرُّ عَلَىالصَّحِيحِ، وَيَجِبُ الْوُضُوءُ لِكُلِّ فَرْضٍ، وَكَذا تَجْدِيدُ الْعِصَابَةِ فِالأَصَحِّ، وَلَو اِنْقَطَعَ دَمُهَا بَعْدَالْوُضُوءِ وَلَمْ تَعْتَدْ اِنْقِطَاعَهُ وَعَوْدَهُ

(كَسَتْرٍ) وەکو داپۆشینی عەورەتو (وَانْتِظارِ جَماعَةٍ) چاوەڕوانکردنی نوێژی بە جەماعەت (لَمْ يَضُرَّ) دواخستنەکە زیانی نیە (وَإِلاّ) بەڵام ئەگەر دواخسـتنەکە بـۆ بەرژەوەنـدی نوێـژ نەبو، بەڵکو بۆ خواردن، یان قسەکردن، یان کارێکیتر بوو (فَيَضُـرُّ عَلىالصَّـحِيحِ) زیـانی هەیە لە سەر فەرموودەی ڕاست، واتە: دەستنوێژی دەشـکێو واجبـە: تـارەتو بەسـتنو

دەستنوێژ دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(وَيَجِبُ الْوُضُوءُ) واجبە: ئافرەتەکە دەستنوێژ بگرێ (لِكُلِّ فَرْضٍ) بۆ گشت نوێژێکی واجب، واتە: بە هەر دەستنوێژێك لە نوێژێکیواجب زیاتری بۆ دروست نیە، بەڵام هەر چەند حەز بکا: نوێژیسوننەتی بۆ دروستە، وەکو لە تەیەمومیشدا وابو، کەواتە: لەم دەستنوێژەدا واجبە: نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ بێنێ، نەك لابردنی بێدەستنوێژی، چونکە بێدەستنوێژیەکەی لاناچێ، بەڵکو تەنها قەدەغەکراوەکانی پێ حەڵاڵ دەبن، هەروەك لە دەستنوێژدا ڕوون کراوە.
(وَكَذا) هەروەها واجبە: بۆ گشت نوێژێك تارەت بکا، هەروەها واجبە (تَجْدِيدُ الْعِصابَةِ) بۆ گشت نوێژێك بەستنەکەش نوێ بکاتەوە، هەر چەند پەڕۆکەکەش پیس نەبوبێ‌و لە شوێنیخۆی لانەچوبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا ئەگەر پەڕۆکەکەش بە خوێنێکی زۆر بوبێ، یان ئافرەتەکە میزی کردبو، ئەو کاتە واجبە پەڕۆکەکە بشۆرێ‌و بەستنەکەش نوێ بکرێتەوە، ئیتر ئافرەتەکە تەنها یەك جار غوسلی لە سەر واجبە، ئەویش لەو کاتەدا: کە بە کۆتایی هاتنی خوێنیحەیز دادەندرێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.
ئینجا بزانە: لە سەرەتای ئەم باسە تا ئێرە، ئەرکی گشت بەشەکانی ئافرەتی بە خوێنچڕکەیە، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ.
(وَلَوْ انْقَطَعَ دَمُها) ئەگەر ئافرەتەکە خوێنی وەستا (بَعْدَالْوُضُوءِ) لە دوای دەستنوێژگرتن، جا نوێژەکەی دابەستبێ، یان نا (وَلَمْ تَعْتَدْ انْقِطاعَهُ وَعَوْدَهُ) عادەتی ئافرەتەکەش وەها نەبو: خوێنەکەی بوەستێ‌و دووبارەش بێتەوە، ئەوە دەگونجێ نەخۆشیەکەی نەمابێ‌و شیفای بۆ هاتبێ، کەوابو: ئەگەر لە کاتی دەستنوێژگرتندا، یان لە دوای دەستنوێژگرتندا خوێنی هاتبو، دروست نیە بەم دەستنوێژە نوێژ بکا، بەڵکو واجبە تارەت بکاو دەستنوێژ بگرێتەوە، بەڵام ئەگەر نە لە کاتیدەستنوێژو نە لە دوایدەستنوێژ خوێنی نەهاتبو، ئەوە دەستنوێژەکەی هەر بەردەوامەو نوێژیشی پێوە دەکا ، هەروەك لەزۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
أَوْ اِعْتَادَتْ وَوَسِعَ زَمَنُ الاِنْقِطَاعِ وُضُوءً وَالصَّلاَةَ وَجَبَ الْوُضُوءُ.
(فَصْلٌ) رَأَتْ لِسِنِّ الْحَيْضِ أَقَلَّهُ وَلَمْ يَعْبُرْ أَكْثَرَهُ فَكُلُّهُ حَيْضٌ،

هەروەها ئەگەر لە دوای تەواوکردنینوێژ خوێنەکەی وەستا، ئەوە ئەو نوێژە دروست بووە، بەڵام دەستنوێژەکەی لە کار دەکەوێ‌و نوێژیتری پێ دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(أَوْ اِعْتادَتْ) یان عادەتی وەها بوو: خوێنەکەی دەوەستاو دووبارەش دەهاتەوە (وَوَسِعَ

زَمَنُ الأَنْقِطَاعِ وُضُوءً) كاتی خوێنوەستانەكەش ئەوەندە فراوان بوو: بەشی دەستنوێژگرتنی دەكردو (والصَّلاةَ) بەشی نوێژی ئەو كاتەشی دەكرد، دیسان (وَجَبَ اْلوُضُوءُ) واجبە: لە كاتی خوێنوەستاندا تارت بكاو دەستنوێژ بگرێتەوەو، هەر لەكاتی خوێنوەستانیشدا نوێژەكە بكا، كەوابو: ئەگەر بە دەستنوێژەكەیكۆن لە كاتی خوێنوەستاندا نوێژەكەی كرد، ئەم نوێژە دروست نیە، هەروەها ئەگەر لە كاتی خوێنوەستاندا دەستنوێژی نەگرتو نوێژی نەكرد، بەڵكو لە كاتی خوێن هاتندا دەستنوێژی گرتو نوێژی كرد، ئەم نوێژەش دروست نیە، چونكە كەمتەرخەمیی كردوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ئاگاداری﴾: ئەو ئافرەتەی خوێنچڕكەی تووش بووە، دروستە: مێردەكەی جیماعی لەگەڵ بكا، هەر چەند لە كاتی خوێن هاتنیشدا بێ، هەروەها قورئان خوێندنیشی بۆ دروستەو بە دەستنوێژەوەش دروستە: دەست لە قورئان بدا.

ئینجا بزانە: ئەو مرۆڤەی بەردەوام چۆڕمیزكەی هەیە، یان تڕو فسی بەردەوامی هەیە، یان پیسایی، یان خوێنی مایسیریی بەردەوام لیٚدێتە دەرەوە، بیٚدەستنوێژی ئەوانەش بیٚدەستنوێژیەكی بچوكی بەردەوامە، كەوابو: ئەوانەش وەكو ئافرەتی بە خوێنچڕكە ڕەفتار دەكەن: لە تارەتو بەستنو دەستنوێژی ڕابردوودا، جا هەر كاتێك ئەوانەو ئافرەتی بە خوێنچڕكە ئەو مەرجانەی بۆمان دانابون بەجێیان هێنانو نوێژیان كرد، قەزاكردنەوەیان لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر خاوەنی چۆڕمیزكە، تەنها بە پێوە میزی دەهاتو بە دانیشتوویی نەدەهات، واجبە بە دانیشتووی نوێژ بكا تاكو دەستنوێژی نەشكێ، قەزاكردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەم باسانە ڕوون كراونەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بەشەكانی خوێنچڕكە ﴾

(رَأَتْ لِسِنِّ اْلحَيْضِ) هەر كاتێك ئافرەتێك خوێنی دیت، لە تەمەنیحەیزدا: كە نۆساڵیو بە سەرەوەترە (أَقَلَّهُ) لای كەمتریخوێنەكەی دیت: كە شەوێكو ڕۆژێكە، یان لە شەوێكو ڕۆژێك زیاتری دێت، بەڵام (وَلَمْ يَعْبُرْ أَكْثَرَهُ) لە لای زۆرتری خوێنەكەش تێنەپەڕێ، واتە: لە پانزە ڕۆژ و شەو زیاتر نەهات، ئەوە (فَكُلُّهُ حَيْضٌ) هەمووی بە حەیز دادەندرێ، وَالصُّفْرَةُ وَالْكُدْرَةُ حَيْضٌ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ عَبَرَهُ:

واتە: شەو و ڕۆژەكەو پانزەكەو نێوانەكەش گشتی حەیزە، جیاوازی نیە: یەكەم حەیزی بێ لە ژیانیدا، یان دووەم جارو سێیەمو بەرەو سەرەوەتری بێ، هەروەهاجیاوازی نیە: عادەتی ئەم جارەش وەك جارەكانیتر بێ، یان جیابێ، خوێنەكە: یەك ڕەنگ بێ، یان هەندێك ڕەش بێو هەندێك سۆر بێو هەندێك لێڵ بێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر تەمەنی ئافرەتەكە لە نۆ ساڵ كەمتر بوو و خوێنی هات، ئەوە خوێنی

حەیز نیە، بەڵكو خوێنچرکەیەنەخۆشیەیە، هەروەك لە سەرەتای حەیزدا باسمان کرد.
(وَالصُّفْرَةُ) ئـەو خوێنـەی وەکـو کێمێکـی زەردە (وَالْکُدْرَةُ) ئـەو خوێنـەی لێڵـە (حَـيْضٌ) هەردووکی بە خوێنیحەیز دادەندرێن، بەو مەرجەی خوێنەکان لە ماوەی پانزە ڕۆژەکەدا بن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەر چەند بە پێچەوانەی عادەتیڕابردووشی بێ
﴿كانَتِ النِّساءُ يَبْعَثْنَ إلى عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها بِالدُّرْجَةِ فِيها الْكُرْسُفُ فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الْحَيْضِ، فَتَقُولُ: لا تَعْجَلْنَ حَتَّى تَرَيْنَ الْقَصَّةَ الْبَيْضاءَ. تُرِيدُ بِذلِك: الطُّهْرَ مِنَ الْحَيْضَةِ﴾ رواه مالـك والبخاري، ئافرەتان پارچە لۆکەیان لە ناو کونی ئەندامیحەیز دادەناو ڕەنگی زەرد دەبو و دەیانناردە لای حەزرەتی(عائشة)، ئـەویش دەیفـەرموو: پەلـە مەکـەن تـا ئـاوە سـپیەکە دەبینن. مەبەستی وەهابو: ئەم زەردە نیشانەیە کە لە حەیز پاك نەبۆتـەوەو سـپیەکەش نیشانەی پاکبوونەوەیە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئافرەتەکە بەشێکی لای کەمی پاکبوونەوەی مابوو و خـوێنی دیـت، ئەوە حەیز نیە، کەواتە: ئەگەر سێ ڕۆژ خوێنی دیت، ئینجا دوانزە ڕۆژ پاك بۆوە، ئینجا سێ ڕۆژیتریش خوێنی دیت، ئەوە سێ ڕۆژەکەیدوایی حەیز نیە بە ڵکو خوێنچرەکەیە، چونکە تەواوکەری پانزە ڕۆژەکەیپاکبوونەوەیە، هەر وەك لەسەر چاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئافرەت خوێنی دیتو دەشگونجا خوێنی حەیز بێ، واجبە: یەکسەر خۆی قەدەغە بکا لەو شتانەی بە حەیز حەڕامن، ئینجا ئەگەر لە ماوەی کەمتر لە ڕۆژێكو شەوێك خوێنەکەی وەستا، ئاشکرا دەبێ: ئەو ماوەیە حەیز نـەبوە بـەڵکو خوێنچـرکەیە، کەوابو: نوێژەکانی ئەو ماوەیە قەزا دەکاتەوە، بەڵام ئەگەر شەو و ڕۆژێکـی–بێپچـڕان– تەواو کردو خوێنەکە وەستا، یان تا پانزە ڕۆژ نەوەستا، یـان لـە نێـوان شـەو و ڕۆژێـكو پانزەکەدا وەستا، ئەوە گشتی حەیزە، هەروەك باسمان کردو لە (المجموع)و (تحفـة)شـدا ڕوون کراوەتەوە.
ئینجا بزانە: (فَإِنْ عَبَرَهُ) ئەگەر خوێنیئافرەتەکە لە پانزە ڕۆژ تێپـەڕ بـوو، بۆمـان ئاشـکرا دەبێ ئەو ئافرەتە حەیز و خوێنچرکەی تێکەڵ بووە، کەوابو: دەکرێتە پێنج بەشی سەرەکی:
فَإِنْ كانَتْ مُبْتَدَأَةً مُمَيِّزَةً بِأَنْ تَرَى قَوِيّاً وَضَعِيفاً: فَالضَّعِيفُ اِسْتَحاضَـةٌ وَالْقَوِيُّ حَيْضٌ إِنْ لَمْ يَنْقُصْ عَنْ أَقَلِّهِ وَلاَ عَبَرَ أَكْثَرَهُ وَلاَ نَقَصَ الضَّعِيفُ عَنْ أَقَلِّ الطُّهْرِ.

یەکـــەم: (اَلْمُبْتَـــدَأَةُ الْمُمَيِّـــزَةُ). دووەم: (اَلْمُبْتَـــدَأَةُ اللاَّمُمَيِّـــزَةُ). ســـێیەم: (اَلْمُعْتادَةُ اللاَّمُمَيِّزَةُ). چوارەم: (اَلْمُعْتادَةُ الْمُمَيِّزَةُ). پێنجەم: (اَلْمُتَحَيِّرَةُ).
ئینجا (الْمُتَحَيِّرَةُ)ش سێ حاڵـەتی هەنـە، کـەوابو: بـە تێکڕایـی دەبێتـە حـەفت بـەش– ان شاء الله– یـەك لـە دوای یـەك هـەر حەفت بەشەکە ڕوون دەکەینەوە:

یەکەم: دەربارەی (اَلْمُبْتَدَأَةُ الْمُمَيِّزَةُ)-دەست پێکراوی جیاکەرەوە، دەفەرمویٚ: (فَإِنْ كانَتْ مُبْتَدَأَةً) ئەگەر ئافرەتەکە یەکەمجاری بوو لە ژیانیدا: خوێنیحەیزی دەستی بە هاتن کردبو (مُمَيِّزَةً) خوێنەکانیشی لێك جیا دەکردنەوە (بِأَنْ تَرَى قَوِيًّا) بە شێوەیەکی وەها: هەندێ جار خوێنێکی بەهێزی دەدیت (وَضَعِيفاً) هەندێ جاریش خوێنێکی بێهێزی دەدیت (فَالضَّعِيفُ إِسْتِحاضَةٌ) ئەو کاتە خوێنە بێهێزەکە خوێنچرکەیە (وَالْقَوِيُّ حَيْضٌ) خوێنە بەهێزەکەش حەیزە، بەم سێ مەرجانەی جیاکردنەوە:

یەکەم: (إِنْ لَمْ يَنْقُصْ عَنْ أَقَلِّهِ) خوێنە بەهێزەکە لە کەمترین ماوەیحەیز-کە ڕۆژێكو شەوێکە- کەمتر نەبێ. دووەم: (وَلا عَبَرَ أَكْثَرَهُ) بەهێزەکە لە زۆرترین ماوەیحەیزیش-کە پانزە شەو و ڕۆژە- تێنەپەڕێ. سێیەم: (وَلا نَقَصَ الضَّعِيفُ عَنْ أَقَلِّ الطُّهْرِ) خوێنە بێهێزەکەش لە کەمترین ماوەی پاکبوونەوە-کە پانزە شەو و ڕۆژە- کەمتر نەبێ.

بۆ وێنە: ئەگەر چوار ڕۆژ خوێنێکی ڕەشی دیت، ئینجا پانزە ڕۆژ، یان زیاتر خوێنێکی سۆری دیت، ئەوە تەنها ڕەشەکە حەیزە؟ چونکە لە سۆرەکە بەهێزترە، سۆرەکەش خوێنچرکەیە هەرچەندە چەند ساڵێکیش بەردەوام بێ، کەوابو: بەگوێرەی ئەم حەدیسە ڕەفتار دەکا:

﴿عن فاطمة بنت أبيحُبَيش رضي الله عنها: أَنّها قالَتْ يارَسُول الله إِنِّي أُسْتَحاضُ؟ فَقالَ ﷺ لَها: إِذا كانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذا كانَ ذلِكِ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلاةِ وَإِذاكانَ الْآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي فَإِنَّما هُوَ عِرْقٌ﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، (فاطمة) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا من خوێنچرکەم تووش دەبێ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: خوێنی حەیز ڕەشەو دەناسرێ -واتە: بە ڕەنگو بۆنی- جا هەر کاتێك ئەو خوێنە بوو، واز لە نوێژ بێنە، هەرکاتێکیش خوێنێکیتری بێهێز بوو، بۆ گشت نوێژێك دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە-واتە: لە دوای غوسل کردن- چونکە ئەمەیان خوێنی دەمارێکی مندالْدانەیە، واتە: حەیز نیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر مەرجێك لەو سێ مەرجانەیڕابردوو نەهاتە جێ: وەك ڕۆژێك ڕەش بێ‌و ڕۆژێك سۆر بێ، یان چواردە ڕۆژ سۆر بێ، یان شانزە ڕۆژ ڕەش بێ، ئەوەیان وەك بەشی

أَوْ مُبْتَدَأَةً لاَ مُمَيِّزَةً بِأَنْ رَأَتْهُ بِصِفَةٍ أَوْ فَقَدَتْ شَرْطَ تَمْيِيزٍ وَطُهْرَهَا تِسْعٌ وَعِشْرُونَ. **منهاج- بەرگی‌یەکەم-10**

دووەمی‌داهاتوو ڕەفتار دەکا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها بزانە: خوێنیڕەش لە خوێنیسۆر بەهێزترە، ئینجا سۆر لە کاڵ، ئینجا کاڵ لە زەرد، ئینجا زەرد لە لێڵ، هەروەها خوێنیپەیت لە خوێنیشل بەهێزترە، هەروەها خوێنی بۆگەن بەهێزترە لە خوێنی بێبۆن، هەروەها ئەو خوێنەی سێ نیشانەی تێدا بن،

بەهێزترە لەوەی دوو نیشانەی تێدانە، هەروەها دوو نیشانەش لە یەك نیشانە بەهێزترن، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: دەربارەی (اَلْمُبْتَدَأةُ اللاَّمُمَيِّزَة)=دەست پێكراوی جیانەكەرەوە، دەفەرموێ: (أَوْ مُبْتَدأَةً) یان ئەو ئافرەتەی خوێنەكەی لە پانزە ڕۆژ تێپەر بووە، یەكەمجاری بوو لە ژیانیدا خوێنیحەیزی دەستی بە هاتن كردبو، بەڵام (لاَمُمَيِّزَةً) خوێنەكانی لێك جیا نەدەكردەوە، ئەمەیان دوو حاڵەتی هەنە، یەكەم: (بِأَنْ رَأَتْهُ بِصِفَةٍ) وەك تەنها بە یەك جۆر خوێنەكەی دیت. دووەم: (أَوْ فَقَدَتْ شَرْطَ تَمْيِيزٍ) یان بە دوو جۆر، یان زیاتر دەیدیت، بەڵام مەرجێكی لە سێ مەرجەكانیجیاكرنەوەی نەبو-وەك بەهێزەكە لە ڕۆژێكو شەوێك كەمتر بێ، یان لە پانزە ڕۆژ زیاتر بێ، یان بێهێزەكە لە پانزە ڕۆژ كەمتر بێ- ئەوە (فَـالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ حَيْضَهَا) حەیزی ئەم ئافرەتە لە هەردوو حاڵەتدا (يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ) ڕۆژێكو شەوێكە، واتە: بیستو چوار سەعاتەو لە سەرەتای هاتنی خوێنەكەوە دەست پێدەكا (وَطُهْرَهَا) پاكبوونەوەشی (تِسْعٌ وَعِشْرُونَ) بیستو نۆ ڕۆژەو لە كۆتایی شەو و ڕۆژەكەوە دەست پێدەكا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەم ئافرەتە لە خولی یەكەمیدا واجبە خۆی قەدەغە بكا: لەو شتانەی بە هۆی حەیز حەرامن، تا پانزە ڕۆژ تەواو دەبن، جا ئەگەر لە پانزە ڕۆژ، یان كەمتر خوێنەكەی وەستا، ئەوە ئاشكرا دەبێ: ئەو ماوەیە گشتی حەیز بووە، كەوابو: لە دوای خوێنوەستانەكە، یەكسەر غوسل دەكاو نوێژ دەكاو...هتد.

بەڵام ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بونو خوێنەكەی نەوەستا، ئەوە ئاشكرا دەبێ: حەیزەكەی تەنها شەوێكو ڕۆژێك بووەو ئەویتریش خوێنچڕكە بووە، كەوابو: واجبە یەكسەر غوسل بكاو دەست بە نوێژ بكاتەوەو نوێژو ڕۆژووی ئەو ماوەیەش: كە نەیكردون-جگە لە شەوو ڕۆژێك- واجبە قەزا بكاتەوە، ئینجا لە مەودوا لە خولی دووەمو سێیەم و...هتد، ئەو قەدەغەكردنەی ناوێ، بەڵكو كە شەو و ڕۆژێك تەواو بوو، یەكسەر غوسل دەكاو تا بیستو نۆ ڕۆژ تەواو دەبن گشت قەدەغەكراوەكانی لێحەڵاڵن، بەو جۆرە خولی مانگانەی

أَوْ مُعْتَادَةً بِأَنْ سَبَقَ لَهَا حَيْضٌ وَطُهْرٌ فَتُرَدُّ إِلَيْهِمَا قَدْرًا وَوَقْتًا، وَتَثْبُتُ بِمَرَّةٍ فِي الأَصَحِّ،

دەبێتەوە سی ڕۆژ، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، ئینجا بزانە: ئەگەر ئافرەتی(مُبْتَدأة)=دەست پێكراو، سەرەتای هاتنیخوێنی نەدەزانی، ئەوە وەك سەر لێشێواوی بەشی پێنجەمە.

سێیەم: دربارەی (اَلْمُعْتَادَةُ اللاَّمُمَيِّزَة)=فێربووی جیانەكەرەوە، دەفەرموێ: (أَوْ مُعْتَادَةً) یان ئەگەر ئەو ئافرەتەی خوێنی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووە، فێرە حەیز بوو

(بِأَنْ سَبَقَ لَها حَيْضٌ) به شێوەیەكیوەها: له ژیانیدا حەیزێكی دیتبـو (وَطُهْـرٌ) هـەروەها پاكبوونەوەكیشی دیتبو، بەلاَم خوێنەكەی ئەم جارەی لێك جیانەدەكردەوە، یان مەرجێك له سێ مەرجەكانی جیاكردنەوە نەهاتە جێ– واتە: بەهێزەكەی لە شـەو و ڕۆژێك كـەمتر بوو، یان له پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، یان بێهێزەكە لە پانزە ڕۆژ كەمتر بوو– ئەو كاتە (فَتُرَدُّ إِلَيْهِما) ئافرەتەكـە دەگەڕێندرێتـەوە لای حەیزەكـەو پاكبوونەوەكـەی پێشـووی (قَـدْراً) بە گوێرەی ئەندازەی ڕابردوو و (وَوَقْتاً) بە گوێرەی كاتیڕابردوو.

بۆ وێنـە: ئەگەر حەیزیپێشـووی پێـنج ڕۆژ بـوو لـە مـاوەی سـی ڕۆژدا، ئـەوە لـە كـاتی خوێنچڕكەدا پێنج ڕۆژ بە حەیز دادەندرێنو بیست وپێنجیش بـە پاكبوونـەوە، هـەروەها ئەگەر لە ماوەی نەوەد ڕۆژدا، سێ ڕۆژ حەیزیپێشووی بوو، ئەوە لە كاتیخوێنچڕكەشـدا سێ ڕۆژ حەیزەو هەشتاو حەفتیش پاكبوونەوەیە، سـالێكو زیـاتریش هـەر بـەو جۆرەیـە ﴿عن حمنة بنت جحش رضي الله عنها: كُنْتُ أُسْتَحاضُ حَيْضَةًشَدِيدةً كَثِيرَةً، فَقالَ لَها النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّما هِيَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطانِ فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيّامٍ ثُمَّ اغْتَسِلِي، فَإِذااسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي أَرْبَعَةً وَعِشْرِينَ أَو ثَلاثَةً وَعِشْرِينَ وَصومِي وَصَلِّي، وَكَذلِكِ فَافْعَلِي...﴾ رواه اصـحاب السـنن بسـند صـحيح، (حمنـة) فـەرمووی: مـن خوێنچـڕكەیەكی زۆرو بـەهێزم تـووش دەبـو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەمە لێدانێكە لە شەیتانەوەیە، كەوابو: بە گوێرەی عادەتیپێشوو شەش ڕۆژ، یان حەفت ڕۆژ بۆ حەیز دابنێ، ئینجا غوسل بكـە، جا لـە دوای غوسـل هـەر كاتێك تارەتت كردو ئەندامەكەت بەست، نوێژ بكە تا ماوەی بیستو چوار، یان بیستوسێ ڕۆژ، ڕۆژووش بگرەو بەم شێوەیە لە گشت مانگێكدا ڕەفتار بكە.

(وَتَثْبُتُ بِمَرَّةٍ) عادەتی پێشووی حـەیزو پاكبوونـەوە، بـە تـەنها یـەك جـار جـێگیر دەبـێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

ئینجا بزانە: دەگونجێ عادەتی حەیزو پاكبوونەوە بە یەكەوە، یان هەر یەكێكیان بگۆڕێ، واتە: پێش بكەوێ، یان دوا بكەوێ، یان زیاد بكا، یان كەم بكا، جا ئەگەر هاتو ئافرەتێك عادەتـەكانی لێـك جیـاواز بـوو و خوێنچـڕكەی تـووش بـوو، ئـەو كاتـە عـادەتی پـێش خوێنچڕكەكە ڕەفتاری پێدەكرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

....

بۆ وێنە: ئەگەر لە مانگەكانیپێشتردا حەیزەكەی پێنج ڕۆژ بوو، ئینجا بووە شـەش ڕۆژ، ئینجا خوێنچڕكەی تووش بوو، ئـەو كاتـە شـەش ڕۆژەكـە ڕەفتـاری پێـدەكرێو دەبێتـە عادەتێكی جێگیربوو، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویـەتی ﴿عن أم سلَمة رضي الله عنها: أَنَّ اِمْرَأَةً كانَتْ تُهَراقُ الدَّمَ، فَقال النَّبِيُّ ﷺ: لِتَنْظُرْ عَدَدَالأَيّامِ وَاللَّيالِي الَّتِي كانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهاالَّذِي أَصابَها فَلْتَدَعِ الصَّلاةَ قَدْرَ ذلِكَ مِنَ الشَّهْرِ﴾ رواه ابوداود وغیره باسناد

صحيح، ئافرەتێك زۆر خوێنی دەڕشت، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: با تەماشای ژمارەی ئەو شەو و ڕۆژانە بكا: كە حەیزی تێدا دەدیت لەو مانگەی كە لە پێش تووشبوونی خوێنچڕكەدا بوو، بە ئەندازەی حەیزی ئەو مانگە لەم مانگەشدا واز لە نوێژ بێنێ.

﴿ئاگاداری﴾: لەم بەشەی سێیەمیشدا، واجبە لە یەكەمجاری خۆێنچڕكەدا خۆی قەدەغە بكا لەو شتانەی بە هۆی حەیز حەرامن، تا پانزە ڕۆژ تەواو دەبن، ئینجا ئەگەر لە پانزە ڕۆژ، یان بەرەو خوارتر خوێنەكەی وەستا، ئەوە ئاشكرا دەبێ: ئەو ماوەیە گشتی حەیز بووەو عادەتی پێشووی گۆڕاوە، كەوابو: لە دوای خوێنوەستانەكە یەكسەر غوسل دەكاو نوێژ دەكاو...هتد.

بەڵام ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بونو خوێنەكەی نەوەستا، ئەوە ئاشكرا دەبێ: خوێنچڕكەی تووش بووەو تەنها ئەندازەی حەیزی مانگەكەی پێش ئەم خوێنچڕكەیەی بە حەیز بۆ دادەندرێو ئەویتریش گشتی بە پاكبوونەوە، كەوابو: واجبە یەكسەر غوسل بكاو دەست بە نوێژ بكاتەوەو نوێژو ڕۆژووی ئەو ماوەیەش: كە نەیكردبون-جگە لە ئەندازەی حەیز- واجبە: گشتی قەزا بكاتەوە، ئینجا لە خولی دووەمو سێیەمو...هتد، ئەو قەدەغەكردنەی ناوێ، بەڵكو كە ئەندازەی عادەتیپێشوو تەواو بوو: یەكسەر غوسل دەكاو نوێژ دەكاو...بەم جۆرە، تا خوا شیفای بۆ دەنێرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: عادەتیحەیز-هەروەك بە ژمارەی ڕۆژەكان جێگیر دەبێ- بە ڕەنگی خوێنەكەش جێگیر دەبێ، كەواتە: ئەگەر (مُبْتُدَآةٌ مُمیّزَة) بوو، واتە: یەكەمجاری بوو حەیز ببینێو ماوەی پێنج ڕۆژ خوێنێكی ڕەشی دیت، ئینجا بیستو پێنج ڕۆژیش خوێنێكی سوری دیت، ئینجا لە مەودواش هەر خوێنێكی جیانەكراوەی دیت، ئەوە بۆ خولی مانگەكانیتر پێنج ڕۆژی خوێنە ڕەشەكە بە عادەت دادەندرێنو كە ئەو پێنجە تەواو بون یەكسەرغوسل دەكاو نوێژو ڕۆژوو...هتد دەكا، وەكو ئافرەتی پاكبووەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

وَيُحْكَمُ لِلْمُعْتَادَةِ الْمُمَيِّزَةِ بِالتَّمْيِيزِ لاَ الْعَادَةِ فِىالأَصَحِّ. أَوْ مُتَحَيِّرَةً بِأَنْ نَسِيَتْ عَادَتَهَا

چوارەم: دەربارەی (اَلْمُعْتَادَةُ الْمُمَيِّزَة)-فێربووی جیاكەرەوە، دەفەرموێ: (وَيُحْكَمُ) بڕیار دەدرێ (لِلْمُعْتَادَةِ) بۆ ئەو ئافرەتەی خوێنەكەی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووەو لە پێشداش حەیزو پاكبوونەوەی دیتووەو (الْمُمَيّزَة) خوێنەكەی ئێستاشی لێك جیا دەكردەوە (بِالتَّمْيِيزِ) بەگوێرەی جیاكردنەوە بڕیاری بۆ دەدرێ (لاالعادَةِ) نەك بەگوێرەی عادەتی خوێنەكەی پێشووی (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

کەواتە: ئەگەر عادەتی پێشووی پێنج ڕۆژ بوو لە سی ڕۆژدا، ئەم جارەش دە ڕۆژ خوێنێکی ڕەشی دیت، ئینجا بێ‌وەستان ڕەنگی خوێنەکە سوور، یان زەرد بوو، ئەوە ئەم جارە بەگوێرەی عادەتی پێشوو–کە پێنج ڕۆژەکەیە– بڕیاری حەیزی بۆ نادرێ، بەڵکو بەگوێرەی ڕەنگی خوێنەکە دە ڕۆژەکەی بە حەیز بۆ دادەندرێ، ئەوی‌تریش خوێنچرکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: کە دە ڕۆژەکە تەواو بون، یەکسەر غوسل دەکاو دەست بە نوێژ دەکا ﴿عن فاطمة بنت أبحبيش رضي الله عنها فِحديثهاالسابق: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: دَمُ الْحَيْضِ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإذا كانَ ذلِكِ فَأَمْسِكي عَنِ الصَّلاةِ وَإذا كانَ ٱلآخَرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، خوێنی‌حەیز خوێنێکی ڕەشەو دەناسرێ، هەر کاتێك ئەم خوێنە ڕەشە هات، واز لە نوێژ بێنە، هەر کاتێکیش ئەوی‌تر بوو: دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە، واتە: لە دوای غوسل کردن.

ئینجا بزانە: ئەمە دەربارەی ئەو ئافرەتە بوو: کە عادەتی پێشووی لەبیر ماوە، کەوابو: ئەگەر عادەتی پێشووی لەبیر نەمابو، ئەویش هەر بەگوێرەی جیاکردنەوەی خوێن بڕیاری حەیزی بۆدەدرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها بزانە: ئەگەر مەرجێك لە سێ مەرجەکانی جیاکردنەوە نەهاتە جێ–واتە: خوێنە بەهێزەکە لە شەو و ڕۆژێك کەمتر بوو، یان لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، یان بێ‌هێزەکە لە پانزە ڕۆژ کەمتر بوو– ئەوە دەگەڕێندرێتەوە سەر عادەتی پێشووی، هەروەك لە بەشی سێ‌یەمدا ڕوون کراوە، جا ئەگەر عادەتەکەی‌پێشووی لەبیر نەمابو و ئەو سێ مەرجانەشی لێ‌نەهاتنە جێ، ئەوەش وەك سەر لێشێواوی بەشی پێنجەمە.

﴿ خوێنچرکەی ئافرەتی (اَلْمُتَحَيِّرَةُ)=سەرلێشێواو ﴾

پێنجەم: دەربارەی (اَلْمُتَحَيِّرَة)=ئافرەتی سەرلێشێواو، دەفەرموێ: (أَوْ مُتَحَيِّرَةً) یان ئەو ئافرەتەی خوێنەکەی لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بووە، سەرلێشێواو بوو، ئەوە دەکرێتە سێ بەش: بەشی‌یەکەمیان: (اَلْمُتَحَيِّرَةُ الْمُطْلَقَةُ) سەرلێشێواوی هیچ نەزان، واتە: (بِأَنْ نَسِيَتْ عَادَتَهَا) بە جۆرێکی وەها عادەتی‌پێشووی لە بیر کردبێ: قَدْراً وَوَقْتاً: فَفِي قَوْلٍ كَمُبْتَدَأَةٍ، وَالْمَشْهُورُ وَجُوبُ الإحْتِياطَ: فَيَحْرُمُ الْوَطْءُ وَمَسُّ الْمُصْحَفِ وَالْقِرَاءَ ةُ فِي غَيْرِالصَّلاةِ، وَتُصَلِّي الْفَرَائِضَ أَبَداً، وَكَذاالنَّفْلُ فِالأَصَحِّ، وَتَغْتَسِلُ لِكُلِّ فَرْضٍ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ ثُمَّ شَهْراً كَامِلَيْنِ فَيَحْصُلُ مِنْ كُلِّ أَرْبَعَةَ عَشَرَ،

(قَدْراً وَوَقْتاً) نە ئەندازەو نە کاتەکەی هیچ لەبیر نەمابێ، یان سەرەتای خولی‌مانگانەی لە بیر کردبو، یان سەرەتای هاتنی‌خوێنی نەدەزانی، لەو حاڵەتانەشدا جیاکەرەوەش نەبو، یان مەرجێکی جیا کردنەوەی لێ‌نەهاتە جێ (فَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا: ئەو

سەرلێشێواوە (كَمُبْتَدَأَةٍ) وەكو دەست پێكراوى جیانەكەرەوە بڕیارى بۆ دەدرێ، واتە: لە سەرەتاى مانگەوە ڕۆژێك و شەوێكى بۆ بە حەیز دادەندرێ و بیست و هەشت، یان بیست و نۆ ڕۆژیشى پاكبوونەوەیە.

(وَالْمَشْهُورُ) بەلاّم بە فەرموودەى بەهێزىناسراوىمەزهەبى(شافعى): (وُجُوبُ الإِحْتِیاطِ) واجبە ئافرەتى سەرلێشێواو پارێزكارى بكا، چونكە گشت كاتێكى دەگونجێ حەیز بێ و دەشگونجێ پاكبوونەوە بێ، بەلاّم ناگونجێ گشت كاتێكى بەردەوام حەیز بێ، هەروەها –لە بەر خوێن هاتنیش– ناگونجێ حەیزو پاكبوونەوە لێك جیا بكرێنەوە، واتە: نە حەیزو نە پاكبوونەوەى بێگومان نیە، كەوابو، واجبە بەم شێوەىداهاتوو پارێزكارى بكا:

(فَیَحْرُمُ الْوَطْءُ) حەرامە: مێرد جیماع لەگەڵ ئافرەتى سەرلێشێواو بكا (وَمَسُّ الْمُصْحَفِ) حەرامە: ئافرەتى سەرلێشێواو دەست لە قورئان بدا، یان هەڵیبگرێ، هەم (وَالْقِراءَةُ فِي غَیْرِ الصَّلاَةِ) حەرامە: قورئان بخوێنێ جگە لە ناو نوێژدا نەبێ، واتە: لە ناو نوێژدا فاتحەو سورەتەكانى دواى فاتیحەشى بۆ حەلاڵە بیانخوێنێ، هەروەها چوونە ناو مزگەوتیش حەرامە ئەگەر ترسى پیسكردنى هەبێ (وَتُصَلِّىالْفَرائِضَ أَبَداً) هەروەها واجبە: ئافرەتى سەرلێشێواو بەردەوام نوێژەواجبەكان بكا (وَكَذاالنَّفْلُ) هەروەها دروستە: سوننەتەكانیش بكا (فِىالأَصَحِّ) لە فەموودەى ڕاستتردا.

(وَتَغْتَسِلُ لِكُلِّ فَرْضٍ) واجبە ئافرەتى سەرلێشێواو بۆ گشت نوێژێكىواجب لە كاتى نوێژەكەدا غوسل بكا، ئەگەر كاتى خوێنوەستانى پێشووى لەبیر نەمابێ، بەلاّم ئەگەر لەبیرى مابو: كە لە حەیزىپێشووى لە كاتى ڕۆژئاوادا پاك دەبۆوە، ئەو كاتە هەموو ڕۆژێك تەنها یەك غوسل لە دواى ڕۆژ ئاوابووندا واجبە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَتَصُومُ رَمَضانَ) هەروەها واجبە: ئافرەتى سەرلێشێواو لە مانگى ڕەمەزاندا بەڕۆژوو بێ (ثُمَّ) ئینجا لە دواىڕەمەزانیش (شَهْراً) مانگێكىتریش بەڕۆژوو دەبێ (كامِلَیْنِ) ڕەمەزان و مانگەكەى دواىڕەمەزان هەردووكیان سى ڕۆژى تەواو بن (فَیَحْصُلُ) جا بۆى جێگیر دەبێ (مِنْ كُلٍّ) لە هەر یەكێك: لە ڕەمەزان و لە مانگەكەى دواى ڕەمەزان (أَرْبَعَةَعَشَرَ) چواردە ڕۆژوو، كۆى هەردووكیان دەكاتە بیست و هەشت ڕۆژوو، ثُمَّ تَصُومُ مِنْ ثَمَانِیَةَعَشَرَ: ثَلاَثَةً أَوَّلَهَا وَثَلاَثَةً آخِرَهَا فَیَحْصُلُ الْیَوْمَانِ الْبَاقِیَانِ، وَیُمْكِنُ قَضَاءُ یَوْمٍ بِصَوْمِ یَوْمٍ ثُمَّ الثَّالِثَ وَالسَّابِعَ عَشَرَ،

واتە: چونكە دەگونجێ ئەو سەرلێشێواوە ماوەى پانزە ڕۆژىتەواو حەیزى بێ، هەروەها دەشگونجێ لە كاتێكى ڕۆژى یەكەمدا خوێنىحەیزى هاتبێ و لە كاتێكى ڕۆژى شانزەمیندا خوێنىحەیزى وەستابێ، كەوابو: ئەگەر ڕەمەزان سى ڕۆژى تەواو بێ، ئەوە چواردە ڕۆژووى بۆ دروست دەبێ و ئەگەر بیست و نۆ بێ، سێزدە ڕۆژووى بۆ دروست دەبێ، بەلاّم

له هەردوو حاڵەتدا شانزە ڕۆژوو قەرزدار دەمێنێتەوە، ئینجا کە لە مانگێکیتریشدا سی ڕۆژ بەڕۆژوو بوو، دیسان چواردە ڕۆژوویتریشی بۆ دروست دەبن، لەگەڵ چواردەکەی ڕەمەزاندا دەکاتە بیستو هەشت.

کەوابو: هێشتا دوو ڕۆژوویتر قەرزدار ماوەتەوە، ئەو دوو ڕۆژووانەش بە چەند ڕێگایەك قەزا دەکرێنەوە، بەڵام لێرەدا دوو ڕێگای باس کردون:

ڕێگاییەکەم: (ثُمَّ) ئینجا بۆ قەزاکردنەوەی ئەو دوو ڕۆژووانەش (تَصُومُ مِنْ ثَمانِيَةَ عَشَرَ) لە هەژدە ڕۆژاندا شەش ڕۆژان بەڕۆژوو دەبێ، بەم جۆرە: (ثَلاثَةً أَوَّلَها) سێ ڕۆژان لە سەرەتای هەژدەکەدا، واتە: یەکەمو دووەمو سێیەم (وَثَلاثَةً آخِرَها) سێ ڕۆژانیش لە کۆتایی هەژدەکەدا، واتە: شانزەو حەڤدەو هەژدە (فَيَحْصُلُ الْيَوْمانِ الْباقِيانِ) بەو شەش ڕۆژانە ئەو دوو ڕۆژووەی قەرزدار مابۆوە جێگیر دەبنو لە سەری لادەچن، چونکە ئەگەر لە ڕۆژییەکەمدا خوێنیحەیزی هاتبێ، ئەوە لە شانزەدا پاك دەبێتەوەو بێگومان ڕۆژووی حەڤدەو هەژدەی دروست دەبن، ئەگەر لە ڕۆژیدووەمدا خوێنیحەیزی هاتبێ، ئەوە لە حەڤدەدا پاك دەبێتەوەو بێگومان ڕۆژووی یەکەمو هەژدەی دروست دەبن، ئەگەر لە سێیەمدا خوێنی حەیزی هاتبێ، ئەوە بێگومان یەکەمو دووەمی دروست بونە...هتد.

ڕێگایدووەم: (وَيُمْكِنُ) بە ڕێگایەکیتریش دەگونجێ (قَضاءُ يَوْمٍ) یەك ڕۆژوو قەزا بکرێتەوە بە بەڕۆژووبوونی سێ ڕۆژان لە ماوەی حەڤدە ڕۆژاندا: (بِصَوْمِ يَوْمٍ) بە بەڕۆژووبوونیڕۆژی یەکەمو (ثُمَّ الثَّالِثَ) ئینجا بەڕۆژووبوونیڕۆژیسێیەمو (وَالسَّابِعَ عَشَرَ) ئینجا بەڕۆژووبوونی ڕۆژیحەڤدەمیش، واتە: بەو سێ ڕۆژانە، یەك ڕۆژووی لە سەر لادەچێ، چونکە ئەگەر لە ڕۆژی یەکەمدا خوێنیحەیزی هاتبێ، بێگومان ڕۆژووی حەڤدەی دروستە، ئەگەر لە دووەمو سێیەمدا هاتبێ، بێگومان ڕۆژووی یەکەمی دروستە...هتد.

جا ئەوە ئەگەر بیەوێ دوو ڕۆژووەکان جیا جیا لە دوو مانگدا قەزا بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بیەوێ–هەر بەم ڕێگەیدووەم– هەردوو ڕۆژووەکان، بە یەکەوە لە یەك مانگدا قەزا بکاتەوە، ئەوە بە بەڕۆژووبوونی پێنج ڕۆژان لە ماوەی نۆزدە ڕۆژاندا، دوو ڕۆژووەکان

وَإِنْ حَفِظَتْ شَيْئاً فَلِلْيَقِينِ حُكْمُهُ، وَهِيَ فِالْمُحْتَمِلِ كَحَائِضٍ فِالْوَطْءِ وَطَاهِرٍ فِالْعِبادَاتِ،
وَإِنْ اِحْتَمَلَ اِنْقِطَاعاً وَجَبَ الْغُسْلُ لِكُلِّ فَرْضٍ،

جێگیر دەبنو لە سەری لا دەچن، کەوابو: ڕۆژی یەکەمو ڕۆژی سێیەمو ڕۆژی پێنجەم بەڕۆژوو دەبێ، ئینجا ڕۆژی حەڤدەو نۆزدەش بەڕۆژوو دەبێ–هەروەك لە (المجموع)و (حاشيةالقليوبي)دا ڕوون کراوەتەوە– چونکە ئەگەر لە ڕۆژییەکەمدا خوێنیحەیزی هاتبێ، ئەوە لە شانزەدا پاکەو ڕۆژووی حەڤدەو نۆزدەی دروستن، ئەگەر لە ڕۆژی

سىَيَيەمدا هاتبىَ، ئەوە لە هەژدەدا پاكەو ڕۆژووى يەكەمو نـۆزدەى دروستن، ئەگـەر لـە چـوارەمو بـەو لاوەتـر هـاتبىَ، ئـەوە بێگومـان يەكـەمو سـىَيەمى دروسـتن، جگـە لەوەىڕابردوو، چەند شێوەيەكىتريش هەيە لە كتێبە درێژەكاندا ڕوون كراونەوە.

ئينجـا دەربـارەى بەشـى دووەمو سـىَيەمى (مـتحيرة) دەفـەرموىَ: (وَإِنْ حَفِظَتْ شَيْئاً) ئەگەر ئافرەتى سەرلێشێواو لە عادەتەكەىپێشووى شتێكى لەبير مابو، ئەوە دەكرێتە دوو بەش، يەكەم: سەرلێشێواو لە ئەندازەدا، واتـە: ئەندازەىحەيزەكـەى لەبير چوبىَو كاتەكەى لەبير مابىَ. دووەم: سەرلێشێواو لە كاتدا، واتـە: كاتىحەيزەكـەى لەبير چوبىَو ئەندازەكەى لەبير مابىَ، بەم دوو بەشـە دەگـوترىَ: (اَلْمُتَحَيِّرَةَ الْمُقَيَّدَة)، ئينجا لەو دوو حاڵەتەدا بەم شێوەيە ڕەفتار دەكا:

(فَلِلْيَقِينِ) بۆ حەيزى بێگومانو بۆ پاكبوونەوەى بێگومان (حُكْمُهُ) هەمان بڕيـارى حـەيزو پاككبوونەوەىڕابردوو هەيە (وَهِيَ) ئافرەتەكە (فِيالْمُحْتَمِلِ) لـەو كاتانـەى دەگـونجىَ لـە حەيزدابىَو دەشگونجىَ پاك بىَ (كَحائِضٍ فِي الْوَطْءِ) وەكو حـەيزدار ڕەفتـارى لـە گەڵدا دەكرىَ: لە جيماعو دەست لێدانى قورئـانو قورئانخوێندنـدا، واتـە: ئەوانـەى لىَحـەڕامن (وَطاهِرٍ فِيالْعِباداتِ) وەكو ئافرەتى پاك ڕەفتارى لە گەڵدا دەكرىَ: لە خواپەرستنەكاندا، كەواتە: واجبە خواپەرستيە واجبەكان بكا (وَإِنْ اِحْتَمَلَ إِنْقِطاعاً) لەو كاتەش كە دەگونجىَ خوێنەكە بوەستىَ (وَجَبَ الْغُسلُ لِكُلِّ فَرْضٍ) واجبە: بۆ هەموو نوێژێكىواجب غوسل بكا، لە بەر پارێزكارىكردن، ئەمەش ڕوونكردنەوەى هەردوو بەشەكەيە:

يەكەم: سەرلێشێواو لە ئەندازەدا: كە كاتى حەيزەكەى لەبير مابىَ، وەك بڵێ: (حەيزەكەم لە سەرەتاى مانگەوە دەستى پىَدەكرد، بەڵام نازانم چەند بوو). ئەوە بێگومـان ڕۆژێـكو شـەوێك لـە سـەرەتاىمانگەوە بـە حـەيز دادەنـدرىَو گشـت قەدەغەكراوەكانىحـەيزى لىَقەدەغە دەكرێن، چونكە حەيز لەو ئەندازەيە كەمتر نابىَ، كەوابو: كە ڕۆژێـكو شـەوێك تەواو بوو، واجبە غوسل بكـا، هـەروەها نيـوەى دووەمـى مانگەكـەش تـا كۆتـايى مـانگ بێگومان پاكبوونەوەيەو گشت قەدەغەكراوەكانى لىَحەڵاڵن، چونكە حـەيز لـە پـانزە ڕۆژ زيـــــــــــــــاتر نـــــــــــــــــــــــــــابىَ،

وَالْأَظْهَرُ أَنَّ دَمَ الْحَامِلِ وَالنَّقَاءَ بَيْنَ أَقَلِّ الْحَيْضِ حَيْضٌ.

هەروەها لە دواى ڕۆژەكەو شـەوەكە تـا كۆتـايى پـانزە ڕۆژەكـە، دەگـونجىَ: حـەيز بـىَ، دەشگونجىَ پاكبوونەوە بىَ، كەوابو: لەو نيوەيەدا واجبە: خوا پەرستيە واجبـەكان بكـاو خۆشى لە جيماع قەدەغە بكاو بۆ گشت نوێژێكى واجبيش، واجبـە غوسـل بكـا، چـونكە دەشگونجىَ لەو نێوانەدا لە كاتێكدا خوێنى وەستابىَ.

دووەم: سەرلێشێواو لە کاتدا: کە ئەندازەی حەیزەکەی لەبیر مابێ، وەك بڵێ: (لـە گشـت مانگێکدا لە دە ڕۆژەکەی یەکەمدا پێنج ڕۆژ لە حەیزدا بووم، ئیتر نـازانم لـە کـام ڕۆژەوە دەستی پێدەکرد، بەڵام دەزانم لە ڕۆژی یەکەمیمانگدا مـن پـاك بـووم) ئـەوە بێگومـان شەشی مانگ بە حەیز دادەندرێو گشت قەدەغەکراوەکانی حـەیزی لێقەدەغـە دەکـرێن، هەروەها یەکـەمیمانگو بیستەکەیتریشـی– واتـە: یـانزەو دوانزەو...تـا کۆتاییمـانگ– بێگومان گشتی پاکبوونەوەیەو گشـت قەدەغـەکراوەکانی لێحـەلاڵن، هـەروەها لـە دووی مانگەوە تا کۆتایی پێنجی مانگ، دەگونجێ: لە حەیزدابێو دەشگونجێ پاك بێ، کەوابو: لەو نێوانەدا واجبە خوا پەرستیە واجبەکان بکاو خۆیشی لە جیماع قەدەغە بکا، هەروەها لە حەفتی مانگەوە، تا کۆتایی دەی مانگ دەگونجێ حەیزی بێو دەگـونجێ پاکبوونـەوە بێ، دەشگونجێ لەو نێوانەدا لە کاتێکدا خوێنی وەسـتا بـێ، کـەوابو: واجبـە: بـۆ گشـت نوێژێکی واجب غوسل بکا.

﴿ خوێنی ئافرەتی ئاوس ﴾

(وَالْأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ دَمَ الْحامِلِ) ئەو خوێنەی ئافرەتیئاوس دەیبینێ بە حەیز دادەندرێ، ئەگەر مەرجەکانیڕابردوویحەیزی لێبێنە جـێ، کـەوابو: لـە سـەرەتای جێگیربوونی تۆوی پیاوەکە لە منداڵدانەدا، تا کاتی منـداڵلێبوون، هـەر خوێنێـك ببینـێو مەرجەکانی حەیزی لێبێنە جێ، ئەوە بە حەیز دادەندرێو واجبە ئافرەتەکە خۆی قەدەغە بکا لە گشت قەدەغەکراوەکانی حەیز، کەواتە: کە ئافرەتیئاوس حـەیز نابینـێ، شـتێکە بـە زۆری وەهـا ڕوو دەدا، واتـە: جـار جـارەش ڕوو دەدا ئافرەتیئـاوس حـەیز دەبینـێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ خوێنوەستانی نێوان خوێنەکانیحەیز ﴾

(وَالنَّقاءَ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: پاکبوونەوە، واتە: کاتی ئەو خوێنوەستانەی ڕوو دەدا (بَيْنَ أَقَلِّ الْحَيْضِ) لە نێوان خوێنەکانی کەمترین تا زۆرترینیحەیز (حَيْضٌ) ئـەویش حەیزە، واتە: ماوەی خوێن هاتنەکەو ماوەی خوێنوەسـتانەکە هـەردووکی حـەیزە، بـەو مەرجەی: ماوەی خوێن هاتنەکە لەگەڵ ماوەی خوێنوەستانەکە–بە یەکەوە– لـە پـانزە

ڕۆژ تێنەپەڕێو خوێنوەستانەکەش لە ماوەیپانزە ڕۆژدا لە نێوان دوو خوێنیحەیزدا بێو کۆی خوێن هاتنەکەش لە خوێنی ڕۆژێکو شەوێك کەمتر نەبێ.

کەوابو: ئەگەر ڕۆژێكو شەوێك خـوێنی دەهـاتو ڕۆژێـكو شـەوێك دەوەسـتا، بـەڵام–بـەم شێوەیە– لە پانزە ڕۆژ تێپەڕ بوو، ئەوە خوێنچڕکەیەو لەگەڵ حەیزدا تێکەڵ بـووە بـەڵام

بچڕ بچڕه، هەروەها ئەگەر کەمتر لە ڕۆژێكو شەوێك خوێنی هات، ئینجا ماوەی پانزە ڕۆژ تەواو بوو و هیچ خوێنی نەهات، ئینجا لە دوای پانزە ڕۆژەکە دیسان بۆ ماوەی ڕۆژێكو شەوێك، یان زیاتر خوێنی هات، ئەوە خوێنەکەی پێش پانزە ڕۆژەکە خوێنچڕکەیەو هی دوای پانزە ڕۆژەکەش حەیزە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو دوو مەسەلەی ڕوون کردونەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو فەرموودە بەهێزترەی: کاتەکانی خوێن هاتنو خوێنوەستان هەردووکی بە حەیز دادەنێ، پێی دەگوترێ: (قَولُ السَّحْب). کۆمەڵە هەرە زۆرەکەی زانایانی مەزهەب بە بەهێزیان داناوە، هەم فەرموودەی ئیمامی(حنفی)یە.

هەروەها فەرموودەیدووەمیش: کە تەنها کاتەکانی خوێن هاتن بە حەیز دادەنێو کاتەکانی خوێنوەستانیش بە پاکبوونەوە دادەنێ، پێیدەگوترێ: (قَوْلُ التَّلْفِيق). ئەویش چەند زانایەك بە بەهێزیان داناوە، هەم فەرموودەی ئیمام (مالك)و ئیمام (احمد)ە.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك ئافرەت ماوەی ڕۆژێكو شەوێك خوێنی هات، ئینجا لە ڕۆژی دووەمدا خوێنی وەستا، ئەوە–لە هەردوو فەرموودەی ڕابردوودا– واجبە: غوسل بکاو دەست بە نوێژو ڕۆژووەواجبەکان بکاتەوەو قەدەغەکراوەکانیتریشی بۆ دروستن، جا ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو بونو خوێنەکەی نەهاتەوە، ئەو کاتە ئاشکرا دەبێ بە تەواوی پاك بۆتەوەو خواپەرستیەکانیشی دروست بووە.

بەڵام ئەگەر پانزە ڕۆژ تەواو نەبونو دیسان خوێنەکەی هاتەوە، ئەوە لە سەر بڕیاری فەرموودەیبەهێزتر: ئاشکرا دەبێ ئەو ئافرەتە هەر لە حەیزدا بووەو خواپەرستیەکانیشی دروست نەبوە، بەڵام لە فەرموودەی دووەمدا: بە پێچەوانەیە، واتە: ئاشکرا دەبێ تەنها کاتی خوێن هاتن حەیز بووەو کاتی خوێنوەستانەکەش پاکبوونەوە بووەو خواپەرستیەکانیشی دروست بووە.

ئیتر لە گشت خوێنوەستانێك لە ماوەی ئەو پانزە ڕۆژەدا تا چواردە ڕۆژ تەواو دەبن، واجبە: بەو شێوەیڕابردوو غوسل بکاو دەست بە نوێژو ڕۆژوو بکاتەوە، تا خولی مانگییەکەمی تەواو دەبێ، ئینجا لە فەرموودەی بەهێزتردا: ئەم مانگەی یەکەمی بۆ دەبێتە عادەت، واتە: لە مانگی دووەمو سێیەمو... هتد لە کاتی خوێنوەستانەکاندا نابێ

وَأَقَلُّ النِّفَاسِ لَحْظَةٌ، وَأَكْثَرُهُ سِتُّونَ،

غوسل بکاو نابێ نوێژو ڕۆژوو...هتد بکا، بەڵکو–بەگوێرەی پاکبوونەوەی مانگییەکەم لەم مانگەشدا– چاوەڕوانی پاکبوونەوەی یەکجاری دەکا، ئینجا ئەگەر لە یەکێك لەم مانگانەدا لە دوای خوێنوەستانەکە پانزە ڕۆژی تەواو خوێنی نەهات، ئەوە ئاشکرا دەبێ: پاك بۆتەوەو عادەتی گۆڕاوە، کەوابو: واجبە: نوێژو ڕۆژووەکان–کە لەو ماوەیەدا

نەیكردون– قەزا بكاتەوە، بەو نەزانینەش تاوانبار نابێ.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە ئەندازەی خوێنوەستانەكەو ئەندازەی خوێن هاتنەكە: یەكسان بێ، یان ئەندازەی یەكێكیان لەویتر زیاتر بێ: وەك ڕۆژێك و شەوێك خوێن بێو ڕۆژێك و شەوێكیش بوەستێ، یان دوو ڕۆژ بێو دووش نەیێ، یان پێنج بە پێنج، یان شەش بە شەش، یان حەفت ڕۆژ بێ حەفتیش نەیێو ڕۆژێكیتریش بێ، یان ڕۆژێك بێو دە ڕۆژ نەیێ، یان ڕۆژێك و شەوێك بێو سێزدە ڕۆژیش نەیێو شەو ڕۆژێكیتریش بێ.

هەروەها ئەگەر نیو ڕۆژ خوێن دەهات و نیو ڕۆژ نەدەهات، هەمان بڕیاری بۆ هەیە، كەواتە: لەو حاڵەتانەیڕابردوودا كاتی خوێنوەستانەكە–لە فەرموودەی دووەمدا– بە پاكبوونەوە دادەندرێو هەر جارێك خوێنی وەستا غوسل دەكاو نوێژو ڕۆژوو و تەوافو قورئان خوێندنی دروست دەبێ، هەروەك لە (فتح العزيز)و (المجموع)دا، ئەو دوو فەرموودەیە بە پوختی ڕوون كراونەوە.

كەواتە: ئەو جۆرە ئافرەتانە دەتوانن: بۆ تەوافی حەج سود لە فەرموودەكەیدووەم وەربگرن، بۆیێ لە (باسی تەوافیحەج)دا–بۆ حەیزدار– ئێرە دووبارە دەكەینەوە، إن شاء الله تعالى.

﴿ باسی (نفاس): زەیسانی ﴾

(وَأَقلُّ النِّفاسِ) كەمترین ماوەی زەیسانی، واتە: هاتنی خوێنیئافرەت لە دوای مندالٌ لێبوون (لَحْظَةٌ) چاو چوقانێكە، واتە: هیچ سنورێك بۆ كەمترین ماوەی ئەم خوێن هاتنە دانەندراوە، كەواتە: هەر كاتێك خوێنی وەستا، واجبە: غوسل بكا، بەڵكو جاری وا هەیە: ئافرەت منداڵی دەبێو هیچ خوێنیشی نایێ، كەوابو: ئەم ئافرەتەش هەر كاتێك منداڵی لێجیابۆوە یەكسەر غوسلی منداڵلێبوون دەكاو دەست بە نوێژو ڕۆژوو دەكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وأَكْثَرُهُ سِتُّونَ) لایەزۆری ماوەی هاتنی خوێنیمنداڵلێبوون: شەست ڕۆژە، جا ماوەی ئەم شەست ڕۆژەو چل ڕۆژەكەیداهاتووش هەر لە دوای لێجیابوونەوەی منداڵ دەست پێدەكا، جیاوازی نیە: خوێنەكەش یەكسەر لە دوای منداڵلێبوونەوە بێ، یان لە مەودوا، وَغَالِبُهُ أَرْبَعُونَ، وَيَحْرُمُ بِهِ مَاحَرُمَ بِالْحَيْضِ،

واتە: پێش تەواوبوونی پانزە ڕۆژ هەر جۆرە خوێنێك بێ، ئەوە بە نیفاس دادەندرێ، پاكیی نێوان منداڵلێبوونو خوێن هاتنەكەش بە پاكبوونەوە دادەندرێ، كەواتە: ئەگەر لە دوای منداڵلێبوون خوێنی نەهات، واجبە–یەكسەر– غوسل بكاو نوێژو ڕۆژووی واجب بكا، قەدەغەكراوەكانیشی بۆ حەڵاڵن.

جا ئەگەر لە دوای منداڵلێبوون پانزە ڕۆژ، یان زیاتر ڕۆیشتن، ئینجا خوێنی هات، ئەوە نیفاس نیە، بەڵکو خوێنیحەیزە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو، دەربارەی ئەو ئافرەتە بوو: کە لە دوای منداڵلێبوون هیچ خوێن نەبینێ، بەڵام ئەگەر خوێنی دەهاتو دەوەستا، ئەوە تەماشا دەکرێ: ئەگەر ماوەی خوێنوەستانەکە نەدەگەیشتە پانزە ڕۆژ، ئەوە کاتەکانی خوێن هاتنو خوێن وەستان گشتی بە نیفاس دادەندرێن، تا شەست ڕۆژەکە تەواو دەبێ.

بەڵام ئەگەر ماوەی خوێنوەستانەکە دەگەیشتە پانزە ڕۆژی تەواو: وەك سەعاتێك، یان ڕۆژێك، یان چەند ڕۆژێك، خوێنی بێ، ئینجا پانزە ڕۆژی تەواو، یان زیاتر خوێنی بوەستێ، ئینجا ماوەی شەو و ڕۆژێك، یان زیاتر، خوێنی هاتەوە، لەو حاڵەتەدا خوێنی یەکەم نیفاسەو خوێنەکەی دووەمیش حەیزێکی تازەیەو خوێنوەستانەکەی نێوانیان پاکبوونەوەیە؟ چونکە پانزە ڕۆژی تەواو کەوتۆتە نێوان دوو خوێن، هەوەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَغالِبُهُ أَرْبَعُونَ) بە ئەغلەبیش ماوەی هاتنی خوێنیمنداڵلێبوون چل ڕۆژە ﴿عن أُمِّ سلَمَة رَضِىالله عنها: كَانَتِ النُّفَساءُ تَقْعُدُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِﷺ أَرْبَعِينَ يَوْماً﴾ حديث حسن رواه ابوداود، ئافرەتان لە سەردەمی پێغەمبەرﷺ ماوەی چل ڕۆژ لە دوای منداڵ لێبوون دادەنیشتن. بەڵام ئەگەر لە ماوەی کەمتر لە چل ڕۆژ پاك بۆوە، واجبە: غوسل بکاو دەست بە نوێژ بکا، هەروەك لەحەدیسەکەی (ابن ماجه)دا هاتوە.

جا بزانە: لە کوردەواریدا کەم وادەبێ: ئافرەت ماوەی چل ڕۆژ لە زەیسانیدا بمێنێتەوە، بەڵکو دە ڕۆژەو دوانزەیەو بیستەو...هتد، ئیتر خوێنی نێوان لێجیابوونەوەیمنداڵ تا تەواوی شەست ڕۆژ، گشتی زەیسانییە.

(وَيَحْرُمُ بِهِ) حەرامە بە هۆی زەیسانی (ما حَرُمَ بِالْحَيْضِ) ئەو نۆ شتانەی بە هۆی حەیز حەرام بون، چونکە ئەم خوێنەش هەر خوێنیحەیزە، منداڵەکە ڕێگەی هاتنەدەرەوەی گرتبو، کەوابو: گشت بڕیارێکیحەیز لە زەیسانیدا دێتە جێ، بە بەڵگەی (اِجْماع)، کەواتە: قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، بەڵام قەزاکردنەوەی ڕۆژووی لە سەرە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَعُبُورُهُ سِتِّينَ كَعُبُورِهِ أَكْثَرَهُ.

(كِتابُ الصَّلاةِ)

اَلْمَكْتُوبَاتُ خَمْسٌ:

(وَعُبُورُهُ سِتِّينَ) تێپەڕبوونی زەیسانی لە شەست ڕۆژ (كَعُبُورِهِ أَكْثَرَهُ) وەکو تێپەڕبوونی حەیزە لە پانزە ڕۆژ، واتە: هەر پێنج بەشەکەی خوێنچڕکە لێرەشدا ڕەفتاری

پیٚدەکرێ، کەواتە: ئەگەر فێرە مندالّلێبوون بوو دەگەڕێندرێتەوە سەر عادەتی پێشووی، ئەگەر خوێنەکەی لێك جیا دەکردەوە بەگوێرەی جیاکردنەوە ڕەفتار دەکا، بەو مەرجەی بەهێزەکە لە شەست ڕۆژ تێنەپەڕێ، ئەگەر دەست پێکراوی جیانەکەرەوە بوو چاوچوقانێکی بۆ بە زەیسانی دادەندرێ.

﴿ دوا وتە ﴾: واجبە ئافرەت زانستی حەیزو زەیسانیو خوێنچرکە فێر ببێ، جا ئەگەر مێردەکەی زانا بێ، واجبە ئەو فێری بکا، ئەگەر نا: واجبە لە لای کەسێکیتر فێر ببێو مێردەکەش بۆی نیە ڕێگەی فێربوونی ئەم زانستەی لێبگرێ، ئینجا منیش تکا لە دایکانو خوشکانو کیژانی بەڕێز دەکەم: لە فێربوونی ئەم زانستەدا هیچ شەرم نەکەن، چونکە هیچ لە دەسەڵاتی ئەواندا نیە، هەروەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿هذا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلى بَناتِ آدَمَ﴾ رواه الشيخان، ئەم حەیزە شتێکە خوایگەورە لە سەر کیژەکانی باب ئادەمی نووسیوە.

الحمد لله لێرەدا (پەرتووکیپاککردنەوە) کۆتایی هات، إن شاء الله تعالى (پەرتووکینوێژ)ی بەدوادا دێ، هەروەك دەفەرموێ:

﴿ كِتابُ الصَّلاةِ: پەرتووکی نوێژ ﴾

نوێژ: دووەمین ڕوکنیئیسلامە، لە (مَكّة)ی پیرۆز لە شەوی (مِعْراج)دا لە بیستو حەفتی مانگی(رَجَب)، ساڵێكو نیو پێش کۆچکردن، واجب کراوە.

(اَلْمَكْتُوبات) ئەو نوێژانەی لە گشت شەو و ڕۆژێکدا واجب کراون، بە فەرموودەی خوای گەورە: ﴿فَأَقِيمُواالصَّلاةَ إِنَّ الصَّلاةَ كانَتْ عَلَىالْمُؤْمِنِينَ كِتاباًمَّوْقُوتاً﴾ نوێژ بکەن، بە ڕاستی نوێژ لە سەر ئیمانداران نووسراوەو کاتی بۆ داندراوە.

(خَمْسٌ) نوێژە واجبەکان پێنجن، بە (اِجْماعِ)ی موسڵمانان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَرَضَ اللّٰهُ عَلى أُمَّتِي لَيْلَةَ الْإِسْراءِ خَمْسِينَ صَلاةً، فَلَمْ أَزَلْ أُراجِعُهُ وَأَسْأَلُهُ التَّخْفِيفَ حَتّى جَعَلَها خَمْساً فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ﴾ رواه الشيخان، لە شەوی شەوڕۆیيو سەرکەوتنم بۆ ئاسمانەکان، خوای گەورە پەنجا نوێژی لە سەر ئۆممەتیمن واجب کرد، بەلاّم من هەر دەگەڕامەوە لای خواو تکای سوککردنم لێدەکرد، تا کردنیە پێنج نوێژ لە گشت ڕۆژ و شەوێکدا.

....

﴿ کاتو ناوی پێنج نوێژەکان ﴾

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَسُبْحانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمواتِ وَالأَرْضِ وَعَشِيّاً وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾ خوای گەورە بە پاك بناسنو نوێژی بۆ بکەن: لە کاتی شەویٚدا نوێژی مەغریبو عیشا بکەن، لە کاتی بەیانیدا نوێژ بکەن، سوپاس تەنها

بۆ خودایە لە ئاسمانەکان و لە زەمیندا، لە ئێواراندا نوێژی عەسر بکەن و لە کاتی نیوەڕۆدا نوێژ بکەن.

﴿عَنْ ابْنِ عَباسرَضِيَ اللهُ عَنْهُما: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قال: أَمَّنِي جِبْرِيلُ-عليه السلام-عِنْدَالْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ: فَصَلَّىالظُّهْرَ فِالْمَرَّةِالْأُولى حِينَ كانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّراكِ، ثُم صَلَّىالْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِين وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَأَفْطَرَالصّائِمُ، ثُمَّ صَلَّىالْعِشاءَ حِينَ غابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّىالْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرُمَ الطَّعامُ عَلَىالصّائِمِ. وَصَلَّى الْمَرَّةَالثَّانِيَةَ اَلظُّهْرَ حينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِالْأَمْسِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّىالْمَغْرِبَ لِوَقْتِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشاءَ الآخِرَةَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلَّىالصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَتِ الْأَرْضُ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ جِبْرِيلُ فَقال: يامُحَمَّدُ هذا وَقْتُ الْأَنْبِياءِ قَبْلَكَ وَالْوَقْتُ فِيما بَيْنَ هذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ﴾ حديث صحيح رواه اصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: حەزرەتی (جُبْرائِيل)–کە مەلائیکەیەکی خوایە– دوو جار لە لای (کَعْبَة)ی ماڵی خوا پێشنوێژیی بۆ کردم: جاری یەکەم: نوێژی نیوەڕۆی کرد لەو کاتەی سێبەر وەکو قەیتانی پێڵاو بوو، ئینجا نوێژی عەسری کرد لەو کاتەی سێبەری گشت شتێك وەکو خۆی بوو، ئینجا نوێژی مەغریبی کرد لەو کاتەی ڕۆژ بە تەواوی ئاوا بوو، ئینجا نوێژی عیشای کرد لەو کاتە سوورایی لە لای ڕۆژئاوا نەما، ئینجا نوێژی سبەینێی کرد لەو کاتەی ڕووناییبەیانی دەرکەوت. هەروەها جاری دووەمیش: نوێژی نیوەڕۆی کرد لەو کاتەی سێبەری گشت شتێك وەکو خۆی بوو، کە کاتی عەسری دوێنێ داهات، ئینجا نوێژی عەسری کرد لەو کاتەی سێبەری هەموو شتێك دوو ئەوەندەی خۆی بوو، ئینجا نوێژی مەغریبی هەر لە کاتەکەی پێشوویدا کرد، ئینجا نوێژی عیشای کرد لەو کاتەی سێیەکی شەوێ ڕۆیشت، ئینجا نوێژی سبەینێی کرد لەو کاتەی زەمین ڕۆشن بوو، ئینجا حەزرەتی(جُبْرائِيل) ئاوڕی لێدامەوە و فەرمووی: ئەی (محمد) ئەوەی ڕابردوو کاتی نوێژی پێغەمبەرکانی پێش تۆ بوو -عليهم الصلاة والسلام- کاتی هەر نوێژێکیش لە نێوان ئەو دوو کاتەی ڕابردوودایە.

ئینجا بە بەڵگەی ئەو حەدیسە و چەند حەدیسێکی تریش، ئیمامی (النـواوی) دەربارەی کاتەکانی نوێژ دەفەرموێ:

اَلظُّهْرُ: وَأَوَّلُ وَقْتِهِ زَوالُ الشَّمْسِ، وَآخِرُهُ مَصِيرُ ظِلُّ الشَّيْءِ مِثْلَهُ سِوَى ظِلِّ اِسْتِوَاءِ الشَّمْسِ. وَهُوَ أَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ، وَيَبْقَى حَتَّى تَغْرُبَ، وَالْإِخْتِيَارُ أَنْ لاَّ تُؤَخَّرَ عَنْ مَصِيرِ الظِّلِّ مِثْلَيْنِ.

(اَلظُّهْرُ) یەکەم نوێژ لەو پێنج نوێژانە: نوێژی نیوەڕۆیە؟ چونکە کە پێغەمبەرﷺ لە شەوی (معـراج) گەڕاوە بـۆ (مَكَّة)، کـاتـو چۆنیەتی نوێـژکردنی پێنـەگوترابو، بـۆیێ

نوێژی ئەو بەیانییە نەکرا، ئینجا لە کاتی‌نیوەڕۆدا حەزرەتی (جُبْرائِیل)-علیه السلام- هاتو پێشنوێژی بۆ پێغەمبەرﷺ کردو کاتو چۆنیەتی نوێژکردنی بە پێغەمبەرﷺ گوت، هەروەك لە حەدیسەکەی‌ڕابردوودا ڕوون کراوە، کەواتە: نوێژی نیوەڕۆ یەکەم نوێژە لەو پێنجانە، کە لە ئیسلامدا کراوە.

(وَأَوَّلُ وَقْتِهِ) سەرەتای کاتی نوێژی‌نیوەڕۆ (زَوالُ الشَّمْسِ) لادانی‌ڕۆژە لە ناوەندی ئاسمان بەرەو لای ڕۆژئاوا (وَآخِرُهُ) کۆتایی کاتی نوێژی‌نیوەڕۆ (مَصيرُ ظِلِّ الشَّيْءِ مِثْلَهُ) ڕۆیشتنی سێبەری هەموو شتێکە بە وێنەی‌خۆی (سِوىَ ظِلِّ اِسْتِواءِ الشَّمْسِ) جگە لە سێبەرە کورتەکەی(اِستِواء)، واتە: ئەو کاتەی ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە.

بۆ وێنە: شتێکی بەرز لە زەویەکی‌ڕاستاندا بچەقێنەو تەماشا بکە: لە پێش نیوەڕۆ بەرە بەرە سێبەرەکە کورت دەبێتەوە، تا دێتە بن شتە بەرزەکەو ڕادەوەستێ، ئا لەم کاتەی ڕاوەستانی‌دا پێی دەگوترێ: سێبەری (اِسْتِواء)، ئینجا کە ڕۆژ بەرەو ڕۆژ ئاوا لایدا، ئەو سێبەرە کورتەی (اِسْتِواء)ش بە پێچەوانەوە بەرەو ڕۆژهەڵات زیاد دەکاتەوە، ئینجا کە لە شوێنی سێبەرە کورتەکەی (اِسْتِواء) بەو لاوە سێبەرەکە بە ئەندازەی شتە بەرزەکە ڕۆیشت، ئەوە کاتی نیوەڕۆ کۆتایی دێو کاتی‌عەسر دەست پێ‌دەکا هەروەك دەفەرموێ: (وَهُوَ) کە سێبەری هەموو شتێك–جگە لە سێبەری(اِسْتِواء)– بە قەد خۆی ڕۆیشت، ئەو کاتە (أَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ) سەرەتای کاتی نوێژی عەسرە: کە دووەمین نوێژە لەو پێنجانە (وَيَبْقَى) کاتی نوێژی عەسر دەمێنێ (حَتَّى تَغْرُبَ) تا ڕۆژ ئاوا دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك بگاتە ڕەکعەتێکی نوێژی عەسر پێش ئەوەی ڕۆژ ئاوا ببێ، ئەوە گەیشتۆتە نوێژی عەسر. واتە: بە ئەدا لێی قبووڵ دەکرێ، کەواتە: ئەگەر زۆر درەنگیش ڕۆژ ئاوا ببێ، کاتی نوێژی‌عەسر هەر دەمێنێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە. (وَالإِخْتِيارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژی عەسر: کە خێری تەواوی بگاتێ (أَنْ لاتُؤَخَّرَ) ئەوەیە نوێژەکە دوا نەخرێ (عَنْ مَصيرِ الظِّلِّ مِثْلَيْنِ) لە ڕۆیشتنی سێبەری هەموو شتێك دوو ئەوەندەی خۆی، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جبريل)ی‌ڕابردوو.

وَالْمَغْرِبُ بِالْغُرُوبِ، وَيَبْقَى حَتَّى يَغِيبَ الشَّفَقُ الْأَحْمَرُ فِالْقَدِيمِ، وَفِالْجَدِيدِ يَنْقَضِي بِمُضِيِّ قَدْرِ وُضُوءٍ وَسَتْرِ عَوْرَةٍ وَأَذَانٍ وَإِقامَةٍ وَخَمْسِ رَكَعَاتٍ، وَلَوْ شَرَعَ فِالْوَقْتِ وَمَدَّ حَتَّى غَابَ الشَّفَقُ الْأَحْمَرُ جَازَ عَلَىالصَّحِيحِ، قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی‌بژاردەدا–بە بەڵگەی چەند حەدیسێکی(صحيح)– نوێژی عەسر پێی دەگوترێ: ﴿اَلصَّلاةُ الْوُسْطَى﴾ رواه الشيخان، واتە: نوێژی ناوەند–هەروەك لە

(المجموع)دا فەرموویەتی– چونکە دەکەوێتە نێوان دوو نوێژی ڕۆژێو دوو نوێژی شەوێ، لە هەر چواریشیان گەورەترە، ئینجا نوێژی بەیانی لە ئەوانیتر گەورەترە، ئینجا نوێژی عیشا، ئینجا نوێژی نیوەڕۆ، ئینجا نوێژی مەغریب لە گەورەییدا لە دوای نیوەڕۆیە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَالْمَغْرِبُ) سەرەتای کاتی نوێژی مەغریب: کە نوێژی سێیەمە (بِالْغُرُوب) بە ڕۆژئاوابوونێکی تەواو دەست پێدەکا، واتە: لە شوێنی دەشتاییدا کولێرەی ڕۆژ بە تەواوی ئاوا ببێو لە شوێنەکانیتریش زەردەی ڕۆژ نەمێنێ لە سەری چیاکانو بەرزاییەکان، تاریکاییش لە لای ڕۆژ هەڵات دەست پێ بکا (وَيَبْقَى) کاتی نوێژیمەغریب دەمێنێ (حَتَّى يَغِيبَ الشَّفَقُ الأَحْمَرُ) تا ڕۆناکیە سوورەکەی لای ڕۆژئاوا ون دەبێ (فِيالْقَدِيمِ) لە فەرموودەی کۆنی ئیمامی (شافعی)دا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقْتُ الْمَغْرِبِ مَالَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ﴾ رواه مسلم، کاتی نوێژی مەغریب دەمێنێ مادام ڕۆناکیە سوورەکە ون نەبوبێ.

(وَفِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعی)دا ئەوەندە ماوەی نیە، بەڵکو (يَنْقَضِي) کاتی نوێژیمەغریب کۆتایی دێ (بِمُضِيِّ قَدْرِ وُضُوءٍ) بە ڕۆیشتنی ئەندازەی دەستنوێژگرتێنكو (وَسَتْرِ عَوْرَةٍ) داپۆشینی عەورەتو (وَأَذانٍ وَإِقامَةٍ) بانگو ئیقامەتێكو (وَخَمْسِ رَكَعاتٍ) پێنج ڕەکعەتیش، واتە: سێی مەغریبو دووش سوننەتی پاش مەغریب (وَلَوْ شَرَعَ فِيالْوَقْتِ) ئەگەر لە سەرەتای کاتیمەغریب نوێژی دابەستو (وَمَدَّ) نوێژەکەشی درێژ کرد (حَتَّى غابَ الشَّفَقُ) تا ڕۆناکیە سوورەکە ون بوو (جازَ عَلَىالصَّحِيحِ) نوێژەکەی دروستە، لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(قُلْت) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ) فەرموودەکەیکۆنی ئیمامی(شافعی) –دەربارەی کاتی نوێژی مەغریب– بەهێزترە لە فەرموودەکەی نوێی (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە حەدیسی(صحيح) بەڵگەیەتی، هەروەك ڕابرا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە شوێنێك ڕۆژئاوا بوو و لەوێ نوێژی مەغریبی کرد، ئینجا چووە شوێنێکیتر، کە تەماشای کرد هێشتا لەم شوێنەدا ڕۆژ ئاوا نەبوە، ئەوە واجبە: دووبارە نوێژی مەغریب بکاتەوە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

وَالْعِشَاءُ بِمَغِيبِ الشَّفَقِ، وَيَبْقَى إِلَى الْفَجْرِ، وَالإِخْتِيَارُ أَنْ لاَّ تُؤَخَّرُ عَنْ ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَفِي قَوْلٍ نِصْفِهِ.

(وَالْعِشاءُ) سەرەتای کاتی نوێژی عیشا: کە نوێژی چوارەمە (بِمَغِيبِ الشَّفَقِ) بە ونبوونی ڕۆناکیە سوورەکەی لای ڕۆژئاوا دەست پێ دەکا.

(وَيَبْقَى) کاتی نوێژی عیشا دەمێنێ (إِلَى الْفَجْرِ) تا کاتی بەیانی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ فِي النَّومِ تَفْرِيطٌ، إِنَّما التَّفْرِيطُ عَلى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاةَ حَتّى يَدْخُلَ وَقْتُ الْأُخْرَى﴾ رواه مسلم، کەمتەرخەمی لە خەوتندا نیە، بەڵکو کەمتەرخەمی لە سەر ئەو کەسەیە: کە نوێژ لە کاتیخۆیدا ناکا تا کاتی نوێژێکیتر دێ. واتە: کاتی گشت نوێژێك –جگە لە بەیانی– تا کاتی نوێژەکەیتر دەمێنێ.

(وَالْاَخْتِيارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژیعیشا: کە خێری تەواوی بکاتێ (أَنْ لا تُؤَخَّرَ عَنْ ثُلُثِ اللَّيْلِ) ئەوەیە: نوێژەکە لە سێیەکیشەوێ دوا نەخرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جُبْرائِيل)یڕابردوو (وَفِي قَوْلٍ نِصْفِهِ) لە فەرموودەیەکیتردا، کاتی هەڵبژاردە ئەوەیە: لە نیوەی شەوێ دوا نەخرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَقْتُ صَلاةِ الْعِشاءِ إِلى نِصْفِ اللَّيْلِ﴾ رواه مسلم، کاتی نوێژی عیشا تا نیوەی شەوێیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە شوێنێکدا ڕۆناکیە سوورەکە درەنگ ون دەبو، ئەوە تا ون نەبێ کاتی عیشا دانایێ، هەرچەند بە گوێرەی وولاّتانیتریش زۆر درەنگتر ون ببێ، بەو مەرجەی نەگاتە بەیانی، ئەگەر نا: بە گوێرەی نزیکترین شوێن ڕەفتار دەکەن، هەروەك لە (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر لە شوێنێکدا ڕۆناکیە سوورەکە نەبو، یان ون نەدەبو، ئەوە کاتی عیشا لەوێدا بە گوێرەی کاتی نزیکترین شوێن دادێ، واتە: تا کاتی ونبوونی ڕۆناکیەکە لەو ولاّتەدا چاوەڕوان دەکەن، ئینجا دەست بە نوێژی عیشا دەکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەلاّم ئەگەر شەوی ئەم شوێنە ئەوەندە کورت بوو: ئەگەر ئەندازەی کاتیڕابردووی بۆ دابندرێ، یەکسەر دەبێتە کاتی بەیانی، (واتە: شەوەکەی ئەم شوێنە هەر بەقەد نێوانی مەغریبو عیشای شوێنە نزیکەکان بوو)، ئەوە بەگوێرەی کات ئەندازە داناندرێ، بەڵکو بە گوێرەی بەشەکانی شەوی شوێنە نزیکەکان دادەندرێ، بۆ وێنە: ئەگەر لە شوێنە نزیکەکاندا شەشێکی شەوێ دەڕۆیشت ئینجا ڕۆناکیە سوورەکە ون دەبو، ئەوە لەم شوێنەشدا کە شەشێکی شەوێ ڕۆیشت کاتی نوێژی مەغریب دەڕواو کاتی نوێژی عیشا دێ، هەر چەند ماوەکەش زۆر کورت بێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَالصُّبْحُ بِالْفَجْرِالصَّادِقِ وَهُوَ الْمُنْتَشِرُ ضَوْؤُهُ مُعْتَرِضاً بِالْأُفُقِ وَالْاِخْتِيَارُ أَنْ لاّ تُؤَخَّرَ عَنِ الْإِسْفَارِ.

جا ئەگەر هاتو ڕۆژیش وەها کورت بوو، بە هەمان شێوە ئە[illegible]
بەلاّم ڕۆژوو تەنها لە بەیانەوە تا ڕۆژ ئاوا دەبێ واجبەو بە ڕۆژێکی تەواویش دەژمێردرێ،

هەر چەند زۆریش کورت بێ، هەروەك لە (فتاوى السيوطى)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَالصُّـبْحُ) سـەرەتای کـاتی نوێژیسـبەینێ: کـە نوێژیپێنجەمـە (بِالْفَجْرِالصّـادِقِ) بە دەرکەوتنی بەیانیڕاستگۆ دەست پێدەکا: کە بەیانیدووەمیشی پێدەگوترێ (وَهُوَ) بەیانیڕاستگۆ (اَلْمُنْتَشِرُ ضَوْؤُهُ) ئەو ڕۆناکیە سپییە یە کە بلاو دەبێتەوە (مُعْتَرِضاً) بە پانایی، واتە: لە نێوان باکوورو باشووردا (بِالأُفُقِ) لە بنەوەی ئاسمانی لای ڕۆژهـەلات، واتە: بە دەرکەوتنی (اَلْفَجْرُالصّـادِق)= بەیانیڕاسـتگۆ، شـەو کۆتـایی دێو ڕۆژ دەسـت پێـدەکا، کـەوابو: نوێـژی سـبیەینێ لـە نوێـژەکانی ڕۆژێ دەژمێـردرێ، هـەر وەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: لە پێش ئەم بەیانەدا بـەیانێکیتر هەیـە، پێـی دەگـوترێ: (اَلْفَجْرُالْکاذِبُ)= بەیانیدرۆزن: کە ڕۆناکیەکە بە درێژایی بـە ئاسمـان دا دێ، وەکـو کلکـی گـورگ وایـە: لای سەرەوەی ڕۆناکترە، ئینجا ون دەبێو تاریکی دادێ، واتە: هـێشتا شەو ماوە، ئینجا پاش ماوەیەك بەیانیڕاستگۆ دەردەکەوێ.
جـا بزانـە: مـاوەی نێـوان (الْفَجرُالْکـاذِبُ)و (اَلْفَجْرُالصّـادِق) پێـنج (درجـة)، واتـە: بیسـت دەقیقەیە، هـەروەك لـە (الشـروانی)دا فەرموویـەتی، هـەروەها بـەو نێوانـەش دەگـوترێ: (سَحَر)، واتە: بەرە بەیان، هەروەك لە (بجيرمی)دا فەرموویەتی.
(وَيَبْقی) کاتی نوێژیسـبەینێ دەمێنـێ (حَتّـی تَطْلُـعَ الشَّـمْسُ) تـا بەشـێکی ڕۆژ هەڵدێ: وەك لە شوێنی دەشتاییدا بەشێکی کولێرەی ڕۆژ دەربکەوێو لە شوێنەکانیتریش هەتاو لـە سـەری چیاکان، یـان لـە سـەری بەرزاییـەکان بـدا، کـە پێـی دەگـوترێ: (گـەزنگ).
پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿وَقْتُ صَلاةِالصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مـالَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ﴾ رواه مسلم، کاتی نوێژی سبەینێ لە دەرکەوتنی بەیانەوە دەست پێ دەکاو دەمێنێ مادام ڕۆژ هەڵنەهاتبێ.
(وَالأَخْتِيارُ) کاتی هەڵبژاردەی نوێژی سبەینێ: کە خێری تەواوی بکاتێ (أَنْ لا تُـؤَخَّرَ عَنِ الإِسْـفارِ) ئەوەیـە: دوا نـەخرێ لـە ڕۆشـنبوونەوەی زەمـین، بـە شـێوەیەکی وەهـا: بە تەماشاکردن شتی نزیك لێك جیا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (جبرائيل)یڕابردوو.

﴿ ئاگـاداری ﴾ یەکـەم: ﴿عـن النّـواس بـن سَـمعانؓ: ذَکَـرَ رَسُـولُ اللهِﷺ الـدَّجّالَ، قُلْنـا: يـا رَسُـولَ اللهِ وَمـا لُبْثُـهُ فِـالأَرْضِ؟ قـالَ: أَرْبَعِـينَ يَوْمـاً: يَـوْمٌ كَسَـنَةٍ وَيَـوْمٌ كَشَـهْرٍ وَيَـوْمٌ كَجُمُعَةٍ وَسائِرُ أَيّامِهِ كَأَيّامِكُمْ، قُلْنا: فَذلِكَ الْيَـوْمُ الَّـذى كَسَنَةٍ أَتَكْفِينا فِيهِ صَلاةُ يَـوْمٍ؟

قالَ: لا، أُقْدُرُوا لَهُ قَدْرَهُ﴾ رواه مسـلم، پێغەمبـەرﷺ باسـی (دَجّـال)ی كـرد، ئێمـەش گوتمـان: (دَجّـال) مـاوەی چـەند ڕۆژ دەمێنێتـەوە؟ پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: چـل ڕۆژ دەمێنێتەوە: ڕۆژێكی وەكو یەك ساڵ درێژە، ڕۆژێكیشی وەكو مانگێك درێژە، ڕۆژێكیشی وەكو هەفتەیەك درێژە، ڕۆژەكانیتریشی وەكو ڕۆژەكانی ئێوەیە، گوتمان: لەو ڕۆژەیدا كە وەكو سـاڵێك درێـژە، ئایـا نوێـژی تـەنها ڕۆژێكمـان بەسـە؟ پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: نا، ئەندازەی خۆی بۆ دابنێن. واتە: وەكو جاران لە ماوەی هەر بیستو چوار سەعاتێكدا پێنج نوێژ بكەن بەم جۆرە:

كە لە دوای دەركەوتنی بەیان ئەندازەی نێوان بەیانو نیوەڕۆ ڕۆیشت نوێژی نیوەڕۆ بكەن، ئینجا كە ئەندازەی نێوان نیوەڕۆو عەسر ڕۆیشت نوێژی عەسر بكەن، ئینجا كە ئەندازەی نێوان عەسرو مەغریب ڕۆیشت نوێژی مەغریب بكەن، ئینجا نوێژیعیشاش بەو جۆرە، ئینجا سبەینێ، ئینجا نیوەڕۆ ئینجا عەسر، ئینجا مەغریب...تا ئەو ڕۆژە درێژەی وەكو ساڵێكە كۆتایی دێو كۆی هەموو نوێژەكان دەكاتە هەزارو هەشتسەد نوێژ، واتە: سێسەدو شەست نیوەڕۆ، سێسەدو شەست عەسر...هتد، ئینجا لەو ڕۆژەش كە وەكو مانگێكەو لەو ڕۆژەش كە وەكو هەفتەیەكە، لە هەر بیستو چوار سەعاتێكدا، هەمان ئەندازە دانان بەكار دێنن، هەروەك لە (شرح مسلم للنواوی)و (فتاویالسیوطی)دا ڕوون كراوەتەوە.

ئیتر ڕۆژوو و خوا پەرستیەكانیترو كاروباری ڕۆژانـەش هـەر بـەو شـێوەیە ئەنـدازەی بـۆ دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە، جا لە بەر ئەوەی لە كـاتی فیتنـەی (دَجّال)دا–خـوا بمانپـارێزێ– پێویسـت بـەم مەسـەلەیە دەبێـو پێغەمبـەریشﷺ بڕیـاری شەرعی بۆ دیاری كردوە، بۆیێ لێرەدا ڕوونمان كردەوە.

دووەم: لە حەدیسە درێژەكەی نیشانەكانی دونیا وێرانبووندا، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لَنْ تَقُومَ السّاعَةُ...حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِها﴾ رواه الشیخان، دونیا وێران نابێ تا ڕۆژ لە لای ڕۆژئاواوە هەڵدێ. ئینجا بزانە: ڕۆژەكە دەگاتـە ناوەنـدی ئاسمـانو دەگەڕێتـەوە، كەواتە: هەر كاتێك دەستی بە گەڕانەوە كرد كاتی نوێژی نیوەڕۆیە، ئیجا كە سێبەری شت هەندی خۆی ڕۆیشت كاتی عەسرە، ئینجا كە ئاوا بۆوە كاتی مەغریبە، ئینجا لـە مـەودوا وەكو جاران لە ڕۆژ هەڵاتەوە هەڵدێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون كراوەتەوە.

قُلْتُ: يَكْرَهُ تَسْمِيَةُ الْمَغْرِبِ عِشَاءً وَالْعِشاءِ عَتَمَةً وَالنَّوْمُ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثُ بَعْدَهَا إِلاَّ فِي خَيْرٍ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الصَّلاةِ لأَوَّلِ الْوَقْتِ

سێیەم: ئەو شوێنانەی لە ماوەی بیستو چوار سـەعاتدا شـەوێكو ڕۆژێـك نـابینن، واتـە ڕۆژەكەیان لـە بیسـتو چـوار سـەعات زیاترە، ئەوە دانیشتووانی ئەو شوێنە وەكو

ڕۆژە درێژەكانی (دَجَّال) ئەندازە بۆ نوێژو ڕۆژوو و كاروباری ڕۆژانەیان دادەنێن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

هەروەها: ئەگەر شەویش لە بیستوچوار سەعات زیاتر بوو، هەمان ئەندازەی بۆ دادەندرێ، هەروەك لە (الشرواني) لە باسی نوێژی عەسردا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام ئەگەر لە ماوەی بیستو چوار سەعاتدا شەوێكو ڕۆژێكیان دەدیتو شەوەكە، یان ڕۆژەكە زۆر لە عادەت كەمتر بوو، ئەوەشمان لە باسی نوێژی عیشادا ڕوون كردەوە، وَالحَمْدُ لِله تعالی.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (يُكْرَه تَسْمِيَةُ الْمَغْرِبِ عِشاءً) ناپەسندە بە نوێژی مەغریب بگوترێ: عیشا، هەروەك لە (البخاري)دا گێڕدراوەتەوە. (وَالْعِشاءِ عَتَمَةً) هەروەها ناپەسندە بە نوێژی عیشا بگوترێ: (عَتَمَة)، واتە: ووشتر دۆشین، هەروەك لە (مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَالنَّوْمُ قَبْلَها) خەوتن ناپەسندە، لە پێش نوێژكردنی‌عیشادا (وَالْحَدِيثُ بَعْدَها) قسەكردن ناپەسندە، لەدوای نوێژكردنی عیشا (الاّ مِنْ خَيْرٍ وَاللهُ أعْلَم) تەنها دەربارەی كاروباری چاكە نەبێ ﴿عن أبىبرزة ﷺ: أنَّ النّبِيَّ ﷺ كانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشاءِ والْحَدِيثَ بَعْدَها﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ نوستنی پێش عیشای پێ ناخۆش بوو و قسەكردنی دوای عیشاشی پێ ناخۆش بوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر كاتێك سەرەتای كاتی نوێژ داهات، نوێژی ئەو كاتەی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام بۆی دروستە: نوێژكردنەكە دوا بخا تاكو لە پێش دەرچوونی‌كاتەكەی‌دا بیكا، بەو مەرجەی هەر لە سەرەتای كاتەكەدا نیازی كردنی هەبێ، بەڵام ئەگەر دەیزانی لە كاتی نوێژدا تووشی حاڵەتێكی وەها دەبێ: نوێژی پێ‌ناكرێ، وەكو بزانی دەكوژرێ، یان شێت دەبێ، یان بێهۆش دەبێ، یان حەیز، یان منداڵبوونی تووش دەبێ، ئەو كاتە واجبە: لە سەرەتای كاتەكەدا نوێژ بكا، ئەگینا: گوناهبار دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئاماژەیان بۆ كردوە.

(وَيُسَنُّ تَعْجِيلُ الصَّلاةِ) سوننەتە: گشت نوێژێك زوو بكرێ (لأوَّلِ وَقْتِها) لە سەرەتای كاتەكەی‌دا، واتە: بەو مەرجەی دڵنیابێ: كاتی نوێژەكە هاتوە، خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْراتِ﴾ پەلە بكەن بۆ كاری چاكە.

وَفِي قَوْلٍ: تَأْخِيرُالْعِشَاءِ أَفْضَلُ، وَيُسَنُّ ٱلإِبْرَادُ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ، وَٱلأَصَحُّ اِخْتِصَاصُهُ بِبَلَدٍ حَارٍّ وَجَمَاعَةِ مَسْجِدٍ يَقْصِدُونَهُ مِنْ بُعْدٍ، وَمَنْ وَقَعَ بَعْضُ صَلاَتِهِ فِي الْوَقْتِ فَٱلأَصَحُّ:

ئینجا بزانە: پاراستنی نوێژی عەسر لە هەموو نوێژەكانی‌تر واجبترە، چونكە خوای‌گەورە دەفەرموێ: ﴿حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ وَالصَّلاةِالْوُسْطَى﴾ بەردەوام بن لە سەر پاراستنی

نوێژەکانو نوێژی ناوەند. واتە: کە نوێژی عەسرە، هەروەك باسمان کرد.
کەوابو: ئەو عادەتەی لە چەند شوێنێکی کوردستاندا هەیە: کە نوێژی عەسر دوا دێخن تا خەڵك دەست لە کار هەڵدەگرن، ئینجا بانگ دەدەنو جەماعەت دەکەن، عادەتێکی ناپەسندەو دژ بەو دوو ئایەتەیەو واجبە: وازی لێبهێندرێ، نەوەك ئەو سوننەتە لە ناو بچێ، چونکە نوێژکردن لە سەرەتای کاتیدا، خێری زیاترە لە کاتی هەڵبژاردە، هەروەك پێغەمبەرﷺ لە سەری بەردەوام بووەو فەرمانیشی پێکردوە.
جا ئەگەر لە سەرەتای کاتدا خۆی خەریك کرد بەدەستنوێژو بانگو جل گۆڕینو کارێکی سووكو گفتوگۆیەکی کەمو خواردنێکی کەمو چاوەڕوانکردنی جەماعەت، بەوە خێری سەرەتای کاتی لەدەست ناچێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون کراوەتەوەو لە پاشکۆی بانگدا زیاتر ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.
(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (تَأْخِيرُالْعِشاءِ أَفْضَلُ) دواخستنی نوێژکردنی عیشا خێری گەورەترە، بەو مەرجەی لە کاتی هەڵبژاردە تێنەپەڕێ ﴿عن أبىبرزةﷺ: كَانَ رسُولُ اللهﷺ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُؤَخِّرَالْعِشاءَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ پێی خۆش بوو نوێژی عیشا دوا بێخێ.
(ويُسَنّ الْإِبْرادُ بِالظُّهْرِ) سوننەتە: فێنککردنی نوێژی نیوەڕۆ (فِي شِدَّةِ الْحَرِّ) لە کاتی گەرمای بەهێزدا، واتە: نوێژی نیوەڕۆ دوا بێخێ، تا دیوارەکان ئەوەندە سێبەریان پەیدا دەبێ: نوێژکەر تێیدا بڕوا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذااشْتَدَّالْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاةِ فَإِنَّ شِدَّةَالْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك گەرما بەهێز بوو، نوێژی نیوەڕۆ فێنك بکەن، چونکە گەرمای بەهێز لە هەناسەی دۆزەخەوەیە.
(وَالْأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (اِخْتِصاصُهُ) ئەو فێنککردنە تایبەتە (بِبَلَدٍ حارٍّ) بە شوێنێکی وەها: کە پلەی گەرمای بەرز بێو (وَجَماعَةِ مَسْجِدٍ) نوێژی نیوەڕۆش لە مزگەوتێکدا بە جەماعەت بکرێو (يَقْصِدُونَهُ مِنْ بُعْدٍ) نوێژکەرەکانیش لە دوورەوە بێنە مزگەوتەکە، واتە: ئەگەر یەکێك لەو چوار مەرجانە نەبو، فێنککردن سوننەت نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.
(وَمَنْ وَقَعَ بَعْضُ صَلاتِهِ فِي الْوَقْتِ) هەر کەسێك دەستی بە نوێژ کردو بەشێکی نوێژەکەی کەوتە کاتی نوێژەکەو بەشێکیشی کەوتە دەرەوەی کاتی نوێژەکە، ئەوە (فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ وَقَعَ رَكْعَةٌ فَالْجَمِيعُ أَداءٌ، وَإِلاَّ فَقَضاءٌ، وَمَنْ جَهِلَ الْوَقْتَ اِجْتَهَدَ بِوِرْدٍ وَنَحْوِهِ، فَإِنْ تَيَقَّنَ صَلاَتَهُ قَبْلَ الْوَقْتِ قَضَى فِالأَظْهَرِ وَإِلاَّ فَلاَ،**

فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إِن وَقَعَ رَكْعَةٌ) ئەگەر ڕەکعەتێکی تەواو، یان زیاتر کەوتە کاتی نوێژ (فَالْجَميعُ أداءٌ) هەموو نوێژەکە بە ئەدا دادەنرێ، واتە: وا دادەندرێ لە کاتی خۆیدا

كراوه (وَإِلاّ) بەلاّم ئەگەر ڕەكعەتێكی نەكەوتە كاتی نوێژ، بەڵكو لە پێش تەواوبوونی سوجدەی دووەم، كاتی نوێژ نەما (فَقَضاءٌ) ئەوە هەموو نوێژەكە بە قەزا دادەنرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاةَ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك بگاتە ڕەكعەتێكی نوێژ، ئەوە گەیشتۆتە هەموو نوێژ.

ئینجا بزانە، بە تەواوبوونی سوجدەیدووەم ڕەكعەتێك تەواو دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، كەواتە: لە سەرەتای(فاتحة)وە تا هەڵسانەوە لە سوجدەیدووەم، بە یەك ڕەكعەت دادەندرێ.

(وَمَنْ جَهِلَ الْوَقْتَ) هەر كەسێك كاتی نوێژی نەدەزانی، چونكە هەور بوو، یان لە شوێنێكی تاریكدا بەند كرابو، تواناشی نەبو بێگومان كاتەكە بزانێ، ئەوە (اِجْتَهَدَ) واجبە: (اِجْتِهاد) بكا، واتە: هەوڵ بدا كاتی نوێژ بزانێ (بِوِرْدٍ) بە هۆی ئەندازەی خواپەرستی ڕۆژانەی: وەك قورئانخوێندن (وَنَحْوِهِ) یان شتیتر، وەك بەرگ دوروینو كارەكانیتر، یان دەنگی كەڵەشێرێكی تاقیكراوە.

هەروەها ئەگەر گوێی لەدەنگی بانگی باوەڕپێكراوێك بوو، كە لە كاتینوێژەكان شارەزا بوو، یان باوەڕپێكراوێك بە چاو زانیبێتی كاتی نوێژ هاتوە، واجبە: باوەڕیان پێبكا، جیاوازی كوێرەو چاوساغیش نیە، كەوابو: هەتا گومان هەبێ: ئایا كاتینوێژ بووە، یان نا؟ حەڕامە: نوێژ داببەستێو نوێژەكەشی دروست نیە، واتە: هەر چەند ئاشكراش ببێ لە كاتی خۆیدا كراوە، هەر واجبە: قەزای بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرمویانە.

(فَإِنْ تَيَقَّنَ صَلاتَهُ قَبْلَ الْوَقْتِ) ئەگەر هاتو (اِجْتِهاد)ی كردو نوێژی كرد، ئینجا بێگومان زانی: نوێژەكەی لە پێش هاتنیكاتدا بووە (قَضَى فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا واجبە: نوێژەكە قەزا بكاتەوە، چونكە ڕەفتاری بە ئایەتی ﴿إِنَّ الصَّلاةَ كانَتْ عَلى الْمُؤْمِنِينَ كِتاباً مَّوْقُوتاً﴾ نەكردوە (وَإِلاّ) بەلاّم ئەگەر بێگومان نەیزانی: نوێژی لە پێش هاتنی كاتدا كردوە، بەڵكو لە كاتی خۆیدا كردبوی، یان هیچی بۆ ڕوون نەبۆوە (فَلا) واجب نیە: قەزا بكاتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر هاتو چەند ساڵێك نوێژی سبەینێی-یان نوێژێكیتری- لە پێش هاتنیكاتدا كردبو، ئینجا غەڵەتەكەی ئاشكرا بوو، ئەوە قەزاكردنەوەی تەنها یەك نوێژ

وَيُبَادِرُ بِالْفَائِتِ

واجبە؟ چونكە هەر نوێژێكی ڕۆژیدواوە بە بەر قەزای ڕۆژی پێشەخۆی دەكەوێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتیو لە باسی نیەتینوێژدا دووبارەی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

﴿ باسی قەزاكردنەوەی نوێژ ﴾

ئیمامی (النواوی) له (المجموع)دا دەفەرموێ: (اِجْماع)=یەکدەنگی ئەو زانایانەی متمانەیان پێدەکرێ، له سەر ئەوەیە: هەر کەسێك بە قەسدی نوێژی نەکردبێ، واجبە: قەزای بکاتەوە...چونکە ئەگەر کەسێك له بیری چوبێ: نوێژ بکا، واجبە قەزای بکاتەوە، کەوابو: ئەو کەسەی بە قەسدی نەیکردوە، لەپێشترە کە قەزاکردنەوەی له سەر واجب بێ.

ئینجا بزانە: (پێغەمبەرﷺ له غەزای (خندق)دا لە بەر خەریکبوونیجەنگ نوێژی عەسری نەکردو له دوای مەغریب قەزای کردەوە). هەروەها (له غەزای (بَنِیقُریظَة)دا چینە (صحابة)یەك بە قەسدی نوێژی عەسریان نەکرد تاکو بگەنە جێ، ئینجا کە گەیشتنە جێ قەزایان کردەوە). هەروەها (لە غەزای (خَیبر)دا، پێغەمبەروﷺ (صحابة)کان بۆ نوێژی سبەینێ له خەو هەڵنەستان تا ڕۆژ هەڵات، ئینجا ڕۆیشتنە ئەولاترو نوێژی سبەینێیان له گەڵ سوننەتەکەیشی قەزا کردەوە).

ئەو حەدیسانە گشتی له (بخاریومسلم)دانە، جگە لەوانەش چەند حەدیسێکیتر دەهێنین لێرەو له باسی قەزاکردنەوەی نوێژە سوننەتەکاندا،ان شاء الله تعالی.

کەوابو: جیاوازی نیە: بە قەسدی نوێژی نەکردبێ، یان خەوتبێ، یان له بیری چوبێ، یان ڕێگەی نوێژکردنی لێگیرابێ، بە (اِجْماع)ی زانایانی ئیسلام لە سەر گشتیان واجبە: نوێژەکە قەزا بکەنەوە، اَلْحَمدُ للّه هیچ زانایەکی(مُجْتَهِد)و متمانە پێکراویش له (اجماع)ی زانایانی (اهل السنة) دەرنەچوە.

(وَیُبادِرُ بِالْفائتِ) واجبە: پەلە بکا بۆ قەزاکردنەوەی نوێژی فەوتاو ئەگەر بە قەسدی نەیکردبێ، بەڵام ئەگەر له بەر خەوتن، یان له بیرچوون نوێژەکەی نەکردبێ، ئەو کاتە پەلەکردن سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ صَلاةً فَلْيُصَلِّ إذا ذَكَرَها، لاكَفَّارَةَ لَها إلاّ ذلِكَ﴾ رواه الشیخان، هەر کەسێك له بیری چوو نوێژێك بکا، هەر کاتێك هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا، هیچ شتێك تاوانی نوێژە نەکراوەکە لانابا تەنها کردنینوێژێکی وەك خۆی نەبێ.

ئینجا بزانە: پەلەکردن، له پیتی(فاء)ی (فَلْيُصَلِّ) وەردەگیرێو ڕستەی﴿لا كَفّارَةَ لَها إلاّ ذلِكَ﴾: هیچ شتێك تاوانی نوێژەنەکراوەکە لانابا تەنها کردنی نوێژێکی وەك خۆی نەبێ، بەڵگەیە: کە نوێژیسوننەتیش جێگەی نوێژیواجب پڕ ناکاتەوە.

وَيُسَنُّ تَرتِيبُهُ وَتَقْدِيمُهُ عَلَىالْحاضِرَةِ الَّتِي لا يَخافُ فَوْتَهَا.

کەوابو: لەم حەدیسەدا: کە خوایگەورە له ڕۆژی قیامەتدا دەفەرموێ: ﴿أنْظُرُوا فِي صَلاةِ عَبْدي أتَمَّها أمْ نَقَصَها؟...فإذا انْتَقَصَ مِنْها شَيْئاً قالَ: أتِمُّوا لِعَبْدي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ﴾ رواه ابوداود بسندحسن، تەماشای ناو نوێژی بەندەی من بکەن: ئایا نوێژەکەی بە تەواوی

کردوه، یان بە ناتەواوی؟ جا ئەگەر ناتەواو بوو، خوایگەورە دەفەرموێ: ناتەواوی نوێژە واجبەکە بۆ بەندەی من لە نوێژە سوننەتەکەی تەواو بکەن. مەبەست خودی نوێژە نەکراوەکە نیە، بەڵکو مەبەست ناتەواوی ناو نوێژەکەیە: کە نەیزانیوە، هەروەها مەبەست خودی ئەو نوێژەیە: کە لەبیری چووەو هەر نەهاتۆتەوە بیری بیکا، هەروەك لە (تحفة)دا لە باسی نوێژی سوننەتدا ڕوون کراوەتەوە.

واتە: بە دیاریکردنی ئەم دوو مەبەستە، دژایەتی نێوان هەردوو حەدیسەکە لادەچێ، چونکە لە حەدیسەکەییەکەمدا دەفەرموێ: (إِذا ذَكَرَها)، هەر کاتێك هاتەوە بیری، لە حەدیسەکەی دووەمیشدا دەفەرموێ: (أُنْظُرُوا فِي صَلاةِعَبْدِي)، تەماشای ناو نوێژی بەندەی من بکەن.

ئینجا بزانە: ئەگەر کەوتە گومانو نەیزانی: ژمارەی نوێژە فەوتاوەکان چەندە، ئەوە تا گومانی لادەچێ، هەر واجبە: قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَيُسَنُّ تَرْتِيبُهُ) سوننەتە: ڕیزکردنی نوێژە قەزاکراوەکان، واتە: نوێژی سبەینێ قەزا بکاتەوە، ئینجا نیوەڕۆ، ئینجا...هتد ﴿عن أبسعيدالخدریﷺ: حُبِسْنا يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتّى ذَهَبَ هَوِيٌّ مِنَ اللَّيْلِ حَتّى كُفِينا، فَدَعَى رسُولُ اللهﷺ بِلالاً فَأَمَرَهُ فَأَقامَ، فَصَلَّى الظُّهْرَ وَأَحْسَنَ كَما كانَ يُصَلِّيها فِي وَقْتِها ثُمَّ أَقامَ الْعَصْرَ فَصَلاّها كَذلِكَ ثُمَّ أَقامَ الْمَغْرِبَ فَصَلاها كَذلِكَ ثُمَّ أَقامَ الْعِشاءَ فَصَلاّها كَذلِكَ﴾ رواه الأمامان الشافعی وأحمد بسند صحيح، ڕۆژێك لە غەزای(خندق) ڕێگەی نوێژکردنمان گیرا، تا بەشێکی شەوێش ڕۆیشت، ئینجا ڕێگەی نوێژکردنمان بوو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە (بلال) کرد: ئیقامەتی بۆ نوێژی نیوەڕۆ کردو بە جوانی نوێژەکەی قەزا کردەوە هەروەك لە کاتیخۆیدا دەیکرد، ئینجا ئیقامەتی عەسری کرد بەو شێوەیە، ئینجا ئیقامەتی مەغریب، ئینجا ئیقامەتی عیشا. واتە: سێ نوێژی فەوتا بونو قەزای کردنەوە.

(وَتَقْدِيمُهُ عَلَى الْحاضِرَةِ) سوننەتە: نوێژە فەوتاوەکە قەزا بکاتەوە لە پێش کردنی نوێژی ئێستایدا (الَّتِي لا يَخافُ فَوْتَها) بەو مەرجەی ترسی نەبێ نوێژی ئێستایشی بفەوتێ، ئەگینا: دەبی نوێژیئێستای بکا، ئینجا فەوتاوەکە قەزا بکاتەوە ﴿عن جابِرﷺ: فاتَ النَّبِيَّﷺ الْعَصْرُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فَصَلاّها بَعْدَما غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَها الْمَغْرِبَ﴾

وَتُكْرَهُ الصَّلاةُ عِنْدَ الْإِسْتِواءِ

رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە غەزای (خندق) نوێژی عەسرێی فەوتا، ئینجا لە دوای ڕۆژ ئاوابوون قەزای کردەوە، ئینجا نوێژی مەغریبی لە دوادا کرد.

ئینجا بزانە: ڕووداوی ئەم حەدیسە لە ڕۆژێکدا بوو، ڕووداوی حەدیسەکەی پێشداش لە

ڕۆژێكیتردا بوو، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری﴾: واجبە گشت كاتێكیخۆی–جگە لە كاتی خەوتنو خواپەرستنی واجبو هەوڵدانی ژیان– لە قەزاكردنەوەی ئەو نوێژانەدا بەسەر ببا: كە بە قەسدی نەیكردون، دروستیش نیە نوێژیسوننەت بكا تا نوێژە واجبەكان بە تەواوی قەزا دەكاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: نوێژە سوننەتەكەی دادەمەزرێو قبولْ دەبێ، بەڵام پێی گوناهبار دەبێ، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

بەڵام حاشیەی (ابن قاسم) لە ئیمامی (الرملی) دەگێڕێتەوە: (دروستە: سوننەتە دامەزراوەكانی پێش نوێژ، لە پێش ئەو نوێژە فەوتاوەدا بكرێن: كە واجبە بە پەلە قەزا بكرێتەوە). جا ئەم فەرموودەیە وا دەگەیەنێ: ئەو كەسەی نوێژی قەزای لە سەرن، بۆی دروستە: سوننەتە دامەزراوەكانی پێش نوێژ و دوای نوێژ بكا، كەواتە: مەبەستی (تحفة) ئەو سوننەتانە نین: كە (مُؤَكَّدَة)نە، بەڵكو مەبەستی سوننەتەكانیترن، وَاللهُ أَعْلَم.

هەروەها بزانە: ئەگەر كەسێك زۆر نوێژ و ڕۆژووی بە قەسدی نەكردبونو تۆبەی كرد، بەڵام بۆی نەگونجا بە پەلە قەزایان بكاتەوە، ئەوە واجبە بە دڵ بڕیار بداو نیازی وابێ: هەر كاتێك توانای هەبو قەزایان بكاتەوە، هەروەك لە (الشروانی) لە باسی (توبة)دا ڕوونی كردۆتەوە، كەواتە: هەر لە ئێستاوە واجبە: بە گوێرەیتوانا قەزایان بكاتەوە، هەر چەند لە گەڵ هەر نوێژێكیشدا نوێژێك قەزا بكاتەوە، تاكو باری قەرزی سوكتر ببێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەربارەی ڕۆژوو و حەج دەفەرموێ: ﴿اُقْضُوا اللهَ فَاللهُ أَحَقُّ بِالْقَضاءِ﴾ رواه الشیخان، قەرزی خوا بدەنەوە، چونكە خوا لەپێشترە كە قەرزی بدرێتەوە.

﴿ ئەو پێنج كاتانەی كردنی نوێژیسوننەتیان تێدا حەرامە ﴾

(وَتُكْرَهُ الصَّلاةُ) لە پێنج كاتدا نوێژكردنی سوننەت ناپەسندە، بە ناپەسندیەكیحەرام، واتە: نوێژەكە دانامەزرێو تاوانباریش دەبێ:

یەكەمو دووەمو سێیەم: (عِنْدَ الإسْتِواءِ) لەو كاتەدا: كە ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە، لەو كاتەدا: كە ڕۆژ خەریكی ئاوابوونە، لەو كاتەدا: كە ڕۆژ هەڵدێ ﴿عن عقبةﷺ: ثَلاثُ ساعاتٍ كانَ رَسولُ اللهِﷺ يَنْهانا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ وَأَنْ نُقْبِرَ فِيهِنَّ مَوْتانا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بازِغَةً حَتّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَتَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ﴾

إلاَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَبَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ كَرُمْحٍ، وَالْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ، إلاَّ لِسَبَبٍ: كَفَائِتَةٍ

رواه مسلم، سێ كات هەنە پێغەمبەرﷺ قەدەغەی دەكردین نوێژیان تێدا بكەینو مردووەكانمان تێیاندا بنێژین: لەو كاتەیدا كە ڕۆژ هەڵدێ تا بە قەد ڕمێك بەرز دەبێ، لەو

کاتەیدا کە ڕۆژ لە ناوەندی ئاسمانە تا لادەدا، لەو کاتەیدا کە ڕۆژ خەریکی ئاوابوونە.
(إلاّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ) تەنها لە ڕۆژی هەینیدا نوێژکردن لە کاتی(إِسْتِواء)دا حەرام نیە، چونکە لە حەدیسێکیتردا هاتوه: ﴿كَرِهَ النَّبيُّ ﷺ الصَّلاةَ نِصْفَ النَّهارِ إلاّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ﴾ رواه ابوداود بسند ضعيف، لكنّه مؤيَّد بفعل الصحابة ﷺ، پێغەمبەر ﷺ پێی ناخۆش بوو لە نیوەی ڕۆژیدا نوێژ بکرێ، تەنها لە ڕۆژی(جمعة)دا نەبێ. ڕەفتاری (صَحابَة)کانیش وەك ناوەڕۆکی ئەم حەدیسە بێهێزە بووە.
چوارەم: (وَبَعْدَالصُّبْحِ) لە پاش نوێژکردنی سبەینێش نوێژی سوننەت حەرامە (حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ كَرُمْحٍ) تا ڕۆژ هەڵدێو بە قەد ڕمێکیش بەرز دەبێ.
پێنجەم: (وَالعَصْرِ) لە پاش نوێژکردنی عەسرێش نوێژی سوننەت حەرامە، هەر چەند بە (جمع التقديم)ش لەگەڵ نیوەڕۆدا کردبێتی (حَتّى تَغْرُبَ) تا ڕۆژ بە تەواوی ئاوا دەبێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لاصَلاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلاصَلاةَ بَعْدَالْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ﴾ رواه الشيخان، هیچ نوێژێکیسوننەت دروست نیە: لە پاش نوێژکردنی سبەینێ تا ڕۆژ هەڵدێ، هیچ نوێژی سوننەت دروست نیە: لە پاش نوێژکردنی عەسرێ تا ڕۆژ ئاوا دەبێ. واتە: ئەگەر نوێژی سبەینێی، یان عەسرێی نەکردبو، ئەوە گشت سوننەتێکی بۆ دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(إلاّ لِسَبَبٍ) نوێژکردن لەو پێنج کاتانەدا تەنها لە بەر هۆیەك دروستە، بەو مەرجەی هۆیەکە دواکەوتوو نەبێ، واتە: یان لە پێش نوێژەکەدا بێ، یان لە گەڵ نوێژەکەدا بەرامبەر بێ، بەو مەرجەش مەبەستی وەها نەبێ: نوێژەکە بە قەسدی لە یەکێك لەو پێنج کاتانەدا بکا، ئەگینا: هەر حەرامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئاماژەیان بۆ کردوە، جا هۆیەکەش وەك ئەوانەیداهاتوو:
(كَفائِتَةٍ) وەکو نوێژی فەوتاو، واتە: کە لە کاتیخۆیدا نەکرابێ، دروستە: لەو پێنج کاتانەشدا قەزا بکرێتەوە، بەو مەرجەی نەیکاتە پیشەی بەردەوامیخۆیو مەبەستیشی وەها نەبێ بە قەسدی بیهێنێتە ئەو کاتانە، جیاوازی نوێژی واجبو سوننەتیش نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَسِيَ صَلاةً فَلْيُصَلِّ إذا ذَكَرَها﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك نوێژێکی لە بیر چوو و نەیکرد، هەر کاتێك

وَكُسُوفٍ وَتَحِيَّةٍ وَسَجْدَةِ شُكْرٍ وَإلاّ فِي حَرَمِ مَكَّةَ عَلَى الصَّحِيحِ.
(فَصْلٌ) إنَّما تَجِبُ الصَّلاةُ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَالِغٍ عَاقِلٍ

هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا. ئینجا بزانە: لە باسی قەزاکردنەوەی نوێژی سوننەت بەڵگەیتریش دەهێنین، إن شاء الله تعالى.

هـەروەها سـونەتەكانی پـێش نوێژیعەسـرو پـێش نوێژیسـبەینێش دروسـتە: لـە دوای نوێژەكەدا بكرێن ئەوەش بەو مەرجەی نەیكاتـە پێشـەی بـەردەوامو مەبەستیشـی وەهـا نەبێ: سوننەتەكان بـە قەسـدی لـەو كاتانـەدا بكـا ﴿عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها وَقَدْ سُئِلَتْ عَنِ السَّجْدتَيْنِ اللَّتَيْنِ كانَ رَسولُ اللهِﷺ يُصَلِّيهِما بَعْدَالْعَصْرِ؟ فَقالَتْ: كانَ يُصَلِّيهِما قَبْلَ الْعَصْرِ ثُمَّ إِنَّهُ شُغِلَ عَنْهُما أَوْ نَسِيَهُما فَصَلاّهُما بَعْدَالْعَصْرِ ثُمَّ أَثْبَتَهُما﴾ رواه مسـلم، پرسـيار لـە حـەزەرتی(عائشـە) كـرا: دەربـارەی ئـەو دوو ڕەكعەتـەی پێغەمبـەرﷺ لـە پـاش نوێـژی عەسـریدا دەیكـردن؟ فـەرمووی: ئـەوە دوو ڕەكعـەت سـوننەتەكەی پـێش عەسـر بـون پێغەمبەرﷺ بە شتێكیتر خەریك كرابو، یان لە بیری چوبو لە پێش نوێژدا بیكـا، جـا لـە دوای نوێژدا كردنی، ئینجا بەردەوام ئەو دوو ڕەكعەتەی دەكردن.

(وكُسُوف) هەروەها وەكو نوێژی ڕۆژگیران، هەروەها نوێژی بارانیش، ئەوانەش دروسـتە: لەو كاتانەدا بكرێن، چونكە هۆیەكـەیان بەرامبـەرە (وَتَحِيَّةِ) هـەروەها سـوننەتی (تحيـةُ الْمَسْجِدْ)و سـوننـەتیدەسـتنـوێژو (وَسَجْدَةِ شُكْرِ) سوجدەیشـوكرو سـوجدەی(تـلاوَة)و نوێژی (جَنازة)، ئەوانەش لەو كاتانەدا دروستە: بكرێن، چونكە هۆیەكانیان پێش كەوتوە.

كەوابو: ئەگەر هۆیەكە نەبو: وەكو (صَلاةالتَّسْبِيح)و هەر سوننەتێكیتر: كە هۆیەكی نەبێ، یان هۆیەكەی دواكەوتوو بێ: وەكـو (صَـلاةُ الإسْـتِخارة)و (سُـنَّةُالإحْرام)، ئەوانـە هیچـیان دروست نیە لەو پێنج كاتانەدا بكرێن.

(وَإِلاّ فی حَرَمَ مَكَّة) هەروەها تەنها لە حەڕەمی(مكة)دا لە هیچ كاتێكدا هیچ جۆرە نوێـژێك حـەرام نیـە (عَلـى الصَّـحِيحِ) لـە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿يا بَنِی عَبدِمَنافٍ لاتَمْنَعُوا أَحَداً طافَ بِهذاالْبَيْتِ وَصَلَّی أَيَّةَ ساعَةٍ شاءَ: مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهارٍ﴾ صححه الترمذی وابن حبان، هیچ كەسێك قەدەغە مەكەن: كە تەوافی ئەم ماڵەیخوا دەكاو نوێژ دەكا لە هەر كاتێكدا بە شەو، یان بە ڕۆژ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو كەسانەی نوێژیان لە سەر واجبە ﴾

(إِنَّما تَجِبُ الصَّلاةُ) نوێژ واجبە: تەنها (عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ) لە سەر هەر كەسێكی موسڵمان بێ، جا هەرچەند لە ڕابردووشدا موسڵمان بوبێو ئێستاش كافر بێ (بالِغٍ) بلـۆغی بوبـێ: بـەو جۆرەی لە سەرەتایحەیزدا باسمان كرد (عاقِلٍ) عـەقڵی هـەبێ، واتـە: شـێت نـەبێ، جـا طَـاهِرٍ، وَلاَ قَضَـاءَ عَلَـى الْكَـافِرِ إِلاَّ الْمُرْتَـدِّ، وَلاَ الصَّـبِيِّ وَيُـؤْمَرُ بِهَـا لِسَـبْعٍ وَيُضْرَبُ عَلَيْهَا لِعَشْرٍ،

لـەو سـێیانەدا جیـاوازی نێـرو مـێ نیـە (طـاهِرٍ) پـاك بـێ: لـە حـەیز و زەیسـانی، كەوابو: نوێژ واجب نیە: لە سەر كافری بنچینەییو لە سەر منداڵو لە سەر شێتو لە سەر

ئافرەتی زەیسانیو حەیزدار.

هەروەها (وَلا قَضاءَ عَلَى الْكافِرِ) نوێژ قەزاکردنەوەش واجب نیە: لە سەر کافری بنچینەی کە بووە موسڵمان، چونکە خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّاقَدْ سَلَفَ﴾ بە کافرەکان بڵێ: ئەگەر واز لە کوفر بێننو ببنە موسڵمان، لە رابردوویان دەبوردرێ. ئینجا بزانە: کافریبنچینەیی زەکاتو ڕۆژوو و حەجیشی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(إلاّالْمُرْتَدِّ) تەنها کافری وەرگەڕاو قەزاکردنەوەی نوێژی لە سەر واجبە، واتە: ئەو نوێژانەی کاتیکافربوونەوە واجبە: قەزا بکاتەوە، چونکە بە هۆی ئیسلامەتی نوێژی لە سەر واجب بووە، کەوابو: بە کافربوون لە سەری لاناچێ، بەڵام لە فەرموودەی ئیمامی (حنفی)و ئیمام (مالك)دا کافری وەرگەڕاویش وەکو کافری بنچینەیی قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: مەبەست بە کافریبنچینەیی ئەو کافرەیە: بە نەژادەوە کافر بێو هیچ کاتێکیش بە خۆی موسڵمان نەبوبێ، کافری وەرگەڕاویش ئەو کافرەیە: بە نەژادەوە، یان هەر بەخۆی لە کاتێکدا موسڵمان بوبێ، ئینجا کافر ببێ.

﴿ باسی پەروەردە کردنی منداڵ ﴾

(وَلاالصَّبِيِّ) هەروەها قەزاکردنەوەی نوێژ لە سەر منداڵیش واجب نیە کە بلۆغی بوو، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ: عَنِ النّائِمِ حَتّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتّى يَعْقِلَ﴾ رواە ابوداود باسناد صحيح، نووسینی تاوان لە سەر سێ کەسان هەڵگیراوە: لە سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، لە سەر منداڵ تا بلۆغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

(وَيُؤْمَرُ بِها) فەرمان بە منداڵ دەکرێ: تاکو نوێژ بکا (لِسَبْعٍ) لە پاش تەواوکردنی تەمەنی حەفت ساڵی تاکو لێڕابهێندرێ، هەروەها واجبە هەڕەشەی لێبکرێو فەرمانی قەزاکردنەوەشی پێبکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُضْرَبُ عَلَيْها) هەروەها لە سەر نەکردنینوێژ لە منداڵ دەدرێ (لِعَشْرٍ) لە پاش تەواوکردنی تەمەنی دە ساڵی، جیاوازی کوڕو کچ نیە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

....

﴿مُرُوا أَوْلادَكُمْ بِالصَّلاةِ وَهُمْ أَبْناءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْها وَهُمْ أَبْناءُ عَشْرٍ وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِالْمَضاجِعِ﴾ رواە ابوداود باسنادحسن، فەرمانی نوێژکردن بە منداڵەکانتان بکەن هەر کاتێك تەمەنیان بووە حەفت ساڵ، لە سەر نوێژنەکردن لێیان دەن کە تەمەنیان بووە دە

ساڵ، هەر لە تەمەنی دەساڵیشدا جێگەی خەوتنی نێرو مێ لێك جیا بكەنەوە. واتە: نەوەك ڕەوشتیان تێك بچێ.

ئینجا بزانە: ئەو فەرمانەو ئەو لێدانەیڕابردوو، لە سەر دایك و باوك واجبە، ئینجا باپیر، ئینجا لە سەر سەرپەرشتكارەكانیتر، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم ئایەتو حەدیسانە هێناوە: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ياأَيُّهاالَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ ناراً﴾ ئەی ئیمانداران خۆتانو خزمو كەستان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن. پێغەمبەر یشﷺ دەفەرموێ: ﴿وَإنَّ لِوَلَدِكَ عَلَيْكَ حَقّاً﴾ رواه مسلم، بە ڕاستی منداڵەكەی خۆت مافی لە سەرت هەیە.

هەروەها واجبە: لە تەمەنی حەفت ساڵیدا منداڵ فێرە شادە هێنان بكرێو ناوی خواو ناوی پێغەمبەروﷺ ناوی دایكو باوكی پێغەمبەریﷺ پێ بگوترێ، هەروەها پێی بگوترێ، پێغەمبەرﷺ (قُرَيْشی)یەو لە (مكة) لە دایك بووەو لە (مَدينة) وەفاتی كردوە، هەروەها واجبە واتەی پێغەمبەرایەتی تێبگەیەندرێو فێرە خۆشویستنو ڕێزلێنانی خواو پێغەمبەرﷺ بكرێ.

هەروەها واجبە فێرە دەستنوێژو نوێژو گشت لقەكانی شەریعەت بكرێو لە گشت تاوانێكی گەورەو بچوك قەدەغەبكرێ ﴿عن أبهريرةﷺ: أَخَذَ الْحَسَنُ بنُ عَلِيٍّ رضالله عنهما تَمْرَةً مِنْ تَمْرِالصَّدَقَةِ فَجَعَلَها فِي فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: كَخْ كَخْ لِيَطْرَحها، ثُمَّ قالَ: أَمَا شَعَرْتَ إنَّا لا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ؟﴾ رواه الشيخان، حەزرەتی(حَسَن)ی كوڕی ئیمامی(عَلی) رضالله عنهما قەسپێكی لە قەسپەكانی زەكات دانا ناو دەمی خۆیو ویستی بیخوا، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: كخ كخ. تاكو بە پیسی تێبگاو فڕێی بدا، ئینجا فەرمووی: نەتزانیوەئێمە زەكات ناخۆین؟ چونكە بۆمان حەلاڵ نیە. واتە: هەرچەند حەزرەتی(حسن) منداڵ بوو، تاوانی لە سەر نەدەنووسرا، بەلام چونكە پێغەمبەرﷺ باپیری بوو، لە خواردنی حەرام قەدەغەی كرد.

﴿ ئاگاداری ﴾: كرێی ئەو فێركردنانەیڕابردوو و فێركردنی قوڕئانیش، لە ماڵی منداڵەكە دەدرێ، جا ئەگەر ماڵی نەبو، لە ماڵی ئەو كەسە دەدرێ: كە واجبە بەخێوی بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها بزانە: ئیمام (ابن البزری) دەفەرموێ: لە سەر مێرد واجبە فەرمانی نوێژكردن بە ژنەكەی بكاو لە سەر نوێژنەكردن لێیبدا، لە (تحفة)دا دەفەرموێ: بەو مەرجەی مەترسی تۆرانی ژنەكەی نەبێ.

وَلاَ ذِی حَيْضٍ أَوْ جُنُونٍ أَوْ إغمَاءٍ، بِخِلاَفِ السُّكْرِ،

هەروەها بزانە: ئەو كەسەی بە كوێریو بە كەڕیو بە لاڵیلە دایك دەبێ، فەرمانەكانی شەریعەتیئیسلام نایگرێتەوە، هەروەها ئەو كەسەش ناگرێتەوە: كە بانگەوازی ئیسلامی نەگەیشتۆتێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿وَما كُنّا مُعَذِّبِينَ حَتّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ ئێمە هیچ کەسێك سزا نادەین تا پێغەمبەرێك دەنێرین. کەوابو: هەر کاتێك کەڕو کوێرەکە چاك بونەوە، ئەویتریش بانگەوازی پێگەیشتو بووە موسڵمان، هیچیان قەزاکردنەوەیان لە سەر نیە، بەڵام ئەگەر بە ساغی لە دایك بوو، ئینجا لە دوای فاماندن تووشی کەڕیو کوێری بوو، ئەوە واجبە بە کوێرەی فاماندنەکە خواپەرستی بکا، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلا ذِيحَيْضٍ) هەروەها قەزاکردنەوە واجب نیە، لە سەر ئافرەتی خاوەن حەیز، یان زەیسانی، واتە: حەڕامە نوێژەکانی ماوەی حەیز، یان زەیسانی قەزا بکەنەوە، هەرەوەك لە باسی حەیزدا بەڵگەمان هێناوە (أَوْ جُنُونٍ) هەروەها لە سەر مرۆڤی شێت (أَوْ إِغماءٍ) یان مرۆڤی بێهۆشبوو، هیچیان لە سەریان واجب نیە نوێژەکانی ماوەی شێتیو بێهۆشی قەزا بکەنەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ﴾یڕابردوو.

(بِخِلافِ السُّكْرِ) بەڵام مرۆڤی سەرخۆش لە سەری واجبە نوێژەکانی کاتی سەرخۆشی قەزا بکاتەوە، هەروەها ئەو کەسەی بە قەسدی خۆی بێهۆش کردوە، یان بە قەسدی کارێکی وەهای کرد: پێی شێت بوو، ئەوانەش وەکو سەر خۆش واجبە نوێژەکانی ماوەی بێهۆشیو شێتی قەزا بکەنەوە، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن شەڕابیان پێخواردەوە، یان نەیدەزانی شەڕابە، یان نەیدەزانی ئەو جۆرە خواردنەوەیە سەرخۆشی دەکا، یان لە بەر پێویستی دەرمانێکی بێهۆشیی بەکار هێنا: وەك (بَنْج)=بەنگی نەشتەرگەری، ئەوانە هیچیان قەزاکردنەوەی ماوەی بێهۆشیو سەرخۆشییان لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاةِ أَوْ غَفَلَ عَنْها فَلْيُصَلِّها إِذا ذَكَرَها﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان خەوتبو، یان لە بیری چوو نوێژ بکا، هەر کاتێك هاتەوە بیری با نوێژەکە بکا. کەواتە: خەوتنو لە بیرچوون تەنها تاوانی دواخستن لادەبەن نەك تاوانی نوێژنەکردن، کەوابو: ئەگەر کاتی نوێژ هات، حەڕامە لە پێش نوێژکردندا بخەوێ، واتە: تاوانبار دەبێ، مەگەر قەناعەتی وابێ: بۆ نوێژکردن خەبەری دەبێتەوە، ئەو کاتە خەوتن ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا لە باسی نوێژی (عشاء)دا فەرموویانە، هەروەها دەفەرموون: سوننەتە لە کاتینوێژدا خەڵك بۆ نوێژکردن هەڵبستێندرێ، بە تایبەتی ئەگەر کاتەکە زۆر درەنگ بێ.

وَلَوْ زَالَتْ هذِهِ الْأَسْبَابُ وَبَقِيَ مِنَ الْوَقْتِ تَكْبِيرَةٌ وَجَبَتِ الصَّلاَةُ، وَفِي قَوْلٍ يُشْتَرَطُ رَكْعَةٌ، وَالْأَظْهَرُ وُجُوبُ الظُّهْرِ بِإِدْرَاكِ تَكْبِيرَةٍ آخِرَ الْعَصْرِ، وَالْمَغْرِبِ آخِرَ الْعِشَاءِ، وَلَوْ بَلَغَ فِيهَا أَتَمَّهَا وَأَجْزَأَتْهُ عَلَى الصَّحِيحِ، أَوْ بَعْدَهَا فَلاَ إِعادَةَ عَلَى الصَّحِيحِ،

(وَلَوْ زالَتْ هذِهِ الأَسْبابُ) ئەگەر ئەو هۆیانەی نوێژنەکردن لاچون، واتە: کوفرو منداڵیو

حەیزو شێتی لە کۆتاییڕنوێژدا لاچون (وَبَقِيَ مِنَ الْوَقْتِ تَكْبِيرَةٌ) لـە کـاتی نوێژەکـە تـەنها بە قەد ماوەی (اللهُ أَكْبَر)یڕنوێژدابەستن مابو (وَجَبَتِ الصَّلاةُ) نوێژەکەی ئەو کاتە واجبـە، چونکە گەیوەتە بەشێکی کاتیڕنوێژەکە، واتە: ئەو نوێژەی دەکەوێتە ئەستۆو واجبە قەزای بکاتەوە (وَفِي قَوْلٍ يُشْتَرط رَكْعَةٌ) لە فەرموودەیەکدا بە مەرج دادەنـرێ: بـە قـەد مـاوەی ڕەکعەتێك کاتی نوێژەکە مابێ.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەوەیە: (وُجُوبُ الظُّهْرِ) نوێژیڕنیوەڕۆ واجب دەبێ (بِإِدراكِ تَكْبِيرَةٍ) بە گەیشتنە ئەندازی ماوەی (اللهُ أَكْبَر)ێکی نوێژدابەستن (آخِرَالْعَصْرِ) لـە کۆتـایی کاتیڕعەسردا، ئەگەر ئەو هۆیانە نەمابن (وَالْمَغْرِبِ) هەروەها نوێژیڕمەغریبیش واجب دەبێ بە گەیشتنە ئەندازەی ماوەی (اللهُ أَكْبَر)ێك (آخِرَالْعِشاءِ) لە کۆتایی کاتیڕعیشادا، ئەگـەر ئـەو هۆیانە نەمابن:

واتە: ئەگەر لە کۆتایی کاتیڕعەسردا، یان لە کۆتایی کاتیڕعیشادا بـە قـەد (اللهُ أَكْبَـر)ێکـی نوێژدابەستن مابو، کافر موسڵمان بوو، یان منداڵ بلۆغی بوو، یـان شـێتو بێهـۆش چـاك بونەوە، یان ئافرەت لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك بۆوە، ئەوە نوێژی عەسرو نیوەڕۆی بە یەکەوە لە سەر واجب دەبنو واجبە: هەردووکیان قەزا بکاتەوە، هەروەها نوێـژی عیشـاو مەغریبیشی بە یەکەوە لە سەری واجب دەبنو واجبە: هەردووکیان قەزا بکاتەوە، چونکە هەر لایەنێك لەو دوو نوێژانە–لە حاڵەتی عوزریسـەفەردا– بـە یەکـەوە کـۆ دەکرێنـەوە، کەواتە: لە حاڵەتیڕناچاریدا، لەپێشترن کە بە یەکەوە واجب بن.

جا بزانە: ئەو بڕیارە تایبەت بە عەسرو بە عیشایە، واتە: ئەگەر لە کاتی نوێژی نیـوەڕۆ، یان مەغریب، یان سبەینێدا ئەو هۆیانە نەمان، ئەوە تەنها نوێژی ئەو کاتە واجب دەبێو نوێژی پێشەوە واجب نابێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ بَلَغَ فيها) ئەگەر کوڕ، یان کچ لە ناو نوێژدا بلۆغی بوو، واتە: تەمەنی پانزە سـاڵیی تەواو کرد (أَتَمَّها) با نوێژەکە تەواو بکا (وَأَجْزَأَتْهُ) نوێژەکەشی دروسـتەو بـە بـەر واجـب دەکەوێ (عَلَى الصَّحِيح) لە سەر فەرموودی ڕاست (أَوْ بَعْدَها) یان لە پاش نوێژکردن بلۆغی بوو و کاتی نوێژەکەش مابو (فَلا إِعادَةَ) دووبارەکردنەوەی ئەو نوێژە واجـب نیـە، بـەڵکو سوننەتە (عَلَىالصَّحِيح) لە سەر فەرموودەیڕاست.

وَلَوْ حَاضَتْ أَوْ جُنَّ أَوَّلَ الْوَقْتِ وَجَبَتْ تِلْكَ إِنْ أَدْرَكَ قَدْرَالْفَرْضِ، وَإِلاَّ فَلاَ.

(فَصْـلٌ) اَلأَذانُ وَالإِقامَـةُ سُـنَّةٌ، وَقِيـلَ فَـرْضُ كِفايَـةٍ، وَإِنَّمَـا يُشْـرَعانِ لِمَكْتُوبَـةٍ، وَيُقَالُ فِي الْعِيدِ وَنَحْوِهِ:

(وَلَوْ حاضَتْ) ئەگەر ئافرەت لە سەرەتای کاتی نوێژێکدا حەیز، یان زەیسانیی تووش بوو

(أَوْ جُنَّ) یان مرۆڤ شێت بوو، یان بێهۆش بوو (أَوَّلَ الْوَقْتِ) لە سەرەتای کاتیئنوێژدا (وَجَبَتْ تِلْكَ) نوێژی ئەو کاتەی لە سەر واجب دەبێ (إِنْ أَدْرَكَ قَدْرَ الْفَرْضِ) ئەگەر لە سەرەتای کاتەکەدا گەیشتبێتە ئەندازەی ئەو نوێژکردنە، کەواتە: هەر کاتێك لە حەیز، یان لە زەیسانی پاك بۆوە، یان لە شێتی، یان لە بێهۆشی چاك بۆوە، واجبە ئەو نوێژە قەزا بکاتەوە (وَإِلاّ) بەلاّم ئەگەر لە سەرەتای نوێژەکە نەگەیشتە ئەندازەی ئەو نوێژکردنەو حەیز، یان زەیسانی تووش بوو، یان شێت بوو، یان بێهۆش بوو (فَلا) نوێژی ئەو کاتەی لە سەر واجب نیە قەزا بکاتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بانگو ئیقامەت ﴾

بزانە: لە دوای دروستکردنی مزگەوتیپێغەمبەرﷺ لە ساڵی یەکەمیکۆچیدا، یەکێك لە (صحابة)کان: کە ناوی (عبدالله بن زيدالانصاری) بوو، بانگو ئیقامەتی لە خەوندا دیتو پێغەمبەریشﷺ بڕیاری لە سەر دان، هەروەك (أبوداود) گێڕاویەتیەوەو لە (المجموع)شدا ڕوون کراوەتەوە.

(أَلأَذانُ) بانگدان بۆ پێنج فەرزەکان (وَالْأَقامَةُ) ئیقامەت کردن بۆ نوێژدابەستن (سُنَّةٌ) هەردووکیان سوننەتن، کەواتە: ئەگەر بانگیش نەدرێو ئیقامەتیش نەکرێ، نوێژەکەی هەر دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ كِفايَةٍ) بانگو ئیقامەت (فَرْضُ الْكِفايَة)نە، واتە: ئەگەر دانیشتووانی شوێنێك یەکدەنگ بون: کە بانگ نەدرێ، یان ئیقامەت نەکرێ، ئەوە جەنگیان لەگەڵ دەکرێ، چونکە بانگو ئیقامەت لە دروشمە ئاشکرایەکانی ئیسلامن.

کەوابو: بۆ بەجێهێنانی ئەو سوننەتە، یان ئەو (فَرْضُ الْكِفاية)یە پێویستە لە هەر دێیەکیبچووك بانگێك بدرێو لە هەر شارێکیگەورەش لە چەند شوێنێکدا بانگ بدرێ، تاکو گشت دانیشتووانی ئەو شوێنە گوێیان لێبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإِنَّما يُشْرَعانِ لِلْمَكْتُوبَةِ) بانگو ئیقامەت –لە شەرعدا– تەنها بۆ پێنج نوێژە واجبەکان داندراون، واتە: بۆ نوێژە سوننەتەکانو بۆ نوێژی (جنازة)و بۆ نوێژی نەزر دانەندراون (وَيُقالُ فِیالْعِيدِ) لە جیاتی بانگو ئیقامەت بۆ نوێژیجەژن دەگوترێ: (وَنَحْوِهِ) هەروەها بۆ نوێژە سوننەتەکانیتریش کە بە جەماعەت دەکرێن–وەکو نوێژی ڕۆژگیرانو

اَلصَّلاَةَ جَامِعَةً. وَالْجَدِيدُ نَدْبُهُ لِلْمُنْفَرِدِ، وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ إِلاَّ بِمَسْجِدٍ وَقَعَتْ فِيهِ جَمَاعَةٌ، وَيُقِيمُ لِلْفَائِتَةِ وَلاَ يُؤَذِّنُ فِي الْجَدِيدِ، قُلْتُ: اَلْقَدِيمُ أَظْهَرُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

مانگگیرانو نوێژی بارانو تەراویحیڕەمەزان– بۆ گشتیان دەگوترێ: ﴿اَلصَّلاةَ جامِعَةً﴾ رواه الشيخان فی صلاة الكسوف.

ئینجا بزانە: لە لای (ابن حجر) ئەو دوو ووشەیە بە یەکەوە دوو جار دەگوترێن، جارێك لە جیاتی بانگ، جارێکیش لە جیاتی ئیقامەت، بەڵام لە لای (الرّملی) تەنها یەك جار لە جیاتی ئیقامەت دەگوترێن، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْجَدِيدُ) بە فەرموودەی نویێ (نَدْبُهُ لِلْمُنْفَرِدِ) بانگدان سوننەتە بۆ ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، جیاوازی نیە: لە چۆلی بێ، یان لە ئاوەدانی، هەر چەند گوێشی لە بانگێکیتر بوبێ (وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ) دەنگیخۆی بەرز دەکاتەوە (إلاَّ بِمَسْجِدٍ) تەنها لە مزگەوتێکیوەهادا نەبێ (وَقَعَتْ فِيهِ جَمَاعَةٌ) کە نوێژی بە جەماعەتی تێدا کرابێ، نەوەك خەڵکەکە وا تێبگا: کاتی نوێژێکیتر هاتوە، یان بکەونە گومان کە کاتی نوێژەکەیان ڕاست نەبوە ﴿عَنْ عَبْدِاللهِ بن عبدالرحمن: أَنَّ أباسعيدالخدريِّ ﷺ قَالَ لَهُ: إِذا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أَوْ بادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلاةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّداءِ فَإِنَّهُ لايَسْمَعُ مَدَى صَوتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلا إِنْسٌ وَلاَشَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ، سَمِعْتُهُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ﴾ رواه البخاری، هەر کاتێك لە ئاژەڵ لەوەڕاندن بووی، یان لە چۆلی بووی‌و بانگت دا، دەنگت بەرز بکەوە، چونکە هەر جنۆکەو هەر ئادەمیزادێك‌و هەر شتێك گوێی لە دەنگی بانگدەر بێ، لە ڕۆژی قیامەتدا شاهیدی بۆ دەدەن، ئەوەی پێم گوتی، گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بووە.

ئینجا بزانە: لە فەرموودەی کۆن‌و نوێدا: ئیقامەتکردنیش سوننەتە بۆ ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَيُقِيمُ) سوننەتە ئیقامەت بکا (لِلْفائِتَةِ) بۆ قەزاکردنەوەی هەر یەکێك لەو پێنج نوێژە واجبانە، جا بە تەنهایی بێ، یان بە جەماعەت (وَلا يُؤَذِّنُ) بەڵام بانگ نەدا (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، چونکە پێغەمبەر ﷺ لە غەزای (خندق)دا سێ نوێژی قەزا کردنەوەو فەرمانی بە (بلال) کرد: ئیقامەتی کرد، بەڵام فەرمانی بانگدانی پێنەکرد، هەروەك لە باسی قەزا کردنەوەی نوێژدا ڕوون کراوە (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلْقَدِيمُ) فەرموودەی کۆن: کە بانگدان بۆ نوێژ قەزاکردنەوەش سوننەتە (أَظْهَرُ) بەهێزترە لە فەرموودەی نوێ (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە لە غەزای (خَيْبَر)دا پێغەمبەر ﷺ بۆ قەزا کردنەوەی نوێژی سبەینێ فەرمانی بە (بلال) کرد: بانگیدا، ئینجا ئیقامەتیشی کرد، هەروەك لە (بخاری‌ومسلم)دا گێڕدراوەتەوە، ئاشکراشە: غەزای (خَيْبَرْ) لە دوای (خندق)دا هاتوە.

فَإِنْ كَانَ فَوائِتُ لَمْ يُؤَذِّنْ لِغَيْرِ الْأُولَى، وَيَنْدُبُ لِجَمَاعَةِ ... عَلَى الْمَشْهُورِ، وَالْأَذَانُ مَثْنَى، وَالْإِقَامَةُ فُرَادَى إِلاَّ لَفْظَ الإِ...

(فَإِنْ كانَتْ فَوائِتُ) جا ئەگەر نوێژە فەوتاوەکان زۆر بوون‌و ... قەزایان بکاتەوە (لَمْ يُؤَذِّنْ لِغَيْرِالْأُولى) جگە لە نوێژیەکەم بۆ هیچیتریان بانگ نەدا،

هەروەها لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەگەر ویستی دوو نوێژ بە (جمع التقديم)، یان بە (جمع التأخير) بکا، ئەوە بۆ نوێژی یەکەم بانگو ئیقامەت سوننەتە، بەلاّم بۆ نوێژی دووەم تەنها ئیقامەت سوننەتە، هەروەك پێغەمبەرﷺ لە (حجّةالوداع)دا وایکردووەو لە (صحيح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

(وَيُنْدَبُ) سوننەتە (لِجماعَةِالنِّساءِ) بۆ نوێژ بە جەماعەتکردنی ئافرەتان لە پشت ئیمامێکی ئافرەت (اَلإِقامَةُ) ئیقامەتکردن، واتە: سوننەتە ئافرەتێك ئیقامەت بکا، بەلاّم ئەگەر ئیمامی ئافرەتەکە ئافرەت نەبو، بەڵکو پیاو، یان نەنێر نەمێ بوو، ئەو کاتە دروست نیە ئافرەت ئیقامەتی بۆ بکا، واتە: بە بەر ئیقامەتینوێژ ناکەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (بجيرمي)دا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر ئیقامەتکەری پیاو نەبو، ئەو کاتە هەر ئیمامەکە بە خۆی ئیقامەت دەکا.

(لاالْأَذانُ) بەلاّم بانگدان بۆ جەماعەتکردنی ئافرەتان سوننەت نیە (عَلىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراویمەزهەب، واتە: سوننەت نیە ئافرەت بۆ جەماعەتکردنی ئافرەتان بانگ بدا، بەلاّم بە دەنگینزم دروستەو دەبێتە زیکر، نەك بانگ، جا ئەگەر پیاوی بێگانە گوێی لە دەنگی دەبو، ئەو کاتە حەرامە بانگ بدا، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە، هەروەها بانگدانی ئافرەت بۆ پیاو و بۆ نەنێر نەمێش دروست نیە، جیاوازی مەحرەمو نامەحرەمیش نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْأَذانُ) زۆربەی ووشەکانی بانگ (مَثْنَى) دوو دووە (وَالْأَقامَةُ) زۆربەی ووشەکان ئیقامەتیش (فُرادَى) یەك یەکە (إِلاّ لَفْظَ الْإِقامَة) تەنها ووشەی (قَدْ قامَتِ الصَّلاةُ) نەبێ، ئەو دوو دووە ﴿عن أنسﷺ: أُمِرَ بلالٌﷺ أَنْ يَشْفَعَ الْأَذانَ ويُوتِرَالْإِقامَةَ إِلاّالإِقامَةَ﴾ رواه الشيخان، لە لایەن پێغەمبەرﷺ فەرمان بە (بلال الحبشي) کرا: ووشەکانی بانگ بە جووت بڵێو ووشەکانی ئیقامەتیش بە تاك بڵێ، تەنها ووشەی (قَدْ قامَتِ الصَّلاةُ) نەبێ، ئەو دوو جارە.

کەوابو: بانگ بەم جۆرەیە: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، أَشْهَدُ أَن لاّإِلهَ إِلاّالله أَشْهَدُ أَن لاّإِلهَ إِلاّالله، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَّسولُ الله أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَّسولُ الله، حَيَّ عَلَىالصَّلاة حَيَّ عَلَىالصَّلاة، حَيَّ عَلَىالْفَلاح حَيَّ عَلَىالْفَلاح، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، لاإِلهَ إِلاّالله﴾ رواه ابوداود والنسائي بسند صحيح.

وَيُسَنُّ إِدْرَاجُهَا وَتَرْتِيلُهُ وَالتَّرْجِيعُ فِيهِ وَالتَّثْوِيبُ فالصُّبْحِ وَأَنْ يُؤَذِّنَ قَائِماً لِلْقِبْلَةِ، وَيَجِبُ تَرْتِيبُهُ وَمُوَالاَتُهُ، وَفِي قَوْلٍ لاَ يَضُرُّ كَلاَمٌ وَسُكُوتٌ طَوِيلاَنِ،

ئیقامەتیش بەم جۆرەیە: ﴿اَللهُ أَكْبَر اَللهُ أَكْبَر، أَشْهَدُ أَن لاّإِلهَ إِلاّالله، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَّسولُ الله، حَيَّ عَلَىالصَّلاة، حَيَّ عَلَىالْفَلاح، قَدْ قامَتِ الصَّلاة قَدْ قامَتِ الصَّلاة، اَللهُ أَكْبَر اَللهُ

أَكبَر، لاإِلَهَ إِلاالله﴾ رواه ابوداود بسند صحيح.
(وَيُسَنُّ إِدْراجُها) سوننەتە بە بێوەستان ئیقامەت بکا (وَتَرْتِيلُهُ) سوننەتە بە درێژکردنەوەو پەلە نەکردن بانگ بدا (وَالتَّرجِيعُ فِيهِ) هەروەها (تَرْجِيع) واتە: گەڕاندنەوەی شادە لە بانگدا سوننەتە، بەم جۆرە: دوو جار هەردوو ووشەی شادە بە دەنگی نزم بڵێ، ئینجا دووبارە بە دەنگی بەرزیش بیانڵێ، چونکە لە (صحيح مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.
جا ئەگەر (ترجيع)ی نەکرد، بانگەکە دروستە، بەڵام خێرە گەورەکەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَالتَّثْوِيبُ) هەروەها (تَثْوِيب) واتە: دووبارەکردنەوەیبانگەواز سوننەتە: بەم ڕستەیە: (اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ) دوو جار (فِيالصُّبْحِ) لە بانگی یەکەم و دووەمی سبەینێدا، لە دوای (حَيَّ عَلَىالْفَلاحِ)ی دووەمدا ﴿عن أنسﷺ مِنَ السُّنَّةِ: إِذا قالَ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذانِ الْفَجْرِ: حَيَّ عَلَىالْفَلاحِ. قال: اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ﴾ رواه ابن خزيمة بسند صحيح، وابوداود عن ابیمحذورة باسناد جيد، واتەی دیارە.
جا ئەگەر (تَثْوِيب)ی نەکرد، بانگەکەی دروستە، بەڵام خێرە گەورەکەی لە دەست دەچێ، هەروەها ناپەسندە لە بانگەکانیتردا (تَثْوِيب) بکا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَأَنْ يُؤَذِّنَ قائِماً) سوننەتە بە پێوە بانگ بداو ئیقامەت بکا (لِلْقِبْلَةِ) ڕووی لە قیبلە بێ و لە سەر شوێنێکیبەرز بێ و لە هەردوو (حَيَّ عَلَىالصَّلاةِ)دا بە لای ڕاستەیدا ئاوڕ بداتەوەو لە هەردوو (حَيَّ عَلَىالْفَلاحِ)دا بە لای چەپەیدا ئاوڕ بداتەوەو لە هەموو بانگدا هەردوو سەرە پەنجەیشادەی لە ناو کونیگوێیەکانیدابنێ، ئەوانە گشتی لە حەدیسی (صحيح)دا بەڵگەی لە سەرەو لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراونەتەوە.
(وَيَجِبُ تَرْتِيبُهُ) واجبە بانگو ئیقامەت بەو ڕیزە بگوترێن کە لە حەدیسەکاندا هاتون (وَمُوالاتُهُ) واجبە ووشەکانیبانگو ئیقامەت بە دوای یەکدا بن و ماوەیەکیدرێژ نەکەوێتە نێوان وشەکان.
(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (لا يَضُرُّ كَلامٌ وَسُكوتٌ طَوِيلانِ) زیانی نیە: قسە کردن و بێدەنگبوون هەرچەند هەردووکیش درێژ بن، ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو بانگدا، یان لە ناو ئیقامەتدا پژمی، سوننەتە لە دڵدا بڵێ: (الحمد لله).
وَشَرْطُ الْمُؤَذِّنِ: اَلإِسْلامُ وَالتَّمْيِيزُ وَالذُّكُورَةُ. وَيُكْرَهُ لِلْمُحْدِثِ، وَلِلْجُنُبِ أَشَدُّ، وَالْإِقامَةُ أَغْلَظُ، وَيُسَنُّ صَيِّتٌ حَسَنُ الصَّوْتِ عَدْلٌ، وَالْإِمامَةُ أَفْضَلُ مِنْهُ فِيالأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّهُ أَفْضَلُ مِنْهَا وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها ئەگەر کوێرێك، یان منداڵێکی دیت خەریك بوو بکەوێتە بیرێك، یان لە بانێك

بکەویێ، واجبە ئاگاداری بکاتەوە، واتە: ئینجا هەر بە خۆی بانگ، یان ئیقامەتەکەی تەواو دەکا، بەڵام دروست نیە یەکێکیتر بۆی تەواو بکا، واتە: ئەگەر بەشێکی بانگ، یان ئیقامەتی گوت، ئینجا وازی لێهێنا، یان مرد، یان بێهۆش بوو، دروست نیە یەکێکیتر ئەو بانگو ئیقامەتەی‌ی تەواو بکا، بەڵکو لە سەرەتاوە دەست بە بانگو ئیقامەت دەکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

(وَشَرْطُ الْمُؤَذِّنِ) مەرجەکانی بانگدەرو ئیقامەتکەر: یەکەم: (اَلْأَسْلاَمُ) ئیسلامەتی‌یە. دووەم: (وَالتَّمْيِيزُ) فاماندنە، کەوابو: بانگو ئیقامەتی کافرو سەرخۆش‌و منداڵی‌نەفام دروست نیە، بەڵام بانگو ئیقامەتی منداڵی‌فامیدە دروستە، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە. سێیەم مەرجی بانگدەر: (وَالذُّکُورَةُ) نێرایتیە، چونکە بانگدانی ئافرەت بۆ پیاو و بۆ نەنێر نەمێ دروست نیە، هەرچەند مەحرەمیش بن –واتە: بە بەر بانگی نوێژ ناکەوێ– بەڵام بانگدانی ئافرەت بۆ ئافرەتان دروستەو سوننەت نیە، هەروەك لەمەوبەر بە درێژی هەردوو مەسەلەمان ڕوون کردنەوە.

(وَيُكْرَهُ) ئیقامەت‌و بانگدان ناپەسندن (لِلْمُحْدِثِ) بۆ پیاوی بێدەستنوێژ (وَلِلْجُنُبِ أَشَدُّ) بۆ جەنابەتدار ناپەسندیەکە بەهێزترە، بەڵام دروستیشن (وَالْأِقامَةُ) ئیقامەتکردنی بێدەستنوێژو جەنابەتدار (أَغْلَظُ) ناپەسندیەکەی گەورەترە لە ناپەسندی‌ی بانگدانەکەیان (وَيُسَنُّ صَيِّتٌ) سوننەتە بۆ بانگدان: پیاوێکی دەنگ بەرز بێ (حَسَنُ الصَّوْتِ) دەنگی خۆش بێ (عَدْلٌ) دادپەروەر بێ.

(وَالْأَمامَةُ) ئیمامەتی نوێژی‌جەماعەت (أَفْضَلُ مِنْهُ فِي‌الأَصَحِّ) خێری گەورەترە: لە بانگدان (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحّ أَنَّهُ أَفْضَلُ مِنْها) بە فەرموودەی ڕاستتر بانگدان خێری گەورەترە لە ئیمامەتی نوێژ (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعا إِلىاللهِ وَعَمِلَ صالِحاً﴾ کێ گوفتاری جوانترە لەو کەسەی بانگەواز بۆ خواپەرستی دەکاو کردەوەی چاکیش دەکا؟. حەزرەتی (عائشە) دەفەرموێ: مەبەست بانگدەرەکانن. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاو بۆی بگونجێ بانگ بداو ئیمامەتیش بکا، ئەوە سوننەتە هەردووکیان بکا، هەروەها سوننەتە: بانگدەر ئیقامەتی‌نوێژ بکا، کەواتە: ئەگەر یەکێك

وَشَرْطُهُ اَلْوَقْتُ إلاَّالصُّبْحَ فَمِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ، وَيُسَنُّ مُؤَذِّنانِ لِلْمَسْجِدِ: يُؤَذِّنُ وَاحِدٌ قَبْلَ الْفَجْرِ وَآخَرُ بَعْدَهُ، وَيُسَنُّ لِسامِعِهِ مِثْلُ قَوْلِهِ إلاَّ فِى حَيَّعَلَتَيْهِ فَيَقُولُ: لاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ. قُلْتُ: وَإلاَّ فالتَّثْوِيبِ فَيَقُولُ: صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ. وَاللهُ أَعْلَمُ.

بانگی‌دا، یەکێکی تریش ئیقامەتی کرد، ئەوەش دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا

ڕوون كراوەتەوە.

(وَشَرْطُهُ) مەرجی دروستبوونی بانگ (اَلْوَقْتُ) دەبی كاتی نوێژەكە هاتبێ، واتە: بانگدان لە پێش هاتنی كاتی‌نوێژدا حەرامە (إلّاالصُّبْحَ) تەنها بانگی سبەینێ نەبێ (فَمِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ) ئەو لە نیوەی‌شەوی‌وە دروستە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّ بِلالاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّى يُنادِيَ اِبْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ﴾ رواه الشيخان، (بلال الحبشی) لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ دەدا، ئێوە لە پاشیودا بخۆن‌و بخۆنەوە تا (عبدالله ابن أُم مكتوم) بانگ دەدا.

(وَيُسَنُّ) هەر بە بەلگەی ئەو حەدیسە: سوننەتە (مُؤَذِّنانِ لِلْمَسْجِدِ) مزگەوت دوو بانگدەری هەبن: (يُؤَذِّنُ واحِدٌ قَبْلَ الْفَجْرِ) یەكێكیان لە پێش بەیاندا بە شەوێ بانگ بدا (وَآخَرُ بَعْدَهُ) ئەوی‌تریشیان لە پاش دەركەوتنی‌بەیان بانگ بدا، هەروەك (بلال)و (عبدالله) وایان دەكرد.

﴿ وەلامی بانگ‌و ئیقامەت ﴾

(وَيسَنُّ لِسامِعِهِ) سوننەتە بۆ ئەو كەسەی گوێی لە بانگدەرو لـە ئیقامەتكـەرە: وەلامـی بانگ‌و ئیقامەت بداتەوە، واتە: (مِثْلُ قَوْلِه) گشت ووشەیەك لە دوای ئەودا وەكو وی بلێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا سَمِعْتُمُ النِّداءَ فَقُولُوا مِثْلَ مايَقُولُ الْمُؤَذِّنُ﴾ رواه الشـيخان، هەر كاتێك گوێتان لە بانگ بوو، ئێوەش وەكو بانگدەر بلێن.

(إلّا فی حَيَّعَلَتَيْهِ) تەنها لە هەردوو (حَيَّ عَلىالصَّلاة)و (حَيَّ عَلىالْفَلاح)دا نەبێ (فَيَقُولُ) لە وەلامی ئەو دووانەدا دەلێ: (لاحَوْلَ وَلاقُوَّةَ إلاّ بِاللهِ) رواه مسلم. (قُلْت) ئیمامی (النـواوی) دەفەرموێ (وَإلّا فی التَّثْوِيبِ) تەنها لە (تثويب)ی بانگی سبەینێش نەبێ (فَيَقُولُ) لەوەلامی (اَلصَّلاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّومِ)دا دەلێ: (صَدَقْتَ وَبَرِرْتَ)، چونكە ئەمەیان لەو شوێنە دەوەشێتەوە (وَاللهُ أعْلَم).

ئینجا بزانە: ئەگەر گوێی لە دوو بانگ، یان زیاتر بوو، ئەوە وەلامی گشـتیان سـوننەتە، بەلام وەلامی یەكەمیان خێری زیاترە، هەروەها ئەگەر خەریكی قورئانخوێندن، یان دەرس، یان زیكركردن بوو، سوننەتە: واز بێنێ‌و وەلامی بانگ بداتەوە، بەلام ئەگەر لە نوێژدا بوو، یان لە ئاودەستخانەدا بوو، یان خەریكی جیماع بوو، ئەوە لە دوای تـەواوكردنی ئەوانـە، وەلامی بانگ دەداتەوە، هـەروەها لـە ئیقامـەتیش لـە وەلامـی (قَدْ قامَتِ الصَّلاة) بلـێ: (أقامَهـا اللهُ وأدامَهـا). چـونكە حەدیسـێكی بـێهێزی دەرهـەق هـاتوە، هـەروەك وَلِكُلٍّ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّﷺ بَعْدَ فَراغِهِ،

لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، ئینجا كە ئیقامەت كۆتایی هات، ئەو كاتە بۆ نوێژدابەسـتن هەلدەستن، هەروەك لە باسی جەماعەتدا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە ڕۆژی هەینی لە كاتی بانگی بەردەستی ووتارخوێندا چووە نـاو

مزگەوت، ئەوە بە پێوە وەڵامی بانگ دەداتەوە، ئینجا بە سووکی سوننەتی (تَحِيَّةُ الْمَسْجِدِ) دەکا، هەروەك لە (ابن قاسم)دا فەرموویەتی، واتە: سوننەتە وەڵامی بانگ بداتەوە، ئیذجا نوێژ دابیەستێ،، بەڵام ئەگەر نوێژ بکا، ئینجا وەڵامی بانگ بداتەوە، ئەوەش لە سوننەت دوور نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەرکاتێك ئیقامەت دەستی پێکرا، ناپەسندە خۆی بە نوێژی سوننەت خەریك بکا، جیاوازی هیچ جۆرە سوننەتێکش نیە، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدسە هێناوەتەوە، کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا أُقيمَتِ الصَّلاةُ فَلا صَلاةَ إِلاّالْمكْتُوبَةُ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك ئیقامەتی نوێژ کرا، جگە لە نوێژیواجب هیچ نوێژێکیتر نیە.

﴿ باسی سەلاوات و دوعای دوای بانگ و ئیقامەت ﴾

(وَلِكُلٍّ) سوننەتە بۆ گشتیان، واتە: بۆ بانگدەر و بۆ ئیقامەتکەر و بۆ ئەو کەسەش کە گوێی لە بانگدەر و ئیقامەتکەرە (أَنْ يُصَلِّيَ) سەلاوات لێبدا بە سەلامەوە (عَلَىالنَّبِيِّﷺ) لە سەر پێغەمبەرﷺ (بَعْدَ فَراغِه) پاش تەواوبوونی بانگ، یان ئیقامەت، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مايَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاةً صَلَّىاللهُ عَلَيْهِ بِها عَشْراً، ثُمَّ سَلُوااللهَ لِىالْوَسيلَةَ فَإِنَّها مَنْزِلَةٌ فِى الْجَنَّةِ لاتَنْبَغِى إِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبادِاللهِ تَعالى وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِىالْوسيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفاعَةُ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، هەر کاتێك گوێتان لە بانگدەر بوو، ئێوەش وەکو وی بڵێن (واتە: وەڵامی بانگ بدەنەوە)، ئینجا سەلاوات لە سەر من لێبدەن، چونکە هەر کەسێك سەلاواتێکم لە سەر لێبدا، خوایگەورە بەو سەلاواتە دە رەحمەتی بۆ سەر دەنێرێ، ئینجا لە دوای سەلاواتیش دوعای وەسیلەم بۆ بکەن، چونکە وەسیلە پلەیەکە لە بەهەشتدا تەنها بۆ یەك بەندەیخوا دەبێ، منیش تکام وایە من ئەو بەندەیە بم کە ئەو پلەیەی دەدرێتێ، جا هەر کەسێك دوعای وەسیلەم بۆ بکا، شەفاعەتی منی دەگاتێ لە ڕۆژی قیامەت.

کەوابو: بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: سەلاواتێك لە دوای بانگ سوننەتە، جا بە دەنگی نزم بێ، یان بە دەنگی بەرز، چونکە لە حەدیسەکەدا چۆنیەتیسەلاواتەکە دیاری نەکراوە، جا چۆنیەتی ئەو سەلاواتەی ئێستا –لە دوایبانگ–بانگدەر دەیڵێ، ئەوە (صلاح الدین الأیوبي) فەرمانی پێکردوە، لەبارەی ئەو چۆنیەتییە چەند زانایەکیئیسلام فتوایان داوە: ثُمَّ اَللّهُمَّ رَبَّ هذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الّذِى وَعَدْتَهُ.

(بنچینەی سەلاواتەکە سوننەتەو چۆنیەتیی (بِدْعَة)یە). واتە: (بِدْعَةحَسَنَة)یە؟ چونکە (ابن حجرالهیتمي) دەفەرموێ: (کارێکیباشی کردوە، خوا پاداشتیچاکەی

بداته‌وه). هه‌روه‌ك له (الفتاوی‌الكبری)دا ڕوونی كردۆته‌وه.
(ثُمَّ) ئینجا له دوای سه‌لاوات لێدان، به‌م ووشانه دوعای(اَلْوَسِيلَة) بۆ پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌كا:
﴿اَللَّهُمَّ رَبَّ هذِهِ الدَّعْوَةِالتّامَّةِ وَالصَّلاةِالْقائِمَةِ آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقاماً مَّحْمُوداً الَّذِى وَعَدْتَهُ﴾ رواه البخاری واصحاب السنن.
ئینجا بزانه: به‌لگه‌ی سه‌لاوات‌و دوعای (الوسیلة) له دوای ئیقامه‌تیش ئه‌مه‌یه: پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌فه‌رموێ: ﴿بَيْنَ كُلِّ أَذانَيْنِ صَلاةٌ﴾ رواه الشیخان، له نێوان گشت بانگو ئیقامه‌تێكدا نوێژێكی سوننه‌ت هه‌یه. واته: چونكه پێغه‌مبه‌رﷺ لێره‌دا ئیقامه‌تیشی به بانگ داناوه، حه‌دیسه‌كانی دوای بانگ ئیقامه‌تیش ده‌گرنه‌وه.
جگه له‌وه‌ش: ئیمامی(النواوی) له (الاذكار)دا ده‌رباره‌ی سه‌لاوات‌و دوعای (اَلْوَسِيلَة) له دوای ئیقامه‌ت، ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ی هێناوه: ﴿عَنْ أبىهريرةﷺ: أَنَّهُ كانَ إِذا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُقِيمُ الصَّلاةَ يَقُولُ: (اَللّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاةِالْقائِمَةِ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَآتِهِ سُؤْلَهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ)﴾ رواه ابن السنی، واته: كه (ابوهریرة) گوێی لێده‌بو: بانگده‌ر ئیقامه‌تی ده‌كرد، ئه‌ویش به‌و وشانه‌ی‌ڕابردوو سه‌لاواتی لێده‌داو دوعای وه‌سیله‌ی بۆ پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌كرد.
ئینجا بزانه: له دوای ئیقامه‌تیش هه‌ر دوعایه‌كه‌ی حه‌دیسی‌ڕابردوو خێرتره، چونكه وشه‌كانی هی پێغه‌مبه‌ره‌ﷺ به‌لاّم وشه‌كانی ئێره هی(ابی‌هریرة)یه‌ﷺ.
دیسان بزانه: له لای ئیمامی(النواوی) سوننه‌ته: له پێش ئیقامه‌تیش سه‌لاوات لێبدرێ، هه‌روه‌ك (فتح المعین)و (بغیةالمسترشدین) گێڕاویه‌تیانه‌وه.
﴿**پاشكۆ**﴾ یه‌كه‌م: هه‌ر كاتێك بانگ درا، ناپه‌سنده: بانگده‌رو خه‌ڵكی‌تریش له مزگه‌وت -واته: له شوێنی‌جه‌ماعه‌ت- ده‌رچن تا نوێژ ده‌كه‌ن، مه‌گه‌ر عوزرێكیان هه‌بێ، هه‌روه‌ك له سه‌رچاوه‌كاندا فه‌رموویانه ﴿عن أباالشعثاء: كُنّا مَعَ أبىهريرةﷺ فِالْمَسْجِدِ فَخَرَجَ رَجُلٌ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَقال أبوهريرة: أَمّا هَذا فَقَدْ عَصَى أَباالْقاسِمِﷺ﴾ رواه مسلم، ئێمه له گه‌ڵ (أبی‌هریرة) له مزگه‌وتدا بوین، له‌و كاته‌ی بانگده‌ر بانگی‌دا پیاوێك له مزگه‌وت چووه ده‌ره‌وه، جا (ابوهریرة) فه‌رمووی: ئه‌م پیاوه به‌رامبه‌ر پێغه‌مبه‌رﷺ تاوانی كرد. واته: چونكه له پێش نوێژكردندا چووه ده‌ره‌وه.

دووه‌م: سوننه‌ته: له دوای بانگ -جگه له سه‌لاوات‌و دوعایه‌كه‌ی‌ڕابردوو- بڵێ: ﴿أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ إِلاّاللّهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ باللهِ رَبَّاً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً وَبِالإِسْلامِ دِيناً﴾ رواه مسلم. هه‌روه‌ك له (المجموع)دا فه‌رموویه‌تی.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لایُرَدُّالدُّعاءُ بَيْنَ الأذانِ وَالْأِقامَةِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، دوعا ناگەڕێندرێتەوە–واتە: قبوڵ دەبێ– لە نێوان بانگو ئیقامەتدا.

جا پێغەمبەرﷺ ئەم دوعایەی بۆ دوای بانگ بە گرنگتر داناوە: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعافِيَةَ فِي الدُّنيا وَالْآخِرَةِ﴾ رواه الترمذی بسند حسن، خوایە: تکای بێبەلاّییت لێدەکەم لە دنیاو لە قیامەتدا.

سێیەم: سوننەتە لە دوای بانگدان–جگە لە مەغریب– ئەوەندە ماوە بدرێ: تا خەڵك بۆ جەماعەت کۆ دەبێتەوەو سوننەتەکانی پێش نوێژەکەش دەکەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا لە (الشروانی)دا لایکەمی ئەندازەی ئەو ماوەیە بە چوارێکە سەعاتێك داناوە.

کەوابو: هەر کاتێك ئەندازەی چوارێکە سەعاتێك لە سەرەتای کاتی نوێژەکە ڕۆیشت، ئیمام نوێژی جەماعەت لە گەڵ ئەوەندە کەسانەدا دەکا: کە ئامادە بونە، هەرچەند کەمیش بن، واتە: ناپەسندە چاوەڕوانی کەسێکیتر بکا، هەر چەند ڕێزداریش بێ، چونکە لە فەرمودەیبەهێزتردا: جەماعەتیکەم لە سەرەتایکاتدا خێری گەورەترە لە جەماعەتیزۆر لە کۆتاییکاتدا، هەروەك (تحفة) لە باسی کاتەکانی نوێژدا ڕوونی کردۆتەوەو بەڵگەشی بەم دوو حەدیسانە هێناوەتەوە:

يەكەم–﴿پێغەمبەرﷺ جارێك لە جەماعەتیعەسر-بە هۆی کێشەی نێوان (بنیعمرو)- لە عادەتیخۆی دوا کەوتو ئیمامی(أبوبکر)ﷺ پێشنوێژی بۆ (صحابة)کان کرد، پێغەمبەریشﷺ گەیشتە نوێژەکەو نوێژی لە پشت دابەستو بەوکارەش ڕازی بوو﴾، هەروەك لە (بخاریو مسلم)دا گێڕدراوەتەوە.

دووەم–﴿لە غەزای(تبوك)دا پێغەمبەرﷺ لە نوێژی سبەینێ دوا کەوتو حەزرەتی (عبدالرحمن بن عوف) پێشنوێژی بۆ (صحابة)کان کرد، پێغەمبەریشﷺ لە ڕەکعەتی دووەمدا گەیشتە نوێژەکەو نوێژی لە پشت دابەستو بەو کارەش ڕازی بوو﴾، هەروەك (مسلم)و (ابن سعد) گێڕاویەتیانەوە.

کەواتە: بە بەڵگەی ئەو دوو حەدیسەش–جگە لە مەغریب– تا ماوەی چوارێکە سەعاتێك چاوەڕوانی ئیمامی مزگەوت دەکرێ، جا ئەگەر لە دوای

....

چوارێکە سەعاتێك ئامادە نەبو، یەکێك پێشنوێژی بۆ خەڵکەکە دەکا، تاکو خێری سەرەتای کاتیان لە دەست نەچێ، وَاللهُ أَعْلَم.

چوارەم: هەر کاتێك ویستی نوێژ بکا، سوننەتە لە پێش ئیقامەتدا ئەم زیکرانە بکا:

كــه لـــهم حهديســـهدا هــاتوونو ئيمــامى(النــواوى) لـــه (الاذكـــار)دا هـــێناويهتى:

﴿عـن أُمّ رافِـعﷺ أَنَّهـا قالَـتْ: يارَسُـولَ اللهِ دُلَّنِـى عَلـى عَمَـلٍ يَأْجُرُنـاالله عَزَّوَجـلّ عَلَيْـهِ؟ قالَﷺ: يا أُمّ رافع إذا قُمْتِ إلىَالصَّلاةِ فَسَبِّحِىالله تعالى عَشْراً، وَهَلِّلِيهِ عَشْراً، وَاحْمَدِيهِ عَشْراً، وَكَبِّرِيـهِ عَشْـراً، وَاسْـتَغْفِرِيهِ عَشْـراً...﴾ رواه ابـــن الســـــنى، ئــــهى پێغهمبــــهرىخوا له كردهوهيهك شارهزام بكه: كه خواىگـهوره پاداشـتم لـه سـهر بـداتىٚ؟ پێغهمبـهرﷺ فهرمووى: ئهى (دايكىڕافيع)، ههر كاتێك ويسـتت ههڵبسـتى نوێـژ بكـهى، ده جـار بڵـىٚ: (سُبحانَ الله)، ده جار بڵىٚ: (لاإلٰهَ إلاّالله)، ده جار بڵىٚ: (اَلْحَمْدُ لله)، ده جار بڵىٚ: (اللهُ أكبر)، ده جار بڵىٚ: (أَسْتَغْفِرُالله) .

پێنجهم: كه منداڵ له دايك بوو، سوننهته له گوىٚى ڕاستهىدا بـانگ بـدرىٚو لـه گـوىٚى چهپهىدا ئيقامهت بكرىٚ، ههروهك له باسى (عَقيقة)دا بهڵگهى بۆ دێنين،ان شاء الله تعالى.

ههروهها بانگدان سوننهته: له گوىٚى ووڵاغى شهموسداو له گوىٚى مرۆڤـى بـهد ڕهفتـارو غهمبارو له هۆشچوودا، ههروهها بانگدان سـوننهته لـه كـاتى تێكڕژانـى سوپاىئيسـلامو سوپاىكافرهكانو له كاتى ئاگر تێبهربوونو له كاتىترسان له جنۆكهو شهيتانو له كاتى خۆنيشـاندانى جنۆكـهو شـهيتان لـه وێنـهى شـتىتردا، هـهروهك لـه (الاذكـار)و (تحفـة)دا فهرموويانه، بهڵگهى گشتيان ئهم حهديسهيه:

﴿عن سُهَيل: أَرْسَلَنِى أَبى إلى بَنِىحارِثَةَ وَمَعِى غُلامٌ لَنا، فَناداهُ مُنادٍ مِنْ حائِطٍ بِاسْمِهِ فأَشْرَفَ عَلىالْحائِطِ فَلَمْ يَرَ شَيْئاً، فَذَكَرْتُ ذلِكَ لأبِى، فَقالَ: لَوْ شَعَرْتُ أَنَّكَ تَلْقَى هذا لَمْ أُرْسِلْكَ وَلكِنْ إذا سَمِعْتَ صَوْتاً فَنادِ بِالصَّلاةِ فَإِنِّى سَمِعْتُ أَباهُرَيْرةﷺ يُحَدِّثُ عَنْ رسُولِ اللهِﷺ أَنّه قال: إنَّ الشَّيْطانَ إذا نُوَدِيَ بالصَّلاةِ وَلّى وَلَهُ حُصاصٌ﴾ رواه مسلم، باوكم منى نارده لاى ماڵـهكانى (بنىحارثة)و خزمهتكارێكىخۆمان له گهڵمدا بوو، له باغێكهوه يهكێك به ناوى خۆى بانگى كرد، كه تهماشاى كرد: كهس ديار نهبو، منيش ئهو ڕووداوهم بۆ باوكم گێڕايهوه، ئهويش گوتى: ئهگهر ههستم دهكرد تووشى ئهو ڕووداوه دهبوى نهمدهناردى، بـهڵام هـهر كاتێـك گوێت له دهنگێك بوو، بانگى نوێژ بده، (ابوهريرة) فهرمووى: پێغهمبهرﷺ فهرموويـهتى: ههر كاتێك شهيتان گوىٚى له دهنگى بانگ بوو، پشت دهداو ڕادهكاو تڕى لىٚبـهر دهبـىٚ.

واته: ئهو ڕووداوهىڕابردوو له شهيتانهوه بوو.

(فَصْلٌ) اِسْتِقْبَالُ الْقِبْلَةِ شَرْطٌ لِصَلاَةِ الْقَادِرِ

﴿ فَصْلٌ: له باسى ڕوو لهقيبلهكردن له نوێژدا ﴾

(اِسْتِقْبالُ الْقِبْلَةِ) ڕوو لهقيبلهكردن له نوێژدا (شَرْطٌ) مهرجه (لِصَلاةِالْقادِرِ) بۆ دروستبوونى نوێـژى ئـهو كهسـهى توانـاى هـهبىٚ، خواىگهوره دهفهرموىٚ: ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ

الْمَسْـجِدِ الْحَـرامِ وَحَيْثُمـاكُنْتُمْ فَوَلُّـوا وُجُـوهَكُمْ شَـطْرَهُ﴾ ڕووی خـۆت وەرگێـڕە لای(الْمَسْجِدالْحَرام)، واتە: (كَعْبَة)ی ماڵیخوا لە (مَكَّة)ی پیرۆز، جا لە هەر شوێنێك بـون- ئەی موسڵمانان- ئێوەش لە نوێژدا ڕوو بكەنە لای(كَعبة): كە قیبلەی موسڵمانانە.

جا بزانە: مەبەست بە ڕوو لەقیبلەكردن ئەوەیە: لای پێشەوەی هەموو لاشەی بەرەو قیبلە بێ، هەر لە زەمینیحەفتەمەوە تـا ئاسمانیحەفتـەم لـە هـەر شـوێنێك بـێ، هـەروەك لـە (تحفة)و (الشرواني)دا فەرموویانە.

هەروەها بزانە: ماوەی شانزە مانگ پێغەمبەرﷺ موسـڵمانان لـە (مَدینـة) بـەرەو (بَیْت الْمُقَدَّس)-كە لە (فَلَسْطِين)ە- نوێژیان دەكرد، ئینجا لە پـانزەی مـانگی(شـعبان) سـاڵی دووی كۆچی لە نـاو نوێـژیئیوەڕۆدا لـە مزگـەوتی(بَنیسَلَمَة)دا ئـەو ئایەتـەیڕابردوو بـۆ پێغەمبەرﷺ هاتە خوارەوە، لەو كاتدا دوو ڕەكعەت نوێژی نیوەڕۆی بە جەماعەت كردبو، ئینجا هەر لە ناو نوێژەكەدا پێغەمبەروﷺ (صـحابة)كـان خۆیـان سـوڕاندە لای (كعبـة)ی ماڵیخوا-كە لە (مكة)ی پیرۆزە- بۆیێ مزگەوتەكەش بە (مَسْجِدالْقِبْلَتَیْن) نـاو دەبـرێ، هەروەك لە كتێبەكانی (تفسیر)و (سیرة)دا ڕوون كراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر توانای ڕوو لەقیبلەكردنی نەبو؟ چونكە نەخۆش بوو و كەسی دەست نەكەوت ڕووی لە قیبلە بكا، یان بەسترا بۆوە، یان نەدەوێرا لە وولاغ-یان لە ئۆتومبیل- دابەزێ، یان دەترسا گیان، یان ماڵی لە دەست بچێ، لەو حاڵەتانەدا هەر چۆنێك بگونجێ واجبـە: نوێژەكە بكاو دووبارەشی بكاتەوە، جا ئەگەر بە دانیشتوویی دەگونجا ڕوو لە قیبلە بكـا بەڵام بە پێوە نەدەگونجا، ئەو كاتە واجبە: بە دانیشتوویی ڕوو لە قیبلە نوێژ بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، واتە: دووبارەكردنەوەی نوێژەكەشی لە سەر نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئەو كەسەی لە سەر زەمین نوێژی واجب، یان سوننەت دەكا بە قەسدی سینگی خۆی لە قیبلە وەرگێڕا، یان بە قەسدی پشـتی لـە قیبلـە كـرد، یـان كەسـێكیتر بە زۆرداری لە قیبلە لایدا، ئەوە نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە، جا بزانە: لادانـی سـوار وڵاغ و سـوار كەشـتی لـە شـوێنیخۆیاندا بـاس دەكەین، ان شاء الله تعالی.

إلاّ فِي شِدَّةِ الْخَوْفِ وَنَفْلِ السَّفَرِ: فَلِلْمُسَافِرِ اَلتَّنَفُّلُ رَاكِباً وَمَاشِياً، وَلاَ يُشْتَرَطُ طُولُ سَفَرِهِ عَلَى الْمَشْهُورِ، فَإنْ أَمْكَنَ اِسْتِقْبالُ الرَّاكِبِ فِي مَرْقَدٍ وَإِتْمَامُ رُكوعِهِ وَسُجُودِهِ لَزِمَهُ،

(إلاّ) تەنها لە دوو حاڵەتدا ڕوو لەقیبلەكردن مەرج نیـە، یەكـەم: (فـي شِـدَّةِ الْخَـوْفِ) لـەو كاتەدا: كە ترس زۆر بەهێزە، وەك لـە جەنگـدا لەشـكرەكان تێكـەڵ بـوبن، یـان

تووشی هەڵاتنێکی حەڵاڵ بوبێ: وەك لە ترسی ئاگر، یان لافاو، یان درەندەیەك، یان ستەمکارێك ڕا بکا، ئەوە لە کاتی ڕاکردندا نوێژە واجبەکان دەکاو ئەگەر نەیتوانی سوجدەو ڕوکووع ببا، ئاماژەیان بۆ دەکا، بەڵام سوجدەی لە ڕوکووع نزمتر بێ، لەو مەسەلانەشدا دووبارە کردنەوەی نوێژی لە سەر نیە، هەروەك لە (تحفة) لە نوێژیترسدا فەرموویەتی، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿(فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجالاً أَوْ رُكْباناً) قال اِبْن عمررَضِىَاللهُ عَنهُما فِی تَفْسِيرِها: (مُسْتَقْبِلِیالْقِبلَةِ وَغَيْرَمُسْتَقْبِلِيها)﴾ رواه البخاری، ئەگەر لە شتێك ترسانو هەڵاتن، نوێژەکەتان بکەن:
بە پیادەیی، یان بە سواری: جا ڕووتان لە قیبلە بێ، یان نا.
بەڵام ئەگەر هەڵاتنەکە حەڵاڵ نەبو، ئەو جۆرە نوێژەی بۆ دروست نیە، هەروەك لە نوێژی ترسدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.
دووەم: (وَنَفْلِ السَّفَرِ) لە نوێژە سوننەتەکانی سەفەردا، واتە: نەك نوێژە واجبەکان (فَلِلْمُسافِرِ) دروستە بۆ ڕێبوار: کە سەفەرەکەی حەڵاڵ بێو بۆ شوێنێکی دیارکراو بێ (اَلتَّنَفُّلُ راكِباً) نوێژی سوننەت بکا بە سواریو (وَماشِياً) بە پیادەیی، بەڵام نوێژی واجب نە بە سواریو نە بە پیادەیی بۆی دروست نیە ﴿عَن جابرٍ وابن عُمرَ﴾: كانَ النَّبِيُّﷺ يُصَلِّی عَلى راحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ بِهِ، فَإِذا أَرادَالْفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە سواری ووڵاغەکەی نوێژی سوننەتی دەکرد، جا ووڵاغەکەی بۆ هەر لایەك بڕۆشتبایە، بەڵام هەر کاتێك ویستبای نوێژی واجب بکا، دادەبەزیو ڕوو لە قیبلە نوێژی دەکرد.
(وَلا يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانێ (طُولُ سَفَرِهِ) سەفەرەکەی دوو قۆناغ درێژ بێ، بەڵکو لە سەفەری کورتیشدا بە سواریو بە پیادەیی نوێژی سوننەت دروستە (عَلیالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزی ناسراو، جا بزانە: ئەگەر سەفەرەکەی سەفەری تاوانباری بوو، یان نەیدەزانی بۆ کوێ دەڕوا، ئەوە نە بە سواریو نە بە پیادەیی سوننەتی بۆ دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.
(فَإِنْ أَمْكَنَ) جا ئەگەر ئاسان بوو (اِسْتِقْبالُ الرّاكِبِ) ڕێبواری سوار لە هەموو نوێژەکەیدا ڕوو لە قیبلە بکا (فِی مَرْقَدٍ) وەك لە ناو کەژاوەدا بێ لە سەر پشتی ووڵاغ (وَإِتْمامُ رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ) هەروەها ئاسانیش بوو ڕوکووعو سوجدەو ڕوکنەکانیتریش بە تەواوی بکا (لَزِمَهُ)
وَإِلاَّ فَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ سَهُلَ الاِسْتِقْبالُ وَجَبَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَيَخْتَصُّ بِالتَّحَرُّمِ، وَقِيلَ: يُشْتَرَطُ فِی السَّلاَمِ أَيْضاً، وَيَحْرُمُ اِنْحِرافُهُ عَنْ طَرِيقِهِ إِلاَّ إِلَى الْقِبْلَةِ،

واجبه: له هه‌موو نـوێژه‌كه‌یدا ڕوو له‌ قیبله‌ بكاو ڕكوعو سوجده‌و ڕوكنه‌كانیتریش ته‌واو بكا، جیاوازی نیه‌: وولاغه‌كه‌ ڕاوه‌ستاو بێ، یان له‌ ڕۆیشتندا بێ.

(وَإِلاّ) به‌لام ئه‌گه‌ر نه‌گونجا له‌ هه‌موو نوێژه‌كه‌یدا ڕوو له‌ قیبله‌ بكا، یان نه‌گونجا ڕكوعو سوجده‌ ته‌واو ببا، وه‌ك له‌ سه‌ر كورتان، یان له‌ سه‌ر زیـن سـواری وولاغ بوبـێ (فَالأَصَـحُّ) فه‌رمووده‌ی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ سَهُلَ الإِسْتِقْبالُ) ئه‌گه‌ر له‌و واجبانه‌ی ڕابردوو ته‌نها ئاسان بوو ڕوو له‌ قیبله‌ بكا، چونكه‌ وولاغه‌كه‌ ڕاوه‌ستا بوو، یان ده‌یتـوانی وولاغه‌كـه‌ وه‌رگێڕێتـه‌ لای قیبله‌ (وَجَبَ) ئه‌وه‌ ته‌نها ڕوو له‌ قیبله‌كردن واجبه‌.

(وَإِلاّ) به‌لام ئه‌گه‌ر نه‌گونجا له‌ سه‌ر پشتی وولاغ خۆی بسوڕێنێو ڕوو له‌ قیبلـه‌ بكـا، یـان نه‌گونجا وولاغه‌كه‌ وه‌رگێڕێته‌ لای قیبله‌ (فَلا) ئه‌و كاته‌ ڕوو له‌ قیبله‌كردنیش واجـب نیـه‌، به‌ به‌لگه‌ی حه‌دیسه‌كه‌یڕابردوو.

(وَيَخْتَصُّ) ئه‌و ڕوو له‌قیبله‌كردنه‌ ئاسانه‌ی سه‌ر كورتانو زین كه‌ واجبه‌، تایبه‌ته‌: (بِالتَّحَرُّمِ) به‌ كاتی (الله أَكْبَر)ی نوێژدابه‌ستن، واته‌: له‌وێ بـه‌ دواوه‌ ڕوو لـه‌ قیبلـه‌كردن واجـب نیـه‌ ﴿عَن أنسﷺ: كان رَسُولُ اللهِﷺ إذا سافَرَ فَأَرادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اِسْتَقْبَلَ بِناقَتِهِ الْقِبْلَةَ فَكَبَّـرَ ثُـمَّ صَلّى حَيْثُ تَوَجَّهَ رِكابُهُ﴾ رواه ابوداود بسند حسن، هه‌ر كاتێك پێغه‌مبـه‌رﷺ لـه‌ سـه‌فه‌ردا ویسـتبای نوێـژی سـوننه‌ت بكـا، ووشـتره‌كه‌ی ده‌سـوڕانده‌ لای قیبلـه‌و (اللهُ أكبَـرْ)ی نوێژدابه‌ستنی ده‌گوت، ئینجا لـه‌ سـه‌ر پشـتی وشـتره‌كه‌ نوێـژی ده‌كـرد بـۆ هـه‌ر لایـه‌ك ڕۆشتبایه‌. واته‌: هه‌ر چه‌ند لای قیبله‌ش نه‌بایه‌ (وَقِيلَ) له‌ فه‌رمووده‌یه‌كی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ في السَّلامِ أَيْضاً) له‌ سه‌لامدانه‌وه‌شدا ڕوو له‌ قیبله‌كردن واجبه‌.

(وَيَحْرُمُ اِنْحِرافُهُ) حه‌ڕامه‌ نوێژكه‌ره‌كه‌ لابدا (عَنْ طَرِيقِهِ) له‌ ڕێگه‌ی ئه‌و شوێنه‌ی مه‌به‌ستیه‌ بۆی بڕوا (إِلاّ إِلى الْقِبْلَةِ) ته‌نها به‌ره‌و لای قیبله‌ حه‌ڕام نیـه‌، جـا لـه‌م مه‌سـه‌له‌دا جیـاوازی ڕێبواری سوار و پیاده‌ نیه‌، هه‌روه‌ك له‌ (المجموع)دایه‌.

كه‌وابو: ئه‌گه‌ر سوار، یان پیاده‌ له‌ ڕێگه‌ی خۆی بـه‌ره‌و هـه‌ر لایـه‌كیتری جگـه‌ لـه‌ قیبلـه‌ به‌ قه‌سدی لابدا نوێژه‌كه‌ی به‌تالّ ده‌بێ، ئه‌گه‌ر به‌ره‌و لای قیبله‌ لابدا زیانی نیه‌، یان به‌ره‌و لایه‌كیتر لابدا به‌لام نه‌یزانی حه‌ڕامه‌، یان له‌ بیری چوو له‌ نوێژدایه‌، یان ده‌سـه‌لاتی نـه‌بو وولاغه‌كه‌ی بگه‌ڕێنێته‌وه‌، ئه‌وه‌ ئه‌گه‌ر زوو به‌ره‌و قیبله‌ بگه‌ڕێته‌وه‌ نوێژه‌كه‌ی به‌تالّ نابێو ئه‌گه‌ر دره‌نگ بگه‌ڕێته‌وه‌ به‌تالّ ده‌بێ، هه‌روه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌كاندا ڕوون كراوه‌ته‌وه‌.

وَيُـومِئُ بِرُكُوعِـهِ، وَسُـجودُهُ أَخْفَـضُ، وَالأَظْهَـرُ أَنَّ الْمَاشِـيَ يُـتِمُّ رُكُوعَـهُ وَسُـجُودَهُ وَيَسْتَقْبِلُ فِيهِمَا وَفِي إِحْرامِهِ، وَلاَ يَمْشي إِلاَّ فِي قِيَامِهِ وَتَشَهُّدِهِ،

(وَيُومِئُ بِرُكُوعِهِ) نوێژکەرەکە بۆ ڕوکووع نەختێك خۆی کووڕ دەکاتەوە (وَسُجودُهُ أَخْفَضُ) سوجدەکەشی لە ڕوکووع نزمتر دەبا، واتە: واجب نیە سەر بنێتە سەر قـەبۆزی کورتـان، یان زین، یان باری سـەر پشـی وولاّغ ﴿عن جابرﷺ: كانَﷺ يُصَلِّى عَلى راحِلَتِهِ وَالسُّجُودُ أَخْفَضُ مِنَ الرُّكُوعِ﴾ رواه اصـحاب السـنن بسـند صـحيح، پێغەمبـەرﷺ لـە سـەر پشـتی وولاّغەکەی نوێژی دەکرد، سوجدەکەی لە ڕوکووع نزمتر دەبرد.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو دەربارەی سوار ولاّغ بوو، بەلاّم سواری کەشـتیو فڕۆکـەو ئۆتومبیل، گشتیان واجبە: ڕوو لە قیبلە بکەنو واجبە گشت ڕوکنەکانی نوێژیش بە تەواوی بکەن، تەنها شوفێرەکە نەبێ، واتە: ڕوو لە قیبلەکردنو تـەواوکردنی ڕوکنـەکان لـە سـەر شوفێر واجب نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، جا ئەگەر هاتو: سوارەکانی تری-جگە لە شوفێر- نەیانتوانی لـە هـەموو نوێـژدا ڕوو لـە قیبلـە بکـەنو ڕوکنـەکانیش بە تەواوی بکەن، ئەو کاتە دروست نیە نوێژی سوننەت بکەن لە سەر فەرموودەی بەهێز، هەروەك لە حاشیەکانی(القليوبى)و(الشروانى)و(البجيرمى)دا فەرموویانە.

(وَالأَظْهَرَ) فەرموودەی بەهێزتر دەربارەی ڕێبواری پیادە ئەمەیـە: (أَنَّ الْماشـِيَ) ڕێبـواری پیادەش بۆی دروستە: بە ڕێگەدا بڕواو نوێژیسوننەتیش بکا، بەلاّم (يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَسُجُودَهُ) واجبە ڕوکووعو سوجدە بە تەواوی بباو (وَيَسْتَقْبِلُ فِيهِما) هـەروەها واجبـە لـە ڕوکـووعو سوجدەو لە دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەدا ڕوو لە قیبلە بکا (وَفِى إِحْرامِهِ) هـەروەها واجبە لە کاتی (اللهُ أَكْبَرُ)ی نوێژدابەستنیش ڕوو لە قیبلە بکا.

(وَلا يَمْشِى) نابێ نوێژکەرەکە بڕوا (إِلاَّ فِى قِيامِهِ) تەنها لە کاتی فاتیحـەو سـورەتی دوای فاتیحەو (وَتَشَهُّدِهِ) لە کاتی تەحیات خوێندندا نەبێ، بەلاّم ئیمامی(الاذرعى) باسی کردوە: ئەگەر لە ڕێگەدا قوڕ، یان بەفر، یان ئاو هەبو، ئەو کاتە بۆی دروستـە: بـۆ سـوجدەبردن ئاماژە بکا، تاکو جلەکانی تەڕ نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا هێناویانە.

ئینجا بزانە: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی ڕێبواری سوار: جلـەکانو کورتـانو لغـاو و هـەر شوێنێکی وولاّغەکە: کە بە لاشەی دەکەوێ، دەبی گشتی پاك بێ، جا ئەگەر وولاّغەکە میز، یان تەرسی کرد، یان بە سەر پیسیدا ڕۆیشت زیانی نیە، هەروەها پیـادەش واجبـە: خـۆی لە پیسی تەڕ بپارێزێ، واتە: ئەگەر بە بێویستی خۆی بە سەر پیسیەکی تەڕدا ڕۆیشت، یان بە قەسدی بە سەر پیسیەکی ووشکدا ڕۆیشت، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبـێ، بـەلاّم ئەگـەر بەقەسدی نەبو، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە واجب نیە خۆی لە پیسی وشك بپارێزێ.

وَلَوْ صَلَّى فَرْضاً عَلَى دَابَّةٍ وَاسْتَقْبَلَ وَأَتَمَّ رُكُوعَهُ وَسُجُودَهُ وَهِيَ وَاقِفَةٌ جَازَ، أَوْ سَائِرَةٌ فَلاَ،

هەروەها مەرجە: ڕێبوارو سوار لە کاتینوێژدا قسە نەکەنو جموجۆڵی بێپێویست نەکەن،

واته: ئەگەر پێویستیان بە غاردان بوو، یان قاچی لە وولاّغ دا تاکو بڕوا زیانی نیە، بەلاّم ئەگەر جگە لە ڕۆیشتن بە بێ‌پێویست جموجۆڵی‌تر بکەن نوێژیان بەتاڵە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ نوێژی واجب بە سواری ولاّغ و ئۆتۆمبیل ﴾

بزانە: مەرجە بۆ دروستبوونی نوێژی واجب: ڕوو لە قیبلە بکاو–جگە لە کاتی‌ترس– لە شوێنی‌نوێژدا جێگیر بێ‌و هەموو ڕوکنەکانیش تەواو بکا، کەوابو: نوێژی واجب لە کاتی ڕۆیشتندا دروست نیە، هەرچەند ڕووشی لە قیبلە بێ، هەروەها بە سواریش دروست نیە ئەگەر ڕووی لە قیبلە نەبێ، یان ڕوکنێکی‌نوێژی تەواو نەبێ، هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن اِبْن عمر رضی‌الله عنهما: کانَ رَسُولُ اللهِﷺ یُسَبِّحُ عَلىالرّاحِلَةِ ...غَیْرَ أنَّهُ لایُصَلِّی عَلَیْهاالْمَکْتُوبَةَ﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ نوێژی‌سوننەتی لە سەر پشتی وولاّغ دەکرد، بەلاّم نوێژی‌واجبی لە سەر پشتی وولاّغ نەدەکرد.

(وَلَوْ صَلّی فَرْضاً) ئەگەر کەسێك نوێژی‌واجبی کرد (عَلی‌دابّةٍ) لە سەر پشتی وولاّغێك (وَاسْتَقْبَلَ) لە هەموو نوێژەکەی‌دا ڕووی لە قیبلە بوو و بە پێوەش بوو، واتە: لە ناو کەژاوەدا، یان لە سەر تەختێك بوو (وَأَتَمَّ رُکُوعَهُ وَسُجُودَهُ) ڕوکووع‌و سوجدەو گشت ڕوکنەکانی تەواو کردن (وَهِيَ واقِفَةٌ) وولاّغەکەش ڕاوەستاو بوو (جازَ) نوێژەکە دروستە، چونکە هەرسێك مەرجەکانی هاتونەتە جێ (أَوْ سائِرَةٌ) بەلاّم ئەگەر وولاّغەکەی لە کاتی نوێژدا دەڕۆیشت (فَلا) نوێژەکەی دروست نیە، چونکە مەرجێکی نوێژ–کە جێگیربوونە– ناتەواوە؟ لە بەر ئەوەی ڕۆیشتنی وولاّغ سەر بە سوارەکەیەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: نوێژی‌واجب دروستە: لە ناو کەشتی‌دا –واتە: لە ناو ئۆتومبیل‌و فڕۆکەشدا– هەم لە سەر تەختەیەك کە پیاو هەڵیبگرن، بەو مەرجەی ڕوو لە قیبلە بکاو گشت ڕوکنەکانیش بە تەواوی بکا، جیاوازی نیە: ئەوانە ڕاوەستاو بن، یان لە ڕۆیشتندا بن، چونکە ڕۆیشتنی ئەوانە سەر بە سوارەکە نیە، واتە: ئەوانە لە گەڵ وولاّغ جیانە، جا ئەگەر نەگونجا ڕوو لە قیبلە بکا، یان گشت ڕوکنەکانی نوێژ تەواو بکا، واجبە دابەزێ‌و لە سەر زەمین نوێژی واجب بکا، جا ئەگەر دابەزیبا هاوڕێکانی بەجێیان دەهێشت، یان نەیدەتوانی دووبارە سوار ببێتەوە، یان هەر نەیدەتوانی دابەزێ، یان مەترسی لەدەستدانی گیان، یان ماڵی هەبو، لەو حاڵەتانەدا واجبە: نوێژە واجبەکان بکاو واجبیشە دووبارەیان بکاتەوە.

وَمَنْ صَلَّی فِي الْکَعْبَةِ واسْتَقْبَلَ جِدارَها أَوْ بابَها مَرْدُوداً أَوْ مَفْتُوحاً مَعَ ارْتِفاعِ عَتَبَتِهِ ثُلُثَيْ ذِراعٍ أَوْ عَلَی سَطْحِها مُسْتَقْبِلاً مِنْ بِنائِها ما سَبَقَ جازَ، وَمَنْ أَمْکَنَهُ

عِلْمُ الْقِبْلَةِ حَرُمَ عَلَيْهِ التَّقْلِيدُ وَالاِجْتِهَادُ، وَإِلاَّ أَخَذَ بِقَوْلِ ثِقَةٍ يُخْبِرُ عَنْ عِلْمٍ،

جا بزانە: ئەگەر بە هۆی با، کەشتیەکە لایداو ئەویش ڕووی لە قیبلە وەرگەڕا، واجبە بە پەلە خۆی وەرگێڕێتەوە لای قیبلە، چونکە ئەگەر پەلە نەکا نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، شتێکی ئاشکراشە: لادان لە قیبلە بە هۆی لادانی ئۆتومبیل، یان فڕۆکە هەمان بڕیاری لادانی کەشتیی بۆ دەدرێ، چونکە لە دەسەڵاتی ئەودا نیە، جا هەر لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە: بۆ سوار کەشتی –واتە: بۆ ئەوانەیتریش– لە ترسی سەر سوڕان، یان لە بەر هۆیەکیتر، دروستە: بە دانیشتنەوە نوێژ بکەن، واتە: دووبارەکردنەوەی نوێژیشیان لە سەر نیە، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

(وَمَنْ صَلَّى) هەرکەسێك نوێژێکی واجب، یان سوننەت بکا (فِيالْكَعْبَة) لە ناو ژووری (کعبة)، واتە: قیبلەدا (وَاسْتَقْبَلَ جِدارَها) ڕووی لە دیواری (کعبة) کرد (أَوْ بابَها) یان ڕووی لە دەرگەی (کعبة) کرد (مَرْدُوداً) دەرگەکەش داخراو بوو (أَوْمَفْتُوحاً) یان کرابۆوە (مَعَ ارْتِفاعِ عَتَبَتِهِ ثُلُثَيْ ذِراعٍ) لەگەڵ ئەوەشدا کۆسپەی دەرگەکە دوو سێیەکە گەز بەرز بوو (أَوْ عَلى سَطْحِها) یان لە سەربانی (کعبة) نوێژی کرد (مُسْتَقْبِلاً مِنْ بِنائِها) هەر لە سەر بانەکە ڕووی کردبوە بەشێکی بەرزی (کعبة)، بەقەد (ماسَبَقَ) بەرزیەکەی ڕابردوو، واتە: دوو سێیەکە گەز، وەك زێدە دیواریکیش دوو سێیەکە گەز بەرز بێ (جاز) لە هەموو مەسەلەکاندا نوێژی دروستە.

(وَمَنْ أَمْكَنَهُ عِلْمُ الْقِبْلَةِ) هەر کەسێك بۆی بگونجێ بزانێ قیبلە کامەیە، وەك لە (مكة)دا بە چاوی خۆی ببینێ (حَرُمَ عَلَيْهِ التَّقْلِيدُ) حەرامە بۆ زانینی قیبلە شوێن یەکێکیتر بکەوێ (وَالْاجْتِهادُ) حەرامە (اِجْتِهاد)ش بکا، بەڵکو بە دیتنی خۆی ڕەفتار دەکا (وَإِلَّا) ئەگەر بۆی نەگونجا بزانی قیبلە کامەیە، یان لە کام لایە (أَخَذَ بِقَوْلِ ثِقَةٍ) واجبە بە قسەی چاوساغێکی باوەڕپێکراو بکا، جا پیاو بێ، یان ئافرەت، بەو مەرجەی مندالْ، یان شێت نەبێ (يُخْبِرُ عَنْ عِلْمٍ) لە ڕووی زانستەوەش قسەکەی بداتێ، وەك بڵێ: ئەوە (کعبة)یە بە چاو دەیبینم، یان بڵێ: خەڵکێکی زۆرم دیت بەرەو ئەم لایە نوێژ دەکەن.

هەروەها واجبە: بە (مِحْراب)ی مزگەوتیش باوەڕ بکا، ئەگەر لە شوێنێکی وەها بێ: خەڵکێکی زۆر نوێژی لێکردبێ و ڕەخنەشی لێنەگیرابێ، هەروەها واجبە: بە قسەی خاوەن ماڵیش باوەڕ بکا: دەربارەی لای قیبلە، هەروەها واجبە: بگەڕێ و پرسیاری

فَإِنْ فَقَدَ وَأَمْكَنَ الاِجْتِهَادُ حَرُمَ التَّقْلِيدُ، فَإِنْ تَحَيَّرَ لَمْ يُقَلِّدْ فِالأَظْهَرِ وَصَلَّى كَيْفَ كَانَ وَيَقْضِى، وَيَجِبُ تَجْدِيدُالاِجْتِهَادِ لِكُلِّ صَلاَةٍ تَحْضُرُ عَلَالصَّحيحِ، وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الإِجْتِهَادِ

وَتَعلُّمِ ٱلْأَدِلَّةِ كَأَعْمَى قَلَّدَ ثِقَةً عَارِفاً، وَإِنْ قَدَرَ فَالْأَصَحُّ وُجُوبُ التَّعَلُّمِ فَيَحْرُمُ التَّقْلِيدُ،

قیبلــه لــه باوەڕپێکراوێـك بكــا، ئەگــەر مانــدووبوونی تــێدا نــەبێ، هــەروەك له (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: لەو سێ مەسەلەیەدا تـەنها دەربـارەی لای قیبلـە واجبـە بـاوەڕ بكـا، واتـە: دەربارەی ڕاستەو چەپە بۆی دروستە: (اجتهاد) بكا، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ فَقَدَ) جا ئەگەر هیچێك لەو سێیانەی ڕابردووی دەست نەكەوتنو (وَأَمْكَنَهُ الاْجْتِهـادُ) بۆی دەگونجا (اجتهاد) بكا، چونكە شارەزای بەڵگەكانی قیبلە بوو (حَرُمَ التَّقْلِيدُ) حەڕامە شوێن كەسێكیتر بكەوێ، بەڵكو واجبە (اجتهاد) بكاو قیبلە بدۆزێتەوە.

ئینجا بزانە: بەڵگەكانیقیبلە زۆرن: وەكو ڕۆژو مانگو ئەستێرە، جا لە هەموویان بەهێزتر: ئەستێرەی(قُطْب)ی بـاكورە، كـە دوا ئەسـتێرەی حەفتەوانـەی بچوكەو دەكەوێتـە نزیـك ئەسـتێرەی(جـدی)، واتـە: ئەگـەر لـە ڕۆژهەڵاتیكوردسـتاندا بـەرەو قیبلـە ڕابوەسـتێ، ئەستێرەی(قطب) دەكەوێتە پشت گوێیڕاستە، لە ڕۆژئاوایكوردستانیشدا دەكەوێتە سەر زنجیرەی پشـتێ، هـەروەك لـە (الشـرواني) وەردەگـیرێ. دیسـان بزانـە: قیبلەنامـەكانی ئێستاش یەكێكن لە بەڵگەكانی قیبلەو دروستە: پشتیان پێببەسترێ، وَاللهُ أَعْلَم.

(فَإِنْ تَحَيَّرَ) جا ئەگەر كەسێك لەیێ شێواو نەیتوانی (اجتهاد) لە قیبلەدا بكا، چونكە هەور بوو (لَمْ يُقَلِّدْ فِيٱلأَظْهَرِ) دروست نیە شوێن كەسێكیتر بكەوێ، لـە فەرموودەیبـەهێزتردا (وَصَلَّى) بەڵكو واجبە نوێژ بكا (كَيْفَ كانَ) هەر چۆنێك بێ، لە بەر ڕێزلێنانی كاتی نوێژەكە (وَيَقْضِي) واجبە نوێژەكەش قەزا بكاتەوە كاتێ قیبلەی دۆزیەوە.

(وَيَجِبُ تَجْدِيدُ ٱلْاجْتِهادِ) واجبە (اجتهاد) دووبارە بكاتەوە (لِكُلِّ صَـلاةٍ تَحْضُـرُ) بـۆ گشـت نوێژێك كە كاتی هات (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سـەر فـەرموودەی ڕاسـت، بـەڵام ئەگـەر بەڵگـەی (اِجْتِهاد)ی یەكەمی لەبیر مابو، واجب نیە (اجتهاد) دووبارە بكاتەوە.

(وَمَنْ عَجَزَ عَنِ الاْجْتِهادِ) هەر كەسێك توانای (اجتهاد)كردنی لە قیبلەدا نەبو (وَتَعَلُّمِ ٱلأدلَّةِ) هەروەها توانای شارەزابوونی بەڵگەكانیقیبلەشی نەبو (كَأَعْمَى) وەكو كوێر، یان نازیرەك (قَلَّدَ ثِقَةً) واجبە: شوێن باوەڕپێكراوێك بكەوێ (عارِفاً) زانا بێ: بـە بەڵگەكانیقیبلـە (وَإِنْ قَدَرَ) بەڵام ئەگەر توانای فێربوونی بەڵگەیقیبلەی هـەبێ (فَٱلأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر ئەوەیە: (وُجُوبُ التَّعَلُّمِ) واجبە: خۆی فێرە بەڵگەی قیبلـە بكـا (فَيَحْـرُمُ التَّقْلِيـدُ) كـەوابو: حەڕامە شوێن كەسێكیتر بكەوێ، بەڵكو واجبە بەگوێرەی بەڵگەكان (اجتهاد) بكا.

وَمَنْ صَلَّى بِالاجْتِهَادِ فَتَيَقَّنَ الْخَطأَ قَضَى فِي الأَظْهَرِ، فَلَوْ تَيَقَّنَهُ فِيهَا وَجَبَ اِسْتِئْنَافُهَا، وَإِنْ تَغَيَّـرَ اِجْتِهَـادُهُ عَمِـلَ بِالثَّانِي وَلا قَضَـاءَ حَتَّى لَـوْ صَـلَّى أَرْبـع رَكَعـاتٍ لأَرْبَـعِ جِهَـاتٍ

بِالاجْتِهَادِ فَلا قَضَاءَ.

(وَمَنْ صَلّى بِالأَجْتِهادِ) هەر کەسێك بەگوێرەی (اجتهاد)ی خۆی، یان بە (اجتهاد)ی شوێنکەوتووی‌خۆی نوێژی کرد (فَتَيَقَّنَ الخَطَأَ) جا لە دوای‌نوێژەکە بێگومان زانی: هەڵە بووەو قیبلە لە لایەکی‌تر بووە (قَضَى) واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: ئەو دوو حەدیسەی کراونە بەڵگە: (کە دووبارەکردنەوە واجب نیە)، هەردوو حەدیسەکان بێ‌هێزن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَلَوْ تَيَقَّنَهُ فيها) بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژەکەدا بێگومان زانی هەڵەیەو قیبلە لە لایەکی‌ترە (وَجَبَ اسْتِئْنافُها) واجبە: نوێژەکە ببڕێ‌و دووبارە بەرەو قیبلە دابیبەستێتەوە.

(وَإِنْ تَغَيَّرَ اجْتِهادُهُ) جا ئەگەر نەیزانی هەڵەیە، بەڵام (اجتهاد)ی گۆڕا: کە قیبلە لە لایەکی‌ترە (عَمِلَ بالثَّاني) واجبە ڕەفتار بە (اجتهاد)ی‌دووەمیش بکا، هەرچەند لە ناو نوێژیشدا بێ، واتە: واجبە خۆی وەرگێڕێتە لایەکەی‌تر (وَلاقَضاءَ) بەڵام دووبارەکردنەوەی لە سەر نیە، چونکە (اجتهاد) بە (اجتهاد)ێکی‌تر هەڵناوەشێتەوەو بێگومانیش نەیزانیوە هەڵەی کردوە، کەواتە: ئەوەی بە (اجتهاد)ی‌یەکەمیش کردویەتی هەر دروستە (حَتَّى) تا بە شێوەیەکی وەها (اجتهاد)گۆڕان دروستە (لَوْ صَلَّى أَرْبَعَ رَكَعاتٍ) ئەگەر یەك نوێژی چوار ڕەکعەتی کرد (لأَرْبَع جِهاتٍ) بەرەو هەر چوار لا (بِالإِجْتِهادِ) بە چوار (اجتهاد)، هەر ڕەکعەتێك بەرەو لایەك (فَلا قَضاءَ) دووبارەکردنەوەی لە سەر نیە، چونکە بێگومان هەڵەی بۆ ئاشکرا نەبوە لە هیچ ڕەکعەتێکدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەی‌ڕابردوو گشتی دەربارەی ئەوە کەسە بوو: کە لە لایەکەی قیبلە بە هەڵەدا بچێ، جا ئەگەر لە لایەکەی قیبلە بە هەڵەدا نەچوبو، واتە: نوێژەکەی بەرەو لای قیبلە کردبو، بەڵام لە ڕاستەو چەپە بە هەڵەدا چوبو، بەم شێوەیە ڕەفتار دەکا:

ئەگەر لە دوای نوێژکردن بە هۆی (اجتهاد) ئاشکرابو: کە بە لای ڕاستەدا، یان بە لای چەپەدا هەڵەی کردوە، ئەوە نوێژەکەی دروستەو دووبارەکردنەوەی ناوێ، هەروەها ئەگەر لە ناو نوێژدا بە هۆی (اجتهاد) ئەو هەڵەیە ئاشکرابو، ئەوەش زیانی نیە، بەڵکو یەکسەر خۆی لە لای‌هەڵە لا دەداو لە لایەکەی‌تر خۆی لەگەڵ قیبلە ڕاست دەکاو نوێژەکە تەواو دەکا، بەڵام ئەگەر ئاشکرابوونی بەهەڵەداچوون: لە ڕاستەو چەپەدا بە هۆی (اجتهاد) نەبو، بەڵکو بێگومان–لە ناو نوێژدا، یان لە دوای نوێژ– زانی هەڵە بووە، ئەوە لە فەرموودەی بەهێزتردا: واجبە نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، لەفەرموودەی بێ‌هێزیشدا واجب نیە، هەروەك لە (فتح العزیز)و (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(بابُ صِفَةِ الصَّلاةِ) منهاج– بەرگی‌یەکەم–13

أَرْكانُهَا ثَلاثَةَ عَشَرَ، الأَوَّلُ: اَلنِّيَّةُ، فَإِنْ صَلَّى فَرْضاً

وَالْأَصَحُّ وُجُوبُ نِيَّةِ الْفَرْضِيَّةِ دُونَ الْإِضَافَةِ إِلَى اللهِ تَعَالى،

جا بزانە: لەم مەسەلەیەدا –لە فتوادا– ئیمامی (الغزالی) فەرموودەکەی بێهێزی بە ڕاست داناوەو دەفەرموێ: ئەگەر لە ڕاستەدا، یان لە چەپەدا هەڵەی کرد، بەڵام هەر بەرەو لای قیبلەش بوو، ئەوە دووبارەکردنەوەی نوێژی لە سەر واجب نیە، هەروەك لە (إحياء العلوم)دا ڕوونی کردۆتەوە، والله أعلم.

﴿ بابُ صِفَةِالصَّلاةِ: باسی چۆنیەتی نوێژکردن ﴾

(أَرْكانُها) ڕوکنەکانی‌نوێژ، واتە: ئەو واجبانەی بەشێکی‌نوێژن‌و نوێژیان لێ‌پێك دێ، ئەگەر یەکێکیان نەبێ نوێژەکە دروست نابێ (ثَلاثَةَعَشَرَ) سێزدە ڕوکنن:

﴿ نیەتهێنان ﴾

(اَلنِّيَـةُ) ڕوکنی‌یەکەم لە ڕوکنەکانی‌نوێژ: نیەتهێنانە، پێغەمبەرﷺ دەفەموێ: ﴿إِنَّماالْأَعْمالُ بِالنِّيّاتِ وَإِنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ ما نَوَى﴾ رواه الشيخان، هەر کردەوەیەکی خواپەرستی بێ، بە نیەتهێنانەوە نەبێ دانامەزرێ، گشت مرۆڤێك تەنها پاداشی ئەو کردەویەی هەیە کە نیەتی بۆ هێناوە.

کەوابو: (فَإِنْ صَلَّى فَرْضاً) ئەگەر یەکێك ویستی نوێژێکی واجب بکا، ئەوە لە نیەتهێنانەکەی‌دا سێ شت مەرجن‌و واجبن:

یەکەم: (وَجَبَ قَصْدُ فِعْلِهِ) واجبە مەبەستی نوێژکردنەکەی هەبێ.

دووەم: (وَتَعْيِينُهُ) واجبە ناوی نوێژەکە دیاری بکا: وەك نیوەڕۆ، یان عەسر...هتد.

سێیەم: (وَالْأَصَحّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ نِيَّةِ الْفَرْضِيَّةِ) واجبە نیەتی واجبیەکەشی بێنێ، تاکو لە سوننەت جیا ببێتەوە، وەك بە دڵ بڵێ: (أُصَلِّي فَرْضَ الظُّهْرِ) نیەتم وەیە فەرزی نوێژی نیوەڕۆ دەکەم، یان (أُصَلِّيالظُّهْرَ فَرْضاً) نیەتم وەیە نوێژی نیوەڕۆ بە فەرز دەکەم، یان (أُصَلِّي الظُّهْرَ الْواجِبَ) نوێژی نیوەڕۆی واجب دەکەم.

ئینجا بزانە: لە نیەتهێنانی واجبیەکەدا جیاوازی گەورەو مندالْ نیە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(دُونَ الْاضافةِ اِلى اللهِ تَعالى) بەڵام واجب نیە بڵێ: بۆ خوا ئەو نوێژە دەکەم، چونکە خواپەرستی هەر بۆ خودایە.

هەروەها واجب نیە باسی ڕوو لە قیبلەو ژمارەی ڕکعەتەکان بکا، بەڵکو سوننەتە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

وَأَنَّهُ يَصِحُّ الْأَدَاءُ بِنِيَّةِ الْقَضَاءِ وَعَكْسُهُ، وَالنَّفْلُ ذُوالْوَقْتِ أَوِ السَّبَبِ كَالْفَرْضِ فِيمَا سَبَقَ،

وَفِـي نِيَّـةِ النَّفْلِيَّـةِ وَجْهَـانِ، قُلْـتُ: اَلصَّـحِيحُ لاَ تُشْـتَرَطُ نِيَّـةُ النَفْلِيَّـةِ وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَيَكْفِي فِي النَّفْلِ الْمُطْلَقِ نِيَّةُ فِعْلِ الصَّلاةِ،

ئينجا بزانه: له فەرموودەی ڕاستتردا: نیەتی قەزاکردنەوە لە نوێژی قەزاکراوەدا واجب نیە بەڵکو سوننەتە، هەروەها نیەتی (أداء)ش لەو نوێژەی لە کاتیخۆیدا دەکرێ واجب نیە بەڵکو سوننەتە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندافەرموویانە.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر (يَصِحُّ الْأَداءُ) دروستە: نوێژی(أداء) لە کاتیخۆیدا بکرێ (بِنيَّةِ الْقَضاءِ) بە نیەتی قەزاکردنەوە، بەو مەرجەی بە گاڵتە وا نەکا، بەڵکو بە هەڵەدا چوبێ‌و وا تێگەیشتبێ کاتی‌نوێژەکە نەماوە.

(وَعَكْسُهُ) بە پێچەوانەش دروستە، واتە: نوێژی قەزاکراوە بە نیەتی(أداء) بکرێ، وەك بە هەڵەدا چوبێ‌و واتێبگا کاتی‌نوێژەکە ماوە، کەوابو:–بۆ وێنە– ئەگەر کەسێك ماوەی بیست ساڵ نوێژی سبەینێی لە پێش هاتنی کاتەکەی‌دا کردبێ، ئینجا بۆی ئاشکرا بوو کە بە هەڵەدا چووە، ئەوە قەزاکردنەوەی تەنها یەك نوێژی سبەینێی لە سەر واجبە، چونکە هەر نوێژێکی ڕۆژێ‌دواوە بە بەر قەزای ڕۆژی پێشەخۆی دەکەوێ، واتە: چونکە نیەتی قەزاکردنەوە واجب نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالنَّفْـلُ ذُوالْوَقْـتِ) ئەو سوننەتانەی خاوەن کاتن: وەکو سوننەتەکانی پێش‌و دوای نوێژەکان‌و وەترو تەراویح‌و نوێژی‌جەژنەکان‌و چێشتەنوێژ (أوالسَّبَبِ) یان ئەو سوننەتەی خاوەن هۆیە: وەکو ڕۆژگیران‌و مانگگیران‌و نوێژی‌باران (كَالْفَرْضِ) وەکو نوێژی واجب وایە (فيما سَبَقَ) لەو نیەتەی‌ڕابردوودا، واتە: مەرجە مەبەستی نوێژکردنەکەی هەبێ‌و ناوی سوننەتەکەش دیاری بکا، وەك بڵێ: نوێژی جەژنی‌قوربان، یان‌وەتر، یان تەراویح دەکەم، هەروەها مەرجە دیاری بکا سوننەتەکە: (قَبْلِيَّة)=پێش نوێژەکەیە، یان (بَعْدِيَّة)=دوای نوێژەکەیە، وەك سوننەتی پێش نوێژی‌نیوەڕۆ، یان سوننەتی دوای‌مەغریب، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَفِي نِيَّةِ النَّفْلِيَّةِ) دەربارەی نیەتهێنانی سوننەتایەتی (وَجْهان) دوو فەرموودە هەنە: (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ (الصَّحِيحُ) فەرموودەی‌ڕاست لەو دوو فەرموودەیە ئەوەیە: (لاتُشْتَرَطُ نِيَّةُ النَّفْلِيَّةِ) نیەتی‌سوننەتایەتی مەرج نیە (وَاللهُ أَعْلَم) چونکە سوننەتایەتی هەر لە ناوەکەی خۆی‌دا دەردەکەوێ.

(وَيَكْفِي فِي النَّفْلِ الْمُطْلَقِ) لە نیەتهێنانی سوننەتی‌بێ‌ناودا–واتە: ئەو سوننەتەی کات‌و هۆی نیە– ئەوەندە بەسە: (نِيَّةُ فِعْلِ الصَّلاةِ) نیەتی نوێژکردنەکە بێنێ، واتە: پێویست ناکا نیەتی سوننەتایەتی بێنێ.

وَالنِّيَّـةُ بِالْقَلْـبِ، وَيُنْـدَبُ النُّطْـقُ قُبَيْـلَ التَّكْبِيـرِ. اَلثَّـانِي: تَكْبِيـرَةُ الْإِحْـرَامِ، وَيَتَعَـيَّنُ

عَلَى الْقَادِرِ: اَللهُ أَكْبَر. وَلاَ تَضُرُّ زِيَادَةٌ لاَ تَمْنعُ الاِسْمَ كَاَللهُ ٱلأَكْبَر، وَكَذا اَللهُ الْجَلِيلُ أَكْبَر فِي الأَصَحِّ، لاَ أَكْبَرُ اللهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَنْ عَجَزَ تَرْجَمَ

(وَالنِّيَّـةُ) نيـەتهێنان بـۆ نوێـژو بـۆ هـەموو خواپەرسـتيەكىتر–هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموويانە–(بِالْقَلْبِ) واجبە بە دڵ بێ، بە بەڵگەی (اجماع)، واتـە: زوبـان هيچ پەيوەندی بە دروستبوونيەوە نيە، بەڵام (وَيُنْدَبُ النُّطْقُ) سوننەتە: بـە زوبـان نيـەت بێنێ (قُبَيْلَ التَّكْبِيرِ) تۆزێك لە پێش (الله اكبر)ی نوێژدابەستندا، تاكو زوبـان يارمـەتی دڵ بدا، كەوابو: ئەگەر بە زوبان نيەتی هێناو دڵ ئاگادار نەبو، ئەو نيەتە دروست نيە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموويانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: نيەتهێنان بە زوبان–كە سوننەتە– (قيـاس) كراوەتـە سـەر نيەتیحـەج، هەروەك لە (تحفة)دا ئاماژەی بـۆ كـردوە ﴿عن عائشةرضی‌الله عنها: أَهَلَّ رَسُولُ اللهِﷺ بِالْحَجِّ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ نيەتی بە حەجیتەنها هێنـا. واتـە: ديـارە بـە دەنـگ نيـەتی هێناوە. هەروەها نيەتیڕۆژووشی بە دەنگ هێناوە ﴿عن عائشةرضی‌الله عنها: دَخَلَ النَّبِيُّﷺ ذَاتَ يَـوْمٍ فَقَـالَ: هَـلْ عِنْـدَكُمْ شَـيْءٌ؟ قُلْنـا: لا. قـالَ: فَـإِنِّي اِذاً صـائِمٌ﴾ رواه مسـلم، پێغەمبەرﷺ ڕۆژێك هاتە ماڵەوەو فەرمووی: چيتان هەيە بيخـۆم؟ گوتمـان: نـا. فـەرمووی: كەوابو: من ئەم ڕۆ بەڕۆژووەمە.

2–﴿(أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستن﴾

(اَلثَّانِي) دووەم لە ڕوكنەكانینوێژ: (تَكْبِيرَةُالإِحْـرامِ) گـوتنی (اللهُ أكبَـر)ی نوێژدابەسـتنە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَحْرِيمُهاالتَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهاالتَّسْلِيمُ﴾ رواه اصحاب السـنن باسـناد صحيح، نوێژ بە (اَللهُ أكبر) دادەبەسترێو بە سەلامدانەوەش تەواودەكرێ.

(وَيَتَعَـيَّنُ عَلَىالْقـادِرِ) ديارىـدەكرێ لـە سـەر ئـەو كەسـەی توانـای هـەبێ، واجبـە بڵـێ: ﴿اَللهُ أَكْبَـر﴾ رواه ابن حبان وابن خزيمة والبزار باسناد صحيح، كەوابو: جگـە لـە ڕسـتەی (الله أكبر) هيچ ڕستەيەكیتر دروست نيە.

بەڵام (وَلا تَضُرُّ زِيادَةٌ) زيانی نيە زێدەيەكی وەها (لاتَمْنَعُ ٱلاسْمَ) كە ڕێگەی ناوی (اَللهُ أكبَر) نەگرێ (كَ) وەكو بڵێ: (اَللهُ ٱلأكْبَر)، بە زێدەيی ئەليفو لام (وَكَذا) هەروەها زيانی نيە بڵێ: (اَللهُ الْجَليـل أكبَـر)، بـە زيـدەی وشـەی(الجليـل) لـە نێـوان (الله)و (أكـبر)دا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا (لا) بەڵام دروست نيە بڵێ: (أَكْبَرُ الله) كە وشەی (أكبر) بـە پـێش وشەی (الله) بێخی (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَمَنْ عَجَزَ) هەر كەسێك توانای نەبو بە عەرەبی بڵێ: (الله أكبَر)، نەشـگونجا فێـری ببـێ، (تَرْجَمَ) واجبە: وەریبگێڕێتە سەر زمانێكیتر، وەك بە كوردی بڵێ: (خوا گەورەترە).

وَوَجَـبَ الـتَّعَلُّمُ إِنْ قَـدَرَ، وَيُسَـنُّ رَفْـعُ يَدَيْـهِ فِـى تَكْبِيـرِهِ حَـذْوَ مَنْكِبَيْـهِ

جا ئەمە لەو كاتەدايە: كە تواناى فێربوونى نەبێ، كەواتە: (وَوَجَبَ التَّعَلُّمُ) واجبە: بە عەرەبى خۆى فێرە (الله أكبر) بكا (اِنْ قَدَرَ) ئەگەر تواناى فێربوونى هەبێ، بەڵكو واجبە بە سەفەر بڕواتە شوێنێكى‌تر، ئەگەر لە شوێنى‌خۆى كەسێك نەبو فێرى بكا، چونكە (قاعدة)يەكى شەرعى‌يە: (مَا لايَتِمُّ الْواجِبُ إلاَّ بِهِ فَهُوَ واجِبٌ) هەر شتێك واجب تەنها بەوى تەواو ببێ، ئەو شتەش واجبە. هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە بۆ نوێژكەر: جا پياو بێ، يان ئافرەت (رَفْعُ يَدَيْهِ) هەردوو دەستەكانى بەرز بكاتەوە (فِى تَكْبِيرِهِ) لە كاتى (الله اكبر)ى نوێژدابەستنى‌دا (حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ) بەرامبەر هەردوو شانەكانى، بەم جۆرە: بەرەدەستەكانى بەرەو قيبلە بێ‌و سەرەپەنجەكانى بەرامبەر سەرەوەى گوێيەكانى بێ‌و هەردوو پەنجەى گەورەشى بەرامبەر نەرمە گوێيەكانى بێ‌و پشتەدەستەكانيشى بەرامبەر شانەكانى بێ، هەروەك لە زۆربەى سەرچاوەكاندا وەها ڕوون كراوەتەوە.

(وَالْأَصَحّ) فەرموودەى ڕاستتر ئەمەيە (رَفْعُهُ مَعَ اِبْتِدائِه) سوننەتە: هەر لە گەڵ دەست پێكردنى (الله أكبر)دا دەستەكانى بەرز بكاتەوە، ئينجا دايانبنێتەوە سەر بنەوەى سينگى، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا فەرموويانە ﴿عن وائلﷺ: رَفعَ النَّبِيُّﷺ يَدَيْهِ حينَ دَخَلَ فِىالصّلاةِ كَبَّرَ-وَصَفَ هُمامٌ: حِيالَ أُذُنَيْهِ- ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ كە نوێژى دابەست، (الله أكبر)ى گوتو دەستى تا بەرامبەر گوێيەكانى بەرز كردەوە، ئينجا بەرگى لە خۆى وەرپێچا، ئينجا دەستى‌ڕاستەى لە سەر دەستى‌چەپەى دانا.

ئينجا بزانە: واجبە (الله أكبر)ى نوێژدابەستن بە پێوە بگوترێ لەو حاڵەتەدا: كە واجبە بە پێوە نوێژ بكا، هەروەها سوننەتە: ئيمام (الله أكبر)ى‌نوێژدابەستن‌و ئەوانەى‌تريش بە دەنگ بڵێ، تاكو نوێژكەرەكان گوێيان لێ‌بێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيَجِبُ قَرْنُ النِّيَّةِ) واجبە: نيەتهێنانەكە لە دڵدا بەرامبەر بكا (بِالتَّكْبِيرةِ) بە (الله أكبر)ى نوێژدابەستن، واتە: واجبە نيەتەكە—بە هەرسێك مەرجەوە— لە دڵدا بەرامبەر بكا لە گەڵ سەرەتاى(الله أكبر)، ئينجا نيەتەكەى هەر لە دڵدا بێ، تا (الله أكبر) كۆتايى دێ، هەروەك سەرچاوەكان فەرموويانە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكى بێ‌هێزدا (يَكْفِى بِأَوَّلِه) ئەوەندە بەسە: كە نيەتەكە بەرامبەر بكا بە سەرەتاى(الله أكبر)، واتە: واجب نيە تا كۆتايى (الله أكبر) نيەتەكەى هەر لە دڵدا بێ.

اَلثَّالِثُ: اَلْقِيَامُ فِى فَرْضِ الْقَادِرِ،

ئینجا بزانە: (امام الحرمین)و (الامام الغزالی)و (الامام النواوی) ئەو ڕایەیان هەڵبژاردوە: کە بەرامبەرکردنێکی عادەتی بەسە، واتە: لە بەشێکی (الله أکبر)دا لە دڵیدا بێ: کە ئەم نوێژە واجبە، یان سوننەتە دەکا، جیاوازی سەرەتاو ناوەندو کۆتایی(الله اکبر) نیە، (تحفة)و (مغنی)ش لایەنگیری ئەو هەڵبژاردنەیان کردوەو (الشرواني)ش بە درێژی ڕوونی کردۆتەوە، ئیتر لە دوای تەواوبوونی(الله أکبر) واجب نیە: لە ناو نوێژدا نیەتەکەی هەر لە دڵدا بێ، بەڵام ئەگەر بەرامبەری نەکرد، بەڵکو لە پێش گوتنی(الله أکبر) نیەتی هێنا، ئەوە لەو هەردوو مەسەلەدا نیەتەکەی دروست نیەو نوێژی دانابەسترێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر نوێژی دابەست، ئینجا کەوتە گومان: ئایا نیەتی هێناوە، یان نا؟ یان کەوتە گومان: ئایا نیەتەکەی ڕاست بووە، یان هەڵە بووە؟ ئەوە ئەگەر هیچ واجبێکی نوێژی نەکردو لە ماوەیەکیکورتدا هاتەوە بیری: کە نیەتی هێناوەو نیەتەکەشی ڕاست بووە، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر ماوەی بیرکردنەوەی درێژ بوو، ئینجا هاتەوە بیری: کە نیەتی هێناوەو نیەتەکەشی ڕاست بووە، یان لە حاڵەتیگوماندا واجبێکی کرد، وەك بەشێکی لە (فاتیحة) خوێند، یان ڕوکووعی برد، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا نوێژی بەتاڵ دەبێ.

هەروەها ئەگەر نیەتی هێنا: نوێژەکەی ببڕێ، یان کەوتە گومان: ئایا نوێژەکەی ببڕێ، یان بەردەوام بێ، یان نیەتی هێنا: ئەگەر شتێك ببێ، یان شتێك نەبێ نوێژەکەی ببڕێ، لەو سێ مەسەلەیەشدا نوێژی بەتاڵ دەبێ، بەڵام ئەگەر نەکەوتە گومان بەڵکو تەنها (وَسْوَسَة)ی تووش بوو، ئەوە زیانی نیە، هەروەك (المجموع)و (مغنی)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

هەروەها ئەگەر لە ناو نوێژدا نیەتەکەی بۆ نوێژێکیتر بگۆڕێ: وەك لە ناو نوێژینیوەڕۆدا نیەتی نوێژیعەسر بێنێ، یان بە بێعوزر نیەتی نوێژێکیسوننەت بێنێ، ئەوە هەردوو نوێژەکەی بەتاڵ دەبن، واتە: نوێژەکەی ئێستاو هەم ئەوەش کە نیەتی بۆ هێناوە.

بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژێکیواجبدا نیەت بێنێ: بیکاتە سوننەتێکی بێناوی دوو ڕکعەتی تاکو فریای جەماعەت کردن بکەوێ، ئەوە دروستەو بۆی دەبێتە سوننەت، چونکە عوزری بە دەستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

3-﴿ ڕاوەستان بە پێوە ﴾

(اَلثَّالِثُ) سێیەم لە ڕوکنەکانینوێژ: (اَلْقِیامُ) ڕاوەستانە بە پێوە: بۆ (الله أکبر)ی نوێژدابەستنو بۆ فاتیحەخوێندن (فِی فَرْضِ الْقَادِرِ) لە نوێژە واجبەکەی ئەو کەسەدا:

وَشَرْطُهُ نَصْبُ فَقَارِهِ، فَإِنْ وَقَفَ مُنْحَنِياً أَوْ مَائِلاً بِحَيْثُ لاَ يُسَمَّى قَائِماً لَمْ يَصِحَّ،

كە تواناى ڕاوەستانى هەبىٚ، هەرچەند ڕاوەستانەكەش بە هۆى پاڵوێدانىشتێكىتر بىٚ: وەك ديـوارو كۆچـان، يـان بـە يارمەتىكەسـێكىتر بـىٚ، هـەر واجبـە، هـەروەك لـە زۆربـەى سەرچاوەكاندا فەرموويانە ﴿عن عمرانﷺ: قالَ النَّبِيُّﷺ: صَلِّ قائِماً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقاعِداً، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلى جَنْبٍ﴾ رواه البخارى، زاد النسائى: ﴿فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَمُسْتَلْقِياً﴾ بە پێوە نوێژىواجب بكە، جا ئەگەر توانات نەبو، بە دانيشتنەوە نوێژ بكە، جا ئەگەر توانات نەبو، لە سەر تەنيشت نوێژ بكە، ئەگەر توانات نەبو، لە سەر پشت نوێژ بكە.

﴿ **ئاگادارى** ﴾: لە نوێژى سوننەتدا ڕاوەستان بە پێوە واجب نيە، هەروەها ئەگەر كەسێك بە پێوە نوێژى كردبا ميزى لىٚدەچكاوە، يان باى لىٚبەردەبو، بەلاٚم ئەگەر بە دانيشـتوويى بيكـا ميزەكـە، يـان بايەكـە دەوەسـتا، ئـەوە واجبـە بـە دانيشـتوويى نوێـژ بكـا، دووبارە كردنەوەشـــى لە سەر نيە، هـەروەك لـە خوێنچڕكەدا باسمـان كـرد، هـەروەها ئەگـەر كەسێك چـاودێرى لەشكرى دوژمن بوو و ئەگەر بە پێوە نوێژى كردبا، ئاشكرا دەبوو و پلانەكە تێك دەچـوو، يان چەند چەكدارێكىئيسلام لە (كَمين)-مەكۆدا بن، ئەگـەر بـە پێـوە نوێـژ بكـەن ئاشـكرا دەبنو پلانەكە تێك دەچوو، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا دروستە: بە دانيشتوويى نوێژ بكـەن، بەلاٚم لە سەر هەردوو لا واجبە نوێژەكەيان دووبارە بكەنەوە.

ئينجا بزانە: سوننەتە بە قەد بستێك پىٚيەكانى لێك جيا بكاتەوە: هەم لە ڕاوەستانداو هەم لە كاتى سوجدەدا، هەروەك لــە زۆربــەىســەرچـاوەكـاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە، بەڵگەى ئەندازەى نێـوان پىٚيـەكانيش ئـەم حەديسـەيە: ﴿عن أبىهريرةﷺ: قال النَّبِيُّﷺ: إِذا صَلّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ نَعْلَيْهِ بَيْنَ رِجْلَيْهِ﴾ رواه ابوداود بسندصحيح، هەر كاتێك يەكێكتان نوێژى كرد، با هەردوو كەوشەكانىخۆى لە نێوان هەردوو پىٚيەكانى دابنىٚ.

هەروەها سوننەتە: پەنجەى پىٚيـەكانى ڕوو لـە قيبلـە بكـا، بـەلاٚم ناپەسـندە: پىٚيـەكى بە پێش پىٚيەكەىترى بێخىٚ، يان بە بىٚعوزر لـە سـەر يـەك پىٚـى ڕابوەسـتىٚ، هـەروەك لە (المجموع) دا فەرموويەتى.

(وَشَرْطُهُ) مەرجى بە پێوە ڕاوەستان ئەوەيە (نَصْبُ فَقارِهِ) زنجيرەى پشـتى بـە تـەواوى ڕاست ببێتەوەو لە سەر پىٚيەكەى خۆى ڕابوەستىٚ، كەوابو: (فَإِنْ وقَفَ) ئەگەر بـە پێـوە ڕاوەستا (مُنْحَنِياً) بـەلاٚم بـەرەو پێشـەوە، يـان پشـتەوە بـە قەسـدى خـۆى چـەماندەوە (أَوْ مائِلاً) يان بەرەو ڕاستە، يان چەپە بە قەسدى خۆى خوار كردەوە، يان لە سەر پىٚى خۆى ڕانەوەسـتا، بـەڵكو بـە دەسـتەكانى خـۆى هەڵواسـى بـوو (بِحَيْـث لا يُسَـمَّى قائِمـاً) بە جۆرێكى وەها: كە پىٚى نەدەگوترا: ڕاوەستاو (لَمْ يَصِحَّ) ڕاوەستانەكەىدروسـت نيـە، چونكە واجبەكەى بەجىٚ نەهێناوە.

فَـــإِنْ لَـــمْ يُطِـــقِ انْتِصَـــاباً وَصَـــارَ كَرَاكِـــعٍ فَالصَّـــحِيحُ أَنَّـــهُ يَقِـــفُ كَـــذلِكَ، وَيَزِيـــدُ إنْحِنَـــاءَهُ لِرُكُوعِـــهِ إِنْ قَـــدَرَ، وَلَـــوْ أَمْكَنَـــهُ الْقِيَـــامُ دُونَ الرُّكُـــوعِ وَالسُّـــجُودِ قَـامَ وَفَعَلَهُمَـا بِقَـدْرِ إِمْكانِـهِ، وَلَـوْ عَجَـزَ عَـنِ الْقِيـامِ قَعَـدَ كَيْـفَ شَـاءَ، وَافْتِراشُـهُ أَفْضَـلُ مِنْ تَرَبُّعِهِ فِـالأَظْهَرِ، وَيُكْرَهُ الإِقْعاءُ بِأَنْ يَجْلِسَ عَلَى وَرِكَيْهِ نَاصِباً رُكْبَتَيْهِ،

(فَإِنْ لَمْ يُطِقْ انْتِصاباً) جا ئەگەر توانای نەبو پشتی ڕاست بکاتەوە (وَصارَ كَراكِعٍ) وەكو حاڵەتیڕوكووع پشتی چەما بۆوە: بە هۆی پیری، یان نەخۆشی (فَالصَّحِيحُ) فـەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (أَنَّهُ يَقِفُ كَذلِكَ) واجبە بە پێوە بـە پشـت چـەماوەیی ڕابوەسـتیٚ (وَيَزِيـدُ انْحِناءَهُ لِرُكُوعِهِ) هەروەها واجبە: بۆ ڕوكووع زیاتر خـۆی بچـەمێنێتەوە (إِنْ قَـدَرَ) ئەگـەر توانای هەبیٚ.

(وَلَوْ أَمْكَنَهُ الْقِيامُ) ئەگەر بۆی گونجا بە پێـوە ڕابوەسـتیٚ (دُونَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ) بـەڵام نەدەگونجا ڕوكووعو سوجدە ببا، چونكە نەخۆشیی پشتی هەبو، یان لە بەر هۆیـەكیتر (قامَ) ئەو كاتە واجبە بە پێوە ڕابوەستیٚ (وَفَعَلَهُما) ڕوكووع و سوجدەش بـە پێـوە دەبـا (بِقَدْرِ إِمْكانِهِ) بەگوێرەی بۆگونجانی خۆی، واتە: تۆزێك پشتی دەچەمێنێتەوە.

جا ئەگەر توانای نەبو، ئەو كاتە سەرو ملی دەچەمێنێتەوە، جا ئەگەر ئەو توانایەشی نەبو، ئەو كاتە بە چاوەكانی ئاماژەیان بۆدەكا، بەڵام ئەگەر تەنها توانای ڕوكووعی هەبو، ئەو كاتە ڕوكووع دەبا، ئینجا بۆ سـوجدەش ڕوكووعەكـە دووبـارە دەكاتـەوە، هـەروەك لـە زۆریـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿ما أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ ماااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر فەرمانێكم پیٚكردن، ئەوەندەی تواناتان هەیە فەرمانەكەم بەجیٚ بێنن.

﴿ نوێژكردن بە دانیشتنەوە ﴾

(وَلَوْ عَجَزَ عَنِ الْقِيامِ) ئەگەر توانای نەبو لە نوێژی واجبـدا بـە پێـوە ڕابوەسـتیٚ؟ چـونكە هەردوو پیٚی نەبون، یان نەخۆشیی زیاد دەبو، یان ئازارێكی بەهێزی تووش دەبو، یـان مەترسی لەناوچوونی هەبو (قَعَدَ) واجبە: بە دانیشتنەوە بەرەو قیبلە نوێژە واجبەكە بكا (كَيْفَ شاءَ) هەر جۆرە دانیشتنێكی حەز دەكا، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (عمران)یڕابردوو.

(وَافْتِراشُهُ) بەڵام دانیشتنی(افْتِراش)، واتە: لە سەر پیٚی چەپە دابنیشیٚو پیٚی ڕاستەش دابچەقێنیٚ، ئەو شێوەیە (أَفْضَلُ) خێری زیاترە (مِنْ تَرَبُّعِـهِ) لـە دانیشـتنی چوارگۆشـەیی (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَيُكْرَهُ الإِقْعاءُ) ناپەسندە لە نوێژدا بە هەڵتوتكایی دابنیشیٚ (بِأَنْ) بەو جۆرە: (يَجْلِسَ عَلَى وَرِكَيْهِ) لە سەر هەردوو لاقینگی دابنیشیٚو (ناصِباً رُكْبَتَيْهِ) هەردوو ڕانو ئەژنۆیەكانیشـی بەرز بكاتەوە بۆ بەرامبەر پەراسووەكانی.

ثـمَّ يَنْحَنِـي لِرُكُوعِـهِ بِحَيْـثُ تُحـاذِي جَبْهَتُـهُ مَـا قُـدَّامَ رُكْبَتَيْـهِ، وَالْأَكْمَـلُ أَنْ تُحَـاذِيَ مَوْضِـعَ سُجُودِهِ، فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الْقُعُودِ صَلَّى لِجَنْبِهِ الأَيْمَنِ، فَإِنْ عَجَزَ فَمُسْتَلْقِياً،

(ثُمَّ) ئینجا ئەو کەسەی بە دانیشتنەوە نوێژ دەکـا (يَنْحَنِـي لِرُكُوعِـهِ) واجبـە بـۆ ڕوکـووع خۆی کووڕ بکاتەوە (بِحَيْثُ) بە جۆرێکی وەها: (تُحاذِي جَبْهَتُهُ) نێوچـاوانی بەرامبـەر بـێ (ماقُدّامَ رُكْبَتَيْهِ) لە گەڵ پێشەوەی ئەژنۆیەکانی.

جا ئەوەیان لای کەمی بوو (وَالْأَكْمَلُ) لەوەش تەواوتر ئەمەیە: (أَنْ تُحاذِيَ مَوْضِعَ سُجُودِهِ) ئەوەندە بۆ ڕوکووع خۆی کووڕ بکاتەوە تا نێوچاوانی دەگاتە بەرامبەر شوێنی سوجدەی، ئاشکراشە: واجبە بە تەواوی سوجدە ببا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە شـوێنێکی نەویـدا بەنـد کرابـو، یـان لـە ترسـی بـاران چـوبوە شوێنێکی نەوی‌و نەیدەتوانی تەواو خۆی ڕاست بکاتەوەو شوێنێکی‌تریش نەبو، ئەو کاتە بە گوێرەی گونجان بۆی دروستە: بە چەماوەیی، ئەگەر نا: بە دانیشتوویی نوێژەکە بکا، دووبارەکردنەوەشی لە سەرنیە، بەڵگەش حەدیسەکەی (ماأَمَرْتُكُم)ی‌ڕابردووە.

هـەروەها ئەگـەر پزیشـکێکی بـاوەڕپێکراو گـوتی: ئەگـەر لـە سـەر پشـت نوێـژ بکـەی چاوت دەرمان دەبیٚ، ئەو کاتە بۆی دروستە: بە پێوە نوێـژ نـەکا، واتـە: لـە سـەر پشـت نوێژ بکا، دووبارەکردنەوەشی لە سەر نیە، لە (نهاية)و (الشبراملسي)دا ئەو دوو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الْقُعُودِ) جا ئەگەر توانای نەبو بە دانیشتنەوە نوێژە واجبەکە بکا؟ چـونکە نەخۆشی‌ی زیاد دەبو، یان مەترسیەکانی‌تری‌ڕابردووی هەبون (صَـلَّى لِجَنْبِـهِ) واجبـە: لـە سەر تەنیشتی ڕوو لەقیبلە نوێژە واجبەکە بکا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عمران)ی‌ڕابردوو (الأَيْمَنِ) سوننەتە لە سەر تەنیشتی ڕاستە نوێژەکـە بکـا، واتـە: بـە بـێ‌عوزر ناپەسـندە: لە سەر تەنیشتی چەپە نوێژ بکا.

(فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر لە سەر تەنیشتیش توانای نەبو، لە بەر هۆیەکانی‌ڕابردوو (فَمُسْتَلْقِياً) واجبە: لە سەرپشت نوێژ بکاو بەرەوپێیەکانی بەرەو قیبلە بن‌و شـتێکیش لـە بـن سـەری دادەنیٚ تاکو ڕوخساریشی بەرەو قیبلەبیٚ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (عمران)ی ڕابردوو.

ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژکەری دانیشتوو و لە سەر تەنیشتو لە سەر پشت توانای ڕوکووع‌و سوجدەی هەبیٚ، واجبە بە تەواوی بیانبا، ئەگەر نا: بە سەری خۆی ئاماژەیان بۆ دەکـاو سوجدەکەی لە ڕوکووع نزمتر دەبا، بەڵام ئەگـەر دەیتـوانی پێشەسـەری، یـان تەنیشـتی سەری–کە لە لای زولفەوەیە– لە سەر زەمین دابنیٚ، ئەو کاتە واجبە دایبنیٚ.

وَلِلْقـــادِرِ اَلتَّنَفُّـــلُ قَاعِـــداً وَكَـــذا مُضْـــطَجِعاً فِالأَصَـــحِّ. اَلرَّابِـــعُ: اَلقِـــرَاءَةُ، وَيُسَنُّ بَعْدَ التَّحَرُّمِ دُعاءُ الإِفْتِتَاحِ

جا ئەگەر نەیتوانی بە سەریش ئاماژە بۆ ڕوکووع و سوجدە بکا-وەك لە قنارە درابێ- ئەو کاتە واجبە بە چاوەکانی ئاماژەیان بۆ بکا، جا ئەگەر بە چاوەکانیشی نەیتوانی ئاماژەیان بۆ بکا-وەك لە ترسیدوژمنێك خۆی بە مردوو بێنێتە بەرچاو- ئەو کاتە واجبە گشت کـردارو گوفتـارە واجبەکانینوێـژ بەسـەر دڵیـدا بێنـێ، بەڵگـەش حەدیسـەکەی (ماأَمَرْتُكُمْ)یڕابردووە.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەیڕابردوودا لـە هیچیان دووبارەکردنـەوەی نوێـژ واجـب نیـە، کەوابو: تا گیانی تـێدا مابێو تـا هۆشـی هـەبێ، نوێـژی لـە سـەر لاناچـێ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردونەوە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی نوێژیواجب بوو، چونکە (وَلِلْقـادِرِ) بـۆ ئـەو کەسـەی توانای ڕاوەسانی هەیە دروستە: (اَلتَّنَفُّلُ قاعِداً) بە دانیشتوویی نوێژیسوننەت بکا، جا هەر جـۆرە سـوننەتێك بـێ (وَكَذا) هـەروەها (مُضْطَجِعاً) لـە سـەر تەنیشتیشـی بـۆ دروسـتە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، هەرچەند توانـای ڕاوەسـتانو دانیشتنیشـی هـەبێ، بەڵام واجبە بۆ ڕوکووع و سوجدە دابنیشێ ﴿عن عمران: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ صَلَّى قائِماً فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قاعِداً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِالْقائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِالْقاعِدِ﴾ رواه البخاري، هەر کەسێك بە پێوە نوێژی سـوننەت بکـا، ئـەوە خێـری گـەورەترە، هـەر کەسێك بە دانیشتنەوە نوێژی سوننەت بکا، ئەوە نیوەی خێـری بـە پێـوەی هەیـە، هـەر کەسێکیش بە پاڵدانەوە نوێـژی سـوننەت بکـا، ئـەوە نیـوەی خێـری دانیشـتووی هەیـە. کەوابو: بە بێعوزر نوێـژی سـوننەت لـە سـەر پشـت دروسـت نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

٤- ﴿ فاتیحە خوێندن ﴾

(اَلرَّابِعُ) چوارەم لە ڕوکنەکانینوێژ: (اَلْقِراءَةُ) خوێندنی سورەتی(الْفاتِحَة)یە، بە شێوەیەکی وەها: بەخۆی گوێی لە خوێندنیخۆی بێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُسَنُّ) بۆ ئیمامو بۆ مەئمووم سوننەتە (بَعْدَالتَّحَرُّمِ) لـە دوای (الله اکبر)ی نوێژدابەسـتن لە نوێژی سوننەتو واجبدا جگە لە نوێژی(جنازة): (دُعاءُ الْافْتِتاحِ) ئەم دوعایەی (افْتِتاح) -کـە هـەم پێـی دەگـوترێ: (تَوَجُّـه)- بخـوێنێ: ﴿وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفاً مُّسْلِماً وَمآ أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيايَ وَمَماتِي لِلَّهِ رَبِّ

الْعالَمِينَ لاشَرِيكَ لَهُ وَبِذلِكَ أُمِرْتُ وأَنَا مِنَ الْمُسلِمِينَ﴾ رواه مسلم إلاّ (مُسْلِماً): فابن حبان.

ئینجا بزانە: ئیمام –بە بێئیزنیمەئموومەکان– لەو دوعایە زیاتر ناخوێنێ، بەڵام ئەگەر مەئموومەکان بە درێژکردنینوێژ ڕازی بون، یان بە تەنها نوێژی دەکرد، ئەو کاتە چەند دوعاو زیکرێکیتریش سوننەتن: کە لە حەدیسی (صحیح)دا هاتونو لە زۆربەی سەرچاوەکاندا هێناویانن.

هەم فەرموویانە: ئەگەر بۆ نوێژدابەستن بە پێوە نەگەیشتە ئیمام، یان گەیشتێ بەڵام ترسی هەبو فاتیحەی بە تەواوی پێ نەخوێندرێ، یان بە قەسدی، یان بە هەڵە دەستی بە (أَعوذُ بِاللهِ)، یان (بِسْمِ اللهِ) کرد، لەو حاڵەتانەدا دوعای (إِفْتِتاح) سوننەت نیە.

جا بزانە: مەرجی ئەو مەئموومانەی بە درێژکردنینوێژ ڕازینە: دەبێ ژمارەیان دیاربێو کەسیتر نێتە گەڵیانو کۆیلەو ژنی بە مێردو کارکەری بەکرێگیراویشیان لە گەڵدا نەبێ، هەروەك لە (تحفه)و (نهایه)دا فەرموویانە.

(ثُمَّ التَّعَوُّذُ) ئینجا لە دوای دوعایڕابردوو–پێش دەست پێکردنیفاتیحە– سوننەتە بڵێ: (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ)، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ هەر کاتێك ویستت قورئان بخوێنی خۆت بە خوای گەورە بپارێزە لە شەیتانی تێهەڵدراو. جا ئەگەر دوعایەکەیڕابردوو نەشخوێنێ، (أَعُوذُ بِاللهِ) هەر سوننەتە، بەڵام ئەگەر دەستی بە فاتیحەخوێندن کرد، ئەو کاتە سوننەتەکەی لە دەست دەچێ.

(وَيُسِرُّهُمَا) سوننەتە بۆ ئیمامو بۆ مەئموم: دوعای (اِفْتِتاح)و (أَعُوذُ بِاللهِ) هەردووکیان بە دەنگی نهێنی بڵێن، بە جۆرێکی وەها: بەخۆی گوێی لێبێ، هەر چەند نوێژەکەش بە دەنگ هەڵێنان بێ.

(وَيَتَعَوَّذُ فِي كُلِّ رَكعَةٍ) سوننەتە: لە هەموو ڕەکعەتێکدا (أَعوذُ بِاللهِ) بکا (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزیمەزهەب، چونکە لە هەر ڕەکعەتێکدا فاتیحەیەکی نوێ دەخوێنێ (وَالْأُولى) بەڵام (أَعُوذُ بِاللهِ)کردن لە ڕەکعەتی یەکەمدا (آكَدُ) زیاتر خێرترە، چونکە زانایان لە سەری یەکدەنگن.

ئینجا بزانە: (أَعوذُ بِاللهِ)کردن سوننەتە بۆ هەر کەسێکی بیەوێ قورئان بخوێنێ، جیاوازی نیە: لە سەرەتای سورەتەوە دەست پێ بکا، یان لە ناوەوە، جا لە نوێژدا بێ، یان لە دەرەوەی نوێژدا بێ، بەڵام لە دەرەوەی نوێژدا سوننەتە بە دەنگ هەڵێنان (أَعُوذُ بِاللهِ) بڵێ، جا ئەگەر بە قسەکردن، یان بێدەنگبوونێکیدرێژ قورئانخوێندنەکەی نەپچڕاندبێ،

ئەوە یەك (أَعُوذُ بِاللهِ)كردن بەسە، بەلاَم ئەگەر پچڕاندبێتی، دووبارەكردنەوەی سوننەتە،

وَتَتَعَيَّنُ الْفَاتِحَةُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ إِلاَّ رَكْعَةَ مَسْبوقٍ، وَالْبَسْمَلَةُ مِنْهَا

هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەروەها (بِسْمِ اللهِ)كردنیش هەمان ڕوونكردنەوەی بۆ بڕیار دەدرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) وەردەگیرێ.

هەروەها بزانە: فاتیحەو سوڕەتی دوایفاتیحە لە نوێژدا بە یەك قوڕئانخوێندن دادەندرێن، هەروەك (الشبراملسي) فەرموویەتی، كەواتە: (أعوذ بالله)و (بسم الله)كردن بۆ قوڕئانخوێندنی پاش فاتیحە سوننەت نیە، مەگەر لە سەری سوڕەتەوە دەست پێ بكا، ئەو كاتە دەبێ (بسم الله)ی سوڕەتەكە بخوێنێ، چونكە (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) ئایەتێكە لە سەرەتای گشت سوڕەتێك–جگە لە سوڕەتی(بَراءَة)– هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: (بسم الله) خوێندن لە سەرەتای (بَراءَة)دا حەڕامە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەلاَم لە لای (الرملي) ناپەسندە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَتَتَعَيَّنُ الْفاتِحَةُ) واجبە سوڕەتیفاتیحە بخوێندرێ (فِي كُلِّ رَكْعَةٍ) لە هەموو ڕەكعەتێكدا جیاوازی نیە: نوێژەكە واجب بێ، یان سوننەت بێ، نوێژكەرەكەش گەورە بێ، یان منداڵ بێ، یان مەئموم بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاصَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفاتِحَةِالْكِتابِ﴾ رواه الشيخان، نوێژی ئەوكەسە دروست نیە: كە فاتیحەی تێدا نەخوێنێ.

ئینجا بزانە: چەند حەدیسێك كراونەتە بەڵگە: كە لە سەر مەئموم واجب نیە لە نوێژی بە جەماعەتدا فاتیحە بخوێنێ، بەلاَم حەدیسەكان گشتیان (ضَعيف) =بێهێزن، هەروەك ئیمامی(النواوي) لە (المجموع)دا ڕوونی كردونەوە (اِلاّ رَكْعَةَ مَسْبُوقٍ) تەنها لە ڕەكعەتی ئەو مەئمومەدا فاتیحە واجب نیە: كە لە ئیمام دوا كەوتبێ‌و ماوەی فاتیحەخوێندنی نەمابێ، هەروەك لە باسی (جماعة)دا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

(وَالْبَسْمَلَةُ) ئایەتی (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) (مِنْها) ئایەتێكە لە سەرەتای سوڕەتی فاتیحە، واتە: واجبە بە (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم) دەست بە فاتیحە بكا ﴿عَن أُمّ سَلَمَة رضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحِيم فِي أَوَّلِ الْفاتِحَةِ وَعَدَّها آيَةً﴾ حديث صحيح رواه ابن خزيمة، وقال الدارقطني: هو اسناد صحيح. پێغەمبەرﷺ لە سەرەتای فاتیحەدا (بسم الله)ی خوێندو بە ئایەتێكی ژمارد.

كەوابو: لە هەر نوێژێكدا فاتیحە بە ئاشكرا بخوێندرێ، (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم)ش بە ئاشكرا دەخوێندرێ ﴿عن نعيم: صَلَّيْتُ وَراء أبهريرةﷺ فَقَرَأَ: بِسْمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحِيم، ثُمَّ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ...ثُمَّ يَقُولُ إذا سَلَّمَ: وَالَّذى نَفْسى بِيَدِهِ إِنِّي لأَشْبَهُكُمْ صَلاةً بِرَسُولِ اللهِﷺ﴾ رواه النسائي وابن خزيمة في صحيحه وابن حبان في صحيحه والدارقطني وقال: هذا حديث

صـحيح، وقـال البيهقـي: هـو اسـناد صـحيح، واتـه: لـه پشـت (ابىهريـرة) نويـژمان

به جه‌ماعه‌ت کرد، ئه‌ویش به ده‌نگ (بِسْمِ الله الرحْمن الرَّحِيم)ى خوێنـد، ئینجا فاتیحـه‌ى خوێند، ئینجا که سه‌لامى‌نوێژى داوه، سوێندى خواردو فه‌رمووى: من زیاتر له هه‌مووتان له نوێژکردندا وه‌کو پێغه‌مبه‌رم ﷺ.

﴿ئاگـادارى﴾: ئه‌وانـه‌ى ده‌ڵـێن: (بسـم الله)خوێنـدن بـه ده‌نگى‌ئاشـکرا سـوننه‌ت نیـه، به‌ڵگه‌یان ئه‌م حه‌دیسه‌یه: ﴿عن أنس ﷺ: صَلَّيْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ وَأَبىبَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمانَ ﷺ فَكانُوا يَفْتَتِحُونَ بِاَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ رواه الشيخان، زاد مسـلم: ﴿لا يَذْكُرُونَ بِسْـمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ﴾ وفـى روايـة لـه: ﴿فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَداً مِنْهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ﴾.

(أنس) ده‌فه‌رمویَ: نوێژم له پشت پێغه‌مبه‌رو ﷺ ئیمامى (أبوبکر)و ئیمامى (عمر)و ئیمامى (عثمان) کردوه، یه‌کسه‌ر ده‌ستیان به فاتیحه‌خوێندن ده‌کـرد، گـوێم لـه یـه‌کێکیان نـه‌بو به ده‌نگى‌ئاشکرا (بسم الله الرحمن الرحيم) بخوێنیَ.

جا بزانه: له مه‌زهه‌بى(شافعى)دا ڕه‌فتار به حه‌دیسه‌کانى (أمّ سلمة)و(أبىهريرة)ى‌ڕابردوو و چه‌ند حه‌دیسێکى‌ترى (صحيح) کراوه‌و، ڕه‌فتار به‌م حه‌دیسه‌ى(أنس) نه‌کراوه، به هۆى دوو (قاعدة)ى شه‌رعى:

یه‌کـه‌م: (اَلإِثْبـاتُ مُقَـدَّمٌ عَلَىالنَّفْيِ) هـه‌بوون بـه پـێش نـه‌بوون دێخـرىَ. که‌واتـه: حه‌دیسه‌که‌ى (ابىهريرة) ﷺ (مُثْبِتٌ)و هه‌بوون ده‌فامێنێته‌وه، به پێش حه‌دیسه‌که‌ى (أنس) دێخرىَ، چونکه (نافى)و نه‌بوون ده‌فامێنێته‌وه.

دووه‌م: (إِذا تَعارَضَتْ تَساقَطَتْ) هه‌ر کاتێك به‌ڵگه‌کان دژ به‌یه‌کترى بون، یه‌ك به دواى یه‌کتردا له کار ده‌که‌ون. که‌واته: ئه‌و حه‌دیسانه‌ى‌ڕابردووى (انس)، دژایـه‌تییان هه‌یـه لـه گه‌ڵ حه‌دیسێکى‌ترى (انس): که له (البخـارى)و (المسـتدرك)دا گێڕدراوه‌تـه‌وه‌و (بِسْـمِ الله الرَّحْمنِ الرَّحِيم)ى به ده‌نگ خوێندوه‌و فه‌رموویه‌تى: ﴿كانَـتْ-أيْ قِراءَةُ النَّبِيِّ ﷺ-مَدًّا، ثُمَّ قَرَأَ (بِسْـمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم)...﴾الحديث. هه‌م له‌گه‌ڵ ئه‌م حه‌دیسه‌شى‌دا: ﴿عن سعيد بن زيد: سَأَلْتُ أَنَساً ﷺ أَكانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَسْتَفْتِحُ بِاَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ أَوْ بِبِسْـمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحيمِ؟ فَقالَ أَنَسٌ: إِنَّكَ لَتَسْأَلُنِى عَنْ شَيْءٍ ما أَحْفَظُهُ وَماسَأَلَنِى عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ﴾ رواه الامـام احمد وابن خزيمة والدارقطنى وقال: اسناده صحيح، له (أنس)م پرسى: ئایا پێغه‌مبه‌ر ﷺ یه‌کسه‌ر ده‌ستى به (اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِين) ده‌کرد، یان به (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم)؟ له وه‌ڵامدا فه‌رمووى: تۆ له شتێکى وه‌ها پرسیارم لێده‌که‌ى: که له‌بیرم نه‌ماوه‌و که‌سیش له پێش تۆوه ئه‌م پرسیاره‌ى لێنه‌کردوم، واته: نازانم.

که‌وابو: دژایه‌تى له‌و ئاڵۆزیه‌دا په‌یدا بـووه: کـه (أنـس ﷺ) لـه یـه‌ك بابه‌تـدا سـێ جـۆره

حەدیسی هەنە: (هەبوون، نەبوون، نەزانین)، جا بەو دژایەتیە گشتیان لە کار دەکەون‌و

وَتَشْدِيدَاتُهَا، وَلَوْ أَبْدَلَ ضَاداً بِظَاءٍ لَمْ تَصِحَّ فِالأَصَحِّ، وَيَجِبُ تَرْتِيبُهَا وَمُوَالاَتُهَا، فَإِنْ تَخَلَلَّ ذِكْرٌ قَطَعَ الْمُوَالاَةَ،

ڕەفتار بە حەدیسەکانی‌تری دەنگ هەڵێنان دەکرێ، هەروەك ئیمامی (النـواوی) لە (المجموع)دا زۆر بە درێژی ئەو مەسەلەی ڕوون کردۆتەوە، والحمدلله رب العالمين.

(وَتَشْدِيداتُها) هەروەها گرتنی پیتە تێکنراوەکان بەشێکە لە فاتیحەو واجبە بەجێی بێنێ، کەوابو: ئەگەر پیتێکی‌تێکنراوی لێك هەڵوەشاندەوە، یان نەیگرت، ووشەکە غەڵەت دەبێ، وەك بڵێ: (اَلْرَحْمنِ) یان (إِياكَ) یان (إِهْدِنا صِراطَ الْمُسْتَقِيم)، بەڵام ئەگەر پیتێکی سوکی گرت، وەك بڵێ: (مالِكٌ)، یان (نَعبُدُّ) یان (الْمَغْضُوبٌ) ئەوە خراپە، بەڵام خوێندنەوەیشی دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها واجبە: گشت پیتەکانی فاتیحە بە بێ‌گۆڕین بخوێندرێنەوە، کەوابو: (وَلَوْ أَبْدَلَ ضاداً بِظاءٍ) ئەگەر پیتی(ض) بە پیتی(ظ) بگۆڕێ، وەك بڵێ: (وَلاالظّالّين)، (لَمْ تَصِحَّ فِي الأصَحِّ) ئەم خوێندنەوەیە دروست نیە، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها (بِثْمِ اللهِ)، یان (الرَّعْمنِ الرَّعِيمِ)، یان (الّزِينَ)، یان (اَنْحَمْتَ حَلَيْهِمْ)، یان لە سەرو ژێرو بۆردا هەڵە بکا، وەك بڵێ: (اَنْعَمْتُ)، یان (إِيّاكِ)و هەر هەڵەیەکی‌تر: کە واتەی ووشەکە بگۆڕێ، ئەوانە هیچیان دروست نینەو نوێژەکەش دروست نیە ئەگەر بە قەسدی بێ، یان لە فێربووندا کەمتەرخەمی کردبێ، کەوابو: واجـبـە خۆی فێرە خوێندنەوەی ڕاست بکاو، هەروەها واجبە ئەو نوێژانەش قەزا بکاتەوە: کە لە کاتی کەمتەرخەمیدا کردونی، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام ئەگەر توانای فێربوونی نەبو، ئەو کاتە نوێژەکەی‌خۆی دروستە، بەڵام ئیمامەتی‌ی دروست نیە، چونکە (أُمِّـيّ)یە، هەروەك لە (نهايـة)و (مغنـی)دا فەرموویانەو لە نوێژی جەماعەتدا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاء الله تعالى.

(وَيَجِبُ تَرتِيبُها) واجبە: بەو ڕیزە فاتیحە بخوێنێ: کە پێغەمبەرﷺ خوێندویەتی‌و لە قورئاندا نووسراوەتەوە، کەواتە: دروست نیە پێش‌و پاشی بکا (وَمُوالاتُها) هەروەها واجبە: بە دوای‌یەکدا فاتیحە بخوێنێ، کەوابو: (فَإنْ تَخَلّلَ ذِكْرٌ) ئەگەر زیکرێکی خستە نێوان ئایەتەکانی فاتیحە: وەك لە کاتی پژمیندا بڵێ: (اَلْحَمْدُلله)، یان هەر زیکرێکی‌تر بکا: کە پەیوەندی بە نوێژەوە نەبێ، وەك بڵێ: (سُبْحانَ اللهِ) بۆ ئاگادارکردنەوەی کەسێك: کە ئیمامی‌خۆی نەبێ، ئەوە (قَطَعَ الْمُوالاةَ) فاتیحە لێك دەپچڕێنێ، ئەگەر بە قەسدی زیکرەکەی کردبێ، بەڵام نوێژەکە بەتاڵ نابێ، کەوابو: واجبە لە سەرەتای‌فاتیحەوە دەست

پێبکاتــەوە، بــەڵام ئەگــەر زیکرەکــە بــە قەســدی نــەبو، بــەڵکو بــە ســەهوو، یــان

فَــإِنْ تَعَلَّــقَ بِالصَّــلاَةِ كَتَأْمِينــهِ لِقِــرَاءَةِ إِمَامِــهِ وَفَتْحِــهِ عَلَيْــهِ فَــلاَ فِالأَصَــحِّ، وَيَقْطَعُ السُّكُوتُ الطَّوِيلُ وَكَذا يَسِيرٌ قَصَدَ بِهِ قَطْعَ اْلقِرَاءَةِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ جَهِلَ الْفَاتِحَةَ

بە نەزانی بوو، یان بە قەسدی ئایەتێکی‌فاتیحەی دووبارە کردەوە، یـان چـونکە گومـانی لە خوێندنەوەی‌دا هەبو، لەو حاڵەتانەدا فاتیحە ناپچڕێ‌و لە سەر خوێندنەوەکەی بەردەوام دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ تَعلَّقَ بِالصَّلاَةِ) بەڵام ئەگەر زیکرەکە پەیوەندی بـە نوێـژەوە هـەبو (كَتَأْمِينـهِ) وەك مەئموم لە ناو فاتیحەدا بڵێ: آمین (لِقِراءَ ةِ إِمامِه) لە بەر خوێندنی ئیمامەکەی، واتە: کە ئیمامەکەی لە کۆتایی فاتیحەدا گوتی: (وَلا الضَّالِّين) ئـەویش بڵـێ: آمـین (وَفَتْحِـهِ عَلَيْـهِ) هەروەها وەکو پێگوتنی ئیمام لەو کاتەی بێدەنگ دەبێ، یان خوێندنی لێتێك دەچێ، یان گوتنی (سُبْحانَ الله) بۆ ئاگادارکردنەوەی ئیمامی‌خۆی، یان سوجدەی(تِلاوة) لە گـەڵ ئیمامەکەی‌دا ببا، بەوانە (فَلا) فاتیحە ناپچڕێ (فِی‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا لـە هـەموو مەسـەلەکاندا سـوننەتە: لـە سـەرەتای فاتیحـەوە دەست پێبکاتەوە، هەروەك سەرچاوەکان فەرموویانە.

(وَيَقْطَعُ السُّكُوتُ الطَّوِيلُ) بێدەنگبوونێکی‌درێژ فاتیحە دەپچڕێنێ، واتە: لە بێدەنگبوونی پشوودان‌و ماندووبوون درێژتربێ‌و بە قەسدیش بێ، کەوابو: واجبە لە سەرەتای فاتیحەوە دەست پێبکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە قەسدی نەبو، بەڵکو بە سەهوو بوو، یان ماندوو بوو، یان نەیدەزانی حەرامە، یان بۆ ئەوە بێدەنگ بوو: تاکو ئایەتی بێتەوە بیر، لەو حاڵەتانەدا فاتیحە ناپچڕێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَـذا) هــەروەها (يَسِـيرٌ) بێـدەنگبوونێکی کـەمیش فاتیحــە دەپچـڕێنێ (قَصَـدَ بِـهِ قَطْعَ اْلقِراءَةَ) کە مەبەستی بەو بێدەنگبوونە: پچڕاندنی خوێندنی‌فاتیحـەبێ (فِی‌الأَصَـحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر لە پێش چوونە ڕوکووع، یان لە ڕوکووعدا—واتە: یان لە سوجدەدا— هاتەوە بیری: کە فاتیحەی نەخوێندوە، یان کەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نا؟ لەو حاڵەتانەدا واجبە: یەکسەر بێوەستان بگەڕێتەوەو لە سەرەتای فاتیحەوە دەست پێ بکاتەوە، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچـاوەکان لێـرەداو لـە ڕوکنی سێزدەمدا ڕوونیان کردۆتەوە، ئێمەش لەوێ‌دا درێـژتر ڕوونـی دەکەینـەوە،إن شاء الله تعالى.

(فَإنْ جَهِلَ الْفاتِحةَ) جا ئەگەر هیچ ئایەتێکی فاتیحەی نەزانی، چونکە مامۆستای نەبو، یان نازیرەك بوو، یان نووسراوێکی دەست نەکەوت تێیدا بخوێنێ، یان کرێی فێربوونی فَسَبْعُ آيَاتٍ مُتَوَالِيَةٌ فَإِنْ عَجَزَ فَمتفَرِّقَةٌ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ جَوَازُ الْمُتَفَرِّقَةِ مَعَ حِفْظِهِ مُتَوالِيَةً وَاللهُ أَعْلَمُ، فَإِنْ عَجَزَ أَتَى بِذِكْرٍ، وَلاَ يَجُوزُ نَقْصُ حُرُوفِ الْبَدَلِ عَنِ الْفَاتِحَةِ فِي الأَصَحِّ،

نەبو (فَسَبْعُ آياتٍ مُتَوالِيَةٌ) واجبە لە جیاتی فاتیحە حەفت ئایەتیتری قورئان بە دوای یەکتردا بخوێنێ (فَإِنْ عَجَزَ) جا ئەگەر توانای حەفت ئایەتی بە دوای یەکتری نەبو (فَمُتَفرِّقَةٌ) دەبی حەفت ئایەتی جیا جیا بخوێنێ.

(قُلْت) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (الأصَحّ الْمَنْصُوصُ) دەققی فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: (جَوازُ الْمُتَفَرِّقَةِ) دروستە: حەفت ئایەتی جیا جیا بخوێنێ (مَعَ حِفْظِهِ مُتَوالِيَةً) هەر چەند حەفت ئایەتیشی بە دوای یەکتردا لەبەر بێ (وَاللهُ أعْلَم) جیاوازی نیە: گشتی لە یەك سورەتدا بن، یان لە چەند سورەتی جیا جیادا بن، ئینجا بزانە: لە حەفت ئایەت زیاتر دروستە، بەڵام کەمتر دروست نیە، هەر چەند ئایەتەکانیش درێژ بن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(فَإنْ عَجَزَ) جا ئەگەر قورئانیشی نەزانی (أتَى بِذِكْرٍ) واجبە: لەجیاتیفاتیحە حەفت جۆرە زیکر بخوێنێ ﴿عن رفاعةﷺ: دَخَلَ رَجُلٌ يُصلِّي فِي ناحِيَةِ الْمَسْجِدِ...إلي أنْ قال لَهُ النَّبِيُّﷺ: إذا أَرَدْتَ أنْ تُصَلِّيَ فَتَوَضَّأْ كَما أَمَرَكَ اللهُ، ثُمَّ تَشهَّدْ فَأَقِمْ ثُمَّ كَبِّرْ، فَإنْ كانَ مَعَك قُرْآنٌ فَاقْرأْ بِهِ وَإلاّ فَاحْمَدِاللهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ...﴾ الحديث، رواه ابوداود والترمذی وقال: حديث حسن، پێغەمبەرﷺ بە پیاوێکی فەرموو: هەرکاتێ ویستت نوێژ بکەی، دەستنوێژ بگرە وەك خوا فەرمانی پێکردوی، ئینجا شادە بێنە– یان واتە: بانگ بدە– جا ئیقامەت بکە، ئینجا (الله اکبر)ی نوێژدابەستن بڵێ، جا ئەگەر قورئان دەزانی بیخوێنە، ئەگەر نا: لەجیاتی فاتیحە زیکریخوا بکەو بڵێ: (اَلْحَمْدُ لله اَلله أكْبر لاإلهَ إلاّالله)، ئینجا ڕوکووع ببە.

کەوابو: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: دروست نیە: نە فاتیحەو نە ئایەتەکانیتری قورئان لە عەرەبیەوە بگۆڕدرێن بۆ زمانێکیتر، بەڵام ئەگەر زیکرەکانی بە عەرەبی نەزانین و توانای فێربوونیشی نەبو، ئەوان دروستە بە زمانێکیتر بگوترێن، هەروەك (الله اکبر)ی نوێژدابەستنیش دروست بوو بۆ زمانێکیتر بگۆڕدرێ و لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلا يَجُوزُ) دروست نیە (نَقْصُ حُرُوفِ الْبَدَلِ) پیتەکانی جێگریفاتیحە کەمتر بن (عَنِ الْفاتحَة) لە پیتەکانیفاتیحە (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا جێگرەکە: ئایەتی قورئان بن، یان زیکر بن، واتە: واجبە ژمارەی پیتەکان بگاتە (ﷻ) پیت:

که کۆی پیتەکانی فاتیحەیە، جا ئەگەر زیاتر بون زیانی نیە، ئیتر هیچ زیکرێکی تایبەت لە جیاتی فاتیحە دیاری نەکراوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَإِنْ لَمْ يُحْسِنْ شَيْئاً وَقَفَ قَدْرَ الْفَاتِحَةِ، وَيُسَنُّ عَقِبَ الْفَاتِحَةِ آمِينَ خَفِيفَةَ الْمِيمِ بِالْمَدِّ، وَيَجُوزُ الْقَصْرُ،

(فَإِنْ لَمْ يُحْسِنْ شَيْئاً) جا ئەگەر هیچی لە قورئانو لە زیکر نەزانیو نەیتوانی نە بە عەرەبیو نە بە زمانێکیتر فێرە زیکر ببێ (وَقَفَ قَدْرَ الفاتِحَةِ) واجبە بە ئەندازەی فاتیحە خوێندنێك بە بێدەنگ بە پێوە ڕابوەستێ، ئینجا ڕوکووع ببا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

﴿ما أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأْتُوا مِنْهُ مااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر فەرمانێکم پێکردن، ئەوەندەی تواناتان هەیە فەرمانەکەم بەجێ بێنن.

کەوابو: ئەگەر کەمتەرخەمی لە فێربووندا نەکردبو، قەزاکردنەوەی لە سەر نیە، بەلاّم هەر کەسێك لە فێربووندا کەمتەرخەمی کردبێ، واتە: دەگونجا خۆی فێرە فاتیحە بکاو بە قەسدی خۆی فێر نەکرد، ئەوە گوناهبار دەبێو هەم واجبە: ئەو نوێژانەی بە بێفاتیحە کردونی گشتیان قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە هیچ ئایەتێك لە فاتیحە نەزانێ، چونکە ئەگەر ئایەتێك، یان زیاتری لە فاتیحە دەزانی، ئەو کاتە واجبە: بیخوێنێو هەم واجبە ڕیزی فاتیحەش بپارێزێ، واتە: ئەگەر لە سەرەتای فاتیحە هەندێکی دەزانی، واجبە: لە پێشدا بیخوێنێ، ئینجا بە ئەندازەی ئەوەش: کە نایزانێ، ئایەتەکان بخوێنێ، جا ئەگەر ئایەتەکانیشی نەزانین، زیکر بکا، هەروەها ئەگەر لە کۆتایی فاتیحە هەندێکی دەزانی، ئەو کاتە واجبە: لە پێشدا بە ئەندازەی نەزانراوەکە ئایەت بخوێنێ، جا ئەگەر ئایەتی نەزانی زیکر بکا، ئینجا ئەوەندەی لە فاتیحە دەزانێ بیخوێنێ.

هەروەها ئەگەر لە ناوەندی فاتیحە هەندێکی دەزانی، ئەو کاتەش لە پێشدا ئایەت، یان زیکر، ئینجا ئەوەندەی لە فاتیحە دەزانی، ئینجا ئایەت، یان زیکر، تا ئەندازەی فاتیحە تەواو دەبێ، کەواتە: ئەگەر جگە لە ئەوەندەی فاتیحە هیچ قورئانو هیچ زیکرێکیتری نەدەزانی، واجبە: بە ئەندازەیفاتیحە دووبارەو سێبارەی بکاتەوە، هەروەهاش ئەگەر تەنها کەمتر لە حەفت ئایەتی دەزانی، یان تەنها کەمتر لە حەفت زیکری دەزانی، واجبە بە ئەندازەی فاتیحە دووبارەو سێبارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە: بۆ فاتیحەخوێن (عَقِبَ الْفاتِحةِ) هەر کە فاتیحەی تەواو کرد، بڵێ: (آمِين). جا لە نوێژدابێ، یان لە دەرەوەی نوێژدابێ، بەلاّم لە نوێژدا خێرترە (خَفيفةَ الْمِيمِ)

میمەکە بە سووکی بخوێنێتەوە، واتە: نەیگرێ (بِالْمَدِّ) ئەلیفەکەش درێژ بکاتـەوەو بڵـێ: ئامین. واتە: خوایە قبوڵی بکە (وَيَجُوزُ الْقَصْرُ) دروستە: ئەلیفەکە بە کورتیش بخوێنیتەوەو بڵـێ: ئـەمین، چـونکە واتەکـەی تێـك ناچـێ ﴿عن أبهريرة ووائل بن حُجْر

وَيُـؤَمِّنُ مَـعَ تَـأْمِينِ إمامِـهِ، وَيَجْهَـرُ بِـهِ فِـى الأَظْهَـرِ، وَتُسَنُّ سُورَةٌ بَعْدَ الْفَاتِحَةِ إلاَّ فِى الثَّالِثَةِ والرَّابِعَةِ فِى الأَظْهَرِ،

رَضِىالله عَنهُما: كـانَ رَسُولُ اللهِﷺ إذا فَـرَغَ مِـنْ قِـراءَةِ أُمِّ الْقُـرْآنِ رَفَـعَ صَـوتَهُ فَقـالَ: آمِـين﴾ رواه ابوداود وغيره باسناد حسن، پێغەمبەرﷺ کاتێ فاتیحـەی تـەواو دەکـرد، دەنگی هەڵدێناو دەیفەرموو: آمین.

(وَيُؤَمِّنُ) هەروەها بۆ مەئموومیش سوننەتە بڵێ: آمین (مَعَ تَأْمِينِ إمامِهِ) لە گەڵ (آمین)ی ئیمامەکەی لە نوێژی بە ئاشکرادا، جا ئەگەر ئیمامەکەش نەڵێ: آمین. بۆ مـەئمووم هـەر سوننەتە: بیڵێو (وَيَجْهَرُ بِهِ) دەنگیشی ئاشکرا بکا (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: ﴿إذا قالَ ٱلإمامُ: غَيْرِالْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاالضّالِّينَ. فَقُولُوا: آمين. فَإنَّهُ مَنْ وافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلائِكَةِ غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك ئیمام لە فاتیحەخوێندندا (غَيْرِالْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاالضّالِّينَ)ی تەواو کرد، ئێوە بڵێن: آمین. چونکە هـەر کەسـێك (آمـین)یخـۆی لەگـەڵ (آمـین)ی (ملائكـة) پێکـەوە بگـوترێن، لـە تاوانـە بچوکەکانیڕابردووی دەبوردرێ.

ئینجا بزانە: سوننەتە: لە دوای(وَلاالضّالِّين) کەمێك بێدەنگ بێ، ئینجا بڵێ: (آمین)، تاکو بزاندرێ: ووشەی(آمین) بەشێکی فاتیحە نیە، هەروەك لە (المجموع)و(تحفة)دا فەرموویانە.

﴿ قورئان خوێندن لە دوای فاتیحە ﴾

(وَتُسَنُّ) سوننەتە: بۆ ئیمامو بۆ ئەو کەسـەش: کـە نوێـژ بـە تـەنهایی دەکـا (سُـورَةٌ بَعْـدَ الْفاتِحَةِ) لە دوای فاتیحە سورەتێك بخوێنێ لە ڕەکعەتی یەکـەمو دووەمـدا، جـا نوێژەکـە واجب بێ، یان سوننەت بێ، بە دەنگی ئاشکرا بێ، یان نهێنی بێ (إلاّ فِىالثّالِثَة) تەنها لە ڕەکعەتی سێیەمی مەغریبو نوێژەکانیتر نەبێ (وَالرّابِعَة) هەروەها لە ڕەکعەتی چوارەمی نوێژە چوار ڕەکعەتیەکان نەبێ (فِىالأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجـا لـە گشـت نوێژێکـدا سـوننەتە ڕەکعەتییەکـەم لـە ڕەکعەتیدووەم درێـژتر بـێ ﴿عن أبىقتادةﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَقْرَأُ فِـالظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِـالرَّكْعَتَيْنِ ٱلأُولَيَيْنِ بِفاتِحَةِالْكِتاب وَسُورَتَيْنِ وَيُسْـمِعُنَا ٱلآيَةَ أَحْياناً وَيُطَوِّلُ الرَّكْعَةَٱلأُولى، وَيَقْرَأُ فِـالأُخْرَيَيْنِ بِفاتِحَةِالْكِتاب﴾ رواه الشـيخان، وفـی روايـة: ﴿وَكان يُطَوِّلُ الرَّكْعَةَالأُولى مِنْ صَلاةِ الصُّبْحِ﴾ پێغەمبـەرﷺ لـە ڕەکعەتی یەکەمو دووەمی نیوەڕۆ و عەسـردا فاتیحـەی دەخوێنـدو سـورەتێکی لـە دوای

فاتیحە دەخوێند، جارجارەش وای‌دەکرد گوێمان لێبێ، ڕەکعەتی یەکەمیشی لە ڕەکعەتی دووەم درێژتر دەکرد، لە ڕەکعەتی سێیەم‌و چوارەمدا تەنها فاتیحەی دەخوێند، لە نوێژی سبەینێشدا ڕەکعەتی یەکەمی لە دووەم درێژتر دەکرد.

قُلْـتُ: فَـإِنْ سُـبِقَ بِهِمَـا قَرَأَهَـا فِيهِمَـا عَلَـالنَّصِّ وَاللهُ أَعْلَـمُ. ولاَ سُـورَةَ لِلْمَـأمُومِ، بَلْ يَسْتَمِعُ فَإِنْ بَعُدَ أَوْ كَانَتْ سِرِّيَّةً قَرَأَ فِي الأَصَحِّ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (فَإِنْ سُبِقَ بِهِما) ئەگەر بە ڕەکعەتی سێیەم‌و چوارەم لە ئیمام دوا کەوتبو، واتە: کە مەئموم نوێژی بە جەماعەت دابەست، ئیمام لە ڕەکعەتی سێیەمدا بوو (قَرَأَ فِيهِما) لە دوای سەلامدانەوەی‌ئیمام، مەئموم لە ڕەکعـەتی سـێیەم‌و چـوارەمی خۆی‌دا، لـە دوای‌فاتیحـە سـوڕەت دەخـوێنێ (عَلَى‌النَّصِّ) لـە سـەر دەققـی فەرموودەی ئیمامی(شافعي)، تاکو نوێژەکەی بێ‌سوڕەت نەبێ (وَاللهُ أعْلَم).

جا ئەوە لە کاتێکدایە: کە لـە پشـت ئیمـام لـە دوای‌فاتیحـە مـاوەی خوێنـدنی سـوڕەتی نەبوبێ، واتە: ئەگەر ئیمام بە سستی فاتیحەی خوێندو ئەویش پەلەی کـردو لـە یەکـەم‌و دووەمی خۆی‌دا لە دوای‌فاتیحە سوڕەتی خوێند، ئەوە بەسەو سوننەت نیە لـە سـێیەم‌و چوارەمیشدا دووبارە بیخوێنێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ڕەکعەتی سێیەم‌و چوارەمیشدا مەئموم پێش ئیمام فاتیحەی تەواو کرد، ئەو کاتە سوننەتە لە چاوەڕوانکردندا خۆی بە سوڕەت خوێندن خەریك بکا، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموویەتی.

(وَلاسُورَةَ لِلْمَامُومِ) لە نوێژی ئاشکرادا سوڕەت خوێندن بۆ مەئموم سوننەت نیە، ئەگـەر گوێی لە دەنگی ئیمام بێ (بَـلْ يَسْـتَمِعُ) بـەڵکو گـوێ دەگرێ بـۆ خوێنـدنی ئیمامەکـەی ﴿عن عِبادةﷺ: كُنّا خَلْفَ النَّبِيِّﷺ فِي صَلاةِالْفَجْرِ فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِراءَ ةُ، فَلَمّا فَرَغَ قالَ: لَعَلَّكُمْ تَقْرَءُونَ خَلْفَ إمامِكُمْ؟ قُلْنا: نَعَمْ نَفْعَلُ هَذّا، قالَ: لاتَفْعَلوُا إلاّ بِفاتِحَةِ الْكِتابِ فَإنَّهُ لاصَلاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِها﴾رواه ابـوداود والترمـذی باسنادحسـن، والبخـاری فـی جزءالقـرآن وصححە، نوێژی سبەینێمان لە پشت پێغەمبەرﷺ کرد، ئەویش خوێنـدنی لـە سـەر گـران بوو، ئینجا کە نوێژی تەواو کرد، فەرمووی: لەوانەیە ئێوە لە پشت ئیمامەکـەتان قوڕئـان بخوێنن؟ گوتمان: بەڵێ بە پەلە دەیخوێنین. فەرمووی: وا مەکەن، جگە لە فاتیحە هیچی‌تر مەخوێنن، چونکە هەر کەسێك فاتیحە نەخوێنێ نوێژی دروست نیە.

(فَإِنْ بَعُدَ) جا ئەگەر مەئموم دوور بوو، یان کەڕ بوو و گوێی لە خوێندنی‌ئیمام نەبو، یان تێی نەگەیشت (أَوْ كانَتْ سِرِّيَّةً) یان نوێژەکە لە نوێژە دەنگ نهێنیەکان بوو، یان لە نوێژە دەنگ ئاشکراکان بوو بەلام ئیمام دەنگی هەڵنەدێنا (قَرَأَ) لەو هەموو حاڵەتانەدا سوننەتە: سوڕەت بخوێنێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: سورەت خوێندن لە پێش فاتیحەدا بە بەر سوننەت ناکەوێ، هەروەها ئەگەر فاتیحەش دووبارە بکاتەوە هەر بە بەر سوننەت ناکەوێ، بەڵام ئەگەر جگە لە فاتیحە هیچیتری نەدەزانی، ئەو کاتە بە بەر دەکەوێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيُسَنُّ لِلصُّبْحِ وَالظُّهْرِ طِوالُ الْمُفَصَّلِ، وَلِلْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ أَوْسَاطُهُ، وَلِلْمَغْرِبِ قِصَارُهُ، وَلِصُبْحِ الْجُمُعَةِ فِىالأُولى الم تَنْزِيل، وَفِى الثَّانِيةِ هَلْ أَتَى.

(وَيُسَنُّ) سوننەتە بۆ ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، یان ئیمامەتی بۆ کۆمەڵێکی سەرژمێرکراو دەکاو بە درێژکردن ڕازی بن، بەو مەرجانەی لە (دعاء الإفْتِتاح)دا باس کران (لِلصُّبْحِ وَالظُّهْرِ) لە ڕەکعەتی یەکەم و دووەمی سبەینێو نیوەڕۆدا (طِوالُ الْمُفَصَّلِ) سورەتە درێژەکانی نێواندار بخوێنێ، بەڵام ئەگەر ئیمام بوو و ئیزنی گشت مەئموومەکانی وەرنەگرتبو، ئەو کاتە سورەتە کورتەکانی نێواندار دەخوێنێ، هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا بزانە: سورەتی (الْمُفَصَّل)=نێواندار، لە (الْحُجُرات) تا (قُلْ أَعُوذ بِرَبِّ النّاس)یە، جا درێژەکانی (الْمُفَصَّل) لە (الْحُجُرات) تا (عَمَّ)یە، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، بۆیێ بە (الْمُفَصَّل)=نێواندار ناو دەبرێن، چونکە زۆر جار نێوان دەکەوێتە نێو سورەتەکانی: بە (بِسْمِ الله الرَّحمنِ الرَّحيم)، هەروەك لە (الإتقان)دا فەرموویەتی.

هەروەها (وَلِلْعَصْرِ وَالْعِشاءِ) سوننەتە لە یەکەمو دووەمی عەسرو عیشادا (أَوْساطُهُ) ناوەنجیەکانی نێواندار بخوێندرێن، واتە: لە (عَمَّ) تا (الضُّحى).

هەروەها (وَلِلْمَغْرِبِ) سوننەتە: لە یەکەمو دووەمی مەغریبدا (قِصارُهُ) کورتەکانی نێواندار بخوێندرێن، واتە: لە (اَلضُّحى) تا (اَلنّاسِ).

هەروەها (وَلِصُبْحِ الْجُمُعَةِ) سوننەتە بۆ سبەینێی ڕۆژی هەینی لە دوای فاتیحە: (فِىالأُولى الم التَّنْزيل) لە ڕەکعەتی یەکەمدا سورەتی (الم السجدة) بە تەواوی بخوێنێ (وَفِى الثّانِيَةِ هَلْ أَتى) لە ڕەکعەتیدووەمیشدا سورەتی (هَلْ أَتى) بە تەواوی بخوێنێ، هەر چەند ئیمامیش بێئو ئیزنی مەئموومەکانیشی وەرنەگرتبێ.

جا ئەگەر کاتەکە تەنگ بوو و هەر دوو سورەتی بە تەواوی پێ نەدەخوێندران، ئەو کاتە دوو سورەتی کورت دەخوێنێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، بەڵام لە (نهایة)و (مغنی)دا دەفەرموون: بەشێکی سورەتییەکەم لە ڕەکعەتی یەکەمدا دەخوێنێو بەشێکی سورەتیدووەمیش لە ڕەکعەتیدووەمدا دەخوێنێ.

جا بزانە: دیاریکردنی ئەو سورەتانەیڕابردوو گشتی لە حەدیسی (صحيح)دا بەڵگەی لە سەرە، لە بەر درێژی نەماننووسی، هەروەها ئەو سورەتانەی تایبەت بە نوێژە

سوننەتەکانن، هەر یەکەی لە شوێنیخۆیاندا باسیان دەکەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: سەرچاوەکان دەفەرموون: لە نوێژی بە ئاشکرادا سوننەتە: ئیمام لە دوای تەواوکردنی فاتیحەیخۆی بە قەد فاتیحە خوێندنێك بێدەنگ بێ، تاکو

....

مەئموومیش فاتیحەیخۆی بخوێنێ، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن سَمُرةﷺ: سَكْتَتانِ حَفِظْتُهما مِنْ رَسُولِ اللهِﷺ: سَكْتَةٌ إذا كَبَّرَ وَسَكْتَةٌ إذا فَرَغَ مِنْ قِراءَةِ وَلا الضّالِّين﴾ رواه ابوداود والترمذی بسند حسن، دوو بێدەنگبوونم لە پێغەمبەرﷺ وەبیر دێ، یەکەم: لە دوای (الله اکبر)ی نوێژدابەستن بۆ دوعای (افتتاح). دووەم: لە دوای تەواوکردنی فاتیحە. واتە: تاکو مەئموومەکانیش ماوەی فاتیحە خوێندنیان هەبێ.

جا دەفەرموێ: ئیمامی(السَّرَخْسی) فەرموویەتی: سوننەتە لەو بێدەنگبوونەدا ئەم دوعایە بە نهێنی بخوێنێ–کە هەم لە (افتتاح)شدا سوننەت بوو–: ﴿أَللّهُمَّ باعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطايايَ كَما باعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، أَللّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطايا كَما يُنَقّى الثَّوبُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، أَللّهُمَّ اغْسِلْ خَطايايَ بِالْماءِ والثَّلْجِ وَالْبَرَدِ﴾ رواه الشیخان، بەڵام لە زۆربەی سەرچاوەکاندا دەفەرموون: لەو بێدەنگبوونەدا قورئانخوێندن خێرترە، کەوابو: لەو قورئانخوێندنەشدا دەبی ئاگاداری ڕیزیقورئان بێو لە دوای یەکتریش بێ، واتە: ئەو ئایەتو سورەتانەی بە دەنگ دەیانخوێنێ، لە دوای ئەوە بن: کە بە بێدەنگ خوێندویەتی، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتیو ئێستاش لە سێیەمدا ڕوونی دەکەینەوە، ان شاء الله تعالى.

دووەم: ئەگەر لە ڕەکعەتی یەکەمو دووەمدا یەك سورەتی دووبارە کردەوە، دروستەو سوننەتەکە پێك دێ ، هەروەك لە (نهایە)دا فەرموویەتی ﴿قَرَأَالنَّبِيُّﷺ: إذا زُلْزِلَتِ ٱلاَرْضُ فِالرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِما﴾ رواه ابوداود باسنادصحیح، پێغەمبەرﷺ لە هەردوو ڕەکعەتی نوێژی سبەینێدا سورەتی (إذا زُلْزِلَتِ الارضُ)ی دووبارە کردەوە.

هەروەها دروستە: دوو سورەتو زیاتریش لە یەك ڕەکعەتدا بخوێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿قَرَأَ النَّبِيُّﷺ فِالثّالِثَةِ مِنَ الْوَتْرِ: قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ﴾ رواه اصحاب السنن بسندحسن، پێغەمبەرﷺ لە ڕەکعەتی سێیەمی وەتردا (قل هوالله)و هەردوو (قل أعوذ)ی خوێندن. هەروەها دروستە: یەك سورەتیش بکرێتە دووبەش، هەر بەشێکی لە ڕەکعەتێکدا بخوێندرێ ﴿قَرَأَالنَّبِيُّﷺ فِي صَلاةِالْمَغْرِبِ بِسُورَةِٱلأَعْرافِ، فَرَّقَها فِي رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه النسائی باسنادحسن، پێغەمبەرﷺ سورەتی (الاعراف)ی لە نوێژی مەغریبدا خوێند، بەسەر دوو ڕەکعەتدا بەشی کرد.

سێیەم: مەرج نیە لە دوای فاتیحە هەر سورەت بخوێندرێ، بەڵکو سوننەتەکە

به ئایەتێکیش پێك دێ، بەلام سورەتێکی تەواو-هەرچەند کورتیش بێ- خێری گەورەترە لـە چـەند ئایـەتێکی بـە ئەنـدازەیخۆی، تـەنها لـە تـەراویحی ڕەمەزانـدا نـەبێ؟ چـونکە لە تەراویحـدا سونەتە: تا کۆتایی ڕەمـەزان هەموو قورئان ختم بکرێ، هەروەك لە زۆربەی

....

سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، جا ئەگەر ئایـەتی خوێنـد، وەها خێرتـرە: لە هەر ڕەکعەتێکدا لە سێ ئایەت کەمتر نـەخوێنێ، هـەروەك لـە (تحفـە)دا فەرموویـەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثَلاثُ آياتٍ يَقْرَأُ بِهِنَّ أَحَدُكُمْ فِصَلاتِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلاثِ خَلِفاتٍ عِظامٍ سِمانٍ﴾ رواه مسلم، یەکێکتان سێ ئایەتی قورئان لە نوێژدا لە دوای فاتیحە بخوێنێ، خێری زیاترە لە سێ ووشتری ئاوسی گەورەو قەڵەو.

ئێنجا بزانە: سورەت بخوێنێ، یان ئایەت، هەر سوننەتە لە سـەر ڕیـزی قورئـان بـێ: کـە لە لای (الْبَقَرة)وە بۆ (قلْ أعُوذ)ە، هەم لە دوای یەکتریش بێ، واتە: کە سورەتێکی خوێند لە ڕەکعەتیدووەمیشدا سورەتی دوای ئەوی بخوێنێ، پاشەو پاش لە لای (قل أعـوذ) بـۆ لای (البقرة) نەگەڕێتەوەو هیچ سورەتێکیش بەجێ نەهێڵێ‌و نەرواتە سـەر سـورەتێکیتر، مەگەر لە شەرعدا فەرمانی پێکرابێ: وەك نوێژی وەترو سـبەینێی هـەینی-کـە باسمـان کرد- کەوابو: ئەگەر (قُلْ أعُوذ بِربِّ النَّاسِ)ی خوێنـد، سـوننەتە: لـە ڕەکعـەتی دووەمـدا بەشـێك لـە سـەرەتایی (الْبَقَـرة) بخـوێنێ، تـاکو ڕیـزی قورئـان تێـك نەچـێ، هـەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەگەر لە ڕەکعەتییەکەمدا (قُلْ هُوَ الله أحَدٌ)ی خوێنـد، لـە ڕەکعەتیدووەمیشـدا بەشـێکی (قُـلْ أعُـوذُ بِـرَبِّ الْفَلَـق) دەخـوێنێ، هـەروەك لـە (نهایـة)و (الشـروانی)دا ڕوون کراوەتـەوە، واتـە: بـە تـەواوی نـایخوێنێ؟ نـەوەك ڕەکعەتییەکـەم لـە دووەم کورتتر ببێ، پاشە و پاشیش ناگەڕێتەوە: تـاکو (إنَّـا أعْطَيْنـاك) بخـوێنێ؟ نـەوەك ڕیـزی قورئان تێك بچێ، وَاللهُ أعْلَم.

چوارەم: ئەگەر قورئانخوێندنی دوایفاتیحەی لێ تێك چوو، یان ڕووداوێکیتری بە سەر هات، دروستە: واز لە قورئانخوێندن بێنێ‌و ڕوکووع ببا، هەروەها ئەگەر هیچ عوزرێکیشی نـەبێ هەر دروستە، هەروەك لە (شرح مسلم)دا فەرموویەتی ﴿عن عبدالله بن السائبﷺ صَلَّى لَنا النَّبِيُّﷺ الصُّبْحَ، فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَالْمُؤْمِنِينَ حَتَّى جاءَ ذِكْرُ مُوسى أَوْ ذِكْرُ عِيسى أَخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ نوێژی سبەینێی بە جەماعەت بۆ کردین‌و دەستی بە سـورەتی(قَـدْ أفْلَـحَ الْمُؤمِنُـونَ) کـرد، تـا گەیشـتە باسـی (موسـی)پێغەمبـەر، یـان (عیسی)پێغەمبەر علیهما الصلاة والسلام، کۆکەیەك گرتی‌و یەکسەر ڕوکووعی برد.

پێنجەم: بۆ ئیمامو بۆ ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لەم نوێژانەدا فاتیحەو سورەتی دوایفاتیحە بە دەنگیئاشکرا بخوێنن: لە ڕەکعەتی یەکەمو دووەمی مەغریبو عیشاو سبەینێو لە نوێژیجومعەو لەو نوێژانەی بە شەوێ قەزایان دەکاتەوە
اَلْخَامِسُ: اَلرُّكُوعُ، وَأَقَلُّهُ أَنْ يَنْحَنِيَ قَدْرَ بُلُوغِ رَاحَتَيْهِ رُكْبَتَيْهِ بِطُمَأْنِينَةٍ بِحَيْثُ يَنْفَصِلُ رَفْعُهُ عَنْ هَوِيِّهِ،

–هەرچەند نوێژیڕۆژیش بن–و لە نوێژی جەژنەکانو بارانو مانگگیرانو تەراویحو وەتری ڕەمەزانو گشت سوننەتێکیتر: کە لە شەوێدا بکرێن، جگە لە (رواتب)–واتە: سوننەتەکانی پێشو دوای نوێژە واجبەکان–چونکە ئەوانە لە شەوێو لە ڕۆژێدا بە دەنگی نهێنی دەکرێن.

هەروەها بۆ هەردووکیان سوننەتە بە دەنگینهێنی بخوێنن: لە نوێژی نیوەڕۆو عەسرو ڕۆژگیرانو گشت سوننەتەکانیتر: کە لە ڕۆژێدا بکرێنو لەو نوێژانەی بە ڕۆژێ قەزایان دەکاتەوە–هەر چەند نوێژی شەویش بن– بەڵام نوێژی(جَنازة) لە شەوێو لە ڕۆژێدا هەر بە دەنگینهێنی دەکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو باسانە ڕوون کراونەوە بە بەڵگەی شوێنکەوتنیپێغەمبەرﷺ لە گشتیاندا، بۆ نمونە: ﴿عَنْ أبىمعمر: سَأَلْتُ خَبَّاباًﷺ أَكَانَ النَّبِيُّﷺ يَقْرَأُ فِىالظُّهْرِ وَالْعَصْرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ بِأَيِّ شَيْءٍ تَعْلَمُونَ قِرائَتَهُ؟ قالَ: بِاضْطِرابِ لِحْيَتِهِ﴾ رواه البخارى، پرسیارم لە (خباب) کرد: ئایا پێغەمبەرﷺ لە نوێژی نیوەڕۆو عەسردا هیچی دەخوێند؟ فەرمووی: بەڵێ، گوتم: بە چی دەتانزانی دەخوێنی؟ فەرمووی: بە لەرزینەوەی ڕیشیپیرۆزی دەمانزانی، واتە: دەنگی هەڵنەدەهێنا.

ئینجا بزانە: لە دوای تەواوکردنیفاتیحە، یان سورەت لە پێش (الله اکبر)ی ڕوکووعدا بێدەنگبوونێکیکەم سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿-﴿ ڕوکووع ﴾

(اَلْخامِسُ) پێنجەم لە ڕوکنەکانی نوێژ: (اَلرُّكُوعُ) ڕوکووع بردنە، یەك جار لە هەموو ڕەکعەتێکدا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿اِرْكَعُوا وَاسْجدُوا﴾ ڕوکووع ببەنو سوجدە ببەن. هەروەها پێغەمبەرﷺ بە نوێژکەرێکی فەرموو: ﴿ثُمَّ ارْكَعْ حَتّى تَطْمَئِنَّ راكِعاً﴾ رواه الشيخان، ئینجا لە دوای فاتیحە خوێندن ڕوکووع ببەو خۆت لە ڕوکووعدا ڕابگرە.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترینی ڕوکووع بردن بە پێوە کە دروست بێ، ئەمەیە: (أَنْ يَنْحَنِيَ) پشتی بچەمێنێتەوە (قَدْرَ بُلُوغِ راحَتَيْهِ) بە قەد ئەوەندەی: هەردوو بەرە دەستەکانی بگەنە (رُكْبَتَيْهِ) هەردوو ئەژنۆیەکانی (بِطُمَأْنِينَةٍ) ماوەیەکیش لە ڕوکووعدا خۆی ڕابگرێ تا ئەندامەکانی جێگیر دەبن (بِحَيْثُ) بە شێوەیەکی وەها: (يَنْفَصِلُ رَفْعُهُ) هەڵسانەوەی جیا

ببێتەوە (عَنْ هَوِيِّهِ) لە هاتنەخوارەوەی بۆ ڕوكووع، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو.

جا ئەگەر ئەوها ڕوكووع نەبا، نوێژەكەی دروست نیە ﴿عَن حذيفةﷺ: أَنَّهُ رَأى رَجُلاً لايُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ، فَقالَ لَهُ: ماصَلَّيْتَ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِى فَطَرَ اللهُ

وَلاَ يَقْصِدُ بِهِ غَيْرَهُ فَلَوْ هَوَى لِتِلاَوَةٍ فَجَعَلَهُ رُكُوعاً لَمْ يَكْفِ، وَأَكْمَلُهُ تَسْوِيَةُ ظَهْرِهِ وَعُنُقِهِ وَنَصْبُ سَاقَيْهِ وَأَخْذُ رُكْبَتَيْهِ بِيَدَيْهِ وَتَفْرِقَةُ أَصَابِعِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَيُكَبِّرُ فِي اِبْتِداءِ هَوِيِّهِ

مُحَمَداًﷺ عَلَيْها﴾ رواه البخاري، حەزرەتی(حذيفة) پیاوێكی دیت نوێژ دەكاو ڕوكووعو سوجدە تەواو ناكا، ئینجا (حذيفة) پێی فەرموو: نوێژت نەكرد–واتە: نوێژەكەت دروست نیە– ئەگەر بمری لە سەر ڕێبازە پاكەكەی پێغەمبەرﷺ نامری.

(وَلا يَقْصِدُ بِهِ غَيْرَهُ) مەبەستی بە چوونە ڕوكووع هیچیتر نەبێ، كەوابو: (فَلَوْ هَوَى) ئەگەر هاتە خوارەوە (لِتِلاوَةٍ) بە مەبەستی سوجدەی(تِلاوَة)، یان بە مەبەستێكیتر (فَجَعَلَهُ رُكُوعاً) ئینجا كە گەیشتە سنووری ڕوكووع، نیەتی گۆڕاو كردیە ڕوكووع، ئەوە (لَمْ يَكْفِ) دروست نیەو بە بەر ڕوكووع ناكەوێ، بەڵكو واجبە: پشتی بە تەواوی ڕاست بكاتەوە، ئینجا بە نیەتی ڕوكووع دووبارە بێتە خوارەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی ڕوكووع لە گەڵ شێوەیڕابردووشدا (تَسْوِيَةُ ظَهْرِهِ وَعُنُقِهِ) ڕاستكردنی پشتو ئەستۆیەتی بە یەكسانی، واتە: پشتی كووڕ نەكاتەوەو سەریشی لە پشتی بەرزترو نزمتر نەبێ (وَنَصْبُ ساقَيْهِ) هەردوو لولە قاچەكانی تا پشتێندی ڕاست دابچەقێنێ، واتە: ئەژنۆیەكان نەچەمێنێ (وَأَخْذُ رُكْبَتَيهِ بِيَدَيْهِ) هەردوو ئەژنۆیەكانی بە دەستەكانی بگرێ (وَتَفْرِقَةُ أَصابِعِهِ) پەنجەكانیشی لێك بڵاو بكا (لِلْقِبْلَةِ) بەرەو لای قیبلە، واتە: بەرەو ڕاستەو چەپە لایاننەدا ﴿عن ابىحُمَيدﷺ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ إذا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذاءَ مَنْكِبَيْهِ، وَإذا رَكَعَ أَمْكَنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ هَصَرَ ظَهْرَهُ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرمﷺ دیت: هەر كاتێك (الله اكبر)ی دەگوت، دەستەكانی تا بەرامبەر شانەكانی بەرز دەكردەوەو هەر كاتێك ڕوكووعی بردبا، هەردوو دەستەكانی لە هەردوو ئەژنۆكانی گیر دەكردن، ئینجا پشتی دەچەماندەوەو لە گەڵ ئەستۆی ڕاستی دەكرد.

ئینجا بزانە: سوننەتە پیاو ئەنیشكەكانی لە تەنیشتەكانی دوور بخاتەوەو ئافرەتیش بە پێچەوانەیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَيُكَبِّرُ فِى اِبْتِداءِ هَوِيِّهِ) سوننەتە لە سەرەتای هاتنەخوارەوەی بۆ ڕوكووع بڵێ: (أللهُ أكبر)، جا ئەگەر ئیمام بوو، سوننەتە دەنگی بەرز بكاتەوە ﴿عن أبىهريرةﷺ: كانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ،

ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قائِمٌ: رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بۆ چوونە ڕوکووع دەیفەرموو: (الله أكبر)، ئینجا کە لە ڕوکووع هەڵدەستاوە دەیفەرموو: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ)، ئینجا کە بە پێوە ڕادەوەستا، دەیفەرموو: (ربَّنا لَكَ الحَمْدُ).

وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ كَإِحْرامِهِ وَيَقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم. ثلاَثاً، وَلاَ يَزِيدُ الْإِمَامُ، وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ: اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي.

هەروەها (وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ) سوننەتە: لە گەڵ سەرەتای (الله أكبر)دا هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە (كَإِحْرامِهِ) وەك دەست بەرزکردنەوەی نوێژدابەستن، ئینجاکە دەستەکانی گەیشتنە بەرامبەر شانەکانی بۆ ڕوکووع دەچەمێتەوە، لەو (الله أكبر)و دەست بەرزکردنەدا جیاوازی هیچ نوێژێكو هیچ نوێژکەرێكو هیچ حاڵەتێکی نوێژ نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی ﴿عن إِبْن عمررَضِيَ اللهُ عَنْهُما: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ إِذا قامَ فِالصَّلاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَكانَ يَفْعَلُ ذلِكَ حِينَ يُكَبِّرُ لِلرُّكُوعِ وَإِذا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، وَلايَفْعَلُ ذلِكَ فِي السُّجُودِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرمﷺ دیت: لە کاتی نوێژدابەستندا هەردوو دەستەکانی تا بەرامبەر شانەکانی بەرز کردنەوە، هەروەها کە بۆ چوونە ڕوکووع (ألله أكبر)ی دەگوتو کە لە ڕوکووع هەڵدەستاوە بە هەمان شێوە دەستی بەرز دەکردنەوە، بەڵام کە سوجدەی دەبردو کە لە سوجدە هەڵدەستاوە دەستی بەرز نەدەکردنەوە.

(وَيَقُولُ) ئینجا کە لە ڕوکووع جێگیر بوو، سوننەتە بڵێ: (سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم) چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَمّاالرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ﴾ رواه مسلم، لە ڕوکووعدا ناوی پەروەردگار بە گەورە بێنن. (ثَلاثاً) لای کەمی سوننەتە سێ جار بیڵێ، بەڵام بە یەك جاریش بنچینەی سوننەتەکە وەدەست دێ.

هەروەها سوننەتە: وشەی (وَبِحَمْدِهِ)ش بە دوایدا بڵێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: چونکە سێ جارەکەو ووشەکە لە دوو حەدیسی بێهێزدا هاتون، کە لە (المجموع)دا هێناونیو هەم فەرموویەتی: زیکرەکانی ناو ڕوکووعو ناو سوجدەو هەم (سَمِعَ اللهُ)و (الله اكبر)ەکان–جگە لە نوێژدابەستن– گشتیان سوننەتنو واجب نین، کەوابو، ئەگەر هیچیشیان نەڵێ، نوێژەکە هەر دروستە.

(وَلايَزِيدُالْامامُ) ئیمامیءنوێژ لەو سێ جارە زیاتر هیچ زیکرێکیءتر لە ڕوکووعدا ناکا، چونکە ئەگەر گشت مەئموومەکان ڕازی نەبن زیاتر ناپەسندە (وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ) بەڵام ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لە دوای سێ جارەکە ئەم زیکرەش زێدە بکاو بڵێ: ﴿أَللّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي﴾ رواه مسلم، زاد ابن حبان: ﴿وَمااسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي﴾.

هەروەها بۆ ئیمامی کۆمەڵێکی سەرژمێرکراویش –بەو مەرجانەی لە (دعاء الأفْتِتاح)دا باس کران، ئەگەر ڕازی بن– سوننەتە: ئەو زێدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

اَلسَّادِسُ: اَلاِعْتِدالُ قَائِماً مُطْمَئِنّاً، وَلاَ يَقْصِدُ غَيْرَهُ فَلَوْ رَفَعَ فَزَعاً مِنْ شَيْءٍ لَمْ يَكْفِ، وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ مَعَ ابْتِدَاءِ رَفْعِ رَأْسِهِ قَائِلاً: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَإِذا انْتَصَبَ قَالَ: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ. وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ: أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ–وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ– أَللّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعطِيَ لِما مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

6–﴿ هەڵسانەوە لە ڕوکووع ﴾

(اَلسَّادِسُ) شەشەم لە ڕوکنەکانی نوێژ: (الإِعْتِدالُ) هەڵسانەوەیە لە ڕوکووع: تا پشتی ڕاست دەبێتەوە (قائِماً) لەو کاتەی بە پێوە نوێژ دەکا، واتە: ئەگەر بە پێوە نەبو، واجبە: بگەڕێتەوە سەر شێوەی پێش ڕوکووع، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَعْتَدِلَ قائِماً﴾ رواه الشيخان، ئینجا لە ڕوکووع هەڵسەوە تا پشتت ڕاست دەبێتەوە.

(مُطْمَئِنّاً) واجبە: لەو ڕاستبوونەوەیەدا خۆی ڕابگرێ تا ئەندامەکانی جێگیر دەبن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَطْمَئِنَّ قائِماً﴾ رواه ابن ماجه بسندصحيح، ئینجا لە ڕوکووع هەڵسەوەو بە پێوە خۆت ڕابگرە.

(وَلا يَقْصِدُ غَيْرَهُ) مەبەستی بەو هەڵسانەوەیە هیچیتر نەبێ (فَلَوْ رَفَعَ) ئەگەر هاتو: سەری بەرز کردەوە (فَزَعاً مِنْ شَيْءٍ) لە ترسی شتێك (لَمْ يَكْفِ) دروست نیەو بە بەر هەڵسانەوە ناکەوێ، بەڵکو واجبە: بگەڕێتەوە بۆ ڕوکووع، ئینجا دووبارە هەڵسێتەوە.

(وَيُسَنُّ رَفْعُ يَدَيْهِ) سوننەتە: هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە تا بەرامبەر شانەکانی، وەك دەست بەرزکردنەوەی نوێژدابەستن (مَعَ ابْتِداءِ رَفْعِ رَأْسِهِ) لە گەڵ سەرەتای سەر بەرزکردنەوەیدا، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (إبْن عمر)یڕابردوو لە ڕوکووعدا (قائِلاً) لە کاتی هەڵسانەوەدا بڵێ: ﴿سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ﴾ رواه الشيخان، جا بزانە: سوننەتە ئیمام ئەو ڕستەیە بە ئاشکرا بڵێ.

(فَإِذاانْتَصَبَ) جا کە تەواو پشتی ڕاست کردەوە، دەستەکانی بە تەنیشتەکانیدا شۆڕ دەکاتەوەو (قالَ) بە دەنگیەنهێنی دەڵێ: ﴿رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ﴾ رواه الشيخان، ئینجا بۆ ئیمامو بۆ مەئموومو بۆ ئەو کەسەش: کە بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لە دوای (رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ) بە دەنگیەنهێنی بڵێ: ﴿حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبارَكاً فِيهِ﴾ رواه البخاري، هەم ﴿مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمابَيْنَهُمَا وَمِلْءَ ماشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ﴾ رواه مسلم.

جا ئەگەر ئیمام بوو، لەو زیکرانەیڕابردوو زیاتر ناڵێ، بەڵام (وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ) ئەو کەسەی

بە تەنهایی نوێژ دەکا، سوننەتە لە دوای ئەو زیکرەی ڕابردوو، ئەم زیکرەش زێدە بکاو بڵێ: ﴿أَهْلَ الثَّناءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ ما قالَ الْعَبْدُ–وَكُلُّنا لَكَ عَبْدٌ– أَللّهُمَّ لامانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَلا مُعْطِيَ لِما مَنَعْتَ وَلا يَنْفَعُ ذا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾ رواه مسلم.
وَيُسَنُّ الْقُنُوتُ فِي إِعْتِدالِ ثانِيَةِ الصُّبْحِ، وَهُوَ أَللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ...إلىآخِرِهِ، وَالْإِمامُ بِلَفْظِ الْجَمْعِ

هەروەها بۆ ئیمامی کۆمەڵێکی سەرژمێرکراویش–بەو مەرجانەی ڕابردوو لە (افْتِتاح)دا، ئەگەر ڕازی بن– سوننەتە ئەو زێدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ قونووت ﴾

(وَيُسَنُّ الْقُنُوتُ) خوێندنی قونووت سوننەتە (فِي إِعْتِدالِ ثانِيَةِ الصُّبْحِ) لە ڕاستبوونەوەی ڕەکعەتی دووەمی‌نوێژی سبەینێدا لە دوای (سَمِعَ اللهُ)...هتد ﴿عَنِ الْبَراءِ وأنس رضىالله عنهما: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كانَ يَقْنُتُ فِالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژی سبەینێ‌و لە نوێژی مەغریبدا قونووتی دەخوێند.
ئینجا بزانە: بە بەڵگەی (اجماع): قونووت لە نوێژی‌مەغریبدا (نَسْخ) بۆتەوەو ناخوێندرێ، هەروەك لە (المجموع)و (ارشادالسارى)دا فەرموویانە.
بەڵام لە نوێژی‌سبەینێدا هەروەك سەردەمی پێغەمبەر ﷺ ماوەتەوەو دەخوێندرێ، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عَن أنس ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَنَتَ شَهْراً يَدْعُو عَلَيْهِمْ ثُمَّ تَرَكَ، فَأَمّا فِي الصُّبْحِ فَلَمْ يَزَلْ يَقْنُتُ حَتّى فارَقَ الدُّنْيا﴾ حديث صحيح رواه الدارقطني مِنْ طُرُقٍ بأسانيد صحيحة، وصححه الحاكم والبيهقى، وصححه النواوى فىالمجموع، پێغەمبەر ﷺ ماوەی مانگێك لە هەموو نوێژەکاندا قونووتی دەخوێند دوعای لە دژی کافرەکان دەکرد، ئینجا وازی لە قونووت هێنا، بەڵام لە نوێژی سبەینێدا وازی نەهێناو بەردەوام قونووتی دەخوێند تا وەفاتی کرد.
(وَهُوَ) قونووت ئەمەیە: ﴿أَللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعافِنِي فِيمَنْ عافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبارِكْ لِي فِيما أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ ما قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلايُقْضَى عَلَيْك وَإِنَّهُ لايَذِلُّ مَن والَيْت وَلايَعِزُّ مَنْ عادَيْت تَبارَكْتَ رَبَّنا وَتَعالَيْتَ﴾ رواه اصحاب السنن وغيرهم باسناد صحيح واللفظ للبيهقى، وزاد النسائى: ﴿وَصَلَّىاللّٰهُ عَلَىالنَّبِيِّ مُحَمَّدٍ﴾.
هەروەها سوننەتە: لە دوای (تَعالَيْت)–واتە: لە پێش سەلەواتدا– بڵێ: ﴿فَلَكَ الْحَمْدُ عَلى ماقَضَيْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْك﴾. هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَالْإمامُ) سوننەتە ئیمامی‌نوێژ قونووتەکە بخوێنێ (بِلَفْظِ الْجَمْعِ) بە (ضمیر)ی کۆمەڵ، واتە: بڵێ: (اِهْدِنا، وَعافِنا، وَتَوَلَّنا، وَبارِك لَنا، وَقِنا، نَسْتَغْفِرُك، نَتُوبُ).

کەواتە: ناپەسندە ئیمام بە (ضمیر)ی تاك دوعای قونووت بخوێنێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لا يَؤُمُّ عَبْدٌ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِدَعْوَةٍ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خانَهُمْ﴾ رواه ابوداود والترمذى بسند حسن، هیچ مرۆڤێك ئیمامەتی بۆ کۆمەڵێك نەکاو تەنها

وَالصَّحِيحَ سَنُّ الصَّلاَةِ عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ فِى آخِرِهِ وَرَفْعُ يَدَيْهِ، وَلاَ يَمْسَحُ وَجْهَهُ، وَأَنَّ ٱلإِمَامَ يَجْهَرُ بِهِ وَأَنَّهُ يُؤَمِّنُ الْمَأمُومُ لِلدُّعَاءِ

بە تایبەتیش دوعا بۆ خۆی بکاو ئەوانیش بەشدار نەکا، جا ئەگەر وا بکا، بەڕاستی خیانەتی لە گەڵ کردون.

ئینجا بزانە: دوعاکردن بۆ ئیمام لە ناو نوێژدا بە (ضَمیر)ی کۆمەڵ، تایبەتە بە قونووت، واتە: ئیمام دوعایەکانیتر لە ناو نوێژدا بە (ضمیر)ی تاك دەخوێنێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالصَّحِيح) بە فەرموودەی ڕاست (سَنُّ الصَّلاةِ) سەلەوات سوننەتە (عَلَى رَسُولِ اللهِﷺ) لە سەر پێغەمبەرﷺ (فِى آخِرِهِ) لە کۆتایی قونووتدا، بە بەڵگەی زیادەکەی (النسائی) لە حەدیسەکەیڕابردوودا، هەروەها سەلامو بەشدارکردنی (آلْ)و (صَحابة)ش سوننەتە، هەروەك لە (تحفة)و (نهايه)دا فەرموویانە، واتە: بڵێ: (وَصَلّىاللّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ).

هەروەها ئەگەر بە تەنهایی نوێژی دەکرد، یان ئیمام بوو، بەڵام گشت مەئمومەکان بەو مەرجانەیڕابردوو لە (إفتِتاح)دا، ئیزنیان دابو، سوننەتە: قونووتەکەی ئیمامی(عمر)ش بخوێنێ–کە لە نوێژی(وتر)دا باسی دەکەین– ان شاء الله تعالى، ئیتر مەرج نیە هەر ئەو ووشانە لە قونووتدا بڵێ، بەڵکو ئایەتەکانی قورئان–کە دوعایان تێدایە– ئەوانیش دروستن، بەڵام ناپەسندە قونووت درێژ بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَرَفْعُ يَدَيْهِ) هەروەها سوننەتە لە کاتی خوێندنیقونووتدا هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوەو بەرەدەستەکانی بەرەو ئاسمان بێ، جیاوازی ئیمامو مەئمومو بە تەنهاش نیە ﴿عن أنسﷺ: لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ كُلَّما صَلّىالْغَداةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ يَدْعُو عَلَيْهِمْ﴾ رواه البيهقى باسناد حسن، پێغەمبەرمﷺ دیت: هەر جارێك نوێژی سبەینێی کردبا، هەر دوو دەستەکانی بەرز دەکردنەوەو دوعای لە دژی کافرەکان دەکرد.

جا بزانە: ئەگەر بۆ لابردنی بەڵا قونووتی دەخوێند، ئەو کاتە سوننەتە پشتەدەستەکانی بەرەو ئاسمان بێ، هەروەك لە باسی(دوعایدوای‌نوێژەکان) بەڵگەی بۆ دێنین،ان شاء الله تعالى.

(وَلا يَمْسَحُ وَجْهَهُ) سوننەت نیە لە قونووتدا دەست بە ڕوخساریدا بێنێ، چونکە لە هیچ حەدیسێکی (صحیح)دا نەهاتوە (وَأَنَّ الْإمامَ يَجْهَرُ بِهِ) هەروەها سوننەتە ئیمام بە دەنگیئاشکرا قونووت بخوێنێ، بەڵام ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ بکا سوننەتە: بە نهێنی

بیخوێنێ.

(وَأَنَّهُ يُؤَمِّـنُ الْمَأْمُومُ) هەروەها سوننەتە: مەئمووم بە دەنگ بڵێ: آمین (لِلدُّعاءِ) کە ئیمام دوعای قونووت دەخوێنێ: لە (اَللَّهُمَّ اهْدِنا) تا (شَرَّ ما قَضَيْتَ)، کەواتە: مـەئمووم دوعـای

وَيَقُـولُ الثَّنـاءَ، فَـإِنْ لَـمْ يَسْـمَعْهُ قَنَـتَ، وَيُشْـرَعُ الْقُنُـوتُ فِـي سَـائِرِ الْمَكْتُوبَـاتِ لِلنَّازِلَـةِ لاَ مُطْلَقاً عَلَى الْمَشْهُورِ. اَلسَّابِعُ: اَلسُّجُودُ، وَأَقَلُّهُ مُبَاشَرَةُ بَعْضِ جَبْهَتِهِ مُصَلاَّهُ،

قونـووت نـاخوێنێ، بـەڵام (وَيَقُـولُ الثَّنـاءَ) مـەدح و سوپاسـی خـوا بـە نهێنـی لـە گـەڵ ئیمامەکەیدا دەخوێنێ، واتە: (فَإِنَّكَ تَقْضِي) تا (وَأَتُوبُ إِلَيْك)، هەروەها لە سەلەواتیشدا دەڵێ: آمین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (فَإِنْ لَـمْ يَسْـمَعْهُ) جا ئەگـەر مەئمووم گوێی لە قونووتی ئیمام نەبو، لە بەر دووری، یان کەڕی، یان تێی نەگەیشت، ئەو کاتە (قَنَتَ) سوننەتە بە نهێنی قونووت بخوێنێ.

(وَيُشْـرَعُ الْقُنُـوتُ) قونـووت خوێنـدن سـوننەتە (فِـی سـائِرِ الْمَكْتُوبـاتِ) لـە گشـت نوێـژە واجبەکانیتریشدا: لە هەڵسانەوەی ڕوکووعی ئاخیردا (لِلنَّازِلَةِ) بە هۆی هاتنی بەڵایەك بـۆ سەر موسوڵمانان: وەك جەنگ و گرانـی و مردنـی بـە کۆمـەڵ و یـان دیـل بـوونی زانایـەکی ئیسلام، یان سەرکردەیەکی ئیسلام و ئەو جۆرە بەڵایانە ﴿عن أنس ﷺ: قَنَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْراً يَدْعُو عَلَى قاتِلِ الْقُرّاءِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەر ﷺ لـە دوای ڕوکـووع ماوەی مانگێك قونووتی خوێند، دوعای لە دژی ئەو کافرانە دەکرد: کە حـەفتا (صـحابة) قورئانخوێنەکانیان شەهید کردبون.

(لاَمُطْلَقـاً) بـەڵام ئەگـەر بـەڵا نـەهاتبو قونـووت سـوننەت نیـە (عَلَىالْمَشْـهُورِ) لـە سـەر فەرموودەی ناسراویمەزهەب ﴿عن أنس ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كانَ لاَيَقْنُتُ إِلاَّ إِذا دَعا لِقَوْمٍ أَوْ دَعا عَلَىقَوْمٍ﴾ صححه ابن خزيمة، پێغەمبەر ﷺ لە نوێژە واجبەکاندا قونووتی نەدەخوێنـد، مەگەر دوعای بۆ چەوساوان کردبا، یان دوعای لە دژی ستەمکاران کردبا، واتە: ئەو کاتە قونووتی دەخوێند.

جا بزانە: ئەو قونووتەی بەڵا، لە نوێژی (جَنازَة) و لە نوێژە سـوننەتەکاندا سـوننەت نیـە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها قونووتی (وِتْر)ش لە نوێژە سوننەتەکاندا باس دەکەین، ان شاء الله تعالى.

﴿ سوجدە ﴾

(اَلسّـابِعُ) حەفتـەم لـە ڕوکنەکانینوێـژ: (اَلسُّـجُودُ) سـوجدەبردنە دوو جـار لـە هـەموو ڕەکعەتێکدا، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿اِرْكَعُوا وَاسْجُدوا﴾ ڕوکووع ببەن و سوجدە ببەن.

(وَأَقَلُّهُ) کەمترینی سوجدەبردن: کە دروست بێ (مُباشَرَةُ بَعْضِ جَبْهَتِهِ) ئەوەیە: بەشـێکی

تەوێڵەی-بە ڕووتی-بكاتە (مُصَلاّهُ) ئەو شوێنەی نوێژی لە سەر دەكاو لە سەری جێگیر بكـا، پێغەمبـەرﷺ بـە نوێژكەرەكـەی فـەرموو: ﴿ثُـمَّ اسْجُدْ حَتّى تَطْمَئِنَّ ساجداً﴾ رواه الشيخان، ئینجا لە دوای هەڵسانەوە لە ڕوكووع، سوجدە ببەو خۆت لە سوجدەدا ڕابگرە.

فَـإنَ سَـجَدَ عَلَـى مُتَّصِـلٍ بِـهِ جَـازَ إنْ لَـمْ يَتَحَـرَّكْ بِحَرَكَتِـهِ، وَلا يَجِـبُ وَضْـعُ يَدَيـهِ وَرُكْبَتَيهِ وَقَدَمَيْهِ فِالأظْهَرِ، قُلْتُ: اَلأَظْهَرُ وُجُوبُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ،

(فَإِنْ سَجَدَ) جا ئەگەر سوجدەی برد (عَلَى مُتَّصِلٍ بِهِ) لە سەر شتێكی كە بەخۆیەوە لكابێ، واتە: هەڵگیراوی خۆی بێ (جازَ) سوجدەكە دروستە (إِنْ لَمْ يَتَحَرَّكَ بِحَرَكَتِـهِ) ئەگـەر شـتەكە بە جولەی ئەوی نەجولێتەوە: وەكو دامێن، یان لیچـكە جلێكـی درێـژ، بـەڵام ئەگـەر هـاتو: سوجدەی لە سەر شتێك برد، كە هەڵگیراوی خۆی بوو و بە جولەی ئەویش دەجولاوە: وەك مێزەر دابنێتە سەر تەوێڵەی، یان دەستی دابنێتە بن تەوێڵەی، ئەو كاتە سوجدەی دروست نیە ﴿عن خبابﷺ: شَكَوْنا إلى رَسُولِ اللهِﷺ حَرَّ الرَّمْضاءِ فَلَمْ يُشْكِنا﴾ رواه مسلم، دەربارەی گەرمایی زەمین لە كاتی سوجدەدا، سكاڵامان هێنا لای پێغەمبەرﷺ ئەویش داواكاریەكـەی بەجێ نەهێنان. كەواتە: واجبە: تەوێڵەی بە ڕووتی دابنێتە سەر شوێنی نوێژ.

ئینجا بزانە: دەربارەی حەدیسەكەی(أنسﷺ) كە-لە (بخاریو مسلم)دایەو- دەفەرموێ: ﴿لە بەر گەرما نەمانـدەتوانی تەوێڵـەمان دابنـێینو لـە سـەر جلـەكانمان سـوجدەمان دەبرد﴾. ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: ئـەم حەدیسە بۆ سـەر جلێكـی داكەنـدراو بـەكار هێندراوە. هەم دەفەرموێ: ئەو دوو حەدیسەش كە دەفەرموون: ﴿پێغەمبەرﷺ لە سەر مێزەرەكەی سوجدەی برد﴾. هەم ﴿لە ڕۆژێكی بارانیشدا لە سەر پارچە جلێكیخۆی سوجدەی برد﴾. هەردووكیان (ضعيف)-بێهێزن. هەروەها دەفەرموێ: ئەگـەر تەوێڵـەی بریندار بوو و بە شتێك پێچای، ئەو كاتـە-بـە هـۆی عـوزر- دروسـتە: سـوجدە لـە سـەر پێچەرەكە ببا و دووبارەكردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، لە (المجموع)دا ئەو حەدیسـانەو ئەو مەسەلەی ڕوون كردونەوە.

بەڵام ئەگەر لە كاتی سوجدەیيەكەمدا گەڵایەك، یان شتێكیتری بە تەوێڵەوە لكا، ئـەوە واجبە: بۆ سوجدەیدووەم لایببا، ئەگینا: سوجدەیدووەمی دروست نیـە، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، هەروەها ئەگەر لە سەر تەختێك سوجدەی برد: كە بە جوولەی ئەوی دەجولاوە، ئەوەش دروستە، چونكە هەڵگیراوی خۆی نیە، هـەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلايَجِبُ) واجب نیە (وَضْعُ يَدَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ وَقَدَمَيْهِ فِيالأظْهَرِ) هەردوو دەستەكانو هـەردوو

ئەژنۆكانو هەردوو پێیەكانی دابنێتە سەر شوێنی نوێژ (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرمویٚ (الأظْهَر) بە فەرموودەی بەهێزتر (وُجُوبُه وَاللهُ أعْلَم) واجبە ئەو شەش ئەندامەش گشتی لە كاتی‌سوجدەدا دابنێتە سەر شوێنی نوێژ ﴿عَنْ اِبْنِ عبّاس رَضِىاللّهُ عَنْهُما:

وَيَجِبُ أَنْ يَطْمَئِنَّ وَيَنَالَ مَسجِدَهُ ثِقَلُ رَأْسِهِ، وأَنْ لا يَهوِيَ لِغَيرِهِ فَلَو سَقَطَ لِوَجهِهِ وَجبَ الْعَوْدُ إلى الإعْتِدالِ، وأَنْ تَرْتَفِعَ أسافِلهُ عَلى أَعالِيهِ فِي الأصَحِّ، وَأَكْمَلهُ يُكَبِّرُ لِهَوِيِّهِ

عَنِ النَّبِيِّﷺ أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: عَلىالْجَبْهَةِ وَأَشارَ اِلَى أَنْفِهِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وأَطْرافِ الْقَدَمَيْنِ﴾ رواه الشيخان، فەرمانم پێكراوە: لە سەر حەفت ئێسقان سوجدە ببەم: لە سەر تەوێڵە–ئاماژەی بۆ لووتیشی كردو– لە سەر هەردوو دەستەكانو لە سەر هەردوو ئەژنۆكانو لە سەر زگی پەنجەی پێیەكان.

(وَيَجِبُ أنْ يَطْمَئِنَّ) واجبە: لە سوجدەدا خۆی ڕابگرێ، بە بەڵگەی ﴿ثُمَّ اسْجُدْ حَتّى تَطْمَئِنَّ ساجِداً﴾ی‌ڕابردوو (وَيَنالَ مَسْجِدَهُ ثِقَلُ رَأْسِهِ) هەروەها واجبە: گرانایی سەری بگاتە سەر شوێنی سوجدەكەی بە شێوەیەكی وەها: ئەگەر لە سەر پووش، یان لۆكە، یان ئیسفنج نوێژ بكا، ئەوەندە هێز بداتە سەری: تا بۆشایی دەگاتەوە یەكتر، بە جۆرێكی وەها: ئەگەر دەستی لە بن دابنێ، هەست بە گرانیەكەی سەری بكا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە ﴿عَنْ أبىحُمَيْدٍ﷞: أَنَّ النَّبِيَّﷺ سَجَدَ وَأَمْكَنَ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَهُ مِنَ اْلاَرْضِ﴾ رواه ابوداود والترمذى بسندصحيح، پێغەمبەرﷺ سوجدەی بردو تەوێڵەو لووتی لە زەمین گیر كردن. ئینجا بزانە: لە سوجدەدا دانانی لووت واجب نیە بەڵكو سوننەتە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ لا يَهْوِيَ لِغَيْرِهِ) هەروەها واجبە بە هیچ مەبەستێكی‌تر نەڕواتە خوارەوە (فَلَوْ سَقَطَ لِوَجْهِهِ) جا ئەگەر هاتو: بە سەر ڕوویدا كەوتە خوارەوە (وَجَبَ الْعَوْدُ) واجبە بگەڕێتەوە (إلىالأعْتِدالِ) بۆ حاڵەتی ڕاست ڕاوەستان بە پێوە، ئینجا بە نیەتی سوجدە دووبارە بڕواتە خوارەوە.

(وَأَنْ تَرْتَفِعَ أسافِلُهُ) واجبە: لە سوجدەدا لای‌خوارەوە، واتە: لای‌قینگی بەرزتر بێ (عَلَى أعالِيهِ) لە لای سەرەوەی لاشەی: كە سەرو شانیەتی (فِىالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

جا ئەگەر لە شوێنێكی وەك كەشتی‌دا بوو و بۆی نەگونجا لە سوجدەدا لای‌خوارەوەی لە سەرەوە بەرزتر بێ، ئەوە بە هەرجۆرێك بێ، واجبە نوێژەكە بكاو واجبە دووبارەشی بكاتەوە، بەڵام ئەگەر بە هۆی‌نەخۆشی نەیتوانی بەو شێوەیە سوجدە ببا، ئەو كاتە هەر چۆنێك سوجدە ببا، دروستەو دووبارەشی لە سەر نیە.

بەڵام ئەگەر دەگونجا سەر دابنێتە سەر بالیفێك=سەرینێكو لای‌خوارەوەشی بەرزتر بێ،

ئەو کاتە واجبە شتێکی وەکو بالیف= سەرین دابنێ‌و سوجدەی لە سەر ببا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی‌سوجدەبردن ئەمەیە: (يُكَبِّرُ لِهَوِيِّه) بڵێ: (الله أكبر)، کە بۆ سوجدە دەڕواتە خوارەوە ﴿عن ابهريرة: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي وَحِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ دەیفەرموو: (الله أكبر)، کاتی چوونە سوجدەو کاتی هەڵسانەوەو کاتی چوونە سوجدەی دووەم‌و کاتی هەڵسانەوە لە سوجدەی‌دووەم.

بِلا رَفْعٍ وَيَضَعُ رُكْبَتَيْهِ ثُمَّ يَدَيْهِ ثَمَّ جَبْهَتَهُ وأَنْفَهُ، وَيقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الأَعْلى. ثَلاثاً،

(بِلا رَفْعٍ) بەڵام دەستەکانی بەرز ناکاتەوە: نە لەو کاتەی دەچێتە سوجدەو نە لەو کاتەش کە لە سوجدە هەڵدەستێتەوە ﴿عن اِبْن عمر: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ لا يَفْعَلُ ذَلكَ حينَ يَسْجُدُ وَلا حينَ يَرْفَعُ رأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ کە دەچووە سوجدەو کە لە سوجدە هەڵدەستاوە، لە هیچیان دەستی بەرز نەدەکردەوە. جا حەدیسەکەش بە درێژی لە ڕوکووعدا ڕوون کراوە.

(وَيَضَعُ رُكْبَتَيْهِ) یەکەمجار هەردوو ئەژنۆیەکانی دادەنێ (ثُمَّ يَدَيْهِ) ئینجا هەردوو دەستەکانی دادەنێ (ثُمَّ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَهُ) ئینجا تەوێڵەو لووتی دادەنێ ﴿عن وائل بن حُجر: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذا سَجَدَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ وَإِذا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرﷺ کاتێ دەچووە سوجدە ئەژنۆیەکانی پێش دەستەکانی دادەنا، کاتێ لە سوجدە هەڵدەستاوە دەستەکانی پێش ئەژنۆیەکانی بەرز دەکردن.

ئینجا بزانە: پێچەوانەی ڕیزی‌ڕابردوو ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام حەدیسی‌تریش هەیە بە پێچەوانەوە دەفەرموێ: دەستەکانی پێش ئەژنۆیەکانی دابنێ، بۆیێ لە (المجموع)دا دەفەرموێ: بە گوێرەی‌حەدیس دەرناکەوێ لەو دوو ڕایانە یەکێك لەوی‌تر بە بەهێزتر دابندرێ.

جا ئیمامی(الخطابی) دەفەرموێ: حەدیسەکەی پێشخستنی ئەژنۆیەکان چەسپاوترەو بۆ نوێژکەر خۆشترەو شێوەی جوانترە.

(وَيَقُولُ) سوننەتە لە سوجدەدا بڵێ: (سُبْحانَ رَبِّـيَ الأعْلَى). ﴿عن حذيفة: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ذاتَ لَيْلَةٍ...إِلى أَنْ قال: ثُمَّ رَكَعَ فَجَعَلَ يَقُولُ: سُبْحانَ رَبِّيَ الْعَظِيم...ثُمَّ قالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ...ثُمَّ سَجَدَ فَقالَ: سُبْحانَ رَبِّيَ الأَعْلى﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ لە ڕوکووعدا دەیفەرموو: (سُبْحانَ رَبِّيَ العَظِيم)، لە هەڵسانەوەدا دەیفەرموو: (سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَه)، لە سوجدەدا دەیفەرموو: (سُبْحانَ رَبِّـيَ الأعْلى).

جا ئەو زیکرەی سوجدەش (ثَلاثاً) لای کەمی سوننەتە: سێ جار بیڵێ، بەڵام بە یەك جاریش بنچینەی سوننەتەکە وەدەست دێ.

هەروەها سوننەتە وشەی (وَبِحَمْدِهِ)ش بە دوایدا بڵێ، چونکە سێجارەکەو وشەکە لە دوو حەدیسی بێهێزدا هاتونو لە (المجموع) هێناونی.

وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ: اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ. وَيَضَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَيَنْشُرُ أَصَابِعَهُ مَضْمُومَةً لِلْقِبْلَةِ وَيُفَرِّقُ رُكْبَتَيْهِ،

ئینجا بزانە: ئیمامی نوێژلەو سێ جارە زیاتر، هیچ زیکرێکیتر ناکا، بەڵام (وَيَزِيدُ الْمُنْفَرِدُ) ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا سوننەتە لە دوای سێ جارەکە ئەم زیکرەش بکا: ﴿اَللّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ رواه مسلم. هەروەها بۆ ئیمامی کۆمەڵێکی سەرژمێرکراویش–بەو مەرجانەی‌ڕابردوو لە (افْتِتاح)دا، ئەگەر گشت مەئموومەکان ئیزنی بدەن– سوننەتە ئەو زێدەیە بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَضَعُ يَدَيْهِ) لە کاتی سوجدەبردندا سوننەتە: هەر دوو لەپەدەستەکانی دابنێ (حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ) بەرامبەر هەردوو شانەکانی (وَيَنْشُرُ أصابِعَهُ) پەنجەکانی دەستی دەکاتەوە، واتە: درێژیان دەکاو (مَضْمُومَةً) بە پێکەوەلکاوی (لِلْقِبْلَةِ) بەرەو قیبلە لە سەر شوێنی نوێژ دایاندەنێ ﴿عن ابىحُمَيْدﷺ: كان النَّبيُّﷺ إذا سَجَدَ أَمْكَنَ أَنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ اْلاَرْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ﴾ رواه الترمذى وقال: حسن صحيح، کاتێ پێغەمبەرﷺ سوجدەی دەبرد، لووتو تەوێڵەی لە زەمین گیر دەکرنو دەستەکانی لە تەنیشتەکان لادەدانو هەر دوو لەپەدەستەکانی بەرامبەر شانەکانی دادەنان.

(وَيُفَرِّقُ رُكْبَتَيْهِ) هەروەهاسوننەتە: هەردوو ئەژنۆیەکانو هەردوو پێیەکانی بە قەد بستێك لێك جیابکاتەوە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی(ابیهریرة): کە لە سەرەتای ڕوکنی سێیەمدا ڕوونمان کردەوە، ئینجا زگی پەنجەی پێیەکانی دادەنێتە سەر زەمین، تاکو سەرە پەنجەکان بەرەو قیبلە بن ﴿عن أبِحُميدﷺ: كانَ النَّبِيُّﷺ إذا سَجَدَ اِسْتَقْبَلَ بِأَطْرافِ أَصابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ﴾ رواه البخارى، کە پێغەمبەرﷺ سوجدەی دەبرد، سەری پەنجەی پێیەکانی ڕوو لە قیبلە دەکردن.

ئینجا بزانە: لە سوجدەدا واجبە: بەرە دەستو زگی پەنجەی پێیەکان لە سەر زەمین دابندرێن، کەواتە: ئەگەر پشتە دەست، یان پشتی پەنجەکانی، یان پشتەپێی لە سەر زەمین دانا، ئەوە سوجدەکەی دروست نیە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو، هەم ئەم حەدیسەش: ﴿عن البراء: قال النَّبِيُّﷺ: إذا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ﴾

رواه مسلم، هەر كاتێك سوجدەت برد، لەپەدەستەكانت دابنێ سەر زەمینو ئەنیشكەكانت لە زەمین بەرز بكەوە. بەڵام واجب نیـە: گشـت ئەندامەكـە بـە تـەواوی دابنـدرێن، بـەڵكو بەشێكی دابندرێتە سەر زەمـین سـوجدەكەی دروسـتە، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا ئـەو مەسەلەیە ڕوون كراوەتەوە.

وَيَرْفَعُ بَطْنَهُ عَن فَخِذَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ، وَتَضُمُّ الْمَرْأَةُ وَالْخُنْثى.

اَلثَّـامِنُ: اَلْجُلـوسُ بَـيْنَ سَـجْدَتَيْهِ مُطْمَئِنـاً، وَيَجِـبُ أَنْ لاَيَقْصِـدَ بِرَفْعِـهِ غَيْـرَهُ، وَأَنْ لاَيُطَوِّلَهُ وَلاَ الاِعْتِدالَ،

(وَيَرْفَعُ بَطْنَهُ عَنْ فَخِذَيْهِ) هەروەها سوننەتە: زگی لە ڕانەكانی بەرز بكاتەوەو (وَمِرْفَقَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ) هەردوو ئەنیشەكانی لە هەردوو تەنیشتەكانی دوور بخاتەوە (فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ) هەم لە ڕوكووعو هەم لە سوجدەدا ئەو بەرزكردنەوەو دوورخستنەوەیە ئەنجام بـدا ﴿عن عبدالله بن بُجَينةﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ إِذا صَلّى وَسَجَدَ فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتّى يُرَى بَياضُ إِبْطَيْهِ﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ كە سوجدەی دەبـرد، دەسـتەكانی لێك دوور دەكـردەوە تـا سپیایی بن هەنگڵی دەبینرا.

(وَتَضُمُّ الْمَرْأَةُ وَالْخُنْثى) بەڵام ئافرەتو نەنێر نەمێ ئەو ئەندامانەیڕابردوویان وێك دێننەوە، واتە: ئەنیشكەكانیان بە تەنیشتەكانیانەوە دەنێنو زگیان بە ڕانەكانیانەوە دەنێن، چونكە ئەوها باشتر دادەپۆشرێن، لەو بابەتەشـدا حەدیسـێك هەیـە بـەڵام بێهێـزە، هـەروەك لـە (تحفه)دا فەرموویەتی، ئەمەش حەدیسەكەیە:

﴿مَرَّ النَّبِيُّﷺ عَلى اِمْرأَتَيْنِ تُصَلِّيانِ، فَقال: إِذا سَجَدْتُما فَضُمّا بَعْضَ اللَّحمِ إِلىالأَرْضِ فَإِنَّ الْمَرأةَ فِذلِكَ لَيْسَتْ كَالرَّجُلِ﴾ رواه ابوداود مرسلا، پێغەمبەرﷺ بە لای دوو ئافرەتدا ڕابرد نوێژیان دەكرد، جا فەرمووی: هەر كاتێك سوجدەتان برد، بەشێكی خۆتـان بلـەكێنن بـە زەمیندا، چونكە لەوەدا ئافرەت وەكو پیاو نیە.

﴿ دانیشتن لە نێوان هەردوو سوجدەدا ﴾

(اَلثّامِنُ) هەشتەم لە ڕوكنەكانینوێژ: (اَلْجُلُوسُ) دانشیتنە (بَيْنَ سَجْدَتَيْهِ) لە نێوان هەردوو سـوجدەكانیدا (مُطْمَئِنـاً) واجبـە: لـەو دانیشتنەشـدا خـۆی ڕابگـرێ، پێغەمبـەرﷺ بـە نوێژكەرەكەی فەرموو: ﴿ثُمَّ ارْفَعْ حَتّى تَطْمَئِنَّ جالِساً﴾ رواه الشـیخان، ئینجـا لـە سـوجدە هەڵسەوەو بە دانیشتوویی خۆت ڕابگرە.

(وَيَجِبُ) واجبە (أَنْ لا يَقْصدَ بِرَفْعِه) بەو هەڵسانەوەیەی مەبەستی هیچ نەبێ (غَيْرَهُ) جگە لە دانیشتنی نێوان سوجدە، واتە: ئەگەر لە ترسیشتێك، یان لە ئازاریـدڕكێك سـەری بـەرز كـردەوە، ئـەوە دروسـت نیـە، بـەڵكو واجبـە: بگەڕێتـەوە بـۆ سـوجدە، ئینجا بـە

نیەتی دانیشتن هەڵبستێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَأَنْ لا يُطَوِّلَـهُ) هــەروەها واجبــە: ئــەو دانیشــتنە درێــژ نەكاتــەوە (وَلا اْلاِعْتِــدالَ) هەروەها ڕاستبوونەوەی دوای ڕوكووعیش درێژ نەكاتەوە، واتە: زیاتر لەو زیكرەی لە هەر یەكێكیاندا سوننەتە.

وَأَكْمَلُـهُ يُكَبِّـرُ وَيَجْلِـسُ مُفْتَرِشـاً واضِـعاً يَدَيْـهِ قَرِيبـاً مِـنْ رُكْبَتَيْـهِ وَيَنْشُـرُ أَصَـابِعَهُ قَـائِلاً: رَبِّ اغْفِـر لِـي وَارْحَمْنِـي وَاجْبُرنِـي وَارْفَعْنِـي وَارْزُقْنِـي وَاهْـدِنِي وَعَـافِنِي. ثُـمَّ يَسْـجُدُ الثَّانِيَـةَ كَاْلأُولى، وَالْمَشْهُورُ سَنُّ جِلْسَةٍ خَفِيفَةٍ بَعْدَ السَّجدةِ الثَّانِيَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ يَقُومُ عَنْها.

(وَأَكْمَلَـهُ) تــەواوترین دانیشــتنی نێــوان هــەردوو ســوجدەكان ئەوەیــە: (يُكَبِّـرُ) لــە كــاتی هەڵسانەوەدا دەڵێ: (الله اكبر)، بەڵام دەســتەكانی بــەرز ناكاتــەوە، هــەروەك لــە ســوجدەدا بەڵگەمان بــۆ هــەردووكیان هێنــاوە (وَيَجْلِـسُ مُفْتَرِشـاً) پــێی چــەپەی ڕادێخــێ‌و لــە ســەری دادەنیشێ‌و پێی ڕاستەشی دادەچەقێنێ (واضِعاً يَدَيْهِ) هەردوو دەستەكانی دادەنێتە ســەر هەردوو ڕانــەكانی (قَرِيبـاً مِـنْ رُكْبَتَيْـهِ) لــە نزیكــی هــەردوو ئەژنۆیــەكانی (وَيَنْشُـرُ أَصـابِعَهُ) پەنجــەكانی دەســتیشــی بــەرەو قیبلــە دەكاتــەوە، واتــە: ســەری‌پەنجەكانی لــە بەرامبــەر ئەژنۆیەكانی دادەنێ (قائِلاً) لە كاتی‌دانیشتندا بلێ: ﴿رَبِّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَارْزُقْنِي وَاهْدِنِي وَعافِنِي﴾ روی بعضه ابوداود باسناد جيد، والباقی غیره والحاكم باسناد صحيح.

(ثُمَّ يَسْجُدُالثَّانِيَةَ) ئینجا لە دوای ئەو دانیشتنە، سوجدەی‌دووەمیش دەبا (كَاْلأُولى) وەكــو ســوجدەی‌یەكەم لــە شــێوەو لــە زیكرەكانــدا، پێغەمبــەرﷺ بــە نوێژكەرەكــەی فــەرموو: ﴿ثُـمَّ اسْـجُدْ حَتّى تَطْمَئِنَّ ساجِداً﴾ رواه الشــيخان، ئینجــا لـــە دوای ئـــەو دانیشـــتنە سوجدەیەكی‌تریش ببەو خۆت لە سوجدەكەدا ڕابگرە.

(وَالْمَشْهُورُ) فەرموودەی ناسراوی‌مەزهەب ئەمەیە: (سَنُّ جِلْسَةٍ خَفِيفَةٍ) دانیشتنێكی سووك ســوننەتە (بَعْـدَ السَّـجْدَةِ الثّانِيَـةِ) لــە دوای ســوجدەی‌دووەم (فِـي كُـلِّ رَكْعَـةٍ) لــە گشــت ڕەكعەتێكدا (يَقُومُ عَنْها) كە لەو دانیشتنەوە هەڵبستێتەوە بۆ فاتیحە خوێندن ﴿عَنْ مالك بن الحويرثﷺ: أَنَّهُ رَأى النَّبِيَّﷺ يُصَلِّى فَإِذا كانَ فِي وَتْرٍ مِنْ صَلاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتّى يَسْتَوِيَ قاعِداً﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ لە ڕەكعەتـە تاكەكانی‌نوێـژدا هەڵنەدەسـتا پێـوە تـا دادەنیشت. كەوابو هەر لــەو حەدیســەش وەردەگیرێ: كــە لــە تەحیاتــداو لــە نوێــژی بــە دانیشتنەوەدا ئەو دانیشتنە نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بەو دانیشتنە دەگوترێ: (جِلْسَةُ الإِسْتِراحَة). واتە: پشوودانێكە لە نێوان دوو ڕەكعەتــدا، ئــەو دانیشــتنەش–وەك دانیشــتنی تەحیاتی‌یەكــەم– بەشــێك نیــە لــە هــیچ ڕەكعــەتێك، هــەروەك لــە (المجمـوع)دا فەرموویەتی.

کەواتە: بە تەواوبوونی سوجدەیدووەم، ڕەکعەت تەواو دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی؟ چونکە لە دوای فێرکردنی سوجدەیدووەم، پێغەمبەرﷺ بە نوێژکەرەکەی فەرموو: ﴿ثُمَّ افْعَلْ ذلِكَ فِي صَلاتِكَ كُلِّها﴾ رواه الشيخان، ئینجا ئەوەیڕابردوو لە گشت نوێژەکەتدا دووبارە بکەوە.

اَلتَّاسِعُ وَالْعَاشِرُ وَالْحَادِيعَشَرَ: اَلتَّشَهُّدُ وَقُعُودُهُ وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّﷺ، فَالتَّشَهُّدُ وَقُعُودُهُ إنْ عَقَبَهُمَا سَلاَمٌ رُكْنَانِ، وَإلاَّ فَسُنَّتَانِ، وَكَيْفَ قَعَدَ جَازَ، وَيُسَنُّ فِي الأَوَّلِ اَلإِفْتِرَاشُ:

---

9 و 10 و 11-﴿ تەحیات، سەلەوات، بە دانیشتنەوە ﴾

(اَلتَّاسِعُ) نۆیەمو (وَالْعاشِرُ) دەیەمو (وَالْحادِيعَشَرَ) یازدەهەم لە ڕوکنەکانیِنوێژ: (اَلتَّشَهُّدُ) تەحیات خوێندنەو (وَقُعُودُهُ) دانیشتنە بۆ تەحیات خوێندنو (وَالصَّلاةُ عَلَىالنَّبِيِّﷺ) سەلەوات لێدانە لە سەر پێغەمبەرﷺ لە تەحیاتدا.

(فَالتَّشَهُّدُ) جا تەحیات خوێندنو (وَقُعُودُهُ) دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن لە نوێژی واجبو سوننەتدا (إنْ عَقَبَهُما سَلَامٌ) ئەگەر سەلامدانەوەیان بە دوادا بێ، واتە: ئاخیر تەحیات بێ لە نوێژدا (رُكْنانِ) هەردووکیان ڕوکنی نوێژنو واجبن، جیاوازی نیە: نوێژەکە یەك ڕەکعەت بێ، یان دوو ڕەکعەت بێ، یان زیاتر ﴿عَن عبداللهﷺ: كُنّا نَقُولُ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْنَا التَّشَهُّدُ: اَلسَّلامُ عَلىاللهِ اَلسَّلامُ عَلى جِبْرِيلَ وَمِيكائِيلَ. فقال رَسولُ اللهِﷺ قُولُوا: أَلتَّحِيّاتُ لِلَّهِ...الخ﴾ رواه النسائی والدارقطني والبيهقي وقالا: اسناده صحيح، واتە: پێش ئەوەی تەحیات خوێندن واجب ببێ، بە ڕستەی (السَّلام عَلَىالله)...هتد، کۆتایی نوێژمان دەهێنا، ئینجا کە تەحیات واجب بوو، پێغەمبەرﷺ فەرمووی بڵێن: (اَلتَّحِياتُ لِلّه)...هتد.

(وَالّا) بەڵام ئەگەر سەلامدانەوەیان بە دوادا نەئەهات، واتە: ئاخیر تەحیات نەبو لە نوێژدا (فَسُنَّتانِ) تەحیاتو دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن هەردووکیان سوننەتنو واجب نین ﴿عن عبدِاللهِ بن بُحَيْنَةَﷺ: أَنَّ رسُولَ اللهِﷺ قامَ مِنْ اِثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُما فَلَمّا قَضَى صَلاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە نوێژی نیوەڕۆدا لە دوای دوو ڕەکعەت هەڵساوەو دانەنیشت تەحیات بخوێنێ، ئینجا لە کۆتایی نوێژدا دوو سوجدەی سەهووی بردنو سەلامی دایەوە.

واتە: ئەگەر تەحیاتییەکەم واجب بێ، پێغەمبەرﷺ سوجدەی سەهووی لەجیاتی نەدەبرد، چونکە سوجدەی سەهوو جێگەی واجب پڕ ناکاتەوە، کەوابو: لە هەر شوێنێکدا تەحیات واجب بێ دانیشتنیشی واجبە، واتە: ئەگەر تەحیاتیش نەزانێ، واجبە: بە ئەندازەی تەحیات دابنیشێ، هەروەها لە هەر شوێنێکدا تەحیات سوننەت بێ دانیشتنیشی سوننەتە، واتە: ئەگەر تەحیاتیش نەزانێ، سوننەتە: بە ئەندازەی تەحیات دابنیشێ،

هەروەك لە (تحفة)و (حاشيةالقليوبي) لە باسی نەزانینی فاتیحەدا فەرموویانە.

(وَكَيْفَ قَعَدَ) بە هەر شێوەیەك بۆ تەحیاتو بۆ دانیشتنەكانیتری نوێژ دابنیشێ (جَازَ) دروستە، بەڵام (وَيُسَنُّ) سوننەتە (فِيالأوَّلِ) لە دانیشتنی تەحیاتی یەكەمدا (اَلإِفْتِراشُ) بە شێوەی (إفْتِراش) دابنیشێ، واتە: پشتی پێی چەپەی ڕادێخێ، ئینجا فَيَجْلِسُ عَلَى كَعْبِ يُسْرَاهُ وَيَنْصِبُ يُمْنَاهُ وَيَضَعُ أَطْرافَ أَصَابِعِهِ لِلْقِبْلَةِ، وَفِي الآخِرِ اَلتَّوَرُّكُ: وَهُوَ كَالإِفْتِرَاشِ لكِنْ يُخْرِجُ يُسْرَاهُ مِنْ جِهَةِ يَمِينِهِ وَيُلْصِقُ وَرِكَهُ بِالْأَرْضِ، وَالأَصَحُّ يَفْتَرِشُ الْمَسْبُوقُ وَالسَّاهي، وَيَضَعُ فِيهِمَا يُسْرَاهُ عَلَى طَرَفِ رُكْبَتِهِ مَنْشُورةَ الْأَصَابعِ بِلاَ ضَمٍّ،

(فَيَجْلِسُ عَلَى كَعْبِ يُسْرَاهُ) لە سەر گۆزینگی پێیچەپە دابنیشێو (وَيَنْصِبُ يُمْنَاهُ) پێیڕاستەشی دادەچەقێنێو (وَيَضَعُ أطْرافَ أصابِعِهِ) زگی پەنجەكانی پێیڕاستەی دادەنێتە سەر زەمین (لِلْقِبْلَةِ) سەرە پەنجەكان بەرەو قیبلە دەكا.

(وَفِيالآخِرِ) هەروەها لە دانیشتنی تەحیاتیئاخیردا سوننەتە: (اَلتَّوَرُّكُ) بە شێوەی (تورُّك) دابنیشێ، مەبەست بە تەحیاتیئاخیر–لێرەدا– ئەو تەحیاتەیە سەلامدانەوەی بە دوادا بێ، جیاوازی نیە: نوێژەكە یەك ڕەكعەتی بێ: وەكو وەتر، یان دوو ڕەكعەتی بێ، یان زیاتر، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، كەواتە جیاوازی نوێژی واجبو سوننەت نیە.

(وَهُوَ) دانیشتنی (تَورُّك)یش (كَالْافْتراشِ) وەكو دانیشتنی (افْتِراش) وایە (لكِنْ) بەڵام لەوەدا جیاوازن: (يُخْرِجُ يُسْراهُ) لە (تَورُّك)دا پێی چەپەی دەباتە دەرەوە (مِنْ جِهَةِ يَمِينِهِ) بە لای ڕاستەیداو (وَيُلْصِقُ وَرِكَهُ بِالأرْضِ) لاقینگیچەپەی بە زەمینەوە دەلكێنێ ﴿عن ابىحميد ﷺ كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إِذا جَلَسَ فِيالرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنصَبَ الْيُمْنَى، وَإذا جَلَسَ فِيالرَّكْعَةِالأخِيرَةِ قَدَّمَ رِجْلَهُ الْيُسْرى وَنصَبَ الْأُخْرى وقَعَدَ عَلى مَقْعَدَتِهِ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەرﷺ كە دوو ڕەكعەتی تەواو دەكردن، بۆ تەحیات خوێندن لە سەر پێیچەپەی دادەنیشتو پێیڕاستەشی دادەچەقاند، كە بۆ تەحیاتی ئاخیریش دادەنیشت، پێیچەپەی دەبردە پێش پێیڕاستەی، پێیڕاستەشی دادەچەقاندو لە سەر نەرمەیڕانی دادەنیشت.

(وَالأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (يَفْتَرِشُ الْمَسْبُوقُ) ئەو مەئموومەی لە ئیمامەكەی دواكەوتووە، ئەویش لەو تەحیاتانەی لەگەڵ ئیمامدا دەیانخوێنێ، بە شێوەی (إفْتِراش) دادەنیشێ، چونكە بەو تەحیاتە كۆتایی نوێژەكەی نایێ (وَالسَّاهِي) هەروەها ئەو كەسەی لە نوێژدا سەهووی كردووە لە نیەتیدایە سوجدەی سەهوو ببا، ئەویش بە شێوەی (إفتراش) دادەنیشێ، چونكە تەحیاتەكەی ئاخیرینوێژ نیەو سەلامدانەوەی بە دوادا نایێ، كەوابو: ئەگەر نیەتی سوجدەی سەهووی نەبو، بە (تَوَرُّك) دادەنیشێ.

﴿ چۆنیەتی دانانی دەستو پەنجە لە تەحیاتدا ﴾

(وَيَضَعُ فيهما يُسْراهُ) سوننەتە لە تەحیاتی یەکەمو دووەمدا دەستیچەپەی دابنێ (عَلى طَرَفِ رُكْبَتِهِ) لە سەر ڕۆخی ئەژنۆی چەپەیو (مَنْشُورَةَ الْأصابِعِ) پەنجەکانی دەستی چەپەشی کراوە بن (بِلا ضَمٍّ) پێکیانەوە نالکێنێ.

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ اَلضَّمُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَقْبِضُ مِنْ يُمْنَاهُ اَلْخِنْصَرَ وَالْبِنْصَرَ وَكَذاالْوُسْطى فِي الأَظْهَرِ وَيُرْسِلُ الْمُسبِّحَةَ وَيَرْفَعُها عِنْدَ قَوْلِهِ: إلاَّاللهُ، وَلاَ يُحَرِّكُهَا،

بەلام (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر ئەمەیە: (اَلضَّمُّ) پەنجەکانی پێکەوە دەلکێنێ (وَاللهُ أعْلَم) تاکو گشتیان ڕوو لە قیبلە بن.

هەروەها دەستیڕاستەشی دادەنێتە سەر ڕانیڕاستەی لە نزیك ئەژنۆیو (وَيَقْبِضُ مِنْ يُمْناهُ) لە پەنجەکانیدەستیڕاستەی ئەم سێ پەنجانە دەنوقێنێ: (اَلْخِنْصَرَ) قلیچەو (وَالْبِنْصَرَ) مامەلیچەو (وَكَذاالْوُسْطَى) هەروەها دۆلەدرێژە (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَيُرْسِلُ الْمُسَبِّحَةَ) شادەنوێژەش درێژ دەکاتەوە نزیك ئەژنۆی (وَيَرْفَعُها) لە کاتی شادەهێناندا شادەنوێژەکە بەرز دەکاتەوە (عِنْدَ قَوْلِهِ) لە کاتی دەست پێکردنی ووشەی (إلاّاللهُ)، نەختێکیش پەنجەکە شۆڕ دەکاتەوە؟ تاکو بەرەو قیبلە ببێ، جا تا پەنجەکە بەرزکراو بێ، تەنها دەڕوانێتە پەنجەکە، بە بەلگەی حەدیسەکەی داهاتوو: لە باسی (سوننەتەکانی ناو نوێژ)دا، ان شاء الله تعالى.

ئینجا تا هەلدەستێتەوە، یان تا سەلام دەداتەوە هەر بە بەرزکراوەیی ڕایدەگرێو داینانێتەوە، مەبەستیشی بەو بەرزکردنەوەیە ئەوە بێ: خوایگەورە تاك و تەنیایە لە زاتو سیفەتو کرداردا، تاکو لەو یەکخواناسینەدا کردارو گوفتارو باوەڕیدڵ بە یەکەوە کۆ بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە ﴿عن ابْنِ عمررَضِىالله عَنهُما: كانَ النَّبِيُّﷺ إذا قَعَدَ لِلتَّشَهُّدِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَالْيُمْنَى عَلىالْيُمْنَى، وَعَقَدَ ثَلاثاً وَخَمْسِينَ وَأشارَ بِإِصْبُعِهِ السَّبّابَةَ﴾ رواه مسلم واصحاب السنن، پێغەمبەرﷺ کە بۆ تەحیات دادەنیشت دەستی چەپەی لە سەر ئەژنۆیچەپەی دادەناو دەستی ڕاستەشی لە سەر ئەژنۆیڕاستەی دادەناو پەنجەکانی وەکو ژمێریاری پەنجاو سێ دەنوقاندنو بە پەنجەی شادەی ئاماژەی بۆ یەکخواناسین دەکرد.

(وَلا يُحَرِّكُها) لە ماوەی بەرزکردنەوەدا پەنجەی شادە ناجولێنێ، چونکە جولاندنی ناپەسندە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەلکو لە فەرموودەیەکیمەزهەبدا: جولاندنی حەرامەو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفە)دا فەرموویانە ﴿عن ابن الزبيررَضِىالله عَنهُما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ يُشيرُ بِالسَّبّابَةِ وَلا يُحَرِّكُها﴾ رواه ابوداود باسناد

صحيح، وأحمد والنسائى وابن حبان فى صحيحه، وصححه البيهقى، پێغەمبەرﷺ ئاماژەی بە پەنجەی شادە دەکردو نەیدەجولاند.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی(صحيح)دا هاتوە: ﴿عن وَائل بن حُجْرﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ رَفَعَ إِصْبَعَهُ، فَرَأَيْتَهُ يُحَرِّكُها يَدْعُو بِها﴾ رواه ابن خزيمة والبيهقى وغيرهما باسناد صحيح، وَالْأَظْهَرُ ضَمُّ الْإِبْهامِ إِلَيْها كَعاقِدٍ ثَلاثَةً وَخَمْسِينَ، وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّﷺ فَرْضٌ فِي التَّشَهُّدِ الْأَخِيرِ،

پێغەمبەرﷺ پەنجەی شادەی بەرز کردەوەو دیتم دەیجولاندو دوعای پێدەکرد. جا ئیمامی (البيهقى) دەفەرموێ: دەگونجێ مەبەستی بەم جولاندنە: ئاماژە پێکردنەکە بێ، نەك جولاندنی بەردەوام؟ تاکو دژایەتی نەبێ لەگەڵ حەدیسەکەی (ابن الزبير)ی ڕابردوو و هەردووکیان پێك بگەنەوە.

هەروەها حەدیسەکەی﴿اِبْن عمرﷺ: تَحْرِيكُ الْإِصْبَعِ مَذْعَرَةٌ لِلشَّيْطانِ﴾ جولاندنی پەنجە ترساندنە بۆ شەیتان. ئیمامی (النواوى) دەفەرموێ: ئەم حەدیسە (صحيح) نیەو بێهێزە، لە (المجموع)دا مەسەلەی پەنجەی بە درێژی ڕوون کردۆتەوە.

هەروەها ئەو حەدیسەش کە دەفەرموێ: ﴿لَهِيَ أَشَدُّ عَلىالشَّيْطانِ مِنَ الْحَدِيدِ، يَعْنِى السَّبّابَةَ﴾ پەنجەی شادە لە ئاسن بەهێزترە لە دژی شەیتان. مەبەست بە (لَهِيَ) خودی پەنجەکەیە، هەروەك لە کۆتایی حەدیسەکەدا بە (السَّبّابَة) ڕاڤەی کراوە، کەوابو: لێرەشدا مەبەست جولاندن نیە؟ چونکە (هِى) بۆ (مُؤَنَّثْ) مێینە بە کار دێ‌و (تَحْرِيك)ش (مُذَكَّر) نێرینەیە.

(وَالْأَظْهَر) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەیە: (ضَمُّ الْأَبْهامِ إِلَيْها) سوننەتە: پەنجەی گەورەش بە لای بنەوەی پەنجەی شادەنوێژەوە بلکێنێ (كَعاقِدِ ثَلاثَةٍ وَخَمْسِينَ) وەکو ژمێریاری پەنجاوسێ: کە بە پەنجەکانی ئاماژە بۆ ئەو ژمارەیە بکا، بە بەڵگەی حەدیسە صحيحەکەی (اِبْنِ عمر)ی ڕابردوو، ئینجا بزانە: ناپەسندە بە پەنجەی دەستە چەپ ئاماژە بکا، هەر چەند دەستی ڕاستەشی نەمابێ، هەروەها ئاماژەکردن بە پەنجەکانیتری ڕاستەش سوننەت نیە، هەرچەند پەنجەی شادەشی نەمابێ، هەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە.

﴿ سەلەوات لە تەحیاتدا ﴾

(وَالصَّلاةُ عَلَى النَّبِيِّﷺ) سەلەوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ (فَرْضٌ) ڕوکنێکی نوێژەو واجبە (فِي التَّشَهُّدِ الْأخِيرِ) لە تەحیاتیئاخیردا، واتە: ئەو تەحیاتەی دەکەوێتە ئاخیری نوێژ، هەرچەند تەحیاتیتریشی لە پێشدا نەبێ: وەك ڕەکعەتێکی وەتر و دوو ڕەکعەتی سبەینێ‌و جومعەو نوێژیکورتکراوەو سوننەتە دووڕەکعەتیەکان، خوایگەورە دەفەرموێ:

﴿ياأَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً﴾ ئـەی ئـەو کەسـانەی باوەڕتـان هێنـاوە، سەلەوات لە سەر پێغەمبەرﷺ لێبدەن‌و سەلامی لێبکەن.
جا بە بەڵگەی (إجماع): لە دەرەوەی‌نوێژدا سەلەوات لێدان واجب نیە، بـەڵکو سـوننەتە، کەوابو: بـە فـەرمانی ئایەتەکە سـەلەوات لـە نـاو نوێـژدا واجبـە، هـەم بـە بەڵگـەی ئـەم حەدیسـەش: ﴿عَـنْ أَبـمَسـعودﷺ: قـالَ رَجُـلٌ: يـا رسـوُلَ الله كَيْـفَ نُصَـلِّي عَلَيْـكَ إِذا نَحْـنُ
وَالْأَظْهَــرُ سَــنُّهَا فِــالأَوَّلِ، وَلاَ تُسَــنُّ عَلَــالآلِ فِــالأَوَّلِ عَلـالصَّــحِيحِ، وتُسَــنُّ فِــی الآخِــرِ وَقِيــلَ تَجِــبُ. وَأَكْمَــلُ التَّشَــهُّدِ مَشْــهُورٌ، وَأَقَلُّــهُ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّـهِ سَـلاَمٌ عَلَيْـكَ أَيُّهـا النَّبِيُّ وَرَحْمَـةُ اللهِ وَبَرَكاتُـهُ سَـلاَمٌ عَلَيْنـا وَعَلـى عِبـادِاللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ.

صَلَّيْنا عَلَيْكَ فِي صَلاتِنا؟ قالَ: قُولُوا: أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ...﴾ الخ، رواه ابن خزيمـة وابـن حبان والدارقطني وقال: هذا إسنادحسن، والحاكم وقال: حديث صحيح، ئـەی پێغەمبـەری خواﷺ ئێمە چۆن سەلەوات لە سـەر تـۆ لێبـدەین هـەر کاتێك لـە نـاو نوێـژدا ویسـتمان سەلەوات لێبدەین؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بڵێن: (اَللّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ...) هتد.
(وَالأَظْهَرُ) بە فەرمودەی بەهێزتر (سَنُّها فِیالأَوَّلِ) سەلەوات لێـدان لـە سـەر پێغەمبـەرﷺ لە تەحیاتی‌یەکەمدا سوننەتە، هەروەك تەحیاتەکەش سوننەتە.
بەڵام (وَلاتُسَنُّ عَلَیالآلِ) سەلەوات لێدان لـە سـەر خزمـەکانی پێغەمبـەرﷺ سـوننەت نیـە (فِیالأَوَّلِ) لە تەحیاتی یەکەمدا (عَلَیالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاسـت، بـەڵام ئەگـەر مەئموم پێش ئیمام تەحیاتی‌یەکەمی تەواو کرد، ئەو کاتە سـوننەتە سـەلەوات لـە سـەر (آل)ش‌و هەم سەلەواتە درێژەکەش لێبدا هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.
هەروەها (وَتُسَنُّ) سەلەوات لە سـەر (آل)-خزمـەکانی پێغەمبـەرﷺ سـوننەتە (فِیـالآخِرِ) لە تەحیاتی ئاخیردا (وَقِيلَ تَجِبُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: واجبە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: لــە ســەوات لێدانــدا بلــێن: ﴿أَللّهُـمَّ صَـلِّ عَلى مُحَمَّـدٍ وَعَلـآلِ مُحَمَّـدٍ﴾ رواه الشيخان.
جا بزانە مەرجە: سەلەوات لێدانەکە بکەوێتە دوای شـادەهێنانی‌تەحیات، واتـە: لـە دوای تەواوبوونی (أَشْهَدُ أَنْ لاَّإِلَهَ إِلاَّاللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ) سەلەوات لێبدا، هەروەك لـە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَأَكْمَلُ التَّشَهُّدِ) تەواوترین ووشەکانی تەحیات (مَشْهُورٌ) ناسراوەو لـە چـەند حەدیسـێکی (صـحيح)دا هـاتوە، وەك: ﴿اَلتَّحِيّاتُ الْمُبارَكاتُ الصَّلَواتُ الطَّيِّبـاتُ لِلَّهِ، اَلسَّلامُ عَلَيْكَ أَيُّها النَّبِيُّ وَرَحْمَـةُاللهِ وَبَرَكاتُهُ، اَلسَّلامُ عَلَيْنا وَعَلَى عِبادِاللهِ الصّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَن لاَّإِلَهَ اِلاّاللهُ وَأَشْهَدُ

أَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم.
(وَأَقَلُّهُ) کەمترین ووشەکانیتەحیات: کە نوێژی پێ دروست بێ، ئەمەیە: (اَلتَّحِيّاتُ لِلّهِ، سَلامٌ عَلَيْكَ أَيُّها النَّبِيُّ وَرَحْمَةُاللهِ وَبَرَكاتُهُ، سَلامٌ عَلَيْنا وَعَلى عِبادِاللهِ الصّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَن لاّإِلَهَ الاّاللّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُ اللهِ). بەڵام ئەگەر لە هەردووکیاندا بڵێ: (اَلسَّلامُ) خێری زیاترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
وَقِيلَ يَحْذِفُ وَبَرَكاتُهُ وَالصّالِحِينَ، وَيَقُولُ: وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُهُ. قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَّسُولُ اللهِ، وَثَبَتَ فِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَأَقَلُّ الصَّلاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَآلِهِ: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ. والزِّيَادَةُ إِلى حَمِيدٌ مَجِيدٌ سُنَّةٌ فِالآخِرِ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَحْذِفُ) ئەم دوو ووشەیە نالێ: کە (وَبَرَكاتُه)و (الصّالِحِينَ)یە، (وَيَقُولُ) لە فەرموودەی بێهێزدا دروستە بڵێ: (وَأَنَّ مُحَمَّداًرَّسُولُهُ) واتە: ووشەی (عَبْدُه)و دووبارەکردنەوەی (أَشْهَد)ی لە گەڵدا نەبێ.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحّ) بە فەرموودەی ڕاستتر دروستە بڵێ: (وَأَنَّ مُحَمَّداًرَّسولُ اللهِ) واتە: ووشەی (أَشْهَدُ) دووبارە نەکاتەوە (وَثَبَتَ) شادەی دووەم بە بێدووبارەکردنەوەی(أَشْهَدُ) هاتوە (فِی) لە (صَحِيحِ مُسْلِم)دا (وَاللهُ أَعْلَم).
بەڵام دووبارەکردنەوەی پیتی(واو) لە شادەیدووەمدا واجبە، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی، واتە: چونکە-جگە لە شادەی بانگ- لە هیچ حەدیسێکدا بە بێ(واو) نەگوتراوە، هەروەها (بسم الله)کردن لە سەرەتای تەحیاتدا سوننەت نیە، چونکە حەدیسەکەی بێهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
هەروەها ناپەسندە تەحیات بە دەنگی ئاشکرا بخوێندرێ، چونکە حەدیسی(صحیح) دەربارەی بە نهێنی خوێندنیی هاتوەو لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.
(وَأَقَلُّ الصَّلاةِ) کەمترین ووشەکانی سەلەوات لێدان لە تەحیاتدا (عَلَىالنَّبِيِّ ﷺ) لە سەر پێغەمبەرو ﷺ (وَآلِه) لە سەر خزمەکانی پێغەمبەر ﷺ ئەمەیە: (أَللّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِه). واتە: ئەوەندە لە تەحیاتدا بگوترێ، نوێژەکەی دروستە، چونکە فەرمانی خوایگەورە بەجێ دەهێندرێ.
بەڵام (وَالزِّيادَةُ) لەوەش زیاتر (إِلى) تا دەگاتە (حَمِيدٌ مَجِيدٌ)-کە لە چەند حەدیسێکی (صحیح)دا هاتوە-(سُنَّةٌ فِی الآخِرِ) لە تەحیاتی ئاخیردا سوننەتە، جا ئیمام بێ، یان مەئموم بێ، یان بە تەنهایی نوێژ بکا، کەوابو: لە دوای (وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَّسُولُ اللهِ) یەکسەر بڵێ: ﴿أَللّهُمَّ صَلِّ عَلَمُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَما صَلَّيْتَ عَلَى إِبْراهِيمَ وَآلِ إِبْراهِيمَ، وَبارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ عَلَى إِبْراهِيمَ وَآلِ إِبْراهِيمَ -فِي الْعالَمِينَ- إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ﴾ رواه الامام الشافعی والشیخان، واللفظ

(فِی الْعالَمِینَ) فلمسلم.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە سەلەواتەکەدا بلّیٚ: (سَیِّدِنا مُحَمَّدٍ) زیانی نیە، بەڵکو چەند زانایەك فەرموویانە: سوننەتە. جا ئەو حەدیسەش کەدەڵێ: ﴿لاتُسَيِّدُونِی فِیالصَّلاةِ﴾ لە ناو نوێژدا پێم مەڵێن (سَیِّد). حەدیسێکی پوچەڵەو هیچ بنچینەیەکی ڕاستی نیە، هەروەك لە (نهایة)و (الشروانی)دا ڕوونیان کردۆتەوە.

وَكَذا الدُّعاءُ بَعْدَهُ وَمَأْثُورُهُ أَفْضَلُ، وَمِنْهُ: اَللَّهُمَ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ إِليَ آخِرِه، وَيُسَنُّ أَنْ لاَ يَزِيدَ عَلَى قَدْرِالتَّشَهُّدِ والصَّلاَةِ على النَّبِيِّﷺ، وَمَنْ عَجَزَ عَنْهُمَا تَرْجَمَ،

﴿ دوعای دوای تەحیات ﴾

(وكَذا الدُّعاءُ بَعْدَهُ) هەروەها دوعاکردن لە دوای تەحیاتی ئاخیردا سوننەتە، واتە: کە سەلەواتی تەواو کرد، دوعا بکا (وَمَأْثُورُهُ أَفْضَلُ) ئەو دوعایانەی لە پێغەمبەرەوەﷺ هاتون خێری زۆرترە (وَمِنْهُ) هەندێك لەو دوعایانە ئەمەیە: ﴿اَللّهُمَّ اغْفِرْ لِی ماقَدَّمْتُ وَما أَخَّرْتُ وَماأَسْرَرْتُ وَماأَعْلَنْتُ وَماأَسْرَفْتُ وَماأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّی، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّر، لاإِلهَ إِلاّأَنْتَ﴾ رواه مسلم.

بەڵکو چەند زانایەك بە واجبیان داناوە: لە دوای تەحیات ئەم دوعایە بکرێ: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذابِ النّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْیا وَالْمَماتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِیحِ الدَّجّالِ﴾ رواه الشیخان. هەروەها پێغەمبەرﷺ ئەم دوعایەشی فێری ئیمامی (ابوبکرؓ) کردوە: ﴿اَللّهُمَّ إِنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی ظُلْماًكَثِیراً وَلایَغْفِرُالذُّنُوبَ إِلاّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِی مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِی إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُالرَّحِیمُ﴾ رواه الشیخان.

ئینجا بزانە: لەو دوعایانەدا جیاوازی ئیمامو مەئموومو نوێژکەری بە تەنها نیە، بەڵام (وَیُسَنُّ) سوننەتە: (أَنْ لایَزِیدَ) ئیمامیﻧوێژ دوعایەکەی دوایتەحیات زیاتر نەکا (عَلَى قَدْرِ التَّشَهُّدِ) لە ئەندازەی کەمترینی تەحیاتو (وَالصَّلاةِ عَلَیالنَّبِیِّﷺ) لە کەمترینی سەلەوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ، واتە: سوننەتە لەو ئەندازەیە کەمتر بێ.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی بە تەنهایی نوێژ دەکا، هەر چەند دوعا درێژ بکا ناپەسند نیە، بەو مەرجەی سەهوو نەکا، بەڵام دوعاکردن لە تەحیاتیيەکەمدا ناپەسندە، جا ئەگەر مەئموم لە پێش ئیمامدا تەحیاتیيەکەمی تەواو کرد، ئەو کاتە سوننەتە لە دوای سەلەوات دوعا بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.

هەروەها هەر تەحیاتێك: یەکەمو ئاخیر نەبێ –وەك ئەو تەحیاتانەی مەئموم بۆ شوێنکەوتنیئیمامەکەی دەیانخوێنێ– ئەویش هەمان بڕیاری تەحیاتیيەکەمی بۆ دەدرێ،

هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَمَنْ عَجَزَ عَنْهُما) هـەر كەسـێك توانـای نـەبو تـەحیاتو سـەلەواتەكە بـە عـەرەبی بڵێو نەشگونجا فێر ببێ (تَرْجَمَ) واجبە: وەریان بگێڕێتە سەر زمانێكیترو بە زمانێكیتر بیانڵێ، بەڵام ئەگەر توانای عەرەبیی هەبو و بە قەسدی خۆی فێر نەكرد نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (نهایـة)دا فەرموویـەتی، جـا ئەگـەر توانـای وەرگێڕانیشـی نـەبو، واجبـە: بـە ئەندازەی تەحیاتو سەلەوات دابنیشێ، هەروەك لە سەرەتای تەحیاتدا ڕوونمان كردەوە.

ويُتَرْجِمُ لِلدُّعَاءِ والذِّكْرِالْمَنْدُوبِ اَلْعَاجِزُ لاَالْقَادِرُ فِي الأَصَحِّ.
اَلثَّانِعَشَرَ: اَلسَّلاَمُ، وَأَقَلُّهُ اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ. وَالأَصَحُّ جَوَازُ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ لاَ يُجْزِئُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَأَنَّهُ لاَ تَجبُ نِيَّةُ الْخُرُوجِ،

(وَيُتَرْجِمُ لِلدُّعاءِ) هەروەها دروستە: ئەو دوعایەش وەربگێڕێتـە سـەر زمـانێكیتر: كـە لـە نوێـژدا سـوننەتەو لـە پێغەمبـەرەوەﷺ هـاتوە (وَالذِّكْرِالْمَنْدُوبِ) هـەروەها دروسـتە ئـەو زیكرەش وەربگێڕێتەسەر زمانێكیتر: كە لە نوێژدا سوننەتەو لە پێغەمبەرەوەﷺ هـاتوە (اَلْعاجِزُ) ئەو كەسەی ناتوانێ بە عەرەبی بیانڵێ (لاَالْقادِرُ) نەك ئەو كەسەی توانای هەیە: بە عەرەبی بیانڵێ، واتە: هەر كەسێك توانـای عـەرەبیی هـەبێو بـە زمـانێكیتر بیـانڵێ، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ (فِیالأَصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها هەر دوعایەكو هەر زیكرێك: كە لە پێغەمبەرەوەﷺ نەهاتبێ، حەرامە: لە نوێژدا– جگە لە عەرەبی– بە زمانێكیتر بیڵێو نوێژەكەی پـێ بـەتاڵ دەبـێ، هـەر چـەند توانـای عەرەبیشی نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ سەلامدانەوە ﴾

(اَلثّانِیعَشَـر) ڕوكنیـدوانزەمین لـە ڕوكنەكانینوێـژ: (اَلسَّـلامُ) سـەلامدانەوەیەكەمە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مِفْتاحُ الصَّلاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُها التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُها التَّسْلِيمُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، كلیلینوێژ: دەستنوێژە، دابەستنینوێژ: گـوتنی (الله اكبر)ە، تەواوكردنی نوێژ: سەلامدانەوەیە.

جا بزانە: بە سەلامدانەوەیەكەم نوێژ تەواو دەبێ، واتە: سەلامدانەوەیدووەم بەشێك نیە لە نوێژەكە، كەوابو: ئەگەر–لە دوای سەلامدانەوەیەكەم– لەگەڵ سەلامدانەوەیدووەمدا بێدەستنوێژ ببێ، نوێژەكەی بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَأَقَلُّهُ) كەمترینیسەلامدانەوە ئەوەیە: بە دانیشتنەوە ڕوو لە قیبلە بڵێ: (اَلسَّلامُ عَلَیْكُمْ). یەك جار (وَالأَصَحّ جَوازُ) لە فەرموودەیەكدا دروسـتە بڵـێ: (سَلامٌ عَلَیْكُمْ). بـەڵام بێهێـزە (قُلْـتُ) ئیمـامی(النواوی) دەفـەرموێ: (اَلأَصَـحُّ الْمَنْصُـوصُ: لایُجْزِئُـهُ) دەققـی

فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (سَلامٌ عَلَيْكُمْ) دورست نیە (وَاللّٰهُ أعْلَم) هەروەها (سَلامِی عَلَيْكُمْ) یان (سَلَامُ اللهِ عَلَيْكُم) یان (سَلَامٌ عَلَيْكَ) یان (اَلسَّلامُ عَلَيْكَ)، ئەوانەش هیچیان دروست نین‌و گشتیان نوێژ بەتاڵ دەکەن ئەگەر بزانێ‌و بە قەسدی بیانڵێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَأنَّهُ) هەروەها فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (لاتَجِبُ نِيَّةُ الْخُرُوجِ واجب نیە نیەتی دەرچوون لە نوێژ بێنێ، چونکە نیەتی‌نوێژ سەلامدانەوەش دەگرێتەوە، بە سەلامدانەوەیەکەمیش نوێژ تەواو دەبێ.

وَأَكْمَلُهُ اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ. مَرَّتَيْنِ يَمِيناً وَشِمَالاً، مُلْتَفِتاً فِالأُولَى حَتَّى يُرَى خَدُّهُ الْأَيْمَنُ وَفِي الثَّانِيَةِ الْأَيْسَرُ، نَاوِياً اَلسَّلامَ عَلَى مَنْ عَنْ يَمِينِهِ وَيَسَارِهِ مِنْ مَلائِكَةٍ وَإِنْسٍ وَجِنٍّ، وَيَنْوِبالإِمامُ اَلسَّلامَ عَلىالْمُقْتَدِينَ، وَهُمْ اَلرَّدَّ عَلَيْهِ.
اَلثَّالِثُ عَشَرَ: تَرْتِيبُ الْأَرْكَانِ كَمَا ذَكَرْنَا،

(وَأَكْمَلُهُ) تەواوترینی سەلامدانەوە ئەمەیە: (اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُاللهِ)، واتە: (وَبَرَكاتُهُ)ی لەگەڵدا نەبێ (مَرَّتَيْنِ) سوننەتە دوو جار سەلام بداتەوە: جارێك (يَمِيناً) سوننەتە بە لای ڕاستەدا (وَشِمالاً) جارێکیش سوننەتە بە لای چەپەدا (مُلْتَفِتاً فِیالأُولی) لە سەلامیەکەمدا ئەوەندە ئاوڕ بداتەوە (حَتَّى يُرَى خَدُّهُ الأيْمَنُ) تا لە پشتەوەڕا کوڵمەی‌ڕاستەی دەدیترێ‌و (وَفِي الثَّانِيَةِ الْأَيْسَرُ) تا لە سەلامی‌دووەمیشدا کوڵمەی‌چەپەی دەدیترێ ﴿عن عبداللهﷺ: كَانَ رَسُولُ اللهِﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمالِهِ حَتّى يُرَى بَياضُ خَدِّهِ: اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُاللهِ، اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُاللهِ﴾ رواه ابوداود وغيره بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ بە لای ڕاستەی‌و بە لای چەپەی‌دا سەلامی دەداوە، تا سپیایی کوڵمەی دەدیترا، لە هەردوو لادا دەیفەرموو: (اَلسَّلامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُاللهِ) .

ئینجا بزانە: لە لای چەند زانایەك (وَبَرَكاتُهُ)ش سوننەتە، چونکە لە حەدیسێکی (ابی‌داود بسند صحیح) هاتوە، هەروەها سوننەتە: دەست بە ووشەی(السَّلامُ) بکا، ئینجا ئاوڕ بداتەوە.

هەروەها بزانە: ئاوڕدانەوە سوننەتە، واتە: ئەگەر لە هەردوو سەلامەکەی‌دا ڕوو لە قیبلە بێ‌و بە هیچ لایەکیشدا ئاوڕ نەداتەوە سەلامدانەوەکە دروستە، بەڵام سوننەتەکەی لە دەست دەچێ، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەی ڕوون کردونەوە.

(نَاوِياً) سوننەتە بە سەلامدانەوەیەکەم نیەتی ئەوها بێ: (اَلسَّلامَ عَلَى مَنْ عَنْ يَمِينِهِ) سەلام لەو کەسانە بکا: کە لە لای ڕاستەی‌خۆیەتی‌و (وَيَسارِهِ) بە دووەمیش نیەتی سەلامکردنی هەبێ لەو کەسانەی لە لای چەپەی‌خۆیەتی: (مِنْ مَلائِكَةٍ) لە فریشتەو (وَإِنْسٍ) لە ئادەمیزادو (وَجِنٍّ) لە جنۆکە (وَيَنْوِیالإِمامُ) ئیمامی‌نوێژ بە سەلامدانەوەی‌خۆی لەگەڵ ئەو سێ چینەش

نیەت دێنێ (اَلسَّلاَمَ عَلَىالْمُقْتَدِينَ) سەلام لە مەئمومەکانیش بکا (وَهُمْ) مەئمومەکانیش نیەت دێنن (اَلرَّدَّ عَلَيْهِ) وەڵامی سەلامەکەیئیمام بدەنەوە، ئینجا بزانە: لە کۆتایی ئەم بابەدا چەند باسێکیتری سەلامدانەوە هەیە، لە ویٚدا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى.

ﵟ(تَرْتِيبُ ٱلْأَرْكَانِ): ڕیزکردنی ڕوکنەکانینوێژ ﵞ

(اَلثَّالِثُ عَشَرَ) ڕوکنیسێزدەمین لە ڕوکنەکانینوێژ: (تَرْتِيبُ ٱلْأَرْكَانِ) ڕیزکردنی ڕوکنەکانی نوێژە: لە (الله اکبر)ەوە تا سەلامدانەوە، کە گشتی لە پێغەمبەرﷺ وەرگیراوە (كَمَا ذَكَرْنَا) فَإِنْ تَرَكَهُ عَمْداً بِأَنْ سَجَدَ قَبْلَ رُكُوعِهِ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ، وَإِنْ سَهَا فَمَا بَعْدَالْمَتْرُوكِ لَغْوٌ، فَإِنْ تَذَكَّرَ قَبْلَ بُلُوغِ مِثْلِهِ فَعَلَهُ وَإِلاَّ تَمَّتْ بِهِ رَكْعَتُهُ وتَدَارَكَ ٱلْبَاقِيَ،

هەروەك باسمان کرد، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي﴾ رواه البخاری، نوێژ بکەن بەو جۆرەی منتان دیت نوێژم کرد.

(فَإِنْ تَرَكَهُ) جا ئەگەر ڕوکنەکانی ڕیز نەکردن (عَمْداً) بە قەسدی (بِأَنْ سَجَدَ قَبْلَ رُكُوعِهِ) وەك بە قەسدی پێش ڕوکووع سوجدە ببا، یان پێش فاتیحەخوێندن ڕوکووع ببا (بَطَلَتْ صَلَاتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبیٚو واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەکەی دەست پیٚبکاتەوە.

(وَإِنْ سَهَا) بەڵام ئەگەر بە قەسدی نەبو، بەڵکو بە سەهوو ڕیزی ڕوکنەکانی تێك دا، وەك بە سەهوو لە پێش ڕوکووعدا سوجدە ببا (فَمَا بَعْدَالْمَتْرُوكِ) ئەوە هەرچی لە دوای ڕوکنە نەکراوەکە کردویەتی (لَغْوٌ) گشتی بیٚسودە، چونکە لە ڕیزیخۆیدا نەکراوەو بە پێچەوانەی حەدیسەکەیڕابردووە.

کەوابو: (فَإِنْ تَذَكَّرَهُ) ئەگەر هاتەوە بیری: کە ڕوکنەکەی نەکردوە (قَبْلَ بُلُوغِ مِثْلِهِ) پێش ئەوەی بگاتە ڕوکنێکیتری وەك خۆی (فَعَلَهُ) واجبە بە پەلە بگەڕێتەوە سەر ڕوکنەکەو بیکا، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبیٚ.

بۆ وێنە: سەهووی کردو ڕوکووعی نەبردو چووە سوجدە، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە واجبە: بە پەلە بگەڕێتەوە بۆ ڕاوەستان، ئینجا ڕوکووع ببا، یان ئەگەر هەڵساوە بۆ فاتیحەیەکیتر، ئینجا هاتەوە بیری، ئەو کاتەش واجبە واز لەم فاتیحەیە بێنیٚو بە پەلە بڕواتە ڕوکووع.

ئینجا بزانە: گومانیش وەکو هاتنەوەبیر وایە، واتە: ئەگەر لە ڕوکووعدا کەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نا، یان لە سوجدەدا کەوتە گومان: ئایا ڕوکووعی بردوە، یان نا، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا واجبە: بە پەلە بگەڕێتەوە بۆ ڕاوەستان؟ تاکو ڕوکنە گومانلێکراوەکە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هەر نەهاتەوە بیری تا گەیشتەوە ڕوکنێکیتری وەك خۆی، واتە: لەو

وێنەیڕابردوودا، نەهاتەوە بیری تا گەیشتەوە ڕوکووعێکیتر، ئەو کاتە (تَمَّتْ بِـهِ رَكْعَتُـهُ) بەم ڕوکنەیئێستای ڕەکعەتە ناتەواوەکەی تـەواو دەبـێ، بـەڵام ئـەوەی لـە دوای ڕوکنـە نەکراوەکە تا ئێستا کردویەتی گشتی بێسودە، کەوابو: (وَتَدارَكَ الْباقى) ئەو بەشەی–لە نوێژەکە– لە دوای ئەو ڕوکنە ماوە، گشتی دەکاو بـەردەوام دەبـێ تـا نوێژەکـەی تـەواو دەبێ، ئینجا لە گشت ئەو حاڵەتانەیڕابردوودا سوننەتە: سوجدەی سەهوو ببا، هەر وەك لە سوجدەی سەهوودا ڕوونی دەكەینەوە، ان شاء الله تعالى.

فَلَـوْ تَـيَقَّنَ فِـى آخِـرِ صَـلاَتِهِ تَـرْكَ سَـجْدَةٍ مِـنَ ٱلْأَخِـيرَةِ سَـجَدَهَا وَأَعـادَ تَشَـهُّدَهُ، أَوْ مِـنْ غَيْرِهَـا لزِمَـهُ رَكْعَـةٌ، وَكَـذا إِنْ شَـكَّ فِيهِمَـا، وَإِنْ عَلِـمَ فِـى قِيَـامِ ثَانِيَـةٍ تَـرْكَ سَـجْدَةٍ فَـإِنْ كَـانَ جَلَـسَ بَعْـدَ سَـجْدَتِيْهِ سَـجَدَ، وَقِيـلَ إِنْ جَلَـسَ بِنِيَّةِالإسْـتِراحَةِ لَـمْ يَكْفِـهِ وإلاَّ فَلْـيَجْلِسْ مُطْمَئِنّـاً ثُـمَّ يَسْـجُدُ، وَقِيـلَ يَسْـجُدُ فَقَـطْ، وإِنْ عَلِـمَ فِـى آخِـرِ رُبَاعِيَّـةٍ تَـرْكَ سَجْدَتَيْنِ أَوْ ثَلاَثٍ جَهِلَ مَوضِعَهَا وَجَبَ رَكْعَتَانِ، أَوْ أَرْبَعٍ فَسَجْدَةٌ

(فَلَوْ تَيَقَّنَ فِى آخِرِ صَلاتِهِ) ئەگەر لە کۆتاییِنوێژەکەیدا –پێش سەلامدانەوە– بێگومـان زانی: (تَرْكَ سَجْدَةٍ) سوجدەیەکی نەبردوە (مِنَ ٱلْأَخِيرَةِ) لە دوو سوجدەکەی ڕەکعەتی ئاخیر (سَجَدَهَا) واجبە: بە پەلە سوجدە بباو (وَأَعادَ تَشَهُّدَهُ) هەم واجبە: دووبارە تەحیاتەکەشی بخوێنێتەوە، چونکە لە ڕیزیخۆیدا نەیخوێندبو.

(أَوْ مِنْ غَيْرِها) یان سوجدە نەکراوەکە لە ڕەکعەتێکیتر بوو–جگە لە ڕەکعەتی ئاخیر– ئەو کاتە (لَزِمَهُ رَكْعَةٌ) واجبە: بۆ وەدەستهێنانەوەی ئەو سوجدەیە، ڕەکعەتێکیتر بە تەواوی بکاتەوە، چونکە ڕەکعەتە ناتەواوەکە بـە سـوجدەی ڕەکعـەتی دوایخـۆی تـەواو بـووەو ئەویتریش بێسودە، کەوابو: واجبە نوێژەکەش بەو ڕەکعەتە تەواو بکرێ.

(وَكَذا) هەروەها واجبە ڕەکعەتێکیتر بکا (إِنْ شَكَّ فِيهِما) ئەگەر کەوتە گومان: ئایا سوجدە نەکراوەکـە لـە ڕەکعـەتی ئـاخیرە، یـان لـە یـەکێکیترە، ئینجـا بزانـە: ئەگـەر لـە دوای سەلامدانەوەش بێگومان زانی: سوجدەیەکی نەبردوە، ئەویش بە هـەمان شـێوەیڕابردوو ڕەفتار دەکا، بەو مەرجەی ماوەیەکیزۆری پێنەچێو لەشی پیس نەبوبێ.

(وَإِنْ عَلِمَ فِى قِيامِ ثانِيَةٍ) ئەگەر لە هەڵسانەیێی ڕەکعەتی دووەمدا زانی: (تَرْكَ سَجْدَةٍ) لە ڕەکعەتییەکەمدا سوجدەیەکی نەبردوە (فَإِنْ كانَ جَلَسَ بَعْدَ سَجْدَتِهِ) ئەوە ئەگەر لە پاش سوجدەی یەکەمدا دانیشتبێ (سَجَدَ) سوجدە نەکراوەکە دەباو لە سەر نوێژەکە بەردەوام دەبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ جَلَسَ بِنِيَّةِ ٱلإِسْتِراحَةِ) ئەگەر دانیشتنی دوای سوجدەکە بە نیەتی (جِلْسَةالاسْتراحة) بوبێ (لَمْ يَكْفِهِ) بە بەر ناکەوێ (وَإِلَّا) بـەڵام ئەگـەر دانەنیشتبو (فَلْيَجْلِسْ مُطْمَئِنّاً) بە پەلە دێتە خوارەوەو بە خۆڕاگری دادەنیشێو (ثُمَّ

يَسْجُدُ) ئينجا سوجده دەبا (وَقِيلَ) له فەرموودەيەكى بێهێزدا (يَسْجُدُ فَقَطْ) تەنها سوجده دەباو دانيشتنى ناوێ، چونكه به هەڵسانەوه نێوان كەوتۆته بەينى هەردوو سوجدەكان.

(وَإِنْ عَلِمَ فِي آخِرِ رُباعِيَّةٍ) ئەگەر له كۆتايى نوێژێكى چوار ڕەكعەتىدا زانى: (تَرْكَ سَجْدَتَيْنِ أَوْ ثَلاثٍ) دوو سوجده، يان سێ سوجدەى نەبردون (جَهِلَ مَوْضِعَها) نەيزانى: دوو سوجدەكە، يان سێ سوجدەكه له كام ڕەكعەتن (وَجَبَ رَكْعَتانِ) واجبه: دوو ڕەكعەتىتر بكا (أَوْ أَرْبَعٍ) يان هاتەوه بيرى: چوار سوجدەى نەبردون (فَسَجْدَةٌ) واجبه: سوجدەيەك

ثُمَّ رَكْعَتَانِ، أَوْ خَمْسٍ أَوْ سِتٍّ فَثَلاثٌ، أَوْ سَبْعٍ فَسَجْدَةٌ ثُمَ ثَلاَثٌ. قُلْتُ: وَيُسَنُّ إِدامَةُ نَظَرِهِ إِلَى مَوْضِعِ سُجُودِهِ، وَقِيلَ: يُكْرَهُ تغْمِيضُ عَيْنَيْهِ، وَعِنْدِى لاَ يُكْرَهُ إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً، وَالْخُشُوعُ وَتَدَّبُر الْقِراءَةِ وَالذِّكْرِ،

بباو (ثُمَّ رَكْعَتانِ) ئينجا دوو ڕەكعەتىتريش بكا (أَوْ خَمْسٍ أَوْ سِتٍّ) يان هاتەوه بيرى: كه پێنج، يان شەش سوجدەى نەبردون (فَثَلاثٌ) واجبه سێ ڕەكعەتىتر بكا (أَوْ سَبْعٍ) يان هاتەوه بيرى: كه حەفت سوجدەى نەبردون (فَسَجْدَةٌ) واجبه: سوجدەيەك بباو (ثُمّ ثَلاثٌ) ئينجا سێ ڕەكعەتىتر بكا.

﴿ سوننەتەكانى ناو نوێژ ﴾

(قُلْتُ) ئيمامى (النواوى) دەفەرموێ (يُسَنُّ) سوننەته (إِدامَةُ نَظَرِهِ) له نوێژدا بەردەوام بڕوانێ (إِلى مَوْضِعِ سُجُودِهِ) بۆ شوێنى سوجدەبردنەكەى، هەر چەند كوێريش بێ، يان له تاريكايىدا بێ، چونكه ئەوها ملكەچترەو نزيكتره بۆ لەخواترسان.

بەڵام هەر كاتێك له تەحياتدا پەنجەى شادەى بەرز كردەوە، ئەو كاته سوننەته بەردەوام تەماشاى پەنجه بەرزكراوەكه بكا، هەروەك له سەرچاوەكاندا فەرموويانه ﴿عن ابن الزبير رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى وَأَشارَ بِإِصْبُعِهِ وَلا يُجاوِزُ إِشارَتَهُ ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، پێغەمبەر ﷺ دەستىڕاستەى داناو ئاماژەى به پەنجەكەى شادەى كردو چاوى له پەنجەكەى لانەدەدا.

(وَقيلَ) له فەرموودەيەكى بێهێزدا (يُكْرَهُ تَغْمِيضُ عَيْنَيْهِ) ناپەسنده له نوێژدا چاوەكانى بچوقێنێ (وَعِنْدى) ئيمامى (النواوى) دەفەرموێ: به لاىمنەوه (لا يُكْرَهُ) چاوچوقاندن له نوێژدا ناپەسند نيه (إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً) ئەگەر له زيانێك نەترسێ، چونكه هيچ حەديسێكى (صحيح) دەربارەى قەدەغەكردنى نەهاتوه.

(وَالْخُشُوعُ) هەروەها سوننەته: به ملكەچىو لەخواترسى نوێژەكه بكا، واته: جوله جول به ئەندامەكانى نەكاو جگه له نوێژ بير له هيچىتر نەكاتەوه، چونكه له بەردەست خوايەكى ئەوها گەوره ڕاوەستاوه: كه بێگومان دەيبينێ، خواىگەوره دەفەرموێ:

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِصَلاتِهِمْ خاشِعُونَ﴾ بە ڕاستی ڕزگارو بەختەوەر بون ئەو کەسانەی لە نوێژەکەیاندا لەخواترس‌و ملکەچن.
کەواتە: ئەگەر نوێژکەر دڵی لەگەڵ خوا ڕاست بێ‌و لە خوا بترسێ، ئەندامەکانیشی لە خوا دەترسێن‌و لە نوێژدا جولەجول ناکەن.
(وَتَدَبُّرُالْقِراءَ ةِ) هەروەها سوننەتە بیر لە واتەی‌فاتیحەو سورەتەکان بکاتەوە (وَالـذِّكْرِ) هەروەها سوننەتە بیر لە واتەی زیکرەکانی ناو نوێژ بکاتەوە، کەوابو: ناپەسندە درێژە وَدُخُولُ الصَّلاةِ بِنَشَاطٍ وفَراغِ قَلْبٍ، وجَعْلُ يَدَيْهِ تَحْتَ صَدْرِهِ آخِذاً بِيَمِينِهِ يَسَارَهُ، وَالدُّعَاءُ فِي سُجُودِهِ،

بە دالغەلێدان بداو خۆی بە ڕێکخستنی‌جل‌وبەرگی خەریك بکا، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، هەروەها ئەگەر خۆی خەریك کرد بە بیرکردنەوە لە دۆزەخ‌و ئەو جۆرە شتانە، ئەوەش بەشێکە لە دالغەلێدان، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی، واتە: ئەوەش ناپەسندە.
(وَدُخُولِ الصَّلاةِ) هەروەها سوننەتە کە هەڵدەستێ نوێژ دابەستێ (بِنَشاطٍ) بە دڵخۆشی‌و بە چوستی هەڵبستێ، چونکە خوای گەورە، باسی دوو ڕووەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَإِذا قامُوا إِلىالصَّلاةِ قامُوا كُسالَى﴾ هەر کاتێك مونافقەکان هەڵبستن بۆ نوێژ کردن، بە تەمبەڵی هەڵدەستن.
(وَفَراغِ قَلْبٍ) هەروەها سوننەتە: بۆ نوێژکردن هیچ لە دڵی خۆی‌دا نەهێڵێتەوە لە کاروباری دونیا، تاکو جگە لە نوێژکردن هیچی‌تری نەیەتە ناو دڵ، چونکە ناپەسندە لە نوێژدا بیر لە کاروباری دونیاو لە مەسەلەی شەرعی بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ چۆنیەتی دەست گرتن ﴾

(وَجَعْلُ يَدَيْهِ) سوننەتە لە دوای (الله اكبر)ی‌نوێژدابەستن تا دەچێتە ڕوکووع، هەردوو دەستەکانی دابنێ (تَحْتَ صَدْرِه) لە سەر بنەوەی‌سینگی‌و لە سەرەوەی‌ناوکی ﴿عن وائِلٍ ﷺ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلى يَدِهِ الْيُسْرَى عَلى صَدْرِهِ﴾ رواه ابن خزيمة فى صحيحه، پێغەمبەر ﷺ دەستی‌ڕاستەی لە سەر دەستی‌چەپەی لە سەر سینگی دانان.
(آخِذاً بِيَمِينِهِ يَسَارَهُ) بە لەپەدەستی‌ڕاستەی جومگەو بەشێکی بازنەو بەشێکی باسکی چەپەی بگرێ ﴿عن وائِلٍ ﷺ: وَضَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى وَالرُّسْغِ وَالسّاعِدِ﴾ رواه ابوداود باسناد صحيح، پێغەمبەر ﷺ دەستی‌ڕاستەی دانا سەر پشتە

دەستیچەپەیو سەر جومگەو سەر بەشێکی باسکی.

(والدُّعاءُ فیسُجُودِه) هەروەها سوننەتە: لە سوجدەدا دوعا بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَقْرَبُ مايَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ ساجِدٌ فَأَكْثِرُواالدُّعاءَ﴾ رواه مسلم، نزیکترین حاڵەت کە بەندە لە خوایخۆی نزیك ببێتەوە، حاڵەتیسوجدەیە، کەوابو: لە سوجدەدا زۆر دوعا بکەن. جا بزانە: لە کۆتایی تەحیاتدا ڕوونمان کردەوە: هەر زیکرێكو هەر دوعایەك لە پێغەمبەرەوەﷺ نەهاتبێ، حەرامە: بە زمانێکیتری-جگە لە عەرەبی- بگوترێو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە.

وَأَنْ يَعْتَمِدَ فِي قِيَامِهِ مِنَ السُّجودِ وَالْقُعُودِ على يَدَيْهِ، وَتَطْوِيلُ قِراءَةِ الْأُولى عَلى الثَّانِيَةِ فِي الأَصَحِّ،

﴿ چۆنیەتی هەڵسانەوە بۆ فاتیحە خوێندن ﴾

بزانە: کە لە سوجدە بۆ فاتیحە خوێندن هەڵدەستێتەوە، (الله اكبر) سوننەتە، بەڵام دەست بەرزکردنەوە سوننەت نیە، هەروەك لە باسیسوجدەدا بەڵگەمان هێناوە.

هەروەها: کە لە تەحیاتییەکەم هەڵدەستێتەوە: هەم (الله اكبر)و هەم دەست بەرزکردنەوەش سوننەتن، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن أبىحميدﷺ قالَ فِي صِفَةِ صَلاةِ النَّبِيِّﷺ: وَإِذا قامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ﴾ حديث صحيح رواه ابوداود، وروى البخاري نحوه عن ابن عمر رضیالله عنهما هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ لە تەحیاتی دوای دوو ڕەکعەتەکان هەڵدەستاوە، (الله اكبر)ی دەگوتو دەستەکانیشی بەرز دەکردنەوە.

(وَ) هەروەها (أَنْ يَعْتَمِدَ فِي قِيامِه) سوننەتە لە کاتی هەڵسانەوە بۆ فاتیحە خوێندن (مِنَ السُّجُودِ) کە لە سوجدەیدووەم هەڵدەستێتەوەو هەم (وَالْقُعُودِ) کە لە تەحیاتییەکەمیش هەڵدەستێتەوە (عَلى يَدَيْه) خۆی دابنێتەوە سەر هەردوو بەرەدەستیخۆی، واتە: هەردوو بەرە دەستیخۆی دابنێتە سەر زەمینو گرانایخۆی باوێتە سەر هەردووکیانو هەڵبستێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن مالك بن الحويرثﷺ فِي صِفَةِ صَلاةِ النَّبِيِّﷺ: فَإِذا رَفَعَ مِنَ السّجْدَةِ جَلَسَ وَاعْتَمَدَ عَلى الأَرْضِ ثُمَّ قامَ﴾ رواه البخاری، کە پێغەمبەرﷺ لە سوجدەیدووەم هەڵدەستاوە دادەنیشت، ئینجا گرانایی خۆی بە دەستەکانی دەخستە سەر زەمینو هەڵدەستاوە.

ئینجا بزانە: ئەو حەدیسەی ﴿عن اِبْنِ عباس رَضِىالله عَنهُما: كانَﷺ إِذا قامَ فِي صَلاتِهِ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلىالأَرْضِ كَما يَضَعُ الْعاجِنُ﴾ کە پێغەمبەرﷺ هەڵدەستاوە، دەستەکانی دادەنا سەر زەمین هەروەك هەویرشێل دایاندەنێ. ئیمامی (النواوی) لە (المجموع)دا دەفەرموێ: ئەمە حەدیسێکی بێهێزە، یان پووچەڵەو هیچ بنچینەی ڕاستی نیە.

هەروەها ئیمام (ابن حجرالعسقلانی)ش لە (التلخیص)دا دەفـەرموێ: ئیمـام (ابـن صـلاح) دەفەرموێ: ئەم حەدیسە ڕاست نیەو دروست نیە بە بەڵگە دابندرێ، ئینجا لـەو دووانـەو لە سەرچاوەکانیتریشدا دەفـەرموون: خـۆ ئەگـەر حەدیسـەکە (صـحیح)=ڕاسـتیش بـێ، واتـەی (الْعـاجِنُ): پـیری بـە سـاڵدا چـووە، نـەك هەویرشـێل. کـەوابو: پەنجـە نووقانـدن لە هەڵسانەوەدا سوننەت نیە.

(وَتَطْوِيلُ قِراءَةِ الْأُولى) سوننەتە: قورئانخوێندنی دوای فاتیحەی ڕەکعەتیەیەکەم درێژتر بکا (عَلَى الثّانِيَةِ) لە خوێندنی ڕەکعەتیدووەم (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاسـتتردا، چـونکە پێغەمبەرﷺ وای دەکرد، هەروەك لە سورەتی دوای فاتیحەدا بەڵگەمان هێناوە.

وَالذِّكْرُ بَعْدَهَا،

﴿ زیکرو دوعا لە دوای نوێژەکە

(وَالذِّكْرُ بَعْدَهَا) هەروەها سوننەتە لە دوای تەواوبوونی نوێژ: ئەو زیکرانەیداهاتوو بکا، هەم دوعاش بکا، چونکە چەندەها حەدیسی(صحیح) دەربارەی هەردووکیان هاتوە:

ﷺ- بە تایبەتی لە دوای نوێژی سبەینیێو مەغریبدا پێش ئەوەی هیچ قسەیەك بکاو پێش ئـــەوەی پێیـــەکانی ڕابگـــوێزێ، دە جـــار بڵـــێ: ﴿لاإِلَـهَ إِلاّاللهُ وَحْـدَهُ لاشَـرِيكَ لَـهُ، لَـهُ الْمُلْـكُ وَلَـهُ الْحَمْـدُ، يُحْيِـي وَيُمِيـتُ وَهُـوَ عَلـى كُـلِّ شَـيْءٍ قَـدِيرٌ﴾ رواهماالترمـــذی: الفجر بسند صحيح، والمغرب بسند حسن.

هەروەها لە دوای هەردووکیاندا حەفت جـار بڵـێ: ﴿اَللّهُـمَّ أَجِرْنِي مِنَ النّارِ﴾ رواه ابـوداود بسند صالح. هەم حەفت جاریش بڵێ: ﴿اَللّهُمَّ أَدْخِلْنِالْجَنَّةَ﴾، چونکە لە حەدیسـێکدا-کـە پەیوەندی بە نوێژەوە نیە- پێغەمبەرﷺ ئەو دووانەی وێکڕا بـاس کـردوون دەفـەرموێ: ﴿مااسْتَجارَ عَبْدٌ مِنَ النّارِ سَبْعَ مَرّاتٍ إِلاّ قالَتِ النّارُ: يارَبِّ إِنَّ عَبْدَكَ فُلاناً إِسْتَجارَ مِنِّي فَأَجِرْهُ. وَلا سَأَلَ عَبْدٌ الْجَنَّةَ سَبْعَ مَرّاتٍ إِلاّ قالَتِ الْجَنَّةُ: يا رَبِّ إِنَّ عَبْدَكَ فُلاناً سَأَلَنِي فَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ﴾ رواه أبويعلى بإسناد على شرط البخاري ومسلم.

جگە لەوانەش، سوننەتە: بەیانیانو ئێواران بڵێ: ﴿رَضِينا بِاللهِ رَبّاً وَبِالْإِسْلامِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ رَّسُولاً ﴾ رواه اصحاب السنن، واتە: سێ جار بیڵێ.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: هەر کەسێك ئەم دوعایەی (سَـيِّدُ الاِسْـتِغْفارِ) لـە کـاتی بەیانیاندا بخوێنێو لە ڕۆژەکەیدا بمرێ دەبێتە بەهەشتی، هەر کەسـێکیش لـە ئێـوارەدا بیخوێنێو لە شەوەکەیدا بمرێ دەبێتە بەهەشتی: ﴿اَللّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لاإِلهَ إِلاّأَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنا عَبْدُكَ وَأَنا عَلَىعَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مااسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ ماصَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْلِي فَإِنَّهُ لايَغْفِرُالذُّنُوبَ إِلاّ أَنْتَ﴾ رواه البخارى.

هەروەها ﴿(قُلْ هُوَاللهُ أَحَد)و (قُلْ أَعوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُلْ أَعوذُ بِرَبِّ الناسِ، ثَلاثِ مَرّاتٍ﴾ رواه اصحاب السنن بسند صحيح، واتە: هەر یەکەیان سێ جار بخوێندرێن.
جگە لەوانەش چەند زیکرێکیتر هەیە.
سنن– لە دوای هەر پێنج نوێژەکان بە گشتی، سێ جار بڵێ: ﴿أَسْتَغْفِرُاللهُ﴾. ئینجا جارێك بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ تَبارَكْتَ يا ذاالْجَلالِ وَالْإِكْرامِ﴾ رواه مسلم.
هەروەها جارێکیش ﴿آيةُالْكُرْسِي﴾ صححه ابن حبان. هەروەها جارێك ﴿لاإِلهَ إِلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اَللَّهُمَّ لامانِعَ لِما أَعْطَيْتَ وَلامُعْطِيَ لِمامَنَعْتَ وَلايَنْفَعُ ذاالْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ﴾ رواه الشيخان.

....

هەروەها سیو سێ جار ﴿سُبْحانَ اللهِ﴾، سیو سێ جار ﴿اَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾، سیو سێ جار ﴿اَللهُ أَكْبَرُ﴾ رواه الشيخان. ئینجا لە دوای ئەوانەش یەك جار بڵێ: ﴿لاإِلهَ إِلاّاللهُ وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ رواه مسلم.
هەروەها دە جار ﴿لاإِلهَ إِلاّاللهُ﴾ رواه الترمذی بسند حسن.
ئینجا بزانە: ئەگەر نەیتوانی ئەو سێ زیکرانەیڕابردوو، هەر یەکێك سیوسێ جار بڵێ، ئەوە سوننەتە: لای کەمی هەر یەکێکیان دە جار دەجار بڵێ، هەروەك لە لای (اصحاب السنن) بەو ژمارەیەش هاتون.
جگە لەو زیکرانەیڕابردووش زیکریتریش هەیە لە کتێبەکانی حەدیسدا هاتون، بە تایبەتی کتێبی (الأذكار للامام النواوی) کە پێویستە: گشت موسڵمانێك لێی ئاگادار بێت، چونکە دەڵێن: (بِعِ الدّارَ وَاشْتَرِ الْأَذْكارَ) خانوو بفرۆشەو (اَلأذكار) بکڕە.
تێبینی–﴿عن يسيرةرضي الله عنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ أَمَرَهُنَّ أَنْ يُراعِينَ بِالتَّكْبِيرِ وَالتَّقْدِيسِ وَالتَّهْلِيلِ وَأَنْ يَعْقِدْنَ بِالأَنامِلِ، فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولاتٌ مُسْتَنْطَقاتٌ﴾ رواه اصحاب السنن بسندصالح، پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێکردین: لە ژمارەی زیکرەکان ئاگادار بینو بە سەرە جومگەیپەنجەکانمان بیانژمێرین، چونکە لە ڕۆژی قیامەتدا دەهێندرێنە گوفتارو پرسیاریان لێدەکرێن.
﴿وعن عبدالله بن عَمْرورضي الله عنهما: رَأَيْتُ النَّبِيَّﷺ يَعْقِدُالتَّسْبِيحَ بِيَمِينِهِ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، پێغەمبەرمﷺ دیت بە پەنجەکانی دەستیڕاستەی تەسبیحاتی دەژمارد.
﴾–﴿عن اِبْنِ عباسرضي الله عنهما: أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كانَ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِﷺ، وَكُنْتُ أَعْلَمُ إِذاانْصَرَفُوا بِذلِكَ إِذا سَمِعْتُهُ﴾ وفی روایة: ﴿كُنْتُ أَعْرِفُ اِنْقِضاءَ صَلاةِ رَسُولِ اللهِﷺ بِالتَّكْبِيرِ﴾ رواه الشيخان، دەنگ هەڵێنان بەو زیکرانەی دوای نوێژ، لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ هەبو، من بەو دەنگ هەڵێنانە–

كه گوێم لێدەبو- دەمزانی نوێژ تەواو بووە، هەروەها بەگوێلێبوونی(الله اكبر) دەمزانی نوێژی پێغەمبەرﷺ تەواو بووە. واتە: مەبەستی سێ‌وسێ (الله اكبر)ەكەیە.
جا ئیمامی(الشافعی) دەفەرموێ: ئەو زیكرانەی دوای‌نوێژ سوننەتە: بە نهێنی بكرێن، بەڵام ئەگەر ئیمامی‌نوێژ بیەوێ مەئموومەكان لێی فێر بن، هەر ئەوندە دەنگ هەڵدێنێ: تا دەزانێ لێی فێر بونە، ئینجا دەنگی نزم دەكاتەوە. واتە: مەبەستی حەدیسەكە ئەوهایە، هەروەك لە (شرح مسلم)و (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

﴿ سەلەوات و دوعا لە دوای نوێژەكاندا ﴾

٤٦- سەلەوات ﴿عن فُضالَةَ﴾: دَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَقالَ: اَللّهُمَّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي، فَقالَ رَسُولُ اللهِﷺ: عَجِلْتَ أَيُّهاالْمُصَلِّي؟ إذا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ، فَاحْمَدِاللهَ بِما هُوَ أَهْلُهُ وَصَلِّ عَلَيَّ ثُمَّ ادْعُـــهُ﴾

....

رواه اصحاب السنن بسندصحيح، پیاوێك هاتە مزگەوت و نوێژی كردو دوعای كردو گوتی: خوایە لێم خۆش ببەو ڕەحمم پێ بكە. جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەی نوێژكەر پەلەت كرد، هەر كاتێك نوێژت كردو ئینجا دانیشتی، سوپاسی‌خوا بكە بەو سوپاسەی شایانی گەورەیی‌خوایە-وەك (الحمد لله رب العالمين)-و سەلەوات لەسەر من لێبدە-وەك (وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أجمعين)- ئینجا دوعا بكە.
ئینجا بزانە: بە تەنها یەك سەلەوات لە پێش دوعادا فەرمانی ئەو حەدیسە بەجێ دەهێندرێ، بەڵام ئەگەر زیاتر بێ، خێری زۆرترە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَوْلَىالنّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلاةً﴾ رواه ابن حبان والترمذی وقال: حديث حسن، نزیكترین كەس لە من لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو كەسەیە: كە زۆرتر سەلەواتم لە سەر لێبدا.
كەوابو: بە بەڵگەی ئەم دوو حەدیسە، ئەو دە سەلەواتەی ئێستا لە دوای نوێژەكان لێدەدرێن كارێكی باشە، ئینجا لە كۆتایی دوعاكردنیشدا: هەم سوپاسی خواو هەم سەلەواتیش سوننەتن، هەروەك لە (الاذكار)دا فەرموویەتی.
٤٧- دوعاكردن، حەدیسەكەی(فُضالَة)ی‌ڕابردوو بەڵگەیە، هەم ﴿عن أبىأُمامةَ﴾: قِيلَ يا رَسُولَ اللهِﷺ أَيُّ الدُّعاءِ أَسْمَعُ؟ قالَ جَوْفَ اللَّيْلِ ٱلآخِرَ وَدُبُرَالصَّلَواتِ الْمَكْتُوباتِ﴾ رواه الترمذی وقال حديث حسن، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ كرا: كام دوعا زوتر قبوڵ دەبێ؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: دوعای ناوەندی نیوەشەوی ئاخیرو دوعای دوای پێنج نوێژە واجبەكان.
هەروەها پێغەمبەرﷺ بە (معاذ)ی فەرموو: ئەی (معاذ) بە خوا من تۆم خۆش دەوێ،

ئامۆژگاریت دەکەم: واز مەهێنە لە دوای گشت نوێژێکدا ئەم دوعایە بکە: ﴿اَللّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبادَتِكَ﴾ رواه ابوداود والنسائی باسناد صحيح.

تێبینی—دەست بەرزکردن لە دوعادا ﴿عن أبموسی وأنس رضي الله عنهما: دَعا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّى رَأَيْتُ بَياضَ إِبْطَيْهِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەر ﷺ دوعای کردو هەردوو دەستەکانی بەرز کردنەوە تا سپیایی بن هەنگلیم دیت. ﴿وعن سلمان رضي الله عنه قالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ رَبَّكُمْ حيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحْيِي مِنْ عَبْدِهِ إِذا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُما صِفْراً﴾ رواه ابوداود والترمذی بسند حسن، خوایگەورە شەرمنو بەخشندەیە، شەرم لە بەندەیخۆی دەکا: کاتێ هەردوو دەستەکانی بەرز دەکاتەوەو لێی دەپاڕێتەوە، دەستەکانی بە بەتاڵی بگەڕێنێتەوە.

جگە لەوانەش: ئیمامی(النواوی) نزیکەی بیست حەدیسیتری (صحيح)ی لە (المجموع)دا دەربارەی دەست بەرزکردنەوە لە دوعادا هێناون.

....

تێبینی—دەربارەی دوعای قونووتو دوعایەکانیتری دەرەوەی نوێژ، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە: ئەگەر بۆ وەدەستهێنانی شتێك دوعا بکا، سوننەتە لە کاتی دەست بەرزکردنەوەدا بەرەدەستەکانی بخاتە لایئاسمان، بەڵام ئەگەر بۆ لابردنی بەڵا دوعا بکا، ئەوە سوننەتە: پشتەدەستەکانی بخاتە لای ئاسمان، لە (شرح مسلم)دا دەفەرموێ: بەڵگەیان بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن أنس رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اِسْتَسْقَى فَأَشارَ بِظَهْرِ كَفَّيْهِ إِلىالسَّماءِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ دوعای بارانی کردو بە پشتەدەستەکانی ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد. واتە: چونکە باران نەبارین بەڵایە.

هەروەها دەربارەی دەست بە ڕوخساردا هێنان لە دوای دوعاکردن لە دەرەوەی نوێژدا، لە سەرچاوەکاندا دوو فەرموودەیان هێناوە: لە (المجموع)دا ئەو فەرموودەی بە ڕاست داناوە: کە سوننەت نیە، چونکە لە حەدیسی(صحيح)دا بەڵگەی لە سەر نیە، لە فەرموودەکەیتریشدا دەست بە ڕوخساردا هێنان لە دوای دوعاکردن لە دەرەوەی نوێژدا سوننەتە، چونکە لە چەند حەدیسێکی(ضعيف)=بێهێزدا هاتوە، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ئیمامینوێژ ویستی بۆ ئەو زیکرو دوعایانە بمێنێتەوە، سوننەتە بسوڕێ: لایچەپەی بەرەو قیبلە بکاو لایڕاستەشی بەرەو مەئموومەکان بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن البراء رضي الله عنه: كُنّا إِذا صَلَّيْنا خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَحْبَبْنا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ يُقْبِلُ عَلَيْنا بِوَجْهِهِ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ فِي قُنُوتِهِ: رَبِّ قِنِي عَذابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ أَوْ تَجْمَعُ عِبادَكَ﴾ رواه مسلم، کە نوێژمان لە پشت پێغەمبەر ﷺ دەکرد پێمان خۆش بوو لە لای ڕاستەیپێغەمبەر ﷺ نوێژمان کردبا، چونکە ڕووی لە ئێمە دەکردو گوێم لێبوو: لە دوعادا

دەیفەرموو: خوای من لە عەزابیخۆت بمپارێزە لەو ڕۆژەی بەندەکانت زیندوو دەکەیەوەو کۆیان دەکەیەوە.

ئینجا بزانە: لەو حەدیسەدا دەردەکەوێ: کە ئەوها خێرترە ئیمامو مەئموومەکان لێك جیا نەبنەوەو بە کۆمەڵ ئەو زیکرو دوعایانە بکەن، تاکو بە بەر موژدەی ئەم حەدیسە بکەون: ﴿عن أبهريرة ﷺ: قالَ رسُولُ اللهِﷺ: إنَّ لِلَّهِ مَلائِكَةً سَيَّارَةً فُضْلاً يَلْتَمِسُونَ مَجالِسَ الذِّكْرِ، فَإذا وَجَدُوا مَجْلِساً فِيهِ ذِكْرٌ قَعَدُوا مَعَهُمْ وَحَفَّ بَعْضُهُمْ بَعْضاً بِأَجْنِحَتِهِمْ حَتَّى يَمْلَئُوا مابَيْنَهُمْ وَبَيْنَ السَّماءِ الدُّنْيا﴾...إلى أنْ قالَ: ﴿فَيَقُولُ تعالى: قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ وَأَعْطَيْتُهُمْ ماسَأَلُوا...﴾ الحديث رواه الشيخان، خوایگەورە چەند مەلائیکەتێکی گەڕیدەی ڕێزداری هەنە، بە شوێن دانیشگەیزیکردا دەگەڕێن، جا هەر کاتێك دانیشگەیەکیان دەست کەوت: کە زیکرێکیخوای تێدا دەکرێ، مەلائیکەتەکان لە گەڵیان دادەنیشنو بە باڵەکانی خۆیان

وَأَنْ يَنْتَقِلَ لِلنَّفْلِ مِنْ مَوْضِعِ فَرْضِهِ، وَأَفْضَلَهُ إِلى بَيْتِهِ، وَإِذا صَلَّى وَراءَهُمْ نِسَاءٌ مَكَثوا حَتَّى يَنْصَرِفْنَ، وَأَنْ يَنْصَرِفَ فِي جِهَةِ حاجَتِهِ، وَإِلاَّ فَيَمِينِهِ، وَتَنْقَضِي الْقُدْوَةُ بِسَلامِ الإِمَامِ،

دەورە لە یەکتری دەدەن، تا نێوان ئەو زیکرکەرانەو نێوان ئاسمانیدونیا پڕ دەکەن...تا لە کۆتایی حەدیسەکەدا دەفەرموێ: خوایگەورە دەفەرموێ: بە ڕاستی من لەو کۆمەڵە زیکرکەرە خۆش بومو هەرچی داوایان کرد پێم بەخشین.

(وَأَنْ يَنْتَقِلَ لِلنَّفْلِ) سوننەتە: نوێژکەر بۆ نوێژکردنیسوننەت بگوازێتەوە (مِنْ مَوْضِعِ فَرْضِهِ) لەو شوێنەی کە نوێژە واجبەکەی لێکردوە، بڕواتە شوێنێکیتر لەوێ سوننەتەکان بکا، تاکو زۆر شوێنی سوجدە لێبردن لە ڕۆژیقیامەتدا شاهیدیی بۆ بدەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە ﴿عن أبهريرةﷺ قال النَّبِيُّﷺ فِي تفسير هذه الآيَة (يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبارَها): فَإِنَّ أَخْبارَها أَنْ تَشْهَدَ عَلىكُلِّ عَبْدٍ بِماعَمِلَ عَلى ظَهْرِها﴾ رواه الترمذي بسند صحيح، پێغەمبەرﷺ لە تەفسیری ئایەتی (يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبارَها) فەرمووی: ئەو هەواڵانەی لە ڕۆژی قیامەتدا زەمین قسەی لێدەکا، ئەوەیە: شاهیدی دەدا: لە سەر گشت–بەندەیەك– پیاوێكو ئافرەتێك بەو کردەوانەی لە سەر پشتی زەمین کردویەتی.

(وَأَفْضَلُهُ إلى بَيْتِه) خێرتر ئەوەیە بۆ سوننەت کردن بڕواتەوە ماڵیخۆی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا قَضى أَحَدُكُمْ صَلاتَهُ فِي مَسْجِدِهِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْ صَلاتِهِ نَصِيباً﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك یەکێکتان نوێژی واجبی لە مزگەوتدا کرد، با بەشێکی نوێژەکانی بۆ ماڵەوە دابنێ.

(وَإِذاصلّى وَرائَهُمْ نِساءٌ) هەر کاتێك لە پشت پیاوەکان ئافرەتەکانیش

نـوێـژیان دەکـرد (مَكَثُـوا) بـا پیاوەکـان ماوەیـەك لـە شـوێنیخۆیاندا بمێننـەوە (حَتّـى يَنْصَرِفْنَ) تا ئافرەتـەکان لـە مزگـەوت دەڕۆنـە دەرەوە، چـونکە پێغەمبـەرﷺ ئـەو هـای دەکرد، هەروەك لە (بخاری)دا هاتوە، تاکو پیاو و ئافرەت تێکەڵ نەبن.

(وَأَنْ يَنْصَرِفَ مِنْ جِهَةِحاجَتِهِ) سوننەتە: نوێژکەر بەو لایەدا بڕوا: کە کارو پێویستی لێ هەیە (وَإِلَّا) ئەگەر پێویستی لە هیچ لایەك نەبو (فَيَمِينِـهِ) سـوننەتە: بـە لای ڕاسـتەیدا بڕواتە دەرەوە ﴿عن أنسﷺ: أَكْثَرُ ما رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِﷺ يَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ﴾ رواه مسلم، زۆرترین جار پێغەمبەرمﷺ دەدیت بە لای ڕاستەیدا لە مزگەوت دەڕۆیشتە دەرەوە. واتە: جار جارەش بە لای چەپەیدا دەڕۆیشتە دەرەوە.

(وَتَنْقَضِي الْقُدْوَةُ) لە نوێژی جەماعەتدا پەیوەندی مەئموم بـە ئیمامەکەیـەوە دەپچڕێو کۆتـایی دێ (بِسَـلامِ الْإِمـامِ) بـە هـۆی سـەلامدانەوەیەکەمی ئیمامەکـەی، چـونکە بە سـەلامدانەوەیەکەم نوێژکـەر لە نوێژەکەی دەردەچـێ–هـەروەك ڕابرا– بەڵام وەها

فَلِلْمَأْمُومِ أَنْ يَشْتَغِلَ بِدُعَاءٍ وَنَحْوِهِ ثُمَّ يُسَلِّمُ، وَلَوْ اِقْتَصَرَ إِمَامُهُ عَلَى تَسْلِيمَةٍ سَلَّمَ ثِنْتَيْنِ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(بابٌ)

شُرُوطُ الصَّلاَةِ خَمْسَةٌ: مَعْرِفَةُ الْوَقْتِ، وَالإِسْتِقْبَالُ،

سوننەتە مەئموم سەلام نەداتەوە: تا ئیمامەکەی هەردوو سەلامەکانی دەداتەوە، کەوابو: (فَلِلْمأْمُومِ) دروستە: بۆ مەئموم لـە دوای سـەلامدانەوەیئیمامەکەی، سـەلام نەداتـەوە، بەڵکو (أَنْ يَشْتَغِلَ بِدُعاءٍ وَنَحوِهِ) خۆی خەریك بکا بە دوعاکردنو شتیتری وەکو زیکر (ثُمَّ يُسَلِّمُ) ئینجا سەلام بداتەوە.

بەڵام ئەگەر لە ئیمامەکەی دواکەوتبو، ئەو کاتە واجبـە: لـە دوای سـەلامدانەوەیدووەمی ئیمام یەکسەر هەڵبستێتەوەو نوێژەکەی تەواو بکا، چونکە ئەگەر بزانێ مانەوەی حەرامەو بە قەسدیش بمێنێتەوە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانـە (وَلَوْ اِقْتَصَرَإِمامُهُ عَلىتَسْلِيمَةٍ) ئەگەر ئیمامەکەی تەنها سەلامییەکەمی داوە (سَلَّمَ ثِنْتَيْنِ) سوننەتە مەئموم هـەردوو سـەلامەکە بداتـەوە، تـاکو خێـری سـەلامدانەوەی دووەمـیش وەدەست بێنێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا بزانە: لە گشت سەرچاوەکاندا وا دەردەکەوێ: کە ئیمام لە هەر دوو سەلامدانەوەدا دەنگ هەڵدێنێ، بەڵام (ابن حامد) سەلامییەکەمی بە دەنگی نهێنی دەداوەو لـە سـەلامی دووەمیشدا دەنگی هەڵدێنا، تاکو مەئمومـەکان لـە سـەلامدانەوەدا بـە پێشـی نەکـەون، هەروەك لە (مغنی ابن قدامة الحنبلي)دا گێڕاویەتیەوە.

﴿ بابٌ: له باسی مەرجەكانی نوێژ ﴾

واتە: ئەو واجبانەی بەشێكی نوێژ نین، بەڵام مەرجن بۆ دروستبوونی نوێژ، ئەگەر یەكێكیان نەبێ نوێژەكە دروست نابێ.

(شُرُوطُ الصَّلاَةِ) مەرجەكانیﻧوێژ (خَمْسَةٌ) پێنجن، جیاوازی نوێژی واجبو سوننەت نیە:

یەكەم: (مَعْرِفَةُ الْوَقْتِ) زانینی هاتنیكاتینوێژەكەیە: بەو شێوەی لە باسیكاتینوێژەكاندا بە بەڵگەوە باسمان كرد، كەوابو: ئەگەر نەیزانی كاتینوێژ هاتوەو نوێژی كرد نوێژەكەی دروست نابێ، هەرچەند ئاشكراش ببێ لە كاتیخۆیدا كردویەتی، هەروەك ئەگەر وای زانی كاتینوێژ هاتوەو نوێژی كرد، ئینجا ئاشكرا بوو لە پێش هاتنیكاتدا كردویەتی نوێژەكەی دروست نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: (وَالإِسْتِقْبَالُ) ڕوو لەقیبلەكردنە: لە سەرەتای نوێژەكەوە تا كۆتایی، هەروەك لە (باسی ڕوو لەقیبلەكردن)دا بە بەڵگەوە باسمان كرد.

وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ، وَعَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِهِ وَكَذاالأَمَةُ فِي ٱلأصَحِّ، وَالْحُرَّةِ مَا سِوَى الْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ،

سێیەم: (وَسَتْرُ الْعَوْرَةِ) داپۆشینیعەورەتە: لە سەرەتای نوێژەكەوە تا كۆتایی، هەرچەند لە تاریكیشدابێو كەسیش نەیبینێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إلاّ بِخِمارٍ﴾ رواه أبوداود والترمذي وقال حديث حسن، خوایگەورە نوێژی ئافرەتی بلۆغبوو قبوڵ ناكا تەنها بە لەچكەوە=دەسماڵەوە نەبێ.

ئینجا بزانە: چونكە بە ئەغلەبی ئافرەتی بلۆغبوو نوێژ دەكا، بۆیێ پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: (بلۆغبوو)، ئەگینا: منداڵیش لە سەری واجبە عەورەتیخۆی داپۆشێ، جیاوازی كوڕو كچیش نیە، كەوابو: هەر جۆرە نوێژكەرێك عەورەتی دەربكەوێ، نوێژی دروست نیە هەرچەند دەركەوتووەكەش زۆر كەم بێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَعَوْرَةُالرَّجُلِ) عەورەتی نێرینە: جا پیاو بێ، یان منداڵ بێ (مَابَيْنَ سُرَّتِهِ وَرُكْبَتِهِ) نێوان ناوكو ئەژنۆیەتی ﴿عَنْ جابرﷺ قَالَ النَّبِيُّﷺ: إذَا كَانَ الثَّوْبُ وَاسِعاً فَالْتَحِفْ بِهِ–يَعْنِي فِي الصَّلاَةِ– وَإِنْ كَانَ ضَيِّقاً فَاتَّزِرْ بِهِ﴾ رواه الشيخان، ئەگەر جلەكەت بەرین بوو لە خۆتی بپێچە–لە نوێژدا– ئەگەر تەسك بوو بیكە پەشتەماڵی خوارەوە. واتە: (إزَار) بە پەشتەماڵی نێوان ناوكو ئەژنۆ دەگوترێ.

ئینجا بزانە: لە دەرەوەی نوێژیشدا عەورەتی پیاو هەر وەهایە ﴿عَنْ جرْهَدٍﷺ عَنِ النَّبِيِّﷺ: اَلْفَخِذُ عَوْرَةٌ﴾ رواه البخاري تعليقاً وحسنهُ الترمذي وصححه إبن حبان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ڕانی مرۆڤ عەورەتە. (وَكَذاالأَمَةُ) هەروەها عەورەتی ئافرەتی كۆیلە–وەكو

پیاو– نێوان ناوك و ئەژنۆیەتی (فِیالأَصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بە (إجماع)ی زانایانی ئایین: سەری پیاو و سەری ئافرەتی کۆیلە عەورەت نیە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفه)دا فەرموویانە، کەوابو: لە عەورەتیشدا وەکو یەکترن.
(وَالْحُرَّةِ) عەورەتی ئافرەتیئازاد هەرچەند منداڵیش بێ (مَاسِوَى الْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ) گشت لاشەیەتی لە سەریەوە تا بەری پێیەکانیشی جگە لە ڕوخسارو لەپەدەستەکانی، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إلاّ مَاظَهَرَ مِنْهَا﴾ بە ئافرەتانی موسڵمان بڵێ: جوانی خۆیان بەدەر نەخەن تەنها ئەو جوانیە نەبێ کە ئاشکرا دەبێ. واتە: ڕوخسارو لەپەدەست، هەروەك (ابْن عباس)و (عائشة)ﷺ فەرموویانەو (البيهقي) گێڕاویەتیەوە.
﴿وعَنْ أُمِّ سَلَمَةَرَضِىالله عَنها أنَّهَا سَأَلَتِ النَّبِيَّﷺ أَتُصَلِّالْمَرْأَةُ فِي دِرْعٍ وَخِمارٍ بِغَيْرِ إِزارٍ؟ قَالَ: إِذا كانَ الدِّرْعُ سَابِغاً يُغَطِّي ظُهُورَ قَدَمَيْهَا﴾ رواه أبوداود بإسنادٍ جيد، لكن قَالَ: رواه أكثر الرواة موقُوفاً عَلى أُمّ سَلَمَة، وَقالَ الحَاكِم: صحيح عَلى شرط البخاري. ئایا دروستە:
وَشَرْطُهُ مَا مَنَعَ إِدْرَاكَ لَوْنِ الْبَشَرَةِ وَلَوْ طِينٌ وَمَاءٌ كَدِرٌ، وَالْأَصَحُّ وُجُوبُ التَّطَيُّنِ عَلَى فاقِدِ الثَّوْبِ،

ئافرەت نوێژ بکا بە دەسماڵێك=لەچکەیەك: کە سەرو گەردەنی داپۆشێ لەگەڵ کراسێك؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەو مەرجەی کراسەکە ئەوەندە درێژ بێ: پشتە پێیەکانی داپۆشێ. واتە: بەرەپێیەکانیشی بە زەمین دادەپۆشرێن.
جا هەر بە بەڵگەی ئەم حەدیسە ئەگەر ئافرەت لە کاتی سوجدەدا بەرەپێی بەدەر کەوت، یان لە ڕوکووعدا پاشنە پێی بەدەر کەوت، یان مووی سەری بەدەر کەوت، نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾ ڕوخسارو لەپەدەستیئافرەت لە دەرەوەی نوێژ، لە ڕووی پیاوی بێگانەدا عەورەتەو واجبە: دایانپۆشێ ئەگەر بزانێ پیاوی بێگانە تەماشای ئەکا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە ﴿عَنْ أَسْماءَرَضِىالله عَنها: كُنّا نُغَطِّي وُجُوهَنَا مِنَ الرِّجَالِ﴾ رواه الحاكم على شرط البخاري ومسلم، (أسماء) دەفەرموێ: ئێمە ڕوخساری خۆمان دائەپۆشی لە پیاوی بێگانە، واتە: لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ. جا–إن شاءالله– لە باسی (نَظَر)دا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە.
(وَشَرْطُهُ) مەرجی ئەو شتەی عەورەتی پێدادەپۆشرێ: (مَامَنَعَ) دەبی شتێکی وەهابێ: قەدەغە بکا (إِدْرَاكَ لَوْنِ الْبَشَرَةِ) دیتنی ڕەنگی پیستەی مرۆڤ لە دانیشگەی گفتوگۆدا، کەوابو: ئەگەر داپۆشەرەکە چنراوێکی وەها بوو: لە نێوان ڕایەڵەکەیدا ڕەنگی پیستە دەدیترا، یان ئەوەندە تەنك بوو: ڕەنگی پیستەی تێدا دەدیترا، یان نایلۆنیئاوی بوو:

ئەوە نوێژی تێدا دروست نیە، بەڵام ئەگەر بە هۆی تیشکیڕۆژ، یان بە هۆی ڕۆناکیەکیتر دەدیترا، ئەو کاتە زیانی نیە، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی.
(وَلَوْ طِينٌ) هەر چەند داپۆشەریعەوڕەت قوڕیش بێ هەر دروستە، هەروەها داپۆشینی عەوڕەت دروستە: بە پووش و گەڵایدرەخت و هەر شتێکیتر: کە لاشەی هەبێ، کەواتە: ڕەنگکردنی عەوڕەت بەو جۆرە ڕەنگانەی لاشەیان نیە: وەکو خەنەو مەرەکەب و...هتد بە داپۆشەر دانانریێو نوێژی پێوە دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَمَاءُ كَدِرٌ) یان ئاوی لێڵ بێ؟ وەك لە ناو ئاوە لێڵەکەدا نوێژی(جَنَازَة) بکا، یان بتوانێ بە ئەندازەی سوجدە لە ناو ئاوە لێڵەکەدا بمێنێتەوە، هەر دروستە (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (وُجُوبُ التَّطَيُّنِ) بۆ نوێژو لە دەرەوەی نوێژیش قوڕ لە لاشەدان واجبە (عَلَى فَاقِدِ الثَّوْبِ) لە سەر ئەو کەسەی جل و بەرگو ئەو شتانەی دەست ناکەوێ، چونکە لە هەردوو حاڵەتدا داپۆشینی عەوڕەت واجبە.

وَيَجِبُ سَتْرُ أَعْلاهُ وَجَوَانِبِهِ لاَ أَسْفَلِهِ، فَلَوْ رُؤِيَتْ عَوْرَتُهُ مِنْ جَيْبِهِ فِي رُكُوعٍ أَوْ غَيْرِهِ لَمْ يَكْفِ فَلْيَزُرُّهُ أَوْ يَشُدُّ وَسَطَهُ، وَلَهُ سَتْرُ بَعْضِهَا بِيَدِهِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ وَجَدَ كافِيَ سَوْأَتَيْهِ تَعَيَّنَ لَهُماَ، أَوْ أَحَدِهِماَ فقُبُلَه، وَقِيلَ:

(وَيَجِبُ سَتْرُ أَعْلاهُ) واجبە: لای سەرەوەیداپۆشەرەکە داپۆشێو (وَجَوَانِبِهِ) تەنیشتەکانیشی داپۆشێ (لاَ أَسْفَلِهِ) بەڵام لای خوارەوەیداپۆشەرەکە واجب نیە، کەوابو: (فَلَوْ رُؤِيَتْ عَوْرَتُهُ) ئەگەر عەوڕەتی دیترا (مِنْ جَيْبِهِ) لە یەخەی کراسیەوە، واتە: لە لای سینگیەوە (فِی رُكُوعٍ) لە حاڵەتی ڕوکووع بردندا (أَوْ غَيْرِهِ) یان لە حاڵەتێکیتردا: وەك حاڵەتی سوجدە، یان دانیشتن، یان بە پێوە (لَمْ يَكْفِ) ئەو داپۆشینە دروست نیەو بە بەر ناکەوێ، کەوابو: (فَلْيَزُرُّهُ) واجبە: یان یەخەکەی دابێخێ (أَوْ يَشُدُّ وَسَطَهُ) یان شتێك لە ناوقەدی ببەستێ تاکو عەوڕەتی دیار نەبێ.
جیاوازی نیە: هەر بە خۆی عەوڕەتی خۆی ببینێ، یان کەسێکیتر ببینێ ﴿عَنْ سَلَمَةَ﴾: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ أَفَنُصَلِّي فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، وَازْرُرْهُ وَلَوْ بِشَوْكَةٍ﴾ رواه أبوداود وغيره بإسنادٍ حسن، ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئایا لە ناو یەك کراسدا نوێژ بکەین؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵێ، یەخەی کراسەکەش دابێخە هەر چەند بە دڕکێکیش دایبێخی. بەڵام ئەگەر لە لایدامێنیەوە لە بنەوەڕا عەوڕەتی بدیترێ، زیانی نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَهُ) بۆی دروستە: (سَتْرُ بَعْضِهَا) بەشێکی عەوڕەتی داپۆشێ (بِيَدِهِ) بە دەستیخۆی: وەك شوێنێکی جلەکەی کون بوبێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵکو ئەگەر

کونی جلەکەی دانەدەخرا، ئەو کاتە واجبە: بە دەستیخۆی دایبپۆشێ، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموویەتی.
ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژکەر پارچە داپۆشەرێکی دەست کەوت بەڵام بەشی هەموو عەورەتی نەدەکرد، ئەوە واجبە: ئەوەندەی هەیە عەورەتی پێداپۆشێو نوێژ بکاو دووبارەکردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: ﴿إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك فەرمانێکم پێکردن هەرچەندی توناتان هەیە بیکەن.
کەوابو: (فَإِنْ وَجَدَ كَافِيَ سَوْأَتَيْهِ) ئەگەرداپۆشەرێکی دەست کەوتو تەنها بەشی پێشەوەو پاشەوەی دەکرد (تَعَيَّنَ لَهُمَا) واجبە: هەردووکیانی پێداپۆشێ، چونکە دەرکەوتنی ئەو دووانە زۆر عەیبە (أَوْ أَحَدِهِما) یان تەنها بەشی پێشەوەی، یان تەنها بەشی پشتەوەی دەکرد (فَقُبُلَهُ) واجبە: پێشەوەی پێداپۆشێ، چونکە بەرەو قیبلەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی
دُبُرَهُ، وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ. وَطَهَارَةُ الْحَدَثِ، فَإِنْ سَبَقَهُ بَطَلَتْ

بێهێزدا (دُبُرَهُ) پشتەوەی دادەپۆشێ، چونکە لە ڕوکووع و سوجدەدا زۆر ناڕێکە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا (يَتَخَيَّرُ) سەر پشکەو بە دڵی خۆی دەکا.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر هیچی دەست نەکەوت عەورەتی پێداپۆشێ، یان تواناى داپۆشینی نەبو، ئەو کاتە واجبە بە پێوە بە ڕووتی نوێژەکە بکاو سوجدەو ڕوکووعیش بە تەواوی بباو دووبارەکردنەوەی نوێژیشی لە سەر نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرمویانە.
هەروەها نوێژی سوننەتیشی بۆ دروستن، جا ئەگەر هاتو: بە پێوە نوێژی کردبا عەورەتی بەدەر دەکەوت، بەڵام ئەگەر بە دانیشتوویی نوێژی کردبا عەورەتی دادەپۆشرا، ئەو کاتە بە دانیشتوویی‌و عەورەت داپۆشراوی نوێژ دەکا، هەروەك (الشبراملسي) ڕوونی کردۆتەوە.
هەروەها ئەگەر لە شوێنێکیپیسدا بەند کرابو و جلەکەشی بەشی داپۆشینیعەورەتو نوێژ لەسەرکردنی نەدەکرد، ئەو کاتە واجبە: جلەکە لە سەر پیسیەکە ڕابێخێ‌و بە ڕووتی نوێژی لە سەر بکاو دووبارە کردنەوەشی لە سەر نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی‌و لە پاشکۆی (تَيَمّم)شدا باسمان کرد.
هەروەها سوننەتە: بۆ نوێژکردن جوانترین بەرگ بکاتە بەرو مێزەر بنێتە سەری، بە بەڵگەی فەرموودەی خوایگەورە: ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ بەرگە جوانەکەی خۆتان دەبەر بکەن لە کاتی گشت نوێژکردنێکدا.
هەروەها ناپەسەندە لە بەرگێکی وەهادا نوێژ بکا: کە وێنەی پێوەبێ‌و ناپەسەندە

نـوێژیـشـی لە سـەر بکاو ناپەسندە نوێژیشی بەرامبەر بکا.
هەروەها ناپەسندە لە ناو نوێژدا دەمیخۆی داپۆشیٚ، تەنها لە کاتی باوشکاندا سوننەتە دەستی خۆی دابنێتە سەر دەمی.
هەروەها ناپەسندە لە ناو نوێژدا ڕوخساری خۆی داپۆشیٚ، جا لەو ناپەسندیانەیڕابردوودا جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕون کراوەتەوە.
چوارەم: (وَطَهَارَةُالْحَدَثِ) پـاکـی نوێژکەرەکەیـە: لـە بێدەسـتنوێژیی بچـوك و گـەورە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِطُهُورٍ﴾رواه مسلم، خوایگەورە هیچ نوێژێك قبوڵ ناکا بە بێدەستنوێژی گەورە، یان بچوك.
کەوابو: (فَإِنْ سَبَقَهُ) ئەگەر بە بێویستیخۆی لە ناو نوێژدا، بێدەستنوێژ بوو: وەك شتێك لە کونی پشتەوەی، یان پێشەوەی بێتە دەرەوە، یان ئافرەتێکیبێگانە دەسـتی لێبـدا، یان بێهۆش ببیٚ...هتد (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبیٚو واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەکەی بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذَا فَسَا أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاةِ فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُعِدِ
وَفِي الْقَدِيمِ يَبْنِي، وَيَجْرِيَانِ فِكُلِّ مُنَاقِضٍ عَرَضَ بِلاَ تَقْصِيرٍ وَتَعَذَّرَ دَفْعُهُ فِالْحَالِ، فَإِنْ أَمْكَنَ بِأَنْ كَشَفَتْهُ رِيحٌ فَسَتَرَ فِي الْحَالِ لَمْ تَبْطُلْ،

الصَّلاَةَ﴾ رواه أصحاب السنن وصححه إبن حبان، هەر کاتێك یەکێکتان لە ناو نوێژدا فسی لێبەربوو، با بڕوا دەستنوێژ بگرێتەوەو نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە.
کەواتە: ئەگەر بەقەسدی خۆی بێدەستنوێژ بکا، ئەو کاتە نوێژ بەتاڵبوونەکەی بەهێزترە، بە بەڵگەی (إجماع)، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.
ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعی) بوو، بەڵام (وَفِـي الْقَـدِيمِ) لە فەرموودەیکۆنیدا (يَبْنِي) دەستنوێژ دەگرێتەوەو ئەوەندەی لە نوێژەکە ماوە، تەواوی دەکا، بەڵام بەڵگەی فەرموودەیکۆن حەدیسـێکی بێهێـزە، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا فەرموویانە، واتە: ڕەفتاری پیٚناکریٚ.
ئینجـا بزانـە: پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إذا أَحْدَثَ أَحَدُكُمْ فِي صَلاتِهِ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ﴾رواه أبوداود بسندصالح، هەر کاتێك یەکێکتان لە ناو نوێژدا بێدەستنوێژ بوو، با لووتیخۆی بگریٚ ئینجا بڕوا. واتە: تاکو خەڵك وا تێبگا: خوێن لە لووتی هـاتووەو گاڵتـەی پیٚنەکەن، هەر وەك لە (نهاية)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.
﴿ئاگاداری﴾: ئەو کەسانەی بێدەستنوێژییان بەردەوامە، ئەگەر لەناو نوێژدا بێدەستنوێژ بون، نوێژەکەیان دروستەو قەزاکردنەوەیان لە سەر واجب نیە، هەر وەك لە ئاگاداریەکەی (استحاضة)=خوێنچڕکەدا ڕوونمـان کـردەوە، هـەروەها ئـەو کەسـەی ئـاو و گڵـی دەست

ناکەویٚ بۆ دەستنویٚژگرتن و غوسل کردن، ئەویش واجبە بە بیٚدەستنویٚژی، یان بە جەنابەتەوە نویٚژە واجبەکان بکا، بەڵام واجبە: قەزا بکاتەوە، هەر وەك لە (تیمم)دا ڕوونمان کردەوە.

(وَیَجْرِیان) هەردوو فەرموودەی نوێ و کۆن دیٚنە جیٚ (فِی کُلِّ مُناقِضٍ) لە هەر دژیٚکی نویٚژ بەتاڵ بکا (عَرَضَ) کە لە ناو نویٚژدا ڕوو بدا (بِلاتَقْصِیرٍ) بە بیٚکەمتەرخەمیِ نویٚژکەرەکە و (وَتَعَذَّرَ دَفْعُهُ فِیالْحالِ) نەشگونجا دەمودەست لایببا: وەك لاشەی، یان جلەکەی بە پیسیەکی تەڕ پیس ببیٚ و نەگونجیٚ جلەکەی دابکەنیٚ، ئەوە لە فەرموودەی ڕاستیِنویٚدا: نویٚژەکە بەتاڵ دەبیٚ و واجبە: لە دوای لابردنی پیسیەکە لە سەرەتاوە نویٚژەکە بکاتەوە.

(فَإِنْ أَمْکَنَ) بەڵام ئەگەر گونجا: دەمودەست دژەکە لاببا (بِأَنْ کَشَفَتْهُ رِیحٌ) وەك با عەوڕەتی بەدەر بیٚخیٚ، یان دۆخینی بپچڕیٚ، یان پەشتەماڵی خوارەوەی لیٚببیٚتەوە (فَسَتَرَ فِی الْحالِ) ئینجا دەمودەست عەوڕەتەکەی داپۆشیەوە (لَمْ تَبْطُلْ) نویٚژەکەی بەتاڵ نابیٚ، چونکە ماوەکە کەمە، هەروەها ئەگەر پیسیەکی وشکی کەوتە سەر و یەکسەر

وَإِنْ قَصَّرَ بِأَنْ فَرَغَتْ مُدَّةُ خُفٍّ فِیها بَطَلَتْ.

وَطَهَارَةُ النَّجَسِ فِی الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ وَالْمَکانِ، وَلَوْ اِشْتَبَهَ طَاهِرٌ وَنَجِسٌ اِجْتَهَدَ،

دایتەکاند، یان پیسیەکی تەڕی بە جلەکەی کەوت و جلەکەی داکەند، دیسان نویٚژەکەی بەتاڵ نابیٚ.

بەڵام (وَإِنْ قَصَّرَ) ئەگەر لە لادانیدژەکەدا کەمتەرخەمی کردبو (بِأَنَ فرَغَتْ مُدَّةُ خُفٍّ فیها) وەك ماوەی خوف لە ناو نویٚژدا کۆتایی بیٚ (بَطَلَتْ) نویٚژەکە بەتاڵ دەبیٚ، چونکە لە کاتیٚکی وەهادا نویٚژی دابەستوە: کە دەیزانی ماوەی خوفەکە نامیٚنیٚ.

پیٚنجەم: (وَطَهَارَةُالنَّجَسِ) پاکیِ نویٚژکەرەکەیە لە پیسی (فِیالثَّوْبِ) دەربارەی جل و بەرگی، واتە: هەر جۆرە بەرگیٚکی بە لاشەو ئەندامەکانیەوە بیٚ: وەك سەرو دەستو پیٚ، خوای گەورە دەفەرمویٚ: ﴿وَثِیابَكَ فَطَهِّرْ﴾ جلەکانت پاك بکە لە پیسی. کەوابو: ئەگەر جگە لە بەرگیٚکیِپیس هیچ بەرگیٚکیِپاکی دەست نەکەوت عەوڕەتی پیٚداپۆشیٚ و توانای شۆردنی بەرگە پیسەکەشی نەبو، واجبە: دایبکەنیٚ و بە ڕووتی نویٚژەکە بکا و دووبارە کردنەوەشی لە سەر نیە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَالْبَدَنِ) هەروەها دەربارەی لاشەی، چونکە پیٚغەمبەر ﷺ بە ئافرەتیٚکیِحەیزداری فەرموو: ﴿فَاغْسِلِی عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّی﴾ رواه الشیخان، خویٚن لەخۆت بشۆرە، ئینجا نویٚژ بکە. کەوابو: واجبە: ناو دەم و لووت و چاو و گویٚی –کە لە دەرەوە دیارە– گشتی پاك بیٚ.

(وَالْمَكانِ) هەروەها دەربارەی شوێنی نوێژ لێکردن، چونکە پیاوێك میزی لە ناو مزگەوت کردو پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿هَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ ماءٍ﴾ رواه الشيخان، دۆلچەیەکی ئاو بڕژێننە سەر میزەکەی. واتە: چونکە مزگەوت شوێنی نوێژە.

کەوابو: ئەگەر لە شوێنێکیپیسدا بەند کرابو، واتە: هیچیشی دەست نەکەوت ڕایبێخێ، ئەوە واجبە نوێژەکە بکا، بەلام دروست نیە بۆ سوجدە ئەندامەکانی دابنێتە سەر پیسیەکە، بەڵکو بە ئەندازەیەکی وەها خۆی بۆ سوجدە کووڕ دەکاتەوە: تا مەترسی گەیشتنی پیسیەکەی دەبێ، کەواتە: هەر بە پێوەش تەحیات دەخوێنێ، بەلام واجبە: نوێژەکەش دووبارە بکاتەوە، لە (المجموع)دا بۆ ئەم مەسەلەیە بەڵگەی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿إذا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأْتوا مِنْهُ مااسْتَطَعْتُمْ﴾ رواه الشيخان، هەرکاتێك فەرمانێکم پێکردن هەرچەندی تواناتان هەیە بیکەن.

(وَلَوْ إشْتَبَهَ طاهِرٌ ونَجِسٌ) ئەگەر نوێژکەر لێی شێوا: پاکێك‌و پیسێك، وەك نەزانێ لەم دوو شوێنە کامەیان پاکەو کامەیان پیسە، یان لەم دوو جلە کامەیان پاکەو کامەیان پیسە (إجْتَهَدَ) با (إجْتهاد) بکا، واتە هەوڵ بدا پاکەکە بدۆزێتەوە، بەو شێوەی لە باسی قاپەکاندا

وَلَوْ نَجَسَ بَعْضُ ثَوْبٍ أو بَدَنٍ وَجُهِلَ وَجَبَ غَسْلُ كُلِّهِ، فَلَوْ ظَنَّ طَرَفاً لَمْ يَكْفِ غَسْلُهُ عَلَىالصَّحيح، وَلَوْ غَسَلَ نِصْفَ نَجِسٍ ثُمَّ باقِيَهُ، فالأَصَحُّ أَنَهُ إنْ غَسَلَ مَع باقِيهِ مُجاوِرَهُ طَهُرَ كُلُّهُ، وَإلاَّ فَغَيْرُ الْمُنْتَصِفِ،

ڕوونمان کردەوە، جا ئەگەر (إجتهاد)ی کردو پاکەکەی بۆ ئاشکرا نەبو، ئەو کاتە لە بەر ڕێزلێنانی کاتینوێژەکە، واجبە نوێژەکە بە ڕووتی بکا، یان لە یەکێك لەم دوو شوێنە پیسەدا بیکا، هەم قەزای بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە کاتێکدا بوو: کە ئاوی دەست نەکەوێ یەکێکیانی پێبشۆرێ، واتە: ئەگەر ئاوی دەست کەوت، واجبە بۆ نوێژکردن یەکێکیان بشۆرێ، جا ئەگەر هیچێکیانی نەشۆرد و (إجتهاد)شی نەکرد، بەڵکو لە هەر شوێنێك، یان بە هەر جلێکەوە جارێك نوێژەکەی کرد، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵەو دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەی ڕوون کردونەوە.

هەروەها ئەگەر دیتمان یەکێك پیسیەکی پێوەیە–واتە: یان لە شوێنێکیپیسدا نوێژ دەکا– واجبە: ئاگاداری بکەینەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ نَجَسَ بَعْضُ ثَوْبٍ) ئەگەر بەشێکی جلەکەی پیس بوو (أَوْ بَدَنٍ) یان بەشێکی لاشەی پیس بوو (وَجُهِلَ) نەشزاندرا ئەو بەشە پیسبووە کامەیە (وَجَبَ غَسْلُ كُلِّهِ) واجبە هەموو شتە پیسبووەکە بشۆرێ، تاکو نوێژی پێوە دروست بێ، کەوابو: (فَلَوْ ظَنَّ طَرَفاً) ئەگەر

به (إجتهاد) دڵی بۆ لایەکی جلەکە چوو: کە پیسە (لَمْ يَكْفِ غَسْلُهُ) شۆردنی تەنها ئەو لایە بەس نیەو جلەکە پاك نابێتەوە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست، چونکە (إجتهاد) لە تەنها یەك شتدا ناکرێ، بەڵاّم ئەگەر بە (إجتهاد) نەبو، بەڵکو بێگومان زانی: ئەم لایە پیس بوە، ئەوە تەنها لایە پیسبووەکە بشۆرێ بەسەو پاك دەبێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، هەروەها ئەگەر باوەڕپێکراوێك، یان شەرعزانێکی هاومەزهەب پێی گوت: ئەم لایە پیس بوە، واجبە: بە قسەی بکا، هەروەك لە (تحفه)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ غَسَلَ نِصْفَ نَجِسٍ) ئەگەر نیوەی جلێکی پیسی شۆرد بە ئاو پێداکردن (ثُمَّ باقِيَهُ) ئینجا نیوەکەیتریشی شۆرد (فَالْأَصَّحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أنَّهُ) ئەوەیە: (إنْ غَسَلَ مَعَ باقِيهِ مُجاوِرَهُ) ئەگەر لەگەڵ شۆردنی ئەو نیوەیەدا بەشێکی نیوەکەیتریشی لە لای ئەم نیوەیە دووبارە شۆردەوە (طَهَرَ كُلُّهُ) هەمووی پاك دەبێتەوە (وَإِلّا) بەڵاّم ئەگەر بەشەکەی ئەم لایەی نەشۆردەوە (فَغَيْرُ الْمُنْتَصَفِ) جگە لەو شوێنەی بووەتە نیوە، ئەوەیتر پاك دەبێتەوە، واتە نێوان هەردوو لایە شۆراوەکە پاك نابێتەوە، چونکە بە تەڕی گەیشتۆتە پیسی، هەروەها ئەگەر جلەکە بخرێتە ناو ئاوێکیکەم، پاك نابێتەوەو ئاوەکەش پیس دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ تَصِحُّ صَلاةُ مُلاقٍ بَعْضُ لِباسِهِ نَجاسَةً وَإنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ بِحَرَكَتِهِ، وَلاَ قابِضٍ طَرَفَ شَيْءٍ عَلَى نَجِسٍ إنْ تَحَرَّكَ وَكَذَا إنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ فِالْأَصَحَّ، فَلَوْ جَعَلَهُ تَحْتَ رِجْلِهِ صَحَّتْ مُطْلَقاً، وَلاَ يَضُرُّ نَجِسٌ يُحاذِي صَدْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ

(وَلاتَصِحُّ صَلاةُ) دروست نیە نوێژی ئەو کەسەی (مُلاقٍ بَعْضُ لِباسِهِ نَجاسَةً) بەشێکی بەرگەکەی، یان لاشەی بە پیسیەك بکەوێ (وَإنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ بِحَرَكَتِهِ) هەرچەند بەرگەکەشی بە جولەی وی نەجولێتەوە.

(وَلا قابِضٍ طَرَفَ شَيْءٍ) هەروەها دروست نیە نوێژی ئەو کەسەی لایەکی شتێکیپاکی بە دەست گرتبێ، یان لە خۆی بەستبێ، یان هەڵیگرتبێ، ئینجا لایەکەیتریشی: یان پیس بێ، یان (عَلَى نَجِسٍ) لە سەر شتێکی پیس داندرابێ، یان لە شتێکی پیس بەسترابێ (إنْ تَحَرَّكَ بِحَرَكَتِهِ) ئەگەر شتە بەستراوەکە، یان گیراوەکە بە جولەی وی بجولێتەوە (وَكَذا إنْ لَمْ يَتَحَرَّكْ) هەروەها ئەگەر بە جولەی وی نەشجولێتەوە نوێژەکەی هەر دروست نیە (فِي الأصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا: وەك سەرەپەتێك، یان پارچەجلێك لە سەر شتێکیپیس دابنێ، یان لە ملی ئاژەڵێکیپیس بیبەستێ، ئینجا سەرەکەیتریشی بە دەستیەوە بگرێ، یان لەخۆی ببەستێ، یان جڵەوی وولاغێکیپیسبوو بە دەستیەوە بگرێ، یان لەخۆی ببەستێ، ئەوە نوێژەکەی دروست نیە هەر چەند نەشجولێ.

(فَلَوْ جَعَلَهُ تَحْتَ رِجْلِهِ) بەڵاّم ئەگەر لایەکی شتە پاکەکەی لە بن پێی خۆی داناو

لایەکیتریشی بە پیسیەکەوە بوو (صَحَّتْ) نوێژەکە دروستە (مُطْلَقاً) بە هەموو جۆرێك: شتەکە بجولێ، یان نەجولێ، چونکە هەڵینەگرتوەو لە خۆیشی نەبەستوەو بە دەستیش نەیگرتوە، کەوابو: نوێژەکەی دروستە، هەروەك ئەگەر لە سەربانی ئاودەستخانەیەك نوێژ بکا، یان بەرماڵێك لە سەر زبڵ ڕابێخێو نوێژی لە سەر بکا، یان لە سەر لا بەرماڵێکی پاك نوێژ بکا: کە لایەکەیتری پیس بێو ویێی نەکەوێ، لەو سێ مەسەلەیەشدا نوێژی دروستە، هەرچەند ڕاخراوەکەش بجولێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها لە سەرچاوەکان وەردەگیرێ، ئەگەر جلو لاشەی بە خودی پیسەکە نەکەوت، بەڵام بە شتێکیپاك دەکەوتو شتە پاکەکەش بە پیسێکەوە گیرکرابو: وەك لە نوێژدا خۆی لە کەسێك بدا: کە جلەکانی پاك بێ، بەڵام لاشەی پیس بێ، ئەوە زیانی نیە، چونکە هەڵینەگرتوەو بە دەستیش نەیگرتوەو لە خۆیشی نەبەستوەو بە خودی پیسیەکەش نەکەوتوە.

(وَلاَيَضُرُّ) زیان لە نوێژ نادا (نَجِسٌ) پیسیەکی وەها (يُحاذِى صَدْرَهُ) کە بەرامبەر سینگی، یان ئەندامێکیتری بێ (فِى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ) لە کاتی ڕوکووعو سوجدە بردندا، یان عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ وَصَلَ عَظْمَهُ بِنَجِسٍ لِفَقْدِ الطَّاهِرِ فَمَعْذُورٌ، وَإِلاَّ وَجَبَ نَزْعُهُ إِنْ لَمْ يَخَفْ ضَرَراً ظَاهِراً، قِيلَ وَإِنْ خَافَ، فَإِنْ مَاتَ لَمْ يُنْزَعْ عَلَى الصَحِيحِ،

لە کاتێکیتردا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست، چونکە پیسیەکەی ویێناکەوێ، کەوابو: نوێژەکەی دروستە، بەڵام ناپەسندە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی لێبوردنی شەرع لە چەند جۆرە پیسیەك ﴾

(وَلَوْ وصَلَ عَظْمَهُ) ئەگەر کەسێك شکستیئێسقانەکەی پێکوەناوە (بِنَجِسٍ) بە ئێسقانێکی پیس، یان بە ئێسقانی ئادەمیزادێك (لِفَقْدِالطّاهِرِ) لە بەر ئەوەی ئێسقانێکیتری پاکی دەست نەدەکەوت شکستکەی پێپێکوەبنێتەوە (فَمَعْذُورٌ) ئەوە عوزری بە دەستەو لە بەر ناچاری نوێژەکانی دروستن.

(وَإِلاّ) بەڵام ئەگەر لە بەر نەبوونیئێسقانیپاك نەبو، بەڵکو بە حەزیخۆی ئێسقانێکی پیس، یان ئێسقانیئادەمیزادێکی بە شکستەکەوەناوە (وَجَبَ نَزْعُهُ) واجبە ئێسقانەکە دەربێنێ، تاکو نوێژی دروست ببێ (إنْ لَم يَخَفْ ضَرَرَاً ظاهِراً) بەو مەرجەی بە هۆی لابردنی لە زیانێکی ئاشکرا نەترسێ کە بگاتە ڕادەیەك: (تیمم)ی بۆ دروست بێ، وەك لە دەستچوونی گیان، یان سودی ئەندامێك، یان پەیدابوونی پەڵەیەکی ناشیرن، واتە: ئەگەر ئەو جۆرە ترسانەی هەبون دەرهێنانی واجب نیەو نوێژەکەشی دروستە

(قِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: هەر واجبە ئێسقانەکە دەربێنێ (وإنْ خافَ) هەر چەند

لەو زیانانەی‌ڕابردووش بترسێ.

(فَإِنْ ماتَ) جا ئەگەر خاوەنی شکستەکە مردو ئێسقانە پیسەکەشی هەر لە لاشەی‌دا بوو (لَم يُنْزَع) واجب نیە ئێسقانەکە دەربهێندرێ (عَلَى‌الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی‌ڕاست، چونکە بە هۆی مردن نوێژی لە سەر لاچووەو دەرهێنانیشی سوکایەتی‌کردنە بە مردووەکە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەتا ئێسقانی‌ئاژەڵ هەبێ، دروست نیە: ئێسقانی‌ئادەمیزاد بەکار بهێندرێ، هەرچەند ئاژەڵەکە گاڵو، یان مرداریش بێ، هەروەها دەرمانکردن بە دەرمانێکی پیس، یان دوروینەوەی برین بە داوێکی‌پیس، یان تێکردنی خوێنو شتێکی‌تری پیس، هەمان بڕیارەکانی ئێسقانیان بۆ دەدرێن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ئەندامەکانی‌تری ئادەمیزاد –جگە لە ئەندامەکانی زاوزێ– قیاس دەکرێنە سەر ئێسقانی‌ئادەمیزاد، واتە: لە حاڵەتی‌ناچاری‌دا بەو مەرجانەی‌ڕابردوو دروستە بە ئادەمیزادێکی‌ترەوە بندرێن، والله أعلم.

وَيُعْفَى عَنْ مَحَلِّ إِسْتِجْمارِهِ، وَلَوْ حَمَلَ مُسْتَجْمِراً بَطَلَتْ فِي اْلأَصَحِّ،

دووەم: خاڵ دروستکردن –کە هەم پێی‌دەگوترێ: کوتین– حەڕامەو پێغەمبەرﷺ لەعنەتی لێکردوە، هەروەك لە پاشکۆی‌دەستنوێژدا حەدیسەکەمان هێناوە، کەواتە: ئەگەر بە ڕەزامەندی مرۆڤەکە خاڵی بۆ دروست کرابو=کوترابو، ئەوە مرۆڤەکەو دروستکەرەکە هەردووکیان تاوانبارن، کەوابو: واجبە خاڵەکە لاببا، بەو مەرجەی لە زیانێکی وەها نەترسێ: کە (تیمم)ی بۆ دروست بێ: وەك لە دەستدانی گیان، یان سودی ئەندامێك، یان پەیدابوونی پەڵەیەکی ناشیرن، ئەگینا: نوێژەکەی دروست نیە، چونکە شوێنی خاڵەکە پیس بووە، بەڵام ئەگەر ئەو ترسانە هەبون ئەو کاتە لادانی واجب نیە، بەڵکو تەنها تۆبە واجبەو نوێژەکەشی دروستە.

جا ئەگەر لە سەردەمی منداڵی‌دا خاڵی لێدروست کرابو، ئەوە تەنها دروستکەرەکە تاوانبارە، منداڵەکە تاوانبار نابێ‌و نوێژەکەشی دروستەو واجبیش نیە کاتێ گەورە بوو خاڵەکە لاببا، جیاوازی پیاو و ئافرەتیش نیە، هەروەك لە (شرح مسلم)و لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە، بەڵام لە (تحفە)دا دەفەرموێ: ئەگەر لە کاتی منداڵیشدا خاڵی لێدروست کرابێ، هەر واجبە: لای ببا. وَاللهُ أَعْلَم.

(وَيُعْفَى) لێدەبوردرێ بۆ دروستبوونی‌نوێژ (عَنْ مَحَلِّ إِسْتِجْمارِهِ) لە ئاسەواری پیسایەکەی شوێنی تارەتکردن، کە بە بەرد تارەتی کردبێ، جا ئەو لێبوردنە تەنها دەربارەی

دروستبوونی نوێژیخۆیەتی، نەك نوێژیکەسێکیتر، کەوابو: (وَلَوْ حَمَلَ مُسْتَجْمِراً) ئەگەر نوێژکەرێك لە ناو نوێژدا کەسێکی هەڵگرت: کە تارەتی بە بەرد کردبو (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِیالأَصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا بزانە: ئەو حەدیسەی(بخاریو مسلم): ﴿کە پێغەمبەرﷺ لە ناو نوێژدا کیژۆڵەیەکی ناوی (أمامة)ی هەڵگرتوە﴾. وا داندراوە: کە تارەتی بە ئاو بۆ کراوە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر ئەو کەسەی تارەتی بە بەرد کردوە، یان پیسیەکی پێوەیە، بە دەستی خۆی نوێژکەرێك، یان جلی نوێژکەرێك بگرێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەها ئەگەر نوێژکەرەکەش بە دەستیخۆی تارەتکراوەکە، یان جلەکانی بگرێ، یان کەسێك بگرێ کە پیسیەکی پێوەیە، یان جلەکانی بگرێ، نوێژیخۆی بەتاڵ دەبێ، واتە: بەڵام بە تەنها خۆلێدان نوێژ بەتاڵ نابێ، هەروەك پێش ئێستا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها ئەگەر لەناو نوێژدا مردووێك هەڵبگری کە پیسی لە ناودا بێ، دیسان نوێژی دروست نیە، هەر چەند خوێنیشی نەبێ، یان مردووەکە گۆشتیشی بخورێ، یان ئادەمیزاد بێ، بەڵام هەڵگرتنی زیندووی پاك: کە پیسی پێوە نەبێ، نوێژ بەتاڵ ناکا، هەرچەندە ئاژەڵێکیوەهاش بێ: کە گۆشتی نەخورێ، بە بەڵگەی ﴿حەدیسەکەی (أمامة)یڕابردوو﴾، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

وَطِينُ الشَّارِعِ اَلْمُتَيَقَّنُ نَجَاسَتُهُ يُعْفَعَنْهُ عَمَّا يَتَ...
وَيَخْتَلِفُ بِالْوَقْتِ وَمَوْضِعِهِ مِنَ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ، وَعَنْ قَلِي...
وَالأَصَحُّ لاَ يُعْفَى عَنْ كَثِيرِهِ وَلاَ قَلِيلٍ اِنْتَشَرَ بِعَرَقٍ، وَتُعْرَفُ...

منهاج– بەرگییەکەم–17

(وَطِينُ الشَّارِعِ) قوڕو چڵکاوی ڕێگەو کۆڵان (اَلْمُتَيَقَّنُ نَجَاسَتُهُ) کە بێگومان: پیسە، هەر چەند میزو پیسایی سەگو بەرازیشی تێکەڵ بوبێ، بەو مەرجەی جیا نەکرێتەوە (يُعْفَى عَنْهُ) لێی دەبوردرێ –بۆ دروستبوونینوێژ–: هەم لە جل و بەرگو هەم لە لاشەی نوێژکەر (عَمّا يَتَعَذَّرُ الأحْتِرازُ عَنْهُ) لەو ئەندازەی خۆ لێپاراستنی زەحمەتە (غالباً) بە ئەغلەبی، واتە: نەك ئەئەندازەیەکی وەها: خەڵك وا تێبگا قوڕکاریی کردوە، یان بەربۆەتەوە، یان کەمتەرخەمی کردوە.

(وَيَخْتَلِفُ) ئەو لێبوردنە دەگۆڕێو جیاوازی هەیە (بِالْوَقْتِ) بە گوێرەی کات، واتە: ئەو ئەندازەی لە زستاندا لێیدەبوردرێ، جیایە لەگەڵ هاوین (وَمَوْضِعِهِ) هەروەها جیاوازی هەیە بە گوێرەی شوێنی پیسیەکە (مِنَ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ) لە بەرگو لە لاشەی نوێژکەر، واتە: ئەو ئەندازەی لە داوێنو پێی نوێژکەر لێیدەبوردرێ جیایە: لەگەڵ شوێنەکانیتری جلو لاشە، جا هەر چەند لێبوردن هەیە، بەڵام دروست نیە: بەم قوڕە مزگەوت پیس بکا،

هەروەهاش دروست نیە: لەو ڕێگەو کوڵانە پیسانەدا بە بێ‌ڕایەخ نوێژ بکا، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسی)دا ڕون کراوەتەوە.

(وَعَنْ قَلِيلِ دَمِ الْبَراغِيث) هەروەها لە کەمێکی خوێنی کێچو ئەسپێو پێشولە دەبوردرێ —بۆ دروستبوونی‌نوێژ— لە جلو لاشەو شوێنی نوێژ.

(وَوَنِيمِ الذُّبابِ) هەروەها دەبوردرێ: لە کەمێکی جیقنەی مێشو جیقنەی ئەو شتانەی خوێنیان لەبەر ناڕوا لەکاتی لێکردنەوەی ئەندامێك، بەڵام دەربارەی مردووی هیچیان لێبوردن نیە، هەروەك باسمان کرد.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (لاَيُعْفَى عَنْ كَثِيرِهِ) لە زۆر جیقنەی مێشو لە خوێنێکی زۆر نابوردرێ (وَلاَ قَلِيلٍ) لە کەمێکیشی نابوردرێ: کە (إِنْتَشَرَ بَعَرَقٍ) بە هۆی ئارەقەوە بڵاو ببێتەوە.

(وَتُعْرَفُ الْكَثْرَةُ بِالْعَادَةِ) زۆری و کەمی خوێن بە گوێرەی عادەت دەزاندرێ، واتە: ئەوەی بە گوێرەی عادەت بە جلو لاشەوە دەکەوێ و خۆ لێپاراستنی زەحمەتە: کەمە، لەوەش زیاتر زۆرە.

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ الْعَفْوُ مَطْلَقاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَدَمُ الْبَثَراتِ كَالْبَرَاغِيثِ، وَقِيلَ إِنْ عَصَرَهُ فَلاَ، وَالدَّمَامِيلُ وَالْقُرُوحُ وَمَوْضِعُ الْفَصْدِ وَالْحِجَامَةِ قِيلَ كَالْبَثَرَاتِ، وَالأَصَحُّ إِنْ كَانَ مِثْلُهُ يَدُومُ غَالِباً فَكَالإِسْتِحَاضَةِ وَإِلاَّ فَكَدَمِ الأَجْنَبِيِّ فَلاَ يُعْفَى، وَقِيلَ يُعْفَى عَنْ قَلِيلِهِ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ أَنَّهَا كَالْبَثَرَاتِ،

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ) فەرموودەی‌ڕاستتر (عِنْدَالْمُحَقِّقِينْ) لە لای زانایانی ڕوونکەرەوە: (اَلْعَفْوُ) لێبوردنە لەو خوێنو جیقنانەی‌ڕابردوو (مُطْلَقاً) بە هەموو جۆرێك (وَاللهُ أَعْلَم) واتە: جیاوازی نیە: کەم بێ، یان زۆر بێ، بە هۆی ئارەقەوە بڵاو ببێ، یان نا.

(وَدَمُ الْبَثَراتِ) خوێنی وردە زیپکەو قینچکە (كَالْبَرَاغِيثِ) وەکو خوێنی‌کێچ وایە، واتە: هەم لە کەمو هەم لە زۆرەکەی دەبوردرێ، بەو سێ‌مەرجانەی داهاتوو (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا (إِنْ عَصَرَهُ) ئەگەر بە خۆی بیگوشێ‌و خوێنی لێ‌دەربێنێ (فَلاَ) لێی نابوردرێ، بەڵام فەرموودەی ڕاستتر ئەوەیە: ئەگەر بە خۆی بیگوشێ‌و خوێنی لێ‌بێنێ تەنها لە کەمەکەی دەبوردرێ‌و لە زۆرەکەی نابوردرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالدَّمامِيلُ) لوو و قونێرو (وَالْقُرُوحُ) برینو (وَمَوْضِعُ الْفَصْدِ) شوێنی خوێن لێ‌دەرهێنانی دەمارو (وَالْحِجَامَةِ) شوێنی خوێن لێ‌دەرهێنانی پێستە (قِيلَ) لە فەرموودەیەکدا خوێنی

هـەر چـواریان (كـالْبَثرات) وەكـو خـوێنی وورده زیپكـه وایـه: لەكـەمو زۆری گشـتیان دەبوردرێ، بەو مەرجەی بـەخۆی خوێنیـان لێنـەهێنێو خوێنەكەشـی لـە شـوێنیخۆیو —بـە گوێرەیعـادەت— لـەدەورەی خـۆی بـەولاوەتر نـەڕواو جگـە لـە شـوێنی بەرامبـەر برینەكەش بە هیچ شوێنیتری جلەكانیەوە نەكەوێ، واتە: ئەگەر مەرجێك لەو سێ مەرجانە نەبو، ئەو كاتە—وەكو خوێنیبێگانە—تەنها لە كەمێكیخوێنەكە دەبـوردرێ، هـەروەك لـە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالأصَحُّ) فـەرموودەی ڕاستتر (إنْ كَانَ مِثْلُهُ يَدُومُ غالِباً) ئەگەر ئەو جۆرە خوێن هاتنـەی ڕابردوو زۆر بەردەوام دەبو (فَكَالأسْتِحاضَةِ) وەكو خوێنچڕكە بڕیاری بۆ دەدرێ، هەروەك لە شوێنیخۆیدا ڕونمان كردەوە (وإلّا) بەلاّم ئەگەر بەردەوام نەبو (فَكَدَمِ الأجنَبِيِّ) وەكو خوێنی بێگانە وایە (فَلَا يُعْفَى) لێینابوردرێ (وَقِيلَ يُعْفَى عَنْ قَلِيلِـهِ) لـە فەرموودەیـەكی بێهێزدا: لە كەمێكی دەبوردرێ.

(قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ (الأصَـحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر لـەو فەرموودانـەی ڕابردوو، ئەو فەرموودەیە بوو: كە (أنَّها) خوێنی ئەو چوارانەیڕابردووش (كَالْبَثَراتِ) وەكو خوێنی وردە زیپكە وایە، هەروەك ڕوونمان كردەوە.

وَالْأَظْهَـــرُ اَلْعَفْــوُ عَــنْ قَلِيــلِ دَمِ الْأَجْنَبِــيِّ وَاللهُ أَعْلَــمُ. وَالْقَــيْحُ وَالصَّـــدِيدُ كَالــدَّمِ، وَكَــذَا مَــاءُ الْقُــرُوحِ وَالْمُتَــنَفِّطُ الَّــذِى لَــهُ رِيــحٌ، وَكَــذَا بِــلاَ رِيــحٍ فِــالْأَظْهَرِ. قُلْــتُ: اَلْمَذْهَبُ طَهَارَتُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ صَلَّى بِنَجِسٍ لَمْ يَعْلَمْهُ وَجَبَ الْقَضاءُ فِى الْجَدِيدِ،

(وَالأظهَرُ) فـەرموودەی بـەهێزتر (اَلْعَفْـو) لێبوردنـە (عَـنْ قَلِيـلِ دَمِ الأجْنَبِـيِّ) لـە كـەمێكی خـوێنی بێگانـە، واتـە: ئـەو خوێنـەی لـە شـوێنێكی لاشـەی خـۆی دێتـەدەرەوە، بـەلاّم بە شوێنێكیتری لاشەكەی دەكەوێتەوە، یان هی گیانلەبەرێكیترە: جا ئادەمیزاد بێ، یان ئاژەڵ—جگە لە سەگو بەراز—(وَاللهُ أعْلَم).

واتە: خوێنیگلاّو لێبوردنی نیە، هـەروەها خـوێنێكی زۆری بێگانـەش لێبـوردنی بـۆ نیـە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالْقَـيْحُ) كـێم (وَالصَّـدِيدُ) خیـزاو (كَالـدَّمِ) هـەردووكیان وەك خـوێنن لـە گشـت مـەرجو بڕیارەكانیڕابردوودا: لە خوێنی خۆیو بێگانەدا، چونكە ئەو دووانەش لە بنچینەدا خوێننو گۆڕاون (وكَذا ماءُ الْقُروُحِ) هەروەها ئاوی برینو (وَالْمُتَنَفِّطِ) ئاوی پفكەو ئاوڵە (الَّذى لَهُ رِيحٌ) كە بۆنی هەیە، یان ڕەنگی گۆڕاوە، گشتی وەكو خوێن وایە: لە بڕیارەكانیڕابردوودا (وَكَذا بلا رِيحٍ) هەروەها ئەگەر ئاوەكە بۆنیشی نەبێ (فِیالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(قُلْتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرموێ (اَلْمَـذْهَبُ) فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب ئەمەیـە:

(طَهَارَتُهُ) ئاوی بێبۆنی برینو پفکەو ئاوڵە گشتی پاکە (وَاللهُ أَعْلَم).
ئـیتر لـە باسـی ئاوەکـانو لابردنـی پیسـیدا چـەند لێبوردراوێکیترمـان ڕوون کردنـەوە، لێئاگاداربوونەوەیان بۆ ئێرە پێویستە.

﴿ نوێژکردن بە پیسیەوە ﴾

(وَلَوْ صَلَّى) ئەگەر نوێـژی کـرد (بِـنَجِسٍ) بـە پیسـیەکەوە: جـا بـە جلەکەیـەوە بـێ، یـان بـە لاشـەیەوە، یـان لـە شـوێنی نوێـژدا بـێ (لَـمْ يَعْلَمْـهُ) لـە کاتیئنوێژدابەسـتندا نـەیزانی ئـەو پیسـیەی پێوەیـەو پیسـیەکەش لێبـوردراو نـەبو (وَجَـبَ الْقَضـاءُ) واجبـە: نوێژەکـە دووبارە بکاتەوە (فِي الْجَدِيد) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (شافعی)دا، چونکە مەرجێکی نوێژەکە نەهاتۆتە جێ: کە پاکیە لە پیسی، کەوابو: جیاوازی نیە لـە دوای تـەواوبوونی نوێژ پیسیەکە ئاشکرا ببێ، یان هەر لە ناو نوێژدا ئاشکرا ببێ، واتە: واجبە واز لەو نوێژە بێنێو پیسیەکە لاببا، ئینجا لـە سـەرەتاوە دەسـت بـە نوێژەکـە بکاتـەوە، هـەروەك لـە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.
ئینجا بزانە: لە حەدیسێکی(صحیح)دا هاتوە: ﴿بَيْنَما رَسُولُ اللهِﷺ يُصَلِّي بِأَصْحابِهِ، إِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَلَمَّا قَضَى صَلاتَهُ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ أَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِما قَذَراً أَوْ أَذىً﴾ رواه أحمد وأبوداود
وَإِنْ عَلِمَ ثُمَّ نَسِيَ وَجَبَ الْقَضَاءُ عَلَى الْمَذْهَبِ.

بسند صالح، پێغـەمبەرﷺ جـەماعەتی دەکردو لە ناو نوێژدا کەوشەکانی داکەندن، جا کە نوێژی تەواو کرد، فەرمووی: (جبریل) پێـی گـوتم: کەوشـەکانت چـڵکنن، یـان پیسـییان پێوەیە، بۆیێ داماکەندن. مەبەست بەو چڵکنە: یان چڵکنێکیپاکە: وەك چڵمو بەڵغەم، یان پیسیەکی لێبوردراوە، هـەروەك سەرچـاوەکان ڕوونیـان کردۆتـەوە، واتـە: بـۆیێ ڕەفتـار بە فەرموودەکەیکۆن ناکرێ: کە بە بەڵگەی ئەو حەدیسە نوێژ دووبارە ناکاتەوە.
﴿ ئاگـاداری ﴾: ئـەو حەدیسـە بەڵگەیـە: کـە نوێـژ بـە پـێڵاوەوە دروسـتە، بەومەرجـەی پێڵاوەکە پاك بێ، هـەروەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویـەتی، واتـە: نوێـژکردن بـە پـێڵاوی پیسەوە دروست نیە، هەروەك لە مەرجی پێنجـەمی ئـەم باسـەدا ڕوون کـراوە، هـەروەها مەرجێکیتریش پێویستە: کە بنی پێڵاوەکە –وەکو کەوشەکانی سـەردەمیپێغەمبەرﷺ– نەرم بێو لە سوجدەدا بچەمێتەوە، بە بەڵگەی ئـەم حەدیسـە: ﴿عَنْ أَبىحُمَيْدٍ﷜ فِي صِفَةِ صَلاةِالنَّبيِّﷺ: فَإِذا سَجَدَ إِسْتَقْبَلَ بِأَطْرافِ أَصابِعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ﴾رواهالبخاری، کە پێغەمبـەرﷺ سـوجدەی دەبـرد، سـەرەپەنجەی پێیـەکانی ڕوو لەقیبلـە دەکـردن. واتـە: ئەگـەر بنـی پێڵاوەکەی ڕەق بێ: وەك قاڵتاغو پۆتینو کلاش، ئەوە نوێژی پێوە دروست نیە، چـونکە پێی وەك لە ناو سندوقێکدا بێ وەهایە، چونکە زگـی پەنجـەکانی لـە زەمـین گیرنـابێو

سەرەپەنجەكانی بەرەو قیبلە نابن‌و نوێژەكەی دروست نابێ، هەروەك لە كۆتایی سوجدەدا ڕوونمان كردەوە.

(وَإِنْ عَلِمَ) ئەگەر لە پێش نوێژدابەستندا، زانی پیسیەكی پێوەیە (ثُمَّ نَسِيَ) ئینجا لە بیری كردو نوێژی پێوەكرد (وَجَبَ الْقَضاءُ) دیسان واجبە: نوێژەكە دووبارە بكاتەوە (عَلىٰالْمَذهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، جیاوازی نیە، لە دوایﻧوێژ پیسیەكە ئاشكرا ببێ، یان لە ناو نوێژدا، هەروەك باسمان كرد.

ئینجا بزانە: هەر كاتێ دیتی پیسیەكی پێوەیە، ئەگەر دەگونجا لە دوایﻧوێژ ئەو پیسیەی پێكەوتبێ، ئەوە دووبارەكردنەوەی نوێژ واجب نیە، بەڵام ئەگەر زانی ماوەیەكە ئەو پیسیەی پێوەیە، ئەو كاتە هەر نوێژێكی بەو پیسیەوەی كردبێ، واجبە: دووبارەی بكاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە كاتی نوێژدابەستندا بێگومان بوو: كە هەر پێنج مەرجەكانی نوێژی تەواون، بەڵام لە دوایسەلامدانەوە كەوتە گومان لە نەمانی مەرجێك لە مەرجەكانی نوێژ، ئەو گومانە كار لە نوێژكە ناكاو دووبارەكردنەوەی ناوێ لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا لە باسی سوجدەیسەهوو ڕوون كراوەتەوە.

(فَصْلٌ) تَبْطُلُ بِالنُّطْقِ بِحَرْفَيْنِ أَو حَرْفٍ مُفهِمٍ، وَكَذَا مَدَّةٌ بَعْدَ حَرْفٍ فِىالأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ التَّنَحْنُحَ وَالضَّحِكَ وَالْبُكاءَ وَالْأَنِينَ وَالنَّفْخَ إِنْ ظَهَرَ بِهِ حَرْفانِ بَطَلَتْ وَإِلاَّ فَلاَ، وَيُعْذَرُ فِي يَسيرِالْكَلاَمِ إِنْ سَبَقَ لِسَانُهُ أَوْ نَسِيَ الصَّلاَةَ أَوْ جَهِلَ تَحْرِيمَهُ إِنْ قَرُبَ عَهْدُهُ بِالْإِسْلاَمِ،

جا ئەگەر گومان نەبو، بەڵكو لە دوایسەلامدانەوە بێگومان زانی مەرجێكی ناتەواو بووە، ئەو كاتە واجبە نوێژەكە دووبارە بكاتەوە، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەوە، تا ئێرە بە درێژی ڕوونمان كردەوە، والحمد لله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەكەن ﴾

(تَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ دەبێ (بِالنُّطْقِ) بە قسەكردنی بە قەسدی (بِحَرْفَيْنِ) بە دوو پیت: وەك ناو، نە ، هات، بۆ، تۆ، (أَوْ حَرْفٍ مُفْهِمٍ) یان تەنها پیتێك بێ‌و واتەیەك بدا: وەك نا، ها، با، یان زیاتر لە دوو پیت بێ، هەر چەند قسەكردنەكەش بۆ بەرژەوەندی نوێژ بێ، هەر بەتاڵ دەبێ ﴿عَنْ زَيْدِ بنِ أَرْقَمﷺ: كُنّا نَتَكَلَّمُ فِىالصَّلاةِ حتَّى نَزَلَتْ: (وَقُومُوا لِلَّهِ قانِتِينَ). فَأُمِرْنا بِالسُّكُوتِ وَنُهِينا عَنِ الْكَلامِ﴾ رواه‌الشیخان، ئێمە لە ناو نوێژدا قسەمان لەگەڵ یەكتری دەكرد، تا ئەو ئایەتە هاتە خوارەوە كە خوا فەرمویێ: (لە ناو نوێژدا بە ملكەچی بۆ خوا ڕابوەستن)، ئینجا فەرمانمان پێكرا: لە ناو نوێژدا بێدەنگ بین‌و قسە نەكەین.

(وَكَذا مَدَّةٌ بَعْدَ حَرْفٍ) هەروەها درێژكردنەوەی پیتێك نوێژ بەتاڵ دەكا، هەر چەند

واتەیەکیش نەدا، وەك بڵێ: وا، وو، وی (فیالأصح) لە فەرمووددەی ڕاستردا.
(وَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أنَّ التَّنَحْنُحَ) کۆکە (وَالضَّحِكَ) پێکەنین (وَالْبُكاءَ) گریان (وَالأنينَ) ناڵەناڵ (وَالنَّفْخَ) فووکردن، هەروەهاش باوشکان‌و پژمین (إنْ ظَهَرَتْ بِهِ حَرْفانِ) ئەگەر بە هەر یەکێك لەوانە دوو پیت ئاشکرا ببن (بَطَلَتْ) نوێژەکە بەتاڵ دەبێ (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر دوو پیت ئاشکرا نەبن: وەك زەردەخەنەو فرمێسك هاتن‌و کۆکەی بێ پیت (فَلا) نوێژەکە بەتاڵ نابێ.
(وَيُعْذَر) نوێژکەر عوزری دەدرێتێ (فِي يَسِيرِالْكَلامِ) لە قسەکردنێکی کەم: وەك دوو، یان سێ ووشەی عادەتی، واتە: نوێژەکە بەتاڵ نابێ (إنْ) ئەگەر بە قەسدی نەبێ، بەڵکو بە بێویستیخۆی (سَبَقَ لِسانُهُ) قسەکەی لە دەمی دەرچو (أوْ نَسِيَ الصَّلاةَ) یان لەبیری کرد کە لە نوێژدایە بۆیێ قسەی کرد (أوْ جَهِلَ تَحْرِيمَهُ) یان نەیزانی قسەکردن حەرامە (إنْ قَرُبَ عَهْدُهُ بِالإسْلامِ) بەو مەرجەی تازە موسڵمان بوبێ بۆیێ نەیزانی حەرامە، یان لە زانایانی ئایینی دوور بوو، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (مُعاوية)یدا هاتوو، هەم ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ‌ﷺ: صَلَّى لَنا رَسُولُ اللهِ‌ﷺ صَلاةَالْعَصْرِ فَسَلَّمَ فِي رَكْعَتَيْنِ، فَقالَ ذُوالْيَدَيْنِ: أَقُصِرَتِ الصَّلاةُ أَمْ نَسِيتَ يا رَسُولَ اللهِ؟ فَقالَ‌ﷺ: كُلُّ ذلِكَ لَمْ يَكُنْ. فَقالَ:
لاَ كَثِيرِهِ فِي الأَصَحِّ، وَفِي التَّنَحْنُحِ وَنَحْوِهِ لِلْغَلَبَةِ وَتَعَذُّرِ الْقِراءَةِ، لاَ الْجَهْرِ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ أُكْرِهَ عَلىالكَلامِ بَطَلَتْ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ نَطَقَ بِنَظْمِ الْقُرْآنِ بِقَصْدِ التَّفْهِيمِ: كَيا يَحْيى خُذِ الْكِتابَ.

قَدْ كانَ بَعْضُ ذلِكَ. فَقالَ‌ﷺ: أَصَدَقَ ذُوالْيَدَيْنِ؟ قالُوا: نَعَمْ. فَأَتَمَّ‌ﷺ مابَقِيَ مِنَ الصَّلاةِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر‌ﷺ نوێژی عەسری بە جەماعەت بۆ کردین، کە دوو ڕەکعەتی کردن سەلامی داوە، جا (ذُوالْيَدَيْنِ) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا نوێژ کورت کراوەتەوە، یان لەبیرت کرد تەواوی بکەی؟ پێغەمبەر‌ﷺ فەرمووی: هیچێکیان نەبوە، گوتی: بێگومان یەکێکیان بووە. جا پێغەمبەر‌ﷺ بە سەحابەکانی فەرموو: ئایا (ذُوالْيَدَيْنِ) ڕاستی کرد؟ گوتیان: بەڵێ. ئینجا پێغەمبەر‌ﷺ دوو ڕکعەتەکەیتریشی تەواو کردن.
واتە: بەو قسەکردنە نوێژی هیچیان بەتاڵ نەبو، چونکە وایان زانی: لە نوێژدا نەماون‌و قسەکانیشیان کەم بوو.
کەوابو: (لاكَثِيرِهِ) لە قسەکردنێکیزۆردا –کە لە شەش ووشە زیاتر بێ– عوزری نادرێتێو نوێژی بەتاڵ دەبێ لە هەر سێك مەسەلەی ڕابردوودا (فيالأصح) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەك لە حاشیەی (القليوبي)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَفِيالتَّنَحْنُحِ) هەروەها نوێژکەر عوزری دەدرێتێ: لە کەمێکی کۆکەو (وَنَحْوِهِ) لە کەمێکی

ئەوانیتریش: وەکو پژمینو گریانو باوشکان، ئەگەر دوو پیتیش ئاشکرا ببن (لِلْغَلَبَةِ) بەهۆی زاڵبوونی ئەو ڕووداوانە بە سەر نوێژکەرەکەدا: کە نەتوانێ بیانگەڕێنێتەوە (وَتَعَذُّرِ الْقِراءَةِ) هەروەها عوزری دەدرێتێ لە تەنها کەمێك کۆکەی بە پیت بۆ خوێندنی واجبەکانی نوێژ، واتە: تاکو بە هۆی کۆکە پشووی بێو بتوانێ واجبەکان بخوێنێ (لاَالْجَهْرِ) بەڵام عوزری نادرێتێ لە کۆکەی بە پیت بۆ دەنگ هەڵێنانیخوێندن (فِیالأَصَحِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دەنگ هەڵێنان واجب نیە، کەوابو: بۆ سوننەتەکانیتری نوێژیش عوزری نادرێتێ.

(وَلَوْ أُكْرِهَ) ئەگەر نوێژکەر زۆری لێکرا (عَلَیالْكَلاَمِ) تاکو قسە بکا، ئەویش بە هۆی زۆرلێکردنەکە قسەی کرد (بَطَلَتْ) نوێژکەی بەتاڵ دەبێ (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، هەروەها هەر کردارێکیتر: کە دژی نوێژ بێو زۆری لێبکرێو ئەویش بە هۆی زۆرلێکردنەکە بیکا نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ نَطَقَ بِنَظْمِ الْقُرْآنِ) ئەگەر لە ناو نوێژدا ئایەتێکی قورئانی خوێند، یان زیکرێکیتری گوت (بِقَصْدِالتَّفْهِيمِ) بە مەبەستی تێگەیاندنی کەسێکیتر (كَ) وە کو ئایەتی ﴿يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ﴾ بخوێنێ بۆ کەسێك کە داوای ئیزندانی بردنی شتێك بکا، یان ئایەتی ﴿أُدْخُلُوها

إِنْ قَصَدَ مَعَهُ قِرَاءةً لَمْ تَبْطُلْ وَإِلاَّ بَطَلَتْ، وَلاَ تَبْطُلُ بِالذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ إِلاّ أَنْ يُخَاطِبَ كَقَوْلِهِ لِعَاطِسٍ: يَرْحَمُكَ اللهُ.

بِسَلامٍ آمِنِينَ﴾ بخوێنێ بۆ کەسێك کە داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوە بکا، یان ئیمامەکە خوێندنی فاتیحە، یان سورەتی لێ تێك بچێو پێیبلێتەوە، یان سەهوو بکاو بە (سُبْحَانَ اللهِ) ئاگاداری بکاتەوە، ئەوە (إِنْ قَصَدَ مَعَهُ قِراءَةً) ئەگەر نوێژکەرەکە لەگەڵ ئەو تێگەیاندنانەدا مەبەستیشی زیکر، یان قورئانخوێندن بێ (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ (وَإِلاّ) بەڵام ئەگەر مەبەستی تەنها تێگەیاندن بوو (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ.

ئینجا بزانە: گەیاندنی جموجۆڵی ئیمام بە مەئموومەکان: بە دەنگ بەرزکردنەوەی (الله أكبر)و (سَمِعَ اللهُ)، هەمان بڕیاریڕابردووی بۆ دەدرێ، واتە: ئەگەر مەبەستی گەیاندنو زیکر بێ، نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، ئەگەر مەبەستی تەنها گەیاندن بێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە ئەگەر دەنگی ئیمام بگاتە مەئموومەکان، ئەو کاتە بە یەکدەنگی هەر چوار ئیمامەکانی سەر مەزهەب ئەو گەیاندنە (بِدْعَةُ)یەکی ناپەسندە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: بەڵام ئەگەر دەنگی ئیمام نەدەگەیشتە مەئموومەکان، ئەو کاتە گەیاندنەکە سوننەتە، هەروەك لە دووەم سیفەتەکانی ئیمامینوێژدا بە حەدیسەکەی ئیمامی(أبوبكرﷺ) بەڵگەی بۆ دێنین، ان شاء الله تعالی.

(وَلاتَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ نابێ (بِالذِّكرِ وَالدُّعاءِ) بە زیکرو دوعاکردن، بەو مەرجەی دوعایەکەی دروست بێو بە عەرەبی بێو قسەی ڕووبەڕووی دروستکراوی خوایگەورەش نەبێ، هەروەك دەفەرموێ: (إلاّ أنْ يُخاطِبَ) مەگەر بە دوعایەکەی گفتوگۆی ڕووبەڕوو بکا (كَقَولِهِ لِعاطِسٍ) وەك بڵێتە یەکێکی پژمیو (يَرْحَمُكَ اللهُ)، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، چونکە گفتو گۆی ڕووبەڕووی کردوە ﴿عَنْ مُعاوِيَةَ بِن الْحَكَمْ: عَطَسَ رَجُلٌ فَقُلْتُ لَهُ –وَأَنا أُصَلِّى– يَرحَمُكَ الله. فَرَمانِـالْقَوْمُ بِأَبْصارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَا ثُكْلَ أُمِّياه مَاشَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ؟ فَجَعَلُوا يَضرِبُوْنَ بِأَيدْيهِم عَلىأَفْخاذِهِمْ يَصَمِّتُونَنِي، فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ قالَ: إنَّ هذِهِ الصَّلاةَ لايَصْلُحُ فِيها شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ...﴾ الحديث رواه مسلم، (معاوية) دەفەرموێ: نوێژم دەکرد، پیاوێك پژمیو پێم گوت: (يَرْحَمُكَ اللهُ). جا یەکسەر سەحابەکان تەماشایان کردم، منیش گوتم: هەی دایکەڕۆ بۆ تەماشام دەکەن؟ ئەم جارە دەستیان لە ڕانی خۆیان دەدا تاکو بێدەنگ ببم و نوێژم بەتاڵ نەبێ، ئینجا پێغەمبەر ﷺ نوێژی تەواو کردو فەرمووی: لە ناو ئەو نوێژەدا ناگونجێ هیچ جۆرە گفتوگۆیەکی ئادەمیزادان بکرێ. واتە: نوێژی پێبەتاڵ دەبێ، بەڵام بۆیێ نوێژی(معاوية) بەو قسانە بەتاڵ نەبو، چونکە تازە موسڵمان بوبو، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

وَلَوْ سَكَتَ طَوِيلاً بِلاَ غَرَضٍ لَمْ تَبْطُلْ فِالأَصَحِّ، وَيُسَنُّ لِمَنْ نَابَهُ شَيْءٌ كَتَنْبِيهِ إِمَامِهِ وَإِذْنِهِ لِدَاخِلٍ وَإِنْذارِهِ أَعْمَى: أَنْ يُسَبِّحَ، وَتُصَفِّقُ الْمَرْأَةُ بِضَرْبِ الْيَمِينِ عَلَى ظَهْرِ الْيَسَارِ، وَلَوْ فَعَلَ فِي صَلاَتِهِ غَيْرَها إِنْ كانَ مِنْ جِنْسِها بَطَلَتْ

هەروەها گفتوگۆی ڕووبەڕووی خواو پێغەمبەر ﷺ نوێژ بەتاڵ ناکا، چونکە لە (فاتِحَة)و (اَلتَّحيّات)دا هاتوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکان ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ سَكَتَ طَوِيلاً) ئەگەر لە ناو نوێژدا زۆر بێدەنگ بوو (بِلاَغَرَضٍ) بە بێهیچ هۆیەك (لَمْ تَبْطُل) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ (عَلىالصَّحِيح) لەسەر فەرموودەی ڕاست، بەڵام ئەگەر بێدەنگبوونەکە لە ناو (فاتيحة)دا بوو، ئەو کاتە واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە (فاتيحة) بکاتەوە، چونکە لێك پچڕاوە، هەروەك لە باسی (فاتيحة)دا ڕوون کراوە.

﴿ بەسەرهاتنی ڕووداوێك لە ناو نوێژدا ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە (لِمَنْ نابَهُ شَيْءٌ) بۆ ئەو کەسەی شتێکی لێڕویدا لە ناو نوێژدا (كَتَنْبِيهِ إِمامِهِ) وەك بیەوێ ئیمامیﻨوێژەکەی ئاگادار بکاتەوە لە کاتی سەهووکردندا (وَإِذْنِهِ لِداخِلٍ) یان ئیزن بداتە یەکێك تاکو بێتە ژوورەوە (وَإِنْذارِهِ أَعْمى) یان کوێرێك، یان بێئاگایەك، یان مندالێك لە مەترسیەك ئاگادار بکاتەوە (أنْ يُسَبِّحَ) سوننەتە بڵێ: (سُبْحانَ اللهِ). بە مەبەستی زیکرو ئاگادارکردنەوە ئەگەر نوێژکەرەکە پیاو بوو، بەڵام (وَتُصَفِّقُ

(الْمَرْأَةُ) سوننەتە لەو بەسەرهاتانەدا: ئافرەت چەپڵە لێبدا لە ناو نوێژدا (بِضَرْبِ الْيَمِينِ عَلى ظَهْرِ الْيَسارِ) بە لێدانی بەرەدەستی ڕاستە لە پشتەدەستی چەپە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نَابَهُ شيْءٌ فِي صَلاتِهِ فَلْيُسَبِّحْ وَإِنَّماالتَّصْفِيقُ لِلنِّساءِ﴾ رواەالشیخان، هەر کەسێك لە ناو نوێژدا شتێکی لێڕوودا، با بڵێ: (سُبْحانَ اللهُ). چونکە چەپڵە بۆ ئافرەتانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە ناو نوێژدا دیتی یەکێك نزیکە بکەوێتە ناو بیرێك، یان بکەوێتە ناو ئاگرێك، یان ستەمکارێك، یان دڕندەیەك ئازاری بدا...هتد، نەشدەگونجا بە (سُبْحَانَ اللهُ)و چەپڵە ئاگادار بکرێتەوە، ئەو کات واجبە: یان بە کردار، یان بە قسەکردن ئاگاداری بکاتەوە، بەڵام نوێژەکەی بەتاڵ دەبێو واجبە: دووبارەی بکاتەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ جموجوڵ لە ناو نوێژدا ﴾

(وَلَوْ فَعَلَ فِيالصَّلاةِ) ئەگەر لە ناو نوێژدا بە قەسدی کردارێکی کرد (غَيْرَهـا) جگە لە کردارەکانی نوێژ (إِنْ كَانَ مِنْ جِنْسِها) ئەگەر کردارەکە لە چەشنی کردارەکانی نوێژ بوو: وەك ڕوکووعێك، یان سوجدەیەك، یان دانیشتنێك بە قەسدی زیاد بکا (بَطَلَتْ) نوێژەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە بە گاڵتە کردویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ

إِلاَّ أَنْ يَنْسى، وَإِلاَّ فَتَبْطُلْ بِكَثِيرِهِ لاَ قَلِيلِهِ، وَالْكَثْرَةُ بِالْعُرْفِ: فَالْخَطْوَتَانِ أَوِ الضَّرْبَتَانِ قَلِيلٌ وَالثَّلاَثُ كَثِيرٌ إِنْ تَوَالَتْ،

عَلَيهِ أَمْرُنا فَهُوَ رَدٌّ﴾ رواەمسلم، هەرکەسێك لە ئاییندا کردارێك بکا: کە فەرمانی ئێمەی لە سەر نەبێ، لێی قبوڵ ناکرێو دەدرێتەوە بە سەریا.

(إِلاَّ أَنْ يَنْسَى) مەگەر لە بیر بکا کە لە نوێژدایە، یان نەزانێ حەرامە، چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە زانایان دوور بوو، یان سەهوو بکا، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ چونکە عوزری بەدەستە ﴿عَنْ عبدالله‌رضي الله عنه: صَلَّىالنَّبِيُّﷺ الظُّهْرَ خَمْساً، فَقَالُوا لَهُ: صَلَّيْتَ خَمْسَاً؟ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواەالشیخان، پێغەمبەرﷺ بە سەهوو نوێژیێنیوەڕۆی پێنج ڕەکعەت کرد، جا کە پێیان گوت: پێنج ڕەکعەتت کردن، یەکسەر دوو سوجدەی سەهووی بردن، ئینجا سەلامی داوە. واتە: چونکە ڕەکعەتی پێنجەمی بە سەهوو زیاد کردبو: نوێژەکەی بەتاڵ نەبو. هەروەها ئەگەر مەئموم بە هۆی شوێنکەوتنی ئیمامەکەی سوجدە، یان دانیشتنی تەحیات، یان ڕاوەستانی قونووت زیاد بکا، زیانی نیە، هەروەك لە باسی نوێژی جەماعەتدا ڕوونی دەکەینەوە ان شاء الله تعالى.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر کردارەکە لە چەشنی کردارەکانی نوێژ نەبو: وەك لێدان و ڕۆیشتنو جموجۆڵیتر (فَتَبْطُلُ بِكَثِيرِهِ) بە کردارێکی زۆر نوێژ بەتاڵ دەبێ (لاقَلِيلِهِ) بەڵام بە

کردارێکیکەم بەتاڵ نابێ، بەو مەرجەی مەبەستی گاڵتەکردن نەبێ، ئەگینا: بە کردارێکی کەمیش بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَالْكَثْرَةُ) زۆریو کەمی کردارەکە (بِالْعُرْفِ) بە گوێرەیعادەت دەزاندرێ: کە لە حەدیسە صەحیحەکان وەرگیراوە، بۆ نموونە: ﴿عَنْ أبىقتادةَ﷛ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ حاملاً أُمامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ وَهَوَ يُصَلِّى، فإذا رَكَعَ وَضَعَها وَ إذا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ أَعادَها﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرم ﷺ دیت نوێژی دەکردو (أُمامة)ی کیژی (زینب)ی کیژیخۆی هەڵگرتبو، جا کە دەچووە ڕوکووع دایدەنا، کە لە سوجدە هەڵدەستاوە هەڵیدەگرتەوە. واتە: هەر چەند جموجۆڵەکەی پێغەمبەرﷺ زۆر بوو، بەڵام چونکە بەدوای یەکدا نەبو، بەگوێرەی عادەت بە کەم دادەندرێ، هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: لە ناو نوێژیشدا مار و دووپشك بکوژرێنو ئەو کەسەش بگەڕێندرێتەوە: کە بیەوێ بە پێش نوێژکەردا ڕاببرێ.

ئینجا هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسانە: (فَالْخَطْوَتانِ) دوو هەنگاو (أوِ الضَّرْبَتانِ) یان دوو لێدان (قَلِيلٌ) کەمەو نوێژ بەتاڵ ناکا (وَالثَّلاثُ) سێ هەنگاو، یان سێ لێدان، یان سێ جموجۆڵیتر: جا بە هەر ئەندامێك بێ (كَثِيرٌ) زۆرەو نوێژ بەتاڵ دەکا (إِنْ تَوالَتْ) ئەگەر بە دوای یەکدا بێ، بەڵام ئەگەر بەدوایەکدا نەبێ، هەر بە کەم دادەندرێ، هەر چەند

وَتَبْطُلُ بِالْوَثْبَةِ الْفَاحِشَةِ، لاَالْحَرَكَاتِ الْخَفِيفَةِ الْمُتَوَالِيَةِ كَتَحْرِيكِ أَصابِعِهِ فِي سُبْحَةٍ أَوْ حَكٍّ فِي الْأَصَحِّ،

لە سێ کرداریش زیاتر بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أمامة)ی ڕابردوو، کەوابو: ئەگەر لە ناو نوێژدا تەماشای قورئان بکاو بیخوێنێو جار جارەش پەڕەکانی وەربگێڕێ، دروستەو نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، چونکە جموجۆڵەکەی بەدوای یەکدا نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: ڕۆیشتنی یەك دەستو هاتنەوەی بەدوایەکدا هەردووکی بە یەك جار دادەندرێ، واتە: ئەگەر بەدوای یەکدا نەبێ دووجارە، هەروەها هی هەردوو دەستیش بە دوو جار دادەندرێ، جا لەگەڵ یەکدا بن، یان بەدوای یەکدا بن، هەروەها گواستنەوەی یەك پێ جارێکەو هی پێیەکەیتریش جارێکیترەو دەبێتە دوو جار، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ڕۆیشتنی یەك پێو گەڕانەوەیشی ئەویش دووجارە چونکە جولەی پێو دەست جیاوازە، هەروەك لە (بجيرمى)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکدا هاتوە: ﴿عَنْ عائشة رَضِىالله عَنها قَالَتْ: جِئْتُ وَرَسُولُ اللهِﷺ يُصَلِّى فِالْبَيْتِ وَالْبابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَمَشَى حَتَّى فَتَحَ لِي ثُمَ رَجَعَ إلى مَكانِهِ، وَوَصَفَتِ الْبَابَ فِي

الْقِبْلَةِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن، (عائشة) فەرمووی: هاتمەوە ماڵ لەو کاتەدا پێغەمبەرﷺ نوێژی سوننەتی دەکردو دەرگاش کلیل درابو، پێغەمبەرﷺ هات دەرگای کردەوەو گەڕاوە شوێنی خۆی، دەرگاکەش لە لای قیبلە بوو.

ئەم حەدیسە نابێتە بەڵگە: کە لە دوو هەنگاو زیاتر لە ناو نوێژدا دروست بێ؟ چونکە ژوورەکەی حەزرەتی(عائشة) بچووك بوو، دەرگاش لە لای قیبلە بوو و دەگونجێ بە یەك هەنگاو گەیشتبێتە دەرگاکە، واتە: هەر ئەو ژوورە بووە: کە ئێستا گۆڕی پێغەمبەریﷺ تێدایە، جگە لەوەش نوێژەکەی سوننەت بوو، هەروەك لە ڕیوایەتێکدا هاتوە،وَاللهُ أَعْلَم.

(وَتَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ دەبێ (بِالْوَثْبَةِ الْفاحِشَةِ) بە یەك خۆ هەڵدانی ناشیرن (لاَالْحَرَكاتِ الْخَفِيفَةِ) بەڵام نوێژ بەتاڵ نابێ بە جولەجولی سووك (الْمُتَوالِيَةِ) کە بە دوای یەکدا بن، هەرچەند زۆریش بن (كَتَحْرِيكِ أصابِعِهِ) وەك پەنجەکانی بجولێنێ (فِی سُبْحَةٍ) لە تەسبیحات کردندا (أَوْ حَكٍّ) یان لە خۆخوراندندا (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەو مەرجەی لەپەدەستی لەگەڵ نەجولێنێ، ئەگینا: بە سێ جار نوێژ بەتاڵ دەبێ.

هەروەها جولاندنی لێو و زوبانو پێڵووەچاو و گوێ گشتی وەکو پەنجە وایەو نوێژ بەتاڵ ناکا، هەرچەند زۆریش بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَسَهْوُ الْفِعْلِ كَعَمْدِهِ فِالأَصَحِّ، وَتَبْطُلُ بِقَلِيلِ الأُكْلِ، قُلْتُ: إِلاَّ أَنْ يَكُونَ نَاسِياً أَوْ جَاهِلاً تَحْرِيمَهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. فَلَوْ كَانَ بِفَمِهِ سُكَّرَةٌ فَبَلِعَ ذَوْبَهَا بَطَلَتْ فِالأَصَحِّ،

(وَسَهْوُ الْفِعْلِ) بە سەهووکردنی ئەو جۆرە کردارەی نوێژ بەتاڵ دەکا: لە بەر زۆری، یان لە بەر ناشیرنی (كَعَمْدِهِ) وەك کرداری بە قەسدی وایە، واتە: ئەگەر بە سەهوو، یان بە نەزانی کردارێکی زۆر، یان ناشیرن بکا، نوێژی بەتاڵ دەبێ (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو جۆرە سەهووانە لە ناو نوێژدا کەم ڕوو دەدەن.

﴿ خواردن و خواردنەوە لە ناو نوێژدا ﴾

(وَتَبْطُلُ) نوێژ بەتاڵ دەبێ (بِقَلِيلِ الأُكْلِ) بە خواردەمەنیو خواردنەوەیەکی کەم، هەرچەند دەنکە کونجیەکیش بێ، چونکە خواردنو خواردنەوە ڕۆژوو بەتاڵ دەکەن–کە بە کردارو گوفتار بەتاڵ نابێ– کەوابو: نوێژ لە پێشترە بۆ بەتاڵبوون، چونکە ***(هەر شتێك ڕۆژوو بەتاڵ بکا، نوێژیش بەتاڵ دەکا)***، هەروەك لە (المجموع) دا فەرموویەتی، کەوابو: بە کافربوونیش نوێژ بەتاڵ دەبێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (إلاّ أَنْ يَكُوْنَ ناسِياً) مەگەر لە بیری بچێ کە لە نوێژدایە (أَوْ جَاهِلاً تَحْرِيمَهُ) یان نەزانێ کە خواردنو خواردنەوە لە ناو نوێژدا حەرامە؟ چونکە تازە موسڵمان بوو، یان لە زانایانی ئایینی دوور بوو، ئەوانە بە کەمێك خواردن، یان

خواردنەوە نوێژەکانیان بەتاڵ نابێ (وَاللهُ أعْلَم)، بەڵام ئەگەر خواردن، یان خواردنەوەکە بە گوێرەی عادەت زۆر بوو، ئەوە لە هەموو حاڵەتێکدا نوێژەکانیان بەتاڵ دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَلَوْ كانَ بِفَمِهِ سُكَّرَةٌ) ئەگەر پارچە شەکرێکی لە ناو دەمىدا بوو و تاواوە (فَبَلِعَ ذَوْبَها) جا لە ناو نوێژدا بە قەسدی تاواوەکەی قووتدا (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها ئەگەر چڵم دابەزێتە ناو دەمیو بە قەسدی قووتی بدا نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر بە قەسدی نەبو: وەك بە بێئویستی خۆی بڕواتە خوارەوە، یان پاشماوەی نێوان ددانەکانی لەگەڵ تف تێکەڵ ببێو نەتوانێ لێکی جیا بکاتەوە، یان تامی خواردنو چایە قووت بداتەوە، ئەوانە هیچیان زیانیان نیە، هەروەك لە (نهاية)و (الشبراملسى)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر بەڵغەم هاتە ناو دەمیو دووبارە قووتیداوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، بەڵام بە قووتدانی تفی ناو دەم بەتاڵ نابێ، هەروەك لە باسی ڕۆژوودا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءالله تعالى، هەروەها بە نەمانی مەرجێك لە مەرجەکانی نوێژ، نوێژەکە بەتاڵ دەبێ، هەروەك بە درێژی ڕوونمان کردەوە. والحمدلله تعالى.

وَيُسَنُّ لِلْمُصَلِّي إلى جِدارٍ أَوْ سَارِيَةٍ أَوْ عَصاً مَغْرُوزَةٍ أَوْ بَسَطَ مُصَلًّى أَوْ خَطَّ قُبَالَتَهُ: دَفْعُ الْمَارِّ، وَالصَّحِيحُ تَحْرِيمُ الْمُرُورِ حِينَئِذٍ،

﴿ باسی (سُتْرَة): پێش سوجدەی نوێژکەر ﴾

(وَيُسَنُّ) سوننەتە (لِلْمُصَلِّي) بۆ نوێژکەر: (إلى جِدارٍ) ڕوو بکاتە دیوارێك (أَوْ سارِيَةٍ) یان کۆڵەکەیەك (أَوْ عَصاً مَغْرُوزَةٍ) یان دارعەسایەکی چەقێندراو، یان شتێکیتر (أَوْ بَسَطَ مُصَلًّى) یان بەرماڵێکی ڕاخستبێو نوێژی لە سەر بکا (أو خَطَّ قُبالَتَهُ) یان هێڵێکی لە پێش خۆی ڕاکێشابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا صَلَّأَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَل تِلْقاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً فإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً فإنْ لَمْ يَكُنْ فَلْيَخُطَّ خَطّاً ثُمَّ لايَضُرُّه مَنْ مَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ رواه أحمد وأبوداود وصححه إبن حبان، هەر کاتێ یەکێکتان نوێژی کرد، با شتێك لە پێش سوجدەی خۆی دابنێ، ئەگەر هیچی دەست نەکەوت با دارعەسایەك لە پێش خۆی بچەقێنێ، ئەگەر نەبو: با هێڵێك لە پێش خۆی بکێشێ، ئینجا هەر کەسێ بە پێشیدا ڕابرێ زیان لە نوێژەکەی نادا.

ئینجا کە نوێژکەر یەکێکی لەوانەیڕابردووی لە پێش سوجدەی دانا، سوننەتە: (دَفْعُ الْمارِّ) ئەو کەسە بگەڕێنێتەوە: کە دەیەوێ لە نێوان ئەویو پێش سوجدەکەیدا ڕابرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەوها فەرمانی داوەو ڕابرەکەشی بە شەیتان داناوە

(البخارى) و (مسلم) گێڕاویەتیانەوە.
(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (تَحْرِيمُ الْمُرُورِ حِينَئِذٍ) ڕابردن بەپێش نوێژکەردا حەڕامە لەو کاتەی (سُتْرَة): پێش سوجدەی دانابێ، بەڵام نوێژەکە بەتاڵ نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَوْ يَعْلَمُ الْمارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي ماذا عَلَيْهِ لَكانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْراً مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ رواه الشيخان، ئەگەر ئەو کەسەی لە پێش سوجدەی نوێژکەردا ڕادەبرێ بزانێ چەندی گوناه لە سەر دەنووسرێ، چل ساڵ ڕابوەستێ باشترە لەوەی بە پێشیدا ڕابرێ.
﴿ ئاگاداری ﴾: مەرجە نێوان پێش سوجدەکەو پێیەکانیﻧوێژکەرەکە لە سێ گەز، واتە: مترو نیوێك زیاتر نەبێ، ئینجا ئەگەر نوێژکەر ئەو (سُترة)=پێش سوجدەیەی دانەنابو: ئەو کاتە ڕابردن حەڕام نیەو نوێژیش بەتاڵ نابێ، هەروەك لە حاڵەتیدانانیشدا بەتاڵ نابێ، کەوابو: ئەو حەدیسانەی دەفەرموون: ﴿ئافرەتو کەر و سەگ نوێژ دەبڕن﴾. مەبەست ملکەچیە لە نوێژدا، چونکە بیری لە سەر نوێژ لادەچێ، واتە: مەبەست بڕینی خودی نوێژەکە نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها نوێژکردن بەرەو مرۆڤی خەوتوو ناپەسند نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
قُلْتُ: يُكْرَهُ الإِلْتِفَاتُ لاَلِحَاجَةٍ، وَرَفْعُ بَصَرِهِ إِلىالسَّماءِ، وَكَفُّ شَعَرِهِ أَوْ ثَوْبِهِ، وَوَضْعُ يَدِهِ عَلَى فَمِهِ بِلاَحَاجَةٍ،

﴿ باسی چەند جۆرە (مَكْرُوه)=ناپەسندێك كە نوێژ بەتاڵ ناكەن ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (يُكْرَهُ الأَلْتِفاتُ) ناپەسندە ئاوڕدانەوە لە ناو نوێژدا بە سەر و ملەوە (لا لِحاجَةٍ) بەڵام بۆ پێویستی ناپەسند نیە ﴿عَنْ عائشةرَضِىاللّٰه عنها سَأَلْتُ النَّبِيَّﷺ عَنِ الإِلْتِفاتِ فِالصَّلاةِ؟ فَقالَ: هُوَ إِخْتِلاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطانُ مِنْ صَلاةِ الْعَبْدِ﴾ رواه البخارى، پرسیارم لە پێغەمبەرﷺ کرد: لە ئاوڕدانەوەی ناو نوێژ؟ فەرمووی: ڕفاندنێکە شەیتان لە نوێژی بەندە دەیرفێنێ. ئینجا بزانە ئەگەر لەگەڵ ئاوڕدانەوە سینگی خۆی لە قیبلە لادا، ئەو کاتە نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَرَفْعُ بَصَرِهِ إِلىالسَّماءِ) ناپەسندە چاوەکانی بەرەو ئاسمان بەرز بکاتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصارَهُمْ إِلىالسَّماءِ فِالصَّلاةِ أَوْ لاتَرْجِعُ إِلَيْهِمْ﴾ رواه مسلم، با واز بێنن ئەو کەسانەی لە نوێژدا چاویان بەرەو ئاسمان بەرزدەکەنەوە، یان چاوەکانیان نەگەڕێتەوە لایان، واتە: کوێر ببن.
هەروەها ناپەسندە لە نوێژدا تەماشای شتێ وا بکا کە بیری لە سەر نوێژ لاببا، هەم ناپەسندە نوێژیشی لە سەر بکا، بۆیێ ناپەسندە میحرابو دیواری مزگەوت برازاندرێتەوە،

له سەرچاوەکاندا ئەم حەدیسەیان کردۆتە بەڵگە: ﴿عَنْ عائشةرَضِىاللهُ عَنها: أَنَّ النَّبِيَّﷺ صَلّى فِي خَمِيصَةٍ لَها أَعْلامٌ فقالَ: شَغَلَتْنِي أَعْلامُ هذهِ، إِذْهَبُوا بِها الى أَبـجَهْمٍ وَاتُونِي بِإِنْبِجانِيَّتِهِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە جلێکی ڕەنگاو ڕەنگدا نوێژی دەکرد، جا فـەرمووی: ئـەم جلـە بیری لە سەر نوێژ لادام، بۆ (أبیجَهم)ی ببەنەوە، جلە سادەکەیم بۆ بێنن.

(وَكَفُّ شَعَرِهِ) ناپەسندە مووەکانی بپێچێتەوە (أَوْ ثَوْبِهِ) یان جلەکانی بپێچێتەوە، بەڵکو سوننەتە بیانکاتەوە، تاکو سوجدەی لەگەڵدا ببەن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ وَلا أَكُفَّ ثَوْباً وَلا شَعَراً﴾ رواه الشيخان، فەرمانم پێکراوە: لە سەر حەفت ئێسقان سوجدە ببەم‌و جل‌و موو نەپێچمەوە.

(وَوَضْـعُ يَدِهِ عَلىفَمِهِ) ناپەسندە دەستی دابنێتە سەر دەمی (بِلا حاجةٍ) بە بێپێویستی، واتە: ئەگەر باوشکا، ئەو کاتە سوننەتە دەستیچەپە دابنێتە سەر دەمـی، جیـاوازی نـاو نوێژو دەرەوەی نوێژیش نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، پێغەبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا تَثاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُمْسِكْ بِيَدِهِ عَلى فِيهِ فَإِنَّ الشَّيْطانَ يَدْخُلُ﴾ رواه مسـلم، هـەرکاتێك یەکێکتان باوشکا، با دەستی لە سەر دەمی دابنێ؟ چونکە شەیتان دەچێتە ژوورەوە.

وَالْقِيامَ عَلَى رِجْلٍ، وَالصَّلاةُ حَاقِناً أَوْ حَاقِباً أَوْ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ يَتُوقُ إِلَيْهِ، وَأَنْ يَبْصُقَ قِبَلَ وَجْهِهِ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ، وَوَضْعُ يَدِهِ عَلَىَ خَاصِرَتِهِ، وَالْمُبَالَغَةُ فِي خَفْضِ الرَّأْسِ فِي رُكُوعِهِ،

(وَالْقِيامُ عَلَى رِجْلٍ) ناپەسندە لە نوێژدا لە سەر یەك پێ ڕابوەستێ، چونکە ماندووبوونێکە ملکەچی لەدەست دەدا، بەڵام ئەگەر پێویست بوو، ئەو کاتە ناپەسند نیە.

(وَالصَّلاةُ) ناپەسندە نوێژکردن: (حاقِناً) لە حاڵەتێکدا کە میزی ڕاگرتبێ (أَوْ حاقِباً) یـان پیسایی، یان بای ڕاگرتبێ (أَوْ بِحَضْرَةِ طَعـامٍ) یـان لەگـەڵ ئامـادەبوونی خواردنێـك، یـان خواردنەوەیـەك: کـە (يَتُـوقُ إِلَيْـهِ) دڵـی بـۆی بچـێ، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَصَلاةَ بِحَضْرَةِالطَّعامِ وَلاَهُوَ يُدافِعُهُ الأَخْبَثانِ﴾ رواه مسـلم، نوێـژکردن تـەواو نیـە لەگـەڵ ئامادەبوونی خواردەمەنی‌و لەو حاڵەتەی هەردوو پیسیەکە تەنگاوی دەکەن.

(وَأَنْ يَبْصُقَ) ناپەسندە لە ناو نوێژو لە دەرەوەی نوێژ تف فڕێ بدا (قِبَـلَ وَجْهِـهِ) بـەرەو پێش ڕوویخۆی (أَوْ عَنْ يَمينِهِ) یان بەرەو ڕاستەیخۆی، بەڵکو بـە لای چـەپەیدا فڕێـی دەدا، ئەگەر لـە دەرەوەی مزگـەوت بـوو، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذا كانَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاةِ فإِنَّهُ يُناجِي رَبَّهُ فَلايَبْزُقَنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلا عَنْ يَمينِهِ وَلكِنْ عَنْ شِمالِهِ تَحْتَ قَدَمِهِ﴾ رواه الشيخان، هەرکاتێك یەکێکتان لە نوێژدا بوو، ئەوە (مناجاة)ی خوایخۆی دەکا، کـەوابو: تف نەکاتە پێشەوەیخۆی‌و لایڕاستەی، بەڵکو بیکاتە لایچەپەی لە ژێر پێی.

جا بزانە: تف فڕێدانە ناو مزگەوت بە هەموو لایەكدا هەر حەڕامە، كەوابو: لە ناو مزگەوت بە لایچەپەیدا دەیكاتە ناو پارچە جلێكیخۆی، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانـە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْبُصاقُ فِىالْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُها دَفْنُها﴾ رواه الشيخان، تـف فڕێدان لە ناو مزگەوت گوناهە، داپۆشەری ئەم گوناهە شاردنەوەی تفەكەیە. هەروەها تف فڕێدان بەرەو قیبلەش ناپەسندە، هەروەك لە (نهاية)و (مُغنى)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَوَضْعُ يَدِهِ عَلىخاصِرَتِهِ) ناپەسندە لە ناو نوێژدا دەستی دابنێتە سەر كەلەكەی، ئەگەر پێویست نەبێ ﴿عَنْ أَبىهريرةﷺ نَهى رَسُوْلُ اللهِﷺ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ مُخْتَصِراً﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە: پیاو نوێژ بكا لە حاڵەتێكدا دەستی لە سەر كەلەكەی دابنێ.

(وَالْمُبالَغَةُ فِى خَفْضِ الرَّأْسِ) هـەروەهـا نـاپـەسـنـدە زۆر سـەریخـۆی شـۆڕ بكاتـەوە (فِى رُكُوعِهِ) لە ڕكووع بردنیدا ﴿ عَنْ عائشةَرَضِىاللهُ عَنها: كان النَّبِيُّﷺ إذا رَكَعَ لَمْ يُشْخِصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ ﴾ ڕواەمسـلم، كـە پێغەمبـەرﷺ ڕكـووعی دەبـرد، سـەری بـەرز نـەدەكردەوەو شۆڕیشی نەدەكردەوە.

وَالصَّلاَةُ فِىالْحَمَّامِ وَالطَّرِيقِ وَالْمَزْبَلَةِ وَالْكَنِيسَةِ وَعَطَنِ الإِبِلِ والْمَقْبَرَةِالطاَّهِرَةِ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

﴿ لە گۆڕستان و لە چەند شوێنێكیتردا نوێژكردن ناپەسندە ﴾

بزانە: لە شوێنیزەوتكراودا–واتە: هەم لە سـەر شـتیزەوتكراویش– نوێـژكردن حەڕامـە، بەڵام نوێژەكەش دروست دەبێ، واتە: واجبەكەی لە سەر لادەچێ بەڵام تاوانباریش دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، ئینجا چەند شـوێنێكیتریش هەنـە، نوێـژكردن تێیاندا ناپەسندە، بەڵام نوێژەكەش دروست دەبێ، هەروەك دەفەرموێ:

(وَالصـَّلاةُ) نوێژكردن ناپەسندە (فِىالْحمّامِ) لە ناو گەرماودا، جیاوازی جێگەی خۆشۆردن و جل داكەندن نیە (وَالطَّرِيقِ) هەروەها نوێژكردن ناپەسندە: لە سـەر ڕێگـەو (وَالْمَزْبَلَـةِ) لـە زبڵخانەداو لە هەر شوێنێكیتریشدا: كە پیسی لێبێ، چونكە ڕوو لە پیسیكردن لە نوێژدا ناپەسندە، جا ئەگەر لاشەی، یان جلو بەرگی بـە پیسـیەكە بكـەوێ، نوێژكەشـی بـەتاڵ دەبێ، هەروەك لە پێنجەم مەرجینوێژدا باسمان كـردن (وَالْكَنِيسَـةِ) هـەروەها نوێـژكردن ناپەسندە لە كەنێسەو دێری جولەكەو گاوراندا، هەم (وَعَطَنِ الأبِلِ) لە مۆڵگەی ووشتردا. هەم (وَالْمَقْبَرَةِ الطّاهِرَةِ) نوێژكردن ناپەسندە لە گۆڕسـتانیپاكدا، واتـە: ئـەو گۆڕسـتانەی دووبارە هەڵنەكەندراوە تاكو مردوویتری تێدا بنێژری (وَاللهُ أَعْلَم) چـونكە نـاوەوەی گـۆڕ بە كێمو خوێن پیس بووە، ڕووتێكردنـی ناپەسـندە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاتُصَلُّوا إلى الْقُبُورِ وَلاَتَجْلِسوُا عَلَيْها﴾ رواه مسلم، بـەرەو گۆڕەكـان نوێـژ مەكـەن و لـە سەریشـیان دامەنیشن. جا ئەگەر گۆڕستانەكە دووبـارە هەڵكەنـدرابو، ئـەو كاتـە نوێـژكردن لـە سـەر

خاكەكەی دروست نیە، چونكە گڵەكەی تێكەڵ بە كێمو خوێن بووەو پیس بـووە، مەگـەر شتێكی پاك لە سەر خاكەكە ڕابێخیٚ، یان لە شوێنێكی هەڵنەكەندراوی پاكدا نوێژبكا، ئەو كاتە نوێژەكە دروستە، بەڵام ناپەسندە؟ چونكە نوێژەكە بەرامبەر بە پیسیەكەیە، كەوابو: ئەگەر مردوویێك لە ناو مزگەوتدا بنێژریٚ هەمان بڕیاری ناپەسندیی بۆ دەدریٚ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ پێغەمبەرﷺ دەفـەرمویٚ: ﴿الأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِقُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ﴾ رواه أبـويعلى قال المناوي: هو حديث صحيح. پێغەمبەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم زیندوونە لە ناو گۆڕەكانیانـدا نوێژ دەكەن. كەواتە لاشە پیرۆزەكانیان ناڕزیٚو ناو گۆڕەكەیان پاكە.

بەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا حەرامـە لـە نوێـژدا ڕوو بكاتـە گۆڕی پێغەمبـەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم بە مەبەستی (تَبَرُّك)=بەرەكەت وەرگرتن، چونكە سەر ئەكێشێتە لای (شِرْك)، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

كـەوابو: گـۆڕی خـەڵكیتری–جگـە پێغەمبـەران عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَم– لەپێشـترە بـۆ حـەرامی، هـەروەك لـە (الشـرواني)دا فەرموویـەتی، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرمویٚ:

....

﴿أَلاَ وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ﴾ رواه مسلم، ئاگادار بن: ئەو ئوممەتانەی پـێش ئێـوە گۆڕی پێغەمبەرەكانیانو پیاوە چاكەكانیان دەكـردە مزگـەوت، ئێـوە گۆڕەكـان مەكەنـە مزگەوت، من قەدەغەتان ئەكەم لەو كارە.

ئیمامی (النواوی) لە (شرح)ی ئەم حەدیسەدا دەفەرمویٚ: (كاتیٚ (صحابة)كـان مزگـەوتی پێغەمبەریانﷺ گەورە كردو گۆڕی پێغەمبەرﷺو ئیمـامی(أبوبكر)و ئیمـامی(عمر)رَضِىالله عَنْهُما بەگەڵ (حَرَم)ی مزگەوت كەوتن، (صَحابة)كان چـەند دیـواری بـەرزیان لـە سـەر گۆڕەكـە دروست كردن تاكو دیار نەبیٚ، نەوەك خەڵك لە نوێژدا ڕووی تیٚبكـاو سـەر بكێشـێتە لای حەرام). بڕوانە (شرح مسلم).

كەوابو: هەر مزگەوتێك گۆڕی تیٚدا بیٚ، حەرامە: بە مەبەستی (تَبَرُّك) نوێژی تیٚدا بكـریٚ، بەڵام ئەگەر بە مەبەستی (تَبَرُّك) نەبو زیانی نیە، بـەو مەرجـەی گۆڕەكـە دوور بـیٚ، یـان دیوارێك لە نێوانیاندا هەبیٚو ڕوو تێكردن نەمێنیٚ، هـەروەك لـە مزگـەوتی پێغەمبـەردا ﷺ ئەوهایەو، لە (تحفة)و (نهاية)ش دەفامێتەوە.

﴿ پاشكۆ: دەربارەی مزگەوتەكان ﴾

پێغەمبـەر ﷺدەفـەرمویٚ: ﴿مَنْ بَنَى مَسْجِداً يَبْتَغِي بِهِ وَجهَ اللهِ–تَعالى– بَنَىاللهُ لَهُ بَيْتَاً فِي الْجَنَّةِ﴾ رواه الشـيخان، هـەر كەسـێك مزگەوتێك دروسـت بكـا بـۆ ڕەزامەنـدیخوا،

خوای گەورە خانوویێکی وەك ئەو مزگەوتەی لە بەهەشتدا بۆ دروست دەکا.

ئینجا سوننەتە: مزگەوت لە شوێنێکی وەهادا دروست بکرێ: کە خەڵك بە ئاسانی بیگاتێو نوێژی تێدا بکەن ﴿عَن عائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنها: أَمَرَ رَسولُ اللهِﷺ بِبناءِ الْمَساجِدِ فِالدُّورِ وَأَنْ تُنَظَّفَ وَتُطَيَّبَ﴾ رواه أبوداود بسند صالح، پێغەمبەرﷺ فەرمانی داوە: مزگەوت لە نێوان خانوواندا دروست بکرێو پاكو خاوێن ڕابگیرێو بۆنخۆش بکرێ.

کەوابو: حەرامە مزگەوت پیسو چڵکن بکرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذِهِ الْمَساجِدَ لا تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هذا الْبَوْلِ وَلا الْقَذَرِ، إِنَّما هِيَ لِذِكْرِاللهِ تَعالى وَقِراءَةِ الْقُرْآنِ﴾ رواه مسلم، ئەو مزگەوتانە ناگونجێن نە بۆ میز تێداکردنو نە بۆ چڵکن کردن، بەڵکو تەنها بۆ زیکری خواو قورئان خوێندنن.

هەروەها ناپەسندە بۆن ناخۆش بکرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَكَلَ ثُوماً أَوْ بَصلاً فَلْيَعْتَزِلْنا أَوْ فَلْيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنا وَلْيَقْعُدْ فِبَيْتِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك سیر، یان پیازی خوارد، با لێمان جیا بێتەوەو نەیەتە مزگەوت نوێژمان لەگەڵ نەکا، با لە ماڵی خۆی

دانیشێ. واتە: با لە ماڵی خۆیدا نوێژ بکا تاکو بە بۆنە ؛

کەواتە: ناپەسندە بە پێی بۆن پێڵاو و بەرگی چڵکنو بۆن ناڕەمە بڕواتە ناو مزگەوت، چونکە خەڵکی ئازار دەدا.

هەروەها پێویستە ڕێز لە مزگەوت بندرێو دەنگی تێدا بەرز نەکرێتەوە، هەرچەند زیکرو قورئانخوێندنیش بێ، ئەگەر دەیزانی خەڵك نوێژی لێ‌تێك دەچێ، هەروەها نابێ دەمەچەقەو پێکەنینی بە دەنگو کڕینو فرۆشتنی تێدا بکرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتاعُ فِالْمَسْجِدِ فَقُولُوا لآ أَرْبَحَ اللهُ تِجارَتَكَ، وَ إِذا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ ضالَّةً فَقُولُوا لآرَدَّهااللهُ عَلَيْكَ﴾رواه الترمذی وقال حديث حسن، هەرکاتێك یەکێکتان دیت لە مزگەوتدا کڕین، یان فرۆشتن دەکا، پێی بڵێن: خوا قازانج نەداتە بازرگانیەکەت، وە هەرکاتێك یەکێکتان دیت لە مزگەوتدا بانگەوازی بۆ شتی ونبوو دەکا، پێی بڵێن: خوا بۆت نەگەڕێنێتەوە. چونکە مزگەوت بۆ ئەو جۆرە کارانە دروست نەکراوە.

بەڵام نوستنو خواردن لە ناو مزگەوتدا زیانی نیە، بەو مەرجەی چڵکن نەکرێو لە نوێژکەرانیش بەرتەنگ نەکرێ ﴿عَنْ اِبْنِ عمَرَرَضِيَ اللهُ عَنهُما: أَنَّهُ كانَ يَنامُ فِي مَسْجِدِالنَّبِيِّﷺ وَهُوَ شابٌّ أَعْزَبُ﴾رواه البخاري، (عبدالله بن عمر) رَضِيَ اللهُ عَنْهُما لە مزگەوتی‌پێغەمبەرداﷺ دەخەوت لەو کاتدا گەنجێکی بێژن بوو. جا ئەگەر لە مزگەوتدا جەنابەتی تووش بوو، واجبە: یەکسەر بڕواتە دەرەوە، جا ئەگەر نەگونجا: وەك بەند کرابێ، یان ترسێکی گیانی، یان

ماڵی هەبێ، واجبە: (تیمم) بکا، هەر وەك لە باسی جەنابەتدا ڕوونمان کردەوە.
هەروەها حەڕامە ڕێگا بدرێتە منداڵی نەفامو شێتو ئافرەتی حەیزدارو ئاژەڵو سەرخۆشو ئەو جۆرە کەسانە بچنە ناو مزگەوت، ئەگەر مەترسی پیسکردنی هەبێ، ئەگینا: ناپەسندە، هەروەها حەڕامە کافر بچێتە ناو مزگەوت تەنها بە ئیزنی موسڵمانێك نەبێ.
ئینجا بزانە: نوێژی واجب لە مزگەوتدا زۆر خێری زیاترە: لە نوێژی ماڵەوەو شوێنەکانیتر، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ مَشى إِلى بَيْتٍ مِنْ بُيوتِ اللهِ لِيَقْضِيَ فَرِيضَةً مِنْ فَرائِضِ اللهِ كانَتْ خُطْوَتاهُ إِحْداهُما تَحُطُّ خَطِيئَةً وَالأُخْرى ترفَعُ دَرَجَةً﴾ رواه مسلم، هەرکەسێك لە ماڵی خۆی دەستنوێژ بگرێ، ئینجا بە پێیان بچێتە ماڵێك لە ماڵەکانی خوا –واتە: مزگەوتێك– تاکو نوێژێکی واجب لەوێدا بکا، هەر هەنگاوێکی خراپەیەکی لە سەر لائەداو هەر هەنگاوێکیتریشی پلەیەکی بەرز ئەکاتەوە.
ئینجا کە ویستی لە ماڵەوە بچێتە دەرەوە، سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ وَلا حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إلاّ بِاللهِ﴾رواه أصحاب السنن وقال الترمذي: حديث حسن.

(بابٌ)

سُجُودُ السَّهْوِ سُنَّةٌ:

ئینجا کە ویستی بڕواتە ناو (حَرَم)ی مزگەوت سوننەتە بڵێ: ﴿بِسْمِ اللهِ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلى رَسُولِ اللهِ، رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ رَحْمَتِكَ﴾حديث حسن رواه الترمذي الاّ (التسمية والحمد) فابن السني.
ئینجا بڵێ: (بسم الله)و پێی ڕاستەی پێشدا بنێتە ژوورەوە، ئینجا بۆ هاتنە دەرەوەش هەمان زیکرو دوعا دەکا، بەڵام ئەم جارە دەڵێ: ﴿وَافْتَحْ لِي أَبْوابَ فَضْلِكَ﴾و پێی چەپەی پێشدا دەباتە دەرەوە.
هەروەها–جگە لەو دوعایەی ڕابردووش– بۆ چونە ناو مزگەوت ئەم دوعایەش سوننەتە: ﴿أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ﴾رواه أبوداود بسند صالح. ئینجا کە چووە ناو مزگەوت، سوننەتە: نیەتی (إعتكاف) بێنێ، ئینجا دانەنیشێ تا دوو ڕەکعەت (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) دەکا، هەروەك لە نوێژی سوننەتدا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە، إن شا الله تعالی.
جا ئەگەر لە بەر هەر هۆیەك (تحيةالمسجد)ی نەکرد، سوننەتە: چوار جار ئەم زیکرانەی (اَلْباقِياتُ الصّالحات) بڵێ کە لەم حەدیسەدانە: ﴿عن أبىهريرةﷺ: قال النَّبِيُّﷺ: إذا مَرَرْتُمْ بِرِياضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا قُلْتُ: يا رَسُولَ اللهِ وَما رِياضُ الْجَنَّةِ؟ قال: اَلْمَساجِدُ. قُلْتُ: وَماالرَّتْعُ؟ قال: سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاإِلهَ اِلاّاللهُ وَاللهُ أَكْبَر﴾ رواه الترمذي بسند حسن، هەر کاتێك

بە باغی بەهەشتدا ڕابردن بلەوەڕێن، گوتم: باغی بەهەشت چیە؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: مزگەوتەکانن، گوتم: لەوەڕان چیە؟ فەرمووی: زیکری (سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاإِلَهَ اِلاّاللهُ وَاللهُ أَكْبَر)ە.

ئینجا تا لە مزگەوتدا بێ، سوننەتە: ئەو زیکرانە بەردەوام بڵێ‌و قورئان بخوێنێ‌و خۆی بە کاری ئایینی خەریك بكا، ئیتر جگە لەو ڕەووشتانەی ڕابردوو، چەندیتر ماوە لە (المجموع)و (الاذكار للنواوي)و (مغني)دا-كە سەرچاوەی ئەو پاشكۆیە بوون- باسیان كراوە، چەندیتریش لە باسی جەنابەت‌و حەیزدا ڕابردن، پێویستە لێیان ئاگادار بی، وَآخِرُ دَعْوانا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ.

﴿ بابٌ: لە باسی سوجدەی سەهوو ﴾

(سُجُودُ السَّهْوِ) سوجدەی سەهوو لە ناو نوێژدا (سُنَّةٌ) سوننەتە، جیاوزای نیە: نوێژەكە واجب بێ، یان سوننەت بێ، كەواتە: ئەگەر سوجدەی‌سەهوو نەشبا، نوێژەكەی دروستە، بەڵام ئەگەر ئیمام سوجدەی‌سەهووی برد، ئەو كاتە بە هۆی شوێنكەوتن لە سەر مەئموم واجب دەبێ، هەروەك لە (بجیرمی)دا فەرموویەتی.

عِنْـدَ تَـرْكِ مَأْمُورٍبِـهِ أَوْ فِعْـلِ مَنْهِـيٍّ عَنْـهُ، فَـالْأَوَّلُ إِنْ كَـانَ رُكْنـاً وَجَـبَ تَدَارُكُـهُ، وَقَـدْ يُشْـرَعُ السُّـجُودُ كَزِيَـادَةٍ حَصَـلَتْ بِتَـدَارُكِ رُكْـنٍ كما سَـبَقَ فِالتَّرْتِيـبِ، أَوْ بَعْضاً-وَهوَ الْقُنُوتُ أَوْ قِيَامُهُ أَوِ التَّشَهُّدُ الْأَوَّلُ أَوْ قُعُودُهُ، وَكَذَا الصَّلاَةُ عَلَى النَّبِيِّﷺ

ئینجا سوجدەی سەهوو لە دوو حاڵەتدا سوننەتە: یەكەم: (عِنْدَ تَرْكِ مَأْمُورٍ بِهِ) لە كاتی نەكردنی فەرمان پێكراوێك لە نوێژدا، یان لە كاتی كەوتنە گومان لە كردن‌و نەكردنیدا. دووەم: (أَوْ فِعْلِ مَنْهِيٍّ عَنْهُ) یان لە كاتی كردنی قەدەغەكراوێك لە نوێژدا:

(فالْأَوَّلُ) جا ئەو فەرمان پێكراوەی كە نەكراوە (إِنْ كانَ رُكْناً) ئەگەر ڕوكنێكی‌نوێژ بوو، واتە: ئەو واجبانەی نوێژیان لێپێك دێ (وَجَبَ تَدَارُكُهُ) واجبە: بۆ ڕوكنەكە بگەڕێتەوەو بیكا، جیاوازی نیە: بێگومان بزانێ نەیكردوە، یان گومانی هەبێ ئایا كردوویەتی، یان نا؟ چونكە سوجدەی‌سەهوو جێگەی ڕوكن ناگرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، بەڵام (وَقَدْ يُشْرَعُ السُّجُودُ) لەگەڵ گەڕانەوەیشی بۆكردنی ڕوكنەكە، هەندێ جار سوجدەی سەهووش سوننەتە (كَزِيادَةٍ) وەك زێدەبوونی كردەوەیەك: كە (حَصَلَتْ) لە ناو نوێژدا پەیدا ببێ (بِتدارُكِ رُكْنٍ) بە هۆی گەڕانەوە بۆ كردنی ڕوكنێك لە ڕوكنەكانی‌نوێژ (كَماسَبَق) هەروەك ڕوونكردنەوەی ئەو زێدەیە ڕابرا (فِيالتَّرْتِيبِ) لە باسی ڕیزكردنی ڕوكنەكانی نوێژدا.

بۆ وێنە: ئەگەر لە سوجدەدا زانی ڕوكووعی نەبردوە، واجبە یەكسەر هەڵستێتەوە پێوەو ڕوكووع بباو لە ڕوكووع هەڵسێتەوە، ئینجا بڕواتەوە سوجدە؟ تاكو ڕیزی‌نوێژ تێك نەچێ، بەڵام بە هۆی ئەو زێدەییە سوننەتە سوجدەی‌سەهووش ببا ﴿عن عمران بن

الحُصَيْنِ: سَلَّمَ رَسُوْلُ اللهِﷺ فِي ثَلاثِ رَكَعاتٍ مِنَ الْعَصْرِ...فَقالَ رَجُلٌ أَقُصِرَتِ الصَّلاةُ يارَسُولَ الله؟ فَخَرجَ مُغْضَباً فَصَلّى الرَّكعَةَالَّتِي كانَ تَرك ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجدَ سَجْدَتَي السَّهْوِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ نوێژیعەسری سێ ڕەكعەت كردو سەلامی داوە، پیاوێك گوتی: ئایا نوێژ كورت كراوەتەوە؟ جا پێغەمبەرﷺ ڕەكعەتەكەیتریشی كردو سوجدەی سەهووشی برد، ئینجا سەلامی داوە.

(أَوْ) یان ئەو فەرمان پێكراوەی كە نەكراوە (بَعْضاً) سوننەتێك بوو لەو سوننەتانەی ئەندامێكی نوێژن (وَهُوَ) ئەو جۆرە سوننەتانەی ئەندامێكی نوێژن، ئەمانەن:

یەكەم: (اَلْقُنُوتُ) قونووتی نوێژی سبەینێو وەتری ڕەمەزانە. دووەم: (وَقِيامُهُ) بە پێوە ڕاوەستانی قونووتە: وەك ئەگەر یەكێك قونووتیش نەزانێ، هەر سوننەتە بە ئەندازەی قونووت بە پێوە ڕاوەستێ. سێیەم: (وَالتَّشَهُّدُ الأَوَّلُ) تەحیاتیيەكەمە. چوارەم: (أَوْ قُعُودُهُ) یان دانیشتنی تەحیاتیيەكەمە: وەك ئەگەر كەسێك تەحیاتیش نەزانێ، هەر سوننەتە بە ئەندازەی تەحیات دابنیشێ. پێنجەم: (وَكَذا الصَّلاةُ عَلىالنَّبِيِّﷺ) هەروەها

فِيهِ فِي اْلأَظْهَرِ– سَجَدَ، وَقِيلَ إِنْ تَرَكَهُ عَمْداً فَلاَ، قُلْتُ: وَكَذَا الصَّلاَةُ عَلَى الآلِ حَيْثُ سَنَنّاهاَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ تُجْبَرُ سَائِرُ السُّنَنِ. وَالثَّانِي إِنْ لَمْ يُبْطِلْ عَمْدُهُ

سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ (فِيهِ) لە كۆتایی قونووتو تەحیاتیيەكەمدا (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

ئینجا هەر یەكێكی لەو پێنجانەیڕابردوو نەكرد، ئەوە ئەگەر دەستی بە واجبێكیتر كردبێ، دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە، بەڵكو (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهووی لە جیاتی ببا، تاكو جێگەی ئەو سوننەتە نەكراوە بگرێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ تَرَكَهُ عَمْداً) ئەگەر یەكێكی لەو سوننەتانەیڕابردوو بە قەسدی نەكرد (فَلا) سوجدەی سەهوو نابا، بەڵام ڕەفتار بەم فەرموودە بێهێزە ناكرێ، چونكە فەرموودەی ڕاست ئەوەیە: بە سەهوو نەیكردبێ، یان بە قەسدی، سوجدەی سەهوو لە هەردوو حاڵەتدا سوننەتە

﴿عن عبدالله بن بُجَيْنَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ قامَ مِنْ اِثْنَتَينِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُما، فَلَمَّا قَضى صَلاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە دوو ڕەكعەتی نوێژی نیوەڕۆ هەڵساوەو دانەنیشت تەحیات بخوێنێ، ئینجا كە نوێژی تەواو كرد، دوو سوجدەی سەهووی برد، ئینجا سەلامی داوە.

شەشەم: (قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (وَكَذا الصَّلاةُ عَلَىالآلِ) هەروەها سەلاوات لێدان لە سەر (آل)ی پێغەمبەرﷺ یەكێكە لەو سوننەتانەی سوجدەی سەهوو لە جیياتیان دەبردرێ (حَيْثُ سَنَنّاها) لەو شوێنەی بە بەڵگەی حەدیس بە سوننەتمان دانابو: كە

تەحیاتیئاخیرو قونووت بوو (وَاللهُ أعلَمُ).

(وَ) هەروەها بزانە: جگە لەو سوننەتانەیڕابردوو: کە ئەندامێکی نوێژ بون (لا تُجْبَرُ سائِرُ السُّنَنِ) سوننەتەکانیتری نوێژ–ئەگەر نەکران– دروست نیە: سوجدەی سەهوو لە جێیان دابندرێ: وەك دوعای إفتتـاحو (أعـوذ بـالله)و دەسـت بەرزکردنـەوەکانو سـورەتی دوای فاتیحەو تەسبیحاتی ڕکووعو سوجدەو دەنگ هەڵێنانو قونووتی بەڵا...هتد، واتە: ئەگەر یەکێکی لەو سوننەتانە نەکرد، یان هەر هیچی نەکردن: بە سەهوو، یان بە قەسدی، ئەوە دروست نیە: سوجدەی سەهوو لە جیاتیان ببا، چونکە پێغەمبەرﷺ سوجدەی لـە جیـاتی نەبردون، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر بە قەسدیو بە بێعوزر سوجدەی سەهوو لەجیاتی ئەو جـۆرە سـوننەتانە ببا، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالثَّانِي) هۆی دووەم: کە کردنی قەدەغەکراوێك بوو لە نوێژدا (إنْ لَمْ يُبْطِلْ عَمْدُهُ) ئەگەر لەو جـۆرە قەدەغـەکراوە بـوو: لـە بـەر کـەمی بەقەسدیەکەشـی نوێـژی بـەتاڵ نـەدەکرد

كَالإِلْتِفَـاتِ وَالْخَطْـوَتَيْنِ لَـمْ يَسْـجُدْ لِسَـهْوِهِ، وَإِلاَّ سَـجَدَ إِنْ لَـمْ تَبْطُـلْ بِسَـهْوِهِ كَكَـلاَمٍ كَثِيـرٍ فِـي الأَصَـحِّ، وَتَطْوِيـلُ الـرُّكْنِ الْقَصِـيرِ يُبْطِـلُ عَمْـدُهُ فِـي الأَصَـحِّ فَيَسْجُدَ لِسَهْوِهِ، فَالاِعْتِدَالُ قَصِيرٌ وَكَذا الْجُلُوسُ بَيْنَ السَّجدَتَيْنِ فِي الأَصَحِّ،

(كَالأَلْتِفاتِ) وەکو ئاوڕدانەوەو (وَالْخَطْوَتَيْنِ) وەکو دوو هـەنگاو (لَـمْ يَسْـجُدْ لِسَهْوِهِ) بـۆ سەهووەکەشی سووجدەیسەهوو نابا، هەروەك بۆ بەقەسدیەکەشی سوجدە نابا، چونکە ﴿پێغەمبـەرﷺ (أمامَـةُ)ی لـە نـاو نوێـژدا هەڵـدەگرتو دایـدەنا سوجدەیسەهووشـی نەبرد﴾. هەروەك لە جموجۆڵی ناو نوێژدا ڕوونمان کردەوە.

(وَإِلاّ) بـەڵام ئەگـەر ئـەو قەدەغـەکراوەی بـە قەسـدی کردبـا نوێـژی بـەتاڵ دەکـرد: وەك ڕەکعەتێکیزیاد، یان سوجدەیەکیزیاد، یان ڕکووعێکیزیاد: ئەگەر بە سـەهوو ئەوانـەی کرد (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهو ببا ﴿عَنْ عبدالله: صَلَّالنَّبِيُّﷺ الظُّهْرَ خَمْساً، فَلَمّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ: صَلَّيْتَ خَمْساً؟ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ بـە سەهوو نوێژی نیوەڕۆی پێنج ڕەکعەت کرد، ئینجا کە سەلامی داوە، پێـی گـوترا: پێـنج ڕەکعەتت کردن؟ جا دوو سوجدەی سەهووی برد، ئینجا دووبارە سەلامی داوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو بەو مەرجە بـوو: (إنْ لَـمْ تَبْطُـلْ بِسَهْوِهِ) ئەگەر نوێژەکـە بـە سەهووکردنی ئەو قەدەغەکراوە بەتاڵ نەبێ، واتە: بەڵام ئەگەر بە سەهووەکەشی نوێژەکە بەتاڵ دەبو (كَكَلامٍ كَثِيرٍ) وەکو قسەکردنێکی زۆر، یان بێدەستنوێژی، یان خواردن، یان جموجـۆڵێکیزۆر، ئەوانـە ئەگـەر بـە سـەهووش بکـا نوێژەکـە بـەتاڵ دەبـێ

(فیالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: لەو حاڵەتەدا سوجدەی سەهووی ناوێ، چونکە لە نوێژدا نەماوەتەوەو واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەکە بکاتەوە.
(وَتَطْويلُ الرُّكْنِ الْقَصيرِ) درێژکردنەوەی ڕوکنێکیکورت (يُبْطِلُ عَمْدُهُ) بە قەسدیەکەی نوێژ بەتاڵ دەکا (فیالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جا درێژکردنەوەی بە هۆی بێدەنگبوون بێ، یان بە هۆی زیکرێکی وەها: کە سوننەت نەبێ–ئەگەر بە قەسدی بێ– نوێژ بەتاڵ دەبێ، کەوابو: (فَيَسْجُدَ لِسَهْوِهِ) ئەگەر بە سەهوو درێژی کردەوە سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا:
(فَالإِعْتِدالُ) هەڵسانەوە لە ڕوکووع (قَصيرٌ) ڕوکنێکی کورتە، کەواتە: لە زیکری خۆی زیاتر –جگە لە قونووت لە شوێنی خۆیدا، یان تەسبیحاتی(صَلاةِ التَّسْبِيح)– دروست نیە بە هیچ زیکرێکیتر درێژ بکرێتەوە (وَكَذا الْجُلُوسُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ) هەروەها دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەش ڕوکنێکیکورتە (فِی الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: لە ئەندازەی زیکرەکەیخۆی نابێ زیاتر درێژ بکرێ.
وَلَوْ نَقَلَ رُكْناً قَوْلِياًّ كَفاتِحَةٍ فِي رُكوعٍ أَوْ تَشَهُّدٍ لَمْ تَبْطُلْ بِعَمْدِهِ فِالْأَصَحِّ، وَيَسْجُدُ لِسَهْوِهِ فِالأَصَحِّ، وَ عَلَى هَذَا تُسْتَثْنَى هذِهِ الصُّورَةُ مِنْ قَوْلِنا: مَالاَ يُبْطِلُ عَمْدُهُ لاَ سُجُودَ لِسَهْوِهِ. وَلَوْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ ٱلأَوَّلَ فَذَكَرَهُ بَعْدَ إِنْتِصابِهِ لَمْ يَعُدْ لَهُ،

(وَلَوْ نَقَلَ رُكْناً قَوْلِيّاً) ئەگەر ڕوکنێکی زوبانیی گواستەوە: لە شوێنی خۆی بۆ لای ڕوکنێکیتر (كَفاتِحَةٍ) وەك فاتیحە، یان بەشێکیفاتیحە بخوێنێ (فِي رُكُوعٍ) لە ناو ڕوکووعدا، یان لە ناو سوجدەدا (أَوْ تَشَهُّدٍ) یان لە ناو دانیشتنیتەحیاتدا، یان تەحیات بە پێوە بخوێنێ (لَمْ تَبْطُلْ) نوێژەکە بەتاڵ نابێ (بِعَمْدِهِ) بە بەقەسدی گواستنەوەی ئەو ڕوکنە زوبانییە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە شێوەی نوێژەکە تێك نەچوە.
ئینجا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێکدا بوو: کە ڕوکنە زوبانیەکە لە شوێنی خۆیدا بخوێنێو دووبارەش لە ناو ڕوکنێکیتردا بیخوێنێتەوە، هەروەك لە (حاشیةالجمل)دا ڕوونی کردۆتەوە، چونکە ئەگەر بە قەسدی لە شوێنی خۆیدا نەیخوێنێ، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (الأنوار)دا فەرموویەتی.
بەڵام ئەگەر لە پێش شوێنیخۆیدا بیخوێنێ، ئەو کاتە واجبە ڕوکنە زوبانیەکە لە شوێنی خۆیدا دووبارە بخوێنێتەوە، هەروەك لە سێزدەمین ڕوکنینوێژدا لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
ئینجا (وَيَسْجُدُ لِسَهْوِهِ) ئەگەر بە سەهوو، یان بە قەسدی گواستیەوە، سوننەتە سوجدەی

سەهوو ببا (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَعَلى هذا) جا لـە سـەر ئـەو فـەرموودە ڕاستترە (تُسْتَثْنى هذه الصُّورَةُ) ئەو وێنەیە جیادەکرێتەوە (مِنْ قَوْلِنا:) لەو (قاعدة)یەی کە گوتمان: (ما لايُبْطِلُ عَمْدُهُ لاسُجُودَ لِسَهْوِه) هەر قەدەغەکراوێك بە قەسدیەکەی نوێژ بەتاڵ نەکا، سوجدەیسەهوو بۆ سـەهووەکەی نـابردرێ، هـەروەك لـە سـەرەتای هۆیدووەمـدا ڕوونمان کردەوە.

(وَلَوْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ الأَوَّلَ) ئەگەر تەحیاتییەکەمی لە بـیر کـردو نەیخوێنـد (فَـذَكَرَهُ) ئینجا هاتەوە بیری (بَعْدَ انْتِصابِهِ) پاش ئەوەی تەواو هەڵساوەو بە پێوە ڕاوەستا (لَمْ يَعُـدْ لَـهُ) دروست نیـە بـۆ ئـەو تەحیاتەییەکـەم بگەڕێتـەوە، چـونکە دەسـتی بـە واجـب کـردوەو تەحیاتەکەش سوننەتە، کەوابو: فاتیحـە دەخـوێنێو لـەجیاتی تەحیاتەکـەش سـوجدەی سەهوو دەبا ﴿عن زياد بن علاقةﷺ: صَلّى بِنا الْمُغِيرَةُ فَلَمّا صَلّى رَكعَتَيْنِ قامَ وَ لَمْ يَجْلِسْ، فَسَبَّحَ بِهِ مَنْ خَلْفَهُ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ: أَنْ قُومُوا. فَلَمّا فَرَغَ سَلَّمَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ وَقالَ: هكذا صَنَعَ رَسُولُ اللهِﷺ﴾ رواه أبوداود والترمذي و صححه، (المغيرة) نوێژی جەماعەتی بۆ کردین لە دوای دوو ڕەکعەت هەڵساوەو دانەنیشت تەحیات بخوێنێ، مەئموومەکان گوتیان:

فَإِنْ عَـادَ عَالِمـاً بِتَحْرِيمِـهِ بَطَلَـتْ، أَوْ نَاسِـياً فَـلاَ، وَيَسْـجُدُ لِلسَّـهْوِ، أَوْ جَـاهِلاً فَكَـذَا فِـي الأَصَحِّ، وَلِلْمَأْمُومِ اَلْعَوْدُ لِمُتابَعَةِ إِمَامِهِ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ وَجُوبُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(سُبْحانَ اللهِ). ئەویش ئاماژەی بۆ کردن: تا هەڵبستنەوە، ئینجا کـە نوێـژی تـەواو کـرد، لەجیاتی تەحیاتەکە دوو سوجدەی سەهووی بردو فەرمووی: پێغەمبەرﷺ ئەوهای کرد.

کەوابو: (فَإِنْ عَادَ) ئەگەر لە پێوە بە قەسـدی گـەڕاوە بـۆ تەحیاتەکـەو (عَالِمـاً بِتَحْرِيمِـهِ) دەیزانی گەڕانەوەش حەرامە (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (أَوْ ناسياً) یان لە بیری کردبو کە لە نوێژدایە، بۆیێ گەڕاوە (فَلا) نوێژەکە بەتاڵ نابێ، بەڵام هـەرکاتێك هاتـەوە بـیری، واجبە: واز لە تەحیاتەکە بێنێـو یەکسـەر بـۆ فاتیحەخوێنـدن هەڵسـێتەوە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: (وَيَسْجُدُ لِلسَّهْوِ) سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا چونکە تەحیاتەکەی نە خوێندوەو دانیشتنێکیتری زیاد کردوە.

(أَوْ جاهِلاً) یان نەیدەزانی گەڕانەوە حەرامە، بۆیێ گەڕاوە تەحیات بخوێنێ (فَكَذا) ئەوەش وەکو مرۆڤی لەبیرچوو بڕیـاری بـۆ دەدرێ (فِیالأصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتردا، واتـە: نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام هەر کاتێك زانی حەرامە، واجبە یەکسەر بۆ فاتیحە خوێنـدن هەڵسێتەوەو سوننەتە سوجدەی سەهووش ببا.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەرباری ئەو کەسە بوو کە ئیمامی نوێژ بێ، یان بەتەنهایی نوێژ بکا، بەڵام ئەگەر مەئموم بە سەهوو، یان بە نەزانی هەڵسـاوەو ئیمامەکەشـی دانیشـت بـۆ

تەحیات خوێندن، ئەو کاتە (وَلِلْمَأْمُومِ) بۆ مەئموومەکە دروستە (اَلْعَوْدُ) لە پێوە بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن (لِمُتَابَعَةِ إمامِهِ) بۆ شوێنکەوتنیئیمامەکە (فِیالأصَحِّ) لە فـەرموودەی ڕاسـتتردا (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرمویٚ (اَلأصَحُّ) فەرموودەی ڕاسـتتر ئەوەیـە: (وُجُوبُـهُ) واجبـە لە پێوە بگەڕێتەوەو لەگـەڵ ئیمامەکـەی دابنیشـێ (وَاللهُ أعْلَم) چونکە شـوێنکەوتنیئیمام لە نوێژدا واجبە، واتە: ئەگەر نەگەڕێتەوە، یان نیەتی جیابوونەوە نەهێنێ، نوێژەکـەیخۆی بەتاڵ دەبێ، بەلاّم ئەگەر هەڵسـانەوەیمەئمووم بـە نـەزانیو بـە سـەهوو نـەبو، بـەڵکو بـە قەسـدی بـوو، ئـەو کاتـە گەڕانـەوەی واجـب نیـە، بـەڵکو سـوننەتە، هـەروەك لە(تحفـە)دا فەرموویەتی.

هەروەها بزانە: ئەگەر ئیمامو مەئمووم هەردووکیان هەڵسانەوە پێوە، ئەو کاتەش دروست نیە هیچێکیان بگەڕێنەوە بۆ تەحیات، جا ئەگەر ئیمامەکە گەڕاوە، دروست نیە مـەئمووم شوێنی بکەویٚو لەگەڵی بگەڕێتەوە، چونکە ئەگەر ئیمامەکە بەقەسدی گەڕابێتەوە نوێژی بەتاڵە، ئەگەر بە سەهوو، یان بە نەزانی گەڕابێتەوە شوێنکەوتنی دروست نیە، کەوابو: یان بەپێوە چاوەڕوانی دەکا تـا ئـەویش هەڵدەسـتێتەوە، یـان نیـەتی جیابوونـەوە دێنێو نوێژەکەیخۆی بە تەنهایی تەواو دەکا.

وَلَوْ تَذَكَّرَ قَبْلَ إنْتِصابِهِ عَادَ لِلتَّشَهُّدِ وَيَسْجُدُ إنْ كَانَ صَارَ إلىالْقِيامِ أَقْرَب، وَلَوْ نَهَضَ عَمْداً فَعَادَ بَطَلَتْ إنْ كانَ إلىالْقِيَامِ أَقْرَب، وَلَوْ نَسِيَ قُنُوتاً فَذَكَرَهُ فِي سُجُودِهِ لَمْ يَعُدْ لَهُ

دیسان بزانە: ئەگەر ئیمامەکە هەڵساوەو تـەحیاتی نەخوێنـد، ئـەو کاتـەش دروسـت نیـە مەئمووم لێی دوا بکەوێو تەحیات بخـوێنێ، چـونکە بـەو دواکەوتنـە نوێـژیخۆی بـەتاڵ دەبێ، کەوابو: واجبە یەکسەر شوێنی بکەوێو هەڵسێتەوە، جا ئەگەر ئیمامەکە لە پێـوە گەڕاوەو دانیشت، دیسان دروست نیە مەئمووم لە دانیشتنەکەیخۆیدا بەردەوام بێ، بەڵکو واجبە: هەڵسێتەوە پێوە، ئینجا یان نیەتی جیابوونەوە دێنێ، یان بـە پێـوە چـاوەڕاونی دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: ئەو باسەیڕابردووی تەحیاتییەکەم گشتی لەو حاڵەتەدا بوو: کە بە تەواوی هەڵسابێتەوە پێوە، چونکە (وَلَوْ تَذَكَّرَ) ئەگەر نوێژکەر هاتەوە بیری کە تەحیاتی یەکەمی نەخوێندوە (قَبلَ انْتِصابِهِ) پێش ئەوەی بە تەواوی هەڵسێتەوەو بە پێوە ڕابوەستێ (عَادَ لِلتَّشَهُّدِ) سوننەتە: بگەڕێتەوە بۆ تەحیات خوێندن، چونکە هێشتا دەستی بە هیچ واجبێك نەکردوە، کەوابو: (وَيَسْجُدُ) سوننەتە: سوجدەی سەهووش ببا لەجیاتی ئەو هەڵسانەوەو ئەو گەڕانەوەیە (إنْ كانَ صارَ) ئەگەر لە هەڵسانەوەدا گەیشتبێتە سنوڕێکی وەها: کە (إلى الْقِيامِ أقْرَبَ) لە پێوە نزیکتر بێ: وەك بگاتە سنوریڕوکووع و بگەڕێتەوە، بەلاّم ئەگەر لـە

دانیشتن نزیکتر بێ: وەك پێش بگاتە سنوری ڕوکووع بگەڕێتەوە، ئەو کاتە نابێ سوجدەی سەهوو ببا، هەروەك (الشیخ أبومحمد) ئەو سنورەی داناوەو لە (المجموع)دا هێناویەتی.
ئینجا بزانە: ئەو حاڵەتانەی تەحیاتیەکەم لە سەرەتاوە تا ئێرە، گشتی لە حاڵەتی نەزانین و سەهوودا بوو، چونکە (وَلَوْ نَهَضَ عَمْداً) ئەگەر بەقەسدی هەڵساوەو ویستی تەحیاتیەکەم نەخوێنێ (فَعادَ) ئینجا بەقەسدی گەڕاوە تاکو تەحیات بخوێنێ (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ (إنْ کان) ئەگەر لە سنورێکی وەهادا بگەڕێتەوە: کە (إلیالْقِیامِ أقْرَبَ) لە پێوە نزیکتر بێ نەك لە دانیشتن، چونکە بەقەسدی جموجوڵێکی وەهای لە نوێژدا زیاد کردوە: شێوەی نوێژی گۆڕیوە، کەوابو: ئەگەر لە سنورێکی نزیکتر لە دانیشتن گەڕاوە، یان نەیزانی گەڕانەوە حەرامە، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (الشرواني) وەردەگیرێ.
(وَلَوْ نَسِيَ قُنُوتاً) ئەگەر قونووتی لە بیر کرد (فَذَکَرَهُ فِی سُجُودِهِ) ئینجا لە سوجدەدا قونووتەکەی هاتەوە بیر (لَمْ یَعُدْ لَهُ) دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە، چونکە دەستی بە واجب کردوەو قونووتەکەش سوننەتە، جیاوازی ئیمام و نوێژکەری بە تەنهاییش نیە، کەوابو: سوننەتە سوجدەی سەهوو لەجیاتی قونووتەکە ببا، جا ئەگەر هاتو: بە قەسدی
أَوْ قَبْلَهُ عَادَ وَيَسْجُدُ لِلسَّهْوِ إنْ بَلَغَ حَدَّ الرَّاكِعِ،

لە سوجدەوە بۆ قونووت گەڕاوەو دەیزانی گەڕانەوەش حەرامە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(أوْ) یان قونووتەکەی هاتەوە بیر (قَبْلَهُ) لە پێش سوجدە بردندا، واتە: پێش ئەوەی گشت ئەندامەکانی لە سوجدەدابنێ، ئەوە (عادَ) دروستە: بگەڕێتەوە، چونکە دەستی بە هیچ واجبێك نەکردوە، ئینجا (وَسَجَدَ لِلسَّهْوِ) سوننەتە: سوجدەی سەهووش ببا (إنْ بَلَغَ حَدَّ الرّاکِعِ) ئەگەر لە هاتنەخوارەوەدا گەیشتبێتە سنوری ڕوکووعبەر، چونکە ئەگەر بەقەسدی ئەوەندە هاتبا خوارەوە نویژەکەی بەتاڵ دەبوو، کەوابو: ئەگەر نەگەیشتە سنوری ڕوکووع، نابێ سوجدەی سەهوو ببا.
ئینجا بزانە: ئەو بڕیارانەی لە تەحیاتی یەکەمدا ڕوونمان کردنەوە–دەربارەی ئیمام و مەئمووم و نەزانین و بەقەسدی و سەهوو– گشی لە قونووتیشدا ڕەفتاری پێدەکرێ بە بێجیاوازی، تەنها ئەوە نەبێ: لێرەدا مەئمووم بۆی دروستە: لە ئیمامەکەی دوا بکەوێ تاکو قونووت بخوێنێ، بەو مەرجەی دواکەوتنەکەی نەگاتە دوو ڕوکن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر لە دوای ڕەکعەتیەکەم، یان لە دوای ڕەکعەتیسێیەمی

نوێژی چوار ڕەکعەتی‌دا بە سەهوو دانیشتو تەحیاتی خوێند، یان بەشێکی تەحیاتی خوێند، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە واجبە: واز لە تەحیات بێنێ‌و یەکسەر هەڵسێتەوە بۆ فاتیحە خوێندن، هەم سوننەتە: سوجدەی سەهووش ببا، بە هۆی زێدەکردنی ئەو دانیشتنە درێژە، کەواتە: ئەگەر دانیشتنەکە لە ئەندازەی (جِلْسَةُ الإِسْتِراحَةِ) زیاتر نەبو، دروست نیە سوجدەی سەهوو ببا، چونکە هیچی زیادی نەکردوە.

دووەم: ئەگەر لە بیری کردو لە نوێژی چوار ڕەکعەتی هەڵساوە بۆ ڕەکعەتی پێنجەم، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە واجبە یەکسەر بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، واتە: ئەگەر نەگەڕێتەوە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، ئینجا ئەگەر لە دوای ڕەکعەتی چوارەم پێش ئەو هەڵسانەوەیە تەحیاتی خوێندبو، ئەوە تەحیاتەکەی دروست بووە، هەر چەند بە نیەتی تەحیاتی‌یەکەمیش خوێندبێتی، کەوابو: کە دانیشتەوە، سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا ئینجا سەلام بداتەوە، بەڵام ئەگەر تەحیاتی نەخوێندبو، ئەو کاتە واجبە تەحیاتەکەش بخوێنێ، ئینجا لە دوای تەحیات سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوە.

هەروەها ئەگەر ڕەکعەتی‌پێنجەمیشی تەواو کردو دانیشت، ئینجا هاتەوە بیری، ئەویش هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ، واتە: ئەگەر لە دوای ڕەکعەتی‌چوارەم تەحیاتی خوێندبو، ئەوە

وَلَوْ شَكَّ فِي تَرْكِ بَعْضٍ سَجَدَ، أَوْ إِرْتِكابِ مَنْهِيٍّ فَلاَ، وَلَوْ سَهاَ وَشَكَّ هَلْ سَجَدَ فَلْيَسْجُدْ، وَلَوْ شَكَّ أَصَلَّى ثَلاثاً أَمْ أَرْبَعاً أَتَى بِرَكْعَةٍ وَسَجَدَ،

نابێ دووبارە بیخوێنێتەوە، بەڵکو سوننەتە لەو دانیشتنەدا بڕواتە سوجدەی‌سەهوو، ئینجا سەلام بداتەوە، بەڵام ئەگەر تەحیاتی نەخوێندبو، ئەو کاتە واجبە تەحیاتەکە بخوێنێ، ئینجا سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوە.

بەڵام ئەگەر لە دوای ڕەکعەتی‌پێنجەم تەحیاتیشی خوێند، ئینجا هاتەوە بیری، ئەوە ئەو تەحیاتەی دروست دەبێ‌و بە بەر تەحیاتی‌ئاخیر دەکەوێ، کەوابو: سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، ئینجا سەلام بداتەوە، لە (المجموع)و (مغنی)دا، ناوەڕۆکی ئەو ئاگاداری‌یە ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها ئەگەر بە سەهوو لە نوێژی دوو ڕەکعەتی بۆ ڕکعەتی سێ‌یەم هەڵساوە، یان لە نوێژی سێ ڕەکعەتی بۆ چوارەم هەڵساوە، هەر کاتێك هاتەوە بیری، واجبە: یەکسەر بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، ئەگینا: نوێژی بەتاڵ دەبێ، ئینجا بە گوێرەی ڕوونکردنەوەی ڕابردوو ڕەفتار دەکا، وَاللهُ أَعْلَم.

﴿ کەوتنە گومان لەناو نوێژدا ﴾

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر کەوتە گومان (فِيتَرْكِ بَعْضٍ) لە نەکردنی‌سوننەتێك لەو سوننەتانەی

ئەندامی نوێژن: وەك قونووتو تەحیاتییەكەم (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەیسەهوو ببا (أوْ) یان كەوتە گومان لە (إرْتِكاب مَنْهِيٍّ) كردنی قەدەغەكراوێك: وەك قسەكردن (فَلا) نابێ سوجدەی سەهوو ببا (وَلَوْ سَهَا) ئەگەر لە نوێژدا سەهووێكی كردو (وَشَكَّ) كەوتە گومان (هَلْ سَجَدَ) ئایا لە جیاتی ئەو سەهووە سوجدەی بردوە، یان نا (فَلْيَسْجُدْ) با سوجدەیسەهوو ببا.

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر لە نوێژێكی چوار ڕەكعەتیدا كەوتە گومان: (أصَلَّى ثلاثاً أمْ أرْبَعاً) ئایا سێ ڕەكعەتی كردون، یان چوار (أتى بِرَكْعَةٍ) واجبە: ڕەكعەتێكیتریش بكاو (وَسَجَدَ) سوننەتە: سوجدەیسەهووش ببا، هەروەها ئەگەر لە نوێژی دوو ڕەكعەتی، یان سێ ڕەكعەتی بكەوێتە گومان هەمان بڕیاری بۆ دەدرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەموێ: ﴿إذا سَها أحَدُكُمْ فِصَلاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ واحِدَةً صَلَّى أَوْ إثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلى واحِدَةٍ، فَإنْ لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَوْ ثلاثاً فَلْيَبْنِ عَلى ثِنْتَيْنِ، وَ إنْ لَمْ يَدْرِ ثلاثاً صَلَّى أَوْ أَرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلى ثَلاثٍ، وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ﴾ رواه أحمد والترمذي وصححه، هەر كاتێك یەكێكتان لە نوێژدا سەهووی كردو نەیزانی: ئایا یەك ڕەكعەتی كردوە، یان دوو، با وا دابنێ تەنها یەك ڕەكعەتی كردوە، ئەگەر نەیزانی ئایا دوو ڕەكعەتی كردون، یان سێ، با وا دابنێ دوو

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَسْجُدُ وَإنْ زَالَ شَكُّهُ قَبْلَ سَلامِهِ، وَكَذَا حُكْمُ مَا يُصَلِّيهِ مُتَرَدِّداً وَاحْتَمَلَ كَوْنُهُ زَائِداً، وَلاَ يَسْجُدُ لِمَا يَجِبُ بِكُلِّ حَالٍ إذَا زَالَ شَكُّهُ، مِثَالُهُ: شَكَّ فِي الثَّالِثَةِ أَثَالِثَةٌ هِيَ أَمْ رَابِعَةٌ؟ فَتَذَكَّرَ فِيهَا لَمْ يَسْجُدْ، أَوْ فِي الرَّابِعَةِ سَجَدَ، وَلَوْ شَكَّ بَعْدَ السَّلاَمِ فِي تَرْكِ فَرْضٍ لَمْ يُؤَثِّرْ

ڕەكعەتی كردون، ئەگەر نەیزانی سێ ڕەكعەتی كردون، یان چوار، با وا دابنێ سێ ڕەكعەتی كردون، جا پێش سەلام بداتەوە با دوو سوجدەیسەهوو ببا.

(وَالأصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أنَّهُ يَسْجُدُ) لەو مەسەلەیڕابردوودا سوجدەی سەهوو دەبا (وَإنْ زالَ شَكُّهُ) هەر چەند گومانەكەشی نەمێنێ (قَبْلَ سَلامِه) پێش سەلامدانەوەی، واتە: ئەگەر پێش ئەوەی سەلام بداتەوە، هاتەوە بیری كە ڕەكعەتەكە چوارەم بووە، سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، چونكە بە دوو دڵی كردویەتی (وَكَذا) وەك بڕیاری مەسەلەیڕابردوو وایە (حُكْمُ ما يُصَلِّيهِ مُتَرَدِّداً) بڕیاری هەر ڕوكنێكی بە دوو دڵی بیكاو (وَاحْتَمَلَ كَوْنُهُ زائِداً) بشگونجێ: ڕوكنەكە زیاد بێ، واتە: بە هۆی دوو دڵیەكەی سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، هەر چەند لە پێش سەلامدانەوەش گومانەكەی نەمێنێ.

بەڵام (وَلا يَسْجُدُ) نابێ سوجدەی سەهوو ببا (لِما يَجِبُ) بۆ كردنی ئەو ڕوكنەی واجبە: بكرێ (بِكُلِّ حَالٍ) لە هەردوو حاڵەتی گومانو بێگومانیدا (إذاَ زَالَ شَكُّهُ) هەر كاتێك لە

پێش تەواوكردنی ئەو ڕوكنەدا گومانی نەما (مِثالُـهُ:) ئەو مەسەلەیە بەم وێنەیە ڕوون دەكرێتەوە: (شَكَّ) لە نوێژی نیوەڕۆدا كەوتە گومان (فِيالثَّالِثَةِ) لە ڕەكعەتی سێیەمدا: (أثالِثَةٌ هِيَ) ئایا ئەم ڕەكعەتەی ئێستا سێیەمە (أمْ رابِعَةٌ) یان چوارەمە (فَتَذَكَّرَ فيها) جا هەر لە ناو ئەم ڕەكعەتە سێیەمەدا بوو–پێش ئەوەی بۆ چوارەمەكە هەڵسێتەوە– هاتەوە بیری: كە لە ڕاستیشدا ئەمە سێیەمەكەیە (لَمْ يَسْجُدْ) نابێ سوجدەیسەهوو ببا، چونكە لە هەردوو حاڵەتی گومانو بێگومانیدا هەر واجبە ئەم ڕەكعەتەسێیەمە بكرێ.

(أوْ فِيالرَّابِعَةِ) یان لە ڕەكعەتی چوارەمدا هاتەوە بیری: كە ئەمە چوارەمە (سَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا، چونكە كە بۆ ئەم ڕەكعەتە هەڵساوەتەوە دوو دڵ بووە؟ لە بەر ئەوەی دەگونجا پێنجەم بوبێ، بەڵام بە هۆی نەمانی گومانەكە گونجانەكەش نەماوە، كەوابو: ئەگەر بێتەوە بیری كە ئەم ڕەكعەتەی ئێستا بۆی هەڵساوەتەوە پێنجەمە، ئەو كاتە واجبە یەكسەر بگەڕێتەوە بۆ دانیشتنو تەحیات بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر كەوتە گومان (بَعْدَ السَّلامِ) لە دوای سەلامدانەوە (فِي تَرْكِ فَرْضٍ) لە نەكردنی ڕوكنێكیئنوێژ –جگە لە نیەتهێنانو (الله أكبر)ی نوێژدابەستن– (لَمْ يُؤَثِّرْ) ئەو عَلَى الْمَشْهُورِ، وَسَهْوُهُ حَالَ قُدْوَتِهِ يَحْمِلُهُ إمَامُهُ،

گومانەی دوایسەلامدانەوە كار لە نوێژەكە ناكا (عَلَىالْمَشْهُورِ) لە سەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب، چونكە ئەگەر ئەو جۆرە گومانە كار لە نوێژ بكا، ماندووبوونێكی زۆر تووشی خەڵك دەبێ، هەروەك ئەگەر لە دوایسەلامدانەوە لە مەرجێكی نوێژیشدا بكەوێتە گومان، ئەویش كار لە نوێژەكە ناكا لە فەرموودەی بەهێزدا.

بەڵام ئەگەر گومانەكە لە نیەت، یان لە (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا بوو، ئەوە كار دەكا: وەك لە دوایسەلامدانەوە بكەوێتە گومان: ئایا (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی گوتوە، یان نا، یان ئایا نیەتی هێناوە، یان نا، یان ئایا نیەتینیوەڕۆی هێناوە، یان نیەتیعەسر، یان ئایا نیەتی واجبی هێناوە، یان نیەتی سوننەت؟ لەو مەسەلانەدا واجبە: نوێژەكان دووبارە بكاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوونیان كردۆتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەوەیڕابردوو گشتی لە حاڵەتیگوماندا بوو، كەوابو: ئەگەر سەلامی داوەو بێگومان زانی: ڕوكنێكی لە بیر چووە، ئەو كاتە ئەگەر لە دوایسەلامدانەوە بە گوێرەی عادەت ماوەیەكی زۆری پێچوو ئینجا هاتەوە بیری، یان بە سەر پیسیەك كەوت، یان ڕوكنە لە بیركراوەكە: نیەت، یان (الله أكبر)ی نوێژدابەستن بوو، ئەوە لەو مەسەلانەدا واجبە لە سەرەتاوە نوێژەكە دووبارە بكاتەوە.

بەڵام ئەگەر لە دوای سەلامدانەوە بە گوێرەیعادەت ماوەیەكیكەم پێچوو و

هاتەوە بیری: کە ڕوکنێکی نەکردوە –جگە لە نیەتو (الله أکبر)ی نوێژدابەستن– بە سەر پیسیش نەکەوتبو، ئەوە یەکسەر دەگەڕێتەوە ناو نوێژەکەو لە سەرەتایڕوکنەکەوە نوێژەکە تەواو دەکا، بە بەڵگەی حەدیسەکانی (عمران)و (ذوالیدین)یڕابردوو: لەم باسەو لە باسی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەن، کەوابو: ئەگەر کەمێك قسەشی کرد، یان ڕۆیشت، یان پشتی لە قبیلە کرد، زیانی نیە، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، لە حاڵەتیدوایسەلامدانەوە بوو، بەڵام ئەگەر لە ناو نوێژدا کەوتە گومان، یان بێگومان زانی ڕوکنێکینوێژی نەکردوە، ئەوە ئەگەر ڕوکنەکە نیەت، یان (الله أکبر)ی نوێژدابەستن بوو، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵەو واجبە: لە سەرەتاوە نوێژەکە دووبارە بکاتەوە، هەر وەك ئێستا ڕوونمان کردەوە، بەڵام ئەگەر ڕوکنێکیتر بوو، ئەو کاتە دەگەڕێتەوە سەرەتای ڕوکنەکەو لەوێوە نوێژەکە تەواو دەکا، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەداو لە کۆتایی ڕوکنەکانینوێژدا ڕوونمان کردەوە، والحمد لله تعالی.

﴿ باسی سەهووی ئیمام و مەئموم ﴾

(وَسَهْوُهُ) ئەو سەهووەی مەئموم دەیکا (حالَ قُدْوَتِه) لەو حاڵەتەی لەگەڵ ئیمام نوێژی بە جەماعەت دەکا (يَحْمِلُهُ إمامُهُ) ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ، واتە: نابێ مەئموم

فَلَوْ ظَنَّ سَلاَمَهُ فَسَلَّمَ فَبَانَ خِلاَفُهُ سَلَّمَ مَعَهُ وَلاَ سُجُودَ، وَلَوْ ذَكَرَ فِي تَشَهُّدِهِ تَرْكَ رُكْنٍ غَيْرِالنِّيَّةِ وَالتَّكْبِيرَةِ قَامَ بَعْدَ سَلاَمِ إِمَامِهِ إِلَى رَكْعَتِهِ وَلاَ يَسْجُدُ، وَسَهْوُهُ بَعْدَ سَلاَمِهِ لاَ يَحْمِلُهُ، فَلَوْ سَلَّمَ الْمَسْبُوقُ بِسَلاَمِ إِمَامِهِ بَنَى وَسَجَدَ،

بۆ تەنها سەهووەکەیخۆی سوجدەیسەهوو ببا، چونکە سەربەخۆ نیە، هەروەك ئیمامیش لە بەر سەهووەکەیمەئموم نابێ سوجدە ببا، چونکە بەخۆی سەهووی نەکردوە.

(فَلَوْ ظَنَّ سَلامَهُ) ئەگەر مەئموم وا تێگەیشت ئیمام سەلامی داوەتەوە (فَسَلَّمَ) ئەویش سەلامی داوە (فَبانَ خِلافُهُ) ئینجا ئاشکرا بوو: کە ئیمام سەلامی نەداوەتەوە (سَلَّمَ مَعَهُ) واجبە: لە پاش سەلامدانەوەیئیمام دووبارە سەلام بداتەوە (وَلاسُجُودَ) سوجدەی سەهووش دروست نیە، چونکە لە حاڵەتیجەماعەتدا سەهووی کردوەو ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ.

(وَلَوْ ذكرَ في تَشَهُّدِهِ) ئەگەر مەئموم لە تەحیاتی ئاخیردا، یان لەدوای تەحیات، یان لە پێش تەحیاتدا هاتەوە بیری: (تَرْكَ رُكْنٍ) کە ڕوکنێکینوێژی نەکردوە (غَيْرَالنِّيَّةِ وَالتَكْبِيرَةِ) جگە لە نیەتو (الله أکبر)ی نوێژدابەستن، ئەوە دروست نیە ئێستا بۆ ڕوکنەکە بگەڕێتەوە، چونکە شوێنکەوتنیئیمامی لەدەست دەچێ، کەوابو: (قَامَ بَعْدَ سلامِ إمامِهِ) لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی هەڵدەستێتەوە (إلى رَكْعَتِهِ) بۆ کردنەوەی ئەو ڕەکعەتەی لە

دەستی چووە بە هۆی نەکردنیڕوکنەکە (وَلا يَسْجُدُ) دروست نیە سوجدەی سەهووش ببا، چونکە لە حاڵەتی جەماعەتدا سەهووی کردوەو ئیمامەکە لەجیاتی وی هەڵیدەگرێ.

ئینجا بزانە: لە هەر ڕوکنێکیٰنوێژدا مەئموم بێتەوە بیری: کە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی نەگوتوە، یان نیەتی نەهێناوە، یان نیەتی بە هەڵە هێناوە، ئەوە ئاشکرادەبێ: نوێژەکەی هەر دانەمەزراوەو بەتاڵە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: بە پێوە لەگەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا نیەتی نوێژەکە بە جەماعەت دێنێ، ئینجا شوێن ئیمامەکە دەکەوێتەوە.

(وَسَهْوُهُ) ئەو سەهووەی مەئموم دەیکا (بَعْدَ سَلامِهِ) لە پاش سەلامدانەوەی ئیمام (لايَحْمِلُهُ) ئیمام لە جیاتی هەڵیناگرێ، چونکە لە دوای تەواوبوونی جەماعەت سەهووی کردوە، کەوابو: کە نوێژەکەیخۆی کرد، پێش سەلام بداتەوە سوننەتە سوجدەی سەهوو ببا (فَلَوْ سَلَّمَ الْمَسْبُوقُ) جا ئەگەر مەئمومیدواکەوتوو بە سەهوو سەلامی داوە (بِسَلامِ إمامِهِ) لە پاش سەلامدانەوەی ئیمامەکەی، ئینجا هاتەوە بیری کە نوێژی تەواو نەبوە (بَنَى) هەر لەوێوە دەست بە نوێژەکەی دەکاتەوەو (وَسَجَدَ) سوننەتە سوجدەی سەهووش ببا، چونکە لە دوای تەواوبوونی جەمەعات سەهووی کردوە.

وَيَلْحَقُهُ سَهْوُ إمَامِهِ، فَإِنْ سَجَدَ لَزِمَهُ مُتَابَعَتُهُ، وَإِلاَّ فَيَسْجُدُ عَلَى النَّصِّ، وَلَوْ إقْتَدَى مَسْبُوقٌ بِمَنْ سَهاَ بَعْدَ إقْتِدَائِهِ–وَكَذَا قَبْلَهُ فِالأَصَحِّ– فالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَسْجُدُ مَعَهُ ثُمَّ فِي آخِرِ صَلاتِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْجُدِ الْإِمَامُ سَجَدَ آخِرَ صَلاَةِ نَفْسِهِ عَلَى النَّصِّ،

(وَيَلْحَقُهُ) دەگاتە مەئموم (سَهْوُ إمامِهِ) سەهووی ئیمامەکەی، واتە: هەر چەند مەئموم سەهووشی نەکردبێ، هەر دەکەوێتە ئەستۆی، کەوابو: (فإنْ سَجَدَ) ئەگەر ئیمامەکە بە هۆی سەهووەکەیخۆی سوجدەیسەهووی برد (لَزِمَهُ مُتابَعَتُهُ) واجبە: مەئموم شوێنی بکەوێ هەر چەند نەشزانێ ئیمام سەهووی کردوە، واتە: ئەگەر بە قەسدی شوێنی نەکەوێو سوجدەی سەهووی لەگەڵ نەبا، نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإلّا) بەڵام ئەگەر ئیمام بۆ سەهووەکەیخۆی سوجدەی نەبرد (فَيَسْجُدُ) سوننەتە: مەئموم سوجدەیسەهوو ببا (عَلَىالنَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەیئیمامی(الشافعي)، ئینجا بزانە: ئەگەر مەئموم دەیزانی ئیمام لەم سوجدەیسەهوو بە هەڵەدا چووە، ئەوە نابێ شوێنی بکەوێ، بەڵکو یان چاوەڕوانی دەکا، یان نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەلام دەداتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) دا فەرمویانە.

(وَلَوْ إقْتَدى مَسْبُوقٌ) ئەگەر مەئمومێکیدواکەوتوو نوێژی جەماعەتی

دابەست (بِمَنْ سَهَا) لەگەڵ ئیمامێکی وەها: کە سەهووی کردبو (بَعْدَ إقْتِدائِه) لە دوای نوێژدابەستنی مەئموومەکە (وَكَذا قَبْلَهُ) هەروەها ئەگەر ئیمامەکە پێش دابەستنیمەئموومەکەش سەهووی کردبو (فِیالأَصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، ئینجا لە هەردوو حاڵەتدا ئەگەر ئیمامەکە سوجدەی سەهووی برد (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەو مەئمومە دواکەوتووە (يَسْجُدُ مَعَهُ) واجبە لەگەڵ ئیمامەکەیدا سوجدەی سەهوو ببا، تا شوێنکەوتنی لە دەست نەچێ (ثُمَّ) ئینجا سوننەتە: مەئموومەکە دووبارە سوجدەی سەهوو بباتەوە (فِی آخِرِ صَلاتِهِ) لە کۆتایی نوێژەکەیخۆیدا، چونکە سەهووی ئیمامەکەی کەوتۆتە ئەستۆو ئەو سوجدەی لەگەڵ ئیمامەکەش بردبوی تەنها بۆ شوێنکەوتن بوو، واتە: بۆ مەئموومەکە بە بەر سوجدەیسەهوو نەکەوتوە، چونکە لە شوێنی خۆیدا نەبوە.

کەوابو: (فَانْ لَمْ يَسْجُدِالامامُ) ئەگەر ئیمام لە هەردوو حاڵەتدا هەر سوجدەیسەهووی نەبرد (سَجَدَ) سوننەتە: مەئمومە دواکەوتووەکە سوجدەی سەهوو ببا (آخِرَ صَلاةِ نَفْسِهِ) لە کۆتایی نوێژەکەیخۆیدا، لە هەردوو حاڵەتدا (عَلَى النَّصِّ) لە سەر دەققی فەرموودەی ئیمامی(الشافعي) رحمه الله تعالى.

وَسُجُودُ السَّهْوِ وَإِنْ كَثُرَ سَجْدَتَانِ كَسُجُودِ الصَّلاَةِ، وَالْجَدِيدُ أَنَّ مَحَلَّهُ بَيْنَ تَشَهُّدِهِ وَسَلامِهِ، فَإِن سَلَّمَ عَمْداً فَاتَ فِالْأَصَحِّ، أَوْ سَهْواً وَطَالَ الْفَصْلُ فَاتَ فِي الْجَدِيدِ، وَإِلاَّ فَلاَ عَلَى النَّصِّ، وَإِذَا سَجَدَ صَارَ عَائِداً إِلَى الصَّلاَةِ

﴿ ژمارەو شوێنی سوجدەی سەهوو ﴾

(وَسُجُودُ السَّهْوِ) ژمارەی سوجدەیسەهوو–(وَ إِنْ كَثُرَ) هەر چەندە سەهووەکەش زۆربێ– (سَجْدَتانِ) دوو سوجدەیە، بە بەڵگەی ئەو حەدیسانەی ڕابران (كَسُجُودِالصَّلاةِ) سوجدەی سەهوو وەکو سوجدەی نوێژە: لە هەر پێنج مەرجەکانینوێژداو لە دانانی هەر حەفت ئەندامەکانداو لە دانیشتنی نێوان هەردووکیانداو...هتد، کەوابو: هەمان تەسبیحاتی سوجدەینوێژ لە سوجدەیسەهووشدا سوننەتە، بەڵام چەند زانایەك فەرموویانە: سوننەتە بڵێ: (سُبْحانَ مَنْ لايَنامُ وَلايَسْهوُ). چونکە ئەو زیکرە لەم شوێنە دەوەشێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي) ئەمەیە: (أَنَّ مَحَلَّهُ) شوێنی سوجدەی سەهوو (بَيْنَ تَشَهُّدِهِ وَسَلامِهِ) لە نێوان تەحیاتیئاخیرو سەلامدانەوەیە، واتە: لە پێش سەلامدانەوەیە، بە بەڵگەی حەدیسەکانیڕابردوو، جا بزانە: حەدیسی(صحيح) دەربارەی سوجدەیسەهوو لە دوایسەلامدانەوەش هاتووە، بەڵام ئیمامی(الشافعی) وای داناوە: کە

سوجدەیسەهوو لە دوای سەلامدانەوە سەهوویکیتر بووەو دووبارە ڕوویداوە، چونکە حەدیسەکانی پێش سەلامدانەوە ئاشکرانو ناگونجیێ لە کار بێخرێن، یان (تَأْوِيل) بکرێن، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردوونەوە.

(فَإِنْ سَلَّمَ عَمْداً) جا ئەگەر بە قەسدی سەلامی داوەو دەشیزانی سەهووی کردوە (فَاتَ) سوجدەی سەهووی لە دەست دەچێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، واتە: نابێ سوجدەکە ببا (أَوْ سَهْواً) یان بە سەهوو سەلامیداوە (وَطَالَ الْفَصْلُ) ماوەیەکیدرێژیش کەوتە نێوان، ئینجا هاتەوە بیری (فَاتَ) دیسان سوجدەکەی لەدەست دەچێ (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەینوێدا، واتە: نابێ سوجدەکە ببا (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر ماوەکە درێژ نەبو، بەڵکو زوو هاتەوە بیری (فَلا) لەدەستی ناچێ (عَلَىالنَّصِّ) لەسەر دەققی فەرموودەیئیمامی(الشافعي)، واتە: سوجدەکە دەبا، چونکە لە حەدیسی (البخاریو مسلم)دا هاتوە: ﴿پێغەمبەرﷺ نوێژی نیوەڕۆی بە سەهوو کردە پێنج ڕکعەتو سەلامی داوە، ئینجا گەڕاوە سوجدەی سەهووی بردو دووبارە سەلامی داوە﴾، هەروەك لەم باسەدا ڕوونمان کردەوە.

کەوابو: (وَإِذا سَجَدَ) هەر کاتێك لە دوایسەلامدانەوە سوجدەی سەهووی برد (صَارَ عائِداً إِلى الصَّلاةِ) وای لێ دێ: کە گەڕاوەتەوە بۆ نوێژکردن، واتە: هەر لە ناو نوێژدایەو واجبە:

فِي الْأَصَحِّ، وَلَوْ سَهاَ إِمَامُ الْجُمُعَةِ وَسَجَدُوا فَبَانَ فَوتُهاَ أَتَمُّوا ظُهْراً وَسَجَدُوا، وَلَوْ ظَنَّ سَهْواً فَسَجَدَ فَبَانَ عَدَمُهُ سَجَدَ فِي الأَصَحِّ.

(بابٌ)

تُسَنُّ سَجَدَاتُ التِّلاَوَةِ، وَهُنَّ فِالْجَدِيدِ أرْبَعَ عَشَرَةَ: مِنْهاَ سَجْدَتاَ الْحَجِّ،

لە دوای سوجدەی سەهوو دووبارە سەلام بداتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بە بەڵگەی حەدیسەکە، کەوابو: ئەگەر لە ناو سوجدەکەدا بێدەستنوێژ ببێ، یان پیسی پێبکەوێ...هتد، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ.

(وَلَوْ سَها إِمامُ الْجُمُعَةِ) ئەگەر ئیمامی نوێژیجومعە سەهوویکی کرد، ئینجا (وَسَجَدُوا) سوجدەی سەهوویان برد (فَبانَ فَوْتُها) ئینجا ئاشکرا بوو: جومعەکە لەدەست چووە چونکە کاتەکەی نەمابو (أَتَمُّوا ظُهْراً) واجبە: جومعەکە بکەنە چوار ڕەکعەتی تەواوی نیوەڕۆ، ئینجا (وَسَجَدُوا) ئەم جارەش لە کۆتایی نوێژەکەدا دووبارە سوجدەیسەهوو دەبەنەوە، چونکە ئاشکرا بوو: سوجدەییەکەم لە ناوەندی نوێژدا بووە.

(وَلَوْ ظَنَّ سَهْواً) ئەگەر مرۆڤێك وایزانی سەهوویکی کردوە (فَسَجَدَ) ئینجا سوجدەی سەهووشی برد (فَبانَ عَدَمُهُ) ئینجا ئاشکرا بوو: سەهووی نەکردبو (سَجَدَ) دووبارە

سوجدەی سەهوو دەباتەوە (فِيالأَصَحِّ) لـە فەرموودەیڕاسـتردا، چـونکە ئاشـکرا بـوو: سوجدەکەی پێشدا کردارێکی زیاد بووە، ئینجا بزانە: ئەگەر بـە سـەهوو سـێ سـوجدەی سـەهووی بـردن، یـان لـە دوای سوجدەیسـەهوو سـەهووێکیتری کـرد، دروسـت نیـە سوجدەیسەهوو دووبارە بکاتەوە، هەروەك لە (مُغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ بابٌ: **لەباسی سوجدەی** (تِلاوَة)**و**(شُکْر)﴾

پێناسە: سوجدەی(تِلاوَة)، واتە: قوڕئانخوێندن، ئەوەیە: لە دوای خوێندنی ئەو ئایەتانەی سوجدەیان تێدایە، سوجدەیەك بۆ خوا ببا، بەو جۆرەی باسی دەکەین:

(تُسَنُّ سَجَدَاتُ التِّلاوَةِ) سـوجدەکانی(تـلاوَة)، واتـە: قوڕئانخوێنـدن، گشـتیان سـوننەتن، کەواتە: ئەگەر سوجدەش نەبا، گوناهبار نـابێ (وَهُـنَّ فِيالْجَدِيـدِ) سـوجدەکانی(تـلاوَة)ی قوڕئانیپیرۆز (أَرْبَعَ عَشَرَةَ) چواردە سوجدەنە:

(مِنْها) لەو چواردانە (سَجْدَتا الْحَجِّ) دوو سوجدە لە سوڕەتی(الْحَجِّ)دانە: لە کۆتایی ئایەتی (18)و (77)، سوجدەیەکیش: لە کۆتایی(الأَعْراف) ئایـەتی(206)، لـە (اَلرَّعْـد) کۆتـایی ئایەتی(15)، لە (النَّحْل) کۆتایی ئایەتی(50)، لە (الإِسْراء) کۆتـایی ئایـەتی(109)، لـە (مَرْيَم) کۆتـایی ئایـەتی(58)، لـە (اَلْفُرْقـان) کۆتـایی ئایـەتی(60)، لـە (اَلنَّمْـل) کۆتـایی ئایەتی(26)، لە (آلم السَّجْدة) کۆتایی ئایەتی(15)، لە (حم السَّجْدة) کۆتایی ئایەتی(38)، لە کۆتایی (وَالنَّجم) ئایەتی(62)، لە (الإِنشقاق) کۆتایی ئایەتی(21)، لە کۆتایی (الْعَلَقِ) ئایەتی(19).

منهاج– بەرگییەکەم–19

لاَ (ص~) بَـلْ هِـيَ سَـجْدَةُ شُـکْرٍ تُسْـتَحَبُّ فِغَيْرِالصَّـلا وَتُسَنُّ لِلْقَارِئِ وَالْمُسْتَمِعِ، وَتَتَأَكَّدُ لَهُ بسُجُودِالْقَارِئِ، قُلْتُ: وَتُسَنُّ لِلسَّامِعِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

واتە: هەر کاتێك خوێندنی یەکێك لەم ئایەتانەیڕابردوو تەواو بوو، سوننەتە سوجدەیەکی (تِلاوَة) ببا ﴿عَنْ عمرو بن العاصؓ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَقْرَأَهُ خَمْسَ عَشَرَةَ سَجْدَةً فِالْقُرْآنِ﴾ رواه أبوداود بِإسنادٍ صالح، پێغەمبەرﷺ پانزە سوجدەی لە قوڕئاندا پێخوێندم.

(لا ص ~) بـەڵام سـوجدەکەی سـوڕەتی(ص ~)–کـە پـانزەمینی حەدیسـەکەیڕابردووە– سوجدەی (تِلاوَة) نیە (بَلْ هِيَ سَجْدَةُ شُکْرٍ) بەڵکو ئەو سوجدەیەی سوڕەتی(ص ~) سوجدەی شوکرە، چونکە لەو کاتەی حەزرەتی(داود)پێغەمبەر علیه السلام لە دادکردنـدا سـەهووی کـردو تۆبەی کردو خوایگەورە تۆبەی قبوڵ کرد، شوکری خوای کرد بەو سوجدەیە.

کەوابو: (تُسْتَحَبُّ) سـوجدەی سـوڕەتی(ص ~) سـوننەتە: (فِـي غَيْرِالصَّـلاة) لـە دەرەوەی نوێژدا ببردرێ، کـە ئایـەتی ﴿وَخَرَّ راكِعاً وَأَنابَ﴾ی خوێنـد ﴿عَنْ أَبِسَعيدٍ الْخدريؓ: قَرَأَ رَسُولُ اللهِﷺ وَهُوَ عَلىالْمِنبَرِ: (ص~)، فَلَمّا بَلَغَ السَّجْدَةَ تَشَزَّنَ النّاسُ لِلسُّجُودِ، فَقَالَ النَّبِيُّﷺ: إِنَّمـا هِـيَ تَوْبَـةُ نَبِـيٍّ فَنَـزَلَ وَسَـجَدَ وَسَجَدُوا﴾ رواه أبـوداود بِإسـناد صـحيح،

پێغەمبەرﷺ لە سەر مینبەر سورەتی(ص)ی خوێند، ئینجا کە گەیشتە ئایەتیسوجدە، خەڵکەکە خۆیان ئامادە کرد بۆ سوجدە، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئەم سوجدەیە هی تۆبەی پێغەمبەرێکە شوکری خوای پێکردوە، ئینجا پێغەمبەرﷺ دابەزیو سوجدەکەی برد، خەڵکیش سوجدەیان برد.

کەوابو: (وَتَحْرُمُ فيها) ئەو سوجدەی(ص) لە ناو نوێژدا حەرامەو وەك سوجدە شوکرەکانیتر نوێژی پێ بەتاڵ دەبێ (فِيالأَصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستردا.

(وَتُسَنُّ) سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە (لِلْقَارِئِ) بۆ ئەو کەسەی بەخۆی قورئان دەخوێنێ، هەر چەند قوتابیەکی دەرس خوێنیش بێ، هەروەك لە (تُحفة)دا فەرموویەتی (وَالْمُسْتَمِعِ) هەروەها سوننەتە: بۆ ئەو کەسەی بە ویستیخۆی گوێ لە قورئانخوێن دەگرێ، واتە: لە تەواوی ئەو ئایەتەی سوجدەی تێدایە (وَيَتَأَكَّدُ لَهُ) سوجدەبردن بۆ گوێگر زیاتر دەبێتە سوننەت (بِسُجُودِالْقَارِئِ) بە هۆی سوجدەبردنی قورئانخوێنەکە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَتُسَنُّ) سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە (لِلسَّامِعِ) بۆ ئەو کەسەی گوێی لە ئایەتەکەی سوجدەیە، هەرچەند بەویستی خۆیشی گوێی لێنەگرتبێ (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵام بۆ گوێگر خێرترە ﴿عَنْ اِبْنِ عمر رَضِىالله عَنهُما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِي فِيهاالسَّجْدَةُ، فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ مَعَهُ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ئەو سورەتەی دەخوێند کە سوجدەی تێدایە، ئینجا سوجدەی دەبرد، ئێمەش سوجدەمان لەگەڵ دەبرد.

وَإِنْ قَرَأَ فِالصَّلاَةِ سَجَدَ الإِمَامُ وَالْمُنْفَرِدُ لِقِرَاءَتِهِ فَقَطْ، وَالْمَأْمُومُ لِسَجْدَةِ إِمَامِهِ، فَإِنْ سَجَدَ إِمَامُهُ فَتَخَلَّفَ أَوْ اِنْعَكَسَ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ، وَمَنْ سَجَدَ خَارِجَ الصَّلاَةِ نَوَى وَكَبَّرَ لِلإِحْرَامِ

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە قورئانخوێنەکە: جنۆکە بێ، یان ئادەمیزاد بێ، پیاو بێ، یان ئافرەت بێ، گەورە بێ، یان منداڵێکی فامیدە بێ، دەستنوێژی بچوکی هەبێ، یان نەیبێ، موسڵمان بێ، یان کافر بێ، بۆ گوێگرەکە هەر سوننەتە سوجدەی(تِلاوَة) ببا، بەڵام ئەگەر قورئانخوێنەکە جەنابەتدار–واتە: یان حەیزدار بوو– یان شێت، یان سەرخۆش بوو، یان خەوتوو بوو، یان باڵندە بوو، ئەو کاتە بۆ گوێگر سوننەت نیە سوجدەی(تِلاوَة) ببا.

هەروەها ئەگەر قورئانخوێنەکە ئاژەڵ، یان شتێکی بێگیان بوو، دیسان سوجدەی(تِلاوَة) سوننەت نیە، هەروەك (الشبراملسی) ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: بۆ گوێ لێبوونی تۆمارکراوی ڕادیۆو تەلەفزیۆن و تەسجیل، سوجدەی(تِلاوَة) سوننەت نیە، بەڵام ئەگەر تۆمارکراو نەبو، بەڵکو ڕاستەوخۆ بە هۆی بلندگۆ، یان تەلەفزیۆن، یان ڕادیۆ قورئانخوێندنەکە بڵاودەکراوە، ئەو کاتە سوجدەی(تِلاوَة) سوننەتە، ئەگەر مەرجەکانیتریش تەواو بن،وَاللهُ أَعْلَم.

(وَإِنْ قَرَأَ فِيالصَّلاةِ) ئەگەر نوێژکەر لە ناو نوێژدا ئایەتێکیسوجدەی خوێند (سَجَدَ الإِمامُ) سوننەتە: ئیمام سوجدەی(تلاوَةَ) ببا (وَالْمُنْفَرِدُ) هەم ئەوەی بەتەنهاییش نوێژدەکا سوننەتە سوجدەی(تلاوَةَ) ببا، هەر یەکەیان (لِقِراَئَتِهِ) تەنها بۆ قورئانخوێندنەکەی خۆی سوجدە دەبا (فَقَطْ) نەك بۆ قورئانخوێندنی کەسێکیتر، چونکە ئەگەر نوێژکەر بۆ خوێندنی کەسێکیتر سوجدە ببا، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَأْمُومُ) مەئموومیش سوجدەی(تلاوَةَ) دەبا (لِسَجْدَةِ إِمَامِهِ) بە هۆی سوجدەبردنی ئیمامەکەی، کەوابو: (فَإِنْ سَجَدَ إِمَامُهُ) ئەگەر ئیمامەکەی سوجدەی(تلاوَة)ی برد (فَتَخَلَّفَ) مەئموومەکەش دواکەوتو سوجدەکەی نەبرد (أَوْ انْعَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە بوو: ئیمام سوجدەکەی نەبردو مەئموم بردی (بَطَلَتْ صَلاَتُهُ) نوێژی مەئموومەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە شوێن ئیمامەکەی نەکەوتوە ﴿عَنْ أَبيهُرَيرةَ﷜: أَنَّهُ قَرَأَ فِالصَّلاةِ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، فَسَجَدَ وَقَالَ: سَجَدْتُ بِها خَلْفَ أَباِلْقَاسِمِﷺ﴾ رواه الشيخان، (أبوهريرة) لە نوێژدا سورەتی (إِذَاالسَّمَاءُ انْشَقَّتْ)ی خوێندو سوجدەی(تلاوَة)ی برد، جا لە دوای نوێژ فەرمووی: لە پشت پێغەمبەرﷺ جەماعەتم کردو ئەو سوجدەیەشم لە نوێژدا لەگەڵ ئەودا برد.

﴿ چۆنیەتیو مەرجەکانی سوجدەی (تلاوَة) ﴾

(وَمَنْ سَجَدَ خَارِجَ الصَّلاةِ) هەر کەسێك لە دەرەوەی نوێژدا سوجدەی (تلاوَة) ببا (نَوَى) واجبە: نیەتی سوجدەی (تلاوة) بێنێو (وَكَبَّرَ لِلإِحْرَامِ) واجبە: رَافِعاً يَدَيْهِ، ثُمَ لِلْهَوِيِّ بِلاَ رَفْعٍ وَسَجَدَ كَسَجْدَةِالصَّلاَةِ وَرَفَعَ مُكَبِّراً وَسَلَّمَ، وَتَكْبِيرَةُ الإِحْرَامِ شَرْطٌ عَلَىالصَّحِيحِ، وَكَذَاالسَّلاَمُ فِالأَظْهَرِ، وَتُشْتَرَطُ شُرُوطُ الصَّلاَةِ، وَمَنْ سَجَدَ فِيهَا كَبَّرَ لِلْهَوِيِّ وَلِلرَّفْعِ وَلاَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ، قُلْتُ: وَلاَ يَجْلِسُ لِلإِسْتِرَاحَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَقُولُ: سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ.

(أَللهُ أكبر)یسوجدەدابەستن بڵێو (رَافِعاً يَدَيْهِ) سوننەتە: هەردوو دەستەکانی بەرز بکاتەوە: وەك بەرزکردنەوەی نوێژ، واتە: ئەوانەیڕابردوو بە دانیشتنەوە دەکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(ثُمَّ) ئینجا (أَللهُ أكبر)ێکیتریش دەڵێ (لِلْهَوِيِّ) بۆ چوونە سوجدە (بِلا رَفْعٍ) بێدەست بەرزکردنەوەو (وَسَجَدَ) تەنها یەك سوجدە دەبا (كَسَجْدَةِ الصَّلاةِ) وەکو سوجدەی نوێژ (وَرَفَعَ) ئینجا هەڵدەستێتەوە (مُكَبِّراً) لەگەڵ هەڵسانەوەش (أَللهُ أكبر)ێك دەڵێو دادەنیشێ، ئینجا (وَسَلَّمَ) واجبە سەلامیش بداتەوە: وەك سەلامدانەوەی نوێژ.

(وَتَكْبِيرَةُ الإِحْرَامِ) ئەو (أَللهُ أكبر)ەی سوجدەدابەستن (شَرْطٌ) مەرجەو واجبە بۆ سوجدەدابەستن (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (وَكَذَاالسَّلاَمُ) هەروەها

سەلامدانەوەش مەرجەو واجبە (فِيالأظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَتُشْتَرطُ) بەمەرج داندراوە لە سوجدەی(تلاوَة)دا: (شُروطُ الصَّلاَة) گشت مەرجەکانیْنوێژ بێنـــەجیْ: وەك دەســـتنوێژو پـــاکیی لاشـــەو شـــوێنو بـــەرگو ڕوو لەقیبلـــەکردنو داپۆشینیعەورەتو هاتنی کاتی سوجدەبردن، واتـە: مەرجـە ئایەتەکـەی سـوجدەی بـە تەواوی خوێندبیْ، یان گوێی لیْبوبیْ، کەوابو: ئەگەر تەنها یەك پیت مابیْ ئایەتەکە تەواو ببیْ، دروست نیە: نە قورئانخوێنەکـەو نـە گوێگرەکـە هیچیان سـوجدە ببـەن، هـەروەك لەسەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَمَنْ سَجَدَ فِيها) هـەر کەسـێك لـە نـاو نوێژدا سـوجدەی(تـلاوَة) ببـا (كَبَّـرَ لِلْهَـوِيِّ) بـۆ هاتنـەخوارەوەی سـوجدە سـوننەتە (الله أكـبر) بڵێـو هـەم (وَ لِلرَّفْـعِ) بـۆ هەڵسـانەوەش (ألله أكبر) بڵیْ، بەڵام (وَلاَيَرْفَعُ يَدَيْه) دەستەکانی بەرز ناکاتەوە: نە لە هاتنەخوارەوەو نە لە هەڵسانەوە.
(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرمویْ (وَلَا يَجْلِسُ لِلإسْتِراحَة) لە دوای سوجدەکە دانانیشیْ بۆ (جِلْسَة الإستراحَة)، بەڵکو یەکسەر هەڵدەستێتەوە پێوە (وَالله أعلَم).
(وَيَقُولُ) سوننەتە: لە ناو سوجدەی(تلاوة)دا بڵیْ: ﴿سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، زاد الحاكم والبيهقي: ﴿فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحسَنُ الْخَالِقِينَ﴾. جا لەم زیکرەدا جیاوازی ناو نوێژو دەرەوەی نوێژیش نیە.
وَلَـوْ كَـرَّرَ آيَـةً فِـي مَجْلِسَـيْنِ سَـجَدَ لِكُـلِّ، وَكَـذاالْمَجْلِسُ فِالأَصَـحِّ، وَرَكْعَةٌ كَمَجْلِـسٍ وَرَكْعَتَـانِ كَمَجْلِسَيْنِ، فَإنْ لَـمْ يَسْـجُدْ وَطَـالَ الْفَصْـلُ لَـمْ يَسْـجُدْ. وَسَـجْدَةُ الشُّـكْرِ لاَ تَـدْخُلُ الصَّـلاَةَ، وَتُسَنُّ لِهُجُومِ نِعْمَةٍ أَوِ اِنْدِفَاعِ نِقْمَةٍ أَوْ رُؤيَةِ مُبْتَلىً أَوْ عَاصٍ، وَيُظْهِرُها لِلْعاصِي لاَ لِلْمُبْتَلَى،

(وَلَوْ كَرَّرَ آيَةً) ئەگەر ئایەتێکی دووبارە کردەوە (فِي مَجْلِسَيْنِ) لـە دوو دانیشـگەدا (سَـجَدَ لِكُلِّ) لە هەموو جارێکدا سوجدەی(تلاوَة) دەبا (وَكَذا المَجْلِـسُ) هـەروەها ئەگـەر لـە یـەك دانیشگەدا ئایەتێك دوو جار بڵێتەوە، هەردووجار سوجدەی(تلاوة) دەبـا (فِيالأصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستردا (وَرَكْعَةٌ) ڕەکعەتێکی نوێژ (كَمَجْلـسٍ) وەکـو یـەك دانیشـگەیە، واتـە: ئەگەر لە ڕەکعەتێکدا ئایەتێکی دووبارە کـردەوە، لـە فـەرموودەی ڕاسـتردا: سـوجدەش دووبارە دەباتەوە (وَرَكْعَتانِ كَمَجْلِسَيْنِ) دوو ڕەکعەتیش وەکو دوو دانیشگەیە، واتە: ئەگەر ئایەتەکەی دووبارە کردەوە سوجدەش دووبارە دەکاتەوە.
(فَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ) جا ئەگەر–لە دوای تەواوبوونیئایەتەکە– سوجدەی(تلاوة)ی نەبرد (وَطَالَ الْفَصْلُ) ماوەیەکیدرێژیش کەوتە نێوان تەواوبوونیئایەتەکەو سوجدەکە، ئەوە (لَمْ يَسْجُدْ) نـابیْ سـوجدەکە ببـا، کەواتـە: قـەزاش ناکرێتـەوە، هـەروەك لـە زۆربەیسەرچـاوەکاندا

فەرموويانە. بەلأم ئەگەر نێوانەكە نزيك بێ: وەك لە دواى تەواوبوونى ئايەتەكەىسوجدە يەكسەر تەنها ئايەتێكىتر بخوێنێو يەكسەر سوجدەى(تلاوة)ش ببا، ئەو كاتە سوجدەكەى دروست دەبێ، هەروەك لە (الشروانى) لە سەرەتاى ئەم باسەدا ڕوون كراوەتەوە.

﴿سوجدەى شوكر﴾

(وَسَجْدَةُ الشُّكْرِ) سوجدەى شوكر (لاتَدْخُلُ الصَّلاةَ) ناچێتە ناو نوێژ، واتە: ئەگەر بەقەسدى لە ناو نوێژدا سوجدەىشوكر بباو بشزانێ حەرامە، نوێژەكەى بەتاڵ دەبـێ، هـەروەك لـە سەرچاوەكاندا فەرموويانـە (وَتُسَنُّ) سوجدەىشـوكر سـوننەتە (لِهُجُـومِ نِعْمَـةٍ) لـە كـاتى پەيدابوونى نيعمەتێكىنوێ: بۆ خۆى، يان بۆ موسڵمانان (أَوْ إِنْدِفاعِ نِقْمَةٍ) يـان لـە كـاتى لاچوونى ناخۆشيەك: لە سەر خۆى، يان لە سەر موسوڵمانان ﴿عَنْ أبىبَكرَةَ: أَتَاالنَّبِيَّﷺ امْرٌ فَسُرَّ بِهِ فَخَرَّ لِلّهِ ساجِداً﴾ رواه الترمذي وَحَسَّنَهُ، پێغەمبـەرﷺ هـەواڵێكى بـۆ هـاتو پێـى دڵخۆش بوو، ئينجا يەكسەر بۆ خوا كەوتە سوجدە بردن.

(أَوْ رُؤْيَةِ مُبْتَلىً) يان لە كـاتى ديتنـى خـاوەن بەلأيـەك (أَوْ عـاصٍ) يـان لـە كـاتى ديتنـى گوناهبارێك، واتە: سوننەتە سوجدەى شوكر ببا؟ كە خـوا لـەو بەلأيـە، يـان لـەو گوناهـە پاراسـتويەتى (وَيـُظْهِرُها) سـوننەتە: سـوجدەى شـوكر ئاشـكرا بكـا (لِلْعاصِـى) بـۆ ئـەو گوناهبارەى گوناه دەكا، تاكو ڕووشكێن ببێ بەڵكى تۆبە بكا (لاَ لِلْمُبْتَلَى) بەلأم نـابێ بـۆ خاوەن بەلا سوجدەكە ئاشكرا بكا، نەوەك دڵى بشكێ.

وَهِـيَ كَسَجْدَةِ التِّلاوَةِ، وَالأَصَحُّ جَوَازُهُمَا عَلَى الرَّاحِلَةِ لِلْمُسَافِرِ، فَإِنْ سَجَدَ لِتَلاوَةِ صَلاَةٍ جَازَ عَلَيْهَا قَطْعاً.

(بابٌ)

(وَهِـيَ) سوجدەىشوكر تەنها يەك سوجدەيە (كَسَجْدَةِ التِّلاوَةِ) وەكو سـوجدەى(تـلاوَة)ى دەرەوەى نوێژە: لە گشت مەرجو چۆنيەتىدا، قەزاش ناكرێتەوە (وَالأَصَحُّ) فـەرموودەى ڕاستتر ئەمەيە: (جَوَازُهُما) سوجدەى(تلاوَة)و سوجدەى شوكر هەردووكيان دروستن (عَلَى الرَّاحِلَةِ) لە سەر پشتى وولأغ (لِلْمُسافِرِ) بۆ مرۆڤى ڕێبوار: بە ئاماژەكردن وەك سـوجدەى نوێژى سوننەت (فَإِنْ سَجَدَ لِتِلاوَةِ صَلاةٍ) ئەگەر سوجدەى برد لە بەر خوێندنى قورئان لـە ناو نوێژدا (جَازَ عَلَيْها) ئەوە سـوجدەى(تـلاوَة) لـە سـەر پشـتى وولأغ بـەئاماژە دروستە (قَطْعاً) بە فەرموودەيەكى براوە.

﴿پاشكۆ﴾: خواپەرسـتى بـە ڕوكووعێكىتـەنها، واتـە: كـە لـە نوێـژدا نـەبێ، يـان بـە سوجدەيەك: كە هۆيەكى نەبێ– هەرچەند لە دواىنوێژيش بێ– گشتى حەرامە، هەروەها ڕوكووع، يان سوجدەبردن لە بەر دەست شێخو مرۆڤىگەورەدا حەرامە، هەرچەند بـەرەو

قیبلەش بێ، بەڵکو جاری وا هەیە: بەو ڕوکووعو سوجدەیە کافر دەبێ (أعاذَنا الله تعالى)، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوونیان کردۆتەوە.

﴿ بابٌ: لە باسی نوێژی سوننەت ﴾

(**پێشەکی**) بزانە: لە دوای ئیسلامبوون، نوێژکردن لە گشت خواپەرستیەکانی لاشەیی گەورەترە، کەوابو: نوێژیواجب لە گشت واجبەکان گەورەترەو نوێژیسوننەتیش لە گشت سوننەتێك گەورەترە، بەڵام قورئان لەبەرکردنو هەروەها خەریکبوون بە زانستی ئایینی خێری زۆرترە لە نوێژی سوننەت–هەروەك ئیمامی(شافعی) فەرموویەتی– چونکە ئەو دووانە (فَرْضُ الْكِفايَة)نە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە. هەروەها خێری واجب حەفتا پلە گەورەترە لە خێری سوننەت، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: پێویستە مرۆڤی موسڵمان–لە دوای بەجێهێنانی واجب– زۆر سوننەت بکاو بەردەوام بێ لە سەر ئەو سوننەتانەی لێرەدا باسیان دەکەین–إن شاء الله تعالى–تاکو ببێتە دۆستی ڕاستەقینەی خوایگەورە، هەروەك خوایگەورە لە حەدیسێکی(قُدْسی)دا دەفەرموێ: ﴿مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ، وَماتَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِى بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّاافْتَرَضْتُهُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَزَالُ عَبْدِى يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بالنَّوافِلِ حَتّى أُحِبَّهُ...﴾ الحديثَ رواه البخاري، هەر کەسێك دژایەتی دۆستێکی من بکا، ئەوە بەڕاستی ئاگادارم کردەوە: جەنگی لەگەڵ دەکەم، هیچ شتێك لە لای من لە بەجێهێنانی واجب خۆشەویستتر نیە کە بەندە بیەوێ

صَلاَةُ النَّفْلِ قِسْمَانِ: قِسْمٌ لايُسَنُّ جَمَاعَةً، فَمِنْهُ اَلرَّوَاتِبُ مَعَ الْفَرائِضِ وَهِيَ: رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ وَرَكْعَتَانِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَكَذَاَ بَعْدَهاَ وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشاَءِ،

خۆی پێ لە من نزیك بکاتەوە، بەندەی من بەردەوام بە سوننەت کردن خۆی لە من نزیك دەکاتەوە، تا خۆشم دەوێ... تا کۆتایی حەدیسەکە.

جگە لە ناوەڕۆکی ئەو حەدیسەش نوێژە سوننەتەکان ناتەواوی نوێژە واجبەکان پڕ دەکەنەوە، هەم لە قیامەتیشدا–نەك لە دونیادا– جێگەی ئەو نوێژە واجبانە دەگرنەوە: کە لە بیری چووە قەزایان بکاتەوە، هەروەك لە (تحفه)دا ڕوونی کردۆتەوەو، لە باسی قەزا کردنەوەی نوێژیش بە بەڵگەوە درێژتر ڕوونمان کردەوە.

﴿(اَلرَّواتِبُ): سوننەتەکانی دامەزراو لەگەڵ نوێژە واجبەکاندا ﴾

(صَلاةُ النَّفْلِ) نوێژی سوننەت (قِسْمانِ) دوو بەشن: (قِسمٌ لا يُسَنُّ جَماعَةً) بەشێکیان سوننەت نیە: بە جەماعەت بکرێن، بەڵکو سوننەتە بە تەنهایی بکرێن، چونکە پێغەمبەرﷺ بە تەنهایی کردونی، بەڵام ئەگەر بە جەماعەتیش بکرێن، خودی سوننەتەکە دروست دەبێو ناپەسندیش نیە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَمِنْهُ) هەندێك لەو سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەت نیە (اَلرَّوَاتِبُ) ئەو سوننەتە دامەزراوانە: کە (مَعَ الْفَرائِضِ) لە پێش و لە دوای نوێژە واجبەکاندا دەکرێن (وَهِيَ) ئەو سوننەتە دامەزراوانە ئەمانەن:

(رَكْعَتانِ قَبْلَ الصُّبْحِ) دوو ڕەکعەت لە پێش نوێژی سبەینێدا: بە نیەتی سوننەتی پێش نوێژی سبەینێ، یان بەیانی، لە دوای فاتیحە: لە ڕەکعەتییەکەمدا سوڕەتی (قُلْ يَاأَيُّها الْكافِرُونَ)و لە ڕەکعەتیدووەمدا سوڕەتی (قُلْ هُوَاللهُ أَحَدٌ) دەخوێنێ، هەروەك (مسلم) گێڕاویەتیەوە.

جا بزانە: هەر نوێژێکی سوننەت: کە سوڕەتیتایبەتیی بۆ دانەندرابێ-لە دوایفاتیحە- ئەو دوو سوڕەتانەیڕابردووی تێدا سوننەتن، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَرَكْعَتانِ قَبْلَ الظُّهْرِ) دوو ڕەکعەتیش لە پێش نوێژی نیوەڕۆدا: بە نیەتی سوننەتی پێش نیوەڕۆ (وَكَذا بَعْدَهَا) هەروەها دوو ڕەکعەتیش لە دوای نوێژی نیوەڕۆدا: بە نیەتی سوننەتی دوای نیوەڕۆ (وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ) دوو ڕەکعەتیش لە دوای نوێژی مەغریبدا: بە نیەتی سوننەتی دوای مەغریب (وَالْعِشاءِ) دوو ڕەکعەتیش لە دوای نوێژیعیشادا: بە نیەتی سوننەتی دوای عیشا ﴿عَنْ عبدالله بن عمر رضي الله عنهما: حَفِظْتُ مِنْ رَسولِ اللهِ ﷺ عَشَرَ رَكَعاتٍ: رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلاةِ الصُّبْحِ﴾رواه الشيخان، دە ڕەکعەت سوننەتم لە پێغەمبەرﷺ وەبیر دێ بەردەوام

وَقِيلَ لاَ رَاتِبَ لِلْعِشَاءِ، وَقِيلَ أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَقِيلَ وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا، وَقِيلَ وَأَرْبَعٌ قَبْلَ الْعَصْرِ، وَالْجَمِيعُ سُنَّةٌ وَإِنَّماالْخِلاَفُ فِالرَّاتِبِ الْمُؤَكَّدِ، وَرَكْعَتَانِ خَفِيفَتَانِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، قُلْتُ: هُمَا سُنَّةٌ عَلَى الصَّحيحِ فَفِي صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ الْأَمْرُ

دەیکردن: دوو لە پێش نیوەڕۆ و دوو لە دوای نیوەڕۆ، دوو لە دوای مەغریب لە ماڵەوە دەیکردن، دوو لە دوای عیشا، دوو لە پێش نوێژی سبەینێ.

(وَقيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ راتِبَ لِلْعِشاءِ) نوێژی عیشا سوننەتی دامەزراوی نیە، چونکە دەگونجێ: دوو ڕەکعەتەکەی حەدیسیڕابردوو شەونوێژ بن (وَقيلَ) لە فەرموودەیەکیتردا (أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ) چوار ڕەکعەت لە پێش نوێژی نیوەڕۆدانە (وَقيلَ) لە فەرموودەیەکیتردا (وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا) چوار ڕەکعەت لە دوای نوێژی نیوەڕۆدانە، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النّارِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند صحيح، هەر کەسێك بەردەوام چوار ڕەکعەت سوننەت لە پێش نیوەڕۆداو چواریش لە دوای نیوەڕۆدا بکا، خوای گەورە لە ئاگری دۆزەخ

قەدەغەی دەكا.

(وَقِيلَ أَرْبَعٌ قَبْلَ الْعَصْرِ) لـە فەرموودەیەكـدا: چـوار ڕەكعـەت سـوننەت لـە پـێش نوێـژی عەسردانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رَحِمَ اللهُ امْرَأً صَلّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً﴾ رواه أبـوداود والترمذي بسندحسن، خوا ڕەحم بەو كەسە بكا: كە لە پێش نوێژی عەسردا چوار ڕەكعەت سوننەت دەكا. هەروەها دوو ڕەكعـەتیش لـە پـێش عەسـردا سـوننەتن ﴿عَنْ عَليٍّ﴾: أنَّ النّبِيَّﷺ كَانَ يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه أبوداود بإسنادٍ صحيح، پێغەمبەرﷺ لـە پـێش نوێژی عەسردا دوو ڕەكعەت سوننەتی دەكردن.

(وَالْجَمِيعُ سُنَّةٌ) گشت ئەوانەی باسمان كـردن سـوننەتن، چـونكە لـە حەدیسی(صـحیح)دا هـاتون، بـەڵام (وَإِنَّمَاالْخِلافُ) تـەنها جیـاوازی (فِيالرَّاتِـبِ الْمُؤَكَّـدِ) لەوەدایـە: سـوننەتە دامەزراوەكان كامـەیان (سُـنَّةٌ مُؤَكَّدةٌ)ن، واتـە: زۆر خێـرن؟ لـە فەرموودەیبـەهێزدا: دە ڕەكعەتەكەی حەدیسییەكەم (سُـنَّةٌ مُؤَكَّدةٌ)ن، چـونكە پێغەمبـەرﷺ بـەردەوام كردونـی، ئەوانیتریش تەنها سوننەتن.

ئینجا بزانە: هەركاتێك چوار ڕەكعەت سوننەتی كردن، سوننەتە: هـەر كـە دوو ڕەكعـەتی تەواو كردن سەلام بداتەوە، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرمویەتی.

(وَقِيلَ) لـە فەرمودەیـەكیتردا (رَكْعَتـانِ خَفِيفَتـانِ) دوو ڕەكعـەتی سـووك سـونەتن (قَبْـلَ الْمَغْرِبِ) لە پێش نوێژیمەغریبدا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (هُما سُنَّةٌ) ئـەو دوو ڕەكعەتە سوننەتن (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست (فَفِي صَحِيحِ الْبُخـارى الأَمْـرُ بِهِماَ، وَبَعْدَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعٌ وَقَبْلَهَا مَا قَبْلَ الظُّهْرِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

بِهما) چونكە لـە حەدیسـی (بخـاری)دا فـەرمانیان پێكـراوە، پێغەمبـەرﷺ فەرموویـەتی: ﴿صَـلُّوا قَبْـلَ صَـلاةِ الْمَغْرِبِ، ثُـمَ قَـالَ فِالثَّالِثَـةِ: لِمَـنْ شَـاءَ﴾ رواه البخـاري، زاد أبـوداود: ﴿رَكعَتَين﴾. لـە پـێش نوێـژی مەغریبـدا دوو ڕەكعـەت سـوننەت بكـەن، ئینجـا لـە جـاری سێیەمدا فەرمووی: بۆ ئەو كەسەی حەز دەكا.

هەروەها دوو ڕەكعەتیش لە پێش نوێژیعیشادا سوننەتن، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿بَيْنَ كُلِّ أَذانَيْنِ صَلاَةٌ، ثُمَ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ﴾ رواه الشيخان، لە نێوان گشت بانگ و ئیقامەتێكدا نوێژێكی سوننەت هەیە. واتە: بـە یەكـدەنگی زانایـان: (أَذانَيْـنِ) بـە بـانگو ئیقامەت دەگوترێ، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، هەم بە بەڵگەی حەدیسـەكەی (عَبدُالله بن الزُّبَير)یداهاتوو،إن شاء الله تعالى.

﴿ سوننەتی جومعە ﴾

(وَبَعدَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعٌ) لە دوای‌نوێژیجومعە چوار ڕەكعەت سونەتن، بە نیەتیسوننەتی دوای

جومعــه، پێغەمبــەرﷺ دەفــەرموێ: ﴿إذاصَلّی أَحَدُکُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَها أَرْبَعاً﴾ رواه مسلم، هەركاتێك یەكێكتان نوێژی جومعەی كرد، با چوار ڕەكعەت نوێژی سـوننەتیش لـە دوایدا بكا. هەروەها دوو ڕەكعەتیش لە دوای جومعەدا سوننەتن ﴿عَنْ اِبْنِ عمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِيَّﷺ كَانَ يُصَلِّی بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتين فِي بَيْتِهِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ لـە دوای جومعە دوو ڕەكعەت سوننەتی لە ماڵەوە دەكردن.

(وَقَبْلَهَا) هەم لە پێش نوێژی جومعەشدا نوێژی سوننەت هەیە: بە نیەتی سوننەتی پـێش جومعە، وەك (مَا قَبْلَ الظُّهْرِ) ئەو سوننەتانەی پێش نیوەڕۆ، واتە: یان چوار ڕەكعەت، یان دوو ڕەكعـەت، بـە بەڵگـەی حەدیسـەكەی(أذانَـيْن)یڕابـردوو (وَاللهُ أعلـم)، واتـە: چـونكە جومعەش بانگو ئیقامەتی لە پێشدا هەیە.

هەم ﴿عَنْ عبداللهِ بن الزُّبيرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: قَالَ النَّبِيُّﷺ: مَا مِنْ صَلاةٍ مَفْرُوضَةٍ إلاّ وَبَيْن يَدَيْها رَكْعَتانِ﴾ رواه إبن حبان وصححه، هەر نوێژێكی واجب بێ، دوو ڕەكعەت سوننەتیشی لە پێشدا هەیە. واتە: (جومعە)ش نوێژێكی واجبە، كەوابو: دوو ڕەكعەتیشی لە پێشدا سوننەتە.

هـەم ﴿وَعَنْ عبـدالله بنِ مسعودﷺ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّی قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعاً وَبَعْدَها أَرْبَعاً وَكَانَ يَأْمُرُ بِها﴾ رواه عبدالرزاق بسند صحيح والترمذي، فهو أثر صحيح، (عبدالله بن مسعود) لە پێش نوێژی جومعەدا چوار ڕەكعەت سـوننەتی دەكـردنو لـە دوای جومعـەش چـوار ڕەكعـەتی دەكردن، فەرمانیشی دەدا: خـەڵك ئـەو سـوننەتانە بكـا، واتـە ئـەم (صـحابە) بـەڕێزەش لە پێغەمبەرەوەﷺ بەڵگەیەكی هەبوە، بۆیێ وای دەكرد.

وَمِنْهُ الْوِتْرُ، وَأَقَلُّهُ رَكْعَةٌ وَأَكْثَرُهُ إِحْدَىعَشَرَةَ، وَقِيلَ ثَلاثَ عَشَرَةَ،

﴿ نوێژی وەتر ﴾

(وَمِنْهُ) یەكێكیتر لەو سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەت نیە: (اَلْوَتْرُ) نوێژی وەترە، واتە: تاك، (وَأَقَلُّهُ) لای كەمی وەتر (رَكْعَةٌ) تەنها یەك ڕەكعەتە، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿اَلْوِتْرُ حَقٌّ عَلی كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِثَلاثٍ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِواحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ﴾ رواه أبـوداود بسندصـالح، سـوننەتیوەتر مافێكی ڕاستە لە سەر گشت موسڵمانێك، جا هەر كەسێك پێی خۆشە: با بە پێنج ڕەكعەت وەتر بكا، هەر كەسێك پێی خۆشە: با بە سـێ ڕەكعـەت وەتـر بكـا، هـەر كەسـێك پێـی خۆشە: با بە یەك ڕەكعەت وەتر بكا.

ئینجا بزانە: لای كەمی وەتریتەواو سێ ڕەكعەتە، لە دوای فاتیحە: لە ڕەكعەتییەكەمـدا سـوورەتی﴿سَـبِّحِ اسْـمَ رَبِّـكَ الأَعْلـی﴾ بخوێنێـو لــە ڕەكعەتیدووەمـدا سـوورەتی ﴿قُـلْ يَاأَيُّهَـا الْكَـافِرُونَ﴾و لـــە ڕەكعەتیسـێیەمدا سـوورەتی﴿قُـلْ هُـوَاللهُ

أَحَدٌ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ)و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ رواه أصحاب السنن بسند حسن.
جا ئەگەر وەترەكەی لە سێ ڕەكعەت زیاتر بوو، ئەو كاتەش ئەو سوڕەتانەیڕابردوو، لە سێ ڕەكعەتەكەی ئاخیردا سوننەتن‌و لەوانی پێشداش سوننەتە: سوڕەتەكانیتر بە گوێرەی ڕیزی قوڕئان بخوێنێ، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە.
(وَأَكْثَرُهُ) لای زۆریوەتر لە فەرموودەی بەهێزیمەزهەبدا (إِحْدَىعَشَرَةَ) یانزە ڕەكعەتە ﴿عَنْ عَائِشَةَ رَضِىاللهُ عَنها: كانَ النَّبِيُّ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ إِحْدىعَشَرَةَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُوتِرُ مِنْهَا بِوَاحِدَةٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ بە شەوێ یانزە ڕەكعەتی دەكردن‌و لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا سەلامی دەداوەو لەو یانزەیە یەكێكی دەكردە تاك. جگە لەوانەش: حەفت ڕەكعەت‌و نۆ ڕەكعەتیش لە حەدیسی(صحيح)دا هاتووە، خێرەكەش بە گوێرەی زۆرترەكەیەتی.
(وَقِيل) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: لای زۆریوەتر (ثَلاثَ عَشَرَةَ) سێزدە ڕەكعەتە، هەروەك ئەوەش لە چەند حەدیسێكی (بخاری‌و مسلم)دا هاتووە، بەلام فەرموودەی بەهێز وەلامی دەداتەوە: كە دووانیان لەو سێزدەیە سوننەتی دوایعیشا بووە.
كەوابو: لە سەر فەرموودەی بەهێز: لە یانزە ڕەكعەت—بە نیەتی وەتر— زیاتر دروست نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەم لە فەرموودەی بێهێزیش لە سێزدە ڕەكعەت—بە نیەتی وەتر— زیاتر دروست نیە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
وَلِمَنْ زَادَ عَلَى رَكْعَةٍ اَلْفَصْلُ وَهُوَ أَفْضَلُ، وَالْوَصْلُ بِتَشَهُّدٍ أَوْ تَشَهُّدَيْنِ فِىالآخِرَتَيْنِ، وَوَقْتُهُ بَيْنَ صَلاَةِ الْعِشاَءِ وَطُلُوعِ الْفَجْرِ،

(وَلِمَنْ زَادَ عَلَى رَكْعَةٍ) دروستە: بۆ ئەو كەسەی لە ڕەكعەتێك زیاتر وەتر دەكا: (اَلْفَصْلُ) نێوان بخاتە وەترەكەی بە سەلامدانەوە: وەك لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا نیەت بێنێ‌و تەحیات بخوێنی‌و سەلام بداتەوە، ئینجا بۆ تاكەكەش نیەت بێنێ‌و بیكاو تەحیات بخوێنێ‌و سەلام بداتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە، یان نیەت بێنێ: گشت ڕەكعەتە جووتەكان بە یەكەوە بكا، ئینجا تەحیاتێك بخوێنێ‌و سەلام بداتەوە، ئینجا بۆ تاكەكەش نیەت بێنێ‌و بیكاو تەحیات بخوێنێ‌و سەلام بداتەوە، هەروەك لە (القليوبی)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.
(وَهُوَ) ئەو نێوانە بە هەردوو شێوەیڕابردوو (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە لە پێكەوەنانی داهاتوو، چونكە حەدیسەكانی زۆرترن: وەك حەدیسەكەی(عائشة)یڕابردوو و هەم حەدیسەكەی﴿صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى﴾ رواه الشيخان، نوێژی شەوێ دوو دووە.
(وَالْوَصْلُ) هەروەها پێكەوەنانی ڕەكعەتەكانی وەتریشی بۆ دروستە: (بِتَشَهُّدٍ) بە یەك

تەحیات، واتە: نیەت بێنێ جووتەکانو تاکەکە بە یەکەوە بکاو لە کۆتاییدا یەك تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە (أَوْ تَشَهُّدَيْنِ) یان بە دوو تەحیات (فِيالأَخِيرَتَيْنِ) لە هەردوو ڕەکعەتەکەی ئاخیردا: وەك نیەت بێنێ گشت جووتەکان بە یەکەوە بکاو تەحیاتێك بخوێنێو سەلام نەداتەوە، بەڵکو هەڵسێتەوە تاکەکەش بکاو تەحیات بخوێنێ، ئینجا سەلام بداتەوە، چونکە ئەم دوو شێوەیەش لە حەدیسی (صحيح)دا هاتون.

بەلام لە حاڵەتی پێکەوەناندا لەو دوو تەحیاتە زیاتر دروست نیە، هەم دروستیش نیە تەحیاتەکەییەکەم لە کۆتاییجووتەکانەوە بباتە ناو جووتەکان، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەو دوو شێوەی نەکردون، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: یەك ڕەکعەت وەتر بکا، یان زیاتر، پێکەوە بیکا، یان نێوانی بخاتێ بە سەلامدانەوە، لە گشت حاڵەتێکدا نیەتیوەتر دەهێنێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە، ئینجا سوننەتە لە دوایوەتر سێ جار بڵێ: ﴿سُبْحانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ﴾.

ئینجا بڵێ: ﴿اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِي ثَناءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ﴾ الحديثان صحيحان رواهما أبوداود وغيره.

(وَوَقْتُهُ) کاتی نوێژیوەتر (بَيْنَ صَلاَةِ الْعِشاءِ) لە نێوان کردنی نوێژی عیشاو (وَطُلُوعِ الْفَجْرِ) دەرکەوتنی بەیانە، بە (إجماع)ی زانایان، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

کەوابو: ئەگەر نوێژی عیشای بە (جمع التقديم) لە کاتیمەغریبدا کرد، ئەو کاتە وەتریشی بۆ دروستە، هەرچەند کاتیعیشاش نەهاتبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَقِيلَ شَرْطُ الْإِيتَارِ بِرَكْعَةٍ سَبْقُ نَفْلٍ بَعْدَ الْعِشاَءِ، وَيُسَنُّ جَعْلُهُ آخِرَ صَلاَةِ اللَّيْلِ،

بەلام ئەگەر نوێژی عیشای نەکردبو، یان کردبوی بەلام دروست نەبو، ئەو کاتە وەتری بۆ دروست نیە، هەر چەند کۆتایی شەویش بێ، هەروەها ئەگەر نوێژی عیشای کردو وەتریشی کرد، ئینجا ئاشکرا بوو: نوێژی عیشای دروست نەبوە، ئەو کاتە وەترەکەشی دروست نەبوە، بەلام مەرج نیە: سوننەتی دوایعیشا بکا، بەڵکو دروستە: وەتر بکا، ئینجا سوننەتی دوای عیشا بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانەی ڕوون کردۆتەوە.

هەروەها ئەگەر نوێژیعیشای نەکردو فەوتا، ئەو کاتەش واجبە: لە پێشدا نوێژی عیشا قەزا بکاتەوە، ئینجا دروستە وەترەکەش قەزا بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (شَرْطُ الإِيتَارِ بِرَكْعَةٍ) مەرجی دروستبوونی وەتر کردن بە یەك ڕەکعەت ئەوەیە (سَبْقُ نَفْلٍ) سوننەتێك لە پێش ڕەکعەتەکەدا بکرێ (بَعْدَ الْعِشاءِ) لە دوای نوێژیعیشا، تاکو بەو ڕەکعەتە سوننەتەکە ببێتە تاك، بەلام لە فەرموودەی ڕاستدا: ئەگەر سوننەتەکەش نەکرێ، ئەو کاتە ڕەکعەتەکە نوێژە واجبەکە دەکاتە تاك،

ئەوەندەش بەسە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَيُسَنُّ) سوننەتە: (جَعْلُهُ آخِرَ صَلاَةِ اللّيْلِ) گشت وەترەكەی لە دوای نوێژەكانی شەوێدا بكا: وەك سوننەتی عیشاو تەراویحو (تَهَجُّد)، واتە: ئەو شەونوێژەی لە دوای خەوتن دەكرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِجْعَلُوا آخِرَ صَلاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً﴾ رواه الشيخان، نوێژی وەتر بكەنە ئاخیری نوێژەكانتان لە شەوێدا. كەوابو: ئەگەر–لە ڕەمەزاندا– دەیویست لە دوای تەراویح زیاتر شەونوێژ بكا، ئەو كاتە لەگەڵ تەراویحدا هیچ بەشێكی وەترەكەی بە جەماعەت نەكا، بەڵكو سوننەتە: گشت وەترەكەی بخاتە ئاخیری شەونوێژەكانی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە
بەڵام ئەگەر باوەڕی وا نەبو لە خەو هەشیار ببێتەوە، یان ماوەی وەتری نەدەما، ئەو كاتە سوننەتە: لە دوای سوننەتیعیشادا وەترەكەی بكا.
ئینجا بزانە: ئەگەر تەنها وەترەكەش لە دوای خەوتن بكا، ئەوە خێری زۆرترە، چونكە هەم دەبێتە وەترو هەم دەبێتە (تَهَّجُدْ)، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ خَافَ ألاَّ يَقُومَ مِنْ آخِرِاللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَاللَّيْلِ فَإِنَّ صَلاةَ آخِرِاللّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ﴾رواه مسلم، هەر كەسێك بترسێ كە لە ئاخیری شەوێدا لە خەو هەڵنەستێ با لە سەرەتای شەوێدا وەتر بكا، هەر كەسێك بە تەما بوو لە ئاخیری شەوێدا لە خەو هەڵستێ با لە ئاخیری شەوێدا
فَإِنْ أَوْتَرَ ثُمَّ تَهَجَّدَ لَمْ يُعِدْهُ، وَقِيلَ يُشَفِّعُهُ بِرَكْعَةٍ ثُمَّ يُعِيدُهُ، وَيُنْدَبُ الْقُنُوتُ آخِرَ وِتْرِهِ فِي النِّصْفِ الثَّانِي مِنْ رَمَضَانَ، وَقِيلَ كُلِّ السَّنَةِ، وَهُوَ كَقُنُوتِ الصُّبْحِ،

وەتر بكا، چونكە نوێژی ئاخیری شەوێ مەلائیكە ئامادەی دەبن و خێریشی گەورەترە.
واتە: چونكە هەم (تَهَجُّد)و هەم وەترە.
جا بزانە: هەر كاتێك وەتری كرد ڕێگەی وەترێكیتری لێدادەخرێ، كەوابو: (فَإِنْ أَوْتَرَ) ئەگەر وەتری كرد (ثُمَّ تَهَجَّدَ) ئینجا لە خەو هەڵساو (تَهَجُّد)ی كرد (لَمْ يُعِدْهُ) دروست نیە: وەترەكە دووبارە بكاتەوە؟ چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لا وَتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ﴾رواه أصحاب السنن بسند حسن، دوو وەتر لە شەوێكدا نابن. كەوابو: ئەوەندەی توانای هەیە لە دوای وەترەكە جووت جووت شەونوێژ–(تَهَجُّدِ)– دەكا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.
(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يُشَفِّعُهُ) وەترەكە دەكاتەوە جووت (بِرَكْعَةٍ) بە ڕەكعەتێكیتر (ثُمَّ يُعِيدُهُ) ئینجا لە دوای (تَهَجُّد) وەترەكەی دووبارە دەكاتەوە، جا بە مە دەگوترێ: (نَقْضُ الْوِتْر) هەڵوەشاندنەوەی وەتر، بەڵام ئەم فەرموودە بێهێزە بە

حەدیسەکەیڕابردوو ڕەد کراوەتەوە.

(وَيُنْدَبُ الْقُنُوتُ) سوننەتە قونووت بخوێنێ (آخِرَ وَتْرِه) لە ئاخیری وەترەکەیدا، واتە: لـە دوای ڕوکووعی ڕەکعەتە تاکەکە، هەر چەند تـەنها بـە یـەك ڕەکعـەتیش وەتـر بکـا (فـي النِّصْفِ الثَّانِي) لە نیوەیدووەمدا (مِنْ رَمَضانَ) لـە مانگیڕەمەزانـدا ﴿عَنْ عمرﷺ: اَلسُّنَّةُ إذاانْتَصَفَ شَهْرُرَمَضانَ: أنْ يَلْعَنَ الْكَفَرَةَ فِـالْوَتْرِ بَعْدَ ما يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ﴾ رواه الشيرازي فيالمهذب والرافعي فيالعزيز وابن زرقويه فيالفوائد، وقـال الحـافظ العسـقلاني فيالتلخيص: إسناده حسن، وروى محمد بـن نصـر: نحـوه عـن ابْـن عمـر باسنادصـحيح، ئیمامی(عمرﷺ) فەرمووی: هەر کاتێك ڕەمەزان بووە نیوە، سوننەتە: لەعنەت لە کافرەکان بکا لە نوێژی وەتردا، لە دوای (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ). واتە: قونووت بخوێنێ.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (كُلِّ السَّنَةِ) لە تەواوی ساڵێدا گشت شەوێك سوننەتە لە وەتـردا قونـووت بخـوێنێ، لـە (المجمـوع)دا—بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەیداهاتوو— ئـەم فەرموودەی بە بەهێز داناوە.

(وَهُوَ) قونووتی وەتر (كَقُنُوتِ الصُّبْحِ) وەکو قونووتی نوێژی سبەینێیە: لە ووشەکانیو لە شوێنی خوێندنیو لە دەنگ هەڵێنانو دەست بەرزکردنو سوجدەیسەهوو بۆ نەخوێندنیو ...هتـد ﴿عَنِ الْحسن بن عَلِيٍّرضي الله عنهما: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِﷺ كَلِماتٍ أقُولُهُنَّ فِـالْوتْرِ: اَللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ...﴾ الحديث رواه أصـحاب السـنن بسـند صـحيح، پێغەمبـەرﷺ چـەند ووشەیەکی فێرکردم لە قونووتی وەتردا بیـانڵێم: کـە (اَللّهُـمَّ اهْـدِني فِـيمَنْ هَـدَيْتَ...) تـا کۆتایی حەدیسەکەیڕابردوو لە چۆنیەتی نوێژکردندا.

وَيَقُـولُ قَبْلَـهُ: اَللَّهُـمَّ إنَّـا نَسْـتَعِينُكَ وَنَسْـتَغْفِرُكَ إلـى آخِـرِهِ. قُلْـتُ: اَلأَصَـحُّ بَعْـدَهُ، وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُنْدَبُ فِـالْوِتْرِ عَقِبَ التَّراوِيحِ جَمَاعَةً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمِنْهُ الضُّحَى وَأَقَلُّهَا رَكْعَتَانِ،

(وَ يَقُولُ قَبْلَهُ) سوننەتە: لە پێش قونووتیڕابردوودا ئەم قونووتەی ئیمامی(عمر) بخوێنێ: ﴿اَللّهُمَّ إنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ، نَشْكُرُك وَلاَ نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ، اَللّهُمَّ إيّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِـدُ، نَرْجـُو رَحْمَتَـكَ وَنخْشَـى عَـذابَكَ إنَّ عـذَابَكَ الْجِـدَّ بِالْكُفّـارِ مُلْحِـقٌ، اَللّهُـمَّ عَـذِّبِ الْكَفَرَةَالَّـذِينَ يَصُـدُّونَ عَـنْ سَـبِيلِكَ وَيُكَـذِّبُونَ رُسُـلَكَ وَيُقـاتِلُونَ أوْلِيائَـكَ، أَللّهُـمَّ اغْفِـرْ لِلْمُـؤْمِنِينَ وَالِْمُؤمناتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِماتِ وَأَصْلِح ذاتَ بَيْنِهِم وَأَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَاجْعَلْ فِي قُلُوبِهِمُ الإيمـانَ وَالْحِكْمَـةَ وَثَبِّـتْهُمْ عَلـى مِلَّـةِ رَسُـولِكَ وَأوْزِعْهُـمْ أَن يُوفُـوا بِعَهْـدِكَ الَّـذِى عَاهَـدْتَهُمْ عَلَيْـهِ وَانْصُرْهُمْ عَلَى عَدُوِّكَ وَعَدُوِّهِمْ إلهَ الْحَقِّ وَاجْعَلْنا مِنْهُمْ﴾ رواه البيهقي بإسناد صحيح.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأَصَحّ) فەرموودەیڕاستتر (بَعْدَهُ) سوننەتە: لە دوای

قونووتەکەیتر، ئەم قونووتە بخوێنێ، چونکە ئەو لە پێغەمبەرەوەﷺ هاتووەو ئەمەش لە ئیمامی(عمر)ەوەﷺ، کەوابو: ئەگەر ویستی تەنها یەکێکیان بخوێنێ، یان ئیمام بوو و مەئموومەکان بە درێژکردن ڕازی نەبون، ئەو کاتەش هەر قونووتەکەی پێغەمبەرﷺ خێرترە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُنْدَبُ) لە فەرموودەی ڕاستردا: جەماعەت سوننەتە (فِيالْوِتْرِ) لە نوێژی وەتری مانگی ڕەمەزاندا (عَقِبَ التَّرَاوِيحِ) لە دوای تەواوبوونی تەراویحی گشت شەوێك: لە سەرەتای ڕەمەزانەوە تا کۆتایی ڕەمەزان (جَمَاعَةً) کە بە جەماعەت دەکرێن، چونکە لە پێشینەی ئەم ئوممەتەی ئیسلامەوە تا ئێستا ئەوها کراوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە (والله أعلم).

هەروەها ئەگەر تەراویحی بە جەماعەت نەشکردبێ، یان هەر تەراویحی نەکردبێ، ئەو کاتەش جەماعەت لە وەتریڕەمەزاندا هەر سوننەتە، بەلآم -جگە لە ڕەمەزان- لە وەتری مانگەکانیتردا جەماعەت سوننەت نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ صَلاةُ الضُّحَى: چێشتەنوێژ ﴾

(وَمِنْهُ) یەکێکیتر لەو سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەت نیە: (اَلضُّحَى) چێشتەنوێژە، نیەتی(صلاةالضّحى)-واتە: چێشتەنوێژی- لێدێنێ (وَأَقَلُّهَا) لایکەمی چێشتەنوێژ (رَكْعَتَانِ) دوو ڕەکعەتە، هەروەك لە حەدیسی(أبیهریرة)و (أبیذر) لە (البخاری)و (مسلم)دا هاتوە.

وَأَكْثَرُهَا اِثْنَتاعَشَرَةَ. وَتَحِيَّةُالْمَسْجِدِ

(وَأَكْثَرُهَا) لای زۆری چێشتەنوێژ (اِثْنَتَاعَشَرَةَ) دوانزە ڕەکعەتە، چونکە لە حەدیسێکی (ضعيف)بێهێزدا ئەو ژمارەیە هاتوە.

بەلآم ئەگەر لای زۆری چێشتەنوێژ هەشت ڕەکعەت بکرێو بۆ گشت دوو ڕەکعەتێك نیەت بێنێو تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە، خێری گەورەترە، چونکە بەڵگەی هەشت ڕەکعەتەکە حەدیسێکی (صَحيح)و بەهێزە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە ﴿عن أُمِّ هانِئٍ رضي الله عنها صَلّى النّبيُّﷺ سُبْحَةَالضُّحَى ثَمانِيَ رَكَعاتٍ﴾ رواه الشيخان، زاد أبوداود: ﴿يُسَلِّمُ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ﴾. پێغەمبەرﷺ هەشت ڕەکعەت چێشتەنوێژی کردو لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا سەلامی دەداوە.

هەروەها لای کەمی چێشتەنوێژیتەواو: چوار ڕەکعەتە، هەروەك لە حەدیسی(عائشة) لە (مسلم)دا هاتووە، هەم خوایگەورە لە حەدیسێکی(قدسی)دا دەفەرموێ:

﴿ياابْنَ آدَمَ لاتُعْجِزْنِى مِنْ أَرْبَعِ رَكَعاتٍ مِنْ أَوَّلِ نَهارِكَ أَكْفِكَ آخِرَهُ﴾ رواه أبـوداود بإسـناد صحيح، ئەی ئادەمیزاد لە بیرم مەکە لە سەرەتای ڕۆژەکەتدا چوار ڕەکعەتم بۆ بکە، منیش تا کۆتایی ڕۆژەکەت دەتپارێزم.

ئینجا بزانە: لە دوای فاتیحە لە ڕەکعەتی یەکەمدا سوننەتە: سوڕەتی (والشمس) بخوێنیٚ و لە دووەمدا سوڕەتی (والضحی)، جا ئەگەر دوو ڕەکعەت زیاتری کرد، ئەو کاتە لـە گشـت دوو ڕەکعەتێکدا لە دوای فاتیحە لە یـەکێك (الکـافرون)و لـەویـتر (الاخـلاص) دەخـوێنیٚ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

هــەروەها بزانــە: کــاتی چێشـــتەنوێژ لــە نێــوان ئــەو کاتــەی ڕۆژ بــە قــەد ڕمێــك بەرز دەبیٚ و تا (زوال)ی دەبیٚ، بەڵام وا خێرترە: چواریەکیٚ ڕۆژیٚ بـڕوا، ئینجا چێشـتەنوێژ بکـا، هــەروەك لــە سەرچــاوەکاندا فەرموویانــە، چــونکە پێغەمبــەرﷺ دەفــەرمویٚ: ﴿صَـلاةُ الأَوّابِـينَ حِـينَ تَـرْمَضُ الْفِصـالُ﴾ رواه مســـلم، چێشـــتەنوێژ لــــەو کاتەیــــە: کە فەرخەکانی وشتر لە بەر گەرما سمی دەسوتیٚ.

﴿ سوننەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِد): سەلامی مزگەوت ﴾

(وَتَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) یەکێکیتر لەو سوننەتانەی جەماعـەتیان تـیٚدا سـوننەت نیـە: سـوننەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ)ە، کە چووە ناو مزگـەوت–جگـە لـە (اَلْمَسْجِدِالْحَرامِ) لـە (مکـة)ی پـیرۆز؟ چونکە لەویٚدا ئەگەر بیەویٚ (طواف) بکا، ناپەسەندە: (تَحِيَّةُالمَسْجِدِ) لە پێش (طواف)دا بکـا، چـونکە بـە دوو ڕەکعەتەکـەی دوای (طـواف) دێتـە جـیٚ– هـەروەهاش هـەر کاتێـك ئیقامەتیٚ نوێژ کرا، ناپەسەندە: (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) بکا، هەروەك لە باسی بانگدا بەڵگەمان بۆ هێناوەو لە سەرچاوەکانیشدا هەر دوو مەسەلە ڕوون کراونەوە.

رَكْعَتـانِ، وَتَحْصُـلُ بِفَـرْضٍ أَوْ نَفْـلٍ آخَـرَ، لاَ بِرَكْعَـةٍ عَلَىالصَّـحِيحِ، قُلْـتُ: وَكَـذَاالْجَنَازَةُ وَسَجْدَةُالتِّلاَوَةِ وَالشُّكْرِ، وَتَتَكَرَّرُ بِتَكَرُّرِالدُّخولِ عَلَى قُرْبٍ فِى الْأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(رَكْعَتانِ) سوننەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) دوو ڕەکعەتە، بە نیەتی(تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ)، پێغەمبـەرﷺ دەفەرمویٚ: ﴿إِذا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلايَجْلِسْ حَتّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ﴾ رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان چووە ناو مزگەوت با دانەنیشیٚ تا دوو ڕەکعەت نوێژ دەکا. کەوابو: لـەو پێنج کاتانەشدا کە نوێژکردن تێیاندا حەڕامە، (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) هەر سوننەتە.

جا بزانە: ناپەسەندە (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) نەکاو دابنیشیٚ، واتـە: ئەگـەر بەقەسـدی دانیشـت، (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ)ی لەدەست دەچیٚ و سوننەت نیە قەزای بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بە نەزانی، یان لە بیری چوو دانیشتو دانیشتنەکەش کەم بوو، یان ماوەیەك بە پێوە ڕاوەستا، ئـەو کاتە ماوەی (تَحِيَّةُالْمَسْجِدِ) هەر دەمێنیٚ و با بیکا.

هەروەها ناپەسندە بە بیٚدەستنوێژی–بۆ دانیشتن–بڕواتە نـاو مزگـەوت، جا ئەگـەر بـە

بێدەستنوێژی چووە ناو مزگەوت، یان لە بەر هەر هۆیەکیتر (تَحِيَّةُالْمَسْجِد)ی پێنەکرا، سوننەتە: چوار جار بڵێ: (سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ وَلاإِلَهَ إلاّاللهُ وَاللهُ أكْبَر)، هەروەك لە پاشكۆی مزگەوتەكاندا بەڵگەمان بۆ هێناوە، هەروەها سوننەتە: لە دوای ئەو زیکرانەدا بڵێ: (وَلاحَوْلَ وَلاقُوَّةَ إلاّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم) هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَتَحْصُلُ) سوننەتی(تَحِيَّةُالْمَسْجِد) دێتە جێ و خێرەکەشی دەگاتێ (بِفَرْضٍ) بە کردنی نوێژێکی واجب: جا بە ئەدا بێ، یان بە قەزا بێ، هەر چەند نیەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِد)شی لەگەڵدا نەهێنێ (أوْ نَفْلٍ آخَرَ) یان بە کردنی سوننەتێکیتر لە نوێژە سوننەتەکان، هەر چەند نیەتی (تَحِيَّةُالْمَسْجِد)شی لەگەڵدا نەهێنێ، چونکە مەبەست ئەوەیە: سوکایەتی بە مزگەوت نەکرێ، بەڵکو بە نوێژکردنێك ڕێزی لێبنرێ.

(لا رَكْعَةٍ) بەڵام بە تەنها یەك ڕەکعەت سوننەتی(تَحِيَّةُالْمَسْجِد) نایەتەجێ (عَلَىالصَّحِيح) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە لە حەدیسەکەدا دوو ڕەکعەتی فەرمووە، ئینجا هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە: (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (وَكَذا الْجَنازَةُ) هەروەها بە نوێژی (جنازة)و (وَسَجْدَةُالتِّلاوَةِ وَالشُّكْر) بە سوجدەی (تلاوة)و شوکریش (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) نایەتە جێ، چونکە ئەوانە ڕەکعەتێکی تەواویش نین.

(وَتَتَكَرَّرُ) سوننەتی(تَحِيَّةُالْمَسْجِد) دووبارە دەبێتەوە (بِتَكَرُّرِالدُّخُول) بە هۆی دووبارەبوونەوەی چوونە ناو مزگەوت (عَلَى قُرْبٍ) لە چەند جارێکی لێك نزیکدا، واتە: هەر جارێك هاتە دەرەوەو چووە ژوورەوە، سوننەتە (تَحِيَّةُالْمَسْجِد) بکاتەوە (فِيالأصَحّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە لە وشەی (إذا دَخَلَ)یحەدیسەکە وەها دەفامێتەوە (وَاللهُ أعْلَم).

وَيَدْخُلُ وَقْتُ الرَّوَاتِبِ قَبْلَ الْفَرْضِ بِدُخُولِ وَقْتِ الْفَرْضِ وَبَعْدَهُ بِفِعْلِهِ، وَيَخْرُجُ النَّوْعَانِ بِخُرُوجِ وَقْتِ الْفَرْضِ، وَلَوْ فاتَ النَّفْلُ الْمُؤَقَّتُ نُدِبَ قَضاؤُهُ فِالأَظْهَرِ.

﴿ قەزاکردنەوەی نوێژە سوننەتەکان ﴾

(وَيَدْخُلُ وَقْتُ الرَّواتِبِ) کاتی (ڕَواتِب) واتە: سوننەتە دامەزراوەکان دادێ: (قَبْلَ الْفَرْضِ) ئەوانەی لە پێش نوێژە واجبەکاندا دەکرێن (بِدُخُولِ وَقْتِ الْفَرْضِ) بە هاتنی کاتی نوێژە واجبەکە (وَبَعْدَهُ) کاتی ئەوانەش کە لە دوای نوێژە واجبەکان دەکرێن (بِفِعْلِه) بە کردنی نوێژە واجبەکە، هەر چەند نوێژە واجبەکەش قەزاکراوە، یان کۆکراوە بێ، واتە: تا کاتی نوێژە واجبەکە نەیێ، دروست نیە: سوننەتەکانی پێشدای بکا، تا نوێژە واجبەکەش بە دروستی نەکا، دروست نیە: سوننەتەکانی دواوەی بکا، جیاوازی نیە: نوێژە واجبەکە بە ئەدا بێ، یان قەزاکراوە بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَخْرُجُ النَّوْعانِ) کـاتی سـوننەتەکانی پـێش نوێـژە واجبـەکانو دوای نوێـژە واجبـەکان دەردەچێ (بِخُرُوْجِ وَقْتِ الْفَرْضِ) بە دەرچوونی کاتی نوێژە واجبەکە، جیاوازی نیە: نوێژە واجبەکەی کردبێ، یان نا، کەوابو: ئەگەر بەقەسدی سـوننەتەکەی پێشـدای خسـتە دوای نوێژە واجبەکە، ئەوە دروستەو هەر بە ئەداش دادەندرێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنـی)دا فەرموویانە ﴿عن عائشةرَضِىالله عَنها: كانَ النَّبِيُّﷺ إذا لَمْ يُصَلِّ الأَرْبَعَ قَبْلَ الظُّهْرِ صَلاَّهُنَّ بَعْدَها﴾ رواه الترمذي وحسنه، هەر کاتێك پێغەمبەرﷺ چوار ڕەکعەتەکەی پـێش نوێـژی نیـوەڕۆی نەکردبا، لە دوای نوێژی‌نیوەڕۆدا دەیکردن.

ئینجا بزانە: لەگەڵ ئەوەشدا وەها خێرتـرە: سـوننەتەکەی پێشـدا هـەر لـە پـێش نوێـژە واجبەکەدا بکا، چونکە پێغەمبەرﷺ زۆرتر وەهای کردوە، تەنها لە بەر خـاتری نوێـژی بـە جەماعەت نەبێ، ئەو کاتەش با سوننەتەکەی پێشدا بخاتە دوای نوێژە واجبەکە، چـونکە هەر کاتێك ئیقامەت دەستی پێ‌کرا، ناپەسەندە: هیچ سوننەتێك بکا، تا جەماعەت تـەواو دەکـا، هـەر چـەند سـوننەتی پـێش نوێژیسـبەینێش بـێ، هـەر وەك لـە (المجمـوع)دا فەرموویەتیو لە باسی بانگدا بە بەڵگەوە ڕوونمان کردەوە.

(وَلَوْ فاتَ النَّفْلُ الْمُوَقَّتُ) هەر کاتێك سوننەتێکی خاوەن کات فەوتاو لە کاتی خۆیدا نەکرا (نُدِبَ قَضاؤُهُ) سوننەتە قەزا بکرێتەوە (فِيالأظهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، مەبەست بە سوننەتی خاوەن کات: (رواتب)ی هەر پێنج نوێژە واجبەکانەو نوێژیجەژنەکانەو وەترەو تەڕاویحەو چێشتەنوێژەو شەونوێژە. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ نامَ عَنِ الْوِتْرِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إذا ذَكَرَهُ﴾ رواه أبوداود بإسـناد حسـن، هـەر کەسـێك خـەوت، یـان لـەبیری چـوو سوننەتیوەتر بکا، هەر کاتێك هاتەوە بیری با بیکا.

وَقِسْمٌ يُسَنُّ جماعَةً: كَالْعِيدِ وَالْكُسُوفِ وَالإِسْتِسْقَاءِ، وَهُوَ

هـــەم ﴿وعـن أُمِّ سـلمةرَضِــالله عَنها: صَـلّى رَسُـولُ اللهِﷺ رَكْعَتَينِ بَعْدَ الْعَصْرِ فَقالَ: أَتانِي نـاسٌ فَشَـغَلُونِي عَـنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُما هاتـانِ﴾ رواه الشـيخان، پێغەمبـەرﷺ لە دوای نوێژی عەسر دوو ڕەکعەت سوننەتی کرد، ئینجا فەرمووی: خـەڵکێك هاتنـە لامو ماوەیان نەدام دوو ڕەکعەت سونەتەکەی دوای‌نیوەڕۆ بکەم، ئەوانە دوو ڕەکعەتەکەی دوای نیوەڕۆ بون ئێستا کردنم.

هەم ﴿وعن أبيقتادة وعمران بن حصينﷺ أَنَّ النَّبِيَّﷺ كانَ في مَسِيرٍ لَهُ فَنامُوا عَنْ صَلاةِ الْفَجْرِ فَاسْتَيْقَظُوا بِحَرِّالشَّمْسِ، فَارْتَحَلُوا وَنَزَلُوا مَكاناً آخَرَ، فَأَذَّنَ بِلاَلٌ وَتَوَضَّؤُوا وَصَلَّوْا رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ ثُمَّ أَقَامَ بِلالٌ الصَّلاَةَ فَصَلّى بِهِمُ النَّبِيُّﷺ صَلاةَالصُّبْحِ ﴾ رواه مسـلم وأبـوداود، پێغەمبـەروﷺ (صحابە)کان لە کاتی نوێژی سبەینێدا خەوتبونو بە گەرمایی‌ڕۆژێ لە خەو هەڵسان–واتە:

نوێژەکەیان نەکرد– ئینجا چوونە شوێنێکیتر و (بلال الحبشی) بانگی داو دەستنوێژیان گرت و دوو ڕەکعەت سوننەتی پێش نوێژی سبەینێیان قەزا کردەوە، ئینجا (بلال) ئیقامەتی نوێژی کردو نوێژی سبەینێشیان بە جەماعەت لە گەڵ پێغەمبەرﷺ قەزا کردەوە.

ئینجا بزانە: هەر سوننەتێك خاوەن کات نەبێ، بەڵکو خاوەن هۆیەك بێ: وەك نوێژی ڕۆژگیران و مانگگیران و باران و سوننەتیدەستنوێژو (تحیةالمسجد)و...هتد، ئەوانە هیچیان قەزا ناکرێنەوە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەو حەدیسانەیڕابردوو بەڵگەنە کە جیاوازی نیە: لە ماڵەوەو لە سەفەردا (رواتب)–سوننەتە دامەزراوەکان لەگەڵ نوێژە واجبەکاندا دەکرێن و لە هەردوو حاڵەتیشدا گشتیان قەزا دەکرێنەوە، بەڵام لە ماڵەوە زیاتر سوننەتن.

ئینجا بزانە: هەر کەسێك بەردەوام بێ: لە سەر نەکردنی(رواتب)ەکان، ئەوە شاهیدیی لێوەرناگیرێ، چونکە سوکایەتی بە ئایین دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی تەراویحی ڕەمەزان ﴾

(وَقِسْمٌ) بەشێکیتر لە نوێژە سوننەتەکان: (يُسَنُّ جَمَاعَةً) سوننەتە: بە جەماعەت بکرێن (كَالْعِيدِ) وەکو نوێژی جەژن و (وَالْكُسُوفِ) نوێژی ڕۆژگیران و مانگگیران و (وَالإِسْتِسْقَاءِ) نوێژی باران، إن شا الله هەر یەکەیان لە شوێنی خۆیدا بە بەڵگەوە ڕوون دەکەینەوە.

(وَهُوَ) ئەو بەشە سوننەتەی جەماعەتی تێدا سوننەتە (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە (مِمّا لا يُسَنُّ جَمَاعَةً) لەو بەشەی جەماعەتی تێدا سوننەت نیە، چونکە پێغەمبەرﷺ جەماعەتی بۆ داناوە، ئەوەش بەڵگەی گەورەتریەکەیەتی.

لَكِنِ ٱلْأَصَحُّ تَفْضِيلُ الرَّاتِبَةِ عَلَىالتَّرَاوِيحِ، وَأَنَّ ٱلْجَمَاعَةَ تُسَنُّ فِي التَّرَاوِيحِ،

(لَكِنِ الأصَحُّ) بەڵام فەرموودەیڕاستتر ئەمەیە: (تَفْضِيلُ الرَّاتِبَةِ) ئەو نوێژە دامەزراوانەی لەگەڵ نوێژە واجبەکاندا دەکرێن بە گەورەتر داندراون (عَلَىالتَّراويحِ) لە سەر تەراویحی ڕەمەزان، هەر چەند تەراویح بە جەماعەتیش دەکرێن، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام (رواتب)ی کردون، بەڵام تەنها سێ شەوان تەراویحی لە مزگەوت کردوە، هەروەك لە حەدیسی(بخاریو مسلم)دا هاتوە.

(وَأَنَّ الْجَمَاعَةَ تُسَنُّ فِي التَّرَاوِيحِ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر سوننەتە: تەراویح بە جەماعەت بکرێن، بە (إجْماعِ)ی (صحابە)ی پێغەمبەرﷺ ﴿عن عبدِالرحمن القاريِّ: أنَّ عُمَرَ بن الخطاب جَمَعَ النّاسَ فِي رَمَضانَ عَلَى أُبَيِّ بِنِ كَعْبٍ فَكانُوا يُصَلُّونَ بِصَلاتِهِ﴾ رواه البخاري، زاد البيهقي: ﴿وَالنِّساءَ عَلَى سُلَيْمانَ بِنِ أَبِىحَثْمَةَ﴾ ئیمامی(عمر) لە مانگی

ڕەمەزاندا پیاوی کۆکردنەوە تاکو تەڕاویح بە جەماعەت لە پشت (أُبَـيِّ بِـنِ كَعْـب) بکـەن‌و ئافرەتانیش تەڕاویح بە جەماعەت لە پشت (سُلَيْمان بن أبیحَثْمة) بکەن.

ئینجا بزانە: تەڕاویح بە جەماعەت بکرێن، یان بە تەنهایی بکرێن: لـە گشـت چـۆنیەتیەکاندا وەکو نوێژەکانیترن، بەڵام وەها سوننەتە: لە دوای فاتیحە تا کۆتایی ڕەمەزان ختمێك تەواو بکا، هەروەك لە (الاذکار)دا فەرموویەتی‌و لە باسی سوڕەتی دوایفاتیحەش ڕوونمان کردەوە.

﴿ کات‌و ژمارەی تەڕاویح ﴾

بزانە: کاتی تەڕوایح لە دوای کردنی نوێژی عیشاوە دەست پێدەکاو تا دەرکەوتنی بەیان کاتەکەی دەمێنێ‌ وەك سوننەتی وەتر، واتە: ئەگەر نوێژیعیشای بە (جمع التقدیم) لەگەڵ مەغریبدا کرد، ئەو کاتە دروستە: تەڕوایحیش بکا، بەڵام ئەگەر نوێژی عیشـای نـەکردبو، یان دروست نەبو، ئەو کاتە دروست نیە: تەڕاویح بکا.

هەروەها مەرجیش نیە سوننەتی دوایعیشا لە پێش تەڕاویحدا بکرێ‌، هەروەك لـە نوێـژی (وَتر)دا ڕوونمان کردەوە.

هەروەها بزانە ژمارەی تەڕاویح بیست ڕەکعەتە ﴿عن السائب بن يزيد‌ﷺ: كانُوا يقُومُونَ عَلى عَهْدِ عُمَرَ بِنِ الخَطاّب‌ﷺ فِي شَهْرِ رَمَضَان بِعِشْرِينَ رَكْعَةً﴾ رواه البيهقي بالاسناد الصحيح، لە سەردەمی ئیمامی(عمر‌ﷺ) لە مانگیڕەمەزاندا بیست ڕەکعەت تەڕاویحیان دەکرد.

ئینجا بزانە: واجبە لە گشت دوو ڕەکعەتێکدا نیـەتی تـەڕوایح، یـان شـەونوێژی ڕەمـەزان بێنێ‌و لە دوای تەحیات سەلام بداتەوە، واتە: ئەگەر لـە دوو ڕەکعـەت زیـاتر بـە یەکـەوە بکا تەڕاویحەکەی دروست نیە، چونکە بە پێچەوانەی ئەو شەرعەیە: کە لە پێغەمبەرەوەﷺ پێمان گەیشتوە.

وَلاَ حَصْرَ لِلنَّفْلِ الْمُطْلَقِ،

هـەروەها: لـەو ژمارەیـەی ڕابـردوو–بـە نیـەتی تـەڕاویح– زیـاتر دروسـت نیـە، تـەنها بۆ دانیشتووانی (مدینة)ی پیرۆز دروستە: سیو شەش ڕەکعـەت تـەڕاویح بکـەن، چـونکە ئەوان بە هۆی دراوسێیەتی پێغەمبـەرﷺ بـە شـەڕەفن، هـەروەك لـە سەرچـاوەکاندا ئـەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

دیسان بزانە: لە حەدیسێکیتری (صحیح)دا: هەشت ڕەکعەتیش ژمارەی تەڕوایح هـاتووە ﴿عـن جـابر‌ﷺ: صَـلَّى بِنـا رَسُـولُ اللهِﷺ فِـى رمضـانَ ثَمـانِ رَكْعـاتٍ ثُـمَّ أَوْتَـرَ﴾ رواه ابن خزيمة وابـن حبـان فـی صـحيحيهما، پێغەمبـەرﷺ لـە مـانگی ڕەمەزانـدا هەشـت ڕەکعەتی بە جەماعەت لەگەڵدا کردین، ئینجا وەتـری کـرد. بـەڵام وەڵامـی ئـەو حەدیسـە دراوەتەوە: کە دەگونجێ‌ پێغەمبەرﷺ لـە ماڵـەوەی بیسـت ڕەکعەتەکـەی تـەواو کردبـێ‌،

هەروەك لە (الشبراملسي)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، واتە: چونكە ژمارەی بیست، كرداری (صحابە)كانەو فەرموودەی گشت زانایانە، جگە لە ئیمام (مالك)، ئەو دەفەرمویێ: تەڕاویح سیوشەش ڕەكعەتە.

جا ئەی موسڵمانانیڕیزدار –ئەگەر تەڕاویح هەشت بێ، یان بیست بێ– تكایە: تەڕاویحی مانگی ڕەمەزان لە دەست مەدەو لەو بەرەكەتە خۆت بێبەش مەكە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: ﴿مَنْ قامَ رَمَضانَ إِيماناً وَاحْتِساباً غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك لە شەوانیڕەمەزاندا خواپەرستی بكا، باوەڕی پێ هەبێو پاداشی لە خوا بوێ، لە تاوانە بچووكەكانیڕابردووی دەبووردرێ.

﴿ سوننەتی بێناو ﴾

(وَلا حَصْرَ) هیچ گەمارۆیەك دانەندراوە (لِلنَّفْلِ الْمُطْلَقِ) بۆ سوننەتی بێناو، واتە: ئەو سوننەتەی كاتو هۆی نیە، لە شەرعدا ژمارەی بۆ دانەندراوەو ژمارەی ڕەكعەتەكانیشی دانەندراوە ﴿عن ثوبانﷺ: قال النَّبِيُّﷺ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِالسُّجُودِ لِلّهِ–تعالى– فَإنَّكَ لا تَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً اِلاّ رَفَعَكَ اللهُ بِها دَرَجَةً وحَطّ عَنْكَ بِها خَطِيئَةً﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ دەفەرمویێ: زۆر نوێژ بكە بۆ خوای گەورە، چونكە هەر سوجدەیەك بۆ خوا ببەی، خوای گەورە پلەیەكت بەرز دەكاتەوەو خراپەیەكیشت لێدەسرێتەوە.

كەوابو: ئەگەر حەز دەكا: ڕكعەتێك بكا، ئەگەر حەز دەكا: سەد، یان هەزار ڕەكعەت بكا، جیاوازی شەوێو ڕۆژێش نیە، بەڵام حەرامە: لەو پێنج كاتانەدا بیكا: كە نوێژیسوننەتیان تێدا حەرامە، هەروەك باسمان كرد، كەوابو: دروستە: ڕەكعەتێك بكاو تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە، هەروەك لە (المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

فَإنْ أَحْرَمَ بِأَكْثَرَ مِنْ رَكْعَةٍ فَلَهُ التَّشَهُّدُ فِى كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَفِى كُلِّ رَكْعَةٍ، قُلْتُ: اَلصَّحيحُ مَنْعُهُ فِى كُلِّ رَكْعَةٍ وَاللهُ أَعْلَمُ، وَإذَا نَوَى عَدَداً فَلَهُ أَنْ يَزِيدَ وَيَنْقُصَ بِشَرْطِ تَغْيِيرِ النِّيَّةِ قَبْلَهُما، وَإِلاَّ فَتَبْطلُ، فَلَوْ نَوَى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَامَ إِلى ثَالِثَةٍ سَهْواً فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ لِلزِّيَادةِ إنْ شاءَ.

هەروەها (فَإِنْ أَحْرَمَ بِأَكْثَرَ مِنْ رَكْعَةٍ) ئەگەر نیەتی هێنا لە ڕەكعەتێك زیاتر سوننەت بكا (فَلَهُ التَّشَهُّدُ فِى كُلِّ رَكْعَتَيْنِ) بۆی دروستە: لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا تەحیات بخوێنێو سەلامیش نەداتەوە، بەڵكو هەڵستێتەوە دوو ڕەكعەتیتریش بكا...هتد، ئینجا لە كۆتاییشدا تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە.

هەروەها دروستیشە: هیچ تەحیاتێك نەخوێنێ تا سوننەتەكە تەواو دەبێ، ئینجا لە كۆتایی كۆیڕەكعەتەكاندا تەحیاتێك بخوێنێو سەلام بداتەوە، واتە: لە كۆتایی گشت نوێژێكی

سونتەتدا –وەك نوێژی واجب– تەحیاتی ئاخیر ڕوكنێكی نوێژەو واجبە بخوێندرێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغني)دا فەرموویانە (وفِى كُلّ ركْعَة) لە گشت ڕەكعەتێكیشدا دروستە، بەلام (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەموێ (اَلصَّحِيح مَنْعُهُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: قەدەغەیەو دروست نیە (فِى كُلّ ركْعَةٍ) لە گشت ڕەكعەتێكدا تەحیات بخوێنێ‌و سەلامیش نەداتەوە (والله أعلم) چونكە ئەو جۆرە نوێژە لە شەرعدا نەهاتوە.

(وَإذا نَوَى عَدَداً) هەر كاتێك لە نوێژی سونتەتی بێناودا نیەتی ژمارەیەكی ڕەكعەتەكانی هێنا: وەك یەك، یان دوو، یان سێ، یان چوار...هتد، ئەوە (فَلَهُ أنْ يَزِيدَ) بۆی دروستە: لە ناو نوێژدا لە ژمارەی دیاركراو زیاتر بكاو (وَيَنْقُصَ) كەمتریش بكا، واتە: یەك ڕەكعەتەكە بكاتە دوو، یان دوو ڕەكعەتەكە بكاتە چوار، شەش، دە...هتد، یان چوار ڕەكعەتەكە بكاتەوە دوو، یان یەك (بِشَرْطِ تَغْيِيرِالنِّيَّةِ قَبْلَهُما) بەو مەرجەی لە ناو نوێژدا نیەتەكەی بگۆڕێ پێش زیدەكردن، یان كەمكردنەكە (وَإلاّ) بەلام ئەگەر لە پێشدا نیەتەكەی نەگۆڕی‌و بە بێنیەت بە قەسدی زیدە بكا، یان كەم بكا (فَتَبْطُلُ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، چونكە نیەتی بۆ نەهێناوە.

بەلام ئەگەر بەقەسدی نەبو، نوێژەكە بەتاڵ نابێ، بۆ وێنە: (فَلَوْ نَوَى ركْعَتَيْنِ) ئەگەر نیەتی دوو ڕەكعەت سونتەتی هێنا (ثُمَّ قامَ إلى ثالِثَةٍ سَهْواً) ئینجا بە سەهوو بۆ ڕەكعەتیسێیەم هەڵساوە (فَالأصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر ئەمەیە: (أنَّهُ يَقْعُدُ) واجبە یەكسەر بگەڕێتەوەو دانیشێ (ثُمَّ يَقُومُ لِلزِّيادَةِ) ئینجا هەڵبستێتەوە بۆ ڕەكعەت زیادەكە (إنْ شاءَ) ئەگەر حەز بكا لەو دوو ڕەكعەتە زیاتر بكا، ئینجا لە كۆتاییدا سونتەتە سوجدەی سەهوو ببا، بەلام ئەگەر حەزی نەكرد لە دوو ڕەكعەت زیاتر بكا، ئەو كاتە

قُلْتُ: نَفْلُ اللَّيْلِ أَفْضَلُ وَأَوسَطُهُ أَفْضَلُ ثُمَّ آخِرُهُ، وَأَنْ يُسَلِّمَ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَيُسَنُّ التَّهَجُّدُ،

كە گەڕاوە تەحیات دەخوێنێ‌و سەلام دەداتەوە، لە پێش سەلامدانەوەشدا سونتەتە سوجدەی سەهوو ببا.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتێكدا بوو: كە نیەتیژمارەی هێنابێ، بەلام ئەگەر نیەتی ژمارەی نەهێنا، وەك بڵێ: نیەتم وەیە نوێژێكی سونتەت بكەم ئەوە هەر چەندی حەز بكا كەم بێ، یان زۆر بێ، دروستە: بیكا، هەروەها دروستە: لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا تەحیات بخوێنێ‌و دروستە: نەشخوێنێ، هەورەها لەو حاڵەتەدا مەرج نیە بزانێ چەند ڕەكعەتی كردوە ، كەوابو: هەر كاتێك ویستی كۆتایی بە نوێژەكە بێنێ، واجبە تەحیاتی ئاخیر بخوێنێ، ئینجا سەلام بداتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە.

﴿ باسی (تَهَجُّد)و شەونوێژ ﴾

پێناسە: هەر نوێژێكی سوننەت لە شەوێدا بكرێ، پێی دەگوترێ: (صَلاةُاللّيْلِ) واتە: شەونوێژ، بەڵام (تَهَجُّد) بەو نوێژكردنە دەگوترێ: كە بە شەوێ لە دوای خەوتنو لە دوای كردنی نوێژیعیشادا بكرێ، جیاوازی نیە ئەو نوێژە: سوننەت بێ، یان واجب: وەك نوێژ قەزا كردنەوە، هەروەك لە حاشیەكانی (القليوبي)و (البجيرمي)و (الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە، كەواتە: گشت (تَهَجُّد)ێك شەونوێژیشی پێدەگوترێ، بەڵام گشت شەونوێژێك (تَهَجُّد)ی پێ ناگوترێ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (نَفْلُ اللّيْلِ) سوننەتە بێناوەكانی شەوێ (أفْضَلُ) خێریان گەورەترە لە سوننەتە بێناوەكانی ڕۆژێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَفْضَلُ الصّلاةِ بَعْدَالْفَرِيضَةِ صَلاةُ اللَّيْلِ﴾ رواه مسلم، گەورەترین نوێژ لە دوای نوێژیواجب شەونوێژە.

(وَأوْسَطُهُ) ناوەندیشەوێ ئەگەر بكرێتە سێ بەش (أفْضَلُ) خێری گەورەترە لە سەرەتاو ئاخیری شەوێ (ثُمَّ) ئینجا (آخِرُهُ) ئاخیری شەوێش خێری گەورەترە لە نیوەی یەكەمی شەوێ، ئەگەر بیكاتە دوو بەش.

(وَأنْ يُسَلِّمَ مِنْ كُلِّ رَكْعَتَيْنِ) ئەو كەسەی بە شەوێ، یان بە ڕۆژێ نوێژی سوننەت دەكا، سوننەتە: لە گشت دوو ڕەكعەتێكدا لە دوایتەحیات سەلام بداتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاةُاللَّيْلِ وَالنَّهارِ مَثْنَى مَثْنَى﴾ رواه أبوداود بإسنادصحيح، سوننەتەكانی شەوێو ڕۆژێ دوو دووە.

(وَيُسَنُّ التَّهَجُّدُ) سوننەتە (تَهَجُّد) بكا، واتە: بە شەو لە خەو هەڵسێو نوێژ بكا، چونكە پێغەمبەرﷺ بەردەوام كردویەتی، خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ﴾ بەشێكی شەوێ لە خەو هەڵسەو بۆ خۆت نوێژی زیاتر بۆ خوا بكە.

وَيُكْرَهُ قِيامُ كُلَّ اللَّيْلِ دَائِماً وَتَخْصِيصُ لَيْلَةِالْجُمُعَةِ بِقِيامٍ، وَتَرْكُ تَهَجُّدٍ اِعْتادَهُ، وَاللهُ أعْلَمُ.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا قامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَحْ صَلاتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ﴾ رواه مسلم، هەر كاتێك یەكێكتان بە شەو لە خەو هەڵسا بۆ (تَهَجُّد)كردن، با لە پێشدا بە دوو ڕەكعەتیسوك دەست بە نوێژ بكا.

(وَيُكْرَهُ) ناپەسندە (قِيامُ كُلِّ اللّيْلِ) بە شەوێ تا بەیانی نەخەوێ (دائماً) بە بەردەوامی، جا خواپەرستی بكا، یان نەیكا ﴿عن عبدالله بن عمرورضي الله عنهما: قالَ لِيالنَّبِيُّﷺ: أَلَمْ أُخْبَرْ: أَنَّكَ تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ النَّهَارَ؟ قُلْتُ: إنِّى أَفْعَلُ ذلِكَ. قالَ: فَإنَّكَ إنْ فَعَلْتَ ذلِكَ هَجَمْتَ عَيْنُكَ وَنَفِهَتْ نَفْسُكَ، وَإنَّ لِنَفْسِكَ حَقٌّ وَلأَهْلِكَ حَقٌّ، فَصُمْ وَأَفطِرْ وَقُمْ وَنَمْ﴾ رواه الشيخان، ئەدی پێیان نەگوتم: تۆ بە شەوێ تا بەیانی ناخەویو بە ڕۆژیش بەڕۆژوو دەبی؟ گوتم: بەڵێ وا دەكەم. فەمووی: ئەگەر بەردەوام وا بكەی، چاوت

بێهێز دەبێو گیانت ماندوو دەبێ، گیانت مافی لە سەر تۆ هەیەو ژنەکەشت مافی لە سەر تۆ هەیە، کەوابو: هەندێ ڕۆژ بەڕۆژوو بەو هەندێکیش بەڕۆژوو مەبە، بەشێکیشەوێ بخەوەو بەشێکیشی هەڵسە شەونوێژ بکە.

کەواتە: ئەگەر بەردەوام نەبو لە سەر نەخەوتنی شەوێ تا بەیانی، ئەو کاتە ناپەسند نیە، چونکە بێهێز نابێو مافی خۆیو ژنەکەی پێ دەدرێ، هەروەك سوننەتە: دە شەوەکەی ئاخیری ڕەمەزان تا بەیانی نەخەوێو خواپەرستی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرمویانە، چونکە لە (بخاری)دا هاتوە.

(وَتَخْصيصُ لَيْلَةِالْجُمُعَةِ بِقِيامٍ) هەروەها ناپەسندە بە تایبەتی تەنها لە شەویجومعەدا شەونوێژ بکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاتَخُصّوُا لَيْلَةَالْجُمُعَةِ بِقِيامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيالِي﴾ رواه مسلم، تەنها شەویهەینی لە نێوان شەوەکاندا تایبەت مەکەن بە نوێژکردن. واتە: ئەگەر تایبەتیەکە بە نوێژکردن نەبو، بەڵکو بە شتێکیتر بوو: وەك سەلاوات لێدان لە سەر پێغەمبەرﷺ ئەو کاتە ناپەسەند نیە، چونکە سەلاوات لێدان لە شەویجومعەدا سوننەتە، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەموویانەو، لە حەدیسی(صحيح)دا بەڵگەی هەیە.

(وَتَرْكُ تَهَجُّدٍ) هەروەها ناپەسەندە واز لە (تهجد)ێك بێنێ: کە (اِعْتادَهُ) کردبێتیە پیشەی خۆی (والله أعْلَم) پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿يا عَبْدَالله لا تَكُنْ مِثْلَ فُلانٍ كان يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيامَ اللَّيْلِ﴾ رواه الشيخان، ئەی (عبدالله) وەك فلانکەس نەکەی: کاتیخۆی شەونوێژی دەکرد، جا وازی لە شەونوێژ هێنا.

کەوابو: هەر ئەوەندە شەونوێژە بکاتە پیشەی خۆی: کە بتوانێ لە سەری بەردەوام بێ، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ مِنَ الأَعْمالِ ماتُطِيقُونَ فَإِنَّ اللهَ لايَمَلُّ حَتّى تَمَلُّوا

....

وَإِنّ أَحَبَّ الأَعْمالِ إِلىاللهِ–تعالى– مادُووِمَ عَلَيْهِ وَإِنْ قَلَّ﴾ رواه الشيخان واللفظ لمسلم، هەر ئەوەندە کردەوانە بکەنە پیشەی خۆتان: کە بتوانن لە سەری بەردەوام بن، چونکە خوای گەورە خێری کردەوەکانتان لێنابڕێ تا ئێوە واز دێنن، خۆشەویستترینیکردەوەکان لە لای خوایگەورە ئەو کردەوەیە: بە بەردەوامی بکرێ هەر چەند کەمیش بێ.

کەوابو: ئەی موسڵمانیڕێزدار، ئەو هەلە لەدەست خۆت مەدەو بە شەو لە خەو هەڵسەو شەونوێژ بکە، هەر چەند تەنها دوو ڕەکعەتیش بێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿عَلَيْكُمْ بِقِيامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئاتِ ومَنْهاةٌ عَنِ ٱلأثْمِ وَمَطْرَدَةٌ لِلدّاءِ عَنِ الْجَسَدِ﴾ رواه أحمد وغيره قال العزيزى هو حديث صحيح،

شـــەونوێژ بکـــەن، چـــونکە شـــەونوێژ پیشـــەی پیاوچـــاکانی پـــێش ئێوەیـــەو شـــەونوێژ لە خوای خۆتان نزیکتان دەکاتەوەو تاوانەکانتان دادەپۆشیێو گوناهتان لیێقەدەغە دەکاو دەرد لە لاشەتان دەردەکا.

ئینجا بزانە: درێژکردنەوەی نوێژ: بە خوێندنی قورئان لە دوای فاتیحە، خێری گەورەترە لە زۆر نوێژکردن، هەروەها-جگە لە نوێژکردنیش- دوعـاکردنو (أسْـتَغْفِرُالله) زۆر خێـرە لـە گشت کاتێکیشەویێدا، بە تایبەتی لە کاتی(سَحَر)=بەرەبەیاندا خێری گەورەترە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە، خوای گەورە دەفەرمویێ: ﴿كانُوا قَلِيلاً مِنَ اللَّيْلِ مايَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾ پیاوچـاکە لەخواترسـەکان بـە شـەویێ کـەم دەخەوتنو شەونوێژیان دەکردو لە کاتی بەرەبەیاندا تکـای لیێخۆشـبوونی گوناهـەکانیان لەخوا دەکردو دەیانگوت: (أسْتَغْفِرَالله).

جا ئەگەر نەگونجا دەستنوێژ بگریو شەونوێژ بکەی، ڕوو لە قبیلە خۆت بە زیکـرو دوعـا خەریك بکە، تاکو بە ڕەحمـی خـوای گـەورە لـە پـۆلی خواپەرستانیشـەویێ بنووسـرییێی، هەروەك لە (إحياء علوم الدين)دا فەموویەتی.

﴿ پاشکۆ: دەربارەی چەند سوننەتێکیتر ﴾

ئینجا بزانە: چـەند سـوننەتێکیتر مـاوە، جەماعـەتیان تـیێدا سـوننەت نیـە، لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا گوتراون، ئێمەش هەندێکیان دەهێنین:

یەکەم: (صَلاةُالأِسْتِخارَة): داواکردنی کارەکەی باشتر، هەر کەسێك دوو دڵ بوو، ئایا ئەم کارە حەڵاڵ بکا، یان نا، با دوو ڕەکعەت سوننەت بکا، بە نیەتی (صَلاةُالإسْتِخارَة)، ئینجا لە دوایسەلامدانەوە، ئـەم دوعایـە بکـا: ﴿أَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاّمُ الْغُيُوبِ، أَللَّهُمَّ

....

إنْ كُنْـتَ تَعْلَـمُ أَنَّ هـذاالأَمْرَ(...) خَيْـرٌ لِـي فِـي دِينِـي وَدُنْيـايَ وَمَعاشِـي وَعاقِبَـةِ أَمْـرِى-عاجِلِهِ وَآجِلِهِ- فَاقْـدُرْهُ لِـي وَيَسِّـرْهُ لِـي ثُـمَّ بـارِكْ لِـي فِيـهِ، أَللَّهُـمَّ وَإِنْ كُنْـتَ تَعْلَـمُ أَنَّ هـذا الأَمْـرَ(...) شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَدُنْيايَ وَمَعاشِي وَعاقبةِ أَمْرِى-عاجِلِهِ وَآجِلِهِ- فَاصْرِفْهُ عَنِّى وَاصْرِفْنِى عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِى بِهِ﴾ رواه البخاري.

ئینجا بزانە: لە شوێنی دوو کەوانەکاندا ناوی کارەکە دەهێنیێ، جا لە دوای دووعایەکە دڵی بۆ کام لا ڕۆیشت ئەو لایە دەکا، هەروەها بزانە: بۆ کردنـی کـاری (واجـب)، یـان (سُـنَّة)، هەروەها بۆ نەکردنی کاری (حَرام)، یان (مَكْرُوه)، نوێژی (إستخارة) ناکرێو سوننەت نیە، هەروەك لە (فتح الباری)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: (صَلاَةُالتَّسْبِيحِ)، هەرچەند حەدیسـەکەی بێهێـزە، بـەڵام چـونکە لـە زۆر ڕێگـەوە هـاتووە، بووەتـە (حَسَنٌ لِكَثْـرَةِ طُرُقِـهِ)، هـەروەك لـە (تُحْفَـةَ)دا فەرموویـەتی، کەواتـە: حەدیسەکە ڕەفتاری پێدەکرێ، جا ئەو نوێژە چوار ڕەکعەتە: بە یەك سەلام، یان بە دوو سەلام، بە نیەتی(صَلاَةُالتَّسْبِيح) نوێژەکە دادەبەستێ، ئینجا لە دوای خوێندنی فاتیحـەو سـوڕەت پـانزە جـار دەڵـێ: (سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلاإلهَ إلاّاللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ). ئینجا لـە ڕوکووعدا دە جاریتریش دەیڵێ، ئینجا لە ڕوکووع هەڵدەستێتەوەو دەجاریتر دەیڵـێ، ئینجا لە سوجدەیەکەمدا دەجاریتر دەیڵێو لە دانیشتنی نێوان سـوجدەکاندا دە جـار دەیڵـێو لـە سـوجدەیدووەمدا دە جـار دەیڵـێو لـە دوای سـوجدەیدووەم بـۆ (جِلْسَـةُ الإِسْتِراحَة)، یان بۆ تەحیات دادەنیشێو دە جار دەیڵێ، ئەوە دەکاتە حەفتاو پێنج، ئینجا هەڵدەستێتەوەو لە ڕەکعەتی دووەمو سێیەمو چوارەم بە هەمان ژمـارە دەیڵێتـەوە، تـا سێسەدجار تەواو دەبێ، هەروەها بە شێوەیەکیتریش دروستە: وەك لە پێش فاتیحـەدا پانزە جار بیڵێو لە دوای فاتیحەو سوڕەتیش دە جار، واتە: لە دوای سوجدەی دووەم لە (جِـلْسَةُ الإِسْتِراحَة)دا هیچ جارێك نەیڵێ.

سێیەم: (سُنَّةُالْقَتْلِ)، هەر کاتێك ویسترا بکوژرێ: بە هەق، یان بە ناهەق- ئەگەر مـاوەی هـەبو- سـوننەتە دوو ڕەکعـەت بکـا، بـە نیـەتی سـوننەتی(الْقَتْـل)=کوشـتن، هـەروەك (خُبَيْب) لە سەردەمی پێغەمبـەرﷺ لـە (مکة)دا کـردی لـەو کاتـەی کافرەکـان بردیـان بیکوژن، هەروەك لە (بخاري)دا گێڕدراوەتەوە.

چوارەم: (صَلاَةُالتَّوْبَة)، هەر کاتێك گوناهێکی کردو ویستی تۆبە بکا، دەستنوێژ دەگرێو دوو ڕەکعەت بە نیەتی(صَلاَةُالتَّوْبَة) دەکاو لە دوای سەلامدانەوە دەست بـە (أَسْـتَغْفِرُالله) دەکـا، خوای گەورە دەیبورێ، هەروەك لە (ترمذی)و (ابن ماجه)دا (بسند حسن) گێڕدراوەتەوە.

(كِتابُ صَلاةِ الْجَماعَةِ)

هِيَ فِىالْفَرَائِضِ غَيْرِ الْجُمُعَةِ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ، وَقِيلَ فَرضُ كِفايَةٍ لِلرِّجالِ

پێنجەم: (سُنَّةُ السَّفَرِ)، کاتی چوونە سەفەر لە ماڵەوەدا، کاتی گەڕانەوەش لـە مزگەوتـدا دوو ڕەکعـەت بـە نیـەتی(سُنَّةُالسَّـفَر) دەکـا، هـەروەك لـە پاشـکۆی (صَلاَةُالْمُسـَافِر)دا بە بەڵگەوە ڕوونیان دەکەینەوە، إن شاءالله تعالى.

شەشەم: دوو ڕەکعەت بە نیەتی بووك گواستنەوە، هەم بۆ بووكو هەم بۆ زاوا لە پێش بـە زاوابووندا سوننەتن.

حەفتـەم: (صَـلاَةُالأَوّابِينَ)، لـە نێـوان مـەغریبو عیشـادا، لای کـەمی چـوار، یـان شـەش

ڕەکعەتە، لای زۆری بیست ڕەکعەتە بە نیەتی(صَلَاةُ الأوَّابِينَ). ئینجا بزانە (صَلَاةُ الأوَّابِينَ) هەم بە (صلاةالضّحی): چێشتەنوێژیش دەگوترێ.

هەشتەم: (صَلَاةُالإِشْراق)، کاتێك ڕۆژ بە قەد ڕمێك بەرز بۆوە، دوو ڕەکعەت بە نیەتی (سُنَّةُالإِشْراق) سوننەتە، ئینجا بزانە: ئەمەیان جگە لە (صَلَاةُالضُّحَى)یە.

جا بزانە: لەو سوننەتانەیڕابردوودا لە دوای فاتیحە: لە ڕەکعەتی یەکەمدا سورەتی (قُلْ یاأَیُّهاالْکافِرُون)و لە دووەمدا (قُلْ هُوَاللّهُ أَحَدٌ) سوننەتە.

بەڵام **ئاگاداربە:** (صَلَاةُالرَّغائِبِ): کە دوانزە ڕەکعەتە لە شەوی یەکەم جومعەی مانگی (رَجَب)دا دەکرێو هەم نوێژی شەوبەرات: کە سەد ڕەکعەتە لە شەوی نیوەی شەعباندا دەکرێ، هەردووکیان (بِدْعَة)یەکی ناشیرنن‌و حەدیسەکانیشیان درۆنەو ڕاست نینە، کەوابو: لە هەر کتێبێکدا نووسرابن، پێی هەڵمەخەڵەتێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، والله اعلم.

﴿ کِتابُ صَلاةِ الْجَماعَةِ: **پەرتووکی نوێژی جەماعەت** ﴾

(هِيَ) جەماعەت کردن (فیالْفَرائِض) لە هەر پێنج نوێژە واجبەکاندا—(غَیْرَالْجُمُعَةِ) جگە لە نوێژیجومعە— (سُنَّةٌ مُؤَکَّدَةٌ) سوننەتێکی(مُؤَکَّدة) زۆر خێرە، چونکە پێغەمبەرﷺ بەردەوام کردویەتیو هەم دەشفەرموێ: ﴿صَلَاةُ الْجَماعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَرْدِ بِسَبْعٍ وَعِشْرِینَ دَرَجَةً﴾ رواه الشیخان، نوێژی بەجەماعەت خێری گەورەترە لە نوێژی بەتەنها: بە بیستو حەفت پلە.

(وَقِیلَ) لە فەرموودەیەکدا کە بە ڕاستتر دانراوە: (فَرْضُ کِفایَةٍ لِلرِّجَالِ) نوێژی بە جەماعەت (فَرْضُ الْکِفایَة)یە بۆ پیاوان، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْیَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاَتُقَامُ فِیهِمُ الصَّلاةُ إلاّاسْتَحْوَذَ عَلَیْهِمُ الشَّیْطَانُ، فَعَلَیْكَ بِالْجَماعَةِ فَإنَّما یَأْکُلُ الذِّئْبُ فَتَجِبُ بِحَیْثُ یَظْهَرُ الشِّعارُ فِالْقَرْیَةِ فَإِن اِمْتَنَعُوا کُلُّهُمْ قُوتِلُوا، وَلاَ یَتَأَکَّدُ النَّدْبُ لِلنِّسَاءِ تَأَکُّدَهُ لِلرِّجَالِ فِالْأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنصُوصُ أَنَّهاَ فَرْضُ کِفایَةٍ

مِنَ الْغَنَمِ الْقَاصِیَةَ﴾ رواه أبوداود والنسائي بإسناد صحیح، لە هەر دێیەكو لە هەر هۆبە ڕەشماڵێکدا سێ پیاو هەبنو نوێژی بە جەماعەت نەکرێ، شەیتان زاڵ دەبێ بە سەریاندا، کەوابو: هەر لەگەڵ جەماعەت دا بە، چونکە گورگ مەڕی بە تەنها دەخوا.

ئینجا کە جەماعەت بۆ پیاوان (فَرْض الْکِفایَة)بێ (فَتَجِبُ) واجبە: جەماعەت بکرێ لە هەر پێنج نوێژەکاندا (بِحَیْثُ) بە شێوەیەکی وەها: کە (یَظْهَرُ الشّعارُ) دروشمی جەماعەت ئاشکرا ببێ (فِیالْقَرْیَةِ) لە شوێنێکی دێیەکەدا ئەگەر بچوك بێ، بەڵام ئەگەر دێیەکە، یان

هۆیە ڕەشماڵەکە گەورە بون، یان شوێنەکە شار بو، ئەو کاتە واجبە: لە چەند شوێنێکدا جەماعەت بکرێو لە گشت شوێنێکدا بە شێوەیەکی وەها دروشمەکەی ئاشکرا ببێ: هەر کەسێك بیەوێ جەماعەت بکا بتوانێ بە بێماندووبوونێکی زۆر بگاتە شوێنەکە.
کەوابو: ئەگەر لە ناو بازاڕدا، یان لە ناو ماڵێکدا جەماعەت کرا، پێویستە: بە شێوەیەکی وەها دەرگاکان بکرێنەوە: کە هیچ کەسێك شەرم نەکا بچێتە ژوورەوە، هەروەك لە (تُحْفَة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
ئینجا (فَإِنْ اِمْتَنَعُوا كُلُّهُمْ) ئەگەر خەڵکی دێیەکە، یان گەڕەکەکە، گشتیان ڕێك کەوتن جەماعەت نەکەن (قُوتِلُوا) لە لایەن پێشەوایئیسلام، یان جێگرەکەی جەنگیان لەگەڵ دەکرێ، تا تۆبە دەکەنو بە ئاشکرایی جەماعەت دەکەن، کەواتە: ئەگەر ڕێککەوتنەکەیان لە سەر جەماعەت نەکردن بە گشتی نەبو، بەڵکو چینێکی کەم لە گشت شوێنێکدا جەماعەتیان دەکردو دروشمەکەشیان ئاشکرا دەکرد، ئەوە جەماعەتەکە بە ئەوان پێك دێو تاوانیش لە سەر خەڵکیتر لادەچێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
ئینجا بزانە: جەماعەت بۆئافرەتان هیچ کاتێك نە (فَرْضُ الْعَيْن)و نە (فَرْضُ الْكِفاَيَة)ش نیە، بەڵکو سوننەتە، جا لەگەڵ ئەوەشدا (وَلاَ يَتَأَكَّدُ النَّدْبُ لِلنِّساءِ) ئەوەندە بە گرنگی داوای جەماعەت لە ئافرەتان ناکرێ (تَأَكُّدَهُ لِلرِّجَالِ) وەك بە گرنگی داوا لە پیاوان دەکرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەر چەندەش بڵێین بۆ پیاوان سوننەتە، کەوابو: جەماعەت نەکردن بۆ ئافرەتان ناپەسندیش نیە.
(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەققی فەرموودەیڕاستتر کە ئیمامی(شافیعی)ش فەرموویەتی (أَنَّها فَرْضُ كِفاَيَةٍ) جەماعەت (فَرْضُ الْكِفايَة)یە، لە هەر پێنج نوێژەکاندا –جگە لە جومعە– لە سەر پیاوانی بالغ و ئازادو نیشتەجێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

وَقِيلَ فَرْضُ عَيْنٍ، وَاللهُ أَعْلَمُ. وَفِي الْمَسْجِدِ لِغَيْرِ الْمَرْأَةِ أَفْضَلُ،

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (فَرْضُ عَيْنٍ) جەماعەت لە سەر پیاوان (فَرْضُ الْعَيْنَ)ەو واجبە: گشت پیاوێك بیکا، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِيَ بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلي قَوْمٍ لاَيَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بِيُوتَهُمْ بِالنَّارِ﴾ رواه الشيخان، ویستم فەرمان بدەم ئیقامەتینوێژ بکرێ، ئینجا فەرمان بدەم پیاوێك جەماعەت بۆ خەڵکی بکا، ئینجا منیش چەند پیاوێك لە گەڵ خۆم ببەم–کە باوەشە داریان پێبێ–و بچم ماڵی

ئەو کەسانە بە ئاگر بسوتێنم: کە نایەن نوێژ بەجەماعەت بکەن.
جا بزانە: وەڵامی ئەو فەرموودەیە وەها دراوەتەوە: کە ئەو حەدیسە دەربارەی(مُـنَافِق)=دوو ڕووەکان گوتراوە، کەوابو: فەرموودەی (فَرْضُ الْكِفَايَةِ) ڕاسترە (وَاللهُ أَعْلَم).
دیسان بزانە: جەماعەت لە نوێژی جومعەدا (فَرْضُ الْعَيْنِ)ەو لە چەند نوێژێکی سوننەتیشدا سوننەتە، هەروەك باسمان کرد، بەڵام لەو نوێژە واجبانەی قـەزا دەکرێنـەوە، جەماعـەت سوننەت نیە، بەڵکو دروستەو نەکردنی خێرتـرە، تـەنها لـە حاڵەتێکدا سـوننەتە: ئەگـەر نوێژەکەی‌ئیمام‌و نوێژەکەی‌مەئمووم هەردووکی قەزا بنو لە یـەك جـۆریش بـن، هـەروەك مسلم و أبوداود گێڕاویەتیانەوە: کە ﴿پێغەمبەرﷺ و (صحابة)ﷺ نوێژی‌سبەینێیان بـە جەماعـەت قـەزا کـردەوە﴾. هـەروەك لـە قەزاکردنـەوەی نوێـژی واجـب‌و سـوننەتدا حەدیسەکانمان ڕوون کردنەوە، کەوابو: ئەگەر نوێژەکان یەك جۆر نەبون، یان یـەکێکیان قەزا نەبو، ئەو کاتە بە تەنهایی قەزا بکرێنەوە خێرترە.
هەروەها جەماعەت بۆ منـداڵی فامیـدەش سـوننەتە، بـەڵام واجبـە: سەرپەرشـتکارەکەی فەرمانی پێ‌بکا: بچێتە مزگەوت‌و جەماعەت، تاکو خووی پێوە بگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.
(وَفِي‌الْمَسْجِدِ) جەماعەت کردن لە مزگەوتدا-(لِغَيْرِ الْمَـرْأَةِ) جگـە بـۆ ئـافرەت- (أَفْضَـلُ) خێری گەورەترە لە جەماعەت کردن لە شوێنەکانی‌تردا، کەواتە: جگە لە مزگەوت لە هەر شوێنێکی‌تردا جەماعەت بکا، خێری جەماعەت-کە بیست‌و حەفت پلەیە- دێتەجێ: وەك لە ماڵەوەی‌دا جەماعەت بۆ ژن و منداڵەکانی بکا، هەروەك لە (نهاية)و(مغني)دا فەرموویانە، بـەڵام خێـری مزگـەوتی لـە دەسـت دەچـێ، چـونکە پێغەمبـەرﷺ بـە زۆری لـە مزگەوتـدا جەماعـــەتی کـــردووەو هـــەم دەشـــفەرموێ: ﴿أَفْضَـلُ صَـلاَةِالْمَرْءِ فِيبَيْتِـهِ إِلاَّالْمَكْتُوبَـةَ﴾ رواه الشيخان، خێرترین نوێژی مرۆڤ ئەو نوێژەیە: لە ماڵەوەی‌دا بیکا، تەنها نوێژی‌واجب نەبێ، واتە: ئەو لە مزگەوتدا خێرترە.
وَماَ كَثُرَ جَمْعُهُ أَفْضَلُ إِلاَّ لِبِدْعَةٍ إِمامِهِ

ئینجا بزانە: ئەگەر پیاوێك ڕوویشتبا مزگەوت، دانیشتووانی‌ماڵەوەی بـە تـەنهایی نوێـژیان دەکرد، بەڵام ئەگەر لە ماڵەوەی‌ـدا بمابـاوە، جەماعـەتیان لەگـەڵ دەکـرد، ئـەو کاتـە لـە ماڵەوەی‌دا جەماعەتیان بۆ بکا خێرترە لە چوونە مزگەوت، هەروەها ئەگەر لە ماڵەوەی‌دا جەماعەت دەکراو لە مزگەوتدا نەدەکرا، دیسان لە ماڵەوەی‌دا خێرترە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە.
هەروەها بۆ ئافرەت لە ماڵەوەی‌دا خێرترە-نەك لە مزگەوتـدا- پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ﴾ رواه‌أبوداود بسندصحيح، ئافرتـەکانتان

قەدەغە مەکەن لە مزگەوتەکان، بەڵام لە ماڵەوەیاندا نوێژ بکەن خێرترە.

ئینجا بزانە: هەر بەبەڵگەی ئەم حەدیسە، بە بێئیزنی (وَلِي)، واتە: سەرپەرشتکار –وەك باوك و برا– یان بە بێئیزنیمێرد، حەرامە: ئافرەت برواتە مزگەوت، هەروەها ئەگەر مەترسی لە ئافرەتەکە بکرێ، هەر حەرامە، بەڵام ئەگەر مێرد، یان سەرپەرشتکار ئیزنی بدا، ئەو کاتەش بە بەرگی جوان و بۆنیخۆشو هەم ئەو ئافرەتەی حەزی لێدەکرێ بۆ گشتیان ناپەسندە برۆنە جەماعەتیمزگەوت، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: لای کەمی جەماعەت دوو کەسن: یەکێکیان ببێتە ئیمام پێشنوێژی بکا، یەکێکیشان ببێتە مەئموم شوێنی بکەوێ، واتە: خێری بیستو حەفت پلەیان بۆ دەنووسرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

بەڵام (وَمَا كَثُرَ جَمْعُهُ) هەر شوێنێك کۆمەڵی خەڵکی لە جەماعەتدا زۆرتر بێ (أَفْضَلُ) خێری گەورەترە: لەو شوێنەی کۆمەڵی خەڵکی لە جەماعەتدا کەمتر بێ، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿صَلاةُالرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مع الرَّجُلِ، وَماَ كَانَ أَكْثَرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلىاللهِ عَزَّ وَجَلَّ﴾رواه أبوداود وصححه إبن حبان وإبن خزيمة، نوێژی بە جەماعەت لە گەڵ یەك پیاودا خێری زیاترە لە نوێژی بە تەنهایی، نوێژی بە جەماعەت لەگەڵ دوو پیاودا خێری زیاترە لە هی لەگەڵ یەك پیاودا، هەر جەماعەتێك کۆمەڵی زۆرتر بێ، ئەو لای خوایگەورە خۆشەویستترە.

کەوابو جەماعەتی مزگەوتیقەرەباڵغتر خێری گەورەترە لە مزگەوتێکیکەمتر، هەروەها لە شوێنێکیقەرەباڵغتریش خێری زیاترە لە شوێنێکیکەمتر، بەڵام جەماعەتی کۆمەڵ کەم لە مزگەوتدا خێری گەورەترە: لە جەماعەتی کۆمەڵ زۆرترو قەرەباڵغتر لە شوێنێکیتردا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانەو لە پێش ئێرەشدا ڕوون کراوە.

(إلاّ) تەنها لە دوو حاڵەتدا جەماعەتی مزگەوتیقەرەباڵغتر خێرتر نیە، یەکەم: (لِبِدْعَةِ إمامِه) بە هۆی بیدعەکاری ئیمامی مزگەوتەکە: وەك لە کۆمەڵێکی (أَهْلِ الْبِدْعَةِ) بێ، یان أَوْ تَعَطُّلِ مَسْجِدٍ قَرِيبٍ لِغَيْبَتِهِ، وَإِدْرَاكُ تَكْبِيرَةِ الإِحْرَامِ فَضِيلَةٌ، وَإِنَّماَ تَحْصُلُ بِأَلاِشْتِغَالِ بِالتَّحَرُّمِ عَقِبَ تَحَرُّمِ إِمامِهِ وَقِيلَ بِإِدْرَاكِ بَعْضِ الْقِياَمِ وَقِيلَ بِأَوَّلِ رُكُوعٍ، وَالصَّحِيحُ إِدْرَاكُ الْجَماَعَةِ ماَ لَمْ يُسَلِّمْ،

(فَاسِق)= گوناهکار بێ، یان مەرجێك، یان ڕوکنێکی نوێژ بە واجب نەزانێ، ئەو کاتە مزگەوتی کۆمەڵ کەم خێرترە، بەڵکو بە تەنهاییش نوێژ بکا خێرترە نەوەك لە پشت ئەو جۆرە ئیمامە بیکا، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا فەرموویانە.

دووەم: (أَوْ تَعَطُّلِ مَسْجِدٍ قَرِيبٍ) یان مزگەوتێکی نزیك، یان دوور جەماعەتی تێدا نەکرێ (لِغَيْبَتِهِ) بە هۆی دیارنەبوونی ئەو کەسە، وەك پیاوماقوڵێك بێ، یان باوەڕ

پێکراوێك بێ، یان هەر ئیمامی مزگەوتەکە بێ، ئەو کاتەش جەماعەت لەم مزگەوتەدا خێرترە، هەر چەند کۆمەڵەکەشی کەم بێ.

(وَإِدْرَاكُ تَكْبِيرَةِالإِحْرَامِ) وێڕاکەیشتنی(الله أکبر)ی نوێژدابەستن لەگەڵ ئیمامدا (فَضِيلَةٌ) خێرێکی گەورەیەو فەرمانی پێکراوە (وَإِنَّماَ تَحْصُلُ) ئەو خێرەش تەنها ئەوها وەدەست دێ: (بِالأِشْتِغاَلِ بِالتَّحرُّمِ) کە ئامادەی (الله أکبر)ی ئیمامەکەی بێو بە خۆیشی خۆی خەریك بکا بە نوێژدابەستن (عَقِبَ تَحَرُّمِ إِمَامِهِ) یەکسەر لە دوای تەواوبوونی (الله اکبر)ی نوێژدابەستنی ئیمامەکەی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّماَ جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا﴾ رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە داندراوە: تا شوێنی بکەون، جا هەر کاتێك (أللهاكبر)ی گوت، ئێوەش یەکسەر (ألله أکبر) بڵێن. واتە: یەکسەریەکە لە پیتی (فَ) وەردەگیرێ (وَ قِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: خێرەکەی دەست دەکەوێ (بِإِدْرَاكِ بَعْضِ الْقِيامِ) بەوەی بگاتە بەشێکی ڕاوەستانی ئیمام، واتە: پێش چوونە ڕوکووع (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزیتردا: خێرەکە دەست دەکەوێ (بِأَوَّلِ رُكُوعٍ) بەوەی بگاتە ڕوکووعی ڕەکعەتییەکەم.

ئینجا بزانە: ئەو فەرموودانەیڕابردوو، دەربارەی خێرە هەرە گەورەکەی جەماعەت بون، بەڵام دەربارەی خودیجەماعەت (وَالصَّحِيح) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: (إِدْرَاكُ الْجَمَاعَةِ) دەگاتە جەماعەتو خێری دەگاتێ کە لە پشت ئیمام نوێژ داببەستێ (مَالَمْ يُسَلِّمْ) لە ماوەیەکی وەهادا: کە ئیمام سەلامییەکەمی نەدابێتەوە، واتە: ئەگەر لە پێش سەلامدانەوەی یەکەمیئیمام، نوێژ داببستێ، خێری جەماعەتی بۆ دەنووسرێ، بەڵام خێرەکەی ناگاتە خێرە گەورەکەی ئەو کەسەی لە سەرەتای جەماعەتەوە تاکۆتاییەکەی لەگەڵدا بووە، بۆیێ زانایان فەرموویانە: ئەگەر مرۆڤ گەیشتە بەشێکی جەماعەتێكو لە هەمان کاتیشدا دەگونجا جەماعەتێکیتر بکرێو بگاتە سەرەتای جەماعەتەکە، ئەو کاتە

وَلْيُخَفِّفِ ٱلإِمَامُ مَعَ فِعْلِ ٱلأَبْعاَضِ وَالْهَيْئاتِ إِلاَ أَنْ يَرْضَى بِتَطْوِيلِهِ مَحْصُورُونَ، وَيُكْرَهُ التَّطْوِيلُ لِيَلْحَقَ آخَرُونَ، وَلَوْ أَحَسَّ فِالرُّكُوعِ أَوِ التَّشَهُّدِ ٱلأَخِيرِ بِدَاخِلٍ لَمْ يُكْرَهْ إِنْتظَارُهُ فِى ٱلأَظْهَرِ إِنْ لَمْ يُباَلِغْ فيهِ وَلَمْ يَفْرُقْ

چاوەڕوانی جەماعەتەکەیتر بکا خێرترە، تاکو بە تەواوی خێرە گەورەکەی بۆ بنووسرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلْيُخَفِّفِ ٱلإِمَامُ) سوننەتە: ئیمام نوێژەکەی بە سووکی بکا (مَعَ فِعْلِ ٱلأَبْعَاضِ)–لە گەڵ ئەوەش کە بە سووکی دەیکا– ئەو سوننەتانەش بکا: کە ئەندامێکینوێژنو (وَالْهَيْئاتِ) هەم سوننەتەکانیتری نوێژیش بکا: وەك سوڕەتی دوای(فاتِحَة)و سێ جار سێ جار

تەسبیحاتو ...هتد، بە شێوەیەکی وەها: بە لایە کەمەکە واز نەهێنێ و لایە تەواوەکەش هەمووی نەکا، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا أَمَّ أَحَدُكُمُ النَّاسَ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ فِيهِمُ الصَّغِيرَ وَالْكَبِيرَ وَالضَّعِيفَ وَذَاالْحَاجَةِ، وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شاءَ﴾رواه الشيخان، هەر کاتێك یەکێکتان ئیمامەتی بۆ خەڵك کرد، با نوێژەکە بە سووکی بکا، چونکە لەو خەڵکەدا بچوك هەیەو پیر هەیەو بێهێز هەیەو خاوەن ئیشو کار هەیە، هەر کاتێکیش بە تەنهایی نوێژی کرد، چۆن حەز دەکا با نوێژەکە بکا.

(إِلاَّأَنْ يَرْضَى بِتَطْوِيلِهِ مَحْصُورُونَ) مەگەر کۆمەڵە مەئموومێکیدیارکراو، بە درێژکردنەکەی ڕازی بن و–بەو مەرجەش– لە شوێنێکی وەهادا نوێژ بکەن: کەسیتر نێتە گەڵیانو کۆیلەو ژنی بەمێردو کارکەری بەکرێگیراویشیان لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە سوننەتە نوێژەکە درێژ بکا، بەڵام ئەگەر مەرجێك لەو مەرجانە نەبو، ئەو کاتە ناپەسندە نوێژەکە درێژ بکا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَيُكْرَهُ) بۆ ئیمامیںوێژ ناپەسندە (التَّطْوِيلُ) نوێژەکە درێژ بکا (لِيَلْحَقَ آخَرُونَ) تاکو خەڵکیتر بگاتە جەماعەت، هەر چەند خەڵکەکەش عادەتی وەهابێ: لە دوایئیقامەتکردن کۆمەڵ کۆمەڵ بێنە جەماعەت، هەروەها ئەگەر کاتی نوێژدابەستن هاتبو و کۆمەڵێکیکەم ئامادە بون، ئەو کاتەش سوننەتە: لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا جەماعەت بکاو چاوەڕوانی زۆربوونی جەماعەت نەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرمویانەو، لە پاشکۆی بانگدا بە بەڵگەوە ڕوونمان کردەوە.

بەڵام (وَلَوْ أَحَسَّ) ئەگەر ئیمام هەستی کرد (فِيالرُّكُوعِ أَوِ التَّشَهُّدِالأَخِيرِ) لە کاتی ڕوکووع برددنا، یان لە تەحیاتیئاخیردا (بِدَاخِلٍ) یەکێك هاتە نوێژو دەیویست جەماعەتی لە پشت دابیەستێ (لَمْ يُكْرَه إِنْتِظَارُهُ) ناپەسند نیە چاوەڕوانی بکا (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (إِنْ لَمْ يُبَالِغْ فِيهِ) بەو مەرجەی درێژە بە چاوەڕانکردنەکەی نەدا، هەم (وَلَمْ يَفْرُقْ بَيْنَ الدَّاخِلِينَ، قُلْتُ: اَلْمَذْهَبُ اِسْتِحْبَابُ إِنْتِظَارِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلاَ يَنْتَظِرُ فِي غَيْرِهِماَ، وَيُسَنُّ لِلْمُصَلِّي وَحْدَهُ–وَكَذَا جَماَعَةً فِالأَصَحِّ– إِعَادَتُهاَ مَعَ جَماَعَةٍ يُدْرِكُهاَ،

بَيْنَ الدَّاخِلِينَ) جیاوازیش نەکا لە نێوان ئەو کەسانەی دێنە نوێژکردن، بەڵکو بۆ خوا بە یەکسانی چاوەڕوانی نوێژکەرەکان بکا، کەوابو: ئەگەر بۆ خۆشەویستیدونیا چاوەڕوانی دەکرد، یان لە بەر خاتریزانست، یان پلەو پایە، یان خزمایەتی، یان دۆستایەتی بوو، لەو حاڵەتانەدا چاوەڕوانکردن ناپەسندە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ (اَلْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستیمەزهەب ئەمەیە: (إِسْتِحْبَابُ انْتِظَارِهِ) سوننەتە: لە ڕوکووع و لە تەحیاتی ئاخیردا بەو مەرجانەیڕابردوو،

چاوەڕوان بکا (وَاللهُ أعْلَم) چونکە ئەو چاوەڕوانکردنە یارمەتیدانە بۆ چاکە، لە بەر ئەوەی ئەگەر مەئمووم بگاتە ڕوکووع دەگاتە ڕەکعەتێك، هەروەها ئەگەر بگاتە تەحیاتی ئاخیر دەگاتە جەماعەت، کەوابو: (وَلاَ يَنْتَظِرُ) ئیمام چاوەڕوانی هیچ کەسێك ناکا، واتە: ناپەسندە چاوەڕوان بکا (فِي غَيْرِهِما) لە شوێنەکانیتری جگە لە ڕوکووعو تەحیاتی ئاخیر: وەك سوننەتو ڕوکنەکانیتری نوێژ؟ چونکە پێویست ناکا.

هەروەها ئەگەر مەئموومەکەش پیشەی ئەوەبو: سستیی دەکردو تا کاتی ڕوکووع نوێژی دانەدەبەست، ئەوکاتەش چاوەڕوانکردنی سوننەت نیە، ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی ئیمام بوو، واتە: نوێژکەری بەتەنها بۆی هەیە چاوەڕوان بکا هەر چەند نوێژەکەش زۆر درێژ ببێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی دووبارە کردنەوەی جەماعەت ﴾

(وَيَسُنُّ لِلْمُصَلِّيوَحْدَهُ) سوننەتە بۆ ئەو کەسەی نوێژی واجبی بەتەنهایی کردوە-(وَكَذَا جَمَاعَةً) هەروەها بۆ ئەو کەسەش کە بە جەماعەت کردویەتی (فِيالأَصَحِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا- (إِعَادَتُها) بۆ هەردووکیان سوننەتە: نوێژەکە دووبارە بکەنەوە (مَعَ جَمَاعَةٍ) لەگەڵ جەماعەتێکیتردا: کە (يُدْرِكُها) بگاتە ئەو جەماعەتە لە کاتینوێژەکەدا، هەر چەند جەماعەتەکەیدووەمیش تەنها ئیمامو مەئمووموێك بن، بەڵام ئەگەر کاتینوێژەکە نەمابو، دووبارەکردنەوەی جەماعەت سوننەت نیە.

جا بەڵگەی نوێژکەری بە تەنهایی ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ يَزِيدَ بن الأَسْوَدِ﷛ أَنَّ النَّبيَّ ﷺ رَأَى رَجُلَيْنِ بَعْدَ صَلاَةِالصُّبْحِ فِي نَاحِيَةِالْمَسْجِدِ لَمْ يُصَلِّيا، فَقَالَ لَهُما: مَا مَنَعَكُماَ أَنْ تُصَلِّيا مَعَناَ؟ قَالاَ: قَدْ صَلَّيْناَ فِي رِحَالِنا. فَقالَ: لاَ تَفْعَلُوا، إِذا صَلَّى أَحَدُكُمْ فِرَحْلِهِ ثُمَّ أَدْرَكَ الإِمَامَ وَلَمْ يُصَلِّ فَلْيُصَلِّ مَعَهُ فإِنَّها لَهُ نَافِلَةٌ﴾رواه أصحاب السنن بسندصحيح، پێغەمبەرﷺ نوێژیسبیەنێی کردو دوو پیاوی لە مزگەوتدا دیتن نوێژیان نەکرد، فەرمووی: چی ئێوەی قەدەغە کرد نوێژمان لەگەڵ بکەن؟ گوتیان: لەماڵەوە نوێژمان کردوە. پێغەمبەرﷺ فەمووی: وامەکەن، هەر کاتێك یەکێکتان لە ماڵەوە بە تەنهایی نوێژی کرد ئینجا گەیشتە ئیمام نوێژی نەکردبو، با نوێژی لە گەڵدا بکاتەوە، چونکە نوێژەکەی دووەمی بۆ دەبێتە سوننەت.

هەروەها بەڵگەی نوێژکەری بە جەماعەتیش ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ أبىسَعيدٍ﷛ أَنَّ رَجُلاً دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّى النَّبيُّﷺ بِأَصْحَابِهِ فَقَالَﷺ: مَنْ يَتَصَدَّقُ عَلىهَذا فَيُصَلِّيَ مَعَهُ؟ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَصَلَّى مَعَهُ﴾ رواه الإمام أحمد وحسنه الترمذي، پیاوێك هاتە مزگەوت لەو

وَفَرْضُهُ الأُولَى فِالْجَدِيدِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْوِي بِالثَّانِيَةِ الْفَرْضَ،

کاتەیدا پێغەمبەرﷺ نوێژی جەماعەتی بە (صحابة)کان کردبو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: کێ خێرێك بەم پیاوە دەکا نوێژی لەگەڵدا بکا؟ پیاوێك-کە ئیمامی(أبوبکر) بوو- هەڵسا نوێژی بە جەماعەتی لەگەڵ پیاوەکەدا کرد. واتە: لە پێشداش نوێژەکەی بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرداﷺ کردبو.

(وَفَرْضُهُ) نوێژە واجبەکەی نوێژکەری بە تەنهایی و نوێژکەری بە جەماعەت (اَلْأُولَى) نوێژەکەییەکەمە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافعي)دا، واتە: نوێژەکەی یەکەم بۆ هەردووکیان بە بەر واجب دەکەوێ، نوێژەکەیدووەمیش-کە بە جەماعەت دووبارەی دەکەنەوە- بۆیان بە سوننەت دەنووسرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (یزید)ی ڕابردوو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (أَنَّهُ) ئەوەی نوێژەکە بە جەماعەت دووبارە دەکاتەوە (يَنْوِي بالثَّانِيَةِ الْفَرْضَ) هەر بە نیەتیفەرز نوێژەکەی دووەمیش دادەبەستێتەوە، وەك بە دڵ بڵێ: **(نیەتم وەیە فەرزی نیوەڕۆ بە جەماعەت دووبارە دەکەمەوە)**. تاکو بەو نیەتە خێری جەماعەتی بۆ بنووسرێ.

ئینجا بزانە: ئەو جۆرە سوننەتانەی جەماعەتیان تێدا سوننەتە ئەوانیش وەکو نوێژیفەرز سوننەتە بە جەماعەت دووبارە بکرێنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها دووبارەکردنەوەش لە گشت حاڵەتێکدا تەنها یەك جار سوننەتە، بەڵام نوێژی (إِسْتِسْقاء) زیاتر لە جارێکیش هەر سوننەتە، هەروەك لە (الشرواني)دا فەرموویەتی.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: حەدیسەکەی(أبیسعید)یڕابردوو، بەڵگەیە: لە مزگەوتە گشتیەکانی بازاڕو سەر ڕێگەو شوێنە گشتیەکانیتردا، دروستەو ناپەسند نیە: جەماعەت لە دوای جەماعەت بکرێ، هەر چەند ئیمامێکی دامەزراویشی هەبێ، هەر وەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی، بەڵام بەو مەرجەی ئیمامیمزگەوتەکە ئیزن بدا، یان بێدەنگ بێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشبراملسي)دا بە بەڵگەی حەدیسەکەی(أبیسعیدﷺ) ڕوون کراوەتەوە.

وَلاَ رُخْصَةَ فِي تَرْكِهَا وَإِنْ قُلْنَا سُنَّةٌ إِلاَّ بِعُذْرٍعَامٍّ كَـ
وَكَذا وَحَلٌ شَدِيدٌ عَلَى الصَّحِيحِ، أَو خاصٍّ كَمَرَضٍ وَحَرٍّ وَ

منهاج- بەرگییەکەم-21

هەروەها ئەگەر ئیمامیمزگەوت لەکاتینوێژدا ئامادە نەبو، سوننەتە ماوەیەك چاوەڕوانی بکەن، ئینجا ئەگەر نەهات، یەکێك پێشنوێژی بکا، تاکو خێری سەرەتایکاتیان لەدەست نەچێ، بەو مەرجە ی لە گێچەڵ و ئاژاوە نەترسێن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتیو بەڵگەشی بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عن سهلﷺ: أَنَّ النَّبِيَّﷺ ذَهَبَ لِيُصْلِحَ بَيْنَ بَنِعمرٍو، فَقَدَّمَ النّاسُ أبابَكْرٍﷺ لِيُصَلِّيَ بِهِمْ فَحَضَرَالنَّبِيُّﷺ وَهُمْ فِالصَّلاةِ فَلَمْ يُنْكِرْ عَلَيْهِمْ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ ڕۆیشت سولح لە نێوان (بنیعمرو)دا بکاو لە نوێژی عەسر دواکەوت،

(صحابة)كانيش ئيمامى(أبوبكر)يان كرده ئيمامى نوێژەكە، جا ئەوان هەر لە نوێژدا بوون پێغەمبەرﷺ گەڕاوە، ڕەخنەشی لێنەگرتن.

بەڵام ئەگەر مەترسی ئاژاوە و گێچەڵ هەبو، ئەو كاتە بە تەنهایی نوێژ دەكەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهایه)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بەم ئاگادارییە مەبەستی (نهایة) ئاشكرا دەبێ، كە دەفەرموێ: لە مزگەوتیگشتیدا دروستە: لە یەك كاتدا دوو جەماعەت بكرێن. واتە: بەو مەرجەی ئیمامەكە ڕازای بێ، تاكو ئاژاوە ڕوو نەدا، والله أعلم.

﴿ عوزرەكانی جەماعەت نەكردن ﴾

(وَلا رُخْصَةَ فِيتَرْكِها) هیچ ڕێگەیەك نەدراوە بۆ نەكردنیجەماعەت (وَإِنْ قُلْنا سُنَّةٌ) هەر چەندەش بڵێین: جەماعەت سوننەتە (إِلاّ بِعُذْرٍ) تەنها بە هۆی عوزرێك لەم عوزرانەی داهاتوو نەبێ، جیاوزای نیە عوزرەكە: (عامٌ) عوزرێكی گشتی بێ (كَمَطَرٍ) وەكو باران، یان بەفرێكی وەها جل و بەرگی تەڕ بكەن بە شەو، یان بە ڕۆژ (أَوْ رِيحٍ عَاصِفٍ) یان وەكو بایەكیبەهێز، یان بایەكیسارد (بِاللَّيْلِ) بە شەو، نەك بە ڕۆژ (وكذا وَحَلٌ شَدِيدٌ) هەروەها قوڕێكیبەهێز: كە بكەوێتە ناوی، یان خلیسكی لێببا (عَلىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست ﴿عن اِبْنِ عمررَضِيَ اللهُ عَنْهُما: أنَّ رَسُولَ اللهِﷺ كانَ يَأْمُرُالْمُؤَذِّنَ–إذا كانَتْ لَيْلَةٌ ذاتُ بَرْدٍ وَمَطَرٍ– يَقُولُ: أَلا صَلُّوا فِالرِّحالِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دەدا بانگدەر–لە شەوی بارانو ساردا– بڵێ: ئاگادار بن لەماڵەوە نوێژ بكەن.

(أَوْ خاصٍّ) یان عوزرەكە عوزرێكی تایبەت بێ (كَمَرَضٍ) وەكو نەخۆشیەكی وەها: بە هۆی هاتنە جەماعەت ئازاری بدا، چونكە پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشی مردنیدا چەند ڕۆژێك نەهاتە جەماعەت (وَحَرٍّ) هەروەها وەكو گەرما (وَ بَرْدٍ) وەكو سەرما (شَدِيدَيْنِ) كە زۆر بەهێز بن، بە شەو، یان بە ڕۆژ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی(اِبْن عمر) رضي الله عنهما.

وَجُوعٍ وَعَطَشٍ ظَاهِرَيْنِ وَمُدَافَعَةِ حَدَثٍ وَخَوْفِ ظالِمٍ عَلَى نَفْسٍ أَو مالٍ وَمُلازَمَةِ غَرِيمٍ مُعْسِرٍ وَعُقُوبَةٍ يُرْجَى تَرْكُها إِنْ تَغَيَّبَ أَيّاماً وَعُرْيٍ وَتَأَهُّبٍ لِسَفرٍ مَعَ رُفْقَةٍ تَرْحَلُ وَأَكْلِ ذِيرِيحٍ كَرِيهٍ وَحُضُورِ قَرِيبٍ مُحْتَضَرٍ أَوْ مَرِيضٍ بِلاَ مُتَعَهِّدٍ أَوْ يَأْنَسُ بِهِ.

هەم (وَجُوعٍ) وەكو برسیەتیو (وَعَطَشٍ) تێنووەتی (ظاهِرَيْنِ) كە هەردووكیان بەهێز و ئاشكرا بنو خواردەمەنیو ئاوەكەش ئامادە بن (وَمُدافَعَةِ حَدَثٍ) وەكو تەنگاوی میز و با و پیسایی، ئەگەر نەگونجێ: ئەو شتانە لە خۆی دەركاتە دەرەوەو دەستنوێژ بگرێتەوەو بگاتە جەماعەت، چونكە لەو حاڵەتانەدا نوێژكردن ناپەسەندە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاصَلاةَ بِحَضْرَةِالطَّعامِ وَ لا هُوَ يُدافِعُهُ الأَخْبَثانِ﴾ رواه مسلم، نوێژكردن تەواو نیە لە كاتی

ئامادەبوونی خواردەمەنی و لەو کاتەش کە هەردوو پیسەکان تەنگاوی دەکەن.

(وَخَوْفِ ظالِمٍ) هەروەها وەك لە ستەمکارێك بترسێ (عَلَى نَفْسٍ) کە زیان لەگیان، یان لە ئەندامێکی بدا (أَوْ مالٍ) یان زیان لە ماڵ و سامانی بدا، یان زیان لە ناموسی بدا، یان بترسێ باڵندە، یان ئاژەڵ زیانێکی ماڵی لێبدا.

(وَمُلازَمَةِ غَرِيمٍ مُعْسِرٍ) هەروەها وەك ترسی بەرۆکگرتنی خاوەن قەرزێکی هەبێ و هیچیشی نەبێ قەرزەکەی پێبداتەوە (وَعُقُوبَةٍ) هەروەها وەکو ترسی سزادانێکی وەهای هەبێ: کە (يُرْجَى تَرْكُهَا) تەمای لاچوونی سزایەکە بکا (إِنْ تَغَيَّبَ أَيَّامًا) ئەگەر چەند ڕۆژێك خۆی بشارێتەوە.

هەم (وَعُرْيٍ) وەکو ڕووتی: کە بەرگێکی شیاوی دەست نەکەوێ، هەم (وَتَأَهُّبٍ لِسَفَرٍ) وەکو بەڕێکەوتن بۆ سەفەرێکیحەلاڵ (مَعَ رُفْقَةٍ) لەگەڵ چەند هاوڕێیەکی وەها: کە (تَرْحَلُ) لە پێش نوێژی جەماعەتدا دەست بە ڕۆیشتن بکەن (وَأَكْلِ ذِيرِيحٍ كَرِيهٍ) هەروەها وەکو خواردنی شتێکی بۆن ناخۆش: وەکو سیر.

(وَحُضُورِ قَرِيبٍ) وەکو ئامادەبوون لە لای خزمێکی، یان دۆستێکی وەها: کە (مُحْتَضَرٍ) لە سەرەمەرگدا بێ و نزیکی گیاندان بێ (أَوْ مَرِيضٍ) یان لە لای نەخۆشێکی وەهابێ: کە (بِلاَ مُتَعَهِّدٍ) کەس نەبێ ئاگاداری بێ (أَوْ يَأْنَسُ بِهِ) یان نەخۆشەکە دڵی بە وی خۆش ببێ ئەگەر لە لای بمێنێتەوە.

هەروەها مانەوە لە لای ژنەکەی لە شەوانیزاوایەتیدا بۆ جەماعەتی عیشاو سبەینێ بە عوزر دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنى)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو عوزرانەیڕابردوو تەنها بۆ ئەو کەسەیە: کە بۆی نەگونجێ لە ماڵەوە جەماعەت بکا، ئەگینا: داوالێکردنی جەماعەتی لە سەر لاناچێ، هەروەهاش ئەو عوزرانە تەنها تاوان، یان ناپەسندی نەکردنی جەماعەت لادەبەن، واتە: ئەگەر بە هۆی ئەو

(فَصْلٌ) لاَ يَصِحُّ إِقْتِدَاؤُهُ بِمَنْ يَعْلَمُ بُطْلاَنَ صَلاَتِهِ أَوْ يَعْتَقِدُهُ كَمُجْتَهِدَيْنِ اِخْتَلَفَا فِي الْقِبْلَةِ أَوْ إِنائَيْنِ، فَإِنْ تَعَدَّدَ الطَّاهِرُ فَالأَصَحُّ اَلصِّحَّةُ مَالَمْ يَتَعَيَّنْ إِناءُ الْإِمَامِ لِلنَّجاسَة،

عوزرانە جەماعەتی نەکرد خێری جەماعەتی بۆ نانووسرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام ئەگەر کەسێك پیشەی وەهابو: بەردەوام بوو لە سەر جەماعەت کردن و ئەگەر عوزرێکی نەبوایە ئەم جارەش دەیویست بڕواتە جەماعەت، ئەو کاتەخێری جەماعەتی دەگاتێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سافَرَ كَتَبَ اللّٰهُ تعالى لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلَ مَاكَانَ يَعْمَلُ صَحِيحاً مُقِيماً﴾

رواه البخاري وأحمد، هەر کاتێك بەندەی ئیماندار نەخۆش بوو، یان بەسەفەر چوو و خواپەرستی جارانی پێنەکرا، خوایگەورە خێری وەك ئەو خواپەرستیەی بۆ دەنووسێ: کە لە کاتی ساغیو لە ماڵەوەیدا دەیکرد.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی سیفەتەکانی ئیمامی نوێژ ﴾

بزانە: مەرجە ئیمامینوێژ ئەم پێنج سیفەتانەیداهاتووی تێدا بێنەجێ:
یەکەم: دەبی نوێژی ئیمامەکە دروست بێ، کەوابو: (لایَصِحُّ) دروست نیە (إِقْتِداؤُهُ) ئیقتیدا بکا، واتە: نوێژی خۆی ببەستێتەوە (بِمَنْ) بە نوێژی کەسێکی وەها: کە (يَعْلَمُ بُطْلانَ صَلاتِهِ) بزانێ نوێژەکەی بەتاڵە، واتە: دروست نیە جەماعەت لە پشت ئیماميکی وەها بکا: کە بێگومان نوێژەکەی بەتاڵ بێ: وەك ئیمامەکە کافر بێ، یان دەستنوێژی ناتەواو بێ، یان پیسی پێوە بێ، واتە: ئەگەر ئیقتیدای پێبکا، گوناهبار دەبیو نوێژەکەشی دروست نیە.
(أَوْ يَعْتَقِدُهُ) یان باوەڕی وابێ: نوێژی ئیمامەکەی بەتاڵە (کَمُجْتَهِدِین إِخْتَلَفا فِيالْقِبْلَةِ) وەکو دوو کەس بۆچوونیان لێك جیابێ دەربارەی قیبلە (أَوْ إِنائَيْنِ) یان دەربارەی دوو قاپە ئاوی دەستنوێژ، واتە: یەکێك بڵێ: ئەم لایە قیبلەیە، یان بڵێ: قاپە ئاوەکەی تۆ پیسە. ئەویتریش بڵێ: نا، قیبلە لایەکەیترە، یان بڵێ: قاپەکەی من پاکە. ئەوە بۆ هیچێکیان دروست نیە جەماعەت لە پشت ئەویتر بکا، چونکە هەر یەکەیان باوەڕی وایە: نوێژی ئەویتر بەتاڵە.
ئینجا بزانە: ئەوە لەو کاتەدابو: کە تەنها دوو قاپە ئاو هەبن، چونکە (فَإِنْ تَعَدَّدَ الطّاهِرُ) ئەگەر ژمارەیەك قاپی پاك هەبون: وەك لە سێ قاپ دووانیان پاك بون (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (اَلصِحَّةُ) دروستە: جەماعەت لە پشت یەکتری بکەن (ما لَمْ يَتَعَيَّنْ إِناءُ الأمامِ لِلنَّجاسَةِ) تا ئەو ماوەیەی قاپە ئاوەکەی ئیمام بە پیس دانانریێ، واتە:
فَإِنْ ظَنَّ طَهارَةَ إِناءِ غَيْرِهِ اِقْتَدَى بِهِ قَطْعاً، فَلَوْ اِشْتَبَهَ خَمْسَةٌ فِيها نَجِسٌ عَلَى خَمْسَةٍ فَظَنَّ كُلٌّ طَهارَةَ إِناءٍ فَتَوَضَّأَ بِهِ وَأَمَّ كُلٌّ فِصَلاةٍ فَفِالأَصَحِّ يُعِيدُونَ الْعِشاءَ إِلاَّ إِمَامَها فَيُعِيدُ الْمَغْرِبَ، وَلَوْ إِقْتَدَى شافِعِيٌّ بِحَنَفِيٍّ مَسَّ فَرْجَهُ أَوْ اِفْتَصَدَ فَالأَصَحُّ اَلصِّحَّةُ فِي الْفَصْدِ دُونَ الْمَسِّ اِعْتِبَاراً بِنِيَّةِ الْمُقْتَدِى،

هەر کاتێك قاپە ئاوی یەکێك بە پیس داندرا -کەسێیەمەکەیە- دروست نیە جەماعەت لە پشت ئەوی بکەن، کەوابو: لەو سێ کەسانە تەنها بۆ یەکێکیان دەبێ پێشنوێژی بۆ گشتیان بکا، چونکە بێگومان قاپە ئاوی یەکێکیان پیسە.
بەڵام (فَإِنْ ظَنَّ) ئەگەر یەکێکیان وایزانی (طَهارةَ إِناءِ غَيْرِهِ) قاپە ئاوەکەی یەکێکیتریش

–جگه لەخۆی– پاكە (إقْتَدى بِهِ قَطْعاً) ئەوە بە بێدوودڵی با جەماعەت لە پشت ئەویش بكا، هەروەك ئەگەر وای دەزانی قاپە ئاوی یەكێكیان پیسە دروست نیە جەماعەتی لە پشت بكا.

(فَلَوْ اشْتَبَهَ خَمْسَةٌ) ئەگەر پێنج قاپە ئاو شێوران (فِيها نَجِسٌ) لەو پێنجانەدا قاپە ئاوێكی پیس هەبو (عَلى خَمْسَةٍ) شێورانەكەش لە سەر پێنج كەسان بوو (فَظَنَّ كُلٌّ طَهَارَةَ إناءٍ) هەر یەكێك وایزانی قاپێك پاكەو (فَتَوَضَّأَ بِهِ) دەستنوێژی بەو قاپە گرتو (وَ أَمَّ كُلٌّ فِي صَلاةٍ) هەر یەكە–بە نۆبەت– لە نوێژێكدا ئیمامەتیی كرد (فَفِيالأصَحّ) لە فەرموودەی ڕاستردا (يُعيدُونَ العِشاءَ) گشتیان نوێژی عیشا دووبارە دەكەنەوە، چونكە گشتیان وا تێگەیشتون قاپەكەی ئیمامی عیشا پیسە (إلاّ إمَامَها) تەنها ئیمامی عیشا نوێژی عیشا دووبارە ناكاتەوە، بەڵكو (فَيُعيدُالْمَغْرِبَ) ئەو نوێژی مەغریب دووبارە دەكاتەوە، چونكە بە تێگەیشتنی خۆی قاپەكەی ئیمامی مەغریب پیسە.

(وَلَوْ اقْتَدَى شافِعِيٌّ) ئەگەر یەكێكی شافعیمەزهەب جەماعەتی دابەست (بِحَنَفِيٍّ) لە پشت ئیمامێكی حەنەفیمەزهەب: كە (مَسَّ فَرْجَهُ) دەستی لە ئەندامی میزكردنی دابو، یان دەستی لە ئافرەتی بێگانە دابو (أوافْتَصَدَ) یان خوێنی لە لاشەیخۆی دەرهێنابو، یان فاتیحەی نەدەخوێند، یان (بِسْمِ اللهِ...)ی لە سەرەتای فاتیحە نەدەخوێند (فَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستر (اَلصِّحَّةُ) جەماعەتەكەی دروستە: (فِيالْفَصْدِ) لە مەسەلەی خوێن دەرهێناندا (دُونَ الْمَسِّ) بەڵام لە مەسەلەی دەست لێدانەكە دروست نیە، هەروەها لە مەسەلەی نەخوێندنی(بِسْمِ اللهِ)و فاتیحەش دروست نیە (إعْتِباراً بنيّةِ الْمُقْتَدي) چونكە بە گوێرەی باوەڕی مەئموومەكە ڕەفتار دەكرێ.

واتە: چونكە لە مەزهەبی(شافیعی)دا بە خوێن دەرهێنان دەستنوێژ ناشكێ نوێژی مەئموومەكە دروستە، چونكە بە هەردوو دەست لێدانەكان دەستنوێژ دەشكێو

وَلاَ تَصِحُّ قُدْوَةٌ بِمُقْتَدٍ وَلاَ بِمَنْ تَلْزَمُهُ إعادَةٌ كَمُقِيمٍ تَيَمَّمَ،

بە نەخوێندنی (بسم الله...)و فاتیحەش نوێژ بەتاڵە، بۆیێ نوێژی مەئموومەكەش بەتاڵە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

دووەم: دەبی ئیمامەكە لە حاڵەتیجەماعەتدا سەربەخۆ بێ، كەوابو: (وَلاتَصِحُّ قُدْوَةٌ) دروست نیە ئیقتیداكردن (بِمُقْتَدٍ) بە مەئمومێك: كە لە حاڵەتی ئیقتیدادا بێ، بە بەڵگەی (إجماع)، چونكە لەم نوێژكردنەیدا سەربەخۆ نیە.

ئینجا بزانە: لە (بخاري و مسلم)دا هاتوە: ﴿كانَ أَبُوبَكرٍ ﷺ يُصَلِّى بِصَلاةِ رَسُولِ اللهِﷺ–أيْ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ– وَالنّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلاةِ أبىبَكْرٍ﴾ ئیمامی(أبوبكر) ئیقتیدای بە پێغەمبەرﷺ

کردبو لە نەخۆشی مردنیدا، خەڵکیش ئیقتیدایان بە ئیمامی(أبوبکرِ) کردبو. مەبەست ئەوەیە گشتیان ئیقتیدایان بە پێغەمبەرﷺ کردبو، بەڵام پێغەمبەرﷺ بە هۆی نەخۆشی دەنگەکەی بێهێز بوبو و ئیمامی(أبوبکر)ش جموجۆڵی پێغەمبەری دەگەیاندە خەڵکەکە، هەروەك لە ڕیوایەتی(مسلم)دا هاتوە: ﴿وَأَبُوبَكْرٍ يُسْمِعُهُمُ التَّكْبِيرَ﴾ ئیمامیـأبوبکر (الله أكبر)ی دەگەیاندە گوێی خەڵکەکە. هەم لە (المجموعِ) شدا ئەوها ڕوونی کردۆتەوە.

کەوابو: ئەگەر وایدەزانی یەکێك بە تەنهایی نوێژ دەکاو ئیقتیدای پێکرد، ئینجا ئاشکرا بوو: ئەویش لە حاڵەتی ئیقتیدا بە کەسێکیتردا بووە، یان نەیدەزانی کامەیان ئیمامەو لە خۆیەوە ئیقتیدای بە یەکێکیان کرد، یان وایدەزانی ئیمامەو ئیقتیدای پێکرد ئینجا ئاشکرا بوو: ئەویش لەو کاتدا ئیقتیدای بە کەسێکیتر کردبو، لەو حاڵەتانەدا نوێژەکەی دروست نیەو واجبە: دووبارەی بکاتەوە.

بەڵام ئەگەر لە حاڵەتی ئیقتیدا نەبو، بەڵکو ئیقتیدایەکە بچڕا بوو-وەك ئیمام سەلامی دابێتەوە- ئەو کاتە دروستە: ئیقتیدا بە مەئمومەکە بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە، هەروەها دروست نیە: لە یەك کاتدا ئیقتیدا بە دوو کەسان بکا: کە بە تەنهایی نوێژ دەکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

سێیەم: نابێ ئیمامەکە دووبارەکردنەوەی نوێژەکەی لە سەر بێ، کەوابو: (وَ لا بِمَنْ) دروست نیە: ئیقتیدا بکا بە کەسێکی وەها: کە (تَلْزَمُـهُ إعـادَةٌ) دووبارەکردنەوەی ئەو نوێژەی لە سەر بێ (كَمُقيمٍ تَيَمَّم) وەکو یەکێك لە ئاوەدانیدا لە بەر نەبوونی ئاو تەیەمومی کرد بێ، یان برینەکەی لە ئەندامی تەیەموما بێو پێچەری لە سەر بێ، یان نە گڵو نە ئاوی دەست نەکەوێ، یان لە شوێنێکی پیس بەند کرابێ، یان بەسترابێتەوەو ڕوکنێکینوێژی پێنەکرێ...هتد، ئەوانە گشتیان واجبە: نوێژەکە بکەنو دووبارەکردنەوەی نوێژەکەشیان لە سەر واجبە، کەوابو: دروست نیە ئیقتیدایان پێوە

وَلاَ قَارِئٍ بِأُمِّيٍّ فِالْجَدِيدِ وَهُوَ مَنْ يُخِلُّ بِحَرْفٍ أَوْ تَشْدِيدَةٍ مِنَ الْفَاتِحَةِ، وَمِنْهُ أَرَتُّ يُدْغِمُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ، وَأَلْثَغُ يُبْدِلُ حَرْفاً بِحَرْفٍ،

بکرێو ببنە ئیمامی نوێژ، هەر چەند مەئموومەکەش وەکو ئیمامەکە بێ، بەڵام ئەگەر تەیەمومەکەی لە سەفەردا لە بەر نەبوونی ئاو بوو، یان لە ئاوەدانیدا بە هۆی نەخۆشیو برینداری بوو، ئەو کاتە دروستە: ئیقتیدای پێوە بکرێ، چونکە دووبارەکردنەوەی لە سەر نیە، هەورەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: دەبی ئیمامەکە خوێندنی فاتیحەی ڕەوانو تەواو بێ، کەوابو: (وَلاقارِئٍ) دروست نیە: یەکێکی فاتیحە ڕەوان ئیقتیدا بکا (بِأُمـِّيٍّ) بە ئیمامێکیئوممی، واتە: فاتیحە ناڕەوان

(فِيالْجَدِيدِ) له فـەرموودەی نـوێی ئیمامی(شـافیعی)دا، هـەر چـەندەش بـۆی نـەگونجێ فاتیحەکەی ڕەوان بکا، هەورەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەم فەرموودە نوێیە مەزهەبی هەرسێك ئیمامەکەیترە، بەڵام لە فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافیعی)دا: ئیقتیـدا لـەو نوێژانـەدا دروسـتە: کـە فاتیحـەیان بـە بێـدەنگ دەخوێندرێ‌و لە بەدەنگەکان دروست نیە، هەورەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَهُوَ) ئوممی=فاتیحە ناڕەوان (مَنْ يُخِلُّ بِحَرْفٍ) ئەو کەسەیە ناتەواوی بگەیێنێتە پیتێکی فاتیحە: وەك نەیخوێنێتەوە، یان بە ڕاستی نەیخوێنێتەوە (أَوْ تَشْدِيدَةٍ مِنَ الْفَاتِحَةِ) یـان ناتەواوی بگەیێنێتە شەددەیەکی فاتیحە، واتە: پیتێکی تێکنراو هەڵبوەشێنێتەوە، وەك بڵێ (اَلرَحْمنِ الرَحِيمِ). یان نەیگرێ‌و سوکی بکا، وەك بڵێ: (إِياكَ).

ئینجا بزانە: ئەگەر شەددەکەی دەگرت‌و زۆر گرانی نەدەگرت، ئەو کاتە ئیقتیدا پێوەکردنی دروستە، بەڵام ناپەسەندە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَمِنْهُ أَرَتٌّ) پیتگر بەشێکە لە ئوممی‌و دروست نیـە ئیقتیـدای پێـوە بکـرێ: کـە پیتەکـە بگۆڕێ‌و (يُدْغِمُ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ) لە ناوپیتێکی‌تری بنێ‌و بیگرێ، شوێنەکەش جێی گرتن نەبێ، وەك بڵێ: (الْمُسَّقِيم)، یان (الْمُتَّقِيم). بەڵام ئەگەر پیتەکـەی نـەگۆڕی بـەڵکو تـەنها پیتێکی سوکی دەگرت، وەك بڵـێ: (مَالِكّ)، یـان (نَعْبُدٌّ) ئـەوە زیـانی نیـە، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَأَلْثَغُ) هەروەها پیتگۆڕ بەشێکە لە ئوممی‌و دروست نیە ئیقتیدای پێوە بکرێ: وەك (يُبْدِلُ حَرْفاً بِحَرْفٍ) پیتێك بە پیتێکی‌تر بگۆڕێتەوە، وەك بڵێ: (اَلّزِينَ)، یان (غَيْغِ الْمَغْظُوبِ)، یان (وَلَا الظّالِّينَ)، یان (الْمُتْتَقِيم)، بەڵام ئەگەر پیتەکەی نەدەگۆڕی بەڵکو تەنها بە بێگەردی نەیدەخوێندەوە، ئەوە زیانی نیە، هەورەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَتَصِحُّ بِمِثْلِهِ وَيُكْرَهُ بِالتِّمْتامِ وَالْفَأْفاءِ وَاللاَّحِنِ، فَإِنْ غَيِّرَ مَعْنىً كَأَنْعَمْتِ بِضَمٍّ أَوْ كَسْرٍ أَبْطَلَ صَلاَةَ مَنْ أَمْكَنَهُ التَّعَلُّمُ،

ئینجا بزانە: ئەگەر دەگونجا: ئوممی‌و پیتگرو پیتگۆڕ خۆیـان فێـرە خوێندنـەوەی ڕاسـت بکەن‌و بەقەسدی خۆیـان فێـر نـەدەکرد، ئـەو کاتـە نوێژەکەشـیان بەتاڵـە، بـەڵام ئەگـەر نەگونجا: وەك زوبانەکەیان نەتوانێ پیتەکە ڕاست بخوێنێتەوە، یان ماوەی فێربوونی نەبو، ئەو کاتە نوێژەکەی خۆیان دروستە بەڵام ئیقتیدای فاتیحە ڕەوان بەوانەوە دروست نیـە، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(وَتَصِحُّ) دروستە: ئوممی ئیقتیدا بکا (بِمِثْلِهِ) بە ئوممیێکی وەکو خۆی، واتە: هەردووکیان

له یەك پیتدا ناتەواو بن، هەر چەند له شێوەی گۆڕینەکەشدا لێك جیا بن، وەك یەکێکیان بڵێ: (بِتْمِ اللهِ...). ئەویتریش بڵێ: (بِزْمِ اللهِ...). بەڵام ئەگەر له پیتە ناتەواوەکانیش لێك جیابون: وەك یەکێك له (راء)و یەکێکیش لـه (سـین)دا ناتـەواو بـێ، ئـەو کاتـە ئیقتیـدای هیچێکیان بەویتر دروست نیە.

هەروەها دروست نیە زمانساغ ئیقتیدا بە لاڵ بکا، بەڵام دروستە: لاڵ ئیقتیـدا بـە لاڵێکـی وەکو خۆی بکا، هەروەك له (تحفه)دا فەرموویەتی، بەڵام له (نهایه)دا دەفەرموێ: دروست نیە لاڵ ئیقتیدا بە لاڵ بکا. (وَتُكْرَهُ) ناپەسندە ئیقتیدا بکا (بِالتَّمْتَامِ) بەو کەسـەی پیتـی (تاء) دووبارە دەکاتەوە (وَالْفَأْفاءِ) ناپەسندە ئیقتدا بکا بەو کەسەی پیتی(فاء) دووبارە دەکاتەوە، هەروەهاش ناپەسندە بە (الْوَأْواءِ) : کە پیتی(واو) دووبارە دەکاتەوە.

(وَاللاَّحِنِ) هەروەها ناپەسەندە ئیقتیدا بەو کەسە بکا کە لـە سـەرو بـۆرو ژێـری پیتێکـی فاتیحەدا هەڵە دەکاو هەڵەکەشی واتەی ووشەکەی نەگۆڕێ: وەك بۆر بداتە (هـاء)و بڵـێ: (للّهُ)، یان سەر بداتە (باء)و بڵێ: (نَعْبَدُ).

بەڵام (فَإِنْ غَيَّرَ مَعْنىً) ئەگەر هەڵەکەی واتەی دەگۆڕی: (گ) وەك له (أَنْعَمْـتَ)دا هەڵـەبکا (بِضَمٍّ أَوْ كَسْرٍ) بۆر بداتە (تاء)، یان ژێری بداتێ و بڵێ: (أَنْعَمْتُ)، یان (أَنْعَمْتِ). یان بڵێ: (إِيَّاكِ). واتە: ژێر بداتە کافەکە (أَبْطَلَ صَلاَةَ مَنْ) ئەو جۆرە هەڵەیە نوێژی ئەو کەسە بەتاڵ دەکا: کە (أَمْكَنَهُ التَّعَلُّمُ) بۆی گونجابێ خۆی فێرە خوێندنەوەی ڕاست بکاو کەمتەرخەمی کردبێو خۆی فێر نەکردبێ، کەوابو: تاوانباریش دەبێو واجبە: بە پەلە خۆی فێر بکا، هەم واجبە گشت ئەو نوێژانەش قەزا بکاتەوە: کە لەکاتی کەمتەرخەمیدا کردونی، هەروەك له (المجموع)دا فەرموویەتی.

جا کە نوێژەکەیخۆی دروست نەبێ، دروستیش نیە: ئیقتیدای پێوە بکرێ، واتە: نوێـژی مەئمووکانیش بەتاڵ دەبێ، هەورەك له سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَـإِنْ عَجَـزَ لِسـاَنُهُ أَوْ لَـمْ يَمْـضِ زَمَـنُ إِمْكـاَنِ تَعَلُّمِـهِ: فَـإِنْ كـاَنَ فِـي الْفاتِحَـةِ فَكَـأُمِّيٍّ، وَإِلاَّ فَتَصِـحُّ صَـلاَتُهُ وَالْقُـدْوَةُ بِـهِ، وَلاَ تَصِـحُّ قُـدْوَةُ رَجُـلٍ وَلا خُنْثَـى بِـامْرَأَةٍ وَلاَ خُنْثَـى، وَتَصِحُّ لِلْمُتَوَضِّئِ بِالْمُتَيَمِّمِ

(فَإِنْ) بەڵام ئەگەر هەڵەکە بە کەمتەرخەمی نەبو، بەڵکو (عَجَزَ لِسانُهُ) زوبانەکـەی توانـای فێربونی نەبو (أَوْ لَمْ يَمْضِ زَمَنُ إِمْكانِ تَعَلُّمِهِ) یان ماوەیەکی وەها نەبو خۆی فێر بکا: وەك تازە موسوڵمان بوبێ، یان منداڵەکە تازە فامیدە بوبێ–واتە: لێرەدا جیاوزای منداڵو باڵغ نیە– ئەوە دوو حاڵەتی هەنە:

یەکەم: (فَإنْ كان فِيالْفاتِحَةِ) ئەگەر ئەو هەڵەیە لە فاتیحەدا بوو (فَكَأُمِـيٍّ) ئەمـە وەکـو ئوممی وایە، واتە: نوێژەکەیخۆی دروستە، بەڵام دروست نیە یەکێکی فاتیحە ڕەوان ئیقتیدای پێوە بکا.

دووەم: (وَإلَّا) بەڵام ئەگەر هەڵەکە لە فاتیحەدا نەبو، بەڵکو لە تەحیات، یان لە سورەتیدوایفاتیحە، یان لە زیکرەکانیتردا بوو، ئەو کاتە (فَتَصِحُّ صَلَاتُهُ) نوێژەکەیخۆی دروستە، هەم (وَالْقُدْوَةُ بِهِ) ئیقتیدا پێوەکردنیشی دروستە.

ئینجا بزانە: ئەوە دەربارەی ئەو کەسە بوو: کە عوزری هەبێ، هەروەك گوتمان، کەوابو: ئەگەر عوزری نەبو و دەگونجا هەڵەکەی ڕاست بکاتەوەو بەقەسدی ڕاستی نەدەکردەوەو خۆیشی فێر نەدەکرد، ئەو کاتە نوێژەکەیخۆی بەتاڵەو نوێژی مەئموومەکەش بەتاڵە ئەگەر بزانێ بە کەمتەرغەمی هەڵە دەکا، واتە: لەو حاڵەتەیکەمتەرغەمیدا جیاوزای فاتیحەو سورەتو تەحیات نیە، هەورەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: نابێ ئیمامەکە ناتەواوتر بێ لە مەئموومەکە، کەوابو: (وَلَاتَصِحُّ قُدْوَةُ رَجُلٍ) دروست نیە نێرینە ئیقتیدا بکا هەر چەند منداڵیش بێ (وَلَاخُنْثَى) هەروەهاش دروست نیە، نەنێرنەمێ ئیقتیدا بکا هەرچەند منداڵیش بێ (بِامْرَأةٍ وَلَاخُنْثَى) نە بە ئافرەتو نە بە نەنێرنەمێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ إمْرَأَةً﴾ رواه البخاري، بەختەوەر نابێ ئەو گەلەی کاریخۆیان بدەنە دەست ئافرەت.

ئینجا بزانە: دروستە مێینە ئیقتیدا بکا: هەم بە نێرینەو هەم بە نەنێرنەمێ، هەروەهاش دروستە: نەنێرنەمێ ئیقتیدا بە نێرینە بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتَصِحُّ لِلْمُتَوَضِّئِ) دروستە بۆئەو کەسەی دەستنوێژی هەیە: ئیقتیدا بکا (بِالْمُتَيَمِّمِ) بە ئیمامێکی وەها: کە تەیەمموومی کردبێ، بەو مەرجەی دووبارەکردنەوەی نوێژی لە سەر نەبێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، چونکە لەو حاڵەتەدا تەواوە، واتە: بەڵام

وَبِماسِحِ الْخُفِّ ولِلْقَائِمِ بِالْقَاعِدِ وَالْمُضْطَجِعِ، وَلِلْكَامِلِ بِالصَّبِيِّ وَالْعَبْدِ، وَالْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ سَوَاءٌ عَلَى النَّصِّ،

ئەگەر دووبارەکردنەوەی لە سەر بێ، ئیقتیدا پێوەکردنی دروست نیە، هەروەك لە سیفەتی سێیەمدا ڕوونمان کردەوە.

(وَبِماسِحِ الْخُفِّ) هەروەهاش دروستە: ئیقتیدا بەو ئیمامە بکا: کە مەسحی لە سەر خوف کردوە لە جیاتی شۆردنی پێیەکانی، چونکە تەواوەو دووبارەکردنەوەی لە سەر نیە، کەوابو: ئەگەر لە سەر گۆرەوییەکی تەنك مەسحی کردبو، ئەو کاتە دروست نیە چونکە

دەستنوێژی ناتەواوە، هەروەك لە باسی(مەسحی خوف)دا ڕوونمان كردەوە.
(وَلِلْقَائِمِ) دروستە بۆ ئەو كەسەی بە پێوەیە: ئیقتیدا بكا (بِالْقاعِدِ) بەو ئیمامەی بە دانیشتوویی نوێژ دەكا (وَالْمُضْطَجِعِ) هەروەها دروستە ئیقتیدا بەو كەسەش بكا: كە لە سەر تەنیشت نوێژ دەكا، چونكە ئەوانەش تەواون و دووبارەكردنەوەیان لە سەر نیە، كەوابو: ئیقتیدای دانیشتووش بە دانیشتوو و بە پاڵكەوتوو دروستە ﴿عَن عائشةرَضِىَاللهُ عَنها: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ صَلَّى بالنّاسِ فِي مَرَضِ مَوْتِهِ جالِساً إلى جَنْبِ أَبىبَكرٍ، وَأَبُوبَكْرٍ وَالنَّاسُ قياماً﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ لە نەخۆشیمردنیدا بە دانیشتوویی لە تەنیشت ئیمامی (أبوبكر) ئیمامەتی بۆ (صحابة)كان دەكردو ئەوانیش بە پێوە نوێژیان دەكرد.
ئینجا بزانە: بە بەڵگەی ئەو حەدیسە مەرجە: ئیمامەكە توانای نەبێ بە پێوە نوێژی واجب بكا، هەم دروست نیە: مەئموومەكانی بە توانا وەك ئیمام بە دانیشتوویی نوێژی واجب بكەن، جا هەرچەند ئیقتیدایەكەش دروستە، بەلام لەو حاڵەتەدا وەها سوننەتە ئیمامەكە یەكێكیتر لە جێیخۆی دابنێ، تاكو ئیمامەتی بۆ خەڵك بكا، چونكە پێغەمبەرﷺ لە زۆربەی ماوەی نەخۆشیەكەیدا ئیمامی(أبوبكر)ی لە جێی خۆی دانابو، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوونی كردۆتەوە، هەروەها لە نوێژی سوننەتدا ئەو مەرجە پێویست نیە، هەروەك لە ڕوكنیسێیەمی نوێژدا ڕوون كراوە.
(وَلِلْكامِلِ) دروستە: بۆ مرۆڤی تەواو، واتە: بالغو ئازاد ئیقتیدا بكا (بِالصَّبِيِّ) بە منداڵی فامیدەو (وَالْعَبْدِ) هەم بە كۆیلە ﴿عن عَمْرِو بن سَلَمةﷺ: أَنَّهُ كانَ يَؤُمُّ قَوْمَهُ عَلى عَهْدِ رسول اللهِﷺ وَهُوَ إبْنُ سَبْعٍ أَوْ ثَمانٍ﴾ رواه البخاري، لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ (عمرو بن سلمة) ئیمامەتی بۆ گەلەكەیخۆی دەكرد، لەو كاتدا منداڵێكی حەفت، یان هەشت ساڵان بوو.
(وَالأَعْمى) كوێرو (وَالْبَصيرُ) چاوساغ بۆ ئیمامەتی نوێژ، هەردووكیان (سَواءٌ) یەكسانن (عَلَىالنَّصِّ) لە سەر دەقی فەرموودەی ئیمامی(شافیعی)، چونكە كوێر زیاتر بیری لە سەر نوێژەو چاوساغیش چاكتر خۆی لە پیسی دەپارێزێ ﴿عن أَنَسﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ إسْتَخْلَفَ
وَالْأَصَحُّ صِحَّةُ قُدْوَةِ السَّلِيمِ بِالسَّلِسِ وَالطّاهِرِ بِالْمُسْتَحاضَةِ غَيْرِ الْمُتَحَيِّرَةِ، وَلَوْ بَانَ إمَامُهُ اِمْرَأَةً أَوْ كافِراًمُعْلِناً–قِيلَ أَوْ مُخْفِياً– وَجَبَتِ الْإِعَادَةُ، لاَ جُنُباً وَذَا نَجَاسَةٍ خَفِيَّةٍ،

إبْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النّاسَ وَهُوَ أعْمى﴾ حديث حسن رواه أبوداود وأحمد، پێغەمبەرﷺ (عبدالله بن أم مكتوم)ی لە (مەدینە) لە شوێن خۆی دانا: تاكو ئیمامەتی بۆ خەڵكی بكا.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (صِحَّةُ قُدْوَةِ السَّلِيمِ) دروستە: مرۆڤی ساغ ئیقتیدا بكا (بِالسَّلِسِ) بەو ئیمامەی چۆڕمیزكەی هەیەو (وَالطّاهِرِ) هەم دروستە: ئافرەتیپاك ئیقتیدا بكا (بِالْمُسْتَحَاضَةِ) بەو ئافرەتەی خوێنچڕكەی نەخۆشی هەیە، بەو مەرجەی

(غَيْرِالْمُتَحَيِّـرَةِ) ئافرەتەكە سەر لێشێواوی خوێنچڕكە نەبێ، چونكە ئەگـەر سـەر لێشـێواو بێ، ئیقتیدا پێوەكردنی دروست نیە، هـەروەها دروسـتە ئیقتیـدا بـەو كەسـەش بكـا: كـە تارەتی بە بەرد كردوە، یان خوێن لە برینەكەی دێ، یان پیسـیەكیلێبوردراوی پێوەیـە، چـونكە دووبارەكردنـەوەیان لـە سـەر نیـە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ بانَ) ئەگەر لە دوای تەواوبوونینوێژ، مەئمومینێر بۆی ئاشكرا بوو (إمامُـهُ إمْـرَأَةً) ئیمامەكەی ئافرەت بووە، یان نەنێرنەمێ بووە (أَوْ كافِراً مُعْلِناً) یان ئیمامەكەی كافرێكی بە ئاشكرا بووە (قِيلَ) لە فەرموودەیەكدا (أَوْ مُخْفِياً) یان ئیمامەكەی كافرێكی بـە نهێنـی بووە (وَجَبَتِ الأعادَةُ) لە هەر سێك حاڵەتدا واجبە: نوێژەكەی دووبـارە بكاتـەوە، چـونكە هەر لە سەرەتاوە ئیقتیدا بەو سێیانەوە دروست نیە، كەوابو: ئەگەر لە ناو نوێژیشدا یەكێك لەو سێ حاڵەتانە ئاشكرا ببێ، واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەكە بكاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها ئەگەر ئاشـكرا بـوو: ئیمامەكـەی شـێتە، واجبە: نوێژەكەی دووبارە بكاتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(لاجُنُباً) نەك ئەگەر لە دوای تەواوبوونی نوێژ ئاشكرا بوو: ئیمامەكەی جەنابەتدارە، یان بێدەستنوێژە (وَذا نَجاسَةٍ خَفِيَّةٍ) یان پیسیەكی لێنەبوردراوی شاردراوەی پێوەیە: كە بە بیرلێكردنـەوەش پیسـیەكە نـەدیترێ، واتـە: ئەگـەر یـەكێك لـەو سـێ حاڵەتانـە لـە دوای تەواوبوونی نوێژ ئاشكرا بوو، دووبارەكردنەوە واجب نیە.

ئینجا بزانە: هەر لە سەرەتاوە دروست نیە ئیقتیدا بەو كەسە بكا: كە بێدەستنوێژە، یان جەنابەتدارە، یان پیسیەكی لێنـەبودراوی شـاردراوەی پێوەیـە، واتـە: ئەگـەر دەیزانـیو ئیقتیداشی بە یەكێكیان كرد، گوناهبار دەبێو نوێژەكەشی دروست نیە، بەڵام ئەگـەر لـە سـەرەتاوە نەیـدەزانی، بـەڵكو لـە نـاو نوێـژدا ئاشـكرا بـوو: كـە بێدەسـتنوێژە، یـان جەنابەتدارە، یان پیسیەكی لێنەبوردراوی شاردراوەی پێوەیە، ئەو كاتە واجبە: یەكسەر نیەتی جیابوونەوە بێنێو بە تـەنهایی نوێژەكـەی تـەواو بكـا، ئـەگینا: نوێژەكـەی بـەتاڵ

قُلْتُ: اَلأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ هُوَ قَوْلُ الْجُمْهُورِ: إنَّ مُخْفِيَ الْكُفْرِ هُنا كَمُعْلِنِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
وَالْأُمِّيُّ كَالْمَرْأَةِ فِالْأَصَحِّ، وَلَوْ اِقْتَدى بِخُنْثَى فَبَانَ رَجُلاً لَمْ يَسْقُطِ الْقَضاءُ فِالْأَظْهَرِ، وَالْعَدْلُ أَوْلَى مِنَ الْفاسِقِ، وَالْأَصَحُّ أَنَّ الْأَفْقَهَ أَوْلَى مِنَ الْأَقْرَإِ وَالْأَوْرَعِ،

دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر ئیمامەكـە پیسـیەكی لێنـەبوردراوی ئاشـكرای پێـوەبێ: كـە بە بیرلێكردنەوە پیسیەكە بدیترێ، ئەو كاتە دووبارەكردنەوەینوێژ واجبە، جیاوزای نیە:

لـه نـاو نوێـژدا ئـەو پیسـیە ئاشـکرا ببـێ، یـان لـە دوای تەواوبوونی‌نوێـژ، هـەروەك لـە سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (اَلأصَحُّ الْمَنْصُوصُ) دەققی فەرموودەی ڕاستتر (هُوَ قَوْلُ الْجُمْهُورِ) فەرموودەی زۆرترینی زانایانە: (أَنَّ مُخْفِيَ الْكُفْرِ) ئەو کەسـەی کوفرەکـەی نهێنی‌یە (هُنا) لە باسی‌جەماعەتدا (كَمُعْلِنِهِ) وەك ئەو کەسەیە کە بە ئاشکرا کافر بێ، واتە: هەرکەسێك لە نوێژدا ئیقتیدای پێوە کردبێ، واجبە: نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە، جیاوزای نیە: لە دوای نوێژ، یان هەر لە ناو نوێژدا بزانێ کافرە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَالأُمـيُّ) ئیمامی فاتیحە نارەوان (كَالْمَرْأَةِ) وەکو ئیمامی ئافرەت بڕیاری بۆ دەدرێ (فِـي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئەگەر فاتیحە ڕەوان لە ناو نوێژدا بۆی ئاشکرا ببێ: ئیمامەکەی فاتیحەی نارەوانە، واجبە: لە سەرەتاوە دەست بە نوێژەکە بکاتەوەو ئەگەر لە دوای نوێژ ئاشکرا ببێ، واجبە: نوێژەکە دووبارە بکاتەوە.

(وَ لَوْ إقْتَدى بِخُنْثى) ئەگەر مەئمومی‌نێر ئیقتیدای کرد بـە ئیمـامێکی نەنێرنـەمێ (فَبـانَ رَجُـلاً) جـا لـەدوای ئیقتیـدا ئاشـکرا بـوو: ئـەم ئیمامـە نێـر بـووە (لَـمْ يَسْـقُطِ الْقَضـاءُ) دووبارەکردنەوەی لە سەر لاناچـێ (فِـي الأظْهَـرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا، چـونکە لـە سەرەتاوە بە باوەڕی‌خۆی ئیقتیدایەکەی دروست نەبوە.

(وَالْعَدْلُ) مرۆڤی دادپەروەر (أَوْلَى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتی‌نوێژ هەرچەند کەم زانستیش بێ (مِنَ الْفاسِقِ) لە مرۆڤی فاسق، یان بیدعەچی، هەرچەند زۆریش زانابێ، چونکە نوێژکردن لـە پشـت ئیمـامی فاسـق، یـان بیدعەچـی ناپەسـندە، بـەلاّم نوێژەکـەش دروسـتە ﴿عَـنْ عبـدالكريم: أَدْرَكْـتُ عَشْـرَةً مِـنْ أَصْـحابِ مُحَمَّـدٍﷺ يُصَـلُّونَ خَلْـفَ أئِمَّـةِ الْجُـورِ﴾ رواه البخـاري فی‌التـأريخ، گەیشـتمە دە (صـحابة)ی پێغەمبـەرﷺ نوێـژیان لـە پشـت پێشەوایانی ستەمکار دەکرد.

(وَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الأفْقَهَ) ئەو کەسـەی شـەرعزانترە لـە نوێـژدا (أَوْلَى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتی (مِنَ الأقْرَإِ) لەو کەسەی زۆر قورئان دەزانـێو شـەرعزانتریش نیـە (وَالأَوْرَعِ) هـەروەها شـەرعزان لەپێشتریشـە لـەو کەسـەی خـۆی لـە حـەرامو (شُـبُهات)

وَيُقَـدَّمُ الْأَفْقَـهُ وَالْأَقْـرَأُ عَلَىالأَسَـنِّ النَّسِـيبِ، والْجَديـدُ تَقْـدِيمُ الْأَسَـنِّ عَلَىالنَّسِـيبِ، فَإِنْ اِسْتَوَيَا فَبِنَظَافَةِالثَّوْبِ وَالْبَدَنِ وَحُسْنِ الصَّوْتِ، وَطِيبِ الصَّنْعَةِ وَنَحْوِهاَ، وَمُسْتَحِقُّ الْمَنْفَعَةِ بِمِلْكٍ أَوْ نَحْوِهِ أَوْلَى فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلاً فَلَهُ التَّقْدِيمُ، وَيُقَدَّمُ عَلَى عَبْدِهِ السَّاكِنِ

دەپـارێزێ، چـونکە نوێـژ پێویسـتی زیـاتر بـە شـەرع هەیـە، بەلگـە: ﴿پێغەمبـەرﷺ لە نەخۆشی‌مردنی‌دا ئیمامی(أبوبكر)ی لە جێی‌خۆی دانا بۆ پێشنوێژی کردن، لەگەڵ

ئەوەشدا (صحابة)ی لەوی قورئان خوێنتر هەبون: وەك (أبَيّ و معاذ و زيد و أبوزيد رضى‌الله عنهم﴾)، هەروەك لە (البخاري)دا هاتوە.

(وَيُقَدَّمُ الأفْقَهُ وَالأقْرأُ) هەر یەکێك لە مرۆڤی شەرعزانترو لە مرۆڤی قورئانخوێنتر بە پێش دێخرێ: بۆ ئیمامەتیءنوێژ (عَلَیالأسَنِّ النَّسِيبِ) لە سەر مرۆڤی بە تەمەنتری خاوەن نەژاد (وَالْجدِيدُ) بە فەرموودەیءنویێ (تَقْدِيمُ الأسَنِّ) مرۆڤی بە تەمەنتر لە ئیسلامدا بە پێش دێخرێ بۆ ئیمامەتیءنوێژ (عَلَیالنَّسِيبِ) لە سەر مرۆڤی بە نەژاد (فَإنْ إسْتَوَيا) جا ئەگەر ئیمام و مەئموم لە گشت سیفەتەکانیءڕابردوودا یەکسان بون (فَبِنَظافَةِ الثَّوْبِ وَالْبَدَنِ) بە هۆی جوانیءو پوختی جلو بەرگو لاشە لە چڵکنی، بە پێش دێخرێ (وَحُسْنِ الصَّوْتِ) ئینجا بە دەنگ خۆشی (وَطِيبِ الصَّنْعَةِ) هەروەها بە هۆی ڕێزداری کارو پیشە: وەك بازرگانیءو فەلاحەتی (وَنَحْوِها) هەم ئەو جۆرە سیفەتانەی ڕێزدارییان تێدایە: وەك شێوە جوانیءو باسکردنی بە چاکەو خاوەن ژنی، هەروەك لە (بجيرمي)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەو ڕیزەیءڕابردوو لە حاڵەتێکدا بوو: کە ئیمامی دامەزراو نەبێ، چونکە ئیمامی دامەزراو بە پێش گشت ئەوانەیءڕابردوو دێخرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە بە بەڵگەی حەدیسەکەی داهاتوو.

(وَمُسْتَحِقُّ الْمَنْفَعَةِ) ئەو کەسەی مافی سود وەرگرتنی لە شوێنێکدا هەیە (بِمِلْكٍ) بە هۆی ئەوەی خۆی خاوەنیءشوێنەکەیە: وەك خاوەن ماڵءو زەوی (أوْ نَحْوِهِ) یان بە هۆیەکیءتر: وەك بەکرێگرتنءو وەقفکرانءو ئیزندان (أوْلى) ئەو خاوەن مافە لەپێشترە بۆ ئیمامەتی نوێژ: لە شەرعزانءو گشت ئەوانەی تریش، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لايَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطانِهِ وَلايَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ على تَكْرِمَتِهِ إلاَّ بِإذْنِهِ﴾ رواه مسلم، نابێ پیاو ئیمامەتی بۆ پیاو بکا لە شوێنی دەسەڵاتیءخۆیءداو، کە چووە ماڵێك نابێ لە سەر جێگەی تایبەتی خاوەن ماڵ دابنیشێ تەنها بە ئیزنی خاوەنەکەی نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەوە لە حاڵەتێکدا بوو: کە شیاوی ئیمامەتیءکردن بێ، کەوابو: (فَإن لَمْ يَكُنْ أهْلاً) ئەگەر خاوەن مافەکە بە خۆی شیاوی ئیمامەتی نەبو (فَلَه التَّقْدِيمُ) هەر ئەو مافی هەیە: یەکێك بە پێش بێخێ تاکو ئیمامەتی بکا (وَيُقَدَّمُ عَلى عَبْدِهِ السّاكِنِ لاَ مُكاتَبِهِ فِى مِلْكِهِ، وَالأَصَحُّ تَقْدِيمُ الْمُكْتَرِى عَلىالْمُكْرِى، وَالْمُعِيرِ عَلَى الْمُسْتَعِيرِ، وَالْوَالى فِى مَحَلِّ وِلاَيَتِهِ أوْلَى مِنَ الْأَفْقَهِ وَالْمَالِكِ.

(فَصْلٌ) لاَ يَتَقَدَّمُ عَلَى إمَامِهِ فِالْمَوْقِفِ فَإنْ تَقَدَّمَ بَطَلَتْ فِى الْجَدِيدِ، وَلاَ تَضُرُّ مُسَاوَاتُهُ، وَيُنْدَبُ تَخَلُّفُهُ قَلِيلاً،

گەورە بە پێش کۆیلەیءخۆی دێخرێ: کە لە ملکی گەورەکەیدا نیشتەجێیە (لاَمُكَاتَبِهِ فِي

مُلْكِهِ) بەڵام بە پێش كۆیلە نووسراوپێدراوەكەی ناكەوێ: كە لە ملكیخۆیدا نیشتەجێیە.
(وَالأَصَحّ) فەرموودەی ڕاستتر (تَقْدِيمُ الْمُكْتَرِى) بەكرێگر بە پێش دێخرێ بۆ ئیمامەتینوێژ (عَلىالْمُكْرِى) لە سەر خاوەنە بەكرێدەرەكە، چونكە بەكرێگرەكە مافی سود وەرگرتنی هەیە (وَالْمُعِيرِ) هەروەها ئەوەی شوێنێكی بە خوازتن داوەتە یەكێكیتر بە پێش دێخرێ (عَلىالْمُسْتَعِيرِ) لە سەر ئەو كەسەی بە خوازتن وەریگرتوە.
(وَالْوَالِي) گەورەی موسڵمانان (فِى مَحَلِّ وِلاَيَتِهِ) لە شوێنی دەسەڵاتیخۆیدا (أَوْلَى) لەپێشترە بۆ ئیمامەتینوێژ (مِنَ الأَفْقَهِ) هەم لە شەرعزانترو (وَالْمالِكِ) هەم لە خاوەن ملكو خاوەن ماڵو هەم لە ئیمامیمزگەوتیش، هەر چەند ئەو گەورەیەش فاسقو ستەمكاریش بێ ﴿عَنْ ابْنِ عمررضاالله عنهما: أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّى خَلْفَ الْحَجّاجِ﴾ رواه البخارى، (عبدالله) كوڕی ئیمامی(عمر)رَضِىَاللهُ عَنْهُما نوێژی بە جەماعەت لە پشت (حجاج الثقفي) دەكرد. واتە: هەر چەند زۆریش ستەمكارو فاسق بوو.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند مەرجێكی ئیقتیدا ﴾

مەرجەكانی ئیقتدا حەفتن، یەكەم: (لاَ يَتَقَدَّمُ) دروست نیە: مەئموم پێش بكەوێ (عَلى إِمَامِهِ) لە ئیمامەكەی خۆی (فِىالْمَوْقِفِ) لەو شوێنەدا: كە جەماعەتی لێدەكەن، چونكە ئەوانەی نوێژیان بە جەماعەت لە پشت پێغەمبەر ﷺ و هەرچوار خەلیفەكان رضى الله عنهم كردوە، هیچیان لە ئەوان بە پێش نەكەوتون لە شوێنی جەماعەتدا.
كەوابو: (فَإِنْ تَقَدَّمَ) ئەگەر لە شوێنەكەدا مەئموم بە پێش ئیمامەكەی كەوت (بَطَلَتْ) نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ (فِى الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(شافیعی)دا، جیاوازی نیە پێش كەوتنەكە: لە سەرەتا، یان لە ناوەوەی نوێژدا بێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلاَتَضُرُّ مُساوَاتُهُ) زیانی نیە: بە یەكسانی لەگەڵ ئیمامەكەی ڕابوەستێ، واتە: نوێژەكەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ناپەسندە.
كەوابو: (وَيُنْدَبُ تَخَلُّفُهُ قَلِيلاً) سوننەتە لە شوێنی جەماعەتدا مەئموم كەمێك لە ئیمامەكەی دوا بكەوێ، واتە: سەرە پەنجەی پێیەكانی لە دواوەی پاژنەپێی ئیمامەكەی بێو

وَالإِعْتِبَارُ بِالْعَقِبِ، وَيَسْتَدِيرُونَ فِالْمَسْجِدِالْحَرَامِ حَوْلَ الْكَعْبَةِ، وَلاَ يَضُرُّ كَوْنُهُ أَقْرَبَ إِلى الْكَعْبَةِ فِى غَيْرِ جِهَةِ الْإِمَامِ فِالْأَصَحِّ، وَكَذَا لَوْ وَقَفَا فِالْكَعْبَةِ وَاخْتَلَفَتْ جِهَتاهُمَا، وَيَقِفُ الذَّكَرُ عَنْ يَمِينِهِ، فَإِنْ حَضَرَ آخَرُ أَحْرَمَ عَنْ يَسارِهِ، ثُمَّ يَتَقَدَّمُ الإِمَامُ أَوْ يَتأَخَّرَانِ وَهُوَ أَفْضَلُ،

لـه سـیٚ گـەزیش دورتـر نـەبیٚ، هـەروەك لـە (تحفـة)و (الشـروانی)دا ڕوون کراوەتـەوە.
(وَالإعْتِبارُ بِالْعَقِبِ) پێشـکەوتنو یەکسـانیو دواکـەوتن: لـە پێـوەو لەڕکووعـدا بـەگوێرەی پاژنەی پێیەکانەو لە دانیشتندا بەگوێرەی لاقینگەکانەو لە سوجدەدا بەگوێرەی پەنجەی پێیەکانەو لە پاڵدانەوەشدا بەگوێرەی تەنیشتەکانە، هەروەك لە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيَسْتَدِيرُونَ) لە نوێژی جەماعەتدا مەئموومەکان بازنەیی ڕیز دەبن (فِيالْمَسْجِدِالْحَرامِ) لە (المَسْجِدالْحَرام) لە (مكة)یپیرۆزدا (حَوْلَ الْكَعْبَةِ) لە دەورەی(كعبة)ی ماڵیخوایگەورە: کە قیبلەیە (وَلَايَضُرُّ) زیانی نیە (كَوْنُهُ أقْرَبَ إلَىالْكَعْبَةِ) مەئموومەکە بۆ لای(كعبة) نزیکتر بێ (فِي غَيْرِ جِهَةِالإِمَامِ) لە لایەکانیتری جگە لە لای ئیمام (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، واتە: چونکە ئەو پێشکەوتنە لە لایەکەی ئیمام نیە، بە ناشیرن دانانرێ.
(وَكَـذَا) هـەروەها زیـانی نیـە (لَـوْ وَقَفَـا فِيالْكَعْبَـةِ) ئەگـەر ئیمـامو مـەئمووم لـە نـاو ژوورەکـەی(كعبـة)دا نوێـژ بکـەنو مەئموومەکـەش بـۆ لایـدیواری(كعبـة) نـزیکتر بـێ، بەم مەرجە: (وَاخْتَلَفَتْ جِهَتَاهُمَا) لای ڕووتێکردنیان جیا بێ: وەك پشت لە یـەکتر بکـەن، کەواتە: ئەگەر هەردووکیان بەرەو یەك دیوار نوێژ بکەن، ئەو کاتە دروست نیـە مـەئمووم بە پێش ئیمام بکەوێ.
(وَيَقِـفُ الذَّكَرُ عَنْ يَمِينِهِ) سوننەتە: نێرینە–هەرچەند منداڵیش بێ– لە لای ڕاستەی ئیمام ڕابوەسـتێ، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی (جابر)یـداهاتوو (فَـإِنْ حَضَـرَ آخَـرُ) جـا ئەگـەر نێرینەیـەکیتریش هـات (أَحْـرَمَ عَـنْ يَسَـارِهِ) ئـەویش لـە لای چـەپەی ئیمامەکـەی نوێـژ دادەبەستێ (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نوێژدابەستن (يَتَقَدَّمُ الإِمَامُ) ئیمامەکـە دەڕواتـە پێشـەوە (أَوْ يَتـأَخَّرانِ) یان هەردوو مەئموومەکان دەکشێنەوە دوا وە، ئینجا دەبنە یەك ڕیز.
(وَهُـوَ أفْضَـلُ) کشـانەوەی مەئمووـمەکان خێرتـرە لـە ڕۆیشـتنە پێشـەوەیئیمامەکە
﴿عن جابرﷺ قام النَّبِيﷺ لِيُصَلِّيَ فَقُمْتُ عَنْ يَسارِهِ فَاخَذَ بِيَدِي فَأَدارَني حَتَّى أقامَني عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ جَاءَ جَبّارُ بن صَخْرٍ فَقَامَ عَنْ يَسارِهِ، فَأَخَذَ بأَيْدِينا جميعاً فَدَفَعَنا حَتّى أقامَنا خَلْفَهُ﴾ رواه مسلم فيالزهد، پێغەمبەرﷺ هەڵسا نوێژ بکا، منیش لە لای چەپەی ڕاوەستام تـاکو جەماعەتی لەگەڵ بکەم، ئەویش دەستی گرتم و سوڕاندمیە لایڕاستەی، ئینجا (جبّـار)ش
وَلَوْ حَضَرَ رَجُلانِ أَوْ رَجُلٌ وَصَبِيٌّ صُفَّا خَلْفَهُ، وَكَذَا امْرَأَةٌ أَوْ نِسْوَةٌ، وَيَقِفُ خَلْفَهُ الرِّجَالُ ثُمَّ الصِّبْيانُ

هات لە لای چەپەی نوێژی دابەست، پێغەمبەرﷺ دەستی هەردووکمانی گرت و لـە پشـتە خۆی کردینیە یەك ڕیز.

کەوابو: ئەگەر لە لای چەپەی ئیمام ڕابوستێ، یان یەکێك لە چەپەو یەکێك لە ڕاستە، یان هەردووکیان لە ڕاستە، یان هەردووکیان لە چەپە ڕابوەستن، یان یەکێك لە تەنیشتێکی ئیمامو ئەویتریش لە پشتەوە ڕابوەستێ، ئەو حاڵەتانە گشتی ناپەسندن، بەڵام نوێژ بەتاڵ ناکەن، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەگەر نەگونجا مەئموومەکەیدووەم لە لای چەپەیئیمام نوێژ دابەستێ، ئەو کاتە لە پشتەوەی ئیمام نوێژ دادەبەستێو مەئموومەکەی لایڕاستەش دەکشێتەوە دواوە، بەڵام ئەگەر مەئموومەکەیدووەم ئافرەت بوو: ئەوە یەکسەر لە پشت مەئموومەکەی لای ڕاستەوە نوێژ دادەبەستێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ حَضَرَ رَجُلانِ) ئەگەر لە سەرەتاوە دوو پیاو بە یەکەوە ئامادەبون (أَوْ رَجُلٌ وَصَبِيٌّ) یان پیاوێك و منداڵێکی نێرینە (صُفّا خَلْفَهُ) هەردووکیان لە پشت ئیمامەکە بە یەك ڕیز ڕادەوەستن، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، هەم ﴿عَن أَنسٍ﷛ صَلّىالنَّبِيُّ ﷺ فَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَراءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرائِنا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ پێشنوێژی بۆ کردین من و کورە یەتیمەکە بە یەك ڕیز لە پشت پێغەمبەرﷺ ڕاوەستاینو پیرەدایکیشم لە پشت ئێمە ڕاوەستا.

(وَكَذا امْرَأَةٌ) هەروەها ئەگەر تەنها یەك ئافرەتیش ئامادە بوو، ئەویش لە پشت ئیمامە نێرەکە ڕادەوەستێ (أَوْ نِسْوَةٌ) یان ئەگەر کۆمەڵێك ئافرەت ئامادە بون ئەوانیش لە پشت ئیمامە نێرەکە ڕادەوەستن، هەرچەند مەحرەمیش بن، بە بەڵگەی حەدیسەکەی (أنس)ی ڕابردوو، کەوابو: ناپەسندە ئافرەت لە تەنیشت ئیمامینێر، یان لە تەنیشت مەئموومە نێرەکان نوێژ دابەستێ، هەرچەند مەحرەمیش بن، بەڵام نوێژەکە بەتاڵ نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَ) هەرکاتێك لە سەرەتاوە مەئموومەکان زۆر بون بەم شێوەیە ڕیز دەبن: (يَقِفُ خَلْفَهُ الرِّجالُ) پیاوەکان لە پشت ئیمامەکە ڕادەوەستن (ثُمَّ) ئینجا ئەگەر ڕیزەکەیپیاوان تەواو بوو (الصِّبْيانُ) لە پشت پیاوەکانیش منداڵە نێرینەکان ڕیز دەبن، بەڵام ئەگەر ڕیزی پیاوەکان تەواو نەبو، ئەو کاتە بە منداڵە نێرینەکان تەواو دەکرێ، هەروەها ئەگەر ئەو منداڵانە پێش پیاوەکان ئامادە بون و جێگەی خۆیان لە ڕیزیپێشەوە گرت، نابێ لایانبدەنە ڕیزیدواوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ثُمَّ النِّساءُ، وَتَقِفُ إِمامَتُهُنَّ وَسْطَهُنَّ، وَيُكْرَهُ وُقُوفُ الْمأْمُومِ فَرْداً بَلْ يَدْخُلُ الصَّفَّ إِنْ وَجَدَ سَعَةً، وَإِلاّ فَلْيَجُرَّ شَخْصاً بَعْدَ الْإِحْرامِ

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ڕیزی منداڵە نێرینەکانیش (النِّساءُ) ئافرەت ڕیز دەبن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلامِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ﴾ رواه مسلم، با

خاوەن عەقڵو باڵغەكان لە پشتەوەی من نوێژ دابببەستن، ئینجا ئەوانەی لـەوان نـزیكن لـەو سیفەتەدا.

ئینجا بزانە: جیاوازی نیە ڕیزی نێرینەكان تەواو بوبێ، یان نا، ئافرەتەكان هەر لە پشت ئەوان ڕیز دەبن، بەڵكو ئەگەر تەنها یەك نێرینەش ئامادە بێ، ئەوە نێرینەكە لە ڕاسـتەی ئیمامەكە ڕادەوەستێو ئافرەتـەكانیش لـە پشـت مەئموومەكـە ڕادەوەسـتن، هـەر چـەند مـەحرەمیش بـن ﴿عن أنس‌ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ‌ﷺ أَمَّهُ وَامْرأةً مِنْهُمْ، فَجَعَلَهُ عَنْ يَمِينِهِ والْمَرأةَ خَلْفَ ذلِكَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ پێشنوێژی بۆ منو ئافرەتێكیخۆمانی كرد، منی خستە لای ڕاستەیخۆیو ئافرەتەكەشی خستە دواوە.

(وَتَقِفُ إمامَتُـهُنَّ وَسْطَهُنَّ) سوننەتە: ئیمامە مێیەكەی ئافرەتـان لـە نێوانیانـدا ڕابوەسـتێ ﴿عن عائشةَ وأُمّ سلمةرَضِىَالله عَنهُما: أَنَّهُما أَمَّتا نِساءً فَقامَتا وَسْطَهُنَّ﴾ رواهماالشـافعي والبيهقـي باسنادين حسنين، حەزرەتی (عائشةو أم سـلمة) ئیمامـەتییان بـۆ ئافرەتـان دەكـردو لـە نێوانیاندا ڕادەوەستان. بەڵام ئەگەر ئیمامەكەی ئافرەتان نێر بوو، یـان نەنێرنـەمێ بـوو، ئەوە لە پێشەوە ڕادەوەستێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر كۆمەڵێكی ڕووت نوێژیان بە جەماعەت دەكردو ئیمامەكەشیان ڕووت بوو و چاوساغیان لەگەڵدا بوو و لە ڕۆناكیشدا نوێژیان دەكـرد، ئیمامەكـەی ئـەوانیش—وەكـو ئیمامەكـەی ئافرەتـان— لـە نێوانیانـدا ڕادەوەسـتێ، هـەروەك لـە سەرچـاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَيُكْرَهُ وُقُوفُ الْمَأْمُومِ فَرْداً) ناپەسندە مەئموومی بە تەنها ڕابوەسـتێ ﴿عن أبىبَكْرَةﷺ: أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ والنَّبِيُّ‌ﷺ راكِعٌ فَرَكَعَ دوُنَ الصَّفِّ فَقالَ النَّبِيُّ‌ﷺ: زادَكَ اللهُ حِرْصاً وَلا تَعُدْ﴾ رواه البخاري، (أبوبكرة) چووە مزگەوتو نوێژی دابەست، جا پێش بگاتە ڕیزینوێژ ڕوكـووعی برد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: خوا زیاتر دڵت بخاتە سەر جەماعەت كردن، جارێكیتریش وا مەكە، واتە: لە دەرەوەیڕیز نوێژ مەكە.

(بَلْ يَدْخُلُ الصَّفَّ) بەڵكو مەئمووم دەچێتە ناو ڕیزەكە (إنْ وَجَدَ سَعَةً) ئەگـەر كـەلێنێكی دەست كەوتو خەڵكیشی ئازار نەدەدا (وَإلاّ) بەڵام ئەگەر هیچ كەلێنێكی دەست نەكـەوت (فَلْيَجُرَّ شَخْصاً) سـوننەتە: یـەكێك لـە ڕیزەكـە ڕابكێشـێتە دەرەوە (بَعْدَالأحْرامِ) پـاش دابەستنینوێژ، تاكو لە گەڵی ڕیز ببێ، واتـە: پـێش دابەسـتنینوێژ حەڕامـە ڕایبكێشـێتە وَلْيُساعِدْهُ الْمَجْرُورُ،

دەرەوە (وَلْيُسَاعِدْهُ الْمَجْرُورُ) سوننەتە مرۆڤە ڕاكێشراوەكە ببێ، تاكو خێری یارمەتیدانی لە سەر چاكەی دەست بكە

لەوانە نەبو یارمەتیی بدا، ئەو کاتە دروست نیە رایبکێشێتە دەرەوە؟ چونکە مەترسی ئاژاوەی لێدەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا روون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: سوننەتە نێوان ئیمامو ریزیزییەکەمی مەئموومەکانو هەروەها نێوان ریزی یەکەمو دووەمو...هتد، لە سێ گەز –واتە: متر و نیوێك– زیاتر نەبێو سوننەتە ریزەکان راستو رێك بکرێن، ئینجا تا ریزێك تەواو دەبێ، ناپەسندە هیچ ریزێکیتر دابمەزرێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَتِمُّواالصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِى يَلِيهِ، فَما كانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِالصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ﴾رواه أبوداود بإسناد حسن، ریزیپێشەوە تەواو بکەن ئینجا ریزی دوای وی، جا هەر ناتەواویەك هەبێ، با لە ریزیدواوە بێ.

هەروەها سوننەتە مەئموومەکان پالْ بە یەکتری بدەنو کەلێن لە نێوانیاندا نەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَقِيمُواالصُّفُوفَ وَحاذُوا بَيْنَ الْمَناكِبِ وَسُدُّوُاالْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِى إِخْوانِكُمْ وَلا تَذَرُوا فُرُجاتٍ لِلشَّيْطانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفّاً وَصَلَهُ اللهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفّاً قَطَعَهُ اللهُ﴾ رواه أبوداود بإسناد صالح، ریزەکانینوێژ راستو رێك بکەنو شانتان بەرامبەر یەکتری بکەنو کەلێنەکان پر بکەنەوە، شانتان بۆ دەستی براکانتان نەرمو شل بکەن، واتە: لە تەنیشت خۆتان جێگەیان بکەنەوە، هیچ کەلێنێك بۆ شەیتان مەهێڵنەوە–واتە: شەیتان دێتە نێوان کەلێنەکان– هەرکەسێك ریزێکینوێژ بگەیەنێتەوە یەك خوا بیگەیەنێتە رەحمەتی خۆی، هەرکەسێك ریزێکینوێژ لێك بپچرێنێ خوا لە رەحمەتی خۆی بیپچرێنێ.

جا ئەگەر مەئموومەکان ئەو سوننەتەیان بەجێ نەهێنا، سوننەتە ئیمام فەرمانیان پێبکا ﴿عَنْ أَنَسٍ﷜: أُقِيمَتِ الصَّلاةُ فَأَقْبَلَ عَلَيْنَاالنَّبِيُّﷺ بِوَجْهِهِ فَقالَ: أَقِيمُوا صُفوفَكُمْ وَتَراصُّوا﴾ رواه الشيخان، ئیقامەتینوێژ کرا، ئینجا پێغەمبەرﷺ رووی لە ئێمە کردو فەرمووی: ریزەکانتان رێك بکەن و پالْ بە یەکتری بدەن.

ئینجا بزانە: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللهَ تَعالى وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلىالّذِينَ يَصِلُونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ﴾ رواه أبوداود بسند صالح، خوایگەورە رەحمەت دەبارێنێتەسەر ئەو کەسانەی ریزەکانی یەکەم تەواو دەکەن، مەلائیکەتیش دوعای لێخۆشبوونیان بۆ دەکەن.

کەوابو: گەورەترین ریزی پیاوان ریزی یەکەمە: کە لە پشت ئیمامەوە دەست پێ دەکا، ئینجا ریزەکەیتر...هتد، هەروەها لای راستەی گشت ریزێك–هەرچەند دووریش بێ– لە لای چەپە گەورەترە، هەرچەند نزیکیش بێ، بەلاّم پشت ئیمام–بە هۆینزیکی– لە لای راستەش گەورەترە، هەر وەك لە (الشبراملسی)و(الشروانی)دا روون کراوەتەوە.

وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ بِانْتِقالاَتِ الْإِمامِ: بِأَنْ يَراهُ أَوْ بَعْضَ صَفٍّ أَوْ يَسْمَعَهُ أَوْ مُبَلِّغاً، وَإِذَا جَمَعَهُما مَسْجِدٌ صَحَّ الإِقْتِدَاءُ وَإِنْ بَعُدَتِ الْمَسافَةُ وَحالَتْ أَبْنِيَةٌ،

ئەوەش وا دەگەیەنێ: کە ریزی دووەمو سێیەمو...هتد، لە پشت ئیمامەوە دەست

پێدەكرێ، ئینجا بە ڕاستەو چەپەدا تەواو دەكرێ، بەڵگەش حەدیسەكەی (أنس)و یەتیمەكەی ڕابردووە، والله تعالی أعلم.

دووەم مەرجی ئیقتیدا: (وَيُشْتَرَطُ عِلْمُهُ) بە مەرج داندراوە: مەئموم ئاگادار بێ (بِإِنْتِقالاتِ الإمامِ) لە جموجۆڵو دانیشتنو هەڵسانەوەی ئیمام (بِأَنْ يَراهُ) وەك بەخۆی ئیمامەكە ببینێ (أَوْ بَعْضَ صَفٍّ) یان بەشە ڕیزێكی مەئمومەكان ببینێ (أَو يَسْمَعَهُ) یان گوێی لە ئیمامەكە ببێ (أَوْ مُبَلِّغاً) یان گوێی لە ڕاگەیەنەرێك بێ: كە جموجۆڵی ئیمام دەگەیەنێتە مەئمومەكان، جیاوازی نیە: ئەو ڕاگەیەنەرە بەخۆی نوێژ بكا، یان نا، جا ئەگەر لە كاتی نوێژكردندا ڕاگەیەنەرەكە ڕۆیشت، واجبە: مەئمومەكان نیەتی جیابوونەوە بێنن، مەگەر بزانن لە پێش تەواوبوونی دوو ڕوكن دەگەڕێتەوە، ئەو كاتە چاوەڕوانی دەكەن، هەروەك لە (تحفە)و (نهایە)دا ڕوون كراوەتەوە.

سێیەم مەرجی ئیقتیدا: مەرجە ئیمامو مەئموم لە حاڵەتی ئیقتیدادا لە یەك شوێندا كۆ ببنەوە، جا ئەم كۆبوونەوەیەش چوار حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی یەكەم: هەردووكیان لە ناو مزگەوتدابن (وَإِذا جَمَعَهُما مَسْجِدٌ) هەر كاتێك مزگەوتێك ئیمامو مەئمومی لە ناو خۆیدا كۆ كردنەوە (صَحَّ الأَقْتِداءُ) دروستە: مەئموم ئیقتیدا بە ئیمامەكە بكا (وَإِنْ بَعُدَتِ الْمَسافَةُ) هەرچەند نێوانەكەشیان زۆر لێك دوور بێ: وەك ئیمام لە پێشەوەی مزگەوتدابێو مەئمومیش لە پشتەوەدابێ (وَحالَتْ أَبْنِيَةٌ) هەرچەند دیوارو بانو شتیتریش بكەوێتە نێوان ئیمامو مەئمومەكە، بەڵام بەو مەرجەی دەرگایەكی وەهای تێدابێ: بتوانێ تێیدا بڕواتە لای ئیمامەكە بەگوێرەی عادەت:

واتە: لەم حاڵەتەی ناو مزگەوتدا هەرچەند لە چوونە ژوورەوەو هاتنە دەرەوەشدا خوار ببێتەوەو پشتی بكەوێتە قیبلە زیانی نیە، هەر وەك لە (الشروانی)و (إعانة)دا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: پەنجەرە وەك دەرگا نیە، واتە: ئەگەر دەرگا نەبو، ئیقتیدا لە پشت پەنجەرەی مزگەوتەوە دروست نیە، هەر وەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

كەوابو: مەرجە لە ژێر زەمینو سەربانی مزگەوتەوە دەرگاو پەیژەیەكی وەها هەبن: بگونجێ لەوێوە بڕواتە ناو مزگەوت بەگوێرەی عادەت، ئەگینا: ئیقتیدا دروست نیە، جا لەو حالەتانەی ڕابردوودا جیاوازی نیە: دەرگاكە دابخرێو كلیل درابێ، یان كراوە بێ.

وَلَوْ كانَا بِفَضاءٍ شُرِطَ أَنْ لاَيَزِيدَ ما بَيْنَهُما عَلَى ثَلاَثِمأَةِ ذِراعٍ تَقْرِيباً وَقِيلَ تَحْدِيداً، فَإِنْ تَلاَحَقَ شَخْصانِ أَوْ صَفَّانِ أُعْتُبِرَتِ الْمَسافَةُ بَيْنَ الأَخِيرِ وَالأَوَّلِ، وَسَواءٌ الْفَضاءُ الْمَمْلُوكُ

وَالْوَقْفُ وَالْمُبَعَّضُ وَلاَ يُضُرُّالشّارِعُ الْمَطْروقُ وَالنَّهَرُ الْمُحْوِجُ إِلى سِباحَةٍ عَلَى الصَّحِيحِ،

هـەروەها بزانـە: هـەيوانو حەوشـی مزگـەوت هـەر بـە مزگـەوت دادەنـدرێن لـە گشت بڕیارەكانیڕابردوودا، هەرچەند پیسو بێڕێزیش بكرێن، هەر وەك لە سەرچاوەكانداو لـە حاشیەكانی(القلیوبی)و (البجیرمی)دا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

حاڵەتیدووەم: هەردووكیان لە دەشتاییدا بن (وَلَوْ كانا بِفَضاءٍ) ئەگەر ئیمامو مەئموم لە شوێنێكی بەرفراوانی بێپەردەدا بـون: وەك هـۆڵێكی گـەورەو بـەرین، یـان شـوێنێكی دەشتایی (شُرِطَ) بە مەرج دانراوە (أَنْ لایَزیـدَ مابَیْنَهُما عَلى ثَلاثمأَةِ ذِراعٍ) نێوان ئیمـامو مەئموم لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ، واتە: لە سەدو پەنجا مـتر (تَقْرِیبـاً) ئـەو ئەندازەیـە ئەندازەیەكی نزیككەرەوەیە، كەواتە: ئەگەر سێ گەزیش زیاتر بێ زیانی نیە (وَقِیلَ تَحْدِیداً) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ئەو ئەندازەیە سنووردانانەو نابێ زیاتر بێ.

(فإِنْ تَلاَحَقَ شَخْصانِ) جا ئەگەر لە پشت ئیمامەوە دوو كەس بە دوایەكدا ڕاوەستان (أَوْ صَفَّانِ) یان دوو ڕیز بە دوای یەكدا بەستران (أُعْتُبِرَتِ الْمَسافَةُ) ئەو سێسەد گـەزە ڕەچاو دەكرێ (بَـیْنَ الأخـیرِ وَ الأَوَّلِ) لـە نێـوان ڕیزیئـاخیرو ڕیزییەكـەم، واتـە: لـە ئیمامـەوە ناژمێردرێ، چونكە هەر ڕیزێك وەك ئیمام وایە بۆ ڕیزی پشتەوەی.

(وَسَوَاءٌ) یەكسانە لەو بڕیارەیڕابردوودا (اَلْفَضاءُ الْمَمْلُوكُ) ئەو شوێنەی ملكی كەسێك بێ‌بۆ (وَالْوَقْفُ) ئەوەی وەقفكراو بێ‌بۆ (وَالْمُبَعَّضُ) ئەوەی بەشێكی ملك بێ‌بۆ بەشێكی وەقف بێ، یان هیچیان نەبێ، بەڵكو دەشتێكی بێخاوەن بێ.

(وَلاَیَضُرُّ الشّارِعُ الْمَطْرُوقُ) زیانی نیە ڕێگەیەكی بە ڕێبوار بكەوێتە نێوان (وَالنَّهَرُ الْمُحْوِجُ إِلى سِباحَةٍ) هەروەها زیانی نیە ڕووبارێكی وەها بكەوێتە نێوان: كە پێویستی بە مەلەوانی بێ (عَلىالصَّحِیحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونكە ئەو دووانە بە پەردە دانادرێنو ڕێگەی هاتوچۆ ناگرن.

كەوابو: ئەگەر ئیمام لە دەریادا لە ناو كەشتیەكی سەر والآدا بـوو و مـەئموومیش لـە نـاو كەشتیەكیتری سەر والآدا بوو، یان ئەو لە سەر بانێك بوو و مەئموومیش لە سەر بانێكیتر بـوو، هـەردوو بانەكـەش پەیـژەیان دەهاتـەوە ئـەو كۆڵانـەی نێوانیـانو بـە بـێ پشـت لە قیبلەكردن مەئموم دەگەیشتە لای ئیمام، ئەوە لەو دوو حاڵەتەشدا ئیقتیدا دروسـتە، بەو مەرجـەی نێوانیـان لـە سێسـەد گـەز زیـاتر نـەبێ، هـەر وەك لـە (تحفـە)و (نهایـە)و حاشیەكانیاندا هەردوو مەسەلە ڕوون كراونەوە.

فَـإِنْ كانـاَ فِـی بِنـاَئَیْنِ كَصَـحْنٍ وَصُـفَّةٍ أَوْ بَیْـتٍ فَطَرِیقـانِ أَصَـحُّهُما: إِنْ كَـانَ بِنـاَءُ الْمَـأْمُومِ یَمِینـاً أَوْ شِـمالاً وَجَـبَ اِتّصـالُ صَـفٍّ مِـنْ أَحَـدِ الْبِنـائَیْنِ

بِــالآخَرِ، وَلاَ تَضُــرُّ فُرْجَــةٌ لاَ تَسَــعُ وَاقِفــاً فِالأَصَــحِّ، وَإِنْ كَــاَنَ خَلْــفَ بِنــاَءِ اْلإِمــاَمِ فَالصَّــحِيحُ صِــحَّةُ الْقُــدْوَةِ بِشَــرْطِ أَنْ لاَّ يَكُــونَ بَــيْنَ الصَّــفَّيْنِ أَكْثَــرُ مِــنْ ثَلاَثَــةِ أَذْرُعٍ، وَالطَّرِيقُ الثَّانِي: لاَ يُشْتَرَطُ إلاَّالْقُرْبُ كَالْفَضاءِ إِنْ لَمْ يَكُنْ حَائِلٌ

حاڵەتی‌سێیەم: لە ناو خانووانداا بن (فَإِنْ كانا فِي بِنائَيْنِ) ئەگەر ئیمامو مەئمووم لە ناو دوو خـانوودا بـون (كَصَـحْنٍ) وەك یـەكێكیان لـە نـاو حەوشـی خانووەكـەدا بـێ (وَصُـفَّةٍ) یـەكێكش لـە نـاو كـەپرێكی خانووەكـەدا بـێ (أو بَيْـتٍ) یـان یـەكێكیان لـە نـاو ژورێكـی خانووەكەدا بێو ئەوی‌تریش لە شوێنێكی‌تردا بێ، لـەو حاڵەتـەدا (فَطَرِيقـانِ) دوو ڕێگـەی مەزهەب لەم مەسەلەیەدا هەنە:

(أصَحُّهُما) یەكەمیان كە ئیمـامی(الرافعي) بـە ڕاسـتتری دانـاوە، ئەمەیـە: (إِنْ كـانَ بِنـاءُ الْمَـأْمُومِ) ئەگـەر ئـەو ژوورەی مـەئمووم تێیـدا ڕاوەسـتاوە (يَمِينـاً أَوْ شِـمالاً) لـە ڕاستەی‌ئیمامەكە بوو، یان لە چەپەی بوو (وَجَبَ إِتِّصالُ صَفٍّ مِنْ أَحَدِ الْبِنَـائَيْنِ) واجبـە: ڕیزێك لە یەكێك لەو ژوورانەوە بكاتەوە یەك (بِالآخَرِ) لەگەڵ ڕیـزی خانووەكـەی‌تر، واتـە: مەئمومی ئەو خانووە پاڵ وە مەئمومی ئەم خانووە بدا، بەڵام (وَلاَتَضُرُّ فُرْجَةٌ) زیانی نیە كەلێنێكی كەم لە نێوانیاندا هەبێ: كە (لا تَسَعُ واقِفاً) جێگەی مرۆڤێكی ڕاوەستاوی تـێدا نەبێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام (وَإِنْ كانَ خَلْفَ بِناءِ الأمامِ) ئەگەر شوێنی مەئمومەكە لە پشت شوێنی ئیمـام بـوو (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (صِحَّةُ الْقُدْوَةِ) دروستە ئیقتیدا بە ئیمامەكە بكا (بِشَرْطِ أَنْ لا يَكُونَ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ أَكْثَرُ مِنْ ثَلاَثَةِ أَذْرُعٍ) بەو مەرجەی نێوان هەردوو ڕیزەكە لە سێ گەز زیاتر نەبێ.

ئینجا بزانە: ئەم ڕێگەیەی‌یەكەم لای زۆربەی‌زانایان بێهێزە، كەوابو: ڕەفتـار بـە ڕێگـەی دووەمیـان دەكـرێ، كـە ئەمەیـە: (وَالطَّرِيـقُ الثّـانِي) ڕێگەی‌دووەم كـە ڕاسـتترەكەیانە: (لايُشْتَرَطُ اِلاّ الْقُرْبُ) بە مەرج دانانرێ تەنها نزیكـی نـەبێ، واتـە: مەرجـە نێـوان ئیمـامو مەئمووم، یان ڕیزەكان لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ (كَالْفَضـاءِ) وەكـو شـوێنی دەشـتایی، واتە: بە یەككەیشتنەوەی ڕیزەكان مـەرج نیـە، كـەوابو: جیـاوزای نیـە: مەئمومەكـە لـە ڕاستە، یان لە چەپە، یان لە پشتەوەی ئیمام بێ، بەڵام بەم مەرجەش (إِنْ لَمْ يَكُنْ حائِلٌ) ئەگەر پەردە لە نێوان شوێنی‌ئیمامو مەئموومدا نەبێ: وەك مەئمووكە ئیمام ببینێ، یـان مەئمومەكانی‌تر ببینێو بشكونجێ بە بێ‌پشت لەقیبلەكردن بڕواتە لای ئیمام.

أَوْ حَــاَلَ بــاَبٌ نَافِــذٌ، فَــإِنْ حَــاَلَ مَــا يَمْنَــعُ الْمُــرُورَ لاَ الرُّؤْيَــةَ فَوَجْهــاَنِ، أَوْ جِــدَارٌ بَطَلَــتْ بِاتِّفَــاقِ الطَّــرِيقَينِ، قُلْــتُ: اَلطَّرِيــقُ الثَّــانِي أَصَــحُّ وَاللهُ أَعْلَــمُ.

وَإِذَا صَحَّ اقْتِداؤُهُ فِي بِناءٍ أخرَ صَحَّ اِقْتِدَاءُ مَنْ خَلْفَهُ وَإِنْ حالَ جِدَارٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ ٱلْإِمَامِ،

(أَوَحالَ) یان شتێكی وەها ببووە پەردە: كە (بابٌ نافِذٌ) دەرگایەكی وەهای تێدا كرابێتەوە: هاتوچۆی تێدا بكرێو لە بەرامبەر دەرگاكەش مرۆڤێك، یان ڕیزێك ڕاوەستا بێو ئیمامەكە، یان مەئمومێكی پشت ئیمامەكە ببینێو بشگونجێ بە بێپشت لەقیبلەكردن بڕواتە لای مرۆڤەكە، یان ڕیزەكە، چونكە ئەو مرۆڤە، یان ئەو ڕیزە وەكو ئیمام وایە بۆ ڕیزەكانی ناو ژوورەكانیتر، كەواتە: لێرەدا دروست نیە لە شوێنێنوێژدا ئەوانەی ناوژوورەكانیتر لە پێش ئەو مرۆڤە، یان ئەو ڕیزە ڕابوەستنو دروست نیە: پێش ئەوان نوێژ دابەبەستنو نابێ نێوانیان لە سێسەد گەز زیاتر بێ.

ئیتر جیاوزای نیە دەرگاكە: لە ڕاستە، یان لە چەپە، یان لە پشتەوەی ئیمام بێ، جا ئەگەر لە ناو نوێژدا مرۆڤەكە، یان ڕیزەكە نەما، یان دەرگاكە پێوەدراوەو نەشگونجا بكرێتەوە، ئەو كاتە زیانی نیە، بەو مەرجەی پێوەدرانەكەش بە فەرمانو كرداری وی نەبێو لە جموجۆڵی ئیمام ئاگادار بێ، چونكە ئەگەر ئاگادار نەبێ، واجبە: بە دڵ نیەتی جیابوونەوە بێنێو بە تەنها نوێژەكەی تەواو بكا، ئەگینا: نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(فَانْ حَالَ) جا ئەگەر كەوتە نێوانیان (ما يَمْنَعُ الْمُرُورَ) پەردەیەكی وەها: كە ڕێگەی هاتوچۆی دەگرت (لاالرُّؤْيَةَ) بەڵام ڕێگەی دیتنی نەدەگرت: وەكو پەنجەرە، یان ڕێگەی دیتنی دەگرت بەڵام ڕێگەی هاتوچۆی نەدەگرت: وەكو دەرگای پێوەدراو (فَوَجْهانِ) دوو فەرموودە هەنە، ڕاسترەكەیان ئەمەیە: ئیقتیدایەكە دروست نیەو نوێژەكە بەتاڵە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە (أَوْ جِدارٌ) یان دیوارێكیبێدەرگا لە نێوانیاندا بووە پەردە، یان دەرگایەكی كلیلدراو (بَطَلَتْ) دیسان ئیقتیدایەكە بەتاڵەو نوێژەكە دروست نیە (بِاتّفاقِ الطَّرِيقِين) بە یەكدەنگی ڕێگەییەكەمودووەم (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (اَلطَّرِيقُ الثَّاني) ڕێگەیدووەم (أَصَحّ) ڕاسترە لە ڕێگەییەكەم (وَاللهُ أَعْلَم).

(وَاذا صَحَّ إِقْتِداؤُهُ) هەر كاتێك ئیقتیدای مەئموم بە ئیمامەوە دروست بێ (فی بِناء آخَرَ) كە مەئمومەكە لە ژوورێكیتردا بێ جگە لە ژوورەكەی ئیمام (صَحَّ إِقْتِداءُ مَنْ خَلْفَهُ) ئیقتیدای مەئمومەكانی پشتەوەیی‌و ڕاستەو چەپەشی دروستە (وَإِنْ حالَ جِدارٌ) هەرچەند دیوارێكیش بێتە پەردە (بَيْنَهُ وَبَيْنَ الأمامِ) لە نێوان ئیمامو مەئمومەكانی پشتەوەو ڕاستەو چەپە، چونكە بۆ ئەوانە ڕیزی پێشەخۆیان وەكو ئیمام وایە، كەوابو:

وَلَوْ وَقَفَ فِي عُلُوٍّ وَإمامُهُ في سُفْلٍ أَوْ عَكْسُهُ شُرِطَ مُحاذَاةُ بَعْضِ بَدَنِهِ بَعْضَ بَدَنِهِ،
وَلَوْ وَقَفَ فِي مَوَاتٍ وَإِمامُهُ فِي مَسْجِدٍ فَإِنْ لَمْ يَحُلْ شَيْءٌ فَالشَّرْطُ اَلتَّقَارُبُ مُعْتَبَراً

مِنْ آخِرِ الْمَسْجِدِ، وَقِيلَ مِنْ آخِرِ صَفٍّ، وَإِنْ حَالَ جِدَارٌ أَوْ بَابٌ مُغْلَقٌ مَنَعَ،

هەر مەئموومێك بكەوێتە پێش ئەم ڕیزە ئیقتیدای دروست نیەو نوێژی بەتاڵە، چونكە بەخۆی ناتوانێ بە بێ پشت لەقیبلەكردن–بە ڕۆیشتنێكی‌عادەتی– بڕواتە لای ڕیزی پشتەخۆیو بە هۆی پەردەش پەیوەندی‌خۆی لەگەڵ ئیمامەكەی‌دا پچڕاوە، هەروەك باسمان كردو لە سەرچاوەكانیشدا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ وَقَفَ فِي عُلُوٍّ) ئەگەر مەئموم لە سەر خانووێكی بڵند بوو (وَ إِمامُهُ فِيسُفْلٍ) ئیمامەكەش لە خوارەوە بوو (أَوْ عَكْسُهُ) یان بە پێچەوانە: ئەو لە خوارەوە بوو و ئیمامەكەش لە سەرەوە بوو (شُرِطَ مُحَاذاةُ بَعْضِ بَدَنِه) بە مەرج دانراوە–لە ڕێگەی یەكەمی بێهێزدا– بەشێكی لاشەی مەئموومەكە بەرامبەر (بَعْضَ بَدَنِه) بەشێكی لاشەی ئیمامەكە بێ: وەك سەری خوارەوە بەرامبەر قاچی سەرەوە بێ، بەڵام لە ڕێگە دووەمەكەی ڕاستتردا: ئەوە مەرج نیە، بەڵكو تەنها مەرجە نێوانیان لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ، هەروەها ئەگەر ئیمامو مەئموم هەردووكیان لە ناو مزگەوتدا بون، ئەم مەرجەش پێویست نیەو بە هەموو جۆرێك ئیقتیدا دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: كەشتی‌ی واڵا –واتە: هەم ئوتومبێلی واڵا– وەك دەشتو بیابان وایە، خێمەو كەشتی‌ی سەرپۆشكراو–واتە: ئوتومبێلی سەرپۆشكراویش– وەكو ژوور وایە، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

حاڵەتی‌چوارەم: یەكێكیان لە مزگەوتدا ئەوی‌تریش لە دەرەوەدا بێ (وَ لَوْ وَقَفَ فِي مَواتٍ) ئەگەر مەئموم لە دەروەی مزگەوت لە كوڵانێك، یان لە دەشتێكی بێخاوەندا بوو (وَإِمامُهُ فِي مَسْجِدٍ) ئیمامەكەشی لە ناو مزگەوتدا بوو، یان بە پێچەوانەوە بوو، لە هەردوو حاڵەتیشدا مزگەوتو كوڵانەكە، یان دەشتەكە پێكەوە بوون (فَانْ لَمْ يَحُلْ شَيْءٌ) ئەگەر هیچ پەردەیەك لە نێوانیاندا نەبو (فَالشَّرْطُ اَلتَّقارُبُ) مەرجە: لێك نزیك بن، واتە: نێوانیان لە سێسەد گەز زیاتر نەبێ (مُعْتَبَراً مِنْ آخِرِ الْمَسْجِدِ) ئەو سێسەد گەزە لە كۆتایی مزگەوتەوە ڕەچاو دەكرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (مِنْ آخِرِ صَفٍّ) لە دواترین ڕیزەكانی ناو مزگەوتەوە ڕەچاو دەكرێ.

(وَإِنْ حالَ جِدارٌ) بەڵام ئەگەر دیوارێكی بێدەرگا لە نێوانیاندا بووە پەردە (أَوْ بابٌ) یان دیوارەكە دەرگای تێدا بوو، بەڵام (مُغْلَقٌ) كلیلدراو بوو (مَنَعَ) لە هەردوو مەسەلەدا ئیقتیدای مەئموومەكانی پشتەوەیان قەدەغە دەكاو نوێژەكە بەتاڵە، چونكە ڕێگەی هاتوچۆ نیە، جیاوزای نیە: دیوارەكە هی مزگەوت بێ، یان نا.

وَكَذا الْبابُ الْمَرْدُودُ وَالشُّبّاكُ فِالْأَصَحِّ، قُلْتُ: يُكْرَهُ إرْتِفاعُ الْمَأْمُومِ عَلَى إمامِهِ وَعَكْسُهُ إلاّ لِحاجَةٍ فَيُسْتَحَبُّ، وَلاَ يَقُومُ حَتَّى يَفْرُغَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ الْإِقامَةِ،

(وَكَذا الْبَابُ الْمَرْدُوُد) هەروەها ئەگەر دەرگاكە پێوەدراویش بێ، ئیقتیدای مەئمومەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە ڕێگەی دیتن دەگرێ (وَالشُّبَّاكُ) هەروەها ئەگەر پەنجەرەش لە نێواندا هەبێ ئیقتیدای مەئمومەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە ڕێگەی هاتوچۆ دەگرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها ئەگەر دەرگاكە كراوەش بێ، بەڵام هیچ كەس لە بەرامبەری ڕانەوەستابێ، دیسان ئیقتیدای ڕیزەكانی پشتەوەی دروست نیە، چونكە پەیوەندی لە نێواندا نیە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: مەبەست بە هاتوچۆ لە هەرسێك حاڵەتەكانی جگە لە ناو مزگەوتدا ئەوەیە: بە بێ پشت لەقیبلەكردن بتوانێ بڕواتە لایئیمامەكەی، واتە: بەڵام ئەگەر ڕاستە، یان چەپەی دەكەوتە لایقیبلە زیانی نیە، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)و حاشیەكانیاندا ڕوون كراوەتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (يُكْرَهُ إِرْتِفَاعُ الْمَأْمُومِ عَلَى إِمامِهِ) ناپەسندە: شوێنی مەئموم لە شوێنی ئیمامەكەی بەرزتر بێ‌و (وَ عَكْسُهُ) پێچەوانەش ناپەسندە، واتە: شوێنی ئیمام لە شوێنی مەئموم بەرزتر بێ، هەر چەند لە مزگەوتیشدا بێ ﴿عَنْ حذيفةﷺ: أَنَّهُ صَلَّى عَلى دُكَّانٍ وَالنَّاسُ أَسْفَلُ مِنْهُ فَجَذَبَهُ أَبُومَسْعُودٍ وَقَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ أَصْحَابَكَ يَكْرَهُونَ ذَلِكَ﴾ رواه الشافعی وأبوداود وغیرهما بإسنادصحیح، حەزرەتی (حذیفة) لە سەربانی دوكانێك ئیمامەتی كردو مەئمومەكانیش لە خوارەوە بون، ئینجا (أبومسعود) ڕایكێشا خوارەوەو فەرمووی: نەتزانیوە (صحابه)كان ئەم كارەیان بە ناپەسند داناوە؟.

(إِلاَّ لِحَاجَةٍ) تەنها لە بەر پێویستیئنوێژ نەبێ: وەك فێركردنی مەئمومەكان (فَيُسْتَحَبُّ) ئەو كاتە سوننەتە، چونكە جارێك ﴿پێغەمبەرﷺ لە سەر مینبەر نوێژی كرد تاكو (صحابة) لێی فێر ببن﴾ هەروەك لە (بخاریو مسلم)دا هاتوە، هەروەها ئەگەر لە شوێنەكەدا یەكسانی نەگونجێ ئەو كاتەش ناپەسند نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلاَ يَقُومُ) سوننەتە: ئیمامو مەئموم –ئەگەر دانیشتوو بون– هەڵنەستنەوە پێوە (حَتَّى يَفْرُغَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ الإِقَامَةِ) تا بانگدەر –یان یەكێكیتر– هەموو ئیقامەتەكە تەواو دەكا، لە (المجموع)دا بەڵگەی بەم فەرموودەیپێغەمبەرﷺ هێناوە: ﴿إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِي﴾ رواه الشیخان، هەركاتێك دەست بە ئیقامەت كرا، ئێوە هەڵمەستنە پێوە تا من دەبینن. واتە: پێغەمبەرﷺ لە دوای تەواوبوونی ئیقامەت دەهاتە نوێژكردن، هەروەك

وَلاَ يَبْتَدِئُ نَفْلاً بَعْدَ شُرُوعِهِ فِيهاَ، فَإِنْ كَانَ فِيهِ أَتَمَّهُ إِنْ لَمْ يَخْشَ فَوْتَ الْجَمَاعَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ) شَرْطُ الْقُدْوَةِ: أَنْ يَنْوِيَ الْمأْمُومُ مَعَ التَّكْبِيرِ الإِقْتِدَاءَ

له (تحفه)دا فەرموویەتی، بەڵام ئەگەر له کاتی دەست پێکردنی ئیقامەتدا ئیمام، یان مەئمووم بە پێوە بوو، یان لەو کاتدا هاتە ناو مزگەوت، ئەوە با هەر بە پێوە ڕابوەستیّو دانەنیشیّ، هەروەك له (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَ يَبْتَدِئُ نَفْلاً) نابیّ هیچ کەسێك هیچ جۆرە سوننەتێك دەست پیّ بکا (بَعْدَ شُروعِهِ فِيها) له پاش دەست پێکردنی ئیقامەت، چونکە گشت جۆرە سوننەتێك لەپاش دەست پێکردنی ئیقامەت ناپەسندە، هەروەك له باسی بانگ و ئیقامەتدا بەڵگەمان بۆ هێناوە، بەڵام (فَإنْ كَانَ فِيهِ) ئەگەر ئەو له ناو سوننەتەکەدا بوو، واتە: دایبەستبو، ئینجا ئیقامەت کرا (أَتَمَّهُ) سوننەتە: تەواوی بکا، ئینجا جەماعەت بکا (إِنْ لَمْ يَخْشَ فَوْتَ الْجَمَاعَةِ) بەو مەرجەی نەترسیّ گشت جەماعەتێکی له دەست بچیّ (وَاللهُ أَعْلَم).

کەواتە: ئەگەر تا ئەو سوننەتەکەی تەواو دەکرد ئیمام سەلامی دەداوەو چاوەڕوانی هیچ جەماعەتێکیتریش نەدەکرا، ئەو کاتە سوننەتە: سوننەتەکە ببڕیّو جەماعەت دابببەستیّ، چونکە جەماعەت خێری گەورەترە، بەڵام ئەگەر دەیزانی دەگاتە ئەم جەماعەتە، یان دەیزانی جەماعەتێکیتریش له دوای ئەم جەماعەتە دەکریّ، ئەو کاتە له هەردوو حاڵەتدا سوننەتە: سوننەتەکەی تەواو بکا، تاکو دوو خێری دەست بکەون، هەروەك له سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر نوێژە واجبەکەی ئەم کاتەی دابەستبو، ئینجا دەست بە ئیقامەت کرا، ئەوە ئەگەر دەستی بە ڕەکعەتی سێیەم کردبو، ئەو کاتە سوننەتە: نوێژە واجبەکە تەواو بکا، ئینجا بە جەماعەت دووبارەی بکاتەوە ئەگەر مەترسی لە دەستچوونی جەماعەتی نەبیّ، بەڵام ئەگەر دەستی بە ڕەکعەتی سێیەم نەکردبو، ئەو کاتە سوننەتە: نوێژە واجبەکە بگۆڕیّو بیکاتە سوننەتێکی دوو ڕەکعەتی بێناو و سەلام بداتەوە، ئینجا نوێژە واجبەکە بە جەماعەت بکا ئەگەر مەترسی لە دەستچوونی جەماعەتی نەبیّ، واتە: ئەگەر دەترسا جەماعەتی لە دەست بچیّ، ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا سوننەتە: نوێژە واجبەکە ببڕیّو بە جەماعەت بیکا، بەڵام ئەگەر نوێژەکە واجبی ئەم کاتە نەبو، بەڵکو نوێژێکی قەزاکراوە بوو، ئەو کاتە دروست نیە بیگۆڕیّو بیکاتە سوننەت، بەڵکو واجبە: تەواوی بکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی چەند مەرجێکیتری ئیقتیدا ﴾

(شَرْطُ الْقُدْوَةِ) **چوارەم مەرجی ئیقتیدا** له سەرەتادا: (أَنْ يَنْوِيَ الْمَأْمُومُ مَعَ التَّكْبِيرِ) ئەوەیە: مەئمووم لە گەڵ (الله أكبر)ی نوێژدابەستندا نیەت بێنیّ: (الإقْتِداءَ) کە ئیقتیدا أَوِ الْجَمَاعَةَ، وَالْجُمُعَةُ كَغَيْرِها عَلَىالصَّحِيحِ، فَلَوْ تَرَكَ هَذِهِ النِّيَّةَ وَتَابَعَهُ فِي الأَفْعالِ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلاَ يَجِبُ تَعْيِينُ الإِمامِ فَإِنْ عَيَّنَهُ وَأَخْطَأَ بَطَلَتْ صَلاَتُهُ،

بەم ئیمامە دەکا (أَوِ الْجَمَاعَةَ) یان ئەم نوێژە بە جەماعەت دەکا، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّما لِكُلِّ امْرِئٍ مَانَوَى﴾ رواه الشيخان، گشت مرۆڤێك تەنها خێری ئەو کردەوەی بۆ دەنووسرێ: کە نیەتی بۆ هێناوە.

کەوابو: ئەگەر لەگەڵ (أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستنندا نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەتی نەهێنا، ئەوە نوێژەکەی بە تەنهایی دادەبەسترێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْجُمُعَةُ كَغَيْرِها) نوێژی جومعەش وەك نوێژەکانیتره: لە سەر مەئمووم واجبە: لەگەڵ (أَللهُ أَكْبَر)ی نوێژدابەستنندا نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەتی بۆ بهێنێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، ئەگینا: جومعەکەی بەتاڵ دەبێ.

(فَلَوْ تَرَكَ هذهِ النِّيَّةَ) ئەگەر یەکێك نیەتی ئیقتیدا، یان جەماعەتی نەهێنا، یان کەوتە گومان: ئایا ئەو نیەتەی هێناوە، یان نا؟ (وَتابَعَهُ فِيالأَفْعالِ) شوێن ئیمامەکەش کەوت لە کردارەکانینوێژدا (بَطَلَتْ صَلاتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەرچەند تەنها لە یەك کرداریشدا شوێنی بکەوێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست، چونکە ئەوە گاڵتە کردنە.

ئینجا بزانە: مەبەست بەو شوێنکەوتنە ئەوەیە: لە ڕوکووع و سوجدەو کردارەکانیتری نوێژدا ماوەیەکی زۆر چاوەڕوانی ئیمامەکە بکا، تاکو لەگەڵ ئەودا کردارەکە بکا، واتە: ئەگەر وا ڕێك دەکەوت لەگەڵ ئیمامەکەدا کردارێکی تەواو دەکردو دەستی بە کردارێکیتر دەکرد، یان ماوەیەکیکەم چاوەڕوانی دەکرد، ئەوە بە شوێنکەوتن دانانرێ‌و نوێژەکە بەتاڵ نابێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلا يَجِبُ تَعْيِينُ الإِمامِ) لە سەر مەئمووم واجب نیە، بەڵکو سوننەتیش نیە: لە نیەتەکەیدا ئیمامەکە دیاری بکا، وەك ناوی بێنێ، یان ئاماژەی بۆ بکا (فَإِنْ عَيَّنَهُ) جا ئەگەر لە نیەتەکەیدا ناوی ئیمامەکەی هێناو (وَأَخْطَأَ) لە ناوهێنانەکەشدا هەڵەی کرد، واتە: ئیمامەکە یەکێکیتر بوو (بَطَلَتْ صَلَاتُهُ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، واتە: هەر دانامەزرێ، بەڵام ئەگەر لە نیەتەکەیدا ئاماژەی بۆ ئیمامەکە کرد، ئەو کاتە نوێژەکەی دروستە، هەرچەندەش لە ناوەکەیدا هەڵەی کردبێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە شوێنێکدا لە یەك کاتدا دوو جەماعەت دەکران، ئەو کاتە واجبە: لە نیەتەکەیدا ئیمامەکەی خۆی جیا بکاتەوەو شوێنی بکەوێ، هەر وەك لە (المجموع) و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَلاَ يُشْتَرَطُ لِلإِمَامِ نِيَّةُ الإِمَامَةِ بَلْ تُسْتَحَبُّ، فَإِنْ أَخْطَأَ فِي تَعْيِينِ تَابِعِهِ لَمْ يَضُرَّ،

وَتَصِحُّ قُدْوَةُ الْمُؤَدِّي بِالْقَاضِي وَالْمُفْتَرِضِ بِالْمُتَنَفِّلِ، وَفِي الظُّهْرِ بِالْعَصْرِ،

(وَلَا يُشْتَرَطُ لِلإِمامِ) بۆ ئیمامی‌نوێژ –جگە لە جومعە– بە مەرج دانانـدرێ (نِيَّةُالإِمامَةِ) نیەتی ئیمامەتی، یان جەماعەت بێنێ چونکە سەربەخۆیە (بَلْ تُسْتَحَبُّ) بەڵکو بۆی سوننەتە: نیەتی ئیمامەتی، یان جەماعەت بێنێ تاکو خێری جەماعەتی بگاتێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو.

کەوابو: ئەگەر ئیمام ئەو نیەتە نەهێنێ، نوێژەکەی خۆی‌و مەئموومەکان دروستە، بەڵام ئەو خێری جەماعەتی ناگاتێ‌و مەئموومەکانیش خێریان دەگاتێ، جا ئەگەر لە ناو نوێژدا نیەتی ئیمامەتی هێنا، ئەویش لەو کاتدا خێری بۆ دەنووسرێ، هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

کەوابو: ئەگەر لە کاتی نوێژدابەستندا هیچ مەئموومێك نەبو ئیقتیدای پێبکا، بەڵام دەیزانی لەمەودوا یەکێك دێ‌و ئیقتیدای پێدەکا، ئەوە دروستە: لە کاتی نوێژدابەستندا نیەتی ئیمامەتی بێنێ، بەڵام دەشگوترێ: با نیەتەکەی دوا بێخێ تا مەئموومەکە ئیقتیدای پێ دەکا، ئینجا لەو کاتدا لە ناو نوێژدا بە دڵ نیەتی ئیمامەتی بێنێ، هەر وەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

قازی (الحُسَيْن) دەفەرموێ: ئەگەر بە تەنهایی نوێژی دەکرد، ئینجا ئیقتیدایان پێکرد، ئەویش نەیزانی ئیقتیدای پێکراوە، بۆیە لە ناو نوێژدا نیەتی ئیمامەتیی نەهێنا، ئەو کاتە ئیمامەکەش خێری جەماعەتی بۆ دەنووسرێ، هەر وەك لە (المجموع)دا گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: لە نوێژی جومعەدا واجبە: ئیمامەکەش نیەتی ئیمامەتی بێنێ هەرچەند لە چل کەسیش زیاتر بێ، واتە: ئەگەر نیەتی ئیمامەتی نەهێنێ جومعەکەی‌خۆی دروست نیەو بەتاڵە، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ أَخْطَأَ فِيتَعْيِينِ تابِعِهِ) جا ئەگەر ئیمام هەڵەی کرد لە دیاری‌کردنی مەئموومەکەی خۆی: وەك نیەت بێنێ ئیمامەتی بۆ (محمد) بکا، بەڵام مەئموومەکە (أحمد) بوو (لَمْ يَضُرَّ) ئەو هەڵەیە زیانی نیەو نوێژەکەش دروستە، چونکە ئەگەر نیەتی ئیمامەتیش نەهێنێ نوێژەکەی دروستە، وَاللهُ أَعْلَم.

پێنجەم مەرجی‌ئیقتیدا ئەوەیە: نوێژکردنەکەی ئیمام‌و مەئموم تێك بکاتەوە، کەوابو: (وَتَصِحُّ قُدْوَةُ الْمُؤَدِّي) دروستە: ئەو کەسەی نوێژی ئەدا دەکا، ئیقتیدا بکا (بِالْقاضِي) بەو کەسەی نوێژەکە قەزا دەکاتەوە (وَالْمُفْتَرِضِ) هەروەهائەو کەسەی نوێژی واجب دەکا دروستە: ئیقتیدا بکا (بِالْمُتَنَفِّلِ) بەو کەسەی نوێژی سوننەت دەکا (وَفِي الظُّهْرِ بِالْعَصْرِ)

وَبِالْعُكُوسِ، وَكَذَا الظُّهْرُ بِالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ، وَهُوَ كَالْمَسْبُوقِ،

وَلاَ تَضُــرُّ مُتَابَعَــةُ ٱلإِمــامِ فِـــالْقُنُوتِ وَالْجُلُـــوسِ ٱلأَخِيـــرِ فِـــالْمَغْرِبِ، وَلَـهُ فِراقُـهُ إِذَا اشْـتَغَلَ بِهِمـا، وَيَجُـوزُ الصُّبْحُ خَلْـفَ الظُّهْـرِ فِـالأَظْهَرِ، فَـإِذَا قـامَ لِلثالِثَـةِ فَإِنْ شاءَ فارَقَهُ وَسَلَّمَ وَإِنْ شاءَ انْتَظَرَهُ لِيُسَلِّمَ مَعَهُ، قُلْتُ: انْتِظَارُهُ أَفْضَلُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

هەروەها ئەوەی نوێژی نیوەڕۆ دەکا دروستە: ئیقتیدا بەو کەسە بکا: کە نوێـژی عەسـر دەکا (وَبِالْعُكُوسِ) بە پێچەوانەی گشـت ڕابردووەکـانیش دروسـتە: وەك قـەزا بـە ئـەدا، سوننەت بە فەرز، عەسر بە نیوەڕۆ.

(وكَذا الظُّهْرُ) هەروەها ئەو کەسەی نوێژی نیوەڕۆ، یان نوێژێکیتری چوار ڕەکعەتی دەکا، دروستە: ئیقتیدا بکا (بِالصُّبْحِ وَالْمَغْرِبِ) بەو ئیمامەی نوێژی سبەینێ، یان مەغریب دەکا، هەرچەند ژمارەی ڕەکعەتەکانیشی کەمترە، کەوابو: دروستە ئیقتیدا بەو ڕێبوارەش بکـا: کە نوێژ کورت دەکاتەوە (وَهُوَ) ئەو جۆرە مەئموومەی نوێژەکەی لە نوێژی ئیمام درێژترە (كَالْمَسْبُوْقِ) وەك مەئموومی دواکەوتووە، واتە: هەرکاتێك ئیمامەکەی سەلامی داوە، ئەو هەڵدەستێتەوە نوێژەکەی خۆی تەواو دەکا.

(وَلا تَضُرُّ) زیانی نیە (مُتابَعَةُ الإِمامِ) ئەو مەئمومە شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (فِيالْقُنُوتِ) لە قونووتی نوێژیسبەینێو (وَالْجُلُوْسِ الأَخيرِ فِيالْمَغْرِبِ) لە دانیشـتنی تـەحیاتیئاخیری نوێژی مەغریبدا (وَلَهُ فِراقُهُ) هەم ئەم مەئموومە بۆی دروستە: نیەتی جیابوونەوە بێنێـو سەربەخۆ نوێژەکەی خۆی تەواو بکا (إِذا اشْتَغَلَ بِهِما) هەر کاتێك ئیمامەکـە دەسـتی بـە قونووتی سبەینێ، یان بە تەحیاتیئاخیری مەغریب کرد، واتە: چونکە ئەم جیابوونەوەیە بە هۆی عـوزرێکی شـەرعیە، خێـری جەماعـەتی لەدەسـت ناچـێ، بـەڵام شـوێنکەوتنەکە خێرترە لە جیابوونەوەکە، هەر وەك لە (تحفه)و (نهایه)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَجُوزُ الصُّبْحُ) دروستە: نوێژی سبەینێ بکا (خَلْفَ الظُّهْرِ) لە پشت ئەو ئیمامـەی نوێـژی نیوەڕۆ دەکا، هەرچـەند ژمـارەی ڕەکعەتەکانیشـی زیـاترە (فِيـالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بەهێزتردا (فَإِذا قامَ لِلثَّالِثَةِ) جا کە ئیمامەکە بـۆ ڕەکعـەتی سـێیەمی نیـوەڕۆ هەڵسـاوە، مەئموومەکە–وەك مەسەلەیڕابردوو– سەر پشکە: (فَإِنْ شـاءَ فارَقَـهُ) ئەگـەر حـەز دەکـا نیەتی جیابوونەوە دێنێو (وَسَلَّمَ) سەلام دەداتەوە (وَإِنْ شاءَ انْتَظَرَهُ) ئەگەر حەزیش دەکا لە دانیشتنیتەحیاتدا چاوەڕوانی ئیمـام دەکـا (لِيُسَـلِّمَ مَعَـهُ) تـاکو لەگـەڵ ئیمـام سـەلام بداتەوە (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ (إِنْتِظارُهُ أَفْضَلُ) چاوەڕوانکردنەکەی خێرترە لە جیابوونەوەکە (وَاللهُ أَعْلَمُ) کەوابو: لـەو چـاوەڕوانکردنەدا لـە دوای تـەحیات سـوننەتە دوعای زۆرو درێژ بکا، هەر وەك لە (تحفه) و (نهایه)دا فەرموویانە.

وَإِنْ أَمْكَنَهُ الْقُنُوتُ فِـالثَّانِيَةِ قَنَتَ وَإِلاَّ تَرَكَهُ، وَلَهُ فِرَاقُهُ لِيَقْنُتَ،

(وَإِنْ أَمْكَنَـهُ الْقُنُـوتُ) ئەگـەر ئـەم مەئموومـە بـۆی گونجـا قونـووتی سـبەینێ بخـوێنێ (فيالثَّانِيَةِ) لە ڕەکعەتیدووەمدا، وەك ئیمامەکەی لە دوای ڕوکووع ماوەیـەك ڕابوەسـتێ (قَنَتَ) سوننەتە قونووتەکە بخوێنێ (وَإِلَّا) بەڵام ئەگەر بۆی نەگونجا (تَرَكَهُ) سوننەتە وازی لێبێنێ، نەوەك لە ئیمامەکەی دوا بکەوێ (وَلَهُ فِراقُهُ) هەم بۆ مەئموومەکە دروستە: نیەتی جیابوونەوە بێنێ (لِيَقْنُتَ) تاکو قونووت بخوێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا.

ئینجا بزانە: ئەگەر نوێژی سبەینێی لە پشت مەغریب کـرد، هـەمان بڕیـاریڕابردووی بـۆ دەدرێ، بەڵام ئەگەر نوێژی مەغریبی لە پشت نوێـژێکی چـوار ڕەکعـەتی کـرد، ئـەوە کـە ئیمامەکە بۆ ڕەکعەتی چـوارەم هەڵسـاوە، واجبـە: مـەئمووم نیـەتی جیابوونـەوە بێنێو تەحیات بخوێنێو سەلام بداتەوە، چونکە ئەگـەر شـوێنی بکـەوێ، یـان چـاوەڕوانی بکـا نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە ووشەی (أَفْضَلُ)یڕابردوو وەردەگیرێ: کە لە گشت ئـەو ئیقتیداایانـەی ڕابردوودا خێـری جەماعـەتی بـۆ دەنووسـرێ، هـەر وەك لـە (تحفـە)و (نهایـە)دا ڕوونیـان کردۆتەوە.

جـا لـە سەرچـاوەکاندا بـۆ نوێـژی واجـب لـە پشـت سـوننەت بەڵگـەیان بـەم حەدیسـە هێناوەتەوە: ﴿عَنْ جابِرٍ ﷺ: كانَ مُعاذٌ يُصَلّى مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشاءَ ثُمَّ يَطْلَعُ إِلى قَوْمِهِ فَيُصَلِّيها لَهُمْ، هِيَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَلَهُمْ مَكْتُوبَةٌ﴾ رواه الشافعي والشيخان واللفظ للأول، حـەزرەتی (معـاذ) نوێژی عیشای بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرﷺ دەکـرد، ئینجـا دەگـەڕاوە لای هۆزەکـەی خۆی دووبارە نوێژی عیشای بە جەماعەت بۆ دەکردنەوە، ئەم نوێـژەی دووەم بـۆ ئـەوی دەبووە سوننەتو بۆ ئەوانیش واجبەکەی عیشا بوو.

کەواتە: نوێژی عیشا لە پشت تەراویح دروستە، جا هـەرکاتێك ئیمـامی تـەراویح سـەلامی داوە، مەئمووم هەڵدەستێتەوەو نوێژەکەی عیشا بۆ خۆی تەواو دەکـا، هـەروەها نوێـژی سبەینێ لە پشت نوێژیجەژن دروستە، بەڵام وا باشـترە: مـەئمووم لـە (أَللهُ أَكْبَـرُ)ەکـانی نوێژیجەژندا شوێن ئیمامەکەی نەکەوێ، کەواتە: دەستەکانیشی بەرز ناکاتەوە، هەروەها بە پێچەوانەوە: نوێژی جەژنیش لە پشت سبەینێ دروستە، بەڵام سوننەتە مەئمووم (أَللهُ أَكْبَرُ)ەکانی بڵێ، هەر وەك لە (نهایە) و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئەوەش بزانە: قەزاکردنەوەینوێـژ بـە تـەنهایی خێـری زیـاترە لـە قەزاکردنـەوەی بـە جەماعەت، مەگـەر لـە پشـت قەزاکراوەیـەکی وەکـو خـۆی بـێ، هـەر وەك لـە سـەرەتای جەماعەتدا ڕوونمان کردەوە.

فَإِنْ اِخْتَلَفَ فِعْلُهُما كَمَكْتُوبَةٍ وَكُسوفٍ أَوْ جَنازَةٍ لَمْ تَصِحَّ عَلَى الصَّحيحِ.

(فَإنْ اِخْتَلَفَ فِعْلُهُما) بەڵام ئەگەر نوێژکردنەکەی ئیمامو مەئموم لێك جیا بوونو تێکیان نەدەکردەوە (كَمَكْتُوبَةٍ وَكُسُوفٍ) وەك یەكێك لە پێنج نوێژە واجبەکان لە پشت نوێژی ڕۆژگیران بکا، یان بە پێچەوانەوە (أَوْ جَنازَةٍ) یان یەكێك لە پێنج نوێژە واجبەکان لە پشت نوێژی(جنازە) بکا، یان بە پێچەوانەوە (لَمْ تَصِحَّ) ئیقتیدایەکە دروست نیە (عَلَى‌الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی‌ڕاست، چونکە شوێنکەوتن ناگونجێ.

شەشەم مەرجی‌ئیقتیدا ئەوەیە: مەئمومەکە لەگەڵ ئیمامەکەی ڕێك بێ: لە کردنی ڕوکنەکانی‌نوێژو لە کردنو نەکردنی ئەو سوننەتانەی ڕێك نەبوونیان تێدا بە ناشیرین دادەندرێ: وەك سوجدەی (تلاوة)و (سَهْو)و تەحیاتی‌یەکەم، واتە: ئەگەر لەکردنو نەکردنی ئەو جۆرە سوننەتانە شوێن ئیمامەکەی نەکەوێ نوێژی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إنَّما جُعِلَ الأِمامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ﴾ رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە دانراوە: تاکو شوێنی بکەون.

ئینجا بزانە: دروست نیە لە نەکردنی ڕوکنی‌نوێژدا شوێن ئیمامەکەی بکەوێ، چونکە ئەگەر ئیمام بە قەسدی ئەو ڕوکنەی نەکردبێ، نوێژی بەتاڵە، ئەگەر بە سەهووش بێ، بە هیچ دانانرێ، هەر وەك لە سەرچاوەکانداو لە سێزدەمین ڕوکنی‌نوێژدا ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: یان هەر لە شوێنی خۆی‌دا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێ.

هەروەها لە کردارە زیادەکانیشدا دروست نیە شوێن ئیمامەکەی بکەوێ: وەك ڕەکعەتی زیادو ڕوکوعی زیادو سوجدەی زیادو...هتد، چونکە ئەگەر بە قەسدی ئەو زێدەییانە بکا نوێژی بەتاڵە، ئەگەر نا: بە هیچ دانانرێ، کەوابو: یان هەر لە شوێنی خۆی‌دا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو دەکا، هەر وەك لە باسی پچڕاندنی پەیوەندی ئیمامو مەئمومدا ڕوونی دەکەینەوە،ان شاء الله تعالى.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجی‌حەفتەمی ئیقتیدا ﴾

حەفتەم مەرجی‌ئیقتیدا ئەمەیە: (تَجِبُ مُتابَعَةُ الإمامِ) شوێنکەوتنی‌ئیمام لە سەر مەئموم واجبە (فِي أَفْعالِ الصَّلاةِ) لە کردارەکانی‌نوێژدا (بِأَنْ) شوێنکەوتن بەم جۆرەیە:

(يَتَأَخَّرَ إبْتِداءُ فِعْلِهِ) دوا بکەوێ دەست پێکردنی کرداری‌مەئمومەکە (عَنْ إبْتِدائِهِ) لە دەست پێکردنی کرداری‌ئیمامەکە، واتە: ئیمامەکە دەست بە کردارەکە بکا، ئینجا لە دوای‌وی مەئمومیش دەستی پی‌بکا، هەم (وَيَتَقَدَّمَ) پێش بکەوێ دەست پێکردنی عَلَى فَراغِهِ مِنْهُ، فَإنْ قارَنَهُ لَمْ يَضُرَّ، إلاَّ تَكْبِيرَةَ إحْرامٍ، وَإنْ تَخَلَّفَ بِرُكْنٍ بِأَنْ فَرَغَ الإمامُ

مِنْهُ وَهُوَ فِيماَ قَبْلَهُ لَمْ تَبْطُلْ فِى ٱلْأَصَحِّ،

کرداری مەئموومەکە (عَلَى فَرَاغِهِ مِنْهُ) لە تەواوکردنی کرداریئیمامەکە، واتە: کە مەئموم دەست بە کردارەکە دەکا، ئیمام کردارەکەی تەواو نەکردبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّما جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَ إِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا...﴾الحديث رواه الشيخان، ئیمام بۆ ئەوە داندراوە: تاکو شوێنی بکەون، کەوابو: کە (ألله أكبر)ی نوێژدابەستنی گوت ئێوەش بیڵێن، کە چووە ڕکووع ئێوەش بڕۆنە ڕوکووع.

ئینجا بزانە: لە گوفتارەکانینوێژ، واتە: لە ڕوکنە زمانیەکاندا—جگە لە (الله أكبر)ی نوێژدابەستنو سەلامدانەوە— شوێنکەوتنیئیمام واجب نیە، کەوابو: دروستە: لەگەڵ ئیمامەکەی فاتیحەو تەحیات بخوێنێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ قَارَنَهُ) جا ئەگەر هاوکاتیی کرد، واتە: هەر لە گەڵ ئیمامەکەیدا—بێدواکەوتن— کردارێکینوێژی کرد، یان گوفتارێکی خوێند (لَمْ يَضُرَّ) زیانی نیەو نوێژەکە بەتاڵ نابێ، بەڵام هاوکاتیکردن لە کردارەکانینوێژدا ناپەسندەو خێری جەماعەت لە دەست دەدەن —هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە— چونکە دژ بە حەدیسەکەیڕابردووە.

(إِلاّ تَكْبِيرَةَ الأَحْرَامِ) تەنها (الله أكبر)ینوێژدابەستن نەبێ، ئەو زیانی هەیە، واتە: ئەگەر پێش ئیمام، یان لە گەڵ ئیمامدا (الله أكبر)ینوێژدابەستن بڵێ، دروست نیەو نوێژەکەی دانابەسترێ، کەوابو: مەرجە ئیمام (الله أكبر)ینوێژدابەستن تەواو بکا، ئینجا مەئموم دەستی پێبکا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

هەروەها ئەگەر پێش ئیمامەکەی سەلام بداتەوە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، ئەگەر بە قەسدی بێو نیەتی جیابوونەوەشی نەهێنابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی دواکەوتنی مەئمومی(اَلْمُوافِق): ڕێککەوتوو ﴾

پێناسە: مەئمومی(اَلْمُوافِق): ڕێککەوتوو، ئەو مەئموومەیە: لە بە پێوەڕاوەستانی ئیمامەکەیدا بگاتە ماوەی فاتیحەخوێندنێکی ناوەنجی، واتە: نە بە پەلەو نە بە سستی.

(وَإِنْ تَخَلَّفَ) ئەگەر مەئموم لە ئیمامەکەی دواکەوت (بِرُكْنٍ) بە تەنها ڕوکنێکینوێژ (بِأَنْ) بەم جۆرە: (فَرَغَ ٱلْإِمَامُ مِنْهُ) ئیمامەکەی ڕوکنەکەی تەواو کردبو (وَهُوَ فِيما قَبْلَهُ) مەئمومەکەش هەر لە ڕوکنەکەی پێش ئەو ڕوکنەدا بوو: وەك ئیمام لە ڕوکووع هەڵسێتەوەو مەئمومیش نەچوبێتە ڕوکووع (لَمْ تَبْطُلْ فِى الأصَحِّ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەر چەند بە قەسدیو بێعوزریش دوا کەوتبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ تُبادِرُونِي بِالرُّكُوعِ وَلاَ بِالسُّجُودِ فَمَهْمَا أَسْبَقْكُمْ بِهِ إِذا رَكَعْتُ، تُدْرِكُونِي

أَوْ بِرُكْنَينِ بِأَنْ فَرَغَ مِنْهُما وَهُوَ فِيما قَبْلَهُما فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عُذْرٌ بَطَلَتْ، وَإِنْ كانَ: بِأَنْ أَسْرَعَ قِرَاءَتَهُ وَرَكَعَ قَبْلَ إِتْمامِ الْمَأْمُومِ الْفَاتِحَةَ فَقِيلَ يَتْبَعُهُ وَتَسْقُطُ الْبَقِيَّةُ،

إذا رَفَعْتُ...﴾ حديث صحيح رواه أحمد وإبن حبان، بە ڕوكووع‌و بە سوجدە پێش من مەكەون، چونكە هەر چەندی من لێتان پێش بكەوم كاتێ دەچمە ڕوكووع، ئێوە دەگەنەوە من كاتێ هەڵسامەوە لە ڕوكووع.

(أَوْ بِرُكْنَيْنِ) یان بە دوو ڕوكن مەئموم لە ئیمامەكەی دوا كەوت (بِأَنْ) بەم جۆرە: (فَرَغَ مِنْهُما) ئیمامەكەی هەردوو ڕوكنەكانی تەواو كردبون (وَهُوَ فِيما قَبْلَهُمَا) مەئمومەكەش هەر لە ڕوكنی پێش هەردوو ڕوكنەكاندا بوو: وەك ئیمامەكەی دەست بە چوونە خوارەوەی سوجدە بكاو مەئموومیش هەر بە پێوە بێ‌و نەچوبێتە ڕوكووع، ئەوە دوو حاڵەتی هەنە: یەكەم: (فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عُذْرٌ) ئەگەر مەئموم هیچ عوزرێكی نەبێ، بەڵكو خۆی بە سوننەتێك خەریك كردبێ: وەك بۆ سورەتی دوایفاتیحە، یان تەحیاتییەكەم، یان زیكرەكانی ڕوكووع‌و سوجدە دوا كەوتبێ، یان بە قەسدی فاتیحەی نەخوێندبێ، یان بە هۆی وەسوەسە پێی تەواو نەكرابێ، ئینجا بۆ خوێندنیفاتیحە، یان بۆ تەواوكردنیفاتیحە دوا بكەوێ (بَطَلَتْ) لەو حاڵەتانەدا نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، چونكە دواكەوتنەكەی بە بێ‌عوزری شەرعیەو ناشیرنە.

كەواتە: لەو حاڵەتانەدا لە دواكەوتنی بە تەنها ڕوكنێك چاوپۆشیی لێدەكرێ، بەڵام بە تەواوبوونی دوو ڕوكن نوێژی بەتاڵ دەبێ، كەوابو: پێش ئەوەی ئیمامەكەی ڕوكنیدووەم تەواو بكا، واجبە: نیەتی جیابوونەوە بێنێ‌و سەربەخۆ نوێژەكەی تەواو بكا، هەروەك لە (تحفة)و (نهایە)دا ڕوون كراوەتەوە.

جا لێرەدا جیاوازی نیە: هەردوو ڕوكنەكان درێژ بن، یان درێژێك‌و كورتێك بن، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

دووەم: بەڵام (وَإِنْ كَانَ) ئەگەر مەئموم عوزرێكی هەبێ نوێژەكەی بەتاڵ نابێ (بِأَنْ) عوزرەكەشی وەك (أَسْرَعَ قِرَاءَتَهُ) ئیمامەكەی بە پەلە فاتیحە بخوێنێ‌و مەئموومەكەش سست بیخوێنێ‌و توانای ئەو پەلەكردنەی نەبێ، یان مەئموومەكە چاوەڕوانی دەكرد لە دوای فاتیحەی ئیمام فاتیحەیخۆی بخوێنێ، بەڵام ئیمامەكەی ماوەی نەداو (وَرَكَعَ) لە هەر دوو حاڵەتدا ئیمامەكە چووە ڕوكووع (قَبْلَ إِتْمَامِ الْمَأْمُومِ الْفَاتِحَةَ) پێش ئەوەی مەئموم فاتیحەی خۆی تەواو بكا (فَقِيلَ يَتْبَعُهُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: واز لە فاتیحە دەهێنێ‌و شوێن ئیمامەكەی دەكەوێ (وَتَسْقُطُ الْبَقِيَّةُ) ئەوەند فاتیحەی ماوە لە سەری لادەچێ.

وَالصَّحِيحُ يُتِمُّهاَ وَيَسْعَى خَلْفَهُ ماَلَمْ يُسْبَقْ بِأَكْثَرَ مِنْ ثَلاَثَةِ أَرْكَانٍ مَقْصُودَةٍ وَهِيَ الطَّوِيلَةُ، فَإِنْ سُبِقَ بِأَكْثَرَ فَقِيلَ يُفارِقُهُ، وَالْأَصَحُّ يَتْبَعُهُ فِيماَ هُوَ فِيهِ ثُمَّ يَتَدَارَكُ بَعْدَ سَلاَمِ الإِماَمِ، وَلَوْ لَمْ يُتِمَّ الْفاَتِحَةَ لِشَغْلِهِ بِدُعاَءِ الإِفْتِتاحِ فَمَعْذورٌ، هَذَا كُلُّهُ فِي الْمُوَافِقِ،

بەلاَم (وَالصَّحيحُ) فەرموودەی ڕاست ئەمەیە: دروست نیە واز لە فاتیحە بێنێو لە سەری لاناچێ، بەڵکو (يُتِمُّها) واجبە: فاتیحەیخۆی تەواو بکاو (وَيَسْعَى خَلْفَهُ) بەگوێرەی ڕیزی نوێژەکەیخۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕوا (مَالَمْ يُسْبَقْ) بەو مەرجەی لە ئیمامەکەی دوا نەکەوێ (بِأَكْثَرَ مِنْ ثَلاَثَةِ أَرْكَانٍ مَقْصُودَةٍ) بە زیاتر لە سێ ڕوکنی مەبەست (وَهِيَ الطَّويلَةُ) ڕوکنە مەبەستەکان لێرەدا ڕوکنە درێژەکانن، کەواتە: هەڵسانەوە لە ڕوکووعو دانیشتنی نێوان هەردوو سوجدەکان بە ڕوکنیدرێژ دانانرێن، بەڵکو جگە لەو دووانە ڕوکنی درێژن، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: ئەگەر بە عوزر بە سێ ڕوکن، یان بە کەمتر لە ئیمامەکەی دوا کەوت، ئەوە هەر لە سەر ڕیزینوێژەکەی خۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕوا.

بەلاَم (فَإِنْ سُبِقَ بِأَكْثَرَ) ئەگەر بە عوزر بە زیاتر لە سێ ڕوکن لە ئیمامەکەی دواکەوت: وەك ئیمامەکەی لە سوجدەی دووەم هەڵساوە دەستی بە تەحیات، یان بە فاتیحە کردو مەئموومیش هەر بە پێوە بوو فاتیحەکەیتری دەخوێند، ئەوە (فَقِيلَ يُفَارِقُهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو نوێژەکەی تەواو دەکا.

بەلاَم (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر: واجب نیە نیەتیجیابوونەوە بێنێ، بەڵکو (يَتْبَعُهُ) واجبە: شوێن ئیمامەکەی بکەوێ (فِيمَا هُوَ فِيهِ) لەو ڕوکنەدا: کە ئیمامەکەی تێیدایە، واتە: واز لە ڕیزی نوێژەکەیخۆی دێنێو دەڕواتە ئەو ڕوکنەی ئیمامەکەی گەیشتویەتیێ (ثُمَ يَتدارَكُ بَعْدَ سَلَامِ الْإِمَامِ) ئینجا لە دوای سەلامدانەوەیئیمامەکەی ئەوەی لە دەستی چووە دەیکاتەوە، واتە: وەك مەئمومی دواکەوتوو هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

(وَلَوْ لَمْ يُتِمَّ الْفَاتِحَةَ) ئەگەر ئەو مەئموومەیڕێککەوتوو فاتیحەی تەواو نەکرد (لِشُغْلِه بِدُعاءِ الإِفتتاحِ) چونکە خەریکی دوعای(إفتتاح)ی پێش فاتیحە بوو (فَمَعْذُورٌ) ئەوەشی بۆ بە عوزر دادەندرێو بە گوێرەی ئەو حاڵەتانەیڕابردوو بڕیاری بۆ دەدرێ.

(هذا) ئەوەی باسمان کرد: لە بارەی دوا کەوتنی مەئمووم بە هۆی خوێندنیفاتیحە (كُلُّهُ فِي الْمُوافِقِ) گشتی دەربارەی مەئموومی ڕێککەوتوو بوو.

﴿ **باسی مەئمومی** (اَلْمَسْبُوق): **دواکەوتوو** ﴾

پێناسە: مەئمومی(الْمَسْبوُق): دواکەوتوو، ئەو مەئمومەیە: لە بە پێوەڕاوەستانی ئیمامەکەیدا نەگاتە ماوەی فاتیحەخوێندنێکی ناوەنجی.

فَأَمّا مَسْبُوقٌ رَكَعَ ٱلإِمامُ فِي فاَتِحَتِهِ فَٱلأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَشْتَغِلْ بِٱلإِفْتِتاحِ وَالتَّعَوُّذِ تَرَكَ قِرَائَتَهُ وَرَكَعَ وَهُوَ مُدْرِكٌ لِلرَّكْعَةِ، وَإِلاَّ لَزِمَهُ قِراءَةٌ بِقَدَرِهِ،

(فَأَمّا مَسْبُوقٌ) بەلام مەئموومێکیدواکەوتوو (رَكَعَ الإمامُ فِي فاتِحَتِهِ) کە ئیمامەکەی ڕوکووع ببا لەو کاتەی ئەو فاتیحە دەخوێنێ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَشْتَغِلْ بِالافْتِتاحِ وَالتَّعَوُّذِ) ئەگەر ئەم مەئمومە خۆی خەریك نەکردبێ بە دوعای(إفْتِتاح)و بە (أعوذُ بِاللّه...) گوتن، بەڵکو هەر لە دوای (الله أكبر)ی نوێژدابەستن دەستی بە فاتیحە کردبو، بەلام پێش ئەوەی تەواوی بکا ئیمامەکەی چووە ڕوکووع (تَرَكَ قِرائَتَهُ) ئەویش واز لە فاتیحەخوێندن دێنێو (وَرَكَعَ) لەگەڵ ئیمامەکەیدا دەچێتە ڕوکووع (وَهُوَ مُدْرِكٌ لِلرَّكْعَةِ) بەم ڕوکووعە دەگاتە هەموو ڕەکعەتەکە، چونکە ئەوەندەی لە فاتیحە نەیخوێندوە، ئیمامەکەی لە جیاتی وی هەڵیدەگرێ.

کەوابو: ئەگەر مەئمووم (الله أكبر)ی نوێژدابەستنی گوتو هەر ئەو دەم ئیمامەکەش چووە ڕوکووع، واجبە: ئەویش لەگەڵی یەکسەر بڕواتە ڕوکووعو فاتیحەکەشی لە سەر لادەچێو دەشگاتە هەموو ڕەکعەتەکە، هەر وەك لە (شَرْحُ المَحلّي)دا فەرموویەتی.

کەواتە: ئەگەر لەم حاڵەتەو لە حاڵەتیڕابردوودا فاتیحەی تەواو کردو وێڕانەگەیشت لەگەڵ ئیمامەکەی ڕوکووع ببا، بەڵکو ئیمامەکەی لە ڕوکووع هەڵساوە ئینجا ئەو چووە ڕوکووع، ئەو کاتە هەموو ڕەکعەتەکەی لەدەست دەچێ، بەلام نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، کەواتە: واجبە لە دوای سەلامدانەوەیئیمام هەڵسێتەوە ڕەکعەتێکیتر بکا، هەر وەك لە سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإلاّ) بەلام ئەگەر مەئموومیدواکەوتوو خۆی خەریك کردبو بە دوعای (إفتتاح)، یان (أعوذُ بِاللّه...) گوتن (لَزِمَهُ قِراءَةٌ بِقَدَرِه) ئەو کاتە واجبە بە ئەندازەی (إفتتاح)، یان (أعوذُ بِاللّه...) لە فاتیحە بخوێنێ، ئینجا ئەگەر ئەو ئەندازەیەی لە فاتیحە خوێندو وێڕاگەیشت لە گەڵ ئیمام چووە ڕکووع، ئەوە دەگاتە ڕەکعەتەکە، بەلام ئەگەر ئەو ئەندازەیەی نەخوێندو چووە ڕوکووع: ئەوە ئەگەر بە قەسدی بێو بزانێ حەرامە، نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، وە ئەگەر نەزانێ حەرامە، یان بە قەسدی نەبو، ئەوە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەلام ڕەکعەتەکەی لە دەست دەچێ.

هەروەها ئەگەر ئەندازەکەش بخوێنێ بەلام لەگەڵ ئیمامەکەیدا نەگەیشتە ڕوکووع، واتە: تا ئەو ئەندازەکەی تەواو کرد ئیمامەکەی لە ڕوکووع هەڵساوە، ئەو کاتە دروست نیە ڕوکووع ببا؟ بەڵکو لە گەڵ ئیمامەکەی دەڕواتە سوجدەو ڕەکعەتەکەی لە دەست دەچێ، کەواتە: لەم دوو حاڵەتەدا لە دوای سەلامدانەوەیئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

وَلاَ يَشْتَغِلُ الْمَسْبُوقُ بِسُنَّةٍ بَعْدَالتَّحَرُّمِ بَلْ بِالْفَاتِحَةِ إلاَّ أَنْ يَعْلَمَ إِدْرَاكَهاَ، وَلَوْ عَلِمَ الْمَأْمُومُ فِى رُكُوعِهِ أَنَّهُ تَرَكَ الْفَاتِحَةَ أَوْ شَكَّ لَمْ يَعُدْ إِلَيْهاَ، بَلْ يُصَلِّى رَكْعَةً بَعْدَ سَلاَمِ اْلإِمامِ، فَلَوْ عَلِمَ أَوْ شَكَّ وَقَدْ رَكَعَ اْلإِمَامُ وَلَمْ يَرْكَعْ هُوَ قَرَأَهاَ

ئینجا بزانە: زۆربەیزانایان فەرموویانە: ئەم مەئمومەش—وەك مەئمومەكەی مەسەلەكەیتر— لە گەڵ ئیمامەكەی ڕكووع دەباو بە هۆی شوێنكەوتنی ئیمامەكەی فاتیحەی لە سەر لادەچێو دەگاتە ڕەكعەتەكە، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿وَإِذا رَكَعَ فَارْكَعوُا﴾ رواه الشيخان، هەركاتێك ئیمام ڕوكووعی برد ئێوەش ڕوكووع ببەن.
جا ئەم مەسەلە ئاڵۆزە لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە، بۆیێ دەفەرموێ: (وَلاَ يَشْتَغِلُ الْمَسْبُوقُ) سوننەتە مەئمومیدواكەوتوو خۆی خەریك نەكا (بِسُنَّةٍ) بە هیچ سوننەتێك (بَعْدَ التَّحرُّمِ) لە دوای (الله أكبر)ینوێژدابەستن، واتە: دوعای (إفتتاح)و (أعوذ باللهِ...) نەخوێنێ (بَلْ بِالْفَاتِحَةِ) بەڵكو یەكسەر دەست بە خوێندنی فاتیحە بكا، نەوەك بە هۆی سوننەت واجبی لە دەست بڕوا؟ چونكە فاتیحە واجبەو ئەوانیتریش سوننەتن (إِلاّ أنْ يَعْلَمَ إِدْرَاكَها) مەگەر بزانێ لەگەڵ ئیمام دەگاتە تەواوی فاتیحە: وەك ئیمامەكە فاتیحەو سوڕەتی دوای فاتیحە درێژ بكاتەوە، ئەو كاتە ئەو سوننەتانەیڕابردووش دەخوێنێ تاكو خێرەكەی لە دەست نەچێ.
(وَلَوْ عَلِمَ الْمَأْمُومُ فِى رُكوُعِهِ) ئەگەر مەئموم لە ناو ڕوكووعی خۆیدا زانی: (أَنَّهُ تَرَكَ الْفَاتِحَةَ) فاتیحەی نەخوێندوە (أَوْ شَكَّ) یان كەوتە گومان: ئایا فاتیحەی خوێندوە، یان نا (لَمْ يَعُدْ إِلَيْها) دروست نیە بگەڕێتەوە بۆ فاتیحەخوێندن، چونكە شوێنكەوتنی ئیمامەكەی لە دەست دەچێ، كەوابو: ئەگەر دەیزانی گەڕانەوە حەڕامەو بە قەسدی گەڕاوە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ (بَلْ يُصَلِّي رَكْعَةً بَعْدَ سَلامِ الإِمامِ) بەڵكو لە دوای سەلامدانەوەی ئیمام هەڵدەستێتەوە ڕەكعەتێكیتر دەكا، ئینجا ئەویش سەلام دەداتەوە.
بەڵام ئەگەر مەئموم نەبو، بەڵكو ئیمام بوو، یان نوێژكەری بە تەنهایی بوو، ئەو كاتە واجبە: بگەڕێتەوە بۆ فاتیحەخوێندن، هەروەك لە ڕوكنی سێزدەمینینوێژدا ڕوونمان كردەوە، جا ئەگەر ئیمام لە ڕوكووعەوە گەڕاوە بۆ فاتیحەخوێندنو مەئمومەكانیش لە گەڵی هەڵسانەوە، ئەو كاتە واجبە: ئەوان بڕۆنە سوجدەو لە سوجدەدا چاوەڕوانی ئیمام بكەن، هەروەك لە (الشرواني) دا ڕوون كراوەتەوە.
(فَلَوْ عَلِمَ أَوْ شَكَّ) ئەگەر مەئموم زانی فاتیحەی نەخوێندوە، یان كەوتە گومان لە خوێندنی فاتیحەدا (وَقَدْ رَكَعَ الإِمَامُ) لە كاتی پێزانین، یان گومانیئەودا ئیمام دەستی بە ڕوكووع كردبو، بەلام (وَلَمْ يَرْكَعَ هُوَ) ئەو هەر بە پێوە بوو و ڕوكووعی نەبردبو (قَرَأَها)

وَهُـــوَ مُتَخَلِّـــفٌ بِعُـــذْرٍ، وَقِيـــلَ يَرْكَـــعُ وَيَتَـــدَارَكُ بَعْـــدَ سَـــلاَمِ الإِمـــامِ، وَلَـوْ سَـبَقَ إِمَامَـهُ بِـالتَّحَرُّمِ لَـمْ تَنْعَقِـدْ، أَوْ بِالْفَاتِحَـةِ أَوِ التَّشَـهُّدِ لَـمْ يَضُـرَّهُ وَيُجْزِئُـهُ، وَقِيلَ تَجِبُ إِعَادَتُهُ، وَلَوْ تَقَدَّمَ بِفِعْلٍ كَرُكُوعٍ وَسُجُودٍ إِنْ كَانَ بِرُكْنَيْنِ بَطَلَتْ

لەم حاڵەتەدا واجبە: فاتیحە بخوێنێ، ئینجا بڕواتـە ڕوکـووع (وَ هَـوَ مُتَخَلِّـفٌ بِعُذْرٍ) ئـەم مەئمومە بە هۆی عوزرێکیشەرعی لە ئیمامەکەی دواکـەوتوە، واتـە: بـە گـوێرەی ڕێـزی نوێژەکەیخۆی بە دوای ئیمامەکەیدا دەڕواو چاوپۆشیی لێدەکرێ بەو مەرجەی بە زیاتر لە سێ ڕوکن لە ئیمامەکەی دوا نەکەوێ، هەروەك ڕوون کراوە (وَقِيل) لە فەرموودەیـەکی بێهێزدا (يَرْكَعُ) ڕوکووع دەباو (وَيَتَدارَكُ بَعْدَ سَلَامِ الإمامِ) لـە دوای سـەلامدانەوەی ئیمـام هەڵدەستێتەوە ڕەکعەتێکیتر دەکا.

﴿ باسی پێشکەوتن لە ئیمامەکەی ﴾

(وَلَوْ سَبَقَ إِمَامَهُ) ئەگەر مەئموم پێش ئیمامەکەی کەوت (بِالتَّحَـرُّمِ) بە نوێژدابەستن، واتە: پێش ئیمامەکەی (الله أَكْبَر)ینوێژدابەستنی گوت (لَمْ تَنْعَقِدْ) نوێژەکەی دانابەسترێ، بـە بەڵگـەی حەدیسـەکەی﴿إذا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا﴾یڕابـردوو، کـەوابو: دروسـتیش نیـە لەگـەڵ ئیمامەکەی بیڵێ، بەڵکو مەرجە: ئیمام (الله أكبر)ینوێژدابەستنیخۆی تـەواو بکـا، ئینجا مەئموم دەستی پێبکا.

هەروەها ئەگەر بە سەلامدانەوەش پێش ئیمامەکەی بکەوێ، نوێژی بەتاڵ دەبـێ، ئەگـەر نیەتی جیابوونەوەی نەهێنابێ، هەروەك ڕوونمان کردوە.

(أَوْ بِالْفاتِحَـةِ أَوِ التَّشَـهُّدِ) یـان بـە فاتیحـە، یـان بـە تـەحیات پـێش کـەوت، واتـە: پـێش ئیمامەکەی فاتیحەو تەحیاتی خوێندن (لَمْ يَضُرَّهُ وَ يُجْزِئُهُ) زیانی لێنادا‌و دروسـتەو بـۆی بەردەکەوێ، هەروەك باسمان کرد، هەروەها ئەگەر لە گەڵ ئیمامەکەش بیانخوێنێ، هـەر دروستە، چونکە ئەوانە ڕوکنە زمانیەکانن (وَ قِيلَ تَجِبُ إِعَادَتُهُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا واجبە: دووبارەی بکاتەوە.

(وَلَوْ تَقَدَّمَ) ئەگەر مەئموم پێش ئیمام کەوت (بِفِعْلٍ) بە کردارێکینوێژ (كَرُكُوعٍ وَ سُجُودٍ) وەکو ڕوکووعو سوجدە، ئەوە تەماشا دەکرێ: (إِنْ كَانَ بِرُكْنَيْنِ) ئەگەر پێشکەوتنەکە بە دوو ڕوکنی لە دوای یەکتری بێ (بَطَلَتْ) نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، ئەگەر بـە قەسـدی بێـو بشزانێ حەرامە، واتە: ئەگەر سەهووی کرد، یان نەیزانی حەرامە بـۆیێ بـە دوو ڕوکـن لـە ئیمامەکەی پێش کەوت، ئەو کاتە نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئـەم ڕەکعەتـەی دروسـت نابێو واجبە: لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەکەی هەڵسێتەوە ڕەکعەتێکیتر بکا.

وَإِلاَّ فَـلاَ، وَقِـيلَ تَبْطُـلُ بِرُكْـنٍ.

(فَصْلٌ) خَرَجَ الْإِمَامُ مِنْ صَلاَتِهِ انْقَطَعَتِ الْقُدْوَةُ، فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ وَقَطَعَها الْمَأْمُومُ جَازَ، وَفِي قَوْلٍ لاَ يَجُوزُ إِلاَّ بِعُذْرٍ يُرَخِّصُ فِي تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، وَمِنَ الْعُذْرِ تَطْوِيلُ الْإِمَامِ أَوْ تَرْكُهُ سُنَّةً مَقْصُودَةً كَتَشَهُّدٍ،

ئینجا بزانه: لەم پێشکەوتنەشدا جیاوازی نیە: هەردوو ڕوکنەکان درێژبن، یان درێژێك و کورتێك بن: وەك پێش ئیمام ڕوکووع ببا و هەڵسێتەوەو بۆ سوجدە شۆڕ ببێتەوە، ئیمامەکەشی نەچووبێتە ڕوکووع، واتە: بە پێشکەوتنی بەو دوو ڕوکنە نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر پێشکەوتنەکەی بە تەنها ڕوکنێك بوو جگە لە سەلامدانەوە (فَلاَ) نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر بە قەسدی بێ حەرامە؟ چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يُحَوِّلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ﴾ رواه الشيخان، ئایا ئەو کەسەی لە ڕوکووع و سوجدە پێش ئیمام سەری بەرز دەکاتەوە، ناترسێ خوایگەورە سەری بکاتە سەری کەر؟. (وَ قِيْلَ تَبْطُلُ بِـرُكْنٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبێ بە پێشکەوتنی بە تەنها ڕوکنێکیش، چونکە پێشکەوتن زۆر ناشیرنە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پچڕاندنی پەیوەندی مەئموم بە ئیمامەکەیەوە ﴾

(خَرَجَ الأمامُ مِنْ صَلاَتِه) هەر کاتێك ئیمام لە نوێژەکەی دەرچوو: وەك نوێژەکەی تەواو ببێ و سەلام بداتەوە، یان بە هۆی بێدەستنوێژی، یان بە هۆیەکیتر لە نوێژەکەی بڕواتە دەر، یان بمرێ (إِنْقَطَعَتِ الْقُدْوَةُ) ئیقتدایەکەی دەپچڕێ، واتە: پەیوەندی مەئموم بە ئیمامەکەیەوە نامێنێ، وەك بە تەنها نوێژ بکا ئەوهایە.

(فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ) جا ئەگەر ئیمام لە نوێژەکەی دەرنەچو، بەڵام (وَقَطَعَهاالْمَأْمُومُ) مەئموم بە بێعوزر بە خۆی پچڕاندی، واتە: بە دڵ نیەتی جیابوونەوەی هێناو سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو کرد (جَازَ) دروستە، بەڵام ناپەسندەو خێری جەماعەتی لە دەست دەچێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکیکۆندا: (لاَ يَجُوزُ) دروست نیە مەئموم جەماعەتەکەی ببڕێ و سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا (إِلاَّ بِعُذْرٍ) تەنها بە عوزرێکی وەها نەبێ: کە (يُرَخِّصُ فِيترك الْجَمَاعَةِ) ڕێگە بدا بۆ نەکردنی جەماعەت: کە باسمان کردن.

(وَمِنَ الْعُذْرِ) یەکێك لەو عوزرانەی کە دەخرێنە پاڵ عوزرەکانیڕابردوو (تَطْوِيلُ الأمامِ) درێژەپێدانی ئیمامەکەیە: کە مەئموم توانای ئەو درێژە پێدانەی نەبێ (أَوْ تَرْكُهُ سُنَّةً مَقْصُودَةً) یان ئیمام سوننەتێکیگرنگی نوێژ نەکا (كَتَشَهُّدٍ) وەکو تەحیاتیەکەم، یان

قونووت، یان سوڕەتی دوایفاتیحە، واتە: بە هۆی ئەو عوزرانە مەئمووم بۆی دروستە: بە دڵ نیەتی جیابوونەوە بێنیۆ سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا، ئەو سوننەتانەش بخوێنیٚ.

ئینجا بزانە: هەر جیابوونەوەیەك بـە هـۆی عوزرێکیشـەرعی بـیٚ، ناپەسـند نیـەو خێـری جەماعەتی لە دەست نادا، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر ئیمام ڕوکنێکینوێژی نەکرد، دروست نیە مەئمووم شوێنی بکەویٚ، هەروەك لە مەرجیشەشەمدا باسمان کرد، کەوابو: مەئموومەکە: یان لـە شـوێنی خۆیدا چاوەڕوانی ئیمامەکەی دەکا، بەو مەرجەی شوێنەکە ڕوکنێکیدرێژ بیٚ، یان بە دڵ نیەتی جیابوونەوە دێنیۆ سەربەخۆ نوێژەکـەی تـەواو دەکـا، ئـەگینا: نوێژەکـەی بـەتاڵ دەبیٚ، هەروەها ئەگەر ئیمامەکـەی کردارێکیزیـادی کـرد: وەك لـە نوێـژی دوو ڕەکعـەتی هەڵسێتەوە بۆ ڕەکعەتیسێیەم، یان لە سـیٚڕەکعەتی بـۆ چـوارەم، یـان لـە چـوارەم بـۆ پێنجەم، یان سوجدەیەك، یان ڕوکووعێك زیاد بکا، لەو حاڵەتانەشدا دروست نیە شـوێنی بکەویٚ، بەڵکو: یان چاوەڕوانی دەکـا، یـان بـە دڵ نیەتیجیابوونـەوە دێنـیۆ سـەربەخۆ نوێژەکەی تـەواو دەکـا، هـەروەك لـە چـەند شـوێنێکی جۆراوجـۆری سەرچـاوەکاندا ئـەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

دووەم: هـەر کاتێـك مـەئمووم بزانـیٚ ئیمامەکـەی بێدەسـتنوێژ بـووە، یـان پیسـیەکی لێنەبوردراوی وێکەوتوە، یان عەوڕەتی بەدەرکەوتوە...هتد، لـە گشـت ئـەو حاڵەتانـەدا واجبە: بەدڵ نیەتی جیابوونەوە بێنیۆ سەربەخۆ نوێژەکەی تەواو بکا، ئەگینا: نوێژەکەی بەتاڵ دەبیٚ، جیاوازی نیە: ئیمامەکەش لەو حاڵەتانە ئاگـادار بـیٚ، یـان نـا، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك ئیمام لە نوێژەکەی دەرچوو، واتە: بە هۆی بێدەستنوێژی، یـان پیسی...هتد، وازی لە ئیمامەتی هێنا، یان بە بێهـیچ هۆیـەك وازی هێنـا، لـە گشـت ئـەو حاڵەتانەدا دروستە: یەکێك لە جێگەی خۆی بکاتە ئیمام تاکو نوێژەکە بـە مەئمووەمـەکان تەواو بکا، هەروەها بۆ مەئموومەکانیش دروستە: بە ئاماژەکردن یەکێك بە پێش بێخن، لە هـیچ حاڵەتێکیشـدا دووبارەکردنـەوەی نیەتیئیقتـدا واجـب نیـە، بەڵگـە: ﴿عَنْ عمرو بنِ میمون﷛: حِينَ طُعِنَ عُمَرُ﷛ وَهُوَ فِالصَّلاةِ تَنَاوَلَ يَدَ عَبْدِالرَّحْمنِ بنِ عَوْفٍ فَقَدَّمَهُ لِلصَّلاةِ﴾ رواه البخاري، کە ئیمامی(عمر) لە ناو نوێژدا بریندار کرا، دەستی (عبدالرحمن)ی گرتو بە پێشی خست، تاکو ئیمامەتینوێژ تەواو بکا. لە کۆتایی نوێژی جومعـەدا ئـەم مەسـەلەیە درێژتر ڕوون دەکەینەوە، ان شاء الله تعالی.

وَلَـوْ أَحْـرَمَ مُنْفَـرِداً ثُـمَّ نَوَىالْقُـدْوَةَ فِـي خِـلاَلِ صَـلاتِهِ جَـازَ فِـي اْلأَظْهَـرِ –وَإِنْ كَـانَ فِـي رَكْعَـةٍ أُخْـرَى– ثُـمَّ يَتْبَعُـهُ قَائِمـاً كَـانَ أَوْ قَاعِـداً، فَـإِنْ فَـرَغَ اْلإِمـَامُ أَوَّلاً فَهُـوَ كَمَسْـبُوقٍ، أَوْ هُـوَ: فَـإِنْ شَـاءَ فَارَقَـهُ وَإِنْ شَـاءَ اِنْتَظَـرَهُ لِيُسَـلِّمَ مَعَـهُ، وَمَا أَدْرَكَهُ الْمَسْبُوقُ فَأَوَّلُ صَلاَتِهِ فَيُعِيدُ فِي اْلبَاقِي اَلْقُنُوتَ،

(وَلَوْ أَحْرَمَ مُنْفَرِداً) ئەگەر یەكێك بە تەنهایی نوێژی دابەست (ثُمَّ نَوىَ الْقُدوَةَ فـي خِـلاَلِ صَلاتِهِ) ئینجا لە ناو نوێژەكەیدا بە دڵ نیەتی ئیقتیدای هێنا، واتە: ئیقتدای بە یەكێكیتر كرد (جَاَزَ فِيالأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستەو نوێژەكـەی بـەتاڵ نـابێ، بـەڵام ناپەسەندەو خێریجەماعەتی لەدەست دەدا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

كەواتو: وەها سوننەتە ئەم نوێژە واجبەی بكاتە سوننەتێكی دوو ڕەكعەتی بێناو و سەلام بداتـەوە، یـان نوێژەكـەی بـبڕێ ئینجـا ئیقتیـدای پێبكـا، هـەروەك لـە پـێش چـوارەم مەرجیئیقتیدا ڕوونمان كردەوە.

(وَإِنْ كـانَ فـی رَكْعَـةٍ أُخْـرى) هـەر چـەند مەئمومەكـەش لـە ڕەكعـەتێكیتری جگـە لـە ڕەكعەتەكەی ئیمامدا بێ، هەر دروستە ئیقیتدای پێبكا (ثُمَّ) ئینجا لە دوای نیەتیئیقتیدا (يَتْبَعُهُ) شوێن ئیمامەكەی دەكەوێ (قائِماً كانَ أَوْ قاعِداً) جا ئیمامەكەی بە پێوە بێ، یان دانیشتوو بێ، هەرچەندەش ڕیزی نوێژەكەیخۆی تێك بچێ:

(فَإِنْ فَرَغَ الأَمامُ أَوَّلاً) جا ئەگەر ئیمامەكەی پێش ئەوی نوێژەكەیخۆی تەواو كـرد (فَهُـوَ) ئـەو مەئمومـە (كَمَسْـبُوقٍ) وەك مەئموومیدواكـەوتووە، واتـە: لـە دوای سـەلامدانەوەی ئیمامەكەی نوێژەكەیخۆی تەواو دەكا.

(أَوْ هُوَ) یان ئەگەر مەئمومەكە پێش ئیمامەكەی نوێژی تەواوكرد، ئەو كاتە سەرپشـكە: (فَإِنْ شاءَ فارَقَهُ) ئەگەر حەز دەكا بەدڵ نیەتی جیابوونەوە دێنێو سەلام دەداتەوە (وَ إِنْ شاءَ إِنْتَظَرَهُ) ئەگەر حەزیش دەكا لە دانیشـتنی تەحیاتـدا چاوەڕوانی ئیمامەكـەی دەكـا (لِيُسَلِّمَ مَعَهُ) تاكو لەگەڵ ئەودا سەلام بداتەوە.

﴿ باسی سەرەتای نوێژی مەئمومی دواكەوتوو ﴾

(وَما أَدْرَكَهُ الْمَسْبُوقُ) ئەو ڕەكعەتەی مەئموومیدواكەوتوو دەیگاتێو لەگەڵ ئیمامەكەیدا دەیكا (فَـأَوَّلُ صَـلاتِهِ) ئـەوە سـەرەتای نوێژەكەیـەتی، ئـەوەی لـە دوای سـەلامدانەوەی ئیمامەكەشی دەیكا ئاخیری نوێژەكەیەتی، كەواتو: ئەگەر لـە ڕەكعـەتی دووەمـی نوێـژی سبەینێ گەیشتە ئیمامەكەی ئەوە لە بەر شوێنكەوتن لەگەڵ ئیمامدا قونووت دەخـوێنێو هەروەها (فَيُعِيدُ فی الْباقِی الْقُنُوتَ) لـەو ڕەكعەتـەش كـە ماویـەتی دووبـارە قونووتەكـە دەخـوێنێتەوە، چونكە قونووت لە ڕەكعەتی ئاخیردا دەخوێندرێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

وَلَـوْ أَدْرَكَ رَكْعَـةً مِـنَ الْمَغْـرِبِ تَشَـهَّدَ فِـي ثَانِيَتِـهِ، وَإِنْ أَدْرَكَـهُ رَاكِعـاً أَدْرَكَ الرَّكْعَـةَ، قُلْـتُ: بِشَـرْطِ أَنْ يَطْمَـئِنَّ قَبْـلَ اِرْتِفـاعِ الْإِمـاَمِ عَـنْ أَقَـلِّ الرُّكُـوعِ وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَلَـوْ شَـكَّ فِي إِدْرَاكِ حَدِّ الْإِجْزَاءِ لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ فِي الْأَظْهَرِ، وَيُكَبِّرُ لِلإِحْرَامِ ثُمَّ لِلرُّكُوعِ،

﴿فَما أدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَما فاتَكُمْ فَأَتِمُّوا﴾رواه الشيخان، ئەوەندە نوێژەی لەگەڵ ئیمام وێراگەیشتن بیکەن و ئەوەی لە دەستتان چووە تەواوی بکەن.

هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە: (وَلَوْ أدرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْمَغْرِبِ) ئەگەر لەگەڵ ئیمامدا گەیشتە یەك ڕەكعەت لە نوێژی مەغریب (تَشَهَّدَ فِي ثانِيَتِهِ) لە دوای سەلامدانەوەیئیمام سوننەتە: مەئموم لە ڕەكعەتی دووەمیخۆیدا تەحیاتییەكەم بخوێنێ، چونكە ئێرە شوێنی تەحیاتی یەكەمیەتیو ئەوەی لەگەڵ ئیمامدا خوێندویەتی تەنها لە بەر شوێنكەوتن بووە.

ئینجا بزانە: لێرەدا مەتەڵێك هەیە: (كام نوێژ سێ ڕەكعەت و چوار تەحیاتە)؟ وەڵام: ئەمە نوێژی مەغریبە: كە مەئموم لە تەحیاتی یەكەمیئیمامدا نوێژ دابەستێ، واتە: ئەو دوو تەحیاتەی لەگەڵ ئیمامدا دەیانخوێنێ بە بەر تەحیاتییەكەمی نوێژیخۆی ناكەون.

(وَإِنْ أدركَهُ راكِعاً) ئەگەر مەئموم لە حاڵەتیڕوكوعدا گەیشتە ئیمام (أدْرَكَ الرَّكْعَةَ) دەگاتە هەموو ڕەكعەتەكە، واتە: بۆی بە بەر خوێندنی فاتیحەش دەكەوێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إذا جِئْتُمْ إِلَىالصَّلاةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدوا وَلاتَعُدُّوهُ شَيْئاً، وَ مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاةَ﴾ رواه أبوداود و غيره بسندصالح، و في صحيح إبن خزيمة نحوه عن أبيهريرة، هەر كاتێك هاتنە نوێژی جەماعەت و ئێمە لە سوجدەدا بوین ئێوەش سوجدە ببەن بەڵام بە هیچ ڕوكنێكینوێژی دامەنێن، وە هەر كەسێك بگاتە ڕوكووع دەگاتە ڕەكعەتێكی نوێژ.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (بِشَرْطِ أنْ يَطْمَئِنَّ) بەو مەرجە ڕوكووعەكە بە ڕەكعەتێك دادەندرێ: كە لە ڕوكووعەكەدا خۆی ڕابگرێ (قَبْلَ إِرْتِفاعِ الامامِ) پێش هەڵسانەوەی ئیمام (عَنْ أقَلِّ الرُّكُوعِ) لە كەمترینی ڕوكووعەكەی: كە لە ڕوكنی پێنجەمی نوێژدا باسمان كرد (و اللهُ أعْلَمُ).

كەوابو: (وَلَوْ شَكَّ) ئەگەر كەوتە گومان: (فِي إِدْرَاكِ حَدِّ الإِجْزاءِ) ئایا پێش هەڵسانەوەی ئیمام گەیشتۆتە سنووریدروستبوون، یان نا، واتە: ئایا لە ڕوكووعدا خۆی ڕاگرتوە، یان نا؟ (لَمْ تُحْسَبْ رَكْعَتُهُ) ئەم ڕوكووعەی بە ڕەكعەت ناژمێردرێ و واجبە لە دوای سەلامدانەوەی ئیمامەكەی ئەم ڕەكعەتەش بكاتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَ يُكَبِّرُ لِلاحْرامِ) واجبە: مەئمومیدواكەوتوو بە پێوە (الله أكبر)ینوێژدابەستن بڵێ (ثُمَّ لِلرُّكُوعِ) ئینجا سوننەتە: یەكسەر (الله أكبر)ێكیتریش بۆ چوونە ڕوكووع بڵێ، چونكە دروست نیە خۆی بە فاتیحەخوێندن خەریك بكا.

فَإِنْ نَواهُما بِتَكْبِيرَةٍ لَمْ تَنْعَقِدْ وَقِيلَ تَنْعَقِدُ نَفْلاً، وَإِنْ لَمْ يَنْوِ بِهاَ شَيْئاً لَمْ تَنْعَقِدْ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ أَدْرَكَهُ فِي اِعْتِدَالِهِ فَماَ بَعْدَهُ اِنْتَقَلَ مَعَهُ مُكَبِّراً، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُوَافِقُهُ فِى التَّشَهُّدِ وَالتَّسْبِيحاَتِ، وَأَنَّ مَنْ أَدْرَكَهُ فِسَجْدَةٍ لَمْ يُكَبِّرْ لِلإِنْتِقالِ إِلَيْهَا، وَإِذَا سَلَّمَ الْإِمَامُ قَامَ الْمَسْبُوقُ مُكَبِّراً إِنْ كَانَ مَوْضِعَ جُلُوسِهِ،

(فَإِنْ نَواهُما بِتَكْبِيرةٍ) جا ئەگەر بە تەنها یەك (الله أكبر) مەبەستی دابەستن و چوونە ڕکووع بوو بە یەکەوە (لَمْ تَنْعَقِدْ) نوێژەکەی دانابەسترێ؟ چونکە واجب و سوننەتی کردونەتە هاوبەش (وَقِيلَ تَنْعَقِدُ نَفْلاً) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: نوێژەکە بە نوێژێکی سوننەت دادەبەسترێ (وَإِنْ لَمْ يَنْوِ بِها شيْئاً) ئەگەر بەو (الله أكبر)ە هیچیانی مەبەست نەبو (لَمْ تَنْعَقِدْ) دیسان نوێژەکەی دانابەسترێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

هەروەها ئەگەر توانای بە پێوەڕاوەستانی هەبێ و بە پێوە (الله أكبر)ی نوێژدابەستن نەڵێ، دیسان نوێژەکەی دانابەسترێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ أَدْرَكَهُ فِي إِعْتِدالِهِ) ئەگەر مەئموم لە هەڵسانەوەی ڕکووعی ئیمامدا گەیشتە ئیمامەکە (فَما بَعْدَهُ) هەروەهاش ئەگەر لە دوای ئەو هەڵسانەوەیەش بگاتە ئیمامەکە (إِنْتَقَلَ مَعَهُ مُكَبِّراً) لە گشت هەڵسانەوەو دانیشتندا شوێن ئیمام دەکەوێ و (الله أكبر)ەکانیش دەڵێ (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يُوافِقُهُ) مەئمومی دواکەوتوو لە دوای ئیقتیدا لەگەڵ ئیمام ڕێك دەبێ (فِيالتَّشَهُّدِ وَالتَّسْبِيحاتِ) لە خوێندنی تەحیاتەکان و لە تەسبیحاتەکاندا.

(وَأَنَّ مَنْ أَدْرَكَهُ فِي سَجْدَةٍ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەگەر مەئمومی دواکەوتوو لە سوجدەدا گەیشتە ئیمامەکەی، یان لە دانیشتنی نێوان سوجدەکان، یان لە تەحیاتی یەکەم، یان لە تەحیاتی ئاخیر گەیشتە ئیمامەکەی، واتە: کە مەئموم نوێژی دابەست، ئیمامەکە لەو کردەوانەدا بوو (لَمْ يُكَبِّرْ) ئەوە لە دوای (الله أكبر)ی نوێژدابەستن هیچ (الله أكبر)ێکی تر ناڵێ (لِلإِنْتِقالِ إِلَيْها) بۆ ڕۆیشتنە خوارەوە بۆ ئەو کردارانە، چونکە بە تەنهایی دەڕوا تاکو لەو کردارانەدا شوێن ئیمام بکەوێ، کەوابو: کە گەیشتە ئیمام ئینجا لەگەڵ ئەودا (الله أكبر)ەکان دەڵێ.

(وَإِذا سَلَّمَ الْإِمَامُ) هەرکاتێك ئیمام سەلامی داوە (قَامَ الْمَسْبُوقُ) مەئمومی دواکەوتوو هەڵدەستێتەوە بۆ تەواوکردنی نوێژەکەی (مُكَبِّراً) سوننەتە: بۆ هەڵسانەوە (الله أكبر) بڵێ (إِنْ كانَ مَوْضِعَ جُلُوسِهِ) ئەگەر دانیشتنەکەی لە تەحیاتی ئیمامدا شوێنی دانیشتنی خۆی

وَإِلاَّ فَلاَ فِىالأَصَحِّ.

ئەگەر بە تەنها بوایە: وەك لە ڕەكعەتیدووەمی مەغریب، یان لە سێیەمی نیوەڕۆ و عەسرو عیشادا بكاتە ئیمام، چونكە ئەم دانیشتنە بۆ وی تەحیاتییەكەمە.
(وَإِلاّ) بەلاّم ئەگەر دانیشتنەكەی لە تەحیاتیئیمامدا شوێنی دانیشتنیخۆی نەبو: وەك لە ڕەكعەتی سێیەمی مەغریب، یان لە ڕەكعەتیدووەم، یان لە چوارەمی چوار ڕەكعەتیەكان بكاتە ئیمام (فَلا فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: (الله أكبر)ی هەڵسانەوە سوننەت نیە.
ئینجا بزانە: هەر لە دوای تەواوبوونی سەلامدانەوەییەكەمیئیمام دروستە: مەئمومی دواكەوتوو هەڵسێتەوە نوێژەكەی تەواو بكا، بەلاّم وەها سوننەتە: هەردوو سەلامەكەیئیمام تەواو ببێ، ئینجا هەڵسێتەوە.
هەروەها بزانە: دروست نیە مەئموم لە دوای سەلامدانەوەیدووەمی ئیمام لە دانیشتندا بمێنێتەوە، مەگەر شوێنی دانیشتنی خۆی بێ، ئەو كاتە زیانی نیە، واتە: ئەگەر دوای سەلامیدووەمی ئیمام بە قەسدی لە دانیشتندا بەردەوام بوو و دەشیزانی حەرامە، نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
هەروەها ئەگەر پێش تەواوبوونی سەلامدانەوەییەكەمی ئیمامەكەی بە قەسدی هەڵساوە پێوە، دیسان نوێژەكەی بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی...كۆتایی.
اَلْحَمْدُ لِلّهِ لێرەدا –بە تەواوبوونی پەڕتووكی نوێژیجەماعەت– بەرگی یەكەمی ﴿ ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونكردنەوەی (مِنْهاجِ الطّالِبِين)﴾ كۆتایی هات لە شەوی دووشەممە (15)ی (شوال)ی (1419)یكۆچی، إن شاء الله بەرگیدووەمی بە دوادا دێ: كە بە (صَلاةُ الْمُسافِر: نوێژی ڕێبوار) دەست پێدەكا، لە خوایگەورە دەپاڕێمەوە: هێزو توانام بداتێ بۆ تەواوكردنی ڕوونكردنەوەی هەموو (منهاج)ی ئیمامی(النواوی) رحمه الله تعالی، منیش بەندەی بێچارە: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)م، خودا لە خۆمو دایكمو باوكمو خۆشەویستانم خۆش ببێ، آمين، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِين وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم.

هەولێر – كوردستان
15ی شـوال – 1419ی

كـۆچـــی

12ی ڕێبەندان – 2698ی

کـوردی

1ی شـــبـاط – 1999ی

زایـیـنـــی

شارەزاكردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر كاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هـەروەك لە سـەرچـاوەكاندا فـەرموویانە، یان ڕوون كراوەتەوە، مـەبـەسـتی ئەم چـوار كـتـێـبـەنـە:

1 –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 –(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

3 –(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 –(مغنیالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جـا ئەگــەر یەكـــێك لـەو چـــوارانە لـە گــەڵـــدا نەبێ، ئەو كــاتە دەڵـــێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تكایە:

1– پێشەكیەكەلە بەرگی یەكەمدا بە بیرلێكردنەوەیەكی ورد بخوێنەوە.

2– بۆ تێگەیشتنی ئەم كتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بـەڵكو لـە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونكە چەند پێناسەو زاراوەیەكی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

***دانراوەكانیتری دانەر:**

1 – هــۆنـراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾

2 – ڕوونكردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾

3 – ﴿ عـەقـیـدەی ئیسـلامـی ﴾

4 – ڕوونكردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾

5 – چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾

6 – ڕوونكردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾

7 – ڕوونكردنەوەی ﴿ قطرالعارض فی علم الفرائض ﴾

8 – چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾

9–مێرگ و گوڵزاری بەهار * ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ.

ناوەڕۆكی بەرگی یەكەمی ﴿ ڕووناكی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

ناوەڕۆکی بەرگی یەکەمی ﴿ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

1–خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِالدِّينِ ﴾ (التوبة:122)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕیبان بۆ (جیهاد)کردنو کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.

2– پێغەمبەری خۆشەویستﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَنْ يُرِدِاللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِالدِّينِ ﴾ رواه البخاری ومسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێیئەگەیێنێ.

3–ئیمام (عمر بن الخطابﷺ) دەفەرموێ: ﴿ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَومُهُ عَلَى فِقْهٍ، كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ ﴾ رواه الدارميُّ، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێو گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆیو بۆ ئەوان.

4– ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿ يَامَعْشَرالْفُقَهاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی(شەرعزانان) ئێوە پزیشکن، ئێمەی(حەدیس گێڕەوەش) دەرمانناسی دەرمانخانەین.

5– ئیمام (الشافعی) دەفەرموێ: ﴿ مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا ببێ نرخی بەرز ئەبێتەوە، هەر کەسێك (حەدیس) فێر ببێ بەڵگەی بەهێز دەبێ.

6–ئیمامی (البخاری) دەفەرموێ: ﴿ هُوَ–أَيَ الْفِقْهُ– ثَمَرةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوابِ الْمُحَدِّثِ ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).